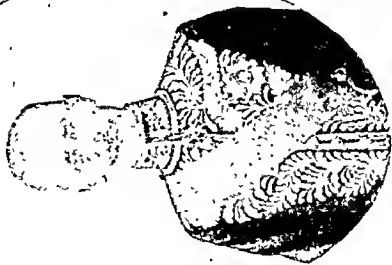

HIS EXCELLENCY LORD WILLINGDON.

HER EXCELLENCY LADY WILLINGDON.

नामदार लॉर्ड विलिंगडन.

BRITISH AND HINDI VIKRAM,

WEEKLY WAR MAGAZINE

PUBLISHED BY COMMAND OF

H. H. MAHARANI SHRI NANDKUNVARBAI, C. I., OF BHAVNAGAR,

AND

DISTRIBUTED FREE OF COST.

VOL. III.

(From 1st December 1916 to 30th November 1917.)

PRINTED AT THE "STATE PRINTING PRESS."

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

નામદાર મહારાણી શ્રી તાદકુંવરબા, સી. આઈ., ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ,
એમની આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું અને વિના મૂલ્યે વહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

પુસ્તક ૩ નું.

(૧લી ડીસેમ્બર ૧૯૧૬ થી ૩૦ મી નવેમ્બર ૧૯૧૭ સુધી.)

-૧૬૫-

DEDICATED TO
HIS EXCELLENCY LORD WILLINGDON,
GOVERNOR OF BOMBAY,
WITH A HEART FULL OF LOVE FOR MY MOTHER-COUNTRY,
AND HOPING AND PRAYING FOR THE LONG CONTINUANCE OF
THE BRITISH SOVEREIGNTY, AND FOR LONG LIFE TO
OUR BELOVED KING-EMPEROR,
BY
NANDKUNVARBA, C. I.,
MAHARANI OF BHAYNAGAR.

મારી માતૃભૂમિ માટેના સ્નેહથી

પરિપૂર્ણ હૃદયપૂર્વક,

બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય જાંબા વખત સુધી તમે,

અને આપણા વહુડા શહેનશાહ-રામજીને

હીર્ષાયુ પ્રાપ્ત થાય,

એવી આશા તથા પ્રાર્થના સાથે,

સુંબઘના નામદાર ગવર્ડનર સાહેબ લોર્ડ વિલિંગ્ટનને

આ પુસ્તક અર્પણ કરવામાં આવે છે.

નંદકુંવરબા, સી. આઇ,

મહારાજી, રાજધાન ભાવનગર.

PREFACE

TO

— VOLUME I. —

Her Highness the Maharani of Bhavnagar has asked me to write a few words by way of a Preface to her War Publication, and I do so with great pleasure. It appears to me that, in placing the main events in the Great War, now being waged in three out of the five continents, within the reach of the poorer classes of Kathiawad and Gujarat, Her Highness has performed a service of no mean order, and it is to be hoped that her example will find imitators in other parts of India. Dealing as we are with an unscrupulous enemy, the facts of the situation, the genesis of the War, and the course of various campaigns, should be made as widely known as possible. Owing to Her Highness's patriotism and public spirit, illiterate villagers, as they gather daily about the village Chora, are kept informed on these important questions, and the result can only be a lightening of the cords that bind England and India together. For, as time goes on, it becomes increasingly apparent that, neither can do without the other.

Her Highness's work explains itself, and there is no need of a long Preface. The Publication is now entering upon its second year, and upon a continually increasing area of usefulness, as it has been translated into other Vernaculars also. The service she has rendered to the Empire is an original one, and spreads information about the War among illiterate people, who would otherwise be uninformed, or, worse, possibly misinformed. The rising generation, as represented in Indian Colleges and Schools, has the Magazine circulated free to them, and thereby feelings of increased loyalty are being engendered in the classes which will provide the citizens of the future. Nor does the circulation stop in India, for many copies of the Magazine are regularly sent to be read by Indian troops at the Front. High Officials of Government have expressed their warm appreciation of Her Highness's efforts, and she has been encouraged in her self-imposed task by the encomiums of the English Press.

Her Highness is an Indian lady of many accomplishments and of much industry: she has considerable taste for the sister-arts of Music and Painting, while she possesses the traditional Indian skill in the humbler and more domestic arts of Embroidery and Needle-work. Her literary efforts have been rewarded by her election to a Vice-Presidentship of the Society of Women Journalists.

It is pleasant to be able to give unqualified praise and to commend Her Highness's Magazine so unreservedly to the wide public for whose benefit it is intended.

RAJKUMAR COLLEGE, }
RAJKOT, }
December, 1915. }

C. MAYNE.

પ્રસ્તાવના.

ભાવનશરનાં નામદાર મહારાણી સાહેબે પોતાના સાપ્તાહિક પત્ર માટે પ્રસ્તાવનારૂપે ચોક્કસ સંદેશ લખવાની ભારી પાસે માગણી કરી છે, અને હું એ પ્રમાણે ઘણા આનંદથી કંઈ ખું. મને લાગે છે, કે જે મહાન્ વિશ્વ પાંચમાંથી ત્રણ ખંડોમાં અત્યારે ચાલી રહ્યો છે, તેના મુખ્ય મુખ્ય બનાવોનું કાર્યાવાર અને ગુજરાતના ગરીબ વર્ગોને પણ જ્ઞાન થાય, એવી વ્યવસ્થા કરવામાં નામદાર મહારાણી સાહેબે જે સેવા બજાવી છે, તે કંઈ સાધારણ પ્રકારની નથી, અને એવી આશા રાખી શકાય, કે હિંદના બીજા ભાગોમાં પણ તેના દાખલાનું અનુકરણ થશે. કુટિલ દુરમનની સાથે આપણને કામ પડ્યું છે, એટલે સ્થિતિની હકીકતો, વિશ્વનાં કારણો, અને જુદી જુદી યુદ્ધપરંપરાઓના ઇતિહાસ જેમ વધારે માણસો ભણે તેમ યશુ' ભેધએ. મહારાણીશ્રીની દેશવત્સલતા અને' લોકસેવાની લાગણીને લીધે અભણ ગામડિયાઓ પણ, ગામને ચોરે દર રોજ એકઠા થાય ત્યારે, આ મહત્વના સવાલોથી વાકેફ થઈ શકે છે; અને તેનું પરિણામ એજ આવશે, કે જે બંધથી ખિટન અને હિંદ સાથે ભેડાયેલ છે, તે વધારે તંગ થશે. કારણકે વખત જતાં એ વાત વધારે વધારે સ્પષ્ટ થતી જાય છે, કે એકને બીજા વગર ચાલે તેમ નથી.

મહારાણીશ્રીનું કામ એવું ખુલ્લું છે, કે તેને લાંબી પ્રસ્તાવનાની કશી જરૂર નથી; સાપ્તાહિક બીજા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે, અને તેની ઉપયોગિતાનો પ્રદેશ વિસ્તૃત થતો જાય છે, કારણકે બીજા દેશી લાવાઓમાં તેનો તરજુઓ ચલા માંડ્યો છે. મહારાણીશ્રીએ શહેનશાહતની એક નવીન પ્રકારે સેવા બજાવી છે, અને અભણ લોકોમાં પણ તે વિશ્વ સંબંધી માહિતી ફેલાવે છે, કે જેઓ આ સાધન વિના, ખજર વગર અચલા ખોટી ખજરથી ભ્રમિત રહ્યા હોત. હિંદની કાલેજ અને શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને તે વિના મૂલ્યે પહેંચાડવામાં આવે છે, અને તેથી કરીને જે વર્ગોમાંથી ભવિષ્યના નાગરિકો નિકળવાના છે, તેમાં વફાદારીની વધતી લાગણી ઉત્પન્ન થતી જાય છે. પત્રનો ફેલાવો માત્ર હિંદથી અટકતો નથી, કારણકે ઘણી નકલો મોખરા ઉપર સિપાઇઓને માટે પણ નિયમિત મોકલવામાં આવે છે. સરકારના જાયા અમલદારોએ મહારાણીશ્રીના પ્રયાસોની સારી કદર કરી છે, અને ઇંગ્લિશ વર્તમાનપત્રોની તારીફથી તેને પોતાની સ્વીકારી લીધેલી કુરજ અદા કરવામાં ઉત્તેજન મળ્યું છે.

મહારાણીશ્રી ઘણી કલાઓ જાણનાર અને ઘણાં ઉદ્યોગી હિંદી જાણુ છે: તેમને સંગીત અને ચિત્રનો ઘણો શોખ છે, તેમ ભરત અને સીવજીની સદી અને વહેવારી કલાઓમાં પણ તેઓ કુશળતા ધરાવે છે. તેમના આ પ્રયાસને લીધે તેમને ખિટનની સ્તિબંધોની સજાનાં એક ઉપપ્રમુખ તરીકે ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યાં છે.

CONTENTS.

Subject.	Page.
The British Stand on the Western Front in Winter	2
War Telegrams	7
The British Stand on the Western Front in Winter (concluded)	10
War Telegrams	14
The Work of the Padre on the Front	18
War Telegrams	23
The Work of the Padre on the Front (continued)	26
The Lion-roar of the British Premier	29
War Telegrams	31
The Work of the Padre on the Front (concluded)	34
War Telegrams	38
The Salonka Expedition	42
War Telegrams	46
The Salonka Expedition (concluded)	50
War Telegrams	54
New Life in Russia	58
War Telegrams	62
New Life in Russia (concluded)	66
War Telegrams	70
The Allies' Reply to Germany... ..	74
War Telegrams	79

Subject.	Page.
The Allies' Reply to Germany (concluded)	82
War Telegrams	85
The Campaign in German East Africa	90
War Telegrams	94
The Campaign in German East Africa (continued)	98
War Telegrams	103
The Campaign in German East Africa (concluded)	106
The German Policy and Islam... ..	108
Letter of the Sultan of Zanzibar.	109
War Telegrams	110
Rumania's Intervention in the War	114
War Telegrams	119
Rumania's Intervention in the War (continued)	122
War Telegrams	127
Rumania's Intervention in the War (concluded)	130
The Duma... ..	132
Some Facts about Russia	133
War Telegrams	133
The Defence of India and Military Training	138
The Character of a Happy Warrior... ..	140

Subject.	Page.
The Good of Life	141
War Telegrams	142
The Battle of the Somme	146
War Telegrams	150
The Battle of the Somme (concluded)	154
War Telegrams	159
Belgium in the Second Year of the War	162
War Telegrams	166
Belgium in the Second Year of the War (concluded)	170
War Telegrams	175
Japan's Share in the War	178
War Telegrams	183
Political Changes in Great Britain... ..	186
War Telegrams	191
Political Changes in Great Britain (continued)	194
Mr. Giles on the War	198
War Telegrams	199
Political Changes in Great Britain (concluded)	202
War Telegrams	207
Germany in 1910... ..	210
War Telegrams	215
Germany in 1916 (concluded)... ..	218
War Telegrams	222
The Crimes of Germany	226
War Telegrams	231
The Crimes of Germany (con- tinued)	234

Subject.	Page.
War Telegrams	239
The Crimes of Germany (con- cluded)	242
War Telegrams	247
The Services of the Australasians.	249
The Services of Newfoundland... ..	253
War Telegrams	255
Education	258
Man and Woman	261
War Telegrams	262
The End of American Neutrality... ..	266
War Telegrams	271
The End of American Neutrality (concluded)	274
War Telegrams	278
The Revolution in Russia	282
War Telegrams	287
The Revolution in Russia (con- tinued)	290
War Telegrams	295
The Revolution in Russia (con- tinued)	298
War Telegrams	302
The Revolution in Russia (con- cluded)... ..	306
War Telegrams	311
Sat Kabir	314
War Telegrams	319
The Intrigues of Neutral Europe... ..	322
War Telegrams	327
The Intrigues of Neutral Europe (concluded)	330

Subject.	Page.	Subject.	Page.
War Telegrams	334	The Lion-roar of Mr. Lloyd George..	381
The Conquest of Bagdad ...	338	War Telegrams	383
War Telegrams	342	The War Government of the	
The Conquest of Bagdad (con-		British (concluded)	386
cluded)... ..	346	War Telegrams	390
War Telegrams	350	The Experiences of the British	
Daily Life on the Western Front..	354	Royal Family	394
War Telegrams	358	War Telegrams	399
The War in the Sea	362	The Experiences of the British	
War Telegrams	366	Royal Family (continued) ...	402
The War in the Sea (continued)..	370	War Telegrams	407
War Telegrams	375	The Experiences of the British	
The War Government of the		Royal Family (concluded) ...	410
British	378	War Telegrams	414

LIST OF ILLUSTRATIONS.

	TO FACE PAGE.
Cardinal Mercier and Pope Benedict XV.	4
The Station of Verdun and an Army Postman	20
The Russian Landing at Salonica : The British Band ; General Sarrail's Inspection	36
A French Wireless Outpost on the Somme	52
A Natal Station named after Miss Cavell	68
Honours for a Heroic City : Verdun's Decorations	84
The Venizelist Head-quarters at Salonica—Nationalist Volunteers Arriving	100
The Hereditary Prince of Japan, H. I. H. Prince Hirohito	116
The New Emperor and Empress of Austria	132
General Nivelle and General Mangin	148
The King of Roumania, The Queen of Holland, The King of Italy, and the King of Norway	164
Queen Mary, Queen of Belgium, and Queen of Montenegro	188
The King of Greece, The King of Sweden, The King of Denmark, and the King of Bulgaria	196
The German Empress, Madam Poincare, and the Empress of Russia.	212
The King and Queen of Greece and their Family, in the Royal Palace, Athens	228
Canadian Indians taking part in the War	244
The Kaiser's only Daughter and the German Crown Princess	260
An Invisible Military Chapel on a French Front	276
Bombay in War-time : The Admiral's House as Nurses' Club ; and a War Sale	292
Recreation for the Victors of Verdun : A Soldiers' Theatre	308

Gas-Mask Route—Marching near London	...	...	324
The Emperor of Japan and the Empress of Japan	...	...	340
The Empress Zeodita : The New Pro-Ally Ruler of Abyssinia	...	...	356
The Quirinal as Military Hospital and a Throne-Room as Ward	...	...	372
Ladies of the Red Cross breakfasting in the Quirinal	...	...	388
Russian Nuns preparing Beds for Wounded Soldiers	...	...	404

સૂચિપત્ર.

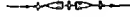
વિષય.	પૃષ્ઠ.
બ્રિટિશ મોખરા ઉપર શિયાળામાં ટકાવ ...	૨
લગાઈના તાર ...	૭
બ્રિટિશ મોખરા ઉપર શિયાળામાં ટકાવ (ચાલુ) ...	૧૦
લગાઈના તાર ...	૧૪
લગાઈના મોખરા ઉપર પાદરીઓની સેવા ...	૧૮
લગાઈના તાર ...	૨૩
લગાઈના મોખરા ઉપર પાદરીઓની સેવા (ચાલુ) ...	૨૬
બ્રિટિશ મુખ્ય પ્રધાનનો સિંહનાદ ...	૨૪
લગાઈના તાર ...	૩૧
લગાઈના મોખરા ઉપર પાદરીઓની સેવા (ચાલુ) ..	૩૪
લગાઈના તાર ...	૩૮
સાથોનિકાની ચકાઈ ...	૪૨
લગાઈના તાર ...	૪૬
સાથોનિકાની ચકાઈ (ચાલુ) ...	૫૦
લગાઈના તાર ...	૫૪
અધિયામાં નવજીવન ...	૫૮
લગાઈના તાર ...	૬૨
અધિયામાં નવજીવન (ચાલુ) ...	૬૬
લગાઈના તાર ...	૭૦
જર્મનીને મિત્ર રાજ્યોનો જવાબ ...	૭૪
લગાઈના તાર ...	૭૮
જર્મનીને મિત્ર રાજ્યોનો જવાબ (ચાલુ) ...	૮૨
લગાઈના તાર ...	૮૫
જર્મન પૂર્વ આફ્રિકામાં લગાઈ ...	૮૦
લગાઈના તાર ...	૮૪
જર્મન પૂર્વ આફ્રિકામાં લગાઈ (ચાલુ) ...	૮૮
લગાઈના તાર ...	૧૦૩

વિષય.	પૃષ્ઠ.
જર્મન પૂર્વ આફ્રિકામાં લગાઈ (ચાલુ) ...	૧૦૬
જર્મન રાજનીતિ અને ઇસ્લામ ..	૧૦૮
ગ્રાંઝીયારના સુત્રતાનનો કાગળ ...	૧૦૮
લગાઈના તાર ...	૧૧૦
રમાનિયાનો વિગ્રહમાં પ્રવેશ ...	૧૧૪
લગાઈના તાર ...	૧૧૬
રમાનિયાનો વિગ્રહમાં પ્રવેશ (ચાલુ) ...	૧૨૨
લગાઈના તાર ...	૧૨૭
રમાનિયાનો વિગ્રહમાં પ્રવેશ (ચાલુ) ...	૧૩૦
અધિયન, પાર્લમેન્ટ અથવા હુમા ...	૧૩૨
અધિયા સંજોગો કેટલીક હકીકતો ...	૧૩૪
લગાઈના તાર ...	૧૩૩
હિંદનો બચાવ અને લક્ષ્મી કેળવણી ...	૧૩૮
સુખી લડવાનાં લક્ષણો ...	૧૪૦
મનસ્વી પ્રશંસા અને અપિત સાક્ષ્ય ...	૧૪૧
લગાઈના તાર ...	૧૪૨
સોમના ધસારાની જર્મનો ઉપર અસર ...	૧૪૨
લગાઈના તાર ...	૧૪૦
સોમના ધસારાની જર્મનો ઉપર અસર (ચાલુ) ..	૧૪૪
લગાઈના તાર ...	૧૪૬
વિગ્રહના બીજા વરસમાં બેરિન્યમની સ્થિતિ ..	૧૬૨
લગાઈના તાર ...	૧૬૬
વિગ્રહના બીજા વરસમાં બેરિન્યમની સ્થિતિ (ચાલુ) ...	૧૭૦
લગાઈના તાર ...	૧૭૫
મહા વિગ્રહમાં ગ્લાખનો દિરસો ...	૧૭૮
લગાઈના તાર ...	૧૮૩

ગ્રેટ બ્રિટનમાં રાજકીય ફેરફાર ...	૧૮૬
લગાઇના તાર ...	૧૯૧
ગ્રેટ બ્રિટનમાં રાજકીય ફેરફાર (ચાલુ) ...	૧૯૪
ચાલુ વિગ્રહ સંબંધી મિ. ગ્રાહસના વિચારો...	૧૯૮
લગાઇના તાર ...	૧૯૯
ગ્રેટ બ્રિટનમાં રાજકીય ફેરફાર (ચાલુ) ...	૨૦૨
લગાઇના તાર ...	૨૦૭
૧૯૧૬ ની સ.લમાં જર્મનીની સ્થિતિ ...	૨૧૦
લગાઇના તાર ...	૨૧૫
૧૯૧૬ ની સાલમાં જર્મનીની સ્થિતિ (ચાલુ)...	૨૧૮
લગાઇના તાર ...	૨૨૨
દુસ્મનોની દુષ્ટતા ...	૨૨૬
લગાઇના તાર ...	૨૩૧
દુસ્મનોની દુષ્ટતા (ચાલુ) ...	૨૩૪
લગાઇના તાર ...	૨૩૯
દુસ્મનોની દુષ્ટતા (ચાલુ)...	૨૪૨
લગાઇના તાર ...	૨૪૭
આસ્ટ્રેલેશિયનોની સેવા ...	૨૪૯
ન્યૂઝીલેન્ડની સેવા ...	૨૫૩
લગાઇના તાર ...	૨૫૫
કેળવણી ...	૨૫૮
પુરુષ અને સ્ત્રી ...	૨૬૧
લગાઇના તાર ...	૨૬૨
અમેરિકન તટસ્થતાનો અંત ...	૨૬૬
લગાઇના તાર ...	૨૭૧
અમેરિકન તટસ્થતાનો અંત (ચાલુ) ...	૨૭૪
લગાઇના તાર ...	૨૭૮
નવિયામાં રાજકીય ઉચ્ચપાયાલ ...	૨૮૨
લગાઇના તાર ...	૨૮૭
નવિયામાં રાજકીય ઉચ્ચપાયાલ (ચાલુ) ...	૨૯૦
લગાઇના તાર ...	૨૯૫
નવિયામાં રાજકીય ઉચ્ચપાયાલ (ચાલુ) ...	૨૯૮

લગાઇના તાર ...	૨૦૨
નવિયામાં રાજકીય ઉચ્ચપાયાલ (ચાલુ) ...	૩૦૬
લગાઇના તાર ...	૩૧૧
સત કળીર ...	૩૧૪
લગાઇના તાર ...	૩૧૯
તટસ્થ યુરપના પ્રપંચો અને અનુભવો ...	૩૨૨
લગાઇના તાર ...	૩૨૭
તટસ્થ યુરપના પ્રપંચો અને અનુભવો (ચાલુ). ૩૩૦	
લગાઇના તાર ...	૩૩૪
ખગદાઢ ઉપર ફોલ્કમંદ ચલાઇ ...	૩૩૮
લગાઇના તાર ...	૩૪૨
ખગદાઢ ઉપર ફોલ્કમંદ ચલાઇ (ચાલુ) ...	૩૪૬
લગાઇના તાર ...	૩૫૦
પશ્ચિમ મોખરા ઉપર દર રોજની જિંદગી ...	૩૫૪
લગાઇના તાર ...	૩૫૮
દરિયામાં લગાઇ ...	૩૬૨
લગાઇના તાર ...	૩૬૬
દરિયામાં લગાઇ (ચાલુ) ...	૩૭૦
લગાઇના તાર ...	૩૭૫
બ્રિટિશોની વિગ્રહ સરકાર ...	૩૭૮
મિ. લોઇડ જ્યોર્જનો સિંહનાદ ...	૩૮૧
લગાઇના તાર ...	૩૮૩
બ્રિટિશોની વિગ્રહ સરકાર (ચાલુ) ...	૩૮૬
લગાઇના તાર ...	૩૯૦
બ્રિટિશ રાજકુટુંબના અનુભવો ...	૩૯૪
લગાઇના તાર ...	૩૯૯
બ્રિટિશ રાજકુટુંબના અનુભવો (ચાલુ) ...	૪૦૨
લગાઇના તાર ...	૪૦૭
બ્રિટિશ રાજકુટુંબના અનુભવો (ચાલુ) ...	૪૧૦
લગાઇના તાર ...	૪૧૪

ચિત્રોની અનુક્રમણિકા.

	પ્રક.
બેલ્ગિયમનો પ્રખ્યાત ધર્માચાર્ય કાર્લિનલ મર્સિયર અને પોપ ૧૫ મે બેનેડિક્ટ ...	૪
વર્ડનનું રટેશન અને એક લશ્કરનો ટપાલચાળો ...	૨૦
સાલોનિકામાં ઋષિયનોનું ઉતરવું : ખ્રિષ્ટિય બેન્ડ ; જનરલ સેરેલનું અવલોકન ...	૩૬
સોમ નદી ઉપર ફ્રેન્ચોનું એક “વાયરલેસ” યાજ્ઞ ...	૫૨
મિસ કાવેલના નામનું એક નાતાલમાં રટેશન ...	૬૮
વીર નગર વર્ડનને મિત્રરાજ્યોનાં માનદાન ...	૮૪
સાલોનિકામાં વેનિઝેલિસ્ટોની જાવણી—નેશનેલિસ્ટ વોલન્ટિયરોનું આવી પહોંચવું ...	૧૦૦
જાપાનનો યુવરાજ કુમાર શ્રી હિરોહિટો ...	૧૧૬
ઑસ્ટ્રિયાનો નવો શહેનશાહ અને તેની શહેનશાહ્યાનું ...	૧૩૨
ફ્રેંચ જનરલ નિવેલ અને જનરલ મેંગિન ...	૧૪૮
રુમાનિયાના રાજા, હોર્કીની રાણી, ઇટલીના રાજા તથા નોર્વેના રાજા ...	૧૬૪
ગ્રેટ બ્રિટન, બેલ્ગિયમ, તથા મોન્ડોનીઝોની રાણીઓ ...	૧૮૮
ગ્રીસ, સ્વીડન, ડેન્માર્ક તથા બલ્ગેરિયાના રાજાઓ ...	૧૯૬
જર્મન શહેનશાહ્યાનું, મેડેમ પ્યાંકાર, તથા ઋષિયન શહેનશાહ્યાનું ...	૨૧૨
અંથોસના રાજમહેલમાં ગ્રીસનાં રાજા અને રાણી, તેમના કુટુંબ સાથે ...	૨૨૮
લડાઈમાં ભાગ લેતા કાનડાના છટીયનો ...	૨૪૪
કેઝરની એકની એક પુત્રી અને જર્મન યુવરાજી લશ્કરી પોશાકમાં ...	૨૬૦
ફ્રેંચ મોખરા ઉપર એક અદ્ભુત લશ્કરી દેશલય ...	૨૭૬
વિગ્રહના વખતમાં યુગ્મજ : મોડાના વડાનું મકાન નર્સોની કલચ તરીકે ; અને ટાઉનહાલ ...	૨૯૨
વર્ડનના જીતનારાઓ માટે ગમ્મત : ફ્રેંચ સિપાઈઓની એક નાટકચાળા ...	૩૦૮
લંડનની પાસે ઝેરી દવાને અટકાવવાનાં મોહરાં પેહરી કુચ કરતા સિપાઈઓ ...	૩૨૪
જાપાનના શહેનશાહ અને શહેનશાહ્યાનું ...	૩૪૦
શહેનશાહ્યાનું ઝીઓડિટા : આખીસિનિયાની નવી મિત્રપક્ષની રાજ્યકર્ત્રી ...	૩૫૬
લશ્કરી ઇશ્વિપતાલ તરીકે કિર્વરિનલ મહેલ અને એક સિંહાસનનો આરડો દરદીઓને માટે ...	૩૭૨
કિર્વરિનલ મહેલમાં નાસ્તો લેતી રેડ ક્રૉસની બાનુઓ ...	૩૮૮
જાપાની સિપાઈઓ માટે પથારીઓ તૈયાર કરતી ઋષિયન સાખીઓ ...	૪૦૪

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૫ મી ડિસેમ્બર, ૧૯૧૬.

[અંક ૧.

। यत्तो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંઆતું
સાક્ષાદિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૫ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૧૬.

બ્રિટિશ મોખરા ઉપર શિયાળામાં ટકાવ.

જૂના વખતમાં એવો રિવાજ હતો, કે જ્યારે પાક લણાઈ જાય, ત્યારે કોમકોમના લોકો લડાઈ કરતા; અને નવાં બી રોપવાનો વખત આવે, ત્યાર પહેલાં તે પૂરી કરતા. ખાલ્કન રાજ્યો જેવાં ખેતી કરનારાં જનપદો આપણા વખતમાં પણ એવી મોસમી લડાઈ તરફ ઢળતાં દેખાયાં છે. પણ હજારો વરસ ઉપર મોટાં અને વ્યવસ્થિત રાજ્યો આખા વરસ સુધી લડાઈ કરી શકતાં હતાં; કારણકે લશ્કરને માટે જોઈતું અનાજ ઉત્પન્ન કરવાને કેટલાક એડુતો ખેતીમાં રોકાતા હતા. છતાં વર્તમાન કાલમાં પણ ઉત્તર યૂરપમાં હવાની સ્થિતિને લીધે લશ્કરને શિયાળામાં આશ્રય લેવાની ફરજ પડે છે; અને માર્લબરોના વખતમાં તો ત્યારે કામ જ થ પડતું. નેપોલિયને પ્રથમ પૂર્વ પ્રશિયામાં તોફાનમાં અને કાદવમાં પણ જોસથી અને ત્વરાથી લડવાનું હાખલ કરેલું. મોલ્ટકેએ રેલવેની મદદથી નેપોલિયનની પદ્ધતિને વધારે ત્વરિત કરેલી; અને આહુ વિગ્રહની શરૂઆતમાં તેના ભત્રીજાએ રેલવે અને મોટર ગાડીના સંયુક્ત ઉપયોગથી લડાઈને બી રોપવાના વખત પહેલાં પૂરી કરવાનો યત્ન કરેલો. પણ જ્યારે તેની યોજના નિષ્ફળ નીવડી, અને તેના અનુગામીને ખાધખોવાળા મોખરાની સમાંતર લડાઈ સ્વીકારવાની ફરજ પડી, ત્યારે મોસમી લડાઈની સ્થિતિ અણુધારી પાછી આવી. શિયાળામાં ક્રાન્સમાં તેમજ જાપિયામાં કરી મહત્વની હીલચાલ થયેલી નહીં. પાનખરના વરસાદથી ઝમીન એવી લપસણી અને કાદવવાળી થઈ ગઈ હતી, કે હુમલો કરનાર લશ્કરને લાલ કરતાં હાનિ વધારે થવાનો સંભવ હતો. ૧૮૧૫ની વસંત સુધી પશ્ચિમમાં ફ્રાંકો-બ્રિટિશ સેનાઓ અને પૂર્વમાં ટ્યૂરનિક-માગીયર સેનાઓ મોટા હુમલાની હીલચાલ કરી શકેલી નહીં.

પણ સામસામી સેનાઓએ હુમલો કરવામાં વાર લગાડી, તેનું એક બીજું કારણ પણ હતું. ગંધા મોખરા ઉપર ઝમીનની સ્થિતિ કંઈ એવી નહોતી, કે હુમલો નજ ધઈ શકે. ક્રાન્સમાં કેટલોક પ્રદેશ એવો હતો, કે જેના ઉપર ચાલીને ફેશ્ચારીમાં પણ લશ્કરો ધસારો કરી શકે, જોકે સામાન્યતઃ એ મહિનો આખા વરસમાં ઝોથી ભીનો ગણાય છે. પણ ગંધા મોખરા ઉપર શિયાળામાં જે શિથિલતા થયેલી, તેનું ખાસ કારણ ઉદ્યોગોની સ્થિતિમાં રહેલું હતું. જર્મની પાસે હુધિયારો અને દારૂગોળાનો અસાધારણ સંચય હોવા છતાં તેનાથી પણ જારી હુમલાને માટે જોઈતાં સાધનો હજોમાં પૂરાં પાડી શકાય એવું નહોતું. ૧૮૧૫ માં ચાર મહિના સુધી પૂર્વ

મોખરા ઉપર તેણે લાગલાગટ હુમલા કર્યા હતા. પણ તેમ કરવા સાડ તેને છેલ્લા શિયાળામાં લગલગ શાંતિ નળવવી પડી હતી; અને પશ્ચિમ મોખરા ઉપર એક વરસ કરતાં વધારે સુદૃઢ સુધી બચાવની પદ્ધતિ ધારણ કરવી પડી હતી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ, તો ગેલીશિયાના ત્રીસ માઇલના મોખરા ઉપર અને યોસોની ઉત્તરે બીજા એક ન્હાના ટુકડા ઉપર વરસાદ વરસાવવા સાડ તેને તેના બેવડા મોખરાના મોટા ભાગ ઉપર ગોળાઓ અને તોપોની કરકસર કરવી પડી હતી.

આ ઔદ્યોગિક સ્થિતિનું સામાન્ય પરિણામ કોમો વચ્ચેની લડાઈમાં આર્થિક સ્થિતિના સામાન્ય પરિણામ જેવુંજ આવ્યું. કોમવાળાઓ ઘઉંનો સંગ્રહ ચાલે, ત્યાં સુધીજ લડી શકે છે. વર્તમાન સાંઝાન્યો પણ હુધિયાર અને દારૂગોળાનો સંગ્રહ ચાલે, ત્યાં સુધીજ હુમલાની મજબૂત હીલચાલો કરી શકે છે. અને સામા હુમલાના સંભવ સાડ કેટલોક સંગ્રહ સાચવી રાખવાની પણ તેમને જરૂર પડે છે. ઉદાહરણ તરીકે, ૧૯૧૫ની પાનખર ઋતુની શરૂઆતમાં ઋષિયન લાઇનને લેદવાનો પ્રયત્ન જર્મનીએ ઓછો કરેલો, કારણકે ક્રાંટો-બ્રિટિશ હુમલા સાડ પુરતા ગોળાઓ અને નહીં વપરાયેલી તોપો હાથમાં રાખવાની આવશ્યકતા હતી. તેની ગણતરી બરાબર હતી, એટલે ન્યારે શમ્પેન અને આર્દવામાં તેની લાઇન ઉપર તોફાન શરૂ થયું, ત્યારે ફ્રેંચ તથા બ્રિટિશ હુમલા પાછા વાળવા સાડ તેની પાસે જીલ્લો તેટલો સંગ્રહ હતો. ફ્રેંચ પાસેથી તેણે કેટલીક ખેવાયેલી ઝમીન અને ખાસ કરીને તાહુરની ટેકરી પાછી મેળવેલી; તથા લૂસ આગળના પહેલા બ્રિટિશ લશ્કર પાસેથી લેન્સ પાસેની ટેકરી તથા બીજી પણ થોડી જગ્યા પડાવેલી.

પણ છેલ્લા શિયાળાના અરસામાં બધી વિશેષી સેનાઓનો દારૂગોળાનો સંગ્રહ પૂરા થવા આવ્યો હતો. ઋષિયા, કે જેનાં સાધનો સૌથી પહેલાં ખૂટ્યાં હતાં, તેને આ વિલાંબથી ઘણો લાભ થયેલો. પણ તેનાં નવાં લશ્કરો સજ્જ થતાં હતાં, તે દરમિયાન તેણે દુશ્મનો ઉપર એટલું ઓછું દબાણ રાખેલું, કે તેઓ પોતાનો મોટો સંગ્રહ સર્ગિયાને અશક્ત કરવામાં તથા કોન્સ્ટન્ટિનોપલને માર્ગે નવી પ્રવૃત્તિ કરવામાં વાપરી શકેલા. પણ સર્ગિયન લશ્કરને ન્યારે તેના દેશમાંથી હાંપી કાઢવામાં આવેલું, ત્યારે જર્મન અને ઑસ્ટ્રિયન મોટી તોપો એશિયા માઇનર કે સલોનિકા તરફ નહીં, પણ ક્રાન્સ તરફ મોકલાયેલી. અને પછી તેમણે કરોડો ગોળાઓનો સંગ્રહ કરવાની પદ્ધતિ ધારણ કરેલી, કે જે પદ્ધતિનું શિયાળામાં હાલ અનુસરણ કરવામાં આવે છે.

બ્રિટિશ મોખરા ઉપર ઘડીલર એવું દેખાયેલું, કે નજી દુશ્મનના કરતાં આપણી પાસે સાધનો વધારે હોય; કારણકે, ૧૯૧૫ના નવેમ્બરમાં મિ. જોન રેડમંડે કહેલું તે પ્રમાણે, ન્યારે તેણે આપણી લાઇનને સુલકાત આપેલી, ત્યારે આપણા તોપવાળાઓ જર્મન એક ગોળાના પ્રમાણમાં પાંચ વાપરતા હતા. પણ એ દેખાવ ખોટો અને ભ્રાંતિજનક હતો. દુશ્મનો માત્ર મોખરાના જે ભાગ ઉપર પાયદળ હુમલો કરી શકે, અને તોપખાનું આગળ વધી શકે, તે પર બરાબર મારો ચલાવવા સાડ કારખાનાંઓની પેદાશ કરકસરથી વાપરતા હતા.

દુશ્મનના આ ઇરાદાની ફ્રેંચ તથા બ્રિટિશ “સ્ટાફ”ને ખબર હતી. મોટા હુમલા માટેની તૈયારીઓ કેટલાક મહિનાઓ સુધી ચાલે છે, અને અવલોકન કરનાર વિમાનોનું બળ સાડ હોય,

ત્યારે પ્રાયશ્ચિત્ત તૈયારીઓ શુભ રાખી શકાતી નથી. બ્રિટિશ મોખરા ઉપર સૌથી પ્રબળ સપાટો આવવાના હોય, એવું લાગેલું. બ્રિટિશોની વધતી જતી સંખ્યાને લીધે મુખ્ય જર્મન લશ્કર તેમની સામે એકઠું થયેલું. ૧૯૧૫ ના ઑક્ટોબરની મધ્યમાં લૂસની લડાઈ પૂરી થઈ, તે પછી એમ કહેવાતું હતું, કે ક્રાન્સમાં દસ લાખ બ્રિટિશ સિપાઈઓ છે, અને ૧૯૧૬ ના માર્ચ સુધીમાં પંદર લાખ થશે. આ મોટી સેનાને સાધનસંપત્તિ રાખવાને દારૂગોળાનું નવું ખાતું મહેનત કરી રહ્યું હતું. અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં કેટલાંક કારખાનાં તરફથી પણ માલ આવતો હતો. તુર્કી વિશ્વહમાં શામલ થયું, તે કારણથી ગાહોપોલી, સાલોનિકા, ઇજિપ્ત અને મેસોપોટેમિયામાં જે ચડાઈઓ કરવી પડી, તે જો ન કરવી પડી હોત, તો બ્રિટન ત્યારેજ પહેલા વર્ગની લશ્કરી સત્તાના ધોરણ સુધી આવી પહોંચ્યું હોત.

પ્રાસ સ્થિતિમાં પણ જર્મનોની સામેનું બ્રિટિશ લશ્કર એવડું હતું, કે જર્મન શહેન-શાહતને પુરતાં માણસો રાખવા માટે ઘણા પ્રયાસ કરવો પડેલો. ફ્રેંચોને સાથે ગણતો આપણી સંખ્યા હુશમેનોની સંખ્યા કરતાં વધારે હતી. પ્રથમથી ફ્રેંચો જર્મનોના કરતાં સાત અને દસના પ્રમાણમાંજ ઓછા હતા. પણ ઑસ્ટ્રિયા-હંગરીની નિર્જળતાને લીધે ઋષિયાની પાંચસો માઇલની લાઇન ઉપર ચોક્કી મૂકવાની જર્મનીને ફરજ પડી હતી. શિયાળામાં પણ ઋષિયન મોખરા ઉપર તેને ૧૮ સેનાવિભાગની જરૂર હતી, એટલે પશ્ચિમ મોખરા ઉપર વાપરવા સાડ તેની પાસે ૫૭ સેનાવિભાગથી ગહુ વધારે સંખ્યા રહેલી નહીં. આ સંખ્યાનો કેટલોક ભાગ બેલ્જિયન ટોફોને દબાયલા રાખવામાં તથા આન્ટવર્પ વગેરે મહત્વનાં સ્થાનોની ચોક્કી કરવામાં વપરાતો હતો. બેલ્જિયન કિનારા ઉપર બ્રિટિશ લશ્કરને ઉતરતું અટકાવવા સાડ પણ ઘણાં માણસોનો તથા ઘણી તોપોનો ઉપયોગ થતો હતો.

ખીજી તરફ, બ્રિટિશ લાઇનને અતિ પ્રબળ ન થવા દેવાને જર્મનો સાવધાન હતા. બધા મોખરાઓ ઉપર થઈને જર્મનોના ૭૫ સેનાવિભાગ હતા, તેમાંના ઓછામાં ઓછા વીસ સેનાવિભાગ બ્રિટિશો સામે રોકાયેલા. છતાં આપણે સેનાધિપતિ ખીજી શિયાળાની લડતમાંથી હિંદી લશ્કરને છટું કરી વધારે ગરમ પ્રદેશમાં એકલી શકેલો; અને તોપણ ઇમ તથા સોમની વચ્ચે આપણું બળ બલકુલ કમી થયેલું નહીં.

આરસની પાસે છેલી લડાઈ થઈ, અને ગહાહુર, કુશળ તથા સહનશીલ હિંદીઓનું સૌર્ય જોઈને ફ્રેંચો પણ ચકિત થયા, તે પછી ક્રાન્સ અને બ્રિટનના મુખ્ય સેનાધિકારીઓમાં કેટલાક મહત્વના ફેરફાર થયા. ૧૯૧૫ ના ડીસેમ્બરની ૧૧ મી તારીખે જનરલ બેન્ડેએ સ્ટાફના ઉપરીને હોદ્દો છોડ્યો, અને તેનો મિત્ર તથા સહકારી જનરલ કેસલેનો પશ્ચિમ મોખરા ઉપર સેનાધિપતિ નિમાયો; તથા જનરલ બેન્ડેએ આખા યુરપની ફ્રેંચ સાંપ્રાપ્તિ યોજનાની ધુરંધરતા સ્વીકારી, અને નવી વ્યૂહસંમતિમાં ક્રાન્સ તરફથી હાજરી આપવા માંડી. ડીસેમ્બરની ૧૫ મી તારીખે સર જૉન ફ્રેંચન તેની પોતાની ઇચ્છા પરથી ક્રાન્સથી ઇંગ્લંડ બદલવામાં આવ્યો; અને તેને દેશના રથાનિક ગણાવવું કામ સુપ્રત થયું, તથા શહેનશાહતની તેણે બળવેલી સેવા માટે

CARDINAL MERCIER.

ભુટિજયસંતા પ્રખ્યાત ધર્મોચાર્ય કાર્ડિનલ મર્સિયર.

POPE BENEDICT XV.

પોપ વતસા બેનડિક્ટ.

બહાઈકાઉન્ટનો ઇલકાળ આપવામાં આવ્યો. તેના સ્ટાફનો આગલો વઠો સર વિલિયમ ફાઈન્ટ-સન વિગ્રહાત્તાની ઓફિસમાં સ્ટાફનો શહેનશાહી વઠો થયો; અને મેજર-જનરલ વિગ્રહાત્તા તેનો આસિસ્ટન્ટ નિભાયો. સર વિલિયમ ફાઈન્ટસનનું કામ જનરલ જોફરેના કામને કંઈક મળતું હતું. બધી નવી હીલચાલો તેને અને તેના સ્ટાફને શરૂ અને નિયમિત કરવાની હતી; અને મિત્ર રાજ્યોની સમિતિમાં નિર્ણય થયા પ્રમાણેની હીલચાલોની સાથે અનુસંધાન પણ તેનેજ કરવાનું હતું.

લૉર્ડ કિચનર માત્ર સેનાના અંદરના કારભાર માટે જવાબદાર રહ્યો, અને સ્ટાફનો નવો શહેનશાહી વઠો બધી સેનાઓનો મુખ્ય પ્રેરક થયો. સર ડગલસ હેગ પહેલો સેનાનો નાયક મટીને ફ્લેન્ડર્સ અને ફ્રાન્સનાં તમામ બ્રિટિશ લશ્કરનો સેનાધિપતિ થયો; અને મેજર-જનરલ કિંગ્લ તેના સ્ટાફનો વઠો નિભાયો. આ બધા ફેરફારો માટે સામાન્ય અભિપ્રાય અનુકૂળ થયો.

દરમિયાન સેના થાકી જઈને શિયાળાનાં કષ્ટોમાં આવી પડી. લાઈનના કેટલાક ભાગમાં સ્થિતિ આગલા વરસના જેવી ખરાબ નહોતી. ઘણી ખાઈઓને ઈંટનાં ભોંયતળિયાં હતાં, અને પાણી જહાર લઈ જવાને ગટરો હતી. ખરાબાઓ ઉપર પૂલ ખાંધવાને તથા ભોંયરાં ચણવાને ઘણાં જગલોને કાપી નાંખવામાં આવ્યાં હતાં. શરૂઆતની પલટનોએ આ પ્રકારનું સાફ કામ કર્યું હતું; અને સોમના જંગલવાળા પ્રદેશમાં ત્રીજી સેનાની પાસે લાકડાંની છત સારી હતી. પણ આપણા મોખરાના કેટલાક ભાગ એવા હતા, કે જે સૂકા રાખી શકાય એવું હતુંજ નહીં; અને ઘણી પલટનોના ઉપરીઓ પાસે કામ કરવા સાફ પાણી ન પેસે તેવાં ભોંયરાં નહોતાં. ઓગસ્ટમાં પણ કેટલીક વ્યવહાર જોડનારી ખાઈઓ એવી હતી, કે જેમાં જાંઘ સુધી પાણીની અંદર ચાલવું પડતું. આપણા માણસોમાંના ઘણાને થૂંટણ સુધી પહોંચતા બોટરમૂક થૂટ હતા, પણ એટલા ઊંચા થૂટ પણ કોઈ કોઈ ઠેકાણે નીચા પડતા હતા. નવેમ્બરની આખરના અરસામાં પગની બિમારીના કેસો થવા લાગ્યા, કારણકે સહનશીલ સિપાઈઓ ઘટે તે કરતાં વધારે વખત પાણીમાં રહેતા હતા. એવા કેસો તરત ઉપચાર થાય ત્યારે સુધારવા સહેલા છે; પણ અવયવો છેક ઠંડી જાય ત્યાં સુધી રાહ જોઈ હોય, ત્યારે મુશ્કેલ થઈ પડે છે. ઉપરાંત, લાઈનના કેટલાક ભાગમાં નવેમ્બરનાં તોફાનોને લીધે ખાઈઓનાં છાપરાં ઢળી પડ્યાં હતાં, અને ખાઈઓના લાગે કાદવવાળા થઈ ગયા હતા. જર્મનો આપણા માણસોના જેટલાજ હેરાન હતા; અને કોઈ કોઈ ઠેકાણે થોડી વાર મારામારી જાંઘ રાખવાની માગણી કરતા. પણ ઘણા અનુભવ પછી બ્રિટિશ સિપાઈઓ એવી માગણીને ઉત્તેજન આપતા નહીં. લાઈનના ઉત્તરના ભાગમાં જમીન એવી હતી, કે હજીવામાં હજીવી તોપ પણ તે પર ચલાવી શકાય નહીં.

કાદવ અસહ્ય હોતો. સિપાઈ કોઈ ઠેકાણે પોતાની રાઈફલ ટેકાવતો, તો દસમાં નવ વખત કાદવ ખેરલ પર પડીને તેને બગાડતો. વીસમી કાનડી પલટનના કેટલાક આદમીઓએ ગમ્મતમાં પલટનને મળેલા હુકમોના રૂપમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું:—

“વ્યવહાર જોડનારી ખાઈમાં ફરતી સળમરીતોના ઉપરીઓને એ તપાસ રાખવાની વિનંતી

કરવામાં આવે છે, કે લાઇનેની વચ્ચે પસાર થતી આનંદી ટોળીઓ તેમનાં વહાણોને ઉપયોગ કરે નહીં.

“કમિશન વગરના અમલદારોને અને સિપાઇઓને નં. ૫૦ ની ખાઇમાં નહાવાની રજૂ નથી. એ અમલદારોને માટે ‘રીઝર્વ’ છે, એમ સમજવું.”

“રેતીના કોથળા ભરવામાં માલની મુશ્કેલીને લીધે એમ ઠરાવવામાં આવે છે, કે જે કોઇ એક દિવસમાં દસ ગેર કરતાં વધારે કાદવ ખાશે, તેને સખત નસીહત કરવામાં આવશે.”

બ્રિટિશ સિપાઇઓ આવા ગમ્મતી સ્વભાવથી ટકી શકેલા; પણ એમ જણાય છે, કે જર્મન સિપાઇઓ કાયર અને એવેન થયેલા. જર્મનોનાં કેટલાંક લોચરમાં વીજળીની રાશની, પીઆનાઓ અને પાનેલવાળી દિવાલો હતી; પણ તે માત્ર ઊંચી ઝમીન ઉપર હતાં, અને અમલદારોને માટેજ રાખવામાં આવેલાં. બાકી ખાઇઓ તો બધે ખાઇઓજ હતી, અને અંદર ત્રણ કુટ પાણી હોય, ત્યારે તો વાતજ શી કરવી? ઉદાહરણ તરીકે, હોગે લીધું, ત્યારે બ્રિટિશોને ઊંચી ઝમીન મળેલી; અને છતાં ત્યાં દુરમનની લાઇનમાં નદીઓ હતી. જર્મનોએ અધાગ મહેનત કરીને એલ્વૉર્ડ સરોવર ઉભેલી નાંખ્યું હતું, કારણકે તેની સરે ખાઇઓમાં આવતી હતી. પણ એકે સરોવર ઉભેયવાથી તેઓ છાપરાં સુધી વરવાની સ્થિતિમાંથી બચેલા, છતાં પાટોશની ધરતી એટલી સજ્જ રહેલી, કે માણસે કોઇ વાર અંદર ગરદન સુધી ઉતરી જતા.

મોખરાના જે લાગો નિર્જળ હોય, તેમના પર તોપના મારાની વધારે અસર થાય છે. ૧૯૧૪ ના શિયાળામાં જર્મનો આંટવર્પથી આણેલી મોટી તોપો વાપરતા હતા, અને તેથી બ્રિટિશ સિપાઇઓની દુર્દશા હતી. જ્યારે ખાઇઓનાં છાપરાં વરસાદથી વરબોળ રહેતાં હતાં, અને ખાઇઓની બાજુઓ પાણીથી પલળીને પડવા માંડતી હતી, ત્યારે થોડા જર્મન ગોળા પડવાથી સંપૂર્ણ પાયમાલી થતી, અને ટકી શકાતું નહીં. પાણીવાળી ધરતીમાં નવાં આગ્રહન માટે ‘ખોદવાનું’ જની શકતું નહીં, કારણકે ખોદવાથી માત્ર તળાવો તૈયાર થતાં. પણ ૧૯૧૫ના શિયાળામાં જ્યારે આપણાં કારખાનાં પુષ્કળ દારૂગોળો બનાવવા લાગ્યાં, અને આપણા તોપવાળાઓ તેમના હરીફ કરતાં વધારે ગોળા વાપરવાને શક્તિમાન થયા, ત્યારે આપણે દુરમન ઉપર સાદું વાળવા લાગ્યા, અને આગલા વરસમાં આપણે જે દુઝો સહન કર્યાં હતાં, તેનો તેમને અનુભવ આપવા લાગ્યા. વધારે માણસો શરણ થવા લાગ્યા, એ પરથી તોપના મારાની કેવી અસર થઇ હશે, તે સમજી શકાય એવું છે.

પણ કરકસર કરવા છતાં જર્મનોનો દારૂગોળો કંઈ ખૂટી ગયો નહોતો, અને જ્યારે ખારતા, ત્યારે તેઓ બ્રિટિશ સ્થાનકો ઉપર વરસાદ વરસાવી શકતા.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ આવતા અંકમાં બીજી રાખવામાં આવશે.)

લડાઇના તાર.

—101—

સામાન્ય સ્થિતિ.

તારો ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કે રુમાનિયાનો અચાવ થવો કઠણ છે. એવી ધાસ્તી છે કે બેલ્ગિયમ અને સર્બિયાના જેવીજ રુમાનિયાની દશા થશે. એ ચિંતા બાબુએ મૂકીએ, તો સર્બિયાનો અને ફ્રેંચો માસીડોનિયામાં હીક કામ કરી રહેલ છે. પશ્ચિમ અને પૂર્વે મોખરા ઉપરની સ્થિતિમાં ખાસ કશો ફેરફાર નથી. જર્મન સખમરીનોનો ત્રાસ વધ્યો છે, અને લડતાં રાજ્યોની તેમજ તટસ્થોની ઘણી આગબોટો હુખ્યા કરે છે. ગ્રીસનો મામલો ફિકર કરાવે તેવો છે; પણ ગ્રીસનો રાજા એવા સ્વભાવનો છે, કે તેના પર સખ્તાઈ કર્યા વગર ચાલે તેમ નથી. શિયાળો લગભગ આવી ગયો છે, એટલે આ વરસની આખર સુધી તો જર્મનીના ત્રાસમાંથી હુનિયા સુકત થાય, એવી આશા નથી.

આર્મીનિયનોની કતલ.

પિતુઝેડ, ૨૩ મી નવેમ્બર.

બાકુથી એવી ખબર આવી છે, કે સિવાસમાં તુર્કોએ ૬,૦૦૦ આર્મીનિયનોની કતલ ચલાવી છે. સર્બિયન ધસારો.

લંડન, ૨૪ મી નવેમ્બર.

દુશ્મનના હુમલા હઠાવીને સર્બિયનો ઉત્તરમાં આગળ વધ્યા છે. ૧,૨૦૦ ચોરસ કિલોમિટર જેટલી ધરતી તેમણે પાછી પકાવી છે. મોનેસ્તિરની ઉત્તરે અને પૂર્વે હઠીલી લડાઈ ચાલે છે, જેમાં જર્મનો અને બલ્ગારોએ સારો માર ખાધો છે.

રુમાનિયાની દશા.

લંડન, ૨૪ મી નવેમ્બર.

બુખારેસ્ટથી દક્ષિણે ૪૫ માઇલ દૂર ડાન્યુબ ઉપર જિમનિટ્ઝા પાસે દુશ્મને લશ્કર ઉતાર્યું છે. પશ્ચિમ વાલેશિયામાં રુમાનિયનોને હઠી જવું પડ્યું છે; પણ રોશ્ચાન્કમાં તેઓ આખા મોખરા ઉપર આગળ વધ્યા છે.

લંડન, ૨૫ મી નવેમ્બર.

આલ્બાની ખીણમાં દુશ્મને જોરથી હલ્લો કરવાને લીધે રુમાનિયનોને હઠી જઈને કેલિમાનેશ્ટ અને મોલ્ડાવોરેસ્ટની દક્ષિણ સુધી પાછું ફરવું પડ્યું છે. કેઇઓવાથી દુશ્મનના દળાણુને લીધે તેમને આલ્બાની નદીની પાછળ જતા રહેવાની ફરજ પડી છે. જિમનિટ્ઝા અને ઇસ્લાઝ આગળ દુશ્મનનાં તાબાં લશ્કરો ઉતર્યા છે.

ગ્રીસની અવદશા.

લંડન, ૨૫ મી નવેમ્બર.

અંડમિરલ ફોર્નેએ ગ્રીસને કહેલું મોકલ્યું છે, કે “તોપખાતું સુપ્રત કરી દેવું; નહીં તો ડીસેમ્બરની ૧લી તારીખે મારે યોગ્ય પગલાં લેવાં પડશે.” એમ મનાય છે, કે જો પોતાની માગણીને સ્વીકાર નહીં થાય, તો અંડમિરલ ફોર્ને અંધનસનો કળજે લેશે. એવી ગણતરી થાય છે, કે રાજના પક્ષના ત્યાં ૧૦,૦૦૦ માણસો છે; અને તેઓ સારી રીતે હથિયારબંધ છે.

માસીડાનિયામાં હત.

લંડન, ૨૭ મી નવેમ્બર.

ફ્રેન્ચ તથા સર્બિયનોએ છાપો મારીને નં. ૧,૦૫૦ની ટેકરી જિતી લીધી છે. જર્મનોને એવો હુકમ હતો, કે ગમે તેટલું નુકસાન થાય, તોપણ તે હાથમાંથી જવા દેવી નહીં.

યુખારેસ્ટનો બચાવ.

લંડન, ૨૮ મી નવેમ્બર.

રૂમાનિયનો અને જર્મનો વચ્ચે હજી લડાઈ થઈ નથી, તેથી સમજાય છે, કે રૂમાનિયનો યુખારેસ્ટ તરફ હકતા જાય છે, અને ત્યાં લડાઈ કરશે. યુખારેસ્ટનો કિલ્લો પહેલા વર્ગનો છે, તથા ૬૦ માઇલ ઘેરાવામાં છે; એટલે કે શહેરથી સુમારે પાંચ પાંચ માઇલ ઉપર ૩૦ કિલ્લાઓનો તેની આસપાસ પટ્ટો છે. તેની પાસે જલહીથી ફરી શકે તેવું તોપખાતું છે; અને બધા કિલ્લાઓ રેલવેથી પરસ્પર જોડાયેલા છે. બહુડુંનનો બચાવ થયો છે, એટલે આના બચાવની પણ આશા રખાય છે, ખાસ કરીને એટલા માટે, કે ઋષિયનો બચાવમાં મોટો ભાગ લેશે, એવાં ચિહ્નો છે. જર્મનોએ ઘઉંની પેદાશનો સુલક હાથ કર્યો છે, પણ હજી તેલના ઝરાઓનો તેમણે કબજો લીધો નથી, કે જે યુખારેસ્ટની ઉત્તરે છે. પિતૃશ્રેડમાં મળેલા એક તારથી જણાય છે, કે જર્મનો પશ્ચિમમાંથી, ઉત્તરમાંથી, નૈઋત્યમાંથી, અને પશ્ચિમોત્તરમાંથી યુખારેસ્ટ તરફ ઘસતા જાય છે. મોટી લડાઈના સમાચારની રાહ જવાય છે.

બ્રિટિશ નૌકાના અધિકારીઓમાં ફેરફાર.

લંડન, ૨૮ મી નવેમ્બર.

આજે આમની સલામાં મિ. બાલ્ફોરે ઝાહેર કર્યું, કે ઍડમિરલ લેલિંગે પહેલો “સી હોર્ડ,” સર હેવિડ બેટી કાફલાનો ઉપરી તથા ઍડમિરલ, અને સર હેન્રી જૉક્સન શ્રીનિયની “શાયલ નેવલ કોલેજ”નો ઍડમિરલ-પ્રેસિડન્ટ નિભાવેલ છે.

રૂમાનિયામાં સંકટ.

લંડન, ૩૦ મી નવેમ્બર.

પશ્ચિમ વાલેશિયામાં દુરમનના દળાણને લીધે રૂમાનિયનો પૂર્વ તરફ હકતા જાય છે. એલેક્ઝાંડ્રિયા-અમનિદ્લા માર્ગો ઉપર ચાર શહેરો દુરમને કબજે કર્યા છે, અને તેઓ કોલુઝીનીની દિશામાં આગળ વધે છે. કેમાન તેમણે જિતી લીધું છે, અને તે યુખારેસ્ટથી માત્ર ૧૭ માઇલ દૂર છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે બેલ્જિયમના પ્રખ્યાત ધર્મીચાર્ય ક્રાઉનલ મસિયર તથા પોપ પંદરમા બેનેડિક્ટનો એક સુદર સંયુક્ત ફેટોચાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

બાવનગર દરબારી ણપખાતું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૨ મી ડિસેમ્બર, ૧૯૧૬.

[અંક ૨.]

। यतो धर्मं स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
લાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૨ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૧૧.

બ્રિટિશ મોળદા ઉપર શિયાળામાં ટકાવ.

(ગયા અંકથી આહુ.)

મહેનતુ જર્મનો હુમેશાં પોતાની લાઇનને મજબૂત કર્યા કરતા હતા, અને માણસોની તંગીનું સાદું વાળવાને મહેનત જાચાવનાર સંચાલ્યો તથા જાચાવોનો ઉપયોગ કરતા હતા. ખાઇઓની પાછળ કવચવાળા કિલ્લાઓ તૈયાર થયા કરતા હતા, કે જેમાં રહીને અગાઉના કરતાં થોડા માણસોથી ટકાવ કરી શકાય. પણ આગલા વરસમાં જેમ બ્રિટિશ લાઇન ઉપર તોપનો મારો દર રોજ ચાલતો હતો, તેમ હવે દર રોજ જર્મન લાઇન પર મારો ચાલવા માંડ્યો. જર્મન સ્થાનકોને તોડી પાડવાને “હાલીઆ” વગેરે વિચિત્ર નામોવાળી તોપો ૧૯૧૫ના ડીસેમ્બરમાં આવવા લાગી. કાદવ હોડો હતો, પણ પૈડાં એવાં પહોળાં અને ખાસ યોજનાવાળાં હતાં, કે ભારે તોપોને ચાલવામાં પણ હરકત અથેલી નહીં.

દિવસે, જ્યારે ધૂમસ ન હોય ત્યારે, બ્રિટિશ તોપખાનાના નિરીક્ષક અમલદારો દુશ્મનની જાગીઓ તથા વંદીઓના અનુક્રમ લાગની સામે જાધી જંટરીઓ સંચિત કરતા. પછી, અધાર્થ થયા પહેલાં, મશીનગનોના અમલદારો તૂટેલી લાઇન ઉપર અને લાંબેત્રી જાગી ઉપર મારો આવે, એ પ્રમાણે જાધી મશીનગનોને ગોઠવતા. રાત્રે આપણા માણસો એ તપાસ કરવાને જાહાર નિકળી પડતા, કે જર્મનો આવીને જાચાવને થયેલાં નુકસાનો સમારે છે કે નહીં. જો પ્રવૃત્તિના અવાજો સ્પષ્ટ સંભળાતા, તો મશીનગનો તરત ચાલવા માંડતી; અને દિવસે મોટા ગોળાઓએ કાઢેલા કચ્ચરધાણમાં ઉમેરો કરતી. દુશ્મનો જવાબ વાળવાને તૈયાર થતા, ત્યાં તો આપણી મશીનગનોનું કામ પૂરું થતું.

જર્મનો કરકસર કરીને આપણા પાંચ ગોળા દીક એકજ ગોળો વાપરતા, તો માલના જાચાવને સાટે તેમને માણસોની હાનિ થતી. છતાં એ હાનિ ઓછામાં ઓછી થાય તે માટે તેમની તૈયારી હતી. એવામાં બ્રિટિશ સિપાઇઓએ એક નવી પદ્ધતિ શોધી કાઢી. એ નવી પદ્ધતિમાં કોઇ પણ સેનાપતિને હાથ નહોતો. કેટલાક કેનેડિયનોએ તે શોધી કાઢેલી, બ્રિટિશ પલટનોએ રમત ઉપાડી લીધેલી, અને છેવટે તે સાધારણ થઇ પડેલી. જાગીની જાને લાઇન વચ્ચે તપાસ કરવાને જાને પક્ષ તરફથી રાત્રે યોદ્ધાદારો નિકળતા. જાગીઓમાં ઘણે ઠેકાણે શુભ ખાકોરાં હતાં, કે ભોગાંથી થઇને કાતરનારાઓ અધારામાં નિકળી જતા. બ્રિટિશ સિપાઇઓ રાત્રે

વખતે ખાઈઓમાં અપ્રવૃત્ત રહેવાથી કાયર થયા, અને ફેટલાકોએ “શિયાળાની રમતો” શરૂ કરી. તેઓ શુભ રીતે નિકળી પડતા, દુશ્મનની જાળીને કાપતા, તેની વંડી પર ચડી જતા, અને પહેરેગીરને માથા પર ખીલાવાળી ડાંગ મારીને પૂરે કરતા. ફેટલીક વાર જર્મનોને મારી નાંખવાને બદલે તેઓ તેમને ફેદ કરતા, અને હાથપગ બાંધીને તથા મેંદાંમાં દૂધ મારીને તેમને ચુપકીથી આપણી લાઇનમાં લઇ આવતા. દુશ્મનને ધાસ્તી લાગે એવું કશું કરવામાં આવતું નહીં, અને ઓચિંતા પકડાયા હોય તે સિવાય આપણા સિપાઇઓ એક પણ બેંગ વાપરતા નહીં, કે ગોળી છોડતા નહીં. જર્મનોએ પણ પાછળથી આ “રમતો”ની નકલ કરવાનું શરૂ કરેલું; પણ એ પ્રકારના કામને માટે જે જાતના માણસો જાઈએ, તે તેમની પાસે પુરતા પ્રમાણમાં નહોતા.

શરૂઆતમાં જર્મન કાતરિયાઓએ પણ બ્રિટિશ સિપાઇઓને ખૂબ ત્રાસ આપેલો. ફેટલીક વાર તેઓ આપણી લાઇનમાંજ રહેતા, અને જાતની ગેળવતા, તથા છૂટાછવાયા માણસોને ગોળીએ ફેંટા. તેઓ કાંતો વેશ બદલીને પાછળ રહેતા, અથવા શુભ સ્થાનોમાં છુપાઈ જતા. ૧૯૧૫ના સપ્ટેમ્બરમાં આવે એક કાતરિયો પકડાયેલો. એ સ્થાને બ્રિટિશો નજીકમાં નજીકની જર્મન ખાઈથી સુમારે ૮૦૦ વાર દૂર હતા, એટલે દુશ્મનની રાઈફલનો લય નહોતો. પાછળ અધીક માઇલ ઉપર એક ન્હાતું બેઠેલું હતું, અને ત્યાં દુશ્મનની ગોળી પડેલે એમ હતુંજ નહીં; છતાં આપણા માણસો રાત્રે પાણી ભરવા જતા, ત્યારે વારંવાર તેમના પર ગોળીબહાર થતો. કર્નલને રીસ થયેલી, અને તેણે પોતાના હાથ નીચેના અમલદારોને સખત શખ્દો કહેલા. એક સ્ક્રુવારે પટ્ટન ધીમે ધીમે હટી ગયું; પણ એક છુટ્ટો વાંકો વળી ગયેલો ફ્રેન્ચ ગેરુત હજી હાંકતો હતો, તે સિવાય કોઇ માણસ નજરે પડ્યો નહીં. કપ્તાનથી ઉતરતા દરજ્જાના એક બ્રિટિશ અમલદારે તેને પૂછ્યું, કે “તમે કોઇ શકપડતો માણસ આટલામાં દીકો છે?” પણ તે છુટ્ટાએ સિપાઇઓને એટલેજ જવાબ દીધો, કે “જેતર પરથી નિકળી જાઓ, અને ગટાટાં વાળ્યાં છે તેને તુક્કાન ન કરો.” પેલા જીવાન અમલદારે પોતાના ઉપરી પાસે આવીને વાત કરતાં કહ્યું, કે “છુટ્ટો અતિશય ચીડાઈ ગયો, અને અમને હાંત દેખાડ્યા. હાંત પણ મએના અને સાફ હતા.”

કર્નલે કહ્યું, “ચીધો ઉલો ન રહી શકે તેટલો છુટ્ટો માણસ, અને છતાં મએના ધોળા હાંત? સાથે જો માણસ લઇને જાઓ, તેની સાથે ફરીને વાત કરો, તથા તેને પાછળથી પકડી લ્યો. સંભાળ રાજો કે કોઈનો જાન ન જાય, અને એ મએના સાફ હાંતવાળા છુટ્ટાને મારી પાસે લઇ આવો.”

પેલો ન્હાનો અમલદાર સમજ્યો, જરા શરમાયો, અને હુમલાની સંભાળથી તૈયારી કરીને જનાવટી છુટ્ટાને પકડવા ગયો. જીવાન જર્મન અમલદાર એક ગોરિલાની માફક લાગ્યો, અને તેઓ તેને બાંધી શકે તે પહેલાં ત્રણેય આદમીને વારંવાર પટકી નાંખ્યા. તેની પાસે જો મેળે કુટે તેવી પિસ્તોલ તથા કાતુંસીથી ભરેલો એક પટ્ટો હતાં; અને થોડી વાર પછી તેની રાઈફલ પણ એક જગ્યાએ સંતાડી હતી, ત્યાંથી મળી આવેલી.

પણ ૧૯૧૫ના ડીસેમ્બરની આખર સુધીમાં બ્રિટિશો પાસે પણ પહેલા વર્ગના પુષ્કળ કાતરિયા એકઠા થયા. શિકારીઓ, જંગલના રખેવાળો, અને સારા નિશાન તાકનારાઓમાંથી હળદોની ભરતી કરવામાં આવી. ૧૯૧૬ની શરૂઆત સુધીમાં તો બ્રિટિશ કાતરિયા જર્મનેને ટક્કર મારે તેવા તૈયાર થઇ ગયા.

ઉપર વર્ણન કરી ગતાંયુ' તે બે પદ્ધતિમાં બ્રિટિશોનું જર્મને ઉપર પ્રાધાન્ય હતું, પણ ચોતાને થયેલા નુકસાનનું સાદું વાળવાને જર્મનેએ આપણી મોખરાની ખાઇઓ સુરંગો ફેડીને ઉડાવી દેવાનો યત્ન કર્યો. આમાં વ્યવસ્થાની વાત હતી, કે જેમાં જર્મનીના પ્રાધાન્યની વધી રાખી શકાય; કારણકે તેની પાસે એ'લનિયરોની એક મોટી સેના હતી, અને પુષ્કળ સાધનો તથા સર્વોપરિ યંત્રો હતાં, કિલ્લાઓ ગાંધવામાં અને હુળવી રેલવે યોજવામાં તેમણે અસાધારણ કુશળતા બતાવી હતી; અને તેઓ એવા ઉલોગી હતા, કે કેાઇથી તેમની બરાબરી ન થાય. છતાં સુરંગ ફેડવાની કળામાં આપણા ખનક અમલદારો જર્મનેના બરાબરિયા નીવડ્યા. કેટલીક વાર દુશ્મનના અને આપણા માણસો સામસામા થઇ જતા; અને ઘણીબરી વાર આપણી જીત થતી. ધમની આસપાસ એ પ્રમાણે કેટલીક વાર બનેલું. આપણાં ભોંયરાં સપાટીથી ત્રીશ કુટ ઊંડાં હતાં, અને એ ઊંડાણથી પણ વધારે ઊંડાઇએ ટનલો ખોદાતી. છેવટે ૧૯૧૬ના જાન્યુઆરી સુધીમાં આપણા ખનકોએ પ્રાધાન્ય મેળવ્યું.

ગાંધી રીતે ટનલ ખોદનારાઓનું કામ બીજા લડવૈયાઓના કામ કરતાં વધારે કઠણ અને જોખમભરેલું હતું. આપણા મોખરાના જે ભાગમાં આક હતો, ત્યાં તો એ કામ મુશ્કેલ નહોતું. માત્ર એટલીજ સંભાળ રાખવાની હતી, કે હથોડીનો અવાજ દુશ્મન ન સાંભળે. પણ ઉત્તરના ભાગમાં, કે જ્યાં બ્રિટિશ લાઇન ફ્રેન્ડર્સના કાદવ ઉપર હતી, ત્યાં ટનલ ખોદવાનું કામ ઘણું વધારે મુશ્કેલ હતું. કેટલેક કેકાણે હુમિયાદોથી પણ થોડીજ મદદ મળતી. ખાકોડ પાછા પછી. ખોદનાર પગ પહેલા નાંખીને તેમાં દાખલ થતો; અને પગો વટે કાદવ ઉબેડીને તે ચોતાના ખલા ઉપરથી ગહાર કાઢતો. તેની પાછળ કાદવ ગહાર મોકલવાને વધા અંદર લોકડાં જોડવાને બીજા આદમીઓ પેસતા. પણ પગે જાણીને આગળ ચાલેતો માણસ જો કેાઇ રેતીની સર ખુદી કરતો, તો તેનું અને તેની સાથેના માણસોનું મોત થતું; કારણકે તરવ અંદર પાણી દાખલ થતું, અને પૂરાઇ ગયેલા માણસો જયવાનો યત્ન પણ કરી શકતા નહીં.

બ્રિટિશ મોખરા ઉપર શિયાળામાં જે મોટી પ્રવૃત્તિઓ ચાલેલી, તે બહુ મહત્વની નહોતી.

૧૯૧૫ના છેલ્લા બે મહિનામાં બ્રિટિશોની રાતની ચડાઇઓ અને જા'ને બાનુએ સુરંગો ફેડવાની હીલચાલો સિવાય બીજું કશું મહત્વનું કામ થયેલું નહીં. પણ ડીસેમ્બરની ૧૯ મી તારીખે દુશ્મનેએ ધમની ઉત્તર-પૂર્વમાં આપણને એક સખ્ત ફટકો મારવાનો યત્ન કરેલો. થોડા દિવસ સારા પવન માટે રાહ જોયા પછી તેમણે ઝેરી હવાનું એક મોટું, લીલું, બચકર વાદળ કાઢ્યું. પણ એમિલ અને ડીસેમ્બર વચ્ચે ઝેરી હવા સામેના જયાવને બ્રિટિશો પૂર્ણતાની

સ્થિતિમાં લાવી શક્યા હતા. ગંધા સિપાઈઓ પાસે જેરી હવામાંથી ગયવાના ટોપ હતા. પણ ટોપ પહેરવા એ તો તૈયારીની માત્ર શરૂઆત હતી. આગલા નિરીક્ષક અમલદારો પાછલાં તોપખાનાંને સાવચેતી આપતા; અને તરત જોળા ફેંકવાની તૈયારી થતી. પ્રભાત પછી થોડી વારે પશ્ચિમોત્તરનો મંદ મંદ પવન વાવા લાગ્યો, અને અમુક મધુર સુગંધ આપણી લાંબોનાં આવવા લાગી. કેટલાક સિપાઈઓ એ મધુર સુગંધથી પ્રસન્ન થયેલા, પણ તરત તેમનો ઉપરી અમલદાર ધરાડા પાડતો આવી પહોંચ્યો, અને કાળાં ચશ્માં માટે પોકાર કરવા લાગ્યો. બીજી ક્ષણે આખી પલટનની આંખો આંસુથી ભરાવા લાગી, અને સૌ પોતાનાં નેત્રરક્ષકો શોધવા લાગ્યા. દુર્ઘમનો અમુક પ્રકારના ગોળા ફેડતા હતા. તેમાંથી એ મધુર સુગંધ નિકળતી હતી. તેની અસર એવી હતી, કે આંખો સૂજી જાય, અને છેવટે માણસો આંધળા થાય. થોડી વારમાં સૌએ કાળાં ચશ્માં પહેરી લીધાં, અને ૫૦૦ કાળા “ટેવો” એકબીજા તરફ ભેગા લાગ્યા. તોપોના ઘડાકા વધારે લય’કર થવા લાગ્યા, અને પછી ટોપ પહેરી લેવાનો હુકમ આવ્યો.

આગળના નિરીક્ષક અમલદારોએ ધોળી ધૂમસ જેવું કંઈક ઝમીન ઉપર ધીમે ધીમે ચાલતું જોયું હતું. પ્રથમ એ માત્ર એક કુટ જોયું લાગતું હતું, પણ આગળ આવતાં તે મોટું થતું ગયું; અને આપણી પાછળ પાસે આવતાં તે ભૂરી-લીલી વરાળની સાત કુટ જોયી દીવાલ જેવું દેખાયું. બ્રિટિશ લશ્કરના સિપાઈઓ તાજા આવેલા હતા, અને જેરી હવાનો એ તેમનો પહેલો ગંભીર અનુભવ હતો. આ ઉપરથી તેમની ચિંતા સમજી શકાશે. ટોપો એ હવાને પૂરેપૂરી બહાર રાખી શકશે કે કેમ? ફેંકસામાં બાળતરા થશે કે નહીં? આ શંકાનો જવાબ થોડીજ ક્ષણોમાં મળી ગયો. સિપાઈઓએ જોયું, કે ત્યાસ લેવામાં હરકત આવતી નથી; અને ત્યાં તો અચાનક જેરી વાદળું વિખેરાઈ પણ ગયું. દરમિયાન દુર્ઘમનો હુમલો કરવાને તૈયાર હતા, તેમના ઉપર સેંકડો તોપો ગોઠવાઈ ગઈ. મારો એટલા જરથી ચાલ્યો, કે ઘણાંખરા જર્મન લશ્કરથી પાછળ પાછાં જઈ શક્યા નહીં.

બહુનું ઉપર પહેલો હુમલો થયો, તે પછી ફ્રેંચોની નવમી સેનાએ પોતાનું સ્થાનક ખાલી કરીને બ્રિટિશોને સોંપ્યું, જેથી બ્રિટિશ લાઇન લંબાઈને સુમારે ૯૦ માઇલની થઈ. બ્રિટિશ સેનાધિપતિએ જનરલ કેસલનોને ખબર આપેલી, કે પોતે હુમલો કરવાને તૈયાર છે; પણ ફ્રેંચ સ્ટાફનો એવો વિચાર થયેલો, કે દુર્ઘમનો બહુનું નામે જવાર થાય, તેમાં મિત્ર રાજ્યોને વધારે લાભ છે, અને લાઇનના બીજા ભાગ ઉપર કશું કરવાની જરૂર નથી.

જર્મનો ફ્રેંચ અને બ્રિટિશોએ શિયાળામાં કરેલો ગોળાનો સંઘર્ષ ખુટાડી દેવા ઇચ્છતા હતા, કે જેથી તેઓ પોતાનાં કારખાનાંની ઘણીખરી પેદાશ ઋષિયાની સામે વાપરી શકે, અને કાળા સસુર તથા પિત્તેડ સુધી રસ્તો કરી શકે. બ્રિટિશોની એવી ઇચ્છા હતી, કે ઋષિયા તૈયાર થાય, અને ઇટલીના આદ્યાઈન મોખરા પર બરફ પિગળે, ત્યાં સુધી દેખાવ એવો મજબૂત રાખવો, કે દુર્ઘમનોને તોપો અને માણસોના જ નહીં, પણ ગોળાઓ સુદાનો પોતાની

સામે સંઘ્ય રાખવો પડે. જર્મનો બારદંચિયા ઑસ્ટ્રિયન તોપો વ્હર્ડુન આગળ વાપરતા હતા, અને એ તોપોને તથા બારદંચિયા ગોળાઓને વપરાવી નાંખવામાં જનરલ પેટેન માત્ર ફ્રાન્સની નહીં, પણ ઇટલી અને ઋષિયાની ખાતર પણ લડતો હતો.

દરમિયાનના વખતમાં આપણા સેનાધિપતિએ રાહ જોવાનું યોગ્ય ધાર્યું.

૧૯૧૪ ના ઑક્ટોબર અને નવેમ્બરમાં લડવામાં કામ આવે એવી બધી અમીન પોતે રાખી લીધી હતી; અને કાંતો નીચી અમીનને વળગી રહેવું, અથવા પછી જે મજબૂત લાઇન હોય તે સ્વીકારવી, એ એમાંથી ગમે તે પસંદ કરવાનું બ્રિટિશો ઉપર રાખ્યું હતું. બાઇઓની લડાઇ કેટલો વખત ચાલ્યો, તેના અટસટામાં ભૂલ કરીને બ્રિટિશ સ્ટાફે જર્મન લાઇનની બને તેટલું પાસે રહેવાનું પસંદ કર્યું; અને તેથી ઉત્તરતી જગ્યામાં રહેવું પડ્યું, કે જેના ઉપર દુશ્મનો પોતાની બોબરાની બાઇઓમાંથી મશીનગનોને અને હથેલી તોપોને મારો ચલાવી શકે. ભૂલ જ્યારે થઇ ત્યારે અનિવાર્ય હતી, કારણકે વિલ્ગન આટલો લાંબો થયો તેની કોઇને કલ્પના નહોતી; અને આપણા નાયકો બની શકે તો હુમલો કરવા સારૂ દુશ્મનની પાસે રહેવાને ઉત્સુક હતા. પણ પરિણામ એ આવ્યું, કે બાઇઓની લડાઇના પહેલા વખતમાં દર અઠવાડિયે બ્રિટિશને થયેલી હાનિની સરાસરી દુશ્મનની સરાસરીના કરતાં વધારે આવતી. તેઓ ધારે ત્યારે હુમલા પણ ઊંચાણ પરથી સહેલાઇથી કરી શકતા; અને તેમના તોપખાનાના નિરીક્ષક અમલદારો આપણા અમલદારોના કરતાં વધારે પ્રદેશ જોઇ શકતા.

લડાઇના તાર.

—૧૦૧—

બુખારેસ્તની દુર્દશા.

જાન્યુ, ૧ લી ડીસેમ્બર.

મેકેનસનની સરદારી નીચે ઑસ્ટ્રિયનો, જર્મનો, તુર્કો અને બલ્ગેરિયનોની બનેલી મિશ્ર સેના કાલુગેરન્ટ પાસે આવી પહોંચી છે. કે જે બુખારેસ્તથી ૨૦ માઇલ અને કિલ્લાઓથી માત્ર ૧૦ માઇલ દૂર છે. રૂમાનિયન સરકાર રાજધાનીમાંથી નિકળી ગયેલ છે.

અંધન્સમાં મિત્ર રાજ્યોનાં લશ્કરો.

જાન્યુ, ૧ લી ડીસેમ્બર.

ફ્રેન્ચ, બ્રિટિશ અને ઇટાલિયન લશ્કરો ગ્રીસમાં ઉતર્યા છે. પિરીઅસ રેલવે ટર્મિનસ પાસે ફ્રેન્ચ ખલાસીઓ તથા ગ્રીક સિપાઇઓ વચ્ચે લડાઇ શરૂ થઇ છે. શહેરમાં ગભરાટ થયો છે. દુકાનો બંધ કરવામાં આવે છે. રાત્રીએ કેટલીક તોપો સોંપી દેવાનું કબૂલ કર્યું છે.

ક્રિસિયાઓમાં ઋણિયનો.

પિતૃશ્રદ્ધ, ૨ જી ડીસેમ્બર.

વચ્ચેની બધી ટેકરીઓ વટાવીને ઋણિયનો આખરે ક્રિસિયાઓમાં પેસી શક્યા છે. શેરીઓમાં ખૂબ મારામારી ચાલે છે. જર્મનો છાપરેથી અને ઘાડીઓમાંથી ગોળીબહાર કર્યા કરે છે. શહેરની પશ્ચિમે ઘણા એકઠા થયા છે, અને સાચો હુમલો કરવા ધારે છે.

રૂમાનિયન સ્થિતિ.

લંડન, ૪ થી ડીસેમ્બર.

પિટેસ્ટી અને ટર્ગોવિશ્ટીઆના પ્રદેશમાં રૂમાનિયનો હઠતા બન્યો છે. એલેક્ઝાંડ્રિયા અને બુખારેસ્ટ વચ્ચેના પ્રદેશમાં સખ્ત લડાઈ ચાલે છે. રાજધાનીમાંથી લડાઈમાં ઉપયોગી થાય તેવી બધી વસ્તુઓ લઈ જવામાં આવેલ છે. સિવિલિયનોને રહેવાનું કહેવામાં આવેલ છે.

અંધનસામાં તોફાન.

અંધનસા, ૪ થી ડીસેમ્બર.

ગ્રીક લશ્કરના કમાન્ડરે જાહેર કર્યું છે, કે છેલ્લા તોફાનમાં નીચે પ્રમાણે નુકસાન થયું છે:—ગ્રીકો, ૨૬ મરેલા, અને ૫૪ જખમી; તથા ફ્રેન્ચ ખલાસીઓ, ૪૭ મરેલા અને ૮૭ જખમી.

મિત્ર રાજ્યોનાં લશ્કરો પિરીઅસ ગયાં છે.

જર્મન પક્ષના સેનાપતિઓ દૂરી નિમાયા છે. લિગરલ પેપરોના ઘણાખરા એડિટરોને કેદ કરવામાં આવેલ છે. વેનિઝેલોસના પક્ષના પણ ઘણા આદમી કેદ થયા છે.

લંડન, ૫ મી ડીસેમ્બર.

શનિવારના તોફાનમાં વેનિઝેલોસના પક્ષના ૧,૦૦૦ આદમીઓ કેદ થયેલ છે. ગ્રીકોએ ટપાલ, તાર તથા રેલવેનો કબજો લીધો છે; એટલે ગ્રીસના જે સંદેશા બહાર પડે, તે હવે એકદમ માની બેસવાના નથી.

બુખારેસ્ટ ઉપર ધસારો.

લંડન, ૫ મી ડીસેમ્બર.

રૂમાનિયનો ટ્રિટુથી પૂર્વ તરફ બુખારેસ્ટ ભણી હઠતા બન્યો છે. પ્લોએસ્ટી તથા બુખારેસ્ટના રસ્તા ઉપર દુરમનના હુમલા આગી શકાયા નથી.

બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળમાં ફેરફાર.

લંડન, ૫ મી ડીસેમ્બર.

એક્ઝિચ્યૂટીવ બજાર આપવામાં આવે છે, કે મિ. એસ્કિવથે રાજીનામું આપ્યું છે. મિ. લોઇડ જ્યોર્જે પણ રાજીનામું આપેલ છે. રાજ્યજ્યે મિ. જોનર લોને બોલાવેલ છે; અને મિ. એસ્કિવથેનું રાજીનામું મંજૂર કરેલ છે.

લંડન, ૬ થી ડીસેમ્બર.

મિ. જોનર લોએ સુખ્ય પ્રધાનનું કામ કરવાની પોતાની અશક્તિ જાતવી પ્રધાનમંડળ

ચોજવાની ના પાડી છે. રાજ્યએ બકિંગહામ મહેલમાં પ્રધાનોને બોલાવ્યા છે; અને મિ. લૉઇડ જ્યોર્જને મુખ્ય પ્રધાન થવાનું કહ્યું છે. મિ. લૉઇડ જ્યોર્જે રાજ્યની આજ્ઞા સ્વીકારીને નવું પ્રધાનમંડળ ચોજવાનું શરૂ કર્યું છે.

ધરાનના શાહને ત્સારની ભેટ.

પિતૃચૈક, ૫ મી ડીસેમ્બર.

ગ્રેન્ડ ડુક બેરિસે નામદાર ત્સાર તરફથી ધરાનના નામદાર શાહને એક આંદીની કુલદાની ભેટ આપી છે. ખાણ ઉપર અધિયા અને ધરાનની દોસ્તી દૃઢ કરે તેવાં વચનો પરસ્પર ઉચ્ચારાયાં છે. તેહરાનના રહેવાસીઓએ ગ્રેન્ડ ડુકનો ઘણો સત્કાર કર્યો છે.

જર્મનોને લાભ.

લંડન, ૬ ફી ડીસેમ્બર.

ટર્ગોવિશ્ટીઆ કબજે થવાથી જર્મનો રૂમાનિયન તેલના અરાઓની પાસે પહોંચ્યા છે.

ગ્રીસનો મામલો.

પારિસ, ૬ ફી ડીસેમ્બર.

વેનિઝેલિરોને પકડવાનું કામ ભરી છે. લિબરલ વર્તમાનપત્રો પ્રગટ થઈ શકતાં નથી. પ્રાંતોનાં શહેરોમાં પણ વેનિઝેલિરો વિરુદ્ધ તોફાન કરવાની ઉશ્કેરણી થાય છે. ગ્રીસનો દરિયાઈ ઘેરો તા. ૮ મીથી શરૂ થશે.

બુખારેસ્તનો અધઃપાત.

લંડન, ૬ ફી ડીસેમ્બર.

૧૧ માઇલ દૂરથી બુખારેસ્ત ઉપર ગોળા પડવા શરૂ થયા છે.

પારિસ, ૭ મી ડીસેમ્બર.

પિતૃચૈકથી તાર છે, કે રૂમાનિયનોએ બુખારેસ્ત તથા પ્લોએસ્ટી ખાતે કર્યો છે.

મિ. લૉઇડ જ્યોર્જ બ્રિટનનો મુખ્ય પ્રધાન.

લંડન, ૭ મી ડીસેમ્બર.

કોર્ટ સર્ક્યુલર બજાર આપે છે, કે મિ. લૉઇડ જ્યોર્જે આજે રાજ્યની સલાહકાર લીધી છે, અને મુખ્ય પ્રધાનની પદવી સ્વીકારી છે. નવા પ્રધાનમંડળની ચોજવાનું કામ સંતોષકારક રીતે ચાલે છે. કર્મકાર પક્ષે બહુમતે નવી સરકારમાં ભાગ લેવાનું કરાવ્યું છે.

લંડન, ૮ મી ડીસેમ્બર.

મિ. એસ્કિવથ અને તેના સહકારીઓ નવી સરકારની સાથે કામ કરશે, એમ અહેર થયું છે. મિ. હેન્ડરસન વિરુદ્ધ કમિટીમાં રહેશે, અને મિ. બાર્નેસને પ્રધાનમંડળમાં સાઈ સ્થાન મળશે, એમ બોલાય છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૯ મી ડિસેમ્બર, ૧૯૨૬.

[અંક ૩.]

। યત્તો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

ખ્રિ.ટિ.શ અને હિંદી વિ.ક્રમ.

મંગળવાર, ૧૬ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૧૬.

સહકર્તા મેગસર ઉપર પાદરીઓની યેવા.

“જિયાસે તનપરસ્તી હેડ કિફે હુકમરતી કરઃ

નિશાં રહના નારી દે, નામ રહ જતા દે કરાંકા.”

અર્થ:—“પોતાની પૂજા હેડીને ઇશ્વરની પૂજનું ધ્યાન ધરઃ માણસની નિશાની પાછળ રહેતી નથી, પણ નામ રહી જાય છે.”

આજુ વિગ્રહમાં પાદરીઓએ સિપાઇઓનો વલ્લે રનેહ અને વિશ્વાસ માસ કરેલ છે. તેમણે પોતાની ઊંચી ફરજો કેવી રીતે અદા કરી છે, તેની કંઈક કલ્પના માનદાનની યાદીઓ પરથી પણ આવી શકે. હશિયુ લંડનના એક પાદરીને વિક્ટોરિયા ક્રૉસ એનાયત થયેલ છે, અને જીન ઘણાને મિલિટરી ક્રૉસ તથા વીરત્વના જીન અલંકારો મળેલા છે. ઘણા પાદરીઓ ગાયો ગયા છે, અને ઘણા વધારે જળગી થયા છે. ટેટલાક વહાણોની સાથે ટૂંબી ગયા છે; તે જીન સોમ ઉપરની ચઢાઈમાં ગોળાઓ પડવાથી મરણ પામ્યા છે, અથવા હાર્ડનક્સમાં મરતાઓને આશ્વાસન આપતાં કપાઈ મુઆ છે. લડવાઓ તેમને ચાહે છે; અને હુલ્લેની ઝિંદગી વિગ્રહના વખતમાં સાંભળેલા ઉપદેશથી ખલલાઈ ગઈ છે.

ખ્રિ.ટિ.શ સેનામાં પાદરીઓના કામ ઉપર વિગ્રહ આફ્રિકાના “એન્જિલન-જનરલ” ના ખાતાનો અંકુશ છે. શરૂઆતમાં હરેક પ્રિંગેડને એક પાદરી આપવામાં આવતો; પણ એ સંખ્યા પુરતી ન લાગવાથી પાછળથી તેમાં પુષ્કળ વધારો કરવામાં આવ્યો છે. પ્રિંગેડ ઇન્ડિયન અથવા સ્કૉટિશ હોય, તે પ્રમાણે એન્જિલન અથવા પ્રેસિડેન્ટિયન પાદરીની નીમણુક થાય છે. ઉપરાંત, રોમન કથલિક, પ્રોટેસ્ટન્ટ, નોન-કન્ફર્મિસ્ટ તથા યાહુડીઓ પણ નિમણેલા છે. અરબોના લશ્કરમાં “ટર્બીન” ક્ષેત્ર એથી પણ વધારે વિશાળ રહેતું જણાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, ઓસ્ટ્રેલિયન લશ્કરમાં મુક્તિદાતાના ૧૩ અમલદારોની સેનાના પાદરીઓ તરીકે નીમણુક કરેલી. એન્જિલન-જનરલ ગિરશ પેલર રિમો એ અધિકાર પર નિયુક્ત થયા પહેલાં પશ્ચિમ આફ્રિકામાં ચારી

૭ મંગળવાર

“મેદ ગમરે દેં કિ-પી જવાંમંચિકે :

નનીરે દેં આપસકી દમદમોંકે”

અર્થ:—“તેમના તરફનાં દેવો, અને તેમનાં દેવો સંતોષાતો છે.”

કે તેમને મેદરે દેં કિ-પી જવાંમંચિકે નનીરે દેં આપસકી દમદમોંકે નામ આપ્યું.

સેવા બળવી હતી, પ્રથમ સિએરા હીમ્બાનમાં “કનન ગિશનર” તરીકે, તથા પાછળથી ગિશપ તરીકે. એશેન્ટી ઉપરની ચડાઇમાં થોડો વખત તેણે “ચંપ્લિન” તરીકે કામ કર્યું હતું, કે ન્યારે તે બંટનબર્ગના પ્રિન્સ હેન્ડ્રીની છેડી ગિમારી દરમિયાન તેની સાથે મંગળમાં આવ્યો હતો. પ્રિન્સ હેન્ડ્રીએ પોતાની પત્નીને તથા મહારાણી વિક્ટોરિયાને છેડા સંદેશા તેની મારફત મોકલ્યા હતા.

બ્રિટનમાં પ્રથમ ચંપ્લિનેની પસંદગી કરવામાં થોડી મુશ્કેલી જણાઇ હતી, કારણકે જૂદાં જૂદાં “ચર્ચ”ના પ્રતિનિધિઓ સેવાના હતા, અને તેમના દરજ્જા ચોક્કસ કરવાના હતા. મોખરા ઉપર એવી કશી મુશ્કેલી નહોતી. ત્યાં બધા સંપ્રદાયના પાદરીઓ પરસ્પર અનુકૂળ રહીને સેવા કરતા. ભેદો થોડા વખત સુધી જૂલાયેલા. દયાનાં કામમાં કૃથલિકો કે ટ્રિગિશનેલિસ્ટોને મદદ કરતા; મેથડિસ્ટો યાહુદીઓના સહકારી હતા; પ્રેસિગીરિયનો કૃથલિક પુરોહિતોની દરજ્જામાં ભાગ લેતા; અને કૃથલિક પુરોહિતો પ્રેસિગીરિયન મંડળની સેવા બળવતા. ઇંગ્લંડમાં એક ધાર્મિક વર્તમાનપત્રને આથી ધારતી લાગેલી; અને એવી દુરિયાદ થયેલી, કે ખાઇઓમાં સંપ્રદાયોના ભેદો વિલીન થઇ જાય છે. એક ચંપ્લિને કળૂલ કરેલું, કે એ વાત ખરી છે. “અમે સૌએ ઇંગ્લંડથી આવતી પલટન જોયેલી છે, કે ન્યારે બધા સિપાઇઓ સર્ગાવહાલોઓએ આપેલી કંઈ કંઈ વસ્તુઓથી અલંકૃત થયેલા હોય છે. પલટન કામ કરવા લાગે તે પછી એકઠા અઠવાડિયે તમે તેમને જુઓ, તો નાતાલના બધા અલંકારો અદૃશ્ય થયેલા જણાશે. તેઓ શીએ છે, કે બીજી ઉપાડવાનું ઘણું છે, એટલે તેઓ માત્ર આવશ્યકોને વળગી રહે છે. અમારી—ચંપ્લિનેનો—પણ એજ સ્થિતિ છે. વિશ્વમાં અમને સમજાય છે, કે આપણા ધર્મનાં આવશ્યક તરવેજ સાથે રહે, તો બસ છે.”

“યંગ મેન્સ ક્રિશ્ચિયન એસોસિએશન”ની સૌથી વધારે તારીફ બ્રિટિશ યાહુદી ચર્ચના વડાએ કરી છે; અને મોખરા પરનો રીનિયર ચંપ્લિન, કે જે એક પ્રેસિગીરિયન છે, તેણે લંડનના ગિશપ ન્યારે ઉપાસના કરીને પાછો જતો હતો, ત્યારે તેના આશીર્વાદ માટે માગણી કરેલી.

વિશ્વ શરૂ થયો, ત્યારે દરેક સંપ્રદાયના પાદરીઓએ ચંપ્લિન થવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરેલી. પ્રમાણમાં થોડાજ લઈ શકાય એવું હતું. બીજાઓ આગ્રહ રાખી રહ્યા. કોડીબંધ પ્રેસિગીરિયન પાદરીઓ સાધારણ સિપાઇઓ તરીકે અગર અમલદાર તરીકે લશ્કરમાં જોડાયા, કારણકે બીજા માર્ગ નહોતો. આમાંના એકે કમિશન ગેજવવાની ખાતર પોતાના ધર્મોધિકારનું રાજીનામું આપેલું, અને કહેલું, કે “જે હું એમ ન કરું, તો પછી મારા શ્રોતૃમંડળના જીવોને હું શું મોડાડું જતાડું”? એ પાદરી પોતાના માણસોની આગેવાની કરતાં લૂસ આગળ માર્યો ગયેલો. એંગ્લિકન ચર્ચના ઘણા પાદરીઓ સિપાઇ તરીકે હાબલ થવાને તત્પર હતા. પણ ત્યાં તેમના ગિશપો આડા પડ્યા, અને તેમને મના કરતાં જોઈતા, કે “લંડન” એ ક્રિશ્ચિયન ધર્મોચાર્યનું કામ નથી. તેણે કાંતો દેશમાં રહીને કામ કરવું જોઈએ, અથવા રેડ ક્રોસની સાથે જોડાઈને એંજ્યુલનસના મદદનીશ તરીકે જવું જોઈએ.” ઘણાખરા પાદરીઓ પરાણે આ સિદ્ધાંતને અધીન થયા; કેટલાકે ખાખી કપડાં પહેર્યાં, અને પછીના મહિનાઓમાં તેઓ લાઇબોની પાછળ મોટર એંજ્યુલનસના હાંકનાર તરીકે અર્થવા બીજી રીતે સેવા કરતા જણાયા હતા.

દેવરન્ડ આર. જે. કેમ્પબેલે વાત કરેલી, કે “ગોળારા ઉપર એક વાર એક પશ્ચિમ ઇંગ્લંડનો પાદરી ભારી પાસે આવેલો; અને જ્યારે તેના ઘોળા વાળ તથા સિપાઇનો ધોશાક ભેળને હું વિસ્મિત થતો હતો, ત્યારે તેને હસતું આવેલું. તે બોલેલો, કે ‘જારી વાત, ભારી ઉમર વધારે છે, પણ જે કામ મેં હાથમાં લીધું છે તે માટે નહીં. અહીં હું એ ‘બ્યુલન્સ હાંકું’ છું; દેશમાં માફ કામ પુરોહિતનું’ છે; પણ જનને સ્થળે મારે આત્માઓની સંભાળ લેવાની છે.’”

કેટલાક એંગ્લિકન પાદરીઓ ગિરિપત્રની મના અહિંર ઘણે તે પહેલાં લશ્કરમાં જોડાયેલા; અને તેઓ પોતાને ખરેખર નસીબદાર સમજતા. આમાંનો એક દેવરન્ડ લાયોનેલ રટડ વિમલમાં મરણ પામનાર પહેલો ઇંગ્લિશ પાદરી હતો.

ગુરુથો અને ક્રિકેટરો તરીકે ઇંગ્લંડમાં રટડનું કુટુંબ પ્રખ્યાત છે. મૂડી અને સોંડી જ્યારે પહેલપહેલાં ઇંગ્લંડ આવેલા, ત્યારે કપ્તાન રટડના દાદા મિ. રટડ ઉપર તેમની ઘણી અસર થયેલી. એ વખત સુધી તે દરેક રમતમાં આગેવાન તરીકે પકાતો હતો; પછી તેણે બીજા પ્રકારની કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી. લંડનની “રીજન્ટ” શેરીમાં આવેલ “પોલીટેકનિક”, કે જે તરુણોને માટે આખા યુરપમાં સર્વથી વધારે ફતેહમંદ ધાર્મિક સંસ્થા છે, તેમાં તે કિવન્ટિન હાંગની સાથે જોડાયો. મિ. રટડના પુત્રો તેને પગલે પગલે ચાલેલા. રટડ ભાઈઓ તેમના વખતના સારામાં સારા ક્રિકેટર હતા. એમાંનો એક બીનમાં મિરાનરી તરીકે ગણેલો; અને બીજા કવેન્ટિન હાંગ મરણ પામ્યો, ત્યારે પોલીટેકનિકનો આગેવાન થયેલો. યોગ્ય લાયોનલ રટડ પણ કુટુંબને ઘટે તેવોજ નીવડ્યો. રમતોનો તેને શોખ હતો; અને તે લશ્કરમાં જોડાયો હતો, તથા ધાર્મિક સ્વભાવનો હતો. ૧૯૧૪ના ટ્રાન્કનટી રવિવારે લંડનના ગિરિપત્રે પુરોહિત તરીકે તેને દીક્ષા આપેલી. એ ઉન્દાણામાં તેણે હોલોવેના પ્રદેશમાં પુરોહિત તરીકે કામ કર્યું. પછી લડાઈનું આમંત્રણ આપ્યું. તેણે પોતાની પલટનની જગ્યાનું હજી રાજીનામું આપ્યું નહોતું. પોતાના કર્તવ્ય સંજોગોથી તે યોદ્ધા વાર સફેદમાં રહ્યો. પણ બહુ વાર નહીં. તેણે ધર્મોપકાર છોડી દીધો, અને પલટનમાં પ્રવેશ કર્યો.

૧૯૧૫ની શરૂઆતમાં તે અને તેની પલટન ઇર્મની આસપાસ ખાઈઓમાં હતાં. તેના સ્થાનક ઉપર ખૂબ ગોળા પડતા હતા, અને કેટલીક વાર તે માંડમાંડ બચી ગયેલો. તેણે લખેલું, કે “મને સૌથી વધારે આશ્ચર્ય એથી થાય છે, કે અહીં હોયું એ મને અતિશય સ્વાભાવિક લાગે છે. કશું બીરતા જેવું કે ભય જેવું ઝાગતું નથી. હકીકત એ છે, કે ગાંધ રાત્રે ફરી અમારા ઉપર ગોળા પડતા હતા; અને ગોળા પડ્યા ક્યો, ત્યાં સુધી હું શાંતિથી બેસી રહેલો. એમાં ડરવા જેવું છે પણ શું? જો માણસ મરણ પામે, તો માત્ર વર્તમાનના કરતાં વધારે પૂર્ણ જીવન તેને માટે શરૂ થાય છે.”

“ન હોરના કિરીટા આસમાં એ માર્ગે બેનું;

સમજાં એરે ગમી ઉરંકાં નાં આસાંએ બર્મો આયા!”

અર્થ:—“કાલશક કાંધને પણ કળરમાં મોકલ્યા વગર રહેશે નહીં; જે કોઈ ધરતી ઉપર આવ્યો, તેને ધરતી નીચે સમજી લેવો.”

THE STATION OF VERDUN AND AN ARMY POSTMAN.

વર્ડુનનું સ્ટેશન અને એક સરકારનો ટપાલવાળો.

ળીને દિવસ ત્યાં તે ફરી ખાઈઓમાં હતો, ત્યારે તેને માથામાં એક ગોળી વાગી, અને તે થોડા કલાકમાં મરણ પામ્યો. જખમી થયા પછી તેને લાન આવેલું નહીં. આ રીતે મરણ પામનાર તે પહેલો પુરોહિત હતો, અને થોડી વાર પછી ઘણાની એ સ્થિતિ થયેલી. ઇખ્તની જહાર હાલ તેની ન્હાની કબર છે, અને તેના ઉપર લાકડાનો એક સાદો કાંસ મૂકેલો છે.

મૉન્સની આસપાસ લશ્કરી ઍલિનોને જે વિલક્ષણ અનુભવો થયેલા, તેનું રેવરન્ડ એવેન સ્પેન્સર વૅટકિન્સ નામે એક વેસ્લીયન પુરોહિતે એક ખાસ પુસ્તક લખીને મહેનું વર્ણન આપ્યું છે. મિ. વૅટકિન્સ મોખરે પહોંચ્યો, ત્યારે મૉન્સથી હઠી જવાની શરૂઆત થઈ ચૂકી હતી. એજ્યુલન્સને પણ ળીજ લશ્કરની સાથે હઠી જવાને હુકમ મળેલો. “ઉતાવળમાં રેડ ક્રાસનો વાવટો નીચો ઉતારવામાં આવ્યો, ગાડાંઓમાં વસ્તુઓ ગોઠવાઈ, અને જે ઇમારતોનો અમે કામચલાઉ ઇસ્પતાલ તરીકે ઉપયોગ કર્યો હતો, તેમાંથી જેવા અમે નીકળ્યા, કે ગોળાઓ પડવાની શરૂઆત થઈ, અને અર્ધો કલાકમાં તો જગ્યાની પાયમાલી થઈ ગઈ.”

ત્રણ દિવસ સુધી તેણે પોતાના સોળતીઓની સાથે હઠી જવાનું જારી રાખ્યું. એ ત્રણ દિવસમાં તેઓ માત્ર છ કલાક ઊંધી શક્યા હતા; અને તેમને માત્ર બે વાર ખરાબર ખાવાનું મળ્યું હતું. દિવસે તાપ લગલગ ગરમ દેશના જેટલો લાગતો; રાત્રે ટાઢ અતિશય સખ્ત પડતી. અપરામાં પૂરા વરસાદ આવ્યો, અને તે ઠારી નાંખે એવો વરસાદ. માણસોને ચાલતાં ચાલતાં ઝોલાં આવતાં; કેટલાક માણસો પડી જતા, અને તેમને ત્યાંજ મૂકવા પડતા; પાદરી અને સિપાઈ કોઈ કેકાણે થોડી વાર થોભી શકતા, ત્યારે તેમને સુખ લાગતું. વરસાદમાં અને ટાઢમાં ખુલ્લાં ખેતરોમાં પૂળાઓ ઉપરજ તેમને થોડો આરામ મળી શકતો. લે કેટો આગળ આપણું લશ્કર દુરમન તરફ વળ્યું, અને પછી અમર લડાઈ ચાલી. જે જખમીઓ ચાલી શકે તેવા હતા, તેમને બુસિંગી રેલવે સ્ટેશન સુધી સલામત પહોંચાડવાનું કામ ઍલિનને સુખત થયેલું. તેણે લખ્યું છે, કે “એવું કામ ફરીને મારે કદાપિ નોંધતું નથી. થોડા પર બેસીને એ માર્ગે મારે ઉપરનીચે ફરવું પડેલું, કેમકે કહેવું પડેલું, કે ‘ખોડ’ગતો ખોડ’ગતો પણ ‘જલદી ચાલ’; ળીને ‘ચાલી શકાતું’ નથી, અને ચાલતાં જે દુઃખ થાય છે તેથી વધારે જર્મનોના હાથમાં પડવાથી થનાર નથી,” એમ કહીને બેસી ગયેલો, તેને સમજાવીને ચાલતો કરવો પડેલો. આખરે એ એક ખેડુતની ગાડી ઢીઠી. કાયદો હાથમાં લઈને એ એ ગાડી વેડે પકડી, અને ખેડુતને સાથે લીધો, કે જેથી તે ચાલી ન શકનાર જધાને બેસાડીને જ્યાં જવું હતું ત્યાં પહોંચાડે. વારંવાર માર્ગમાં ગોળાઓ પડતી, પણ કેમકે કશી ઇજા થયેલી નહીં. સવારો જાણુએ રહીને અગારી રક્ષા કરતા હતા; અને હવેજ મને ખબર પડી, કે આખું લશ્કર હઠી નાથ છે. સવારોને ઘણું નુકસાન થયેલું. અમને જે મળ્યા તેમને અમે સાથે લીધેલા. છેવટે બુસિંગી આવ્યું, મારી ફરજ પૂરી થઈ, અને મને લાગ્યું કે હું છૂટ્યો.”

હઠી જવાનું જારી રહેલું. રૂમેં પહોંચતાં મિ. વૅટકિન્સને માણસ પડેલું, કે દેવળ અને પાસેની નિશાળ જાને જખમીઓથી ચીકાર લેરેલાં છે. “દેખાવ એવો હતો, કે તેનું વર્ણન

આપીને તમારી લાગણીઓને ત્રાસ આપવાની મારી ઇચ્છા નથી. જખમીઓની લાઇને પાસેથી હું પસાર થયો, અને પ્રભુએ પ્રેર્યા તેવા આશ્વાસનના શબ્દો કહેતો ગયો; પણ એમ કહેવાની મારી હિંમત ન આવી, કે તેમને ત્યાં પડ્યા રાણીને અમારે જીવું પરશે.” હજી આગળ! તે પછી જે લથકર રાત વીતી, તેની અસર ગદા ઉપર રહેલી. સાંધે સાંધા અને હાડકે હાડકું દુખતાં હતાં; તરસ તો એવી લાગેલી, કે વાત ન પૂછે; અને ભૂખ્યા એટલી ગંધી વાર રહેલા, કે ખાવાનું ભૂલી ગયેલા; છતાં તેમણે આજ્ઞા કર્યું. એક ઠેકાણે તો પાદરી અટક્યો, અને ઘોડા પરથી નીચે ઉતર્યો, કારણકે તેને લાગ્યું, કે વધારે આગળ જઇ શકાય એમ નથી.

આર દિવસમાં તે માત્ર દસ કલાક ઊંધી શક્યો હતો, અને માત્ર ત્રણ વાર તેને ઠીક ખાવાનું મળ્યું હતું. તે ઘોડાની લગામ પકડીને રસ્તે બેઠો, અને એક વાર તો તેને ઊંધ પણ આવી ગઈ. સૂર્યોદય પછી ઘોડી વારે તે એક એંબ્યુલન્સની ગાડી પાસે આવી પહોંચ્યો, કે જેની સાથે એક પાણીની ગાડી પણ હતી. જખમીઓને માટે પાણીની જરૂર હતી. એજ વખતે પાયદળની પણ એક યાહેલી પલટન ત્યાં આવી લાગી. સિપાઇઓ પાણીની ગાડી બેઠને તે તરફ દોડ્યા, તેમને તેમજ જખમીઓને અતિશય તરસ લાગી હતી. ગિ. વૅટકિન્સે સિપાઇઓ પાસે જઈને તેમને સમજાવ્યું, કે ગાડીમાં પાણી બહુ ઘોડું રહ્યું છે, અને જે છે તેની જખમીઓને માટે જરૂર છે. તેણે ઉમેર્યું, કે “હું પોતે તરસ્યો છું, અને હું તમ લોકો માટે અતિશય ફિલગીર છું; પણ સ્થિતિ કેવી છે, તે તમે જાણો છો; જખમીઓને પહેલું મળવું જોઈએ.” સિપાઇઓએ જવાબ દીધો, કે “ખરી વાત, સાહેબ. અમને ખબર નહોતી, કે એ ઇસ્પતાલની ગાડી છે.” પછી તરસ્યા હોવા છતાં તેઓ આગળ ચાલતા થયા.

સપ્ટેમ્બરની ૬ઠ્ઠી તારીખ સુધી હાલવાનું જારી રહ્યું, અને પછી પારિસની દક્ષિણે દુર્નેન આગળ લશ્કરો ઘોડ્યાં. ત્યારે તેઓ દુરમત ઉપર વળ્યાં. એપ્લિન લખે છે, કે “તા. ૬ઠ્ઠી સપ્ટેમ્બર અને સ્વિચારે ભલામતમાં અમે અમારાં ગ્રેડોં ફરી ઉત્તર તરફ વાળ્યાં, અને તેમ કરી શકવા માટે ઇશ્વરનો ઉપકાર માગ્યો. એ સ્વિચારે પણ સાર્વજનિક ઉપાસના થાય એવું નહોતું; પણ કૃત્ય કરતાં કરતાં અને એંબ્યુલન્સની ગાડીમાં એકાંત ઉપાસના પુષ્કળ થઈ; અને સાંજ પડતાં જ્યારે મેં રસ્તા પરના ઘાસ પર સૂવા સાડૂ મોટો કોટ પહેરી લીધો, ત્યારે આવી ઊંચી સેવા માટે મને નિયુક્ત કરીને પ્રતિષ્ઠા આપવા સાડૂ મેં ઇશ્વરનો ઉપકાર માગ્યો.”

“આત્મા જુદું જો કર્યાંએ દર મરતમે રાગી દેં:

શિશ્યનરો નહીં વાકિં; હમેં શુકાના આવા હાં.”

અર્થ:—“કેાપ અથવા દયા જે કંઈ દર્શાવશે, તે દરેક પ્રકારે અમે રાજી છીએ; શાહુઓને અમને પરિચય નથી, અમને માત્ર ઉપકાર માનતાં આવડે છે.”

(આ મદદરવો ઇતિહાસ આવના અંકમાં જારી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—101—

ક્રમાનિયન લશ્કરનું હુડી જળું.

આમ્સ્ટર્ડમ, ૭ મી ડીસેમ્બર.

યુબારેસ્ટના કિલ્લાઓની ગંધી તેપો ખચાવાંઈ છે, લશ્કર સલામત છે, અને વ્યવસ્થિત રીતે હુડી ગયું છે. છેવટનો નિકાલ પશ્ચિમ મોખરા ઉપર થનાર છે, એટલે યુબારેસ્ટના અધઃપાતથી સામાન્ય સ્થિતિમાં થોડોજ ફેર પડશે.

અંધન્સમાં તોફાન.

લંડન, ૭ મી ડીસેમ્બર.

સાલોનિકાની કામચલાઉ સરકાર જણાવે છે, કે ન્હાસેડુઓના કહેવા પ્રમાણે અંધન્સની સ્થિતિ લયકર છે. દસ હજાર રહેવાસીઓ ફેરેથિની ન્હાસી ગયા છે, અને ખીજાઓએ પિરીયસમાં આશ્રય લીધો છે. સેક્ટો વેનિઝેલિસ્ટોને હેરાન અને કેદ કરવામાં આવેલ છે. રાજના પક્ષકારોએ લેરિસમાં હુકાનો લૂટી છે, અને ખીજા ઘણા અત્યાચારો કર્યા છે. ત્રિખાલામાં પણ તેઓ એ પ્રમાણે વર્ત્યા છે, અને ફ્રેંચ અમલદારોને તેમણે કેદ કર્યા છે.

પ્રિટનનું નવું પ્રધાનમંડળ.

લંડન, ૧૦ મી ડીસેમ્બર.

એક્ઝિશ્યુટીવ જણાવવામાં આવે છે, કે નવી સરકારની વિચલસલામાં નીચે પ્રમાણે પાંચ આદમીઓ રહેશે:— મિ. લૉઇડ જ્યોર્જ, લૉર્ડ કર્ઝન, મિ. હેન્ડરસન, લૉર્ડ મિલ્નર, અને મિ. યોનર લૉ. લૉર્ડ કર્ઝન અમીરીની સલામાં તથા મિ. યોનર લૉ આમની સલામાં આગેવાન થશે. મિ. બાઈશ્વર પરફેશબાતાનો, મિ. વાટ્ટર લોંગ સંસ્થાનોનો, અને લૉર્ડ ડરબી વિચલુખાતાનો સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ થયેલ છે. હિંદના સેક્રેટરી તરીકે મિ. એમ્બરલેન કાયમ રહેલ છે. એકદરે નવું પ્રધાનમંડળ ઘણું મજબૂત થયું છે, અને મિ. લૉઇડ જ્યોર્જની તારીફ કરવામાં આવે છે.

ગ્રીસને લડાઈનું કહેણ.

લંડન, ૧૦ મી ડીસેમ્બર.

એમ કહેવાય છે, કે મિત્ર રાજ્યો તરફથી આવે ગ્રીસને લડાઈનું કહેણ મોકલવામાં આવનાર છે. અંધન્સમાં લશ્કરે એકઠાં થવાં માંડ્યાં છે, અને અત્યારે વીજ હજારની સંખ્યા થઈ ચૂકી છે.

નવી મહાપિયન રેલવે.

પિટ્ઝેક, ૧૦ મી ડીસેમ્બર.

પિટ્ઝેકથી મર્મન કિનારા ઉપર એમેન્સકુ યુધીની નવી રેલવે તૈયાર થઈ ગઈ છે. આખી દુનિયામાં એ રેલવે સર્વથી ગંધારે ઉત્તરની છે.

સુલેહની વાતો.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૧૩ મી ડીસેમ્બર.

મધ્ય રાજ્યોએ દુશ્મનની સરકારોને ખબર આપી છે, કે પોતે સુલેહની મસલહતમાં ઉતરવા તૈયાર છે. તમામ બ્રિટિશ વર્તમાનપત્રો સુલેહની જર્મન દરખાસ્તનો વિરોધ કરે છે. કેંચ વર્તમાનપત્રો જણાવે છે, કે એ નવી હીલચાલમાં જર્મનીની લુચ્ચાઈ છે, અને તે મિત્ર રાજ્યોને વિલક્ષ્ણ કરવા ચાહે છે.

જર્મનોની હાનિ.

લંડન, ૧૩ મી ડીસેમ્બર.

ઓસ્ટ્રિયલ જર્મન યાદીઓથી જણાય છે, કે નવેમ્બરમાં જર્મનીને કુલ હાનિ ૧૬૬,૧૭૬ માણસોની થઈ છે, જેમાંથી ૨૮,૭૨૯ માણસો માર્યા ગયા છે. આ આંકડાઓ ઉમેરવાં કુલ હાનિ ૩,૯૨૧,૮૬૬ ની થાય છે, જેમાંના ૮૮૯,૬૫૭ મરણ પામેલ છે. ૧ લી જુલાઈથી સોમ ઉપર જર્મન હાનિ ૬૯૦,૦૦૦ માણસોની થઈ છે.

ઓસ્ટ્રિયન પ્રધાનમંડળનું રાજીનામું.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૧૪ મી ડીસેમ્બર.

બિયેનાથી તાર છે, કે ઓસ્ટ્રિયન સરકારે રાજીનામું આપ્યું છે; અને મિ. બેલેક્ષ્નાઈર રિપબ્લિકન ગ્રુપ પ્રધાનમંડળ યોજવાને મથે છે.

રૂમાનિયન લશ્કરની સ્થિતિ.

લંડન, ૧૪ મી ડીસેમ્બર.

એમ ડેખાય છે, કે રૂમાનિયને તથા ક્રિયિયને દલ તો અક્ષત ચોખ્ખો દેખી રહેલ છે. દુશ્મનને પાછળ પડતા અટકાવવાને તેમણે ઠીક ચાલ કરેલ છે; પણ જનરલ મેકેનસનની બે સેનાઓ ગડપથી પાછળ પડી છે. એલેક્ઝ અને બ્રેઇલા આગળ અટકીને તેઓ દુશ્મનને મોટરેવિયામાં પેસતા અટકાવશે, એમ મનાય છે. યુગ્મની પશ્ચિમે અને નૈઋત્યમાં ક્રિયિયન સંચારોને તથા પાયદળને દુશ્મનની સાથે ભેટો થયો છે; અને સખ્ત લડાઈ ચાલે છે.

સલાહ સંબંધી અપિયન અભિપ્રાય.

પિત્તરેડ, ૧૪ મી ડીસેમ્બર.

એવો અભિપ્રાય આપવામાં આવે છે, કે સલાહની વાત માત્ર ફસાવવાની દરખાસ્ત છે, અને જો તે સ્વીકારવામાં આવશે, તો લશ્કર જૂલ થશે. મિત્ર રાજ્યોએ ઉવટની ફોર્સ સુધી લજ્યાજ કરવું જોઈએ. એમ જણાવવામાં આવે છે, કે યોગ્ય વખત પહેલાં સલાહ કરવાથી અત્યાર સુધી આપેલાં બલિદાનો નિર્વર્તક થશે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે વર્ડુનના સ્ટેશનનો તથા એક લશ્કરી ટપાલવાળાનો એક સંયુક્ત ફોટોગ્રાફ અને અમારા વાંગનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

આવનખર દાગારી ધાપખાન.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૬ મી ડિસેમ્બર, ૧૯૧૬.

[અંક ૪.]

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંઆતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૬ મી ડીસેમ્બર, ૧૯૧૬.

લડાઇના મોખરા ઉપર પાદરીઓની સેવા.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

હઠી જવાનું થયું ત્યારે ઘણા ચૅપ્લિનેઓ વીરત્વ બતાવેલું. બ્રિટિશ જખમીઓની એક ટુકડી એક શુક્રામાં છુપાયેલી હતી. એક પલટનને એ વાત જણાવવામાં આવી; અને જખમી-ઓના છુટકારા માટે થોડાં માણસો લઇને ચૅપ્લિને જવું, એમ ઠર્યું. જતાં જતાં એ માણસોને માલુમ પડ્યું, કે શુક્ર પાસે જવાનો એકજ રસ્તો છે, અને તે ઉપર જર્મને ગોળીઓ વરસાવે છે. ચૅપ્લિને પોતાના સાથીઓને થોભવાનો હુકમ કર્યો. માણસો ચાલતા હતા, અને તે પોતે સવારી કરતો હતો. તેણે કહ્યું: “તમે જ્યાં છો ત્યાં ઉભા રહો. હું થોડા પર ત્યાં સુધી જઈ છું.” દોઢ કલાક મારી રાહ ભેળે; અને જો હું પાછો ન આવું, તો છાવણીમાં ખબર કરજો.” તેઓ તેને અટકાવી શકે તે પહેલાં તો તે રવાના થઈ ગયો. ઘણી વાર એમ લાગ્યું, કે જાણે તેને ગોળી વાગે છે. પણ બીજી વાર જાણે અમલકારથી બચતો હોય તેમ તે બચી ગયો. છેવટે તે અદૃશ્ય થયો.

દોઢ કલાક વીતી ગયો, પણ પાદરી પાછો આવ્યો નહીં. ડોળીવાળાઓએ પાછા જઈને ખબર આપી. તેમને હુકમ મળ્યો, કે હજી અર્ધ કલાક સુધી રાહ ભેળી, અને જો ત્યાર સુધીમાં પણ પાદરી આવી ન પહોંચે, તો શુક્ર તરફ ઉપડી જવું. પચીસ મિનિટ થઈ, ત્યાં તો પાદરી જાણે સહેજ દ્રવા નિકળ્યો હોય તેમ થઈ પેટે સવારી કરતો આવી પહોંચ્યો. આસપાસ ગોળાઓ પડતા હતા, તે તરફ જાણે તેનું ધ્યાન પણ ન હોય, એમ દેખાતું હતું. તેણે જણાવ્યું, કે એક હઠી જતી ટુકડીએ જખમીઓની સંભાળ લીધી હતી; અને પોતે તેમની ઘોડી શુદ્ધપા કરવાને થોભ્યો હતો. એ ચૅપ્લિનેને સારી સેવાને આંદ મળેલો; પણ જે સિપાઇઓએ તેની બહાદુરી ભેળ હતી, તેમણે કહેલું, કે તેને વિક્ટોરિયા ક્રાસ મળવો ભેળતો હતો.

ગાદીપોલીની લડાઈમાં ચૅપ્લિનેના જીવનની એક બીજી બાજુ પ્રગટ થયેલી.

ત્યાંના લશ્કરને વિઝાનનાં ખરાબમાં ખરાબ કષ્ટો સહન કરવાનાં હતાં. દિવસ અને રાત, ખાંડોમાં કે લાઇનોની પાછળ, દુરગનની આગ ન પહોંચી શકે એટલે દૂર માણસો દતાજ નહીં. દરદશી નબળા પડેલા, સંતત ઉદ્યોગથી થાકેલા, અષ્ટ તાપમાં મદિનાના મદિના સુધી ઘોડી

જગ્યામાં ગોંધાયેલા, તથા ણલકુલ આશ્રય અને આરામનાં સાધન વગરના હોવા છતાં વારંવાર તેમને વિષમ સાહસો ઉઠાવવાનું પ્રાપ્ત થતું હતું. તેઓ શી રીતે લડેલા, અને મરેલા, તેની દુનિયાને ખબર છે.

આ લશ્કરની સાથે કેપલિક, એંગ્લિકન, પ્રેસિપીટીરિયન, બેપ્ટિસ્ટ, મેથડિસ્ટ, અને સુક્રિ-ફ્રાન્સા ફેટલાક ચેપ્લિનો હતા. માણસોને પોતાનાં કર્મથી આરક્ષા સિદ્ધ કરવાનું જો કોઈ વાર પ્રાપ્ત થયેલું હોય, તો આ માણસોને થયેલું. તેમનાં કર્મોના પ્રદેશ ખામીઓમાં હોતો; દુશ્મનની ગોળીઓ ફૂટ્યા કરતી હોય એવા સંજોગોમાં તેમને ઉપાસના ચલાવવાની હતી; “પવિત્ર લોજન”ના સંસ્કાર વખતે પણ તેમના પર કાંતો ગોળાઓ પડતા, અથવા દુશ્મનના રાઈફલ-વાળાઓ ગોળીઓ ચલાવતા. તેમનું રોજનું કામ મુઠ્ઠાંઓમાં ફરવાનું, વરસતી આગમાં જખમીઓને બચાવવાનું, અને સિપાઇઓનાં ગંધાં સંકટો તથા દુઃખોમાં લાગ લેવાનું હતું. એ કામ તેમણે ઘણી સરસ રીતે બજાવ્યું છે. હંદાહરણ તરીકે, ન્યૂ ઝીલેંડના લશ્કરની સાથે રેવરંડ જે. એ. લક્સફોર્ડ કરીને મુખ્ય ચેપ્લિન હોતો, તેના અનુભવો લઈએ, ૧૯૧૫ ના એપ્રિલની ૨૫ મી તારીખે આંદ્રેલિયા અને ન્યૂ ઝીલેંડની સેનાઓ અન્નંક આગળ ઉતરી, ત્યારે તે એક એન્જ્યુલન્સની સાથે ઉતરેલા. કામ કરવાનું પુષ્કળ હતું. થોડે દૂર લડાઈ ચાલતી હતી, અને માણસો જખમીઓને લાંબા કરતા હતા. ડાકટરો ગંધાં સાધનો સાથે તૈયાર હતા, અને ત્યાં કિનારા ઉપર ગોળીઓના અવાજો સાંભળતાં સાંભળતાં તેઓ ઉતાવળે પ્રાથમિક સારવાર કરતા હતા. લડવાયો આગળ વધતા જતા, તેમ જખમીઓને જે મળે તે સાધનથી પાછળ મોકલવામાં આવતા—ગંધાં ઉપર, તેમના સોળતીઓની પીઠ ઉપર, અગર કામચલાઉ ટોળીઓની અંદર, ગાંઠીઓમાં ઘડીને અને ટેકરીઓ ઉતારીને તેમને આજીવવામાં આવતા. આસપાસનો દરિયો જખમી-ઓના લોહીથી રાતો થઈ ગયો હતો, કારણકે પાટાઓ, ટોળીઓ, વગેરે તેમાં ધોવાતાં.

પાદરીઓ સારવાર કરતા હતા, અને મરતા માણસોને તેમના ધર્મનાં છેલ્લાં આશ્વાસનો આપતા હતા. થોડા કલાક પછી તેમને એક જીજી ફ્રજ સુપ્રત થયેલી. ઘણાં મુઠ્ઠાંને દફનાવવાનાં હતાં. એ હવામાં શબને લાંબો વખત રાખી શકાય એવું નહોતું. પાદરીઓની ઇચ્છા તેમને સંસ્કાર સહિત દફનાવવાની હતી, પણ એ શી રીતે બને? આસપાસની ટેકરીઓમાં છૂટાછવાયા છુપાયેલા રાઈફલવાળાઓ તેમના પર ગોળીબહાર કરે એવી રિપોર્ટ હતી. થોડાક માણસો એકઠા થાય, કે તરત તેઓ એક પછી એકને વીંધી નાંખવાનું શરૂ કરતા.

મધરાત સુધી રાહ જવાનું ડરેલું. કળરો ખેદાઈ, અને તેઓ છેઠી ક્રિયાઓ કરવાને ઉપજ્યા. એક કેપલિક પુરોહિત અને મિ. લક્સફોર્ડ એ જે પાદરીઓ હાજર હતા. મુઠ્ઠાંઓને ધીમેથી અંદર ઉતારવામાં આવ્યાં, અને ઉપાસના શરૂ થઈ, ત્યાં એક તુર્કી મરીનગન તેમના ઉપર ચાલવા લાગી. હવે શું કરવું તેની ચર્ચા કરવાનો વખત નહોતો. દફનાવનારી ટોળીએ આશ્રય લીધો. જે પાદરીઓ કળરમાં ફેલી પડ્યા, અને નીચા વળીને તેમણે ઉપર ગોળીઓ છૂટતી રહી, તેટલામાં ઉપાસના પૂરી કરી. એ સાંજે ફેટલાક સિપાઇઓ ટેકરીઓ પર ગયા

હતા, અને ત્યાંથી જગદી કુલો પીણી લાવ્યા હતા. મશીનગન બંધ પડી, તે પછી તેઓ એ સ્થાને પાછા આવ્યા; અને પોતાના સોળતીઓની કબર ઉપર તેમણે કુલ વેળાં.

ઘણીખરી લડાઈઓમાં જે માણસ ખાઈઓને ઇંડે છે, તેને લાઇનેની પાછળ ક'ઇંક આરામ મળી શકે છે. ઍન્જલમાં આરામ નહોતો. તુકોં ન્યારે હડી ગયા, ત્યારે કંટલાક સારા નિશાનબાજોને જાડોમાં અને ખડકોમાં છુપાયેલા મૂકતા ગયા હતા. તેઓ ડાળાં અથવા જાળાંથી આનંદાદિત હોઇને અદૃશ્ય રહી શકતા; અને તેમને દારૂગોળાનો અમુક જત્યો તથા ખાવાનું આપી મૂકાયાં હતાં. આ નિશાનબાજો પડી રહીને રાહ જોયા કરતા; અને પોતે અદૃશ્ય રહેવાથી એક પછી એક માણસને વીંધી શકતા.

પ્રભુની ઉપાસના ન્યાં બની શકે ત્યાં કરવામાં આવતી, કોઇ વાર લડવા જતી ટુકડીની અંદર, તે કોઇ વાર કોઇ ન્હાની ટેકરીના આશ્રય નીચે; કોઇ વાર વિમાન ઉપર ઉડવાં હોય ત્યારે, તે કોઇ વાર ભોંબ આસપાસ પડતા હોય ત્યારે. એક વાર એક પલટન એક વિષમ સાહસ કરવાને ઉપડતી હતી, ત્યાં મિ. લકમ્ફર્ડ આવી પહોંચ્યા પાદરીએ કહ્યું, કે આપણે બધા સાથે પ્રાર્થના કરી લઇએ તો કેમ? ઉપરી મેજરે આતુરતાથી હા પાડી, જેખાવને મનમાં ચિત્રી જુઓ. તાપને દીપે માણસોએ માત્ર પોતાનાં ખમીસ પહેર્યાં હતાં. પાદરીએ એક પ્રખ્યાત સ્તોત્ર ગાવા માંડ્યું, અને બધા તેમાં સાથે જોડાયા. અને પછી પ્રાર્થનાના પુસ્તકમાંથી દરિયાઇ લડાઇ પહેલાં વાપરવાની નીચેની મુ'દર પ્રાર્થના વાંચવામાં આવી:—

“હે પરમ સમર્થ અને દીપ્તિમાન પ્રભુ ઈશ્વર, સેનાઓના સ્વામી, કે જે બધી વસ્તુઓને શાસે છે અને ચલાવે છે; તું સિંહાસન પર બેસીને સાચો ન્યાય કરે છે, અને તેટલા માટે આ અમારા સંકટના વખતમાં અમે તને સંબોધન કરીને માગીએ છીએ, કે તું રિથિત તારા પોતાના હાથમાં લે, તથા અમારી અને અમારા દુશ્મનોની વચ્ચે ઇનસાફ કર. હે પ્રભુ! તારા સામર્થ્યને જાણતું કર, અને આવ તથા અમને મદદ આપ; કારણકે લડાઈમાં તું હમેશાં બળનોજ વિજય થવા દેતો નથી, પણ જાજાથી અથવા ઘોડાથી જવાવી શકે છે. અરે! અમારાં પાપોને અમારી વિરુદ્ધ વેર માટે પુકાર કરવા ન દે; પણ અમારી વિનંતી સાંભળ, કે અમે તારા ગરીબ સેવકો દયા માગીએ છીએ, અને તારી મદદ માટે અરજ કરીએ છીએ, કે તું દુશ્મનના વદનની સાથે અમારા દુર્ગંધ થા. એમ બતાવી આપ, કે તું અમારો તારક અને મહાન્ રક્ષક છે, છસસ કાઈસ્ટ, અમારો સ્વામી. તથાસ્તુ!”

તે પછી તેઓએ એક બીજું સ્તોત્ર ગાયું, અને પછી લડવા ઉપજ્યા. ઘોડા કલાક પછી હાજરી લેવામાં આવી, ત્યારે એક હજાર માણસો ગયેલા તેમાંથી માત્ર એકસો પચાસે જવાળ આવેલો. જાકીના ઘણાખરા કાંતો જખમી થઇને પડ્યા હતા, અથવા મરવાની હાલતમાં દત્ત, અથવા મરી ગયા હતા. એઓ પાછા ફરેલા નહોં, તેમાં મેજર પણ એક હતો.

પછી એક દિવસ લડાઈ બંધ રહી. તુકોં અને ખ્રિસ્તિયોની લાઇનેની વચ્ચે ઘણાં મુઠાં પડ્યાં હતાં. ગરમ હવામાં શબોમાં વિદૃષ્ટિ થતી હતી, અને આસપાસ દોગ ફેલતો હતો.

સુડહાને દફનાવવા સારૂ જા'ને પક્ષે એક દિવસ સુદ્ધ મોકુફ રાખવાનું ઠરાવ્યું. મધ્યમાંથી એક લીટી દોરવામાં આવી, અને દરેક પક્ષે પોતાની બાલુમાં રહેલું, એમ કહ્યું. તુર્કો ખ્રિષ્ટિય સુડહાં ખ્રિષ્ટિયોને સોંપે, તથા ખ્રિષ્ટિયો તુર્ક સુડહાં તુર્કોને સોંપી દે, એવો કરાર હતો. ખ્રિષ્ટિય ટુકડીઓ લડાઈથી થાકેલી અને મેલાં ખમીસો પહેરીને આવી. તુર્કોની ટુકડીઓ સ્વચ્છ ખાખીનાં નવાં કપડાંમાં આવી. જા'ને પક્ષના અમલદારો પરસ્પર વાતચિત્ત કરવા લાગ્યા. ખ્રિષ્ટિયોને તુર્કોને માટે માનની લાગણી હતી, કારણકે તેઓ બહાદુરીથી અને નિયમ પ્રમાણે લડતા હતા. તુર્કોને પણ ખ્રિષ્ટિયો તરફ એવોજ સદ્ભાવ હતો. થોડીજ વારમાં માલુમ પડ્યું, કે સુડહાંઓને છૂટાં પાડવાનું કામ અશક્ય લેવું છે. તેમને ફેરવી શકાય એવું નહોતું, કારણકે ઘણી વાર સ્પર્શ કરતાં કંકડા થઈ જતા. તે દિવસે કલાકે કલાકે ગંધ ભારતાં સુડહાંઓની સે'કડો કબરો ઉપર પાદરીઓએ છેલ્લી ધર્મક્રિયાઓ કરી.

પાદરીઓનું એક કામ એ હતું, કે મરેલા સિપાઈઓનાં અભિજ્ઞાનચક્રો કાઢી લેવાં; અને તેમના મિત્રોને ઉપયોગી થાય તેવા કંઈ કાગળો, ફોટોગ્રાફો, વગેરે હોય તે સાચવી રાખવા. એક મરેલા સિપાઈના હાથમાં એક ચોપડી રહી ગયેલી, કે જેમાં મરતાં મરતાં તેણે એક કાગળ લખવા માંડેલો તે અધૂરો રહી ગયો હતો. કાગળ તેની મા ઉપર લખેલો હતો. “વહાલી મા, મને સખ્ત જખમ થયો છે. હું હવે તમારૂં દર્શન પામીશ નહીં. ઇશ્વર—” અહીં કાગળ પૂરો પતો હતો.

(આ મહત્વનો વિષય આવતા અંકમાં જારી રાખવામાં આવશે.)

ખ્રિષ્ટિય મુખ્ય પ્રધાનનો સિંહનાદ.

ગઈ તા. ૧૯મીએ ખ્રિટનના નવા મુખ્ય પ્રધાન મિ. લૉઇડ જ્યોન્સ આમની સભામાં એક સિંહનાદના જેવું ભાષણ કરીને ખ્રિટનની નવી રાજનીતિ સ્પષ્ટ કરેલ છે. લડાઈના તારોમાં તેના સમાવેશ માટે થોડોજ અવકાશ હોવાથી અમે આ સ્થળે તેમાંથી થોડા ઉતારા આપવા યત્ન કરીએ છીએ. જર્મનીની સુલેહની દરખાસ્ત સંજોગી બોલતાં તેણે કહ્યું છે:—

“મને ઘણો આનંદ થાય છે, કે પહેલો જવાબ ફ્રાન્સ અને ઝુલિયાએ આપેલ છે, કારણકે એવા આમંત્રણનો પહેલો જવાબ આપવાનો તેમને નિસ્સંશય હક છે. દુરમન હજી તેમની ધરતી ઉપર છે, અને તેમનાં સ્વાર્પણો ઘણાં મોટાં છે. એ જવાબ પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યો છે, અને સરકાર તરફથી હું તેને ખુલ્લો અને સ્પષ્ટ ટેકો આપું છું. જે માણસ અથવા માણસો, વગર વિચાર્યે અથવા પુરતા કારણ વગર, આવા ભયંકર વિચારને લખાવે, તેના આત્મા પર એવો અપરાધ સ્થાપિત થાય, કે જે મહાસાગરોથી પણ ધોવાય નહીં. ખીજી તરફ, એ પણ એટલુંજ ખરૂં છે, કે જે માણસ અથવા માણસો, યાદી જઈને અગર નિરાશાયી, જે સર્વોપરિ ઉદ્દેશને માટે આપણે વિચારમાં પ્રવેશ કર્યો છે તે સિદ્ધ કર્યાં સિવાય, વિચરહતો ત્યાગ કરે, તે નિર્મોદ્યતાનું એવું એક હાનિકારક કર્મ કરે છે, કે જેણે કોઈ પણ રાજપુરુષે કદાપિ કર્યું નહીં હોય.

“આવીજ સ્થિતિમાં અપ્રાહમ લિંકને કહેલા શબ્દોત્તુ’ તમને સ્મરણ આપવાતું’ મને મન થાય છે. તેણે કહેલું : ‘આપણે અમુક ઉદ્દેશને માટે, અને વિશ્વગ્રાહી ઉદ્દેશને માટે, આ વિગ્રહ સ્વીકાર્યો છે; અને એ ઉદ્દેશ ન્યાયે સિદ્ધ થશે, ત્યારે વિગ્રહ બંધ પડશે. અને હું ધૈર્યની સન્મુખ આશા રાખું છું, કે તે પહેલાં તે કદાપિ બંધ થશે નહીં.’ શું જર્મન ચાન્સેલરતું’ આમંત્રણ સ્વીકારવાથી એ ઉદ્દેશ પાર પડશે? દરખાસ્તો શી છે? કશીજ નહીં. જર્મનો શી દરખાસ્તો રજૂ કરે છે તે જાણ્યા વગર, અને તે પોતાને કૃતેહમંદ ઝાઢેર કરે છે તે વખતે, તેના આમંત્રણ ઉપરથી કોન્ફરન્સની શરૂઆત કરવી, એ તો દોરડાના બેચ છેડા જર્મનીના હાથમાં સોંપીને તેણે બનાવેલા ફાંસામાં ડોકું નાંખવા જેવું થાય. આ દેશને આ બાબતોમાં અનુભવ નથી એમ નથી. આ કંઈ પહેલીજ વાર અમે મોટી લડાયક આપખુદીની સામે થયા નથી, અને લડાયક આપખુદીનો નાશ કરવામાં આ પહેલીજ વાર અમે મદદ કરીએ છીએ એમ નથી. એ આપખુદ જુદમગાદોના એક મોટામાં મોટાતું’ અમને સ્મરણ છે. * * *

“ચૂરપમાં શાંતિ થાય, અને તે ટકી રહે, તે માટે જે સરતો આવશ્યક છે, તે સ્વીકારવાને જર્મની તૈયાર છે કે કેમ, એ આપણે જાણીએ, તે પછીજ આપણે તેના આમંત્રણ પર બરાબર વિચાર કરી શકીએ. આપણાં મિત્ર રાજ્યોના રાજયુરુપોએ એ સરતો વારંવાર કહેલી છે, અને. મિ. એસ્કિવેથે પણ તે ઘણી વાર ઉચ્ચારેલ છે. લાખો માણસની ઝિંદગી અથવા મોતને જેના પર આધાર છે, એવી બાબતમાં ભૂલ ન થાય એ એટલું મહત્ત્વનું છે, કે એ સરતો હું ફરી એક વાર સ્પષ્ટ કરીશ, અર્થાત્—પૂરેપૂરું પાણું આપવું, પૂરેપૂરો બદલો આપવો, અને લવિધ્યને માટે પૂરેપૂરી ખાતરી આપવી. આ પ્રકારની સુલેહ સ્વીકારવાને પોતે તત્પર છે, એવો એક પણ શબ્દ શું જર્મન ચાન્સેલર બોલ્યો છે? સ્વતંત્ર પ્રજાઓના હુકોની સામે જર્મનીએ અપરાધ કર્યો છે, તેનું કશું લાન હજી સુધી તેને થયેલું દેખાતું નથી. બીજી પ્રજાઓના હુકો માટે માન હોવાની તેઓ વાત કરે છે. એ તેમણે ક્યારે શોધી કાઢ્યું? બીજી પ્રજાઓના હુકો માટે માન બેલિજથમ અને સર્ણિયામાં ક્યાં ગયું હતું? * * *

“આ નોટ અને એ લાપણુ પરથી સાબિત થાય છે, કે બીજાઓના હુક માટે માનને કાઢો પણ હજી જર્મનો શીખ્યા નથી. પૂરેપૂરો બદલો તેઓ આપે, તે વગર સુલેહ થવી અશક્ય છે. * * *

“લડાયક નાતના હાથમાં પડ્યા પછી પ્રસિધ્ધા એક જરાબ પાટોશી થયેલ છે, મગફર, ડરાવનાર, ધમકાવનાર, મરણ પ્રમાણે સરહદના ફેરફાર કરનાર, અને નબળા પાટોશી પાસેથી એક પછી એક સાઈ’ ખેતર પડાવી લેનાર. * * * હજારો માણસ દૂર રહેનારને પાસે રહેનારના અનુભવની ખબર હોવી કઠણ છે. * * * ફ્રાન્સ અને પ્રુશિયાને શું ખમવું પડ્યું છે, તેની આપણને જરાબર કહવના હોઈ શકે નહીં.”

લડાઇના તાર.

—101—

“હુનિયા” શું કહે છે?

ન્યૂ યૉર્ક, ૧૫ મી ડીસેમ્બર.

“હુનિયા” કહે છે, કે “સુલેહ થવામાં મોટા વાધો એ છે, કે લડનાર રાજ્યોને તેમજ તટસ્થોને ઊંડી ખાતરી છે, કે જર્મની ઉપર વિશ્વાસ રખાય તેમ નથી.”

શ્રીસને લડાઇનું કહેણ.

અંથર્સ, ૧૫ મી ડીસેમ્બર.

૧૪ મી તારીખે ત્રણ વાગ્યે શ્રીક સરકારને ૨૪ કલાકની મહેતલ સાથે લડાઇનું કહેણ આપવામાં આવેલ છે. માગણી એવી છે, કે થેસલીમાંથી તમામ લશ્કર વાળી લેવું, અને અમુક લાગ હથિયારો તથા દારૂગોળા સાથે પેલોપોનીસસમાં મોકલી આપવો. પહેલી અને બીજી તારીખનાં તોફાન માટે બદલાની માગણી હવે પછી કરવામાં આવશે.

અંથર્સ, ૧૬ મી ડીસેમ્બર.

શ્રીક સરકારે મિત્ર રાજ્યોની તમામ માગણીનો સ્વીકાર કર્યો છે.

સુલેહની દરખાસ્ત માટે હુમાનો કરાવ.

પિત્તરેક, ૧૬ મી ડીસેમ્બર.

હુમાએ એકમતે કરાવ કર્યો છે, કે હાલ સુલેહ માટે કશી મસલહતમાં ઉતરવું નહીં. હુસનની લડાયક સક્તા તૂટી જાય, તે વગર સાચી સુલેહ થઇ શકે તેમ નથી.

મ્યૂઝની પાસે ફ્રેંચોની છૂત.

લંડન, ૧૬ મી ડીસેમ્બર.

કેટલાક દિવસ સુધી તોપોથી તૈયારી કર્યા પછી શુક્રવારે રહવારે ફ્રેંચોએ હુઓમોન્ટની કિત્તરે મ્યૂઝ અને વોવરની વચ્ચે દસ કિલોમિટર કરતાં વધારે મોખરા પર હુમલો કર્યો છે. બધે ઠેકાણે હુસનનો મોખરો ત્રણ કિલોમિટરની ઊંડાઇ સુધી લેદવામાં આવેલ છે. સંખ્યાબંધ ખાધાઓ ઉપરાંત તેમણે વાજેરાવિલ અને લૂવમોન્ટનાં ગામડાં જિતી લીધાં છે. બધા ફેલીઓ હજી ગણાયેલ નથી; પણ ૨૦૦ અમલદારો સહિત ૭,૫૦૦ માણસોની નોંધ થઇ ચૂકી છે. જાંબામાં જાંબી ટેકરીઓ ફ્રેંચોએ હાથ કરી છે.

મેસોપોટેમિયાની ચડાઇ.

લંડન, ૧૬ મી ડીસેમ્બર.

હાઇ નદીની બંને બાજુએ ઉત્તર તરફ ચાલીને ફૂતની દક્ષિણે ટાઇપિસંથી પોણા માઇલની અંદર આપણાં લશ્કરોએ એક થાણું નાંખ્યું છે.

ફ્રેંચ સેનાપતિની ખાતરી.

લંડન, ૧૭ મી ડીસેમ્બર.

મ્યૂઝની જમણી બાજુએ ફ્રેંચો આગળ આદ્યા છે, અને બેસનવોઝનું ગામડું તેમણે હાથ કર્યું છે. જનરલ નિવેલે પોતાના સ્ટાફથી છૂટા પડતાં કહ્યું છે, કે “આજનો અનુલવ સિદ્ધિ-સાધક છે. આપણી પદ્ધતિની ફરીને પરીક્ષા થઇ છે, અને હુસન ઉપર આપણી શ્રેષ્ઠતા

સાબિત થઇ ચૂકી છે. વિજય અવશ્ય થવાનો છે, અને હું તમને તેની ખાતરી આપું છું. જર્મનીને તેની જરાબર ખબર પડશે.”

જર્મનીમાં જોરાકની તંગી.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૧૭ મી ડીસેમ્બર.

જર્મનીમાં જોરાકની તંગી હોવાથી તેણે મુલેહની માગણી કરેલી કહેવાય છે. જોરાક ખાતાના ડિરેક્ટર બેટોર્કીએ ૨૪ કલાક પહેલાં પોતાના શ્રીતાઓને જલ્લાબધુ હંતુ, કે જટાટાનો પાક ગાંધ સાલના પાંચ કરોડ ટનને બદલે માત્ર બે કરોડ ટન ઉતર્યો છે; અને અનાજનો પાક ગણતરી કરતાં ૫૬૨ લાખ ટન ઓછો છે. રૂમાનિયામાંથી પારણા પ્રમાણે મળે તેમ નથી, કારણકે એ માટે હંગરી અને ઑસ્ટ્રિયાએ કન્વિયો કરવા માંડ્યો છે.

વાલેશિયામાં દુશ્મનની હુમ્મી.

પારિસ, ૧૮ મી ડીસેમ્બર.

પિતુગ્રેડથી ખબર મળે છે, કે વાલેશિયામાં દુશ્મનને અતિશય તુકસાન ખમણું પડ્યું છે. રૂમાનિયન લશ્કરો અક્ષત રહ્યાં છે, અને હાલ સેરેય નદીની બીજી બાજુ પર રહીને ફરી ગોઠવાય છે.

સલાહનું કહેણ.

પારિસ, ૧૮ મી ડીસેમ્બર.

અમેરિકન એલચીએ પરદેશખાતાની ઓફિસને જર્મનીનું સલાહનું કહેણ પહોંચાડ્યું છે. મિ. લોઇડ જ્યોર્જ ઉપર બ્રિટનનો વિશ્વાસ.

લંડન, ૨૦ મી ડીસેમ્બર.

આમની સલાએ મિ. લોઇડ જ્યોર્જનો સિંહનાદ એકાથ ચિત્તથી અને વધવા જવા ઉદ્દેશસથી સાંભળેલ છે. સરકારની અંદરના અને બહારના બધા આગેવાનો એકમત છે.

બ્રિટિશ મુખ્ય પ્રધાનનો દિંદને સંદેશ.

હીટ્લી, ૨૨ મી ડીસેમ્બર.

નામદાર વાઇસરોયને મુખ્ય પ્રધાન તરફથી નીચે પ્રમાણે સંદેશો મળ્યો છે:—

“શહેનશાહ રાજાએ મને જે ઉચ્ચ હોદ્દો લેવાની આજ્ઞા કરી છે, તેનો સ્વીકાર કરવા આ હેશના હોદ્દો તરફથી હિંદના રાજાઓ તથા હોદ્દો પ્રતિનો સંદેશો હું આપને મોકલું છું. અમારો નિશ્ચય છે, કે અત્યાર મુખીનાં બલિહાનોને વ્યર્થ ન કરવા, અને ક્તેદમંદ પરિણામ આવે ત્યાં મુખી મહા વિગ્રહ ચલાવ્યા કરવો.

“અમને લાગે છે, કે માણસો અને નાણાંનો હુલ વધારે ઉપયોગ આવશ્યક છે, અને શહેનશાહતનું તમામ બળ વિગ્રહમાં નાંખવાની જરૂર છે. હિંદના રાજાઓ તથા હોદ્દોએ જે ભવ્ય ક્ષણો આપ્યો છે તે પરથી અમને વિશ્વાસ રહે છે, કે તેમનો નિશ્ચય પલ્લુ અમારા જેટલોજ ઉચ્ચ છે, અને ઉવટની ક્તેદનો માર્ગ મળે તેવો તાંબો નીવડે, તોપણ તેમાં આપણે સાથે ચાલ્યું.”

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩૦.]

મંગળવાર, ૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૧૬.

[અંક ૫.]

। यतो धर्मं स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૯ જાન્યુઆરી, ૧૯૧૬,

લડાકના મોખરા ઉપર પાંદરીઓની સેવા.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

સિડનીનો ડીન ઓસ્ટ્રેલિયન લશ્કરની સાથે ગાદ્ડીપોલી ગયો હતો. શરૂઆતમાં શિપાઈઓને તેના પર ઘરાળર ભાવ નહોતો. તે ખાનદાન કુટુંબનો હતો, અને તેમને જરા કડક લાગ્યો હતો. પણ સંકટના વખતમાં તેની શાંતિ જોઈને તેઓ તેના તરફ ખેંચાયલા. ઉદાહરણ તરીકે, એક વાર તે એક ટેકરીની ઘાંતી પર “પવિત્ર લોગન” નો સંસ્કાર ચલાવતો હતો. એક રેડ ક્રોસના વાવટા વગર ટેબલ માટે બીચું કપડું નહોતું. ઉપાસના શરૂ થઈ, ત્યાં તો તુકોની તોપ લાઈનના એ ભાગ પર શરૂ થઈ. ચોતરફ ગોળાઓ પડીને ફૂટવા લાગ્યા. શિપાઈઓ ગોળાઓથી પરિચિત હોવા છતાં પાંદરીની સામે જોવા લાગ્યા. તેણે ઉપાસના અંધ કરી દેતા, તો તેઓ કદાચ વાંધા ન લેત. પણ ડીને કશી દરકાર કરી નહીં. એક ઝાંખાના નિમિત્તથી પણ તેણે બતાવ્યું નહીં, કે તે ગોળાઓને દેખે છે, અને તેમને ફૂટતા સાંભળે છે. કશા સંકટનું તેને ભાન હોય એવું જણાયું નહીં. ઉપાસના દૃઢતાથી અને ગંભીરતાથી જરા પણ દુઃખાયા વગર બંદી રહી અને પૂરી થઈ. અને એક પણ માણસને ઇજા થઈ નહીં.

ઓસ્ટ્રેલિયનોએ કહેલું, કે “આનું નામ માલુસ!” ઘોડા વખત પછી જાપાનીઓની સારવાર માટે સાધનો લઈને જતાં તેને એક ગોળી વાગી, અને તેનું લગભગ મરણ નીપતે એવું થયું, તેથી તેમની દાદા વધારે દૃઢ થયેલી.

ફ્લેન્ડર્સમાં પાંદરીઓ કોઈ વાર માલુસોને ગોળાઓથી પડેલા ખાડાઓમાં એકઠા કરતા. એક માલુસે લખેલું, કે “અમે ઘાંઘ માલુસો ખાડામાં એકઠા થયા, અને ઈશ્વરના રાજ્ય ગ્રાંખી વાતચિત કરવા લાગ્યા. અમારી ચોતરફ ગોળાઓ પડતા હતા, પણ તેથી કરીને અમારો એ વચનમાં વિશ્વાસ ઉભરો દૃઢ થયેલો, કે ‘હું’ તમારી સામે છું, અંત પહેલ પલું.”

ગાદ્ડીપોલીમાં બીજા પણ એક શ્વેતિને બિલકુલ નિર્ભયતા માટે કીર્તિ પ્રાપ્ત કરેલી. તે સુક્રિફોનનો બ્રિગેડિયર મેંકેન્ડ્રી કરીને હતો, જે પાછળથી કર્નલ થયેલો. એક કરતાં વધારે વાર તે તુકો પર લશ્કરના હુમલામાં આગેવાન હતો, અને પોતે દુષિયાર વગરનો હતો. તે શિપાઈઓને કહેતો, કે “મેં” તમારી સાથે પ્રાર્થના કરી છે, અને તમને ઉપદેશ પણ

કર્ચો છે. અને જ્યારે તમે સંકટમાં છે, ત્યારે જો હું તેમાં લાગ ન લઉં, તો મને શરમ લાગે.” તેની ગહાદુરી માટે સરકાર તરફથી તેને “મિલિટરી ચાંદ” મળેલ છે.

મેકેન્ઝીનું પહેલું કામ ચોથી પલટનના કર્નલના દફન પ્રસંગે ઉપાસના ચલાવવાનું હતું. તેણે કહેલું, કે “અમને અમારા કર્નલનું શરીર એક ખુલ્લી જગ્યામાં પડેલું જણાયું. રાતના નવ વાગ્યે અમે તેને દફનાવ્યું, અને ઉપાસના દરેક વર્ણને કરવી પડી, તથા સેંકડો ગોળીઓ મારા મસ્તક પરથી સુસવાટી કરતી પસાર થતી રહી. જૂદે જૂદે ચાર પ્રસંગે, જે વાર ગોળાઓથી અને જે વાર ગોળીઓથી, મને લાગેલું કે, ગાફ્ર આવી જાયું. પહેલો ગોળો મારી પાછળ ત્રણ ફુટ પડેલો, અને હું રસ્તા ઉપર ચતોપાટ થઈ ગયેલો. ગોળામાંથી નિકળતા તેલથી હું ખરડાયો હતો. બીજો ગોળો બીજો દિવસે હું દફનની ક્રિયા કરતો હતો ત્યારે પડેલો. અમે વીસ આઠમી હત્યા, અને આસપાસ જયે તથા કશર સુદામાં છરાવાળા ગોળા પડતા હતા, છતાં અમને કોઈને ધન્ય થયેલી નહીં. એક ગોળી મારા માથાના શિખર સાથે ઘસાઈને ચાલી ગયેલી, અને બીજી મારા જમણા કાનની સાથે.”

દસ દિવસમાં એક સો સિત્તેર માણસોને માટે તેને દફનની ક્રિયા કરવી પડેલી. પછી એક દિવસ વિશ્રાંતિનો આવ્યો. તે પછુ એ દિવસના અનુભવનું સાંથી વિષમ તરીકે વર્ણન આપે છે. “ઘણાં મુઠ્ઠાંને તુકોંએ લૂંટ્યાં હતાં, અને અભિજ્ઞાનચક્રો શુભ થયાં હતાં, એટલે ઘણા માણસોને ઝોળખ્યા વગર દાટવા પડેલા.” તે દિવસે તેને કેટલાક તુકોંની સાથે પછુ સાર્થ સંગ્રહ જમાવેલો. એક તુકોં ડાકતરે તેને પોતાનું “વિઝિટિંગ-કાર્ડ” આપેલું, અને તેને કહેલું, કે “જો તમે કોઈ પછુ વાર કેદ પકડાવો, તો આ કાર્ડ બતાવજો, એટલે હું તમને મળવા આવીશ.”

સપ્ટેમ્બરમાં સુવલના અખાત ઉપર તે ઑસ્ટ્રેલિયનોની સાથેજ હતો. એક મોટા હુમલામાં તે જખમી થયેલો, છતાં પોતાની પલટનની સાથેજ તુકોં આક્રમણમાં પહોંચેલો. એ આક્રમણમાં લાગલાગટ ચોવીસ કલાક સુધી તેણે પોતાના જખમાઈને પડેલા સોજતીઓની ઝોળ કર્યા કરી. કેટલાક એ અસહ્ય તાપમાં અને તરસના ત્રાસમાં ત્યાં વીસ કરતાં વધારે કલાકથી પડ્યા હતા. જખમી માણસો ઉપર મુઠ્ઠાંના ઢગલા થયા હતા, અને ભાર નીચેથી તેમના પુકારો આવતા હતા.

અડતાળીશ કલાક સુધી તે અને તેના સોજતી પાદરીઓ એ કામમાં લાગુ રહેલા. પાંચ દિવસ સુધી વચ્ચે થોડો થોડો આરામ લઈને તેણે ક્રૂર્ય કરેલું. જખમીઓને મદદ આપવા ઉપરાંત સેંકડો માણસોને દફનાવવાની ક્રિયા પછુ તેને એ દિવસોમાં કરવી પડી હતી. એક વાર પંદર માણસોને સાથે દફનાવતાં જ્યારે તે પ્રાર્થના કરતો હતો, ત્યારે તેના જમણા કાનથી અર્ધ ઇંચ દૂર એક ગોળી પસાર થઈ, અને તેને પડખે ઉભો રહેલો. માણસ મરણ પામ્યો.

ગાદલીપોલીમાં સારી સેવા જળવવા માટે ઑકસફર્ડના ચેપ્લિન એ. જી. પાહોમને પછુ “મિલિટરી ક્રોસ” મળેલો. ઑગસ્ટની ૨૧ મી તારીખે સુવલના અખાત ઉપર જે હુમલો

પ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

ગંગાવાર, ૨૯ વાન્યુઆરી, ૧૯૧૯.

લગાડના મોખરા ઉપર પાંદરીઓની સેવા.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

સિડનીનો ડીન ઑસ્ટ્રેલિયન લશ્કરની સાથે ગાદડીપોલી ગયો હતો. શરૂઆતમાં શિપાઈઓને તેના પર ગરાબર લાવ નહોતો. તે ખાનદાન કુટુંબનો હતો, અને તેમને જરા કડક લાગ્યો હતો. પણ સંકટના વખતમાં તેની શાંતિ જોઈને તેઓ તેના તરફ ખેંચાયલા. ઉદાહરણ તરીકે, એક વાર તે એક ટેકરીની ણાળુ પર “પવિત્ર લોગન” નો સંસ્કાર ચલાવતો હતો. એક રેડ ક્રાસના વાવટા વગર ટેંગલ માટે બીજી કપડું નહોતું. ઉપારાના શરૂ થઈ, ત્યાં તો તુર્કોની તોપ લાઈનના એ ભાગ પર શરૂ થઈ. ચોતરફ ગોળાઓ પડીને ફૂટવા લાગ્યા. શિપાઈઓ ગોળાઓથી પરિચિત હોવા છતાં પાંદરીની સામે જોવા લાગ્યા. તેણે ઉપારાના જાંધ કરી હોત, તો તેઓ કદાચ વાંધો ન લેત. પણ ડીને કશી દરકાર કરી નહીં. એક આંખના નિગિયથી પણ તેણે ખતાવ્યું નહીં, કે તે ગોળાઓને ફેંકે છે, અને તેમને ફૂટતા સાંભળે છે. કશા સંકટનું તેને ભાન હોય એવું જણાયું નહીં. ઉપાસના દુહાથી અને ગંભીરતાથી જરા પણ દુઃખા વગર બંદી રહી અને પૂરી થઈ. અને એક પણ માણસને ઇજા થઈ નહીં.

ઑસ્ટ્રેલિયનોએ કહેલું, કે “આતું નામ માણસ!” ઘોડા વખત પછી જખમીઓની સારવાર માટે સાધનો લઈને જતાં તેને એક ગોળી વાગી, અને તેનું લગભગ મરણ બીપજે એવું થયું, તેથી તેમની શ્રદ્ધા વધારે દૃઢ થયેલી.

ફ્લેન્ડર્સમાં પાંદરીઓ કોઈ વાર માણસોને ગોળાઓથી પડેલા ખાડાઓમાં એકલા કરતા. એક માણસે લખેલું, કે “અમે જાહ માણસો ખાડામાં એકલા થયા, અને ઈશ્વરના રાજ્ય ગંગાની વાર્તાવિત કરવા લાગ્યા. અમારી ચોતરફ ગોળાઓ પડતા હતા, પણ તેથી કરીને અમારો એ વચનમાં વિશ્વાસ ઉલટો દૃઢ થયેલો, કે ‘હું તમારી સામે છું, અંત પર્વત પણ.’”

ગાદડીપોલીમાં બીજા પણ એક દિવસે ગિલકુલ નિર્ભયના માટે કીર્તિ પ્રાપ્ત કરેલી. તે યુક્તિદોષનો પ્રિગેટિયર મેકેન્ઝી કરીને હતો, જે પાછળથી કર્નલ થયેલો. એક કરતાં વધારે વાર તે તુર્કો પર લશ્કરના દુગ્ધમાં આગેવાન હતો, અને પોતે દુધિયાર વગરનો હતો. તે શિપાઈઓને કહેતો, કે “મે તમારી સાથે પ્રાર્થના કરી છે, અને તમને ઉપદેશ પણ

કર્યો છે. અને જ્યારે તમે સંકટમાં છો, ત્યારે જો હું તેમાં લાગુ ન લઉં, તો મને શરમ લાગે.” તેની ગદ્ગદારી માટે સરકાર તરફથી તેને “મિલિટરી ચાંદ” મળેલ છે.

મેકેન્ઝીનું પહેલું કામ ચોથી પલટનના કર્નલના દફન પ્રસંગે ઉપાસના ચલાવવાનું હતું. તેણે કહેલું, કે “અમને અમારા કર્નલનું શરીર એક સુધ્ધી જગ્યામાં પડેલું જણાયું. રાતના નવ વાગ્યે અમે તેને દફનાવ્યું, અને ઉપાસના દરમિયાન ઢળીને કરવી પડી, તથા સેંકડો ગોળીઓ મારા મસ્તક પરથી સુસવાટી કરતી પસાર થતી રહી. જૂદે જૂદે ચાર પ્રસંગે, જે વાર ગોળાઓથી અને જે વાર ગોળીઓથી, મને લાગેલું કે, મારું આવી ગયું. પહેલો ગોળો મારી પાછળ ત્રણ ફુટ પડેલો, અને હું રસ્તા ઉપર ચતોપાટ થઈ ગયેલો. ગોળામાંથી નિકળતા તેલથી હું ખરડાયેલો. બીજો ગોળો બીજે દિવસે હું દફનની ક્રિયા કરતો હતો ત્યારે પડેલો. અમે વીસ આદમી હતા, અને આસપાસ ઘણે તથા કળર સુદમાં છરાવાળા ગોળા પડતા હતા, છતાં અમને કોઈને ધન થયેલી નહીં. એક ગોળી મારા માથાના શિખર સાથે ઘસાઈને ચાલી ગયેલી, અને બીજી મારા જમણા કાનની સાથે.”

દસ દિવસમાં એક સો સિત્તેર માણસોને માટે તેને દફનની ક્રિયા કરવી પડેલી. પછી એક દિવસ વિશ્રાંતિના આગ્યે. તે પણ એ દિવસના અનુભવનું સૌથી વિષમ તરીકે વર્ણન આપે છે. “ઘણાં મુઠદાંને તુકોંએ લૂટ્યાં હતાં, અને અભિજ્ઞાનચક્રો શુભ થયાં હતાં, એટલે ઘણા માણસોને ઝોળખ્યા વગર ફાટવા પડેલા.” તે દિવસે તેને કેટલાક તુકોંની સાથે પણ સારો સંબંધ બંધાયેલો. એક તુકોં ડાકતરે તેને પોતાનું “વિઝિટિંગ-કાર્ડ” આપેલું, અને તેને કહેલું, કે “જો તમે કોઈ પણ વાર કેટ પકડાઓ, તો આ કાર્ડ ગતાવજે, એટલે હું તમને મળવા આવીશ.”

સપ્ટેમ્બરમાં સુવલના અખાત ઉપર તે ઑસ્ટ્રેલિયનોની સાથેજ હતો. એક મોટા હુમલામાં તે જખમી થયેલો, છતાં પોતાની પલટનની સાથેજ તુકોં ખામ્ઓમાં પડેગયેલો. એ ખામ્ઓમાં લાગલાગટ ચોવીશ કલાક સુધી તેણે પોતાના જખમોને પડેલા સોળતીઓની ઝોળ કર્યો કરી. કેટલાક એ અસહ્ય તાપમાં અને તરસના ત્રાસમાં ત્યાં વીસ કરતાં વધારે કલાકથી પડ્યા હતા. જખમી માણસો ઉપર મુઠદાંના ઢગલા થયા હતા, અને ભાર નીચેથી તેમના પુકારો આવતા હતા.

અડતાળીશ કલાક સુધી તે અને તેના સોળતી પાદરીઓ એ કામમાં લાગુ રહેલા. પાંચ દિવસ સુધી વચ્ચે થોડો થોડો આરામ લઈને તેણે ક્યો કરેલું. જખમીઓને મદદ આપવા ઉપરાંત સેંકડો માણસોને દફનાવવાની ક્રિયા પણ તેને એ દિવસોમાં કરવી પડી હતી. એક વાર પંદર માણસોને સાથે દફનાવતાં જ્યારે તે પ્રાર્થના કરતો હતો, ત્યારે તેના જમણા કાનથી અર્ધ ઈંચ દૂર એક ગોળી પસાર થઈ, અને તેને પડખે ઉભો રહેલો. માણસ મરણ પામ્યો.

ગાલ્વીપોલીમાં સારી સેવા ગળવના માટે ઑકસફર્ડના ચેપ્લિન એ. જી. પાદરીએ પણ “મિલિટરી ચાંદ” મળેલો. ઑગસ્ટની ૨૧ મી તારીખે સુવલના અખાત ઉપર જે હુમલો

થયેલો, તેમાં તે એક પલટનની સાથે જોડાયેલો હતો. એનાફરીના મેદાન ઉપરની વનસ્પતિમાં આગ લાગી. પોતાના એક નોકરની મદદથી તેણે કેટલાક જખમીઓને સલામત ઠેકાણે પહોંચાડ્યા. પછીને દિવસે તેણે ટોળી ઉપાડનાર કેટલાક પોલીસોને એકત્ર કર્યાં, અને ચોકાલેટ ટેકરીમાંથી તેઓ જખમીઓને ઉપાડી ગયા. લડાઈ પછી દસ અઠવાડિયાં સુધી તે આગના વરસાદમાં પોતાની પલટનની સાથે રહેલો.

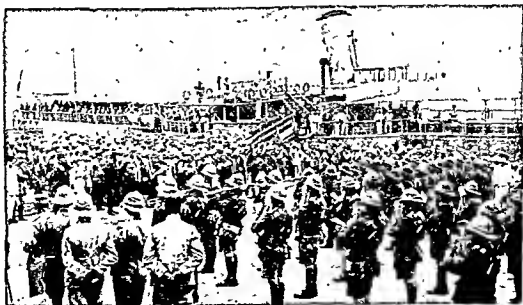
ફ્લેન્ડર્સમાં એક તરુણ કેનેડિયન પુરોહિતે 'હિંગવતુ' કામ કરેલું, તેનું અહીં સ્મરણ કરવું જોઈએ. ખ્રિશ્ચ અને જર્મન લાઇનોની વચ્ચે કેટલાક કેનેડિયનોનાં મુઠદાં પડ્યાં હતાં. એમાંના કેટલાક એ પાદરીના સોળતીઓ હતા. મુઠદાંઓની અંદર કેટલાંકમાં હાડપિંજર સિવાય થોડુંજ બાકી રહ્યું હતું. પાદરીએ તેને દફન આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક અધારી અને બીની રાત્રે તે આપણી ખાંધોમાંથી નીકળ્યો, અને નીચે વળીને આગળ ચાલવા લાગ્યો. વારંવાર જર્મનો આખા આકાશમાં રેશની કરતા. શરૂઆતના અવાજ થતાં તે નીચે પડી જતો, અને દાલતો ચાલતો નહીં. વારંવાર તેના માથા પર થઇને ગોળીઓ ચાલી જતી; અથવા ખ્રિશ્ચો અમુક જગ્યાએ હશે, એમ ધારીને જર્મનો મશીનગન ચલાવતા.

હાથે પગે ચાલીને જિલકુલ અવાજ કર્યા વગર તેણે બીની ઝમીનમાં જોડવા માંડ્યું. ઘણી મહેનત પછી તે એક છીછરી કબર તૈયાર કરી શક્યો. ટોંધ પછુ ઢાંચે દુરમન તેને ટેળી બચાવેલો સંભવ હતો. તે બાણતો હતો, કે જો એમ બનશે, તો એ હાથુ તેની છેડી થશે. છતાં તેણે કામ ભરી રાખ્યું. લાગણીથી તેણે પોતાના સોળતીઓનાં અવશિષ્ટ રહેલાં અંગોને કબરમાં મૂક્યાં, તેમના ઉપર છેડી ફિયાઓ કરી, અને પછી કબર પૂરી દીધી. ઉંચે તે ચુપડીથી ખાંધોમાં પાછો આવી ગયો.

૧૯૧૬ ના એપ્રિલની ૨૦ ની તારીખે રેવરન્ડ એલ્બર્ટ નોએલ મેલિશ નામના એક પાદરીને "વિક્ટોરિયા ક્રાસ" મળેલો. આફ્રિકાના હેવાલમાં તેના પરાક્રમનું નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપાયું છે :—

“સખ્ત લડાઈ ચાલતી હતી, તે દરમિયાન લાગલાગટ ત્રણ દિવસ સુધી તે આપણી મૂળ ખાંધો વધા જર્મનો પાસેથી પડાવેલી ખાંધોની વચ્ચે ગોળાઓના વરસાદમાં આવજાવ કરતો રહેલો, કે જેથી તે જખમીઓની સારવાર કરી શકે, અને તેમને ગયાવી શકે. મશીનગનના મારો જે સ્થાન પર ચાલતો હતો, ત્યાંથી પહેલે દિવસે તે દસ ખરાબ રીતે જખમી થયેલા માણસોને ગયાવી લાવેલો; અને ત્રણ માણસો તો તે તેમના જખમોને પાટા બાંધતો હતો ત્યાં મરણ પામેલા. જે પલટનની સાથે તે જોડાયેલો હતો, તે બીજે દિવસે છૂટી થયેલી, પણ તે પાછો જઈને બીજા જાત જખમીઓને લઈ આવેલો. ત્રીજા દિવસની રાત્રે તે પોલીસોની એક ટુકડીને આગેવાન થઈને ગાદીના જખમીઓને ગયાવવાને ખાંધોમાં પાછો ગયેલો. આ બધા સેવા તેની સાધારણ દુરબ્બે બદારની હતી, અને પોતાની ઇચ્છાથી તેણે સ્વીકારી લીધી હતી.”

THE RUSSIAN LANDING AT SALONICA: THE BRITISH BAND;
GENERAL SARRAIL'S INSPECTION.

સાલોનિકામાં રૂઝિયાતોનું ઉતરવું: બ્રિટિશ બેન્ડ; જનરલ સેર્રેલનું અવલોકન.

મિ. ગ્રેલિયે પોતાની હિંમત અંગાઉ પણ બતાવી આપી હતી. ઘેર વિગ્રહ સળગી ઉઠ્યો, ત્યારે તે માત્ર સત્તર વરસની ઉમરનો હતો. છતાં તે બેડન-પાવેલના પોલિસ દળની સાથે ગયેલા, અને વિગ્રહના પાંછલા ભાગમાં તેણે સારી સેવા બજાવેલી.

હાઇલેન્ડની પલટનની સાથે બેડાયેલા આર સ્કોટિશ રિજિમેન્ટને પણ લેટક અનુભવો થયેલા. હુમલા પહેલાંની રાત્રે તેમણે ફાયલ સ્કોટ અને ગોર્ડન હાઇલેન્ડર સાથે ખાસ ઉપાસનાઓ ચલાવી હતી. તે રાત્રે રિજિમેન્ટ પોતાના વખુઓમાં રાહ ભેટા રહેલા, અને એક પછી એક અમલદાર અથવા સિપાઇ આવીને પોતે રણમાં પડે તો ઘેર મોકલી આપવાના કાગળો અને યાદગીરીઓ તેમને આપતા ગયેલા. પછી પાદરીઓ મોખરાની લાઇનની પાછળ જખમીઓની સારવાર કરવાને સ્ટેશને ગયેલા. એક માણસ તે અનુભવનું નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપે છે:—

“તે આખો દિવસ હું મરેલાઓને દફનાવવાના કામમાં રોકાયો હતો. પછીની રાત્રે જખમીઓ એટલી ઝડપથી આવવા લાગ્યા, કે તેમને પહોંચી વળવાનું સુરકેલ થઇ પડ્યું. તેમની સ્થિતિ દયાજનક હતી, કારણકે વરસાદ આખો દિવસ પડ્યો હતો. છતાં મેં એક પણ ફરિયાદ સાંભળેલી નહીં. હા, એક સાંભળેલી. એક વરુણ, સુંદર વદનનો, આબડીનનો વિદ્યાર્થી ટેબલ ઉપર પડ્યો હતો, અને કાકતર તેનું દુઃખ કમી કરવાને વ્યર્થ પ્રયાસ કરતો હતો, તેના ન્યારે મેં હાથ પકડ્યો, ત્યારે તે પલટને જિતેલી ખાઇઓ ટકાવી ન શકાઇ, તે માટે અફસોસ ક્યાં વગર રહી શકેલો નહીં. એક સ્કોટ જમીન ઉપર પડ્યો હતો, અને માથાથી પગ સુધી કાઢવમાં ખરડાયેલો હતો. મેં તેને ઝાળખ્યો, અને વચ્ચે એક માણસ મૂર્ચ્છિત પડ્યો હતો, તેના પર ધીમથી ફૂદીને મેં તેના હાથ પકડ્યો, અને કહ્યું, કે ‘ખચ્ચા, તું અચુક પલટનનો છે?’ તેના હાથ કચરાઇ ગયો હતો, અને પગ વાંકો વળેલો હતો, છતાં કાઢવના અંતરાયમાં પણ તેની આંખમાં નૂર આન્યું, અને તે બોલ્યો, કે ‘આજે સવારે હું હતો, અને મને લાગે છે કે હજી પણ હું અર્ધો છું.’ અને, ત્યાં તેણે મને જરાખર ઝાળખ્યો; અને સાચું હોયે મારો હાથ ભેરથી પકડીને કહ્યું, કે ‘ઓ પાદરી! તમે છો. મારી વહુને કાગળ લખજો, પણ તેને ધારતી લાગે એવું ન લખયો. હજી પણ હું સાજો થઇ જઇશ.’ શી હિંમત! પોતાના દુઃખ માટે માત્ર ગમ્મત, અને ઘરનાં માણસો તરફ પરમ કોમલ ભાવ. ફૂલેન્ડર્સમાં ભયાનક રણક્ષેત્ર ઉપર તમારી ખાતર જેઓ બધું સહન કરે છે, તે આવા માણસો છે.”

અર્નેસ્ટ કિંગ કરીને એક સિપાઇએ બીજા એક પાદરીની વાત પોતાને ઘેર લખી મોકલેલી. કિંગ એક વાહન હાંકનાર હતો, અને રાઇફલની ગોળી પહોંચી શકે તેટલો પાસે તે થોડેલો. તે લખે છે:—

“ત્યાં ઉભો હતો, ત્યાં મારા રિજિમેન્ટ મારો ખલો ઠોક્યો. તે એક મોટો, મજેનો, દૃઢ માણસ છે. થોડી વાતચિત કરીને અમે છૂટા પડ્યા, હું ડાબી બાજુએ ત્યાં સુડદાંનો ઢગલો પડ્યો હતો તે તરફ ચાલ્યો; અને પાદરી જગણી બાજુએ ખાઇઓ તરફ વળ્યો. બીજો દિવસે

રૂઢવારમાં અમારો દારૂગોળો ખૂટી ગયો હતો, અને પાદરીએ જે અદ્ભુત ઉત્સાહ બતાવ્યો ન હોત, તો વધારે માણસોની ખ્વારી થાત.

“દૃઢ હિંમતથી તેણે એકલાએ બાર આઠમી જેટલું કામ કરેલું, લગભગ પચાસ પેટીઓ તે ઉપાડી ગયેલો, દરેક હાથમાં એક પેટી, તથા દરેક પેટીમાં લગભગ અડી માત્ર વજન. ખાધે સુધી જવામાં તેને ગોળાઓના વરસાદમાં યધને ચાલવાનું હતું. પછી અગે ભેથું કે તે બનતી ઝડપથી જખમીઓને તથા મરેલાઓને ઉપાડી જતો હતો, અને તે પછી તે મુઠ્ઠાંઓને દફનાવતો. ઘણા કલાકે સુધી તેણે એ કામ કર્યું કરેલું, અને ન્યારે હું છટો થયો ત્યારે પણ તે રોકાયેલો હતો. પાછળથી મને ખબર પડી, કે તેણે મુઠ્ઠાંને દફનાવવાનું તથા જખમીઓની સારવારનું કામ આખી રાત કર્યું કર્યું હતું.

“એ ભયંકર લડાઈના બનાવોનો વિચાર કરતાં મને લાગે છે, કે અમારા પાદરીએ એટલું ઉદાત્ત કર્મ કર્યું ન હોત, તો એક આખી પલટનનો નાશ થયો હોત.”

કૃથલિક પુરોહિતોએ મોતાની લક્ષિત અને સેવાથી આખી સેનાનો વિશ્વાસ અને સહાય બેળવ્યો હતો. વિલિયમ ફ્રિન કરીને એક કૃથલિક પાદરીની વાત આ સ્થળે કહેવી જોઈએ. ન્યારે લશ્કરની સાથે તેનું વહાણ ગાદલીપોલીને કિનારે પહોંચ્યું, ત્યારે દુશ્મનના ગોળા પડતા હોવાથી તેને ન ઉતરવાની સલાહ આપવામાં આવેલી. પણ તેણે જવાબ આપેલો, કે “પુરોહિતનું સ્થાન મરતા સિપાઈની પાસે છે.” ઉતરતાં તેને છાતીમાં એક ગોળી વાગેલી. આગળ ચાલતાં બીજી પણ એ ગોળીઓ તેને વાગેલી, એક બંગમાં, અને બીજી પગમાં. કિનારે પહોંચતાં તેને ઘણી ગોળીઓ લાગી, પણ તેને જે તીવ્ર દુઃખ થતું હોતું જોઈએ તે સહન કરીને તે વીરત્વથી પોતાની ફરજમાં રોકાયો, અને મરતાઓને આશ્વાસન આપવા લાગ્યો. છેવટે એક માણસની શુદ્ધિ કરતાં તેનું માથું એક છરાવાળા ગોળાથી ચીરાઈ ગયેલું.

લડાઈના તાર.

—૧૦૧—

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનની યાદી.

વૉશિંગ્ટન, ૨૨ મી ડીસેમ્બર.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને તમામ લડતાં તથા તરફ રાજ્યોને તાર કરીને સૂચવ્યું છે, કે છેવટની મુલેદ થાય તે પહેલાં જે કરાશે થવા જોઈએ, તેની પરસ્પર ચર્ચા માટે ફાલનો વખત અનુકૂળ છે.

લંડન, ૨૨ મી ડીસેમ્બર.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સન પોતાની યાદીમાં જણાવે છે, કે લડતાં રાજ્યોના રાજપુરુષોએ પોતાના જે ઉદ્દેશો પ્રગટ કર્યા છે, તે વસ્તુતાએ એક છે; અને બલિયમાં દુનિયાની મુલેદ જાળવવાને જે પ્રયત્નાં લેવાં જોઈએ, એ બાળવમાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સને પણ લડતાં રાજ્યોના જેટલીજ નિશાન

છે. વધારેમાં તે કહે છે, કે કોઈ પણ પક્ષના અધિકારી પુરુષોએ સ્વપ્ન કહેલું નથી, કે શું કરવામાં આવે, તો ચોતાને સંતોષ થાય.

ચૌશિશ્વન, ૨૨ મી ડીસેમ્બર.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનની યાદીથી અમલદાર વર્ગમાં આશ્ચર્ય થયું છે. કોઈ પણ એલચીને તેના ધરાદાની ખબર નહોતી. ઇંગ્લિશ વર્તમાનપત્રોને આશ્ચર્ય લાગ્યું છે, અને હુઝ થયું છે. વિગ્રહના ઉદ્દેશોની ખાળતમાં તે જર્મની અને મિત્ર રાજ્યોને સમાન ગણે છે, તેથી આશ્ચર્ય થયું છે.

લંડન, ૨૨ મી ડીસેમ્બર.

સર્વત્ર એમ પૃષ્ઠાય છે, કે નળખાં રાજ્યો માટે લાગણી જર્મનીએ ક્યારે ખતાવી છે? અને ખતાવવામાં આવે છે, કે જે પુરાવો હાજર છે એ તે એથી છેક વિરુદ્ધ જાય છે. પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને આ હુકીકતની અવગણના કરી છે, તેથી સૌને માહું લાગ્યું છે.

રૂમાનિયન તેલના ઝરાનો નાશ.

લંડન, ૨૨ મી ડીસેમ્બર.

ગુપ્ત મથકોમાં તેલના ઝરાઓનો તથા તેને સાફ કરવાનાં કારખાનાંના રૂમાનિયન સરકારના હુકમથી નાશ કરવામાં આવેલ છે.

અલ્બ અરિશનો કબજો.

લંડન, ૨૨ મી ડીસેમ્બર.

હુશ્મનના હાથમાં જે વસ્તુ રહ્યા પછી અલ્બ અરિશનો કબજો લેવામાં આવેલ છે. તુર્કોને તેથી ગંભીર ફટકો લાગ્યો છે.

જર્મનીની ધમકી.

લંડન, ૨૩ મી ડીસેમ્બર.

ડચ મંડળોમાં એમ બોલાય છે, કે જર્મનીએ તટસ્થ રાજ્યોને એવી યાદી મોકલી છે, કે જે સુલેહ નહીં થાય, તો સળમરીનનો ત્રાસ વધારવામાં આવશે.

સ્વિસજર્મની યાદી.

લંડન, ૨૪ મી ડીસેમ્બર.

ખર્નથી તારમાં જણાવવામાં આવે છે, કે સ્વિસ “ક્રીડરલ” કાઉન્સિલે લડતાં રાજ્યોને એક યાદી મોકલી પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનની યાદીને ટેકો આપ્યો છે.

પારિસ, ૨૫ મી ડીસેમ્બર.

વર્તમાનપત્રો સ્વિસ યાદી ઉપર પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનની યાદીના જેવીજ ટીકા કરે છે. તેઓ ખતાવે છે, કે વિગ્રહની શરૂઆતમાં જર્મનીએ તટસ્થોને છૂટી નાંખેલ છે, કે જેથી તેઓ ખીજઓને કચરીને તાબે કરી શકે. વિગ્રહના તરફ એ રીતે દૃષ્ટિ કરવાની છે, હાલની સ્થિતિ પરથી નહીં.

રૂમાનિયન સ્થિતિ.

પિત્રશ્રેષ્ઠ, ૨૫ મી ડીસેમ્બર.

કુરસા નદીની ઉત્તરે ટેકરીઓ પરની દુરમનની ખાઈઓ પર ઋષિયનોએ હુમલો કરીને હાથોહાથની સખત મારામારી પછી તે પડાવેલ છે. રૂમાનિયામાં હજી ભયંકર લડાઈ ચાલે છે. મોલ્ડોવિયન સરહદ ઉપર ઊંસાની ખીણની ટેકરીઓ ફરી હાથ કરવાને દુરમને વારંવાર કરેલા પ્રયત્નો વ્યર્થ નીવડ્યા છે. કાસિનો નદીના પ્રદેશમાં અને વેન્ચીઆ પહાડોમાં રૂમાનિયનોને હારી જવું પડ્યું છે. ડાન્યુબની ડાબી બાજુના જ્યાં હુમલા હુડાવવામાં આવેલ છે, પણ આપણી ડાબી બાજુ તરફ એક ટેકરી છોડવી પડી છે. ડાબ્રાજ્જામાં ઇસાકચીઆનો ત્યાગ કરવો પડ્યો છે.

પિત્રશ્રેષ્ઠ, ૨૭ મી ડીસેમ્બર.

મોલ્ડોવિયન સરહદ ઉપર કાસિન નદીની બીજામાં એક ટેકરી રૂમાનિયનોએ ભરખી હુમલો કરીને પડાવી છે.

મેસોપોટેમિયામાં ધસારો.

લંડન, ૨૬ મી ડીસેમ્બર.

બ્રિટિશ દુકડીઓ ટાઇગ્રિસના જમણા કિનારા ઉપર આગળ ચાલી છે, અને કૂતની દક્ષિણે તથા પૂર્વે આપણી સ્થિતિ મજબૂત કરવામાં આવેલ છે. સવારોએ ભરસણના કિલ્લાનો નાશ કર્યો છે.

શહેનશાહી વિમલસમિતિ.

લંડન, ૨૬ મી ડીસેમ્બર.

સંસ્થાનોના તમામ મુખ્ય પ્રધાનોને એક સમિતિમાં મળવાનું આમંત્રણ કરવામાં આવેલ છે. તેઓ વિશ્વહની વ્યવસ્થા સંબંધી તથા વિશ્વ પૂરો થયા પછીના પ્રશ્નોની ચર્ચામાં ભાગ લેશે. સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ વાઇસરોયને તારથી ખબર આપી છે, કે હિંદ તરફથી તે પોતે પ્રતિનિધિ થશે; અને તેને ખીલ બે શૂદ્રોની મદદની જરૂર પડશે.

જર્મન યાદીના જવાબ.

વૉશિંગ્ટન, ૨૭ મી ડીસેમ્બર.

મિત્ર રાજ્યો તરફથી જર્મન યાદીનો જવાબ પારિસમાં તૈયાર થાય છે, અને તેમજ એ જાળનામાં એકબીજાના વિચારો જાણ્યા છે. જર્મન યાદીનો નિકાલ થયા પછેલાં અમેરિકન અને સ્વિસ યાદીઓ હાથમાં લેવાયે નહીં. સ્વીડને પણ સુલેહને માટે એક યાદી લડનાં રાજ્યો તથા તટસ્થો તરફ મોકલી આપી છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે એક બ્રિટિશ બેન્ડ તથા સાહોનિકામાં ઋષિયનોના ઉતરવાનો એક સંયુક્ત ફોટોગ્રાફ અને અમારા વાંચનારાઓને લેટ આપીએ છીએ.

લાવનશ દાગદારી કાપખાંડ.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

કુ. ૩.]

મંગળવાર, ૬ મી જાન્યુઆરી, ૧૯૧૭.

[અંક ૬]

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
લાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

ગંગાવાર, ૯મી જાન્યુઆરી, ૧૯૨૯.

આલોનિકાની વડાદ.

હરિયાની અંદર એકાદ વહાણમાંથી અગર મધ્ય આકાશની અંદર કોઇ વિમાનમાંથી જોવામાં આવે, ત્યારે સાલોનિકા એક મુંદર શહેર દેખાય છે. તેનાં સદૃશ મકાનો, ઘુમ્મટો, મિનારાઓ, અને ધુરજવાળી દિવાલોથી વિભૂષિત હોઇને તે શ્રેતર, શરૂ, વગેરેનાં ઝાટોથી રજિ-યામણુ લાગે છે; તથા એજ નામના અખાતના કિનારાથી શરૂ થઇને, જે ટેકરીઓ ઉપર સાત મિનારાઓનો કિલ્લો આવેલો છે, ત્યાં મુઘી ત વિસ્તરે છે. પણ કેટલાંક જૂનાં દેવળો અને અર્વાચીન મોટાં મકાનોને બાદ કરીએ, તો શહેર ગંદું, પામર અને દુદ્ધ છે.

ઘણી સહીઓથી એ મહત્વનું શહેર ગણાતું આવ્યું છે, અને તેની કીર્તિ માત્ર કોન્સ્ટન્ટિનોપલ અને અંધ-સથીજ ઉતરતી છે. ક્રિશ્ચિયન સનની પહેલાં ઘણાં શતકો ઉપર સ્થપાયેલું હોઇને તેણે કંઈ કંઈ ફેરફારો જોયેલા છે. માર્શીસિનિયમો, રોમનો, બર્જિસ, નોર્મનો, તથા વેનીશિયનોએ તેના પર રાજ્ય કર્યું છે. પાછલા વર્ષગમાં તે તુર્કોના હાથમાં હતું; અને તરુણ તુર્કોની હીલવાલ પ્રથમ ત્યાંથીજ શરૂ થયેલી. બાદકન વિઝદની આખરે તે ઓસ્માના હાથમાં આવ્યું; અને તેના ઇતિહાસની લાયકર વાતોમાંની એક એ છે, કે જે રાજના વખતમાં તે ઓસ્માના હાથમાં ગયું, તેજ રાજનું ખૂન તેની શેરીઓમાં થયેલું.

જૂદી જૂદી જાતોએ તેને માટે લડાઈ કરી છે તેનું કારણ એ છે, કે તેનું સ્થાનક પૂર્વની દુનિયા જેવું છે. સોળમી સદીમાં જ્યારે રંધનની અંદરના બુદ્ધિથી કંટાળીને સેપ્ટુઅર્ગિસ સાદુદીઓ નાંહલા, ત્યારે તેઓ ત્યાં વેપાર સારો થયો એમ યમજીને વસેલા. તુર્કોના આમલમાં એ સાદુદીઓએ શહેરને મોટું તથા આબાદ બંદર બનાવેલું; ધંધો ઘણોખરો તેમનાજ હાથમાં હતો; અને વિઝદ શરૂ થયો, ત્યારે વરતી પાનુ મોટે લાગે તેમનીજ હતી.

૧૯૧૫ના ઑક્ટોબરથી સાલોનિકાના ઇતિહાસમાં એક નવું પાતું શરૂ થયું. એ મહિનાની પહેલી તારીએ ગણસાર બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ અમલદારો એ શહેરમાં આવી પહોંચ્યા, અને બંદરના ઓક અધિકારીઓ સાથે વાતચિત કરવા લાગ્યા. પાંચમી તારીએ અખાતમાં ગિત રાજ્યોનાં સલાયક વડાઓનો એક મોટો કાફલો આવ્યો, અને રદવારના આઠ વાગ્યાથી ફ્રેંચ તથા બ્રિટિશ લશ્કરો ઉતરવા લાગ્યાં. બ્રિટિશ લશ્કર બાદલીખિત્રીમાંના મુવલાથી આવ્યું હતું, અને ચાર પ્રાયન મેદાનની ચારદારી નીચે હતું. આ પ્રમાણે સાલોનિકાની વડાઈની શરૂઆત થઇ.

એક અઠવાડિયા પછી ફ્રેંચોનો ઉપરી જનરલ સેરલ તથા બ્રિટિશોનો ઉપરી જનરલ મેહુન બંને સાલોનિકામાં આવી પહોંચ્યા. ઑક્ટોબરની ૧૭મી તારીખે ૧૪,૦૦૦ ફ્રેંચોનું એક લશ્કર ગેવગેલી તથા સર્ગિયાના દક્ષિણ મોખરા તરફ ઉપજ્યું. એ હીલચાલ અતિશય સાહસિક હોવા છતાં પરિણામે સારામાં સારી નીવડી.

એ વખતે બ્રિટિશ સરકારે હજી જાલ્લીપોલી ખાલી કરવાનો નિર્ણય કર્યો નહોતો; જોકે ડાર્નલ્ડસમાં કશી મહત્વની ક્તેદ મળે એમ નથી એ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું હતું, અને પ્રશ્ન જાણી-તાથી ચર્ચાતો હતો. તેમ સાલોનિકાથી અથવા તેની આંદર શું કરવું, તે પણ નક્કી નહોતું. બલ્ગેરિયા મિત્ર રાજ્યોના પક્ષમાં છે એવી ભાંતિ હતી, એટલે સાલોનિકાનું સ્થાન કેટલું ઉપયોગી થઈ શકશે, તેની બરાબર કલ્પના નહોતી. તેપણ છેક ૧૯૧૫ના માર્ચ અથવા એપ્રિલમાં મિ. પ્રાયન્ડ, કે જે તે વખતે અધિકાર ઉપર નહોતો, પણ પાછળથી એજ વરસમાં ક્લાસનો મુખ્ય પ્રધાન થયેલો, તેણે આગ્રહ કરેલો, કે સાલોનિકાનો મિત્ર રાજ્યોએ કળાને લેવો જોઈએ બ્રિટિશ પક્ષમાં મિ. લોમ્ડ જ્યોર્જ એજ વિચારનો હિમાયતી હતો.

સપ્ટેમ્બરની ૧૫મી તારીખે મિત્ર રાજ્યોએ અમુક સુલકની લાલચ આપીને બલ્ગેરિયાને પક્ષમાં લેવાનો ચત્ન કર્યો, તે પહેલાં ઘણા વખત ઉપર બલ્ગેરિયા જર્મની સાથે બંધાઈ ચૂક્યું હતું.

પછી બલ્ગેરિયામાં લશ્કર સત્જ થવાં માંડ્યું, અને ગ્રીસે પણ એ પ્રમાણે કર્યું. તે પહેલાં ગ્રીસના તે વખતના મુખ્ય પ્રધાન મિ. વેનિઝેલોસે ફ્રેંચ તથા બ્રિટિશ સરકારોને પૂછેલું, કે બલ્ગેરિયાએ હથિયારબંધ તટસ્થતાની રાજનીતિ આંદર કરી છે, તો હોદ લાખ માણસનું એક લશ્કર સાલોનિકા મોકલશે? ગ્રીસ સર્ગિયાની સાથે સંધિના કરારોથી બંધાયેલું હતું, અને તે કરારો પાળવાનો તેનો ઇરાદો છે, એમ મિત્ર રાજ્યોમાં મનાતું હતું. સપ્ટેમ્બરની ૨૯મી તારીખે મિ. વેનિઝેલોસે ગ્રીક પાર્લામેન્ટમાં કહ્યું હતું, કે જો હોદ પણ બાલ્કન રાજ્ય બાલ્કનોમાં પ્રાધાન્ય મેળવવા ચત્ન કરશે, તો તેથી બીજા રાજ્યોની સ્વતંત્રતાનો નાશ થશે, અને તેટલા માટે ગ્રીસ એવા દરેક પ્રયત્નની સામે ધવાને તૈયાર છે. પણ ગ્રીસના લશ્કરી અમલદારો તથા બીજા જર્મન પક્ષના માણસોએ મિત્ર રાજ્યોનાં લશ્કરો ગ્રીસમાં ઉતરે તે સામે વાંધો લીધો. છતાં મિ. વેનિઝેલોસે હજી ઑક્ટોબરની અડાધને ગ્રીક સરકારની સંમતિ આપી.

જે દિવસે જાંદરમાં લશ્કરો ઉતરવા માંડ્યાં, તેજ દિવસે મિ. વેનિઝેલોસના અધિકારનો પણ અંત આવ્યો, કારણકે રાજા કોન્સ્ટન્ટાઇને તેની રાજનીતિ પ્રમાણે ચાલવાની ના પાડી.

૧૯૧૫ના ઑક્ટોબરના પહેલા અને બીજા અઠવાડિયામાં મિ. વેનિઝેલોસે માગેલા ૧૫૦,૦૦૦ માણસોને બદલે સુમારે માત્ર ૪૦,૦૦૦ માણસો મિત્ર રાજ્યોએ ઉતાર્યા. આમાંના કે ફ્રેંચ અને બાકીના બ્રિટિશ હતા. ઑક્ટોબરની છેક છઠીશમી તારીખ, કે જ્યારે એ બાબતમાં અગ્રીમની સભામાં લોર્ડ લેન્સડાઉને કેટલીક અતિશય નિરાશાજનક વાતો કહેલી, ત્યાં સુધી બ્રિટિશ લશ્કર માત્ર ૧૩,૦૦૦ માણસોનું હતું, જોકે એ કરતાં મોટું લશ્કર સંચયમાં રહેલું. વધતાં વધતાં

સંખ્યા પાંચ સેનાવિભાગ સુધી પહોંચી, અને ફ્રેંચના ત્રણ વિભાગો ઉમેરતાં પણ ૧૯૧૬ ની શરૂઆત સુધીમાં સંખ્યા મિ. વેનિઝેલોસની માગણી જેટલી થયેલી નહીં. ફ્રેંચો તથા ખ્રિષ્ટિયોને સર્ખિયામાંથી હુકીને ગ્રીસમાં આવવું પડ્યું, તે પહેલાં કોઇ પણ વખત ૪૦,૦૦૦ કરતાં વધારે માણસો નહોતા; અને સાચે જાહેરિયનોની સંખ્યા પાંચગણી કરતાં વધારે હતી.

૧૯૧૬ ના એપ્રિલની ૧૦ મી તારીખે ખ્રિષ્ટિય વિમુક્તખાતાની ઓફિસે જનરલ સર ચાર્લ્સ મરો તરફથી એક રિપોર્ટ જાહેર પાડેલો, જેમાં તે ૧૯૧૫ ના ઑક્ટોબરની ૨૮ મી તારીખથી ૧૯૧૬ ના જાન્યુઆરીની ૯ મી તારીખ સુધી પોતે પૂર્વ ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં ઉપરી હતો, તે વખતનો વૃત્તાંત આપે છે. એ વૃત્તાંતમાં જનરલ મરો સાલોનિકાના લશ્કર સંખ્યાની વિગતો દર્શાવે છે, કેવી રીતે અને કેવી સ્થિતિમાં તેને સર્ખિયામાંથી આવવું રહેવું પડ્યું તેવું વર્ણન કરે છે, અને એ લશ્કરને ગયાવની લાઇનમાં કેવી રીતે ગોઠવ્યું તે જણાવે છે. આ ગયાવની લાઇન જાહેરથી સુમારે ત્રીસ માઇલ દૂર હતી, અને વર્ડર તથા સાલોનિકા-જનશ રેલવે પર આવેલ કારાસુલીથી સાલોનિકા-કોન્સ્ટાન્ટિનોપલ પર આવેલ કિલિંડર સુધી વિસ્તરતી હતી.

દરમિયાન લશ્કર અને સામાન ઉતારવાની ક્રિયા ખતતી બડપથી ચાલ્યા કરી. બટપ બહુ ધાય એમ તો હતુંજ નહીં. ૧૯૧૪ ના મે મહિનામાં સર્ખિયા અને ગ્રીસ વચ્ચે થયેલા ઠોણકરા પ્રમાણે સર્ખિયા માટે અલગ રાખેલી અગ્રીન મિત્ર રાજ્યોને મુખત ઘઇ હતી; અને તે એટલી ઓછી હતી, કે દર રોજ માત્ર આઠસો દન સામાન ઉતારી શકાતો.

આ વખતે મિત્ર રાજ્યોનું અને વિશેષે કરીને ગ્રીસનું એવું માનવું હતું, કે જાહેરિયનો જર્મન અને ઑસ્ટ્રિયન આધારથી સર્જો-ગ્રીક સરહદને ઓળંગીને ફ્રેંચ-ખ્રિષ્ટિય લશ્કર પર હુમલો કરશે, બનશે તો સાલોનિકા સુધી પહોંચશે, અને મિત્ર રાજ્યોના સિપાઇઓને દરિયામાં હાંકી કાઢવાનો ચત્ત કરશે. આ સંભવની સાચે કારાસુલી-કિલિંડર લાઇન પસંદ કરવામાં આવેલી, અને ટકાવાયેલી.

પણ મરો તે કારણથી હુમલો કરવામાં આવ્યો નહીં, અને જાહેરિયનો સાચે ટેબોરેટોફ તથા ઑસ્ટ્રો-જર્મનો સાચે ગેકેનરાન સરહદની ઉત્તર તરફજ રહ્યા. જે જર્મનીએ તે વખતે ચત્ત થયો હોત, તો કદાચ સાલોનિકા લઇ ચકત.

ડીસેમ્બરની આખર સુધીમાં સાલોનિકાની ફિલ્ડગેનથી લગભગ પૂરી ઘઇ. એ મહિનાની વીસમી તારીખે જનરલ કેસલેનો, કે જેને એક પખવારિયા ઉપરજ જનરલ બ્રુક્સે ફ્રેંચ જનરલ સ્ટાફને ઉપરી બતાવ્યો હતો, અને તેને અભિપ્રાય તેટલા માટે વચનદાર હતો, તેણે સાલોનિકાની અગ્રાનક ભેટ લીધી. પારિસ અને લંડન જાનેમાં સાલોનિકા તથા તેના લશ્કરના બાવી સંખ્યાની હાંકી ચિંતા હતી, અને સિધ્ધિ ખરેખરી થી છે, તે ભેટના આજ્ઞા કેસલેનો આવ્યો હતો. જનરલ સેરેલ તથા જનરલ મેડોન સાચે મુકળ વાતચિતો કર્યો પછી તેણે પછીના ચોથા દિવસે સુધી રયાનનું સંપૂર્ણ અવલોકન કર્યું, અને પોતાનો અભિપ્રાય જાહેર કર્યો. ફ્રેંચ શરકારને તેણે તાર ક્યો, “કે મારા વિચાર પ્રમાણે સાલોનિકાનું લશ્કર બિલકુલ અસાધ્ય છે.” ખ્રિષ્ટિય શરકારને

પણ એ અભિપ્રાય જણાવાયો હોયો એમ છે. બીજી તરફ, જર્મન પેપરો અભિમાનપૂર્વક જણાવતાં હતાં, કે જાન્યુઆરીની ૧૫મી તારીખે સાલોનિકા મિત્ર રાજ્યો પાસેથી લેવામાં આવશે; પણ આ ભવિષ્યવાદ બીજા ઘણા એવાજની માફક ખોટો પડેલો. અંધ-સમાં રાજ કોન્સ્ટન્ટાઇનને મુલાકાત આપ્યા પછી જનરલ કેસલનો શાંતિથી ફ્રાન્સમાં પોતાની છાવણીએ પહોંચી ગયો.

સાલોનિકામાં કોઇ પણ સાવચેતી લેવાનું મિત્ર રાજ્યોએ કરી રાખેલું નહીં. જાંદરની પાસે ગ્રીક સરહદનાં પાણીમાં હુરમતની સળમરીનોના હુમલા માટે જાહેરજનત કરવાનો હતો; અને શહેરની અંદર જાનસુસોની પ્રવૃત્તિઓ પણ ઓછી બચકર નહોતી. અગાઉ લખાઇ ગયું છે તેમ, જેવટે જર્મન, ઑસ્ટ્રિયન, તુર્ક, તથા જાહેરિયન કોન્સલો અને વાઇસ-કોન્સલોને દૂર કરવામાં આવેલા. આ માણસો જાતભીખાતાના મધ્યગિંદુ જેવા હતા, અને બીજા પણ ઘણા જાનસુસો તેમની સાથેજ કાઢી મુકાયા. સળમરીનના સવાલનો પણ દૃઢતા અને કૃતેહમંદીથી નિકાલ કરવામાં આવ્યો. જાન્યુઆરીની ૨૮મી તારીખે મળરકે સાલોનિકાથી દક્ષિણે ૧૫ માઇલ પર આવેલા કારા જુરનના કિલ્લા પાસે અજાતની પૂર્વ જાણ ઉપર એક મિત્ર રાજ્યોનો કાફલો આવી પહોંચ્યો, અને તેમાંથી ફ્રેંચ લશ્કરે ઉતરીને કિલ્લાનો કબજો લીધો. સાંજ સુધીમાં બ્રિટિશ, ફ્રેંચ, ઍલિયન તથા ઇટાલિયન વહાણોમાંથી તે તે પ્રજાઓની ટુકડીઓ ઉતરી. સાલોનિકા આગળના ગ્રીક લશ્કરના ઉપરી જનરલ મોસ્કોપુલોસને એ કબજો લેવાના ઇરાદાની ખબર આપવામાં આવી હતી; અને મિત્ર રાજ્યોના સિપાઇઓ દાખલ થયા તે પહેલાં થોડી મિનિટ પર ગ્રીક સિપાઇઓ વિદાય થયા હતા. મિત્ર રાજ્યોએ આ હીલચાલનો એવો ખુલાસો આપેલો, કે જે ખાડીમાં થઇને જાંદરમાં પેસાય છે, તેની અંદર થોડા દિવસ પહેલાં એક જર્મન સળમરીને એક બ્રિટિશ વહાણને ટોપીંગો મારી હતી; અને કારા જુરનની તોપો પહોંચી શકે તેટલી હદમાં હુરમતની સળમરીનોના આવવા કેવી ઠીક નથી. ગ્રીક સરકારે રીતસર વાંધો લીધેલો.

માઇટિલીનના ટાપુમાંથી જર્મન, ઑસ્ટ્રિયન, અને તુર્કી કોન્સલોને દૂર કરવામાં આવેલા, તે પણ એજ કારણને લીધે. ફ્રેંચ-જાન્યુઆરીની મધ્યમાં રમતીના અજાતની પશ્ચિમે આવેલા કિઓસના ટાપુમાં પણ એક બ્રિટિશ ટુકડી ઉતરેલી, અને તેણે જર્મન તથા ઑસ્ટ્રિયન કોન્સલોને કેદ કરેલા. તે પહેલાં એક અઝવાડિયા ઉપર કોર્કુની પશ્ચિમોત્તરમાં ૧૨ માઇલ દૂર આવેલા ઓથોની અથવા ફ્રેનો કરીને ઘેટનો પણ એક ફ્રેંચ ટુકડીએ કબજો લીધો હતો, અને ત્યાં સર્ગિયન લશ્કરને મોકલવામાં આવતું હતું. એજ કારણને લીધે એગ્રિલમાં અંધ-સની અંદરના બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ એલચીઓએ ગ્રીક સુખ્ય પ્રધાનને ખબર આપેલી, કે કેફેલોનિયામાં આર્ગોસ્ટોલી અજાત ઉપર એક નૌકાનિરીક્ષણ સ્ટેશન જાંધવાની જરૂર છે, અને તે સ્થાપિત થશે, પણ લશ્કર ઉતરશે નહીં, અને ટાપુનો કબજો પણ લેવાશે નહીં. ગ્રીક સરકારે ફરી પણ ગ્રીસના સર્વોપરિ હકના ઉદલંઘન માટે વાંધો ઉઠાવેલો. જૂનમાં કાવાલલાના જાંદર પાસે આવેલ થાસોસ નામે મોટા ટાપુનો કબજો લેવાયો, અને તેના સળમરીનોની વિરુદ્ધ ઉપયોગ થવા માંડ્યો.

ઇજ્જતને કે એકિઝાટિક સમુદ્રમાં સળમરીનોનો ઉપદ્રવ બંધ કરવાને શ્રીસે કશું કર્યું નહીં, એટલે એ કામ મિત્ર રાજ્યોએ પોતાના હાથમાં લીધું.

૧૯૧૬ ને જાન્યુઆરી પસાર થઇ ગયો, છતાં દુરમનનો હુમલો આવ્યો નહીં, બેકે મેકેનસન મોનેસ્ટર સુધી આવીને તૈયારી કરી ગયેલ છે, એમ જાણાતું હતું. જાને પણ તરફથી હવાઇ હુમલા થયેલા, પણ તે મહત્ત્વના નહોતા. ૧લી ફેબ્રુઆરીએ એક એપેલિને શહેર ઉપર બોંબ નાંખેલા, જેથી ઘણા ગ્રીકો માર્યા ગયેલા અથવા જખમી થયેલા. એજ મહિનામાં ફ્રેંચોએ પણ સ્ટુમિદ્યા અને ખીજી બલ્ગેરિયન ઇલાખીએ પર બોંબ ફેંકીને સાડું તુકસાન કરેલું.

માર્ચમાં ફ્રેંકો-બ્રિટિશ લશ્કરો સાલોનિકાથી ઉપડ્યાં, અને બલ્ગેરિયન સરહદ પાસે પહોંચ્યાં. પછી તે વડોરની ખીણમાં જોડવાયાં, અને પૂર્વમાં સ્ટુપાની ખીણ સુધી તથા પશ્ચિમે કલોરિના સુધી વિસ્તર્યાં. માર્ચની ૧૬ મી તારીખે ફ્રેંચોએ સરહદ ઉપરનાં કેટલાંક ગ્રીક ગામડાંનો કબજો લીધો, અને માસુકોવો પાસે પહેલવહેલી સામસામી તોપો ફૂટી.

માર્ચની આખરમાં સર્ગિયાનો યુવરાજ અને રીજન્ટ એલેક્ઝાંડર લંડન આવ્યો, અને તેને ઘણો સત્કાર મળ્યો. તે પહેલાં થોડા દિવસ તેણે પારિસમાં ગાળ્યા હતા; અને ત્યાં પણ તેણે સાડું સન્માન થયું હતું. સર્ગિયાનોના હઠી જવામાં તેણે ભાગ લીધો હતો, અને સર્ગિયાએ સહેલાં દુઃખોને લીધે તે મિત્ર રાજ્યોની પ્રજામાં માનીતો થયો હતો. તેની સાથે સર્ગિયાનો વૃદ્ધ સુખ્ય પ્રધાન મિ. પાસિય પણ આવેલો. જેમાંથી એકેયની હિંમત કે આશા ઓછી થયેલી નહીં. બલ્ગેરિયને અને ઓસ્ટ્રિયનોએ તેમના દેશની કરેલી હુદ્દશા સંબંધી તેમની વાતો અતઃકરણને લેદી નાંખે તેવી હતી; પણ તેમણે એ સુદાં ગાહેર કરેલું, કે સર્ગિયન લશ્કર કોર્કુમાં રહીને ફરી સજ્જ થાય છે, વૈર લેવાને ઉત્સુક છે, અને થોડાજ વખતમાં સાલોનિકાના લશ્કરને આવી મળશે. તેમના હજી ૧૩૦,૦૦૦ સિપાઇઓ રહ્યા હતા, જે બધાજ લડવૈયા હતા. સર્ગિયન સેનામાંથી એટલાજ બચ્યા હતા; અને બ્રિટિશો, ફ્રેંચો તથા ઇટાલિયનોની મદદ વગર એટલા પણ બચ્યા ન હોત. બ્રિટિશો તથા ફ્રેંચો મળીને તેમને ખોરાક પૂરો પાડતા હતા; અને કોર્કુ પહોંચાડવા સાડું જે વહાણો વપરાયેલાં, તે મોટે ભાગે ઇટાલિયન હતાં.

(આ ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં જારી રાખવામાં આવશે.)

લડાઇના તાર.

— 101 —

બ્રિટિશ સેનાધિપતિનો વૃત્તાંત.

લંડન, ૨૮ મી ડીસેમ્બર.

સોમની લડાઇ, કે જે ડુનિયાની અત્યાર સુધીની મોટામાં મોટી લડાઇઓમાંની એક છે, તેમાં બ્રિટિશોએ લીધેલા ભાગ સંબંધી ડીસેમ્બરની ૨૩ મી તારીખે સર ડગલસ હેગે એક ૧૬,૦૦૦ શબ્દોનો વૃત્તાંત લખી મોકલ્યો છે. હુમલો મોટો શરૂ કરવાનાં કારણોમાં તે જણાવે છે, કે ગાલુસો અને દાડ્ગોળાની પુષ્કળ ભરતીની જરૂર હતી, અને અગલદારો તથા ત્રિપાઇઓ પૂરેપૂરા

કેળવાયેલા નહોતા. આવશ્યક સાધનોનું વર્ણન આપતાં તે લખે છે, કે ઘણા કુવાઓ ગાળવા પડ્યા છે, અને ૧૨૦ માઇલ પાણીના નળ નાંખવામાં આવેલ છે. હુમલાના તે ત્રણ હેતુઓ ગણાયે છે: (૧) વર્ડુન ઉપરનું દળાણ ઓછું કરવું, (૨) બીજી રંગભૂમિઓમાં પશ્ચિમમાંથી લશ્કર ન જાય તેવી દુશ્મનને ફરજ પાડવી, અને (૩) દુશ્મનના બળને થકવી નાંખવું. ત્રણેય હેતુઓ સફળ થયા છે. છેવટે તે જણાવે છે, કે દુશ્મનની શક્તિ હજી તૂટી નથી, તેમ મિત્ર રાજ્યો જે ઉદ્દેશોને માટે લડે છે, તે ક્યારે સિદ્ધ થશે, તેની અટકળ કરી શકાતી નથી; પણ સોમની લડાઇથી એટલું સાબિત થયું છે, કે મિત્ર રાજ્યો એ ઉદ્દેશો સિદ્ધ કરવાને શક્તિમાન છે.

નામદાર ત્સારનો સિંહનાદ.

લંડન, ૨૯ મી ડિસેમ્બર.

સેના અને નૌકાને આજ્ઞા આપતાં નામદાર ત્સાર જણાવે છે, કે “દુશ્મનનું બળ કમી થતું દેખાય છે, અને મિત્ર રાજ્યોનું નિરંતર વધતું જાય છે. જર્મનીને લાગે છે કે પૂરેપૂરી દ્વાર અને સહા પાસે છે, કારણકે જ્યારે તેનું લડાયક બળ અડધાનું હતું, ત્યારે તેણે એકાએક વિશ્વ ઝાંઝેર કર્યો હતો; અને હવે નળખાઇ લાગે છે, ત્યારે તે એકાએક સુલેહની માગણી કરે છે. * * * પણ મિત્ર રાજ્યો પોતાને અનુકૂળ લાગશે ત્યારે સુલેહ કરવાને હવે શક્તિમાન છે. એ વખત હજી આવ્યો નથી, અને દુશ્મનને હજી તેણે કળગે લીધેલા પ્રતિભાંથી હાંકી કાઢવાનું બન્યું નથી. * * * દુશ્મનને આપણી સરહદમાંથી હાંકી કાઢીએ, અને કાયમની શાંતિ માટે તે ખરી ખાતરી આપે, તે પછીજ સુલેહ શક્ય છે.”

જર્મન યાદીને મિત્ર રાજ્યોનો જવાબ.

લંડન, ૩૦ મી ડિસેમ્બર.

. જર્મનીની સુલેહની યાદીને મિત્ર રાજ્યોનો જવાબ આજે ફ્રેંચ સરકાર તરફથી પારિસ ખાતેના યુનાઇટેડ ક્વેટ્સના એલચીને પહોંચાડવામાં આવેલ છે. જવાબમાં દરખાસ્તને માયાવી કહેવામાં આવેલ છે, અને તેની અંદરનાં બે કથનો સંજોગથી મજબૂત વાંધા ઉઠાવાયેલ છે; એક વિશ્વ માટેની જવાબદારી મિત્ર રાજ્યો ઉપર નંખાયા માટે, અને બીજી મધ્ય રાજ્યોના વિજયની વાત માટે. જાને કથનો જોતાં છે, અને એવા દાવા કરાય, એજ મસલહતમાં ઉત્તરવાનો યત્ન નિષ્ફળ કરવાને પુરતું કારણ છે. મિત્ર રાજ્યો ૧૯૧૪ માં હતાં, તેવાંજ આજે પણ સુલેહની તરફેણમાં છે, પણ જર્મનીએ કરારોનો ગંભીર ભંગ કર્યો પછી, જે સુલેહનો તેણે ભંગ કરેલ છે, તેની સ્થાપના કરવાને તેનું વચન માત્ર પુરતો પાયો નથી. કરારો ખતાવ્યા વગર માત્ર મસલહતમાં ઉત્તરવાની સૂચના એ કંઈ સુલેહની દરખાસ્ત નથી. એ તો માત્ર એક પ્રપંચ છે. * * *

પૂર્વ મોખરા ઉપર લડાઇ.

લંડન, ૧ હી જાન્યુઆરી.

મોલ્ટેવિચન સરહદની પૂર્વમાં કાઝિનેના જાને કિનારા ઉપર દુશ્મનોએ રૂમાનિયનો ઉપર

મજબૂત હુમલા કર્યા છે; પણ રૂમાનિયનો પોતાનાં સ્થાનકો ટકાવી રહ્યા છે. રૂઝિયાનીની પશ્ચિમે પેટ્રોનુના પ્રદેશમાં તેમને હડી જવું પડ્યું છે. બ્રિટલાની પશ્ચિમે રૂમાનુલા પાસે દુરમને ધસારાનો ચત્ત કરેલો, પણ તેમાં નિષ્ફળ થઇને તેને ખાઇઓનો આશ્રય લેવો પડ્યો છે. ઓઇદુઝ ખીલુમાં સખ્ત લડાઇઓ થયેલ છે, અને દુરમને કેટલીક ટેકરીઓ પડાવેલ છે, મોલ્ડોવિયન સરહદ ઉપર સખ્ત હુમલા થયા કરે છે.

ગ્રીસ તરફ યાદી.

પિરીઅસ, ૧ લી જાન્યુઆરી.

ફ્રાન્સ, ઝપિયા, અને ખ્રિટને આજે ગ્રીસને યાદી પહોંચાડી છે. તેમાં એવી માગણી છે, કે પેલોપોનીસસની ખહારતું લશ્કર માત્ર જાહેજસ્ત માટે આવશ્યક હોય તેટલું રાખવું, એ લશ્કરને માટે જોઇએ તે ઉપરાંતનાં તમામ હથિયારો અને દારૂગોળો પેલોપોનીસસ મોકલી આપવાં, “રીઝર્વિસ્ટો” ની સલાઓ બંધ કરવી, સિવિલિયનોને હથિયારબંધ થવાની મના કરવી, મિત્ર રાજ્યોના અંકુરો ફરીને હાખલ કરવા, રાજકીય કેદીઓને તરત છોડી મૂકવા, ડીસેમ્બરની ૧ લી તારીખના બનાવોને પરિણામે જેમને ગેરવાજબી તુકસાન થયું હોય તે ભરી આપવું, તે દિવસના હુકમ માટે જે અમલદાર જવાબદાર હોય તેને ખરતફ કરવો, ગ્રીક સરકારે મિત્ર રાજ્યોની માફી માગવી, તથા મિત્ર રાજ્યોના લાવટાને ગાંઠેર સલામી આપવી.

આર્મીનિયન કંલ.

લંડન, ૧ લી જાન્યુઆરી.

વિશ્વાસપાત્ર માણ તુર્કી અમલદારોએ ટાઇમ્સને આર્મીનિયન કંલમાં બનેલા બનાવોનો ત્રાસદાયક વૃત્તાંત આપ્યો છે. તેમણે મુશમાં સંખ્યાબંધ પુરુષો, સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને કાપેલા અવયવોવાળાં જોયેલ છે. ગિટલેસમાં ૫૦૦ સ્ત્રીઓ, છોકરીઓ, અને બાળકોને એક છાવણીમાં ગોંધી રાખવામાં આવ્યાં હતાં, કે કુદા અને હરામજોરોનાં ટોળાં આવીને તેમની સાથે “ગમે તે રીતે” વર્તે. કોતરોમાં પંદર હજાર મુહરનાં ઢગલા ભેવામાં આવેલ છે, અને એક કોતર બાળકોનાં મુહરથી ભરેલું હતું. ઘણા આર્મીનિયનોએ જુદમમાંથી બચવા સાફ આપઘાત કરેલ છે. સરકારી અમલદારોએ સૌથી દેખાવડી એવરો પસંદ કરીને તેમની લાજ લૂટી છે, અને પાછળથી તેમનાં ખૂન કરવામાં આવેલ છે.

ગ્રીસ અને મિત્ર રાજ્યો.

લંડન, ૩ થી જાન્યુઆરી.

જૂના ગ્રીસનાં કેટલાંક શહેરોમાં મિત્ર રાજ્યોના કાફલાની તોપોથી રાજ કોન્ટ્રાન્ટાઈનના બચાવ માટે આભારની ઉપાસનાઓ કરવામાં આવે છે. ઝાંથન્સનાં રાજપક્ષનાં વર્તમાનપત્રો મિત્ર રાજ્યોની તથા ખાસ કરીને ખ્રિટનની ઉપર સખ્ત હુમલા કરે છે. તેમની વિકૃત તરત વિશ્વ ગાંઠેર કરવાની માગણીઓ થાય છે, પણ ગ્રીક પ્રજાનો મોટો ભાગ મિ. વેનિઝેલોસના અને મિત્ર રાજ્યોના પક્ષમાં છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૬ મી જાન્યુઆરી, ૧૯૧૭.

[અંક ૭.]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આદ્ય.,

લાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું .

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાક્ષાદિક યત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ:

મંગળવાર, ૧૬ મી જાન્યુઆરી, ૧૯૧૭.

સાલોનિકાની ચરણ.

(ગયા અ'કથી ચાલુ.)

પણ અતિશયોક્તિ વગર એટલું કહી શકાય, કે બ્રિટિશ આફ્રિઆટિક મિશન તથા ફ્રેંચ મિશનની મદદ ન હોત, તો સર્વિયન સેનાનો નાશ થયો હોત; અને ઇટલીની ઉદાર અને પુરતી મદદ ન હોત, તો એ મિશનો પણ કશું કરી શકત નહીં. વોયુસા નદી ઉપર હુરાઓમાં અને વેલોનામાં બ્રિટિશો તથા ઇટાલિયનો સાથે સેવા કરતા હતા. વોયુસા ઉપર ભૂખે હેરાન થતા સર્વિયનોને માટે ઇટાલિયનોએ એક સરસ કામ કરેલું. 'બીબા' વાહનો ન મળવાથી સર્વિયન સિપાઇઓ માટે બેડા તથા જોરાકે ઇટાલિયન સિપાઇઓ વેલોનાથી નદી કુદી પોતાની ખીડ ઉપર લાદીને લઇ ગયેલા. આફ્રિઆટિકના પૂર્વ કિનારા પરથી સર્વિયનોને લઇ આવવામાં ઇટલીએ ૨૫૦ આગળોટાનો ઉપયોગ કરેલો, કે જેની ચોટી તેના પોતાના કાફલાનાં તથા મિત્ર રાજ્યોનાં લડાયક વહાણોએ કરેલી. હુસ્મનનાં વિમાનો તથા સળમરીનોના હુમલા છતાં એક પણ સર્વિયન સિપાઇની હાનિ થયેલી નહીં, તેનું માન ઇટલીને ઘટે છે.

આફ્રિઆટિકના પૂર્વ કિનારાના સંજ્ઞામાં ઇટલી તથા સર્વિયાની વચ્ચે ઘણા વખતથી અમુક ખટરાગ ચાલ્યા કરતો હતો, અને સર્વિયન સેનાની ઇટલીએ જે સેવા બજાવી, તેથી જાને કેશો મચ્છેને સંજ્ઞા બેહતર થયેલો. માર્શમાં રામમાં હતો, ત્યારે મિ. પાસિજે ઇટાલિયન કાફલાનો ઉપકાર માનવા સાફ એડમિરલ્ કોર્સીને ખુલાકાત આપેલી; અને લંડનમાં તેણે કબૂલ કરેલું, કે આફ્રિઆટિકમાં ઇટલી પ્રાધાન્યની ધજગ રાખે તે સ્વાભાવિક છે, અને સર્વિયાને પણ યોગ્ય સ્થાન મળી રહેશે. જર્મનીએ એવો વિચાર ફેલાવવા યત્ન કર્યો હતો, કે આફ્રિઆટિકમાં ઇટલી તથા સર્વિયાના લાભો પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. પણ અખ્યાત ઇટાલિયન રાજપુરુષ સેન્ટોર શાર્જિ-લાઇએ જીનોઆ ખાતે બોલતાં જણાવેલું, કે પરસ્પરની શુભેચ્છાથી એ લાભોનું સમાધાન ન થઇ શકે એમ નથી.

સર્વિયન સેનાને કોર્કુ પહોંચાડ્યા પછી મિત્ર રાજ્યોને સાથે તેને સાલોનિકા પહોંચાડવાનું કર્તવ્ય પણ આવી પડ્યું. એ કામ આગલાના કરતાં વધારે કઠણ હતું, કારણકે દરિયાની લાંબી સુસાઈરીને લીધે હુસ્મનની સળમરીનોનું વધારે ભ્રમણ હતું. પણ ત્રદર ફકાવવાનો

એક સંલવ હતો. એમ ધારવામાં આવેલું, કે ગ્રીસ ઘણું કરીને સર્ગિયોનાને મદદ કરશે, તથા તેમને પોતાની રેલવે વાપરવા દેશે, અને એમ ધવાથી સફર યોગી કરવાની રહેશે. એટલે મિત્ર રાજ્યોએ ગ્રીક સરકાર પાસે દરખાસ્ત મૂકી, કે સર્ગિયન સેનાને પેટ્રસ કે પશ્ચિમને બીજે કોઈ જાંદરે ઉતરવા દેવી, અને અંધન્સ પધને સાલોનિકા જતી રેલવેમાં તેને ચડવા દેવી. પણ ગ્રીક સરકારે તટસ્થતાનું જહાનું જતાવીને ના પાડી. આખરે આખી સર્ગિયન સેનાને દરિયાઈ માર્ગે જ સાલોનિકા મોકલવી પડી. એમિલની મધ્ય સુધીમાં તેનો અસુક ભાગ આવી પહોંચ્યો; અને જૂલાઈની આખરે તેઓ જાંગોરિયોનાની સાથે જૂની માર્શીડાનિયન સરહદ ઉપર લડતા હતા.

ગ્રીક સરકારની તટસ્થતા નામની હતી. એ સરકાર કેટલાક ન્હાના ગ્રીક ટાપુઓને જર્મન સખમરીનોના આશ્રય તરીકે વપરાવા દેતી હતી. દેશમાં એ પક્ષ હતા : એક પક્ષ તટસ્થોના અને બીજો મિત્ર રાજ્યોની તરફનાઓના હતા, તથા કહેવાતા તટસ્થો વસ્તુતાએ મિત્ર રાજ્યોની વિરુદ્ધ હતા. મિ. રોલોડિસ, કે જે આગલા વરસમાં મિ. ઝાઇમિસ પછી સુખ્ય પ્રધાન થયો હતો, તે અને મિ. ગોનારિસ તટસ્થ પક્ષના આગેવાન હતા, તથા રાજા અને બીજા જર્મન પક્ષના હિમાયતીઓ તેમની પાછળ હતા. બીજા પક્ષનો આગેવાન મિ. વેનિઝેલોસ હતો, કે જે મિત્ર રાજ્યોના પક્ષમાં સંતત પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો.

એમિલમાં એવી વાત જાહેર આવી, કે ઋષિયાએ સુમારે ૪૦,૦૦૦ કોષળા સાલોનિકામાં બરી રાખ્યા હતા, તે ગ્રીસે જાંગોરિયાને વેચ્યા છે. તટસ્થતાના આ લંગથી અંધન્સમાં ઘણો ખળભળાટ થયો, આગલા નવેમ્બરમાં એ પ્રકારનું કાર્ય થયું હતું ખરું; અને અંધન્સ ખાતેના મિત્ર રાજ્યોના એલચીઓએ વાત ઉપાડી લીધી. પ્રથમ તો ગ્રીક સરકારે એ ભાગતની પોતાને કશી માહિતી હોવાની ના પાડી, પણ જ્યારે “પેટ્રસ” નામે વર્તમાનપત્રમાં મૂળ તારનો લેખ, કે જે સાલોનિકા ખાતેના જાંગોરિયન કોન્સલના મકાનની ઝડતી હેતુ પકડાયો હતો, તેના ફોટોગ્રાફ પ્રગટ થયો, ત્યારે ગ્રીક સરકારની શામલિગિરી પકડાઈ આવી. આ વાતની ચર્ચા ગ્રીક પાર્લિમેન્ટમાં પણ ચાલી, અને મિ. રોલોડિસે કબૂલ કર્યું, કે જાંગોરિયાએ કોષળાની માગણી તો કરી હતી, પણ તેની ના પાડવામાં આવેલી. સાલોનિકાના ઋષિયન કોન્સલ-જનરલે જવાબ આપેલો, કે ગ્રીક અમલદારોની માગણી ઉપરથી ગ્રીક એજન્ટોએ કોષળા લીધા હતા, અને પછી તે શુભ થયા હતા. આ વાતની પાછળથી કશી ચોખવટ થઈ નથી.

મેની ૨૯ તારીખે એક ફ્રેંચ હુકમીએ મોનેસ્તિરની દક્ષિણે રત માઇલ દૂર ફ્લોરિના પાસે એકાએક દેખાવ લીધો, ઑસ્ટ્રિયન કોન્સલ ખાતાના એક અમલદારને તથા કેટલાક તુર્કી જાસુસોને કેદ કર્યો, અને શહેરનો કબજો લીધો.

મેની ૨૦ મી તારીખે વિગ્રહળાતાની ઑફિસે અધિકારમાં ફેરફાર ઝાહિર કર્યો. જનરલ મેહાનની ઇન્ખિત બદલી કરવામાં આવી, જ્યાં તે પાશ્તાત્ય સરહદને ઉપરી નિમાયો; અને

સાલોનિકામાં તેની જગ્યા જનરલ જયેન્ગ ક્રાન્સિસ મિલન, કે જેણે અગાઉ ૧૮૮૮ માં તાઇલની અગ્રાધમાં તથા દક્ષિણ આફ્રિકામાં સેવા બતાવી હતી, તેનાથી પૂરવામાં આવી.

મેના છેલ્લા અઠવાડિયામાં ગ્રીસની રાજકીય અને કંઈ અંશે લશ્કરી સ્થિતિએ વધારે ખરાબીતું વલણ લીધું, જેથી મિત્ર રાજ્યોને એ સરકાર સાથે વધારે સખ્ત થવાની ફરજ પડી. ૨૬ મી તારીખે સુમારે ૨૫,૦૦૦ જાલગેરિયનોનું એક લશ્કર, થોડા જર્મન અમલદારો તથા સિપાઇઓ સાથે, પેટ્રિયથી ઉપડીને રૂપેલના કિલ્લા પાસે આવી પહોંચ્યું, અને ચોક્કીદારને તાબે થવાનું કહેવરાવ્યું, તથા કિલ્લો ખાલી કરવાને એ કલાકનો અવકાશ આપ્યો. ખીલ ખાલકન વિગ્રહ પછી માસીડોનિયન સરહદને જાલગેરિયન હુમલાથી જાણવવાને ગ્રીકોએ જે કિલ્લાઓ ખાંધ્યા હતા, તેમાં રૂપેલ એક હતો. તે ઘડુપાની ખીણ ઉપર અને ડેમિરહિરસાર તથા એરીસના પ્રદેશ ઉપર અબ્રમતો હતો. સાલોનિકાથી ઉત્તર-પૂર્વમાં સુમારે ૫૨ માઇલ હોઇને તે સોફિયાના સીધા રસ્તા ઉપર આવેલો હતો, અને તેના સ્થાનકને લીધે ઘણા મહત્વનો હતો. ગ્રીસની સરકારે તેની કિલ્લેખથી ઉપર પાંચ લાખ પૌંડ ખર્ચ્યા હતા. ચોક્કીદારના ઉપરીએ પ્રથમ તો દુશ્મન ઉપર આગ શરૂ કરી, પણ થોડી વાર પછી સફેત વાવંટા નીચે એક જર્મન અમલદારની સાથે મસલહત શીધી, અને થોડી વારમાં કિલ્લો ઘડી આવનારાઓને સુખત કર્યો. તેને ગ્રીક સરકાર તરફથી આપી દેવાનો હુકમ મળ્યો હતો. માણસોને એ વાત ગમેલી નહીં, અને કેટલાક ચોક્કીદારો ખાલી કરી જતાં રાગેલા.

ગ્રીક મંજનો મોટો ભાગ જાલગેરિયાને પોતાનો વંશપરંપરાગત. દુશ્મન ગણે છે, અને એ લોકોમાં આ વાત જાણતાં હાહાકાર થયો. પ્રથમ તો ગ્રીક સરકારે લોકોને શાંત કરવા સાડુ એવી વાત જાહેર મૂકી, કે કિલ્લો જાલગેરિયાને નહીં પણ જર્મનીને સુખત કરવામાં આવેલ છે, અને ગ્રીસના સર્વોપરિ હુકો સાચવવાનું જર્મનીએ વચન આપેલ છે. પણ આ દલીલથી લોકોને સંતોષ થયેલો નહીં. ખાસ કરીને ગ્રીક માસીડોનિયામાં અતિશય અસંતોષ થયો, કારણકે એ સુલકમાં ખાલકન વિગ્રહોની અંદર જાલગેરિયાએ જે ત્રાસ ફેલાવ્યો હતો, તેની યાદી સોને તાજી હતી. ઘણા ગલરાટમાં ન્હારી ગયા. સાલોનિકામાં જાલગેરિયાને સરહદ સોંપવાની સામે પુષ્કળ ઉદ્દોષ થયેલો; અને ૧૦,૦૦૦ શહેરીઓ સરઘસના રૂપમાં શેરીઓમાં ફરેલા. ઍયન્સ સરકારની પોલિસના નાપતામાં હતું, એટલે ત્યાં કરી દીલચાલ ન થઈ. પણ વેનિઝેલિસ્ટ પક્ષનાં વર્તમાનપત્રો કાળી કિનારીઓ સાથે જાહેર પડ્યાં, અને તેમાં પૂછવામાં આવ્યું, કે “રૂપેલને ખાલી કરાવેલો હતો, તો સરકારે લશ્કરને સજ્જ કર્યું છે તે શા માટે?” ગ્રીક સરકારે જવાબ આપેલો, કે સામે પવામાં કંઈ વળે એવું નહોતું, અને આખી દેવાની માગણી કરવામાં તટસ્થતાને ખાધ આવે. છતાં જર્મની અને જાલગેરિયા તરફ રીતસરનો વાંધો લખી મોકલવામાં આવ્યો. મેની જાણર સુધીમાં દુશ્મનો ડેમિરહિરસાર પર્યંત આવી પહોંચ્યા, અને કાવાક્ષા પર જવાનો તેમનો ધરાહો હોય, એવું સ્પષ્ટ થયું.

દ્રેશ સુખ્ય પ્રધાન મિ. બ્રાયન્ટે જાહેર કર્યું, કે જાલગેરિયાએ ગ્રીક સરહદનું ઉલ્લંઘન કર્યું

A FRENCH WIRELESS OUTPOST ON THE SOMME.

સોમ નદી ઉપર ફ્રેન્ચનું એક “વાયરલેસ થાણું”.

છે, તે માટે ફ્રાન્સ અને ગ્રેટ બ્રિટન ચોંપતાં પગલાં લેશે. જૂનની ૩૭ તારીખે સ્વદેશમાં સેરલે, ઝાહેર કર્યું, કે સાલોનિકાની સેના જેટલા પ્રદેશમાં છે, એટલા પ્રદેશને ઘેરાની રીતિમાં સમજવો, અને શહેરની મુખ્ય સરકારી કચેરીઓને તેણે કળજે લીધો. પોસ્ટ ઓફિસ, તાર ઓફિસ, વાયરલેસ સ્ટેશન, પોલિસ ઓફીસ, તથા પાણી, ઝંસ, અને વીજળીનાં કારખાનાં તેમજ જગતની ઓફિસ, એ સૌને કળજે લેવાયો. સાથે સાથે તેણે માગણી કરી, કે કેટલાક ગ્રીક અમલદારો, કે જેઓ ખુદી રીતે મિત્ર રાજ્યોના વિરોધી છે, તેમને ગ્રીક સરકારે સાલોનિકામાંથી બોલાવી લેવા.

પણ મિત્ર રાજ્યોએ એથી ઘણું વધારે કર્યું. મંગળવાર તા. ૬મી જૂનને રાત્રે તેમણે આખા ગ્રીક કિનારાનો ઘેરા શરૂ કર્યો, કે જેવો તેમણે આગલા નવેમ્બરમાં પણ કર્યો હતો. ઘેરા “શાંતિની રીત” નો હતો. તા. ૬મીએ ગ્રીક સરકારે પોતાના લશ્કરને અમુક અંશે વિખેરી નાંખવાનો હુકમ બહાર પાડ્યો, અને એવું કારણ બતાવ્યું, કે ગ્રીક લશ્કરની હાજરીથી લડતા પક્ષોની હિંસાચાલમાં વિશેષ થયો ઘટિત નથી, તેમજ દેશ ઉપરથી ખરચનો બોલે પણ એછા કરવાની જરૂર છે, કારણકે બલ્કેનમાં ઉપજ એક કરોડની અને ખરચ બે કરોડનો દેખાતાં હતાં.

જૂનની ૧૨મી તારીખે અંધનસમાં મિત્ર રાજ્યોની વિરુદ્ધ શરૂઆત લાચક દેખાવો થયા, અને બ્રિટિશ એલચીખાતાના એક આદમી ઉપર ગ્રુસ પોલિસે હુમલો કર્યો. મિત્ર રાજ્યોના એલચીઓએ ગ્રીક સરકારને જૂનની ૨૨મી તારીખે પોતાની માગણીઓની એક યાદી આપી. મિ. સ્કોલોડિસના પ્રધાનમંડળે તરત રાજીનામું આપ્યું, મિ. આઇમિસ મુખ્ય પ્રધાન નિભાયો, અને તેણે રાજ ડોન્ટન્ટાઇનના નામથી મિત્ર રાજ્યોની તમામ માગણીઓને સ્વીકાર કર્યો.

ફ્રાન્સ, ગ્રેટ બ્રિટન, તથા ઝરિયાએ આ યાદીમાં મિ. સ્કોલોડિસની ગ્રીક સરકાર તથા સમગ્ર ગ્રીસ વચ્ચે લેદ કરી બતાવવાની સલાહ લીધી હતી, અને તેથી દેશ ઉપર હાડી અસર થયેલી. સરકારી વર્તમાનપત્રો ગ્રીસના અંદરના બેવહારમાં આડે આવવા સાડું મિત્ર રાજ્યો ઉપર બહુ નાપુશ થયેલાં, પણ ઘણાખરા ગ્રીકો પ્રસન્ન થયેલા. એમ કહેવાતું હતું, કે મિ. સ્કોલોડિસે તો રાજ ડોન્ટન્ટાઇનને સાચે થવાની સલાહ આપી હતી, અને રાજ્યો તેમ કરવાનો વિચાર પણ થયેલો, છતાં છેલ્લી ઘડીએ પ્રિન્સ નિકોલસ તથા મિ. આઇમિસે તેને સમજાવી લીધો હતો. જો મિત્ર રાજ્યોની માગણીઓ તેણે ન સ્વીકારી હોત, તો અંધનસની પાસેજ સિપાઇઓથી ભરેલાં મિત્ર રાજ્યોનાં લડાયક વહાણો હાજર હતાં, અને કેમ વર્તવું એ બાબતમાં તેમને સૂચના મળી ચૂકી હતી.

જૂલાઈમાં ગ્રીસ ધીમે ધીમે વધારે શાંત થઈ ગયું. ફ્રેન્કો-બ્રિટિશ કાફલો ગ્રીક રાજધાનીની નજીક ફરતો રહ્યો, કે જેથી પ્રજાનાં અદૃઢ તત્ત્વોને કર્તવ્યનું ભાન રહે. દરમિયાન સરહદ ઉપર તોપોની મારામારી ચાલ્યા કરતી હતી. માત્ર સર્ગિયન લશ્કરના એક વિભાગે મોગ્લેના પ્રાંતમાં યોરેનાની ઉત્તરે પીસેક માઇલ ઉપર ઠીક ધસાદો કર્યો હતો; અને જૂલાઈની ૨૪મી તારીખે બલ્ગેરિયનો ઉપર હુમલો કરીને સર્ગિયાના અને કોવિલની ઉત્તરમાં આવેલી ટેકરીઓ પડાવી

લીધી હતી. જૂલાઈની ૩૧ મીએ યુવરાજ એલેક્ઝાંડર સાલોનિકા ઉતર્યો, અને તેણે સર્ણિયન સેનાનું આધિપત્ય પોતાના હાથમાં લીધું.

ઑગસ્ટની શરૂઆતમાં મિત્ર રાજ્યોનો મોખરો પશ્ચિમમાં પ્રેર્યા સરોવરથી પૂર્વમાં સ્તૂપા સુધી પહોંચ્યો હતો, અર્થાત્, સુમારે ૨૦૦ માઇલનો થયેલો. વધારે દુમક હજી આવ્યા કરતી હતી. બ્રિટિશ, ફ્રેંચ તથા સર્ણિયન લશ્કરને મદદ કરવા સારૂ જાપિયન અને ઇટાલિયન લશ્કરો પણ સાલોનિકા ઉતર્યા હતાં.

ઑગસ્ટના પહેલા અઠવાડિયામાં ડાઇરન સરોવર પાસે બ્રિટિશ લશ્કર બલ્ગેરિયનોની નજદીક હતું. એક અધારી અને વરસાદવાળી રાતે તેઓ ડાઇરન શહેરથી થોડે અંતરે આવેલા ડાલ્મેલીના ગામમાં ધુર્યા, દુશ્મનને તેમાંથી હાંકી કાઢ્યા, અને ફરી પોતાની લાઇનમાં આવી ગયા. નવમી તારીએ ફ્રેંચોએ ડાઇરન ઉપર તોપોનો માદો ચલાવ્યો, અને પછી પાંચઠ્ઠે આગળ વધીને નં. ૨૨૭ ની ટેકરીને તથા દેલ્લે રેશનનો કબજો લીધો. આ પ્રમાણે સાલોનિકાથી પોદોઇ સુધીની લાઇન હાથમાં આવી.

લડાઈના તાર.

— ૧૦૧ —

સામાન્ય સ્થિતિ.

જર્મનીએ લગભગ આખું રૂમાનિયા જિતી લીધું છે. ગ્રીસનું વલણ હજી સંતોષકારક નથી. છતાં મિત્ર રાજ્યો આગ્રહથી લડીને દુશ્મનને હંકાવવાનો ઠરાવ કરી બેઠાં છે. આવતા બે ત્રણ માસમાં લાયકર લડાઈ ચાલશે, અને વિજયની ખાસી પુણી થવા લાગશે, એવી આશા રખાય છે.

રૂમાનિયન મોખરો.

લંડન, ૪ થી જાન્યુઆરી.

મેકિન દુશ્મનના હાથમાં જતાં ડાઇરનના ગયાવતું કામ ખલાસ થયું છે. બ્રિટિશ પરનો ધસારો એટલા વખત સુધી અટકાવવામાં આવેલ છે, કે અનાજ દુશ્મનના હાથમાં નહીં પડ્યું હોય, એવી ધારણા રખાય છે.

૧૯૧૬ માં પકડાયેલા કેદીઓ.

લંડન, ૫ મી જાન્યુઆરી.

૧૯૧૬ માં મિત્ર રાજ્યોએ ૫૮૨,૪૨૩ કેદીઓ પકડ્યા છે, અને તેમાં ઇજિપ્ત તથા પૂર્વ આફ્રિકામાં પકડાયા હશે તેનો સમાવેશ નથી. ફ્રેંચોએ વર્ડુન આગળ ૭૮,૫૦૦ તથા સોમ

ઉપર ૫૧,૮૪૦ પકડ્યા છે; બ્રિટિશોએ ૪૦,૫૦૦; ઇટાલિયનોએ ૫૨,૨૫૦; અધિયનોએ ૪૦૦,૦૦૦; અને માસીડોનિયન લશ્કરે ૧૧,૧૭૩. એવી ગણતરી થઈ છે કે ૧૯૧૬ માં દુશ્મનને ક્રાન્સમાં ૧૦ લાખ માણસની હાનિ થયેલી હોવી જોઈએ.

જર્મનીની સુરક્ષા.

સંક્રમ, ૬ મી જાન્યુઆરી.

છેલ્લા એ મહિનામાં દુશ્મનોની આર્થિક સ્થિતિમાં વધતા જતા ઝિગાડાની ઘણી નિશાનીઓ દેખાયેલ છે. રૂમાનિયામાંથી તેલ અને અનાજનો પુષ્કળ સંચય મળવાની જે આશાઓ હતી, તે સ્ફૂળ થઈ નથી; અને જટાટાનો પાક એવો ઉતરવાથી જર્મનીના ઘણા ભાગોની વસ્તી ભૂખે પીડાય છે.

રોમમાં મિત્ર રાજધાનું કોન્ફરન્સ.

રોમ, ૮ મી જાન્યુઆરી.

કોન્ફરન્સના પ્રતિનિધિઓના માનમાં સેન્યોર બોસેલીએ ગઈ કાલે એક ખાલુ' આપ્યું છે. મિત્ર રાજ્યોનો "ટોસ્ટ" લેવાશવતાં તેણે લવિધ્યવાદ કર્યો છે, કે તેમના નિશ્ચયને પરિણામે સ્પષ્ટ અને પૂરેપૂરી દ્વેદ મળશે. મિ. ગ્રાયન્ડે પોતાના જવાબમાં આ આગમને સ્વીકારેલ છે.

અધિયન છત.

સંક્રમ, ૯ મી જાન્યુઆરી.

રિગાની પશ્ચિમ તરફ દુશ્મનના હુમલાને અધિયનોએ પાછો વાળેલ છે, અને દ્વિન્કથી ઉત્તરે પશ્ચિમની દિના નદીમાં એક ટાપુ કબજે કરેલ છે. સુમારે ૧૫૦ માઈલના મોખરા ઉપર એ હીલચાલ જણાય છે. અધિયનો મિટાથી માત્ર બારેક માઈલ દૂર છે.

પ્રીસને મદદ આપવાની દુશ્મનની તૈયારી.

સાલોનિકા, ૧૦ મી જાન્યુઆરી.

બોનેસ્ટરના પ્રદેશમાં દુશ્મન ઉત્સાહથી હીલચાલ કરે એવી નિશાનીઓ છે. કહે છે કે ડોબ્રાવગથી એક બલ્ગેરિયન પલટન આવી ચૂકેલ છે, અને વધારે આવતી જાય છે. દુશ્મનનો ઉદ્દેશ રાજ કોન્સ્ટન્ટાઇનને આધાર આપવાનો માલુમ પડે છે.

રૂમાનિયા અને જર્મની.

સંક્રમ, ૧૦ મી જાન્યુઆરી.

જાસ્કીથી એવી ખબર છે, કે જર્મનો તરતજ આખા રૂમાનિયાનો કબજો લેવા ચાહે છે, એ જાણતમાં કોઈને શંકા નથી. હવા ખરાબ હોવા છતાં તેઓ તાજાં લશ્કરો લાવ્યા કરે છે, અને અતિશય વેગથી હુમલા કરે છે.

પ્રશિયન પ્રધાનમંડળમાં ફેરફાર.

પિતૃએક, ૧૦ મી જાન્યુઆરી.

મુખ્ય પ્રધાન મિ. ટ્રેવેન્ક તથા કેળવણીખાતાના પ્રધાન મિ. ઇન્નેશિએફે રાજ્યમાં આવેલ છે. પ્રિન્સ ગોલિટ્ઝાઇન મુખ્ય પ્રધાન તથા મિ. કલ્ટેચિટ્સ્કી કેળવણીના પ્રધાન નિમાયેલ છે. બંને સેનેટના સભાસદ છે. ફેરફારો શા કારણથી થયા, એ કોઈ સમજી શકતું નથી.

ગિલ્ડહૅલમાં મિ. લૉઇડ જ્યોર્જનું ભાષણ.

લંડન, ૧૧ મી જાન્યુઆરી.

ગિલ્ડહૅલ આજે સ્વીકાર લરાયલો હતો. મિ. લૉઇડ જ્યોર્જને મોટું માન આપવામાં આવેલું. ભાષણ કરતાં તેણે કહ્યું છે, કે “કેબર, જે લોકોને પોતે સિપાઇ બનાવી શકતો નથી, તેમને પ્રમિત કરવા સાફ લોકોને જણાવ્યું છે, કે મિત્ર રાજ્યોએ સુલેહની સરતોને અનાદર કર્યો છે. પણ અમે કશી સુલેહની સરતો દીડી નથી; અમે બધા સુલેહને ચાહીએ છીએ, પણ તે સાચી સુલેહ હોવી જોઈએ. રોમમાં કોન્ફરન્સ મળ્યું તેની અંદર મિત્ર રાજ્યોને પોતાના કાર્યની મહત્તા સંબંધી કશેા પ્રમ નહોતો, તેમ પરિણામ સંબંધી શંકા નહોતી. તમામ સ્થિતિની પરીક્ષા કરવામાં આવેલ છે, અને સુરક્ષેલીએ દૂર કરવાની જોડવણી નક્કી થયેલી છે. મિત્ર રાજ્યોને લાગ્યું છે, કે વિજય ભેટ સુરક્ષેલ છે, તોપણ હાર અશક્ય છે. ઠરાવ એવો છે, કે હુનિયામાંથી પ્રશિયન લડાયક નાતની ધમકી હમેશાંને માટે દૂર કરવી જોઈએ, અને યુરપનો અવાચ્ય આપખુદ અમલથી બચાવ કરવો જોઈએ. જો જો બરાબર આધાર મળશે, તો ૧૯૧૭ માં આપણાં બહાદુર લશ્કરો વિજયનો માર્ગ ખુલ્લો કરશે. જર્મનીને જવાબ આપી તેમાં અને ખાસ કરીને યુનાઇટેડ કિંગડમને આપેલા જવાબમાં અમે સ્પષ્ટ કર્યું છે, કે જર્મન કિંમતે સુલેહ મળે તે કરતાં તો અમે લડાઇને પસંદ કરીએ છીએ. અમે શાંતિનું મંદિર ફરીને બાંધીએ, તે પહેલાં અમારે જીતું જોઈએ, કે પાયા મજબૂત નાખાયા છે કે નહીં.”

ગ્રીસ અને મિત્ર રાજ્યો.

અંથન્સ, ૧૧ મી જાન્યુઆરી.

ગઇ કાલે સાંજે ગ્રીસે મિત્ર રાજ્યોની માગણીઓ સ્વીકારી છે, પણ તેમાં કેટલીક સરતો કરવામાં આવેલ છે, જેમાંની એક એ છે, કે ઘેરો ઉઠાવી લેવો જોઈએ.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે સોમ નદી ઉપરના ફેરિયાના એક “વાયરલેસ” થાણાનો ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

સાવનગર દરબારી ટાપખાતું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પ્ર. ૩.]

મંગળવાર, ૨૩ મી અગ્રહારી, ૧૯૧૭.

[અંક ૮.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૩ મી જાન્યુઆરી, ૧૯૧૭.

ઋષિયામાં નવજીવન.

વિગ્રહમાં જે અનેક આશ્ચર્યકારક બનાવો બની ગયા છે, તેમાં ઋષિયન સેનાઓનું નવજીવન ખાસ વિચારવા લાયક છે. ૧૯૧૬ ના ઉન્હાળામાં જે રીતે ઋષિયન સેનાઓએ પરાક્રમ કરી બતાવ્યું, તેથી મિત્રો પ્રસન્ન અને દુશ્મનો અકિત થયેલા. લંડનના એક પ્રસિદ્ધ વર્તમાનપત્રના પિતૃચેડ ખાતેના બજારપત્રીએ જાન્યુઆરીમાં લંડનમાં કહેલું, કે બાર મહિના પહેલાં ઋષિયા તરફથી કેાઇ મહત્વની હિલચાલની આશા રાખી શકાય તેમ નથી. ૧૯૧૫ માં તેને જે મોટી હાનિઓ થઇ હતી, તેને લીધે લગભગ બધે ઠેકાણે એ પ્રમાણે મનાતું હતું.

ઋષિયનોએ અર્જૂન લીધું; તે પછી જે મહિને શહેનશાહી જર્મન ચાન્સેલર બેથમેન-હોલ્લેગે જર્મન પાર્લામેન્ટમાં બોલ્યો હતો, કે “એ કિલ્લો માત્ર એ પ્રદેશમાં ઋષિયનોની વધારે સંખ્યા થવાને લીધે હાલ પડ્યો છે, પણ તુર્કી કુમક આવશે, ત્યારે આર્મીનિયામાં અને ઇરાનમાં સ્થિતિ બદલી જશે.”

એપ્રિલની શરૂઆતમાં જર્મન ચાન્સેલરે એ લાપણું કર્યું, અને થોડા દિવસ પછી ઋષિયનોએ ત્રેબિઝોંડ પણ લીધું. જૂનની શરૂઆત સુધી લગભગ બધા મોખરા ઉપર સ્થિતિ પણ જર્મનીને એટલી અનુકૂળ હતી, કે તેને અલિભાન આવે, તેમાં નવાઇ નહીં. કેાઇ પણ ક્ષણે મિત્ર રાખ્યો ધસારો કરી શકતાં નહોતાં. ફ્રેંચો વર્ડુનમાં માત્ર ટકાવ કરી રહ્યા હતા; અને ઇટાલિયનોને ટ્રેન્ટિનોમાં કેટલાક માઇલ હારી જવું પડ્યું હતું. ઑસ્ટ્રિયનોએ ઇટલી પર હુમલો કર્યો, એજ બતાવી આવે છે, કે ઋષિયાની કશી ધારતી નહોતી. આર્મીનિયામાં તુર્કોએ ઋષિયનોને હુઠાવ્યા હતા, જોકે ઇરાનમાં તેઓ ઠીક આગળ વધ્યા હતા, અને યુરપમાં તેમણે કશું મહત્વનું પરાક્રમ બતાવ્યું નહોતું.

યુરોપીઅન મોખરા ઉપર શિયાળાની લડાઇઓથી ઋષિયાએ કશો ખાસ લાભ મેળવ્યો નહોતો. અગ્રીન હીલચાલને માટે લાયક થઇ, તે પછી એટલે મેની શરૂઆતમાં વિદનાની પૂર્વ નારોચ સરેશવરના પ્રદેશમાં જર્મનોએ ઋષિયનોને આગળ વધતા અટકાવ્યા, અને પોતે ૫,૦૦૦ ફેરીઓ પકડેલ છે એમ જાહેર કર્યું. આ અરસામાં પિતૃચેડમાં એવી વધી રખાતી હતી, કે દુશ્મનો ઉત્તરનાં ઋષિયન મધકો ઉપર જોરથી હુમલો કરશે, પણ હિંડનબર્ગને વર્ડુન તરફ

પસંદગી મોકલવાની ફરજ પડી, અને કશી જોરાવર ચડાઈ થઈ શકી નહીં. થોડા વખતમાં જ અંગ્રજ ફેરફાર પ્રગટ થવાનો હતો, તેનું ત્યાર સુધી એક પણ ચિહ્ન નહોતું.

પણ કપિયાતું હૃદય અને કપિયાનો પ્રાણ વિચ્છેદમાં ઉતરેલ છે. કપિયામાં હાલ જે સંપ અને એકતા છે, તે નેપોલિયન મોરફો ઉપર ચડી આવ્યો હતો તે વખતના કરતાં પણ વધારે છે. આખા દેશમાં લડાઈ સિવાય બીજી કંઈ વાત ચાલતી નથી. દરેક શહેર અને ગામડામાં મોખરા ઉપરથી જખમીઓ પાછા આવ્યા હોય છે; અને સૈના ખગર છે, કે પવિત્ર કપિયાની થોડી ધરતી ચડી આવનારાઓના ફેર પંતમાં છે. જર્મનોએ કપિયાનું કેદીઓની ફરેલી હુદ્દાની ત્રાસદાયક વાતો પ્રસાર કરે છે. એટલે કપિયા એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી નાથતું છે; અને લાખો કપિયાનો દુશ્મનને હરાવવાના આગ્રહથી લશ્કરમાં જોડાયા છે.

માણસ સંખ્યાના કરતાં મોટે છે. પ્રબળીય લાગણીના પ્રવાહ અને બળને લીધે કપિયાનું સૈનાઓ એટલી ઝડપથી ફરી સમજ થઈ શકી, અને હુમલામાં તેમણે એટલું વીરત્વ બતાવ્યું. ફોતેહનાં બીજાં પણ કારણો હતાં. આગલા વરસમાં કપિયાનોને હડી જલું પડ્યું હતું, તે જર્મન સૈનાપતિઓ કંઈ વધારે કુશળ હતા, કે કપિયાનો હિંમતમાં ઓછા હતા, તેથી નહીં. હડી જલું માત્ર એટલા માટે પડ્યું, કે તોપો, રાઈફલ્સ, અને દારૂગોળાની ખામી હતી. ત્યારે કપિયાનું લોકો સમજ્યા કે આ સ્થિતિ છે, ત્યારે તેઓ આવેશથી દારૂગોળો બનાવવા લાગ્યા.

કપિયામાં હજી ઉચોગોની ઝડુ ખીલવણી થયેલી નથી, છતાં જો કંઈ મિલો, કારખાનાં, વગેરે હતાં, તે તમામનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો. ઉપરાંત તેણે જાપાનને મદદ આપવા નિમંત્રણ કર્યું. જાપાને લાખો રાઈફલ્સ, ઘણી તોપો, દારૂગોળો, તથા કાપડ, ખૂટ, વગેરે મોકલી આપ્યાં. બીજાં મિત્ર રાજ્યોએ પણ મદદ કરી. એદિજ્યમે કવચોવાળી મોટર ગાડીઓનો એક કાર્ડલો આપ્યો.

પ્રખ્યાત જનરલ પ્રિન્સલોફે ત્યારે ઑસ્ટ્રો-જર્મનો ઉપર હુમલો શરૂ કર્યો, ત્યારે કપિયાતું સામર્થ્ય ઇતિહાસમાં અગાઉ કદાપિ થયેલું તે કરતાં વધારે હતું. કપિયાએ ઘણા પાઠ શીખ્યા હતા, અને તેને હૃદયમાં ઉતાર્યા હતા. સૈનાપતિઓ પણ તેને સાદે નસીબે ઉત્તમ મળ્યા હતા; અને ખાસ કરીને એલેક્સિયેફ તથા પ્રિન્સલોફે સર્વોપરિ સિપાઈ તરીકે પ્રતિષ્ઠા સ્થાપિત કરી હતી.

નૂન શરૂ થયો, એટલે યુરપની અંદરની કપિયાની સૈનાઓ ત્રણ સમૂહમાં વહેંચાઈ ગઈ, અને ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી સુમારે આઠસો માઇલના મોખરા ઉપર ગોઠવાઈ. ઉત્તરની પહેલા સમૂહની સૈનાઓ રિગા-દિન્ક લાઇન પર પડેલી હતી, અને રૂસો-જાપાનીઝ વિચ્છેદથી બચીલા થયેલા જનરલ કુરોપેટકિનનો સરદારી નીચે હતી. મધ્યની સૈનાઓ જનરલ એવર્ડના ઉપરીપણા નીચે હતી, અને દિન્કથી પ્રિવેટનાં કચ્છો સુધીની લાઇન બાળવતી હતી. દક્ષિણની સૈનાઓ કચ્છોથી રૂમાનિયન સરહદ સુધી વિસ્તરેલી હતી, અને જનરલ પ્રિન્સલોફ તેના નાયક હતા. એ સૈનાપતિ અસાધારણ શક્તિનો આદમી હતો, અને આગલા વરસમાં જનરલ

ધવેનોદ્ધની સંરહારી નીચે ગેલીશિયામાંથી હટી જતાં પણ તેણે હુશ્મનને હાર ખવરાવી હતી. ત્રણેય સમૂહોનો જનરલ એલેક્સિસએ સેનાધિપતિ હતો, અને તેના ઉપર તમાર પોતે હતો. આગલા ઑક્ટોબરમાં આખા યુરોપીઅન મોખરા ઉપર ઋષિયાતું થાળ બહુ તો દસ લાખ માણસોનું હતું; પણ ૧૯૧૬ના જૂન સુધીમાં તે લગભગ ત્રણગણું ઘટ્યું હતું; અને તેની પાછળ પુષ્કળ સંચય હતો.

પ્રિવેટથી મૂક સુધીનો પ્રદેશ, કે જે ઉપર અસ્તિત્વોદ્ધ હુમલો કરવાનો હતો, તેમાં લડાઈના મોખરાની લંબાઈ સુમારે ૨૭૦ માઇલ હતી. એ પ્રદેશમાં છેક કાર્થિયન સુધી કોઈ મોટા ટેકરીટેકરા નહોતા, પણ નદીનાળાં તથા કચ્છો ઘણાં હતાં, તેમ જંગલ પણ પુષ્કળ હતું. અસ્તિત્વોદ્ધ પાસેનું લશ્કર લગભગ દસ લાખનું હતું, છતાં સિપાઈઓ કાચા અને ગિનત્યુભવી હતા. અને તોપણ તમામ સ્વાર્થણના ઉદાત્ત લાવથી પ્રેરાયેલા હતા. હુશ્મનની સંખ્યા પણ લગભગ એવીજ હતી, કારણકે વડું ન તથા ટ્રેન્ટોમાં હુમલા શરૂ થયાથી પુષ્કળ જર્મનો તથા ઑસ્ટ્રિયનોને ત્યાં મોકલવા પડ્યા હતા.

જનરલ ધવેનોદ્ધ ખેડુત કુટુંબમાં જન્મેલો છે, પણ એલેક્ઝાન્ડ્રી અમીરી ખાનદાનનો છે. પાવળો, મધ્યમ ઊંચાઈનો, અને અમીરી ચહેરાનો આદમી હોઈને અસ્તિત્વોદ્ધ ફરસનો થયો છે, પણ જીવાનીનો ઉત્સાહ તેણે ખોયેલ નથી. તેણે પોતે કહેલું તે પ્રમાણે તે અમૃત્તિને ધિક્કારે છે, અને ધસી પડતો ઉત્સાહ તેની ખાસિયત છે.

ઑસ્ટ્રો-જર્મન બાબુ ઉપર ભેદએ, તો ૧૯૧૫ની લયકર ચડાઈનો નાયક માર્શલ મેકેનસન આ રંગભૂમિમાંથી અદ્યય થયો હતો, અને તેની નીચેના અમલદારોમાં કોઈ ખાસ પ્રતિભાવાળા નહોતા. એકંદરે ઋષિયન સેનાપતિઓ જર્મનોના જેટલાજ ખાહોશ અને કદાચ ચડિયાતા હતા.

નવા હુમલાને માટે મોટા પાયા ઉપર અને સંભાળથી તૈયારીઓ કરવામાં આવી હતી. સ્ટાફની વ્યવસ્થામાં ઘણા સુધારા થયો હતો; નિર્બળ તત્વો દૂર થયાં હતાં; બેહતર માણસો બેહતર પદ્ધતિઓથી કેપ્ટેન રાખતા હતા, અને વિગતોને સંભાળતા હતા. મહિનાઓથી દારૂ-ગોળાનો સંચય થયા કરતો હતો; તોપો કે ગોળાઓની કશી તંગી નહોતી, અને દરેક સિપાઈની પાસે એક રાઇફલ હતી. ૧૯૧૫માં જ્યારે લડતા સિપાઈઓની અર્ધ સંખ્યા પાસે રાઇફલ નહોતી, ત્યારે બધી રિયતિ જૂદી હતી. વાહનો અને ત્વરિત વ્યવહારનો પૂર્ણ બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો હતો; અને હુમલાની દરેક વિગતોને અભ્યાસ થયો હતો.

જર્મનોની કૃતેહતું એક કારણ એ છે, કે તેઓ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે ત્વરાથી લશ્કર મોકલી શકે છે. ઋષિયનોએ તેટલા માટે એવો ઠરાવ કર્યો, કે હુમલો એટલા લાંબા મોખરા ઉપર ચલાવવો, કે હુશ્મનો એ જૂની સુદ્ધિ ન વાપરી શકે. એટલે અસ્તિત્વોદ્ધે ૨૭૦ માઇલની આખી લાઇન ઉપર સર્વજન હુમલો શરૂ કર્યો.

રવિવાર તા. ૪થી જૂનને રાત્રે એક આક્રિશ્વલ ઑસ્ટ્રિયન તાર ઉપરથી હુનિયાને અસ્તિત્વોદ્ધના હુમલાની ખબર વહેલી બખર પડી, જોકે એ બખર કેટલા મહત્વની છે, તેની તે વખતે કોઈને કદાચ

આવેલી નહીં. ખબર એવી હતી, કે તે સહવારે ઑસ્ટ્રિયાના ઉત્તર-પૂર્વના આખા મોખરા ઉપર ઋષિયનો તોપોનો મારો ચલાવે છે, અને નિએસ્ટર ઉપર, નીચલી સ્ટ્રીપા ઉપર, તાનોપોલથી પશ્ચિમોત્તરના પ્રદેશમાં, અને વોદહીનિયામાં, કે જ્યાં આર્થર્ટૂક બેસે ફીડિંગડનું લશ્કર ઓલિકા પાસે સત્તર માઇલના મોખરા પર પડેલું છે, ત્યાં જરથી આગ વરસાવે છે. બીજે દિવસે ઋષિયન છાવણીમાંથી એવા સમાચાર જાહેર પડેલા, કે “પ્રિવેટ નદીના મોખરાથી રૂમાનિયન સરહદ સુધી ગઈ કાલથી લડાઈ શરૂ થઈ છે, ઘણી જગ્યાએ ઋષિયનોએ સારી છતો મેળવી છે, તથા તોપો અને મશીનગનો ઉપરાંત ૧૩,૦૦૦ કેદીઓ પકડ્યા છે. આપણી તોપો દુશ્મનના જગ્યાઓને તોડી નાંખે છે, અને તોપોનું કામ પૂરું થતાં પાયદળ ધસીને સ્થાનકોનો કબજો લે છે.”

જૂનની ચોથી તારીખનાજ એક મોડા તારમાં ઑસ્ટ્રિયાનોએ એવો દાવો કરેલો, કે ખ્રિસ્તિયોના હુમલાની તેમણે વડી રાખીજ હતી, પણ વસ્તુતાએ એવા પ્રબળ હુમલાનો તેમણે સંભવ માન્યો નહીં હોય, નહીં તો તેઓ તેજ વખતે ઇટલીની સાથેની ચડાઈમાં રોકાયા ન હોત.

પશ્ચિમમાં લગભગ સર્વત્ર એવું મનાતું હતું, કે ઋષિયા ટ્રેન્ટનોમાં ઇટાલિયનો ઉપરનું દળાણુ ઓછું કરવા સારૂ પરાક્રમ કરે છે; પણ યત્ન ઘણો વધારે છે, એમ થોડી વારમાં દેખાઈ આવ્યું. જ્યારે જૂનની ૭ મી તારીખે પિતુઝેટથી ઝાહર થયું, કે આગલા દિવસના બપોર સુધીમાં ઋષિયનોએ ૪૦,૦૦૦ કરતાં વધારે કેદીઓ, લગભગ ૮૦ તોપો, અને ૧૩૦ કરતાં વધારે મશીનગનો પકડેલ છે, ત્યારે સર્વત્ર જણાયું, કે ખ્રિસ્તિયો ક્ષણ મોટા પ્રમાણમાં હીલચાલ કરે છે, અને તેનાં મોટાં પરિણામ આવવાનો સંભવ છે.

જૂનની ૪ થી તારીખે પ્રભાતમાં ઋષિયન તોપોની જાડી ગર્જના એ દક્ષિણ મોખરા ઉપર સર્વત્ર સંભળાવેલી. સૌથી વધારે મારો વોદહીનિયાના ઓલિકા-ડબ્બોના પ્રદેશ ઉપર ચાલેલો. ઑસ્ટ્રિયન લાઇનના જૂદા જૂદા ભાગો ઉપર આસપાસની સ્થિતિ પ્રમાણે તોપો આરથી ત્રીશ કલાક સુધી લડી રહેલી. કેટલેક દેકાણે દુશ્મનની ખાઇઓ જિલકુલ સપાટ થઈ ગયેલી, પણ સાધારણ રીતે આડચની જાળીઓમાં મોટાં ઝાકોરાં પડતાં, અને ઋષિયન પાયદળને માટે તથા કોઈ વાર સવારોને માટે માર્ગ ખુલ્લો થતો.

વાળાની દિવાલોમાં મોટી ફાટો દેખાતી, કે તરત દુશ્મનની રાઇફલો કે મશીનગનોની પરવા કર્યા વગર ઋષિયન પાયદળના સિપાઇઓ ધસી જતા, અને સ્ત્રીઓ વડે દુશ્મનોને ટુંકા કરવા. ઋષિયન તોપોના મારાને લીધે તેઓ પોતાની બીજી લાઇનને આશ્રય લઈ શકતા નહીં, એટલે મરણ અથવા શરણ સિવાય તેમને માટે ત્રીજી માર્ગ રહેતો નહોતો.

ઋષિયનોના આ કૃત્યને લીધે દુશ્મને સંભાળથી દેવાર કરેલી સંખ્યાગંધ ખાઇઓ કેદખાનાં જેવી થઈ પડેલી. પણ શરૂઆતમાં ઑસ્ટ્રિયનો વિકરાળ હિંમતથી અને અતિશય દૃઢતાથી લડેલા, અને હારેલિયનોએ ખાસ બહાદુરી જતાવેલી. ચોથી જૂનના બીજા ઑસ્ટ્રિયન તારમાં ઓલિકાની આસપાસ હડીલી લડાઈ ચાલવાની વાત હતી, છતાં તે દિવસે પણ ઋષિયન પાયદળ

અને સવારો એ શહેરથી આગળ વધી ચૂક્યા હતા, અને પશ્ચિમ તરફની કુચમાં કેટલાક માઇલ આગળ પહોંચ્યા હતા. અહીં દુશ્મનની પહેલી લાઇનનો ચૂરો થયેલો, એટલું જ નહીં, પણ બધી લાઇનોનો નાશ થયેલો; તેનો મોખરો પૂરેપૂરો તૂટી ગયેલો.

એવું અનેલું, કે ચોથી જૂન એ ઑસ્ટ્રિયન સેનાપતિ આર્ચહુક ફેડરિકનો જન્મદિવસ હતો, અને તેની છાવણીમાં તથા બીજે ઠેકાણે ઉત્સવ ચાલી રહ્યો હતો. લડ્ડકમાં ઉપરીઓ ખાણ લેતા હતા, ત્યાં ઓલિફાના ઘૂસાંતની વાત તેમણે સાંભળી; અને તેમને લાન થયું, તે પહેલાં તે તેમનો કિલ્લો ભખમમાં આવી પડ્યો.

જૂનની ૫મી અને છઠ્ઠી તારીખે ખ્રિસ્તિયોનો હુમલો અજળ રીતે સફળ થવા લાગ્યો. આગલે દિવસે ઑસ્ટ્રિયનોએ એકતા આગળ પોતાની પહેલી લાઇનની ખાધઓથી ત્રણ માઇલ હટી જવાની ફરજ પડી હતી, અને એ પ્રમાણે પુકાવિનામાં લેગિટસ્કીની ફોતેહો માટે માર્ગ ખુલ્લો થયો હતો. પણ તે દિવસે અને તે પછીને દિવસે કેલેડિનની સરદારી નીચેના ઋષિયનોએ ઓલિફાથી લડ્ડક તરફના ધસારામાં એથી પણ વધારે પ્રગતિ કરી હતી. એ પ્રદેશમાં થોડા માઇલ નીચે તેઓ મિલનોફની દિશામાંથી પણ એજ લક્ષ્ય તરફ આગળ વધતા હતા. ઝડપથી કુચ કરીને કેલેડિને જૂનની ૬ઠ્ઠી તારીખે સાંજે એ કિલ્લો જિતી લીધો.

લડ્ડકનો કિલ્લો આ પ્રમાણે ફરી એક વાર ઋષિયનોના હાથમાં આવ્યો. તેના ગચાવો મજબૂત હતા, અને તે કળાજે કરતાં કેલેડિનને ઘણી તરફી પડી હોત. પણ ઋષિયન ધસારાથી દુશ્મનને એટલી ધારતી લાગી ગઈ હતી, કે તે લેવામાં ઝાઝી યુરકેલી નહેલી નહીં. દુશ્મનને એટલો ગલરાટ થયેલો, કે તેઓ કેટલીક ચારઇચિયા તોપો પડતી મૂકીને નાઠેલા. કેટલેક ઠેકાણે તાણ જોલેલી નવા ગોળાની પેટીઓ તોપો પાસે પડી રહી હતી. લડ્ડકમાં ઋષિયનોને પુષ્કળ લડાઇનો સામાન હાથ આવેલો. ઉપરાંત સેંકડો જખમીઓ પણ પકડાયેલા, કારણકે ઇસ્પતાલો સાફ કરવાનો ઑસ્ટ્રિયનોને વખત મળેલો નહીં.

હુમલો શરૂ કર્યો પછી સાડેક કલાકની અંદર આ બધી ફોતેહાની ખબર તસારને અને એલેક્સિએફને આપવામાં આવી. શહેનશાહી છાવણીમાં એ માટે આતુરતાથી રાહ જોવાતી હતી. તેજ સાંજે અસૂરેથી નામદાર તસારે ખ્રિસ્તિયોફને તાર કરીને સેનાના પરાક્રમ માટે પોતાનો સતોષ જાહેર કરેલો, અને ઉપકાર પ્રગટ કરેલો. ઋષિયન સિપાઇઓનાં અતઃકરણ “જ્હાતા ખાપુ”ના સંદેશાથી પ્રકુલિત થયેલાં.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં જારી રહેશે.)

લડાઇના તાર.

—101—

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને મિત્ર રાજ્યોનો જવાબ.

લંડન, ૧૧ મી જાન્યુઆરી.

મિત્ર રાજ્યોએ પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનની યાદીને આપેલા જવાબમાં, પ્રથમ જે લાવથી તે

લખાયેલ છે, તેનો સત્કાર કરવામાં આવ્યો છે. સાર્વત્રિક શાંતિ અને ન્યાયની સ્થાપના કરવા સાડ્ પ્રત્યોની એકસપી કરવાની દરખાસ્તને ટેકો આપ્યો છે, પણ એમ બતાવવામાં આવ્યું છે, કે હાલ મુલેહ થઈ શકે તેમ નથી. કારણકે મધ્યની શબ્દનશાહીએ જે અપરાધો કરેલ છે, તે માટે બદલો આપવાનો, મુલકો પાછા મુખત કરાવવાનો તથા લલિયને માટે લામીનગરીનો બંદોબસ્ત હાલ બની શકે તેમ નથી. તટસ્થોને જે કપ્ટો સહન કરવાં પડે છે તે માટે મિત્ર રાજ્યો દિલગીર છે, પણ વિશ્વ શરૂ કરવાની જવાબદારી તેમના ઉપર નથી. * * * વિશ્વ અંદરે કરીને, તરત બેલિજયમ તથા લક્ષ્મીની સ્ત્રીમાતુ' ઉલ્લંઘન કરીને, તથા લડાઈની પદ્ધતિઓથી જર્મનીએ સિદ્ધ કરી આવેલ છે, કે તેને મનુષ્યતાના કોઈ પણ સિદ્ધાંતની કે ન્હાનાં રાજ્યોને લિખિત માનની કશી યરવા નથી. જવાબમાં દુશ્મનોના અપરાધોની ટીપ આપવામાં આવેલ છે:—બેલિજયમ અને સર્બિયા ઉપરની ચડાઈઓમાં વર્તાવેલો ત્રાસ, તેમના પર હાલ કરવામાં આવતો બુદ્ધિ, લાખો નિર્દોષ આર્મીનિયોની કતલ, સ્ત્રીઓમાં બતાવેલું જંગલીપણું, ખુદલાં શહેરો ઉપર એપેલિનોના હુમલા, તટસ્થોનાં અને બીજાં વહાણોનો સબમરીનથી સંહાર, લડાઈના કેદીઓ તરફ ફર વર્તણૂક, એડિથ કાવેલ અને કપ્તાન ક્રાયટનાં ન્યાયને નામે ખૂન, બિનલડાયક વસ્તીનો દેશવટો, વગેરે.

વિશ્વના ઉદ્દેશો સ્પષ્ટ કરવાની હાલ વિવસનની વિનંતી પણ મિત્ર રાજ્યો સ્વીકારે છે, જોકે એટલું સ્પષ્ટ કરે છે, કે મસલહતનો વખત આવશે, ત્યારેજ મુકસાનના બદલા વગેરેની વિગતોમાં ઉતરી શકાશે. પણ એ બાણીતી વાત છે, કે બેલિજયમ, સર્બિયા, અને મોન્ડીનીઓ પાછાં આપવાં જોઈએ; ક્રાન્સ, સર્બિયા તથા રૂમાનિયાના કળજે કરેલા ભાગો ખાલી થવા જોઈએ; અને યૂરપની નવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. * * *

ગ્રીસનાં બહાનાં.

અંધન્સ, ૧૨ મી જાન્યુઆરી.

મિત્ર રાજ્યોના કહેલુના જવાબમાં ગ્રીસ કેટલીક વાતો ખાઈ લાય છે. ૧લી ડીસેમ્બરના બનાવોના સંજોગમાં મિત્ર રાજ્યોના એલચીઓની માફી માગવાની અને મિત્રરાજ્યોના વાવટાઓને સલામી આપવાની માગણીનો કરો જવાબ નથી; તેમજ તે દિવસના હુકમો માટે જવાબદાર અમલદારને બરતર્ફ કરવાની માગણીની પણ અવગણના થયેલ છે. કેદ કરેલા આદમીઓને છૂટા કરવાની બાબતમાં પણ હુલ અમલ થયો નથી. માગણીઓના પૂરેપૂરો સ્વીકાર થયો, ત્યાં સુધી ઘેરો ચાલુ રહેશે.

રાફાનો કમ્પ્લે.

કેરે, ૧૩ મી જાન્યુઆરી.

ખ્રિષ્ટિયોએ બાર કલાકમાં રાફાના મજબૂત મથકનો કબજો લીધો છે. સિતાઈના દ્વીપ-કલ્પમાંથી તુકો દૂર થયા છે.

ઝપિયામાં ફતેહની ખાતરી.

પિતૃગૃહ, ૧૫ મી જાન્યુઆરી.

બેસતા વરસને પ્રસંગે તમામ ઝપિયાન વર્તમાનપત્રોએ વિશ્વ સંબંધી સ્થિતિનું અવલોકન કર્યું છે, અને મિત્ર રાજ્યોને સુખારકબાદી આપી છે. તમામ ૧૯૧૭માં વિજય મળશે એવો વિશ્વાસ પ્રગટ કરે છે. “નેવો ગ્રેયા” લખે છે, કે “જર્મનીની બાબતમાં કાગળની જામીન-ગિરી વ્યર્થ છે. તેના કૂર પંજ કાપવા જોઈએ.”

અમેરિકા તરફ બેલ્જિયમની યાત્રી.

લંડન, ૧૫ મી જાન્યુઆરી.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને બેલ્જિયમને આપેલા જવાબમાં જણાવ્યું છે, કે પ્રેસિડન્ટ વિલ્સન એમ માનતો દેખાય છે, કે લડતા પક્ષોના ઉદ્દેશો સરખા છે. પણ બેલ્જિયમનો દાખલો એથી વિરુદ્ધ વાત સાબિત કરે છે. બેલ્જિયમને કદાપિ સુલક છતવાની ઇચ્છા બતાવી નથી. જે જંગલીપણથી જર્મની બેલ્જિયમને તરફ વર્તે છે, તે ઉપરથી, જે નિર્બળ પ્રજાઓને કચરવાતું તેણે બંધ કર્યું નથી, તેના હકો માટે તે લવિષ્યમાં જામીનગિરી આપે, એમ દેખાતું નથી. વિશ્વ પૂરા થયા પછી ન્હાની પ્રજાઓને બળાત્કારથી બચાવવાને પગલાં લેવાની જાહેર સુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ શામિલ થશે, એ ખાતરીથી બેલ્જિયમ પ્રસન્ન છે, અને એ ઉપર આધાર રાખે છે. જો કોઈ પણ દેશ પોતાની હયાતીને માટે લડવામાં વાજબી ગણાતો હોય, તો તે દેશ બેલ્જિયમ છે, કારણકે કાંતો લડાઈ અથવા અપદીર્ષિ પસંદ કરવાની તેને ફરજ પડી હતી.

તટસ્થો બ્રુખારેસ્ટ છોડે છે.

આમ્સ્ટર્ડમ, ૧૫ મી જાન્યુઆરી.

બર્લિનથી એક એક્ટિશ્યલ તાર છે, કે તટસ્થ રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ તા. ૧૩ મીએ બ્રુખારેસ્ટ છોડી ગયા છે. તેમને કશું કર્તવ્ય હવે ન રહેવાથી એ પ્રમાણે કરવાની જર્મન અધિકારીઓએ તેમને વિનંતી કરી હતી.

મેક્સિપોરેમિયામાં હીલચાલ.

લંડન, ૧૫ મી જાન્યુઆરી.

ફ્રાન્સ-અલ-અમારાથી પૂર્વમાં અને પશ્ચિમમાં આપણે આગળ વધ્યા છીએ; અને ફ્રાન્સ-અલ-અમારાથી ઉત્તર-પૂર્વના થોડા પ્રદેશ સિવાય સાત-અલ-હાઈની પૂર્વનો આખો જમણો કિનારો સાફ કરવામાં આવેલ છે.

ફ્રિંચુ આફ્રિકા અને વિશ્વહસમિતિ.

લંડન, ૧૫ મી જાન્યુઆરી.

એક્ટિશ્યલી ઝાહેર કરવામાં આવે છે, કે વ્યવસાયને હીધે જનરલ બોથા દક્ષિણ આફ્રિકા છોડી શકે તેમ નથી, તેટલા માટે શહેનશાહી સરકારે યૂનિયન સરકારની વિનંતી સ્વીકારી છે, કે પૂર્વ આફ્રિકાના સેનાપતિના કામમાંથી જનરલ સ્મટ્સને છૂટો કરવો, કે જેથી તે વિશ્વ-હસમિતિમાં દક્ષિણ આફ્રિકા તરફથી બેસી શકે.

લાવનચર દરબારી હાથખાતું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૩૦ મી જાન્યુઆરી, ૧૯૧૭.

[અંક ૯.

। यतो धर्मं स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

લાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૩૦ મી જાન્યુઆરી, ૧૯૧૭.

ઋપિયામાં નવજીવન.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

કાલેડિન અઢીક દિવસમાં પોતાના સ્થાનથી પચીસેક માઇલ આગળ ચાલ્યો હતો, અને બધે રસ્તે લડતો આવ્યો હતો. જૂનની સાતમી અને આઠમી તારીખે તેણે લશ્કર સ્ટિર તથા તેને મળનારી ઇકવા નદી ઘણે ઠેકાણે ઉતરતું હતું, અને હારેલા ઑસ્ટ્રિયનોની પાછળ પડતું હતું. દરમિયાન લિન્સિગન અથવા હિંડનબર્ગ પ્રિવેટની ઉપરના મોખરા ઉપરથી કેટલીક જર્મન પલટનો ઝડપથી મોકલી આપી, અને તે ઑસ્ટ્રિયનોના અટકાવને મજબૂત કરવા લાગી.

ઋપિયન સિપાઇઓમાં જેઓ ન્હાનામાં ન્હાના હતા, તે માત્ર બેત્રણ મહિનાની કેળવણી પામ્યા હતા, છતાં તેમણે સારું પરાક્રમ કરી જતાવ્યું. તેમણે રોજિંદકના પૂલકિલ્લા ઉપરથી ઑસ્ટ્રો જર્મનોને હાંકી કાઢ્યા, શહેર કબજે કર્યું, અને સુમારે ૨,૦૦૦ કેદીઓ પકડ્યા, જેમાંના ઘણાખરા જર્મન હતા.

વોલ્ફીનિયન ત્રિકોણની સૌથી દક્ષિણે આવેલો ડખ્નોનો કિલ્લો રોજિંદકના કરતાં વધારે અને લગભગ લટકના જેટલા મહત્ત્વનો હતો. ત્યાં પણ ઋપિયનોને ઇકવા ઉતરતાં અટકાવવાને ઑસ્ટ્રો જર્મનોએ પુષ્કળ પ્રયત્ન કરેલો, પણ કશું વળેલું નહીં. એ પ્રદેશ ઓકનાં જંગલોનો હતો, અને તેનો મજબૂત બચાવ ઘણ શકે તેવું હતું. છતાં જે દિવસે રોજિંદકના કિલ્લો પડ્યો, તેજ દિવસે ડખ્નો પણ પડ્યો. રાવનો નામનો એ પ્રદેશનો ત્રીજો કિલ્લો તો ઋપિયનોએ છોટલોજ નહોતો. પછી ડખ્નોની પશ્ચિમે તેમણે કૃષ્ણ નદી રાખી, અને ડેમિટોવકનો કબજો લીધો. દક્ષિણમાં જૂનની તેરમીએ તેઓ ડખ્નોની સુમારે વીસ માઇલ દૂર કોઝિન સુધી પહોંચ્યા, અને સોળમી તારીખે રેડલિવલોવમાં પેઠા.

જૂનની બારમીએ કાલેડિન ટ્રોયિન લીધું, કે જે લટકથી વ્લાડિમિર વોલિન્સ્કના રાજમાર્ગ ઉપર આવેલું છે. પછીને દિવસે તે ઝેટ્ટરથી આગળ લડવા લાગ્યો. તે પશ્ચિમમાં સુમારે ૪૫ માઇલ આગળ વધ્યો હતો, અને ઑસ્ટ્રિયનોને સ્ટિરથી રોટોજોડ સુધી હટી જવું પડ્યું હતું.

જૂનની સોળમીએ જર્મનોએ સામો હુમલો ચડાવ્યો. કાલેડિન કોવેલ તથા વ્લાડિમિર વોલિન્સ્કથી માત્ર વીસેક માઇલ દૂર હતો; અને સેએર્ગેફ લેંગર્ગથી ચાઠેક માઇલ રહેલો.

બાર દિવસમાં કાલેડિને સુમારે ૭૨,૦૦૦ કેદીઓ પકડ્યા હતા; તથા ૮૩ તોપો, ૨૩૬ મશીન-ગનો, અને પુષ્કળ સામાન હાથ કર્યો હતો. છ દિવસમાં વર્ડુનથી નવું લશ્કર કોવેલ આણવામાં આવેલું. ઑસ્ટ્રિયનોને પણ ટ્રેનિંગમાંથી તથા સર્જિયા અને આદ્યેનિયામાંથી લશ્કર બોલાવી લેવાની ફરજ પડેલી. રેલવેની સગવડ દુરમનની પાસે સારી હતી, એટલે ઋવિયનોને અટકાવવાને પ્રગળ યત્ન થઈ શક્યો.

પછીના સપ્તાહમાં લટ્સ્કના તમામ પ્રદેશમાં સખત લડાઈ આલી, થોડા દિવસ નરમ રહી, અને માસની આખરમાં ફરી વધારે ભેસથી ચાલવા લાગી. પરિણામે કાલેડિનને કોવેલ તથા વ્લાડિમિર વોલિન્સ્કની પાસેથી જરા હડી જવું પડ્યું.

જૂલાઈની પહેલી તારીખે ફ્રાન્સમાં સોમ ઉપર ફ્રાંકો-બ્રિટિશ હુમલો શરૂ થયો, એટલે જર્મની લશ્કરને ગમે ત્યાં મોકલી શકે એવી સ્થિતિ રહી નહીં. ઉપરાંત, લટ્સ્ક ઉપરના દળાણને બોધ કરવાને જનરલ એલેક્સિયેફ જનરલ એવર્ટને એવી સૂચના કરી, કે જોરેનો-વિચીની ઉત્તરે જૂલાઈની ત્રીજી તારીખે ભેસથી હુમલો કરવો. એ ઉપરથી ત્સિરિન આગળ એવર્ટ જર્મન બચાવની બે લાઇનો તોડી નાંખી, અને ૧૧ તોપો લઇને સુમારે ૩,૦૦૦ કેદીઓ પકડ્યા. પછી દળાણની જરૂર ન રહી, ત્યારે ઋવિયનોએ એ પ્રદેશમાં યત્ન કરવાનું છોડી દીધું.

એટલામાં જનરલ લેશ જનરલ કાલેડિનની મદદમાં આવી પહોંચ્યો. લેશ રૂસો-બાપાની વિશ્વહમાં નામના મેળવી હતી, અને ૧૯૧૫ના ઑગસ્ટમાં તે મેકેનસનની સામેની સેનાનો સરદાર હતો. ઋવિયાના સેનાપતિઓમાં તે સર્વથી સમર્થમાંનો એક ગણાતો હતો. થોડા વખતમાં તેના હાથ નીચેના ઋવિયનો નીચલી સ્ટોખોલ્ડ ઉપર ગોઠવાઈ ગયા. ૧૧ મી તારીખે અને પછીના થોડા દિવસો સુધી નદી પર સખત લડાઈ આલી, જર્મનો ઘણી નવી તોપો લાવ્યા હતા, છતાં ઋવિયનો ટકી રહ્યા.

માસ આખરે કાલેડિન ફરી ધસારો કરીને આગળ વધી શક્યો. ટ્રિસ્ટેન આગળની કિલ્લે-બાધી ખાલી કરીને સ્ટોખોલ્ડને સામે કિનારે જવાની તેણે લિન્સિંગનને ફરજ પાડી.

દક્ષિણની જાણમાં જનરલ સેમેજોફની સેનાએ એથી પણ વધારે પરાક્રમ કરી જતાવ્યું. રૂસો-બાપાની વિશ્વહમાં કુદાવૈટકિનના હાથ નીચે સેમેજોફ જનરલ સ્ટાફનો ઉપરી હતો. તેણે લિન્સિંગનના લશ્કર ઉપર એવો ભેરાવર હુમલો કર્યો, કે ૧૩,૦૦૦ કેદીઓ પકડાયા, તથા પુષ્કળ તોપો હાથમાં આવી. વર્જેન આગળ ઑસ્ટ્રિયન પાયદળની આખી તેરમી પલટનને તેને શરણે જવું પડ્યું.

જૂલાઈની ૨૮ મી તારીખે સેમેજોફે બ્રાડી શહેર કબજે કર્યું. મહિનાની આખર સુધીમાં તે ઉપલી સેરેય સુધી પહોંચ્યો.

આગળનો પ્રદેશ કચ્છેવાળો હોવાથી ધસારો જરા નરમ પડ્યો. ઑગસ્ટની ૪ થી તારીખે ઋવિયનોએ ક્લેસનો કબજે લીધો.

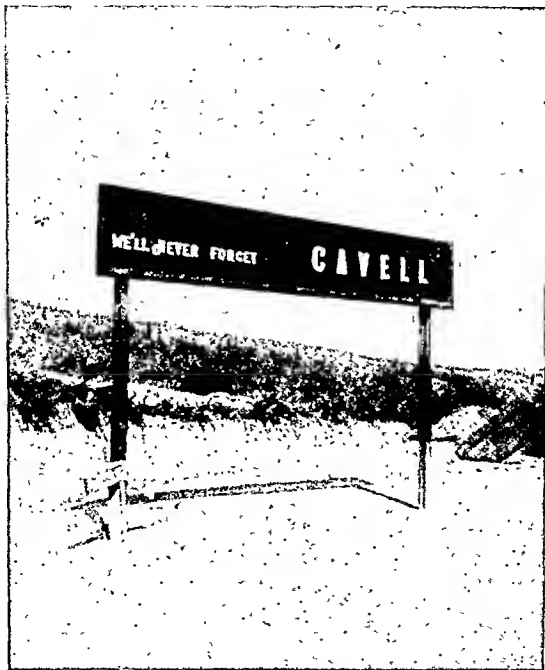
ઑગસ્ટની ૧૨મી તારીખે ઋષિયન સેનાધિપતિ તરફથી જાહેર થયું, કે નામદાર ત્સારના કુવરાજ એલેક્સિસના જન્મદિવસનો ઉત્સવ આપણા બહાદુર સિપાઇઓએ ઉલ્લાસથી બજાવ્યો છે, અને સારે લાગ્યે તેજ દિવસે પ્રિવેટથી રૂમાનિયન સરહદ સુધી આગલા શિયાળામાં દુશ્મને જે મજબૂત દિવાલ બાંધી હતી, તેનો છેદ્દો બાકી રહેલો ભાગ તૂટી ગયો છે.

બુગોવિનાની રાજધાની ઝેરનોવિટ્ક પહેલાં જે વાર જિતાઇ અને પાછી લેવાઇ હતી. તેને ફરી જીતવાનું માન જનરલ લેચિટ્સ્કીને વટે છે. શહેરને પોતાને થોડુંજ નુકસાન થયેલું, અને છ કરતાં વધારે સિવિલિયનો જળમી થયલા નહીં. ઑસ્ટ્રિયન અને જર્મન વર્તમાનપત્રોએ ઋષિયન તોષાએ શહેરનો કચ્ચરધાણ વાળ્યાની અમકાવનારી વાતો ચલાવેલી, પણ શહેરનાજ એક પ્રખ્યાત શહેરીએ જિલ્લેતાના એક પેપરમાં એ વાત ખોટી ઠરાવી હતી. મુખ્ય રેલવે સ્ટેશન બેશક પાયમાલ થયું હતું, પણ બીજું મહત્વનું નુકસાન માત્ર નદી પાસેની શેરીઓમાં થયેલું. ઋષિયનો પોતાની સાથે એક રૂમાનિયન બારિસ્ટરને લેતા આવ્યા હતા, કે જે તેમના બીજા કબજાના વળતમાં શહેરનો ચોર નિગાળે હતો, અને ફરી તેનેજ એ સ્થાને સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો.

જનરલ પ્રિસિલ્ડાફના હુમલાને પરિણામે ૭૦ દિવસમાં ઋષિયનો પોતાના આખા દક્ષિણ ગોખરા ઉપર વચમાં ૧૦ માઇલથી તે બાહુઓમાં ૬૦ અને ૮૦ માઇલ સુધી આગળ વધેલા, અને બુગોવિના સુદ્ધાં કેટલાક દળર ચારસ માઇલ સુલક જિતી શકેલા. પકડાયેલા ફેદીઓની સંખ્યા ઘણી મોટી હતી. પિતૃએકની એક ઑફિસલ ચાલીમાં ૧૨ મી ઑગસ્ટ સુધીના આંકડા આપેલા છે, તે મરથી જણાય છે, કે કાલેડિન અને લેશે ૨,૩૮૪ અમલદારો, ૧૦૭,૨૨૧ સિપાઇઓ, ૧૪૭ તોપો, ૪૫૯ મશીનગનો, વગેરે પકડેલાં; સેજેરોફે ૧,૬૬૭ અમલદારો, ૮૭,૨૪૮ સિપાઇઓ, ૭૬ તોપો, તથા ૨૩૨ મશીનગનો, વગેરે; ચેરબેચેફે ૧,૨૬૭ અમલદારો, ૧૫,૭૮૪ સિપાઇઓ, ૫૫ તોપો, ૨૧૧ મશીનગનો, વગેરે; તથા લેચિટ્સ્કીએ ૨,૧૩૯ અમલદારો, ૧૦૦,૫૭૮ સિપાઇઓ, ૧૨૭ તોપો, ૪૨૪ મશીનગનો, વગેરે. કુલ લગભગ ૩૬૦,૦૦૦ ફેદીઓ પકડાયેલા, તથા ૪૦૦ કરતાં વધારે તોપો હાથ આવેલી. વીસ માઇલની દુળની રેલવેનો તથા બીજા પુષ્કળ સામાન મળેલો, તે વ્હો. એવી ગણતરી થયેલી, કે દુશ્મનને એકઠેર દસ લાખ માણસની હાનિ થયેલી હોવી જાઇએ. પ્રિસિલ્ડાફની કૃતેહાતુ એક પરિણામ એ આવ્યું, કે તે ઑગસ્ટની આખરમાં રૂમાનિયા ગિન રાજ્યોની સાથે જોડાયું, ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી સામે તેણે વિચલ જાહેર કર્યો, તથા તરત ટ્રાન્સિલ્વેનિયા ઉપર ચડાઇ કરી.

ચૂરપમાં આ બધી પ્રવૃત્તિ ચાલવાની સાથે આર્મીનિયા અને ઇરાનમાં પણ ઋષિયાનું નવજીવન પ્રગટ થતું હતું. ચેન્દ ડમ્ક નિકોલસ એ પ્રદેશમાં ઠીક કામ કરી રહ્યો હતો. તેના હાથ નીચે જનરલ મુરેનિચ પહેલા પ્રદેશમાં અને જનરલ બેરેટોફ બીજામાં રોકાયેલા હતા. ઋષિયાએ અર્ઝૂમ જિતી લીધું, અને એ કિલ્લાની પશ્ચિમમાં કૃચ કરવા માંડી, તેથી અન્વર પાશા અને તુર્કી રાજ્યકર્તાઓ બંનેત ધમ ગયા; તથા એપ્રિલ અને મેમાં ચેન્દ ડમ્કની સામે ઘણાં મોટાં લશ્કરો એકઠાં થયાં. પણ એપ્રિલની ૧૮ મી તારીખે તેણે ત્રિગોંડ કબજે કર્યું.

A NATAL STATION NAMED AFTER MISS CAVELL.

મિસ કાવેલના નામનું એક નાતાલમાં સ્ટેશન.

છતાં મેં મહિનામાં તુકોંતુ' જોર એટલું વધ્યું, કે તેઓ તેના ઉપર હુમલો કરી શક્યા, તથા આરકાલા અને મામાખાતુન આગળ તેને હાડી જવાની ફરજ પાડી. લગલગ આખા જૂનમાં ઋષિયનેને ગચાવ ઉપર રહેવું પડ્યું, કેટલેક ઠેકાણે જિતેલાં મથકો પણ તેમને છોડવાં પડ્યાં, તથા તુકોં અર્જૂન તરફ ધસવા લાગ્યા. જૂલાઈ સુધી યુદ્ધનિઘ્ન હુમલો કરવાની સ્થિતિમાં આવ્યો નહીં. એ મહિનાની ૧૨ મી તારીખે પિતૃવેડથી ઝાંઝેર થયું, કે તેણે મામા-ખાતુન પાછું પડાવ્યું છે, સુમારે ૨,૦૦૦ કેદીઓ પકડ્યા છે, અને અર્જિંગાન ઉપર કૂચ કરે છે. દરમિયાન ચોદોખના પહાડી મુલકમાં તુકોંને હાડી જવું પડ્યું. ૧૫ મી તારીખે અર્જૂન-ત્રેળિઝોંડના રસ્તા ઉપર મધ્યમાં આવેલું જોખર્ટ કળજે થયું, અને દસ દિવસ પછી અર્જિંગાન પણ પડ્યું, જે મહત્વનું મિલિટરી સ્ટેશન હોવાથી આખા ઋષિયામાં આનંદ થયો. આ મધ્ય ગિંદુ હાથમાં આવતાં આર્મીનિયાની છત પૂરી થઈ, અને ત્સારે કોકેસસની સેનાને સુખારકળાદી આપી.

પણ તુકોંને હુમલો પૂરેપૂરો દાખી શકાયેલો નહીં, કારણકે ઋષિયાના એશિયાની અંદરના લાંબા મોખરાના ખીજા ભાગો ઉપર તે જારી હતો, અને આગળ પણ ચાલતો હતો. એક શુદ્ધિમાન તરુણ જર્મન અમલદારની યોજના પ્રમાણે તુકોં આખી ઋષિયન લાઇન ઉપર હલો કરતા હતા. કાળા સમુદ્રથી અર્જૂન સુધીના એન્ડ ટ્યૂકના મોખરા ઉપર તેઓ થોડી છત પછી નિષ્ક્રમ થયેલા, પણ દક્ષિણ-પૂર્વમાં વાન સરોવરના પ્રદેશની અંદર ઑગરટના ખીજા અઠવાડિયામાં તેમણે જિટલિસ અને મુશનાં શહેરો પાછાં પડાવેલાં, અને એ ભાગમાં કેટલાક વખત સુધી ઋષિયનેની સ્થિતિ સારી નહોતી, તથા મેસેપોટેમિયામાંથી હાડીને તેમને ઇરાનમાં જવું પડ્યું હતું. મેં માસમાં મિત્ર રાજ્યોમાં એવું મનાતું હતું, કે એન્ડ ટ્યૂક જેરોટોંક દ્વારા મોસલ ઉપર ચંડાઇ કરવાને શક્તિમાન છે, અને કદાચ જગદાદમાંથી પણ તુકોંને કાઢી શકશે.

પણ એ ધારણાઓ સફળ થયેલી નહીં. જૂનની ૮ મી તારીખે જગદાદથી સો કરતાં આછા માઇલ દૂર ખાનીકિન આગળ ઋષિયને હાર્યા, અને તેમને ઇરાનમાં જવું પડ્યું. જૂલાઈમાં તેમણે કરમાનશાહ જોયું, અને ઑગરટની ૧૨ મી તારીખના અરસામાં હમદાન તેમને ખાલી કરવું પડ્યું. વધારે ઉત્તરમાં તેમને રોયેન્ડુઝ છોડવું પડ્યું, કે જે મોસલથી માત્ર ૮૦ માઇલ દૂર હતું, તથા ઉર્મિયા સરોવરની દક્ષિણે પહોંચીને ત્યાં આશ્રય લેવો પડ્યો. તુકોંની આ છતો ચિંતા કરાવે તેવી હતી, કારણકે ઇરાનમાં ઘણા લોકો જર્મન પક્ષ તરફ વળેલા હતા. પણ ઑગરટ મહિનો આગળ ચાલવા લાગ્યો, તેટલામાં એન્ડ ડયૂકે સ્થિતિ સુધારી દીધી, મુશ તથા જિટલિસ પાછાં કળજે કર્યા, અને તુકોંને ફરી પશ્ચિમ તરફ જવાની ફરજ પાડી. એ આખા પ્રદેશમાં પછી તુકોં સારી ક્ષતેહ મેળવી શકે, એવી સ્થિતિ રહી નહીં.

લડાઈના તાર.

—૧૦૧—

સામાન્ય સ્થિતિ.

જર્મનો ખીલ રીતે ન ફાવવાથી વધારે વહાણોને ડુળાવવા લાગ્યા છે. તેમને ત્રાસ જેમ એક તરફથી વધતો જાય છે, તેમ ખીલ તરફથી મિત્ર રાજ્યોના તેની લડાયક શક્તિ ચૂર્ણ કરવાનો નિશ્ચય પણ વધતો જાય છે. ગ્રીસને નમી જવું પડ્યું છે. ખીલ સ્થિતિમાં કશો મહત્ત્વનો ફેરફાર નથી. મિત્ર રાજ્યોના જાગીરખ પ્રયત્નોની સફળતાનો દિવસ પાસે આવતો જાય છે, પણ હજી સુધી તો અચ્છેદ્યનું દર્શન નથી.

સ્વિસ સરહદ ઉપર.

પારિસ, ૧૮ મી જાન્યુઆરી.

જર્મનો સ્વિસ સરહદ ઉપર મોટાં લશ્કરો એકઠાં કરવા લાગ્યા છે.

એથન્સમાં સ્થિતિ.

લંડન, ૧૮ મી જાન્યુઆરી.

એથન્સમાં સ્થિતિ સુધરતી જાય છે. મિત્ર રાજ્યોની માગણીઓનો અમલ કરવા માટે મસલહત તા. ૧૭ મીએ ચર્ચ થઈ હતી. પોલિસના ઉપરીએ ખાતરી આપી છે, કે છૂટા કરેલા વેનિઝેલિસ્ટોને કશી ઇજા કરવામાં આવશે નહીં. મિત્ર લશ્કરી અંકુશના અમલદારો આવી પહોંચ્યા છે. ગ્રીક સરકારના હાલના વલણથી મિત્ર રાજ્યોને સંતોષ છે, અને જો એ કાયમ રહેશે, તો ફરી સારો અંબધ ગંધાઈ જશે.

ત્રિપોલીમાં જળવો.

લંડન, ૧૮ મી જાન્યુઆરી.

ત્રિપોલીમાં ઝેરા આગળ ૫,૦૦૦ જળવાળોદોને જાન્યુઆરીની ૧૬ મી તારીખે ઇટાલિયનોએ હરાવ્યા છે. દુશ્મનને ૧,૦૦૦ માણસોનું નુકસાન થયું છે.

રોમ, ૧૮ મી જાન્યુઆરી.

જરૂની નામે એક પ્રસિદ્ધ સ્વદેશી સંશ્લેષક (agglutinator) ના પ્રપંચથી ત્રિપોલીને જળવો લાગેલો કહેવાય છે. તે ત્રિપોલીમાંથી ન્હાચી ગયો હતો, અને પેસા મેળવીને પાછો આવેલો. ઇટલીની સામે જળવો જગાડવાની પોતાને સત્તા મળેલી છે, એમ જણાવીને તેણે બે દોનોને ઉત્કેષ્ટિને ૬,૦૦૦ ની ફ્રેન્ચ એકઠી કરી હતી. ઇટાલિયનોએ પાંચ કલાકની લડાઈ પછી જળવા-ળોદોને પૂરેપૂરા હરાવ્યા છે.

લંડનમાં બચકર ધડાકો.

લંડન, ૨૦ મી જાન્યુઆરી.

જાંઘ કાલે સાંજે લંડનના પૂર્વ દેાણમાં જેવો ધડાકો થયો, તેવો રાજધાનીએ જવડેજ અનુભવ્યો હશે. આખું શહેર પરંપ્રિય ગદિત મુલુ જયું હતું, અને કાન ફોડી નાંખે એવા

અવાજ શાંત થતાં પૂર્વના આકાશમાં કચ્છી રોશની ભરાઈ ગઈ હતી. * * * સ્ત્રીઓને અને છોકરીઓને બળતા ભાગોમાંથી દૂર કરતાં હૃદયલેદક બતાવેા જન્યા છે. ઘણી મૂર્ચિત્વ હતી, અને ઘણી અતિશય દાર્ઝી ગયેલી હતી. છ માણસોના કુટુંબમાંથી બારી રહેલો એક થોડા મહિનાનો છોકરો ખંડેરમાંથી મળી આવ્યો છે. મથરાત સુધી પણ આગ બળ્યા કરતી હતી, અને એક પછી એક છાપરાં તૂટી પડતાં હતાં, તથા જ્વાળાઓના કુવારા ઉઘે ઉડતા હતા. * * * તલ્લે લય'કર ધરતીકંપ થયો હોય, એવી આસપાસની જગ્યા બની ગઈ છે; મકાનોનો નાશ થયો છે; છાપરાંઓ તૂટી પડ્યાં છે; અને ઘણી ધમારતોમાં માત્ર એક એક દિવાલ રહી ગઈ છે. પાછળથી મળેલા એક તારથી જણાય છે, કે ધડાકો ૯૬ માઇલ દૂર કિંગ્સ લિનમાં પણ સંભળાયો હતો. સોએક માણસો માર્યા ગયા છે, અને આરસો જખમી થયા છે.

જર્મન રત્ન.

લંડન, ૨૨ મી જાન્યુઆરી.

જનરલ મેકેનસને સેરેય ઉપર ભરથી હુમલો કરીને રૂમાનિયન બોખરા ઉપરની સુપકી તોડી છે. સેરેય અને હાન્યુબના સંગ્રમથી ૨૫ માઇલ ઉપર ફ્રંટેની નામે એક મજબૂત પૂલકિલ્લો છે, તેની ભેડનો ટીનેસ્ટીનો કિલ્લો તેણે જિતી લીધો છે. પણ જર્મનો હજી સેરેય બોખ'ગ્યા નથી. બોખ'ગશે તો ગાલાઝ સંકટમાં આવશે.

વિગ્રહસમિતિમાં હિંદના પ્રતિનિધિ.

દીલ્હી, ૨૨ મી જાન્યુઆરી.

નામદાર ગવ્હર્નર-જનરલ ઇન કાઉન્સિલની સલાહથી સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટે નીચેના અધિકારીઓને વિગ્રહસમિતિમાં ભાગ લેવા સારૂ પસંદ કર્યો છે:—સર જેમ્સ મેસ્ટન, સંયુક્ત પ્રાંતોનો લેફ્ટેનન્ટ ગવ્હર્નર, અને સર સત્યેન્દ્રપ્રસન્ન સિંહ. ઉપરાંત, બીકાનેરના નામદાર મહારાજાસાહેબને પણ હિંદના પ્રતિનિધિ તરીકે શહેનશાહી સમિતિમાં બેઠક લેવા આમંત્રણ થયું છે, જે સ્વીકારવામાં આવેલ છે.

બગવાબોરોને સજા.

સાન ક્રાન્ચિસ્કો, ૨૪ મી જાન્યુઆરી.

જર્મન કોન્સલ-જનરલ, વાઇસ-કોન્સલ, અને એક લેફ્ટેનન્ટને દારૂગોળો બનાવવાનાં કારખાનાંનો નાશ કરવાનાં કાવતરાં કરવા માટે બે વરસ કેદની તથા દસ હજાર ડોલરના દંડની સજા પ્રથેલ છે.

નવાનની લાગણી.

ટોક્યો, ૨૪ મી જાન્યુઆરી.

મિત્ર રાજ્યોના વ્યાધિચરતો અને જખમીઓને આરામ પૂરો પાડવા સારૂ અહીં એક સલા સ્થાપનામાં આવેલ છે. એક કોટપિપિતિ વક્તાએ સલામાં આગ્રહ કર્યો છે, કે બોજામાં બોજા

વીસ લાખ પૈડાં પ્રજા તરફથી લરાવા બેઠ્યો. મુખ્ય પ્રધાન માર્કિવસ ટેરેન્સીએ કહેલું, કે જાપાને પોતાની લાગણી કર્મમાં પ્રગટ કરવી બેઠ્યો.

બ્રિટિશ મુખ્ય પ્રધાનના વિચારો.

લંડન, ૨૫ મી જાન્યુઆરી.

આવતી શહેનશાહી વિશ્વસમિતિ સંજ્ઞાથી એક જાળરપત્રીની સાથે વાતચિત કરવાં મિ. લોપડ જ્યોર્જે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

“ * * * ધીર જાણે છે કે વિશ્વહથી આપણે શ્રેષ્ઠ બદલા છીએ. હજી આપણે સમજીએ છીએ તે કરતાં તેણે આપણને વધારે શિષ્યંયુ છે. તેણે આપણે માટે એક નવી ઝમાના ખુલ્લો કર્યો છે, અને તેમાં જે રીતે અમે અધિકારમાંથી સાથે જાહાર આવ્યા છીએ, અને લોહી તથા ખજાનો સાથે રેડેલ છે, તે રીતે સાથેજ પ્રવેશ કરવા અમે ચાહીએ છીએ. * * * શહેનશાહી વિશ્વસમિતિ વિશ્વ સંજ્ઞાથી બધા સામાન્ય પ્રશ્નોનો નિકાલ કરશે. સંસ્થાનોના મુખ્ય પ્રધાનો અથવા તેમના પ્રતિનિધિઓ વિશ્વસમિતિના થોડા વખતના સલાસદો થશે. * * * ફ્રેંચ રેવોલ્યુશન પછી દુનિયાએ જોયેલા મોટામાં મોટા મોક્ષના કિનારા પર આપણે આવી પહોંચ્યા છીએ. તમે શું એમ કહો છો, કે જે લોકો એ માટે સાથે ટકી રહ્યા છે, અને જેમણે એ મોક્ષ સાધવાની ખાતર પોતાના સર્વસ્વનું અલિદાન આપ્યું છે, તેઓ એ સંપત્તિ કાયમ રાખવાનો દોષક માર્ગ શોધી નહીં શકે? મારી ખાતરી છે કે તેઓ શોધી શકશે. * * * ”

ગ્રીક સરકારની દિલગીરી.

લંડન, ૨૫ મી જાન્યુઆરી.

ગ્રીક સરકારે મિત્ર રાજ્યોને એક યાદી લખીને ૧ લી અને ૨ જી ડીસેમ્બરના જનાવો માટે પોતાની દિલગીરી બહાર કાઢેલ છે.

અંથન્સ, ૨૫ મી જાન્યુઆરી.

મિત્ર રાજ્યોના વાવટાને સલામી આપવાની ક્રિયા તા. ૨૭ મીએ થશે. એલચીઓ અને મોકાના પ્રતિનિધિઓ હાજરી આપશે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે સ્વર્ગવાસી મિત્ર કાવેલના નામ ઉપરથી નામાયેલા નાતાલના એક દેલવે દેશનનો ફોટોગ્રાફ અને અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

સાવનગર દરબારી છાપખાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૬ ફી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭,

[અંક ૧૦.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૬ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

જર્મનીને મિત્ર રાજ્યોના જવાબ.

The following is the official translation of the Allies' reply to the German Peace Note communicated by the French Government, on behalf of the Allied Powers, to the United States Ambassador in Paris, December 30 :—

"The Allied Governments of Russia, France, Great Britain, Japan, Italy, Serbia, Belgium, Montenegro, Portugal, and Rumania, united for the defence of the freedom of nations and faithful to their undertakings not to lay down their arms except in common accord, have decided to return a joint answer to the illusory peace proposals which have been addressed to them by the Governments of the Enemy Powers through the intermediary of the United States, Spain, Switzerland, and the Netherlands.

"As a prelude to any reply, the Allied Powers feel bound to protest strongly against the two material assertions made in the Note from the Enemy Powers, the one professing to throw upon the Allies the responsibility of the war, and the other proclaiming the victory of the Central Powers.

"The Allies cannot admit a claim which is thus untrue in each particular, and is sufficient alone to render sterile all attempt at negotiations.

"The Allied nations have for 30 months been engaged in a war which they had done everything to avoid. They have shown by their actions their devotion to peace. This devotion is as strong to-day as it was in 1914; and after the violation by Germany of her solemn engagements, Germany's promise is no sufficient foundation on which to re-establish the peace which she broke.

"A mere suggestion, without statement of terms, that negotiations should be opened, is not an offer of peace. The putting forward by the Imperial

Government of a sham proposal, lacking all substance and precision would appear to be less an offer of peace than a war manoeuvre.

"It is founded on a calculated misinterpretation of the character of the struggle in the past, the present, and the future.

"As for the past, the German Note takes no account of the facts, dates and figures which establish that the war was desired, provoked and declared by Germany and Austria-Hungary.

"At The Hague Conference it was the German delegate who refused all proposals for disarmament. In July, 1914, it was Austria-Hungary who, after having addressed to Serbia an unprecedented ultimatum, declared war upon her in spite of the satisfaction which had at once been accorded. The Central Empires then rejected all attempts made by the Entente to bring about a pacific solution of a purely local conflict. Great Britain suggested a Conference, France proposed an International Commission, the Emperor of Russia asked the German Emperor to go to Arbitration, and Russia and Austria-Hungary came to an understanding on the eve of the conflict; but to all these efforts Germany gave neither answer nor effect. Belgium was invaded by an Empire which had guaranteed her neutrality and which has had the assurance to proclaim that treaties were 'scraps of paper' and that 'necessity knows no law.'

"At the present moment these sham offers on the part of Germany rest on a 'War Map' of Europe alone, which represents nothing more than a superficial and passing phase of the situation, and not the real strength of the belligerents. A peace concluded upon these terms would be only to the advantage of the aggressors, who, after imagining that they would reach their goal in two months, discovered after two years that they could never attain it.

"As for the future, the disasters caused by the German declaration of war and the innumerable outrages committed by Germany and her Allies against both belligerents and neutrals demand penalties, reparation, and guarantees; Germany avoids the mention of any of these.

"In reality these overtures made by the Central Powers are nothing more than a calculated attempt to influence the future course of the war, and to end it by imposing a German peace.

“The object of these overtures is to create dissension in public opinion in Allied countries. But that public opinion has, in spite of all the sacrifices endured by the Allies, already given its answer with admirable firmness, and has denounced the empty pretence of the declaration of the Enemy Powers.

“They have the further object of stiffening public opinion in Germany and in the countries allied to her; one and all, already severely tried by their losses, worn out by economic pressure and crushed by the supreme effort which has been imposed upon their inhabitants.

“They endeavour to deceive and intimidate public opinion in neutral countries whose inhabitants have long since made up their minds where the initial responsibility rests, have recognized existing responsibilities, and are too enlightened to favour the designs of Germany by abandoning the defence of human freedom.

“Finally, these overtures attempt to justify in advance in the eyes of the world a new series of crimes—submarine warfare, deportations, forced labour and forced enlistment of inhabitants against their own countries, and violations of neutrality.

“Fully conscious of the gravity of this moment, but equally conscious of its requirements, the Allied Governments, closely united to one another and in perfect sympathy with their peoples, refuse to consider a proposal which is empty and insincere.

“Once again the Allies declare that no peace is possible so long as they have not secured reparation of violated rights and liberties, recognition of the principle of nationalities, and of the free existence of small States; so long as they have not brought about a settlement calculated to end, once and for all, forces which have constituted a perpetual menace to the nations, and to afford the only effective guarantees for the future security of the world.

“In conclusion, the Allied Powers think it necessary to put forward the following considerations, which show the special situation of Belgium after two and a half years of war.

“In virtue of international treaties signed by five great European Powers, of whom Germany was one, Belgium enjoyed, before the war, a special status,

rendering her territory inviolable and placing her, under the guarantee of the Powers, outside all European conflicts. She was, however, in spite of these treaties, the first to suffer the aggression of Germany. For this reason the Belgian Government think it necessary to define the aims which Belgium has never ceased to pursue, while fighting side by side with the Entente Powers for right and justice.

"Belgium has always scrupulously fulfilled the duties which her neutrality imposed upon her. She has taken up arms to defend her independence and her neutrality violated by Germany, and to show that she remains faithful to her international obligations. On August 4, 1914, in the Reichstag, the German Chancellor admitted that this aggression constituted an injustice contrary to the laws of nations and pledged himself in the name of Germany to repair it.

"During two and a half years this injustice has been cruelly aggravated by the proceedings of the occupying forces, which have exhausted the resources of the country, ruined its industries, devastated its towns and villages, and have been responsible for innumerable massacres, executions, and imprisonments. At this very moment while Germany is proclaiming peace and humanity to the world, she is deporting Belgian citizens by thousands and reducing them to slavery.

"Belgium before the war asked for nothing but to live in harmony with all her neighbours. Her King and her Government have but one aim—the re-establishment of peace and justice. But they only desire a peace which would assure to their country legitimate reparation, guarantees, and safeguards for the future."

જર્મનીની સુલેહની યાદીને મિત્ર રાજ્યોએ આપેલો જવાબ એટલા બધા ઐતિહાસિક મહત્વનો છે, કે અમે તેનું આકર્ષક ધ્યાન લાખાવર ઉપર ઉતાર્યું છે. એ જવાબ ગયા ડીસેમ્બરની ૩૦ મી તારીખે પારિસ ખાતેના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના એલચીને મિત્ર રાજ્યો તરફથી ફ્રેંચ સરકારે પહોંચાડ્યો હતો. અમે એ સંપૂર્ણ લેખનું લાખાવર આપવાને પ્રયત્ન થઇએ છીએ:—

"ઋપયા, ફ્રાન્ક, ગ્રેટ બ્રિટન, જાપાન, ઇટલી, સર્બિયા, બેલ્જિયમ, મોન્ટેનીગ્રો, પોર્ટુગલ તથા રૂમાનિયાની સંયુક્ત થયેલી સરકારો, કે જે પ્રજાઓની સ્વતંત્રતાના બચાવ માટે સંયુક્ત થયેલી છે, અને જેમણે સર્વની સમતિ સિવાય હથિયાર ન ઊડવાનું માથે લીધું છે, તેમણે દુશ્મન રાજ્યોની સરકારોએ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, સ્પેન, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, અને નેધરલેન્ડસ દ્વારા સુલેહની જે માયાવી દરખાસ્તો મોકલી છે, તેને સર્વના તરફથી એક જવાબ આપવાને નિશ્ચય કર્યો છે.

“કશા પલ્લુ જવાળની પ્રસ્તાવના તરીકે, દુશ્મન રાજ્યોની યાદીમાં આપેલી જે વાતોની સામે મજબૂત વાંધો ઉઠાવવાને સંયુક્ત રાજ્યો પોતાને જાણવામાં ગણે છે, એક વિશ્વ માટેની જવાબદારી સંયુક્ત રાજ્યો ઉપર નાખવામાં આવેલ છે તે વાત, અને બીજી મધ્યમાં રાજ્યોની કૃતેહ અહિર કરવામાં આવેલ છે તે.

“જે દાવો આ પ્રમાણે દરેક વિશેષમાં જૂઠો છે, તે સંયુક્ત રાજ્યો સ્વીકારી શકતાં નથી, અને એ એકજ જાળત મસલહતના બધા પ્રયત્નને નિષ્ફળ કરવાને પુરતી છે.

“સંયુક્ત પ્રજાઓ ત્રીસ મહિનાથી એવા એક વિશ્વમાં રોકાયેલ છે, કે જે દૂર રાખવાને તેમણે બનતા બધા ઉપાયો લીધા હતા. તેમણે સુલેહ તરફની પોતાની લાગણી કમોમાં બતાવી આપેલ છે. એ લાગણી આજે પલ્લુ ૧૯૧૪ના જેટલીજ પ્રબળ છે; અને જર્મનીએ પોતાની ગંભીર ફરજો ઉલ્લંઘન કર્યા પછી, જે શાંતિ તેણે તોડેલ છે તેની ફરી સ્થાપના કરવા સારૂ જર્મનીનું વચન કંઈ પુરતો પાયો નથી.

“કરારો સ્પષ્ટ કર્યા બગર મસલહતમાં ઉતરવાની માત્ર સૂચના કરવી, એ કંઈ સુલેહની દરખાસ્ત નથી. કશા તરત્ત અને કશી સ્પષ્ટતા વગરની જે પ્રપંચી દરખાસ્ત શહેનશાહી સરકારે આગળ કરી છે, તે સુલેહની દરખાસ્તના કરતાં વિશ્વહીન યુક્તિ જેવી વધારે દેખાય છે.

“તે ભૂત, વર્તમાન, અને ભવિષ્યમાં વિરોધના સ્વરૂપને જાણીપૂછને ઉપર સમજાવવા ઉપર સ્થપાયેલી છે.

“ભૂતકાલ તરફ જોઈએ, તો જે હકીકતો, તારીખો તથા આંકડાઓથી એમ સાબિત થાય છે, કે જર્મની તથા ઑસ્ટ્રિયા-હંગરીએ વિશ્વ ધ્રુવેલ છે, જગાડેલ છે, તથા અહિર કરેલ છે, તેનો જર્મન યાદીમાં કશો હિસાબ ગણાયો નથી.

“હેઝ સમિતિમાં સેનાઓને નિરાયુધ કરવાની દરખાસ્તની જેણે ના પાડેલી, તે જર્મન પ્રતિનિધિ હતો. ૧૯૧૪ના જૂલાઈમાં એ ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી હતું, કે જેણે સર્બિયાને અપૂર્વ લડાઈનું કહેણ મોકલેલું, અને તરત પુરતું સમાધાન અપાયા છતાં વિશ્વ અહિર કરેલો. તે વખતે એક કેવળ સ્થાનિક વિરોધના શાંતિપૂર્વક સમાધાન માટે મિત્ર રાજ્યોએ જે પ્રયત્નો કરેલા, તે બધાનો મધ્યમાં સામ્રાજ્યોએ અનાદર કરેલો. જેટલિટને એક કોન્ફરન્સની સૂચના કરેલી, ક્રાન્સે જૂદી જૂદી પ્રજાઓના એક કમિશનની, ઋષિયાના શહેનશાહે જર્મન શહેનશાહને પંચ નીમવાનું કહેલું, તથા ઋષિયા અને ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી વચ્ચે વિશ્વહીન પહેલાંની સાંજે સમજૂત થયેલી; પણ આ બધા પ્રયત્નોનો જર્મનીએ કશો જવાબ આપ્યો નહીં, તેમ કશાનો અમલ પણ કર્યો નહીં. ઐરિયમની તટસ્થતા માટે જે સામ્રાજ્યે જામીનગરી આપી હતી, તેણેજ તેના પર ચડાઈ કરી, અને સાથે ઉદ્ધતાઈથી અહિર કર્યું. કે કેલકસરો માત્ર ‘કાગળના કકડા’ છે, અને ‘જરૂરને કોઈ કાયદો નથી.’

“અત્યારે જર્મનીની આ પ્રપંચી દરખાસ્તોનો આધાર કેવળ મૂરખના ‘વિશ્વના નકશા’ ઉપર છે, કે જે સ્થિતિના માત્ર ઉપલક્ષ અને યોગ્ય વખતમાં મરી જનારા દેખાવને બતાવે છે,

અને લડતા પક્ષોના સાચા ગણને નહીં. એ રીતે જે સુલેહ થાય, તેથી ક્રૂરતા આક્રમણ કરનારાઓને લાભ થવાનો સંભવ છે, કે જેઓ જે મહિનામાં પોતાનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવાની આશા રાખ્યા પછી જે વરસ પૂરાં થતાં જોઈ શક્યા છે, કે તે કદાપિ સિદ્ધ થાય તેમ નથી.

“ભવિષ્યને માટે તો એજ, કે જર્મનીએ વિશ્વહ ઝાઢેર કર્યો તેથી જે આક્રૂતો ગુજરેલી છે, તથા જર્મની અને તેના મળતિયાઓએ લડતા પક્ષો તથા તટસ્થો બાંને વિક્રુદ્ધ અસંખ્ય અત્યાચારો કર્યા છે, તે માટે દુઃખની, ગદ્ગદાની, તથા બગીનગિરીની જરૂર છે; જર્મનીએ એ કશી વાતનો ઇસારો કર્યો નથી.

“વરતુતાએ વચલાં સાંપ્રાળ્યોની આ હીલચાલમાં વિશ્વહના ભાવી વલણ પર અસર કરવાના અને જર્મન સુલેહ આણીને તેને પૂરે કરવાના ગુદ્ધિપૂર્વક પ્રયત્ન ઉપરાંત કશું નથી.

“હીલચાલનો ઉદ્દેશ સંયુક્ત રાજ્યોના પ્રજામતમાં વિરોધ ઉત્પન્ન કરવાનો છે. પણ એ પ્રજામતે તો, મિત્ર રાજ્યોએ સહેન કરેલાં ગધાં ગલિદાનો છતાં, પ્રશંસનીય દૃઢતાથી પોતાનો જવાબ આપી દીધો છે, અને દુરમન રાજ્યોના કથનના ખાલી દંભને વખોડી કાઢ્યો છે.

“બીજે એક ઉદ્દેશ એ પણ છે, કે જર્મનીમાં તથા તેની સાથે જોડાયેલાં બીજાં રાજ્યોમાં પ્રજામતને ટકાર કરવો; એ તમામ રાજ્યો હાનિઓથી હેરાન થઈ ગયેલ છે, આર્થિક દબાણથી પીડાયેલ છે, અને વસ્તી ઉપર જે પ્રયાસનો બોલ પડેલ છે, તેથી કચરાઈ ગયેલ છે,

(આ મહુરતનો લેખ આવતા અંકમાં પૂરે કરવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—101—

બપાન અને મિત્ર રાજ્યો.

લંડન, ૨૭ મી જાન્યુઆરી.

બપાનની પાર્લામેન્ટમાં પરદેશ ખાતાના પ્રધાન વાલ્કર-હન્ટ મોટોનો બોલેલ છે, કે ત્યાં સુધી વિજય મળશે, ત્યાં સુધી બપાન મિત્ર રાજ્યોને લશ્કરી અને આર્થિક મદદ આપ્યા કરશે. ખ્રિષ્ટન તથા બપાનની મૈત્રીથી ખાસ કરીને વિશ્વહ પછી પરસ્પર ઘણો લાભ થયો છે; અને કપિયા એક સાચો અને કૃતજ્ઞ મિત્ર છે.

મિત્ર રાજ્યોનું કોન્ફરન્સ.

પિત્તરેડ, ૨૬ મી જાન્યુઆરી.

મિત્ર રાજ્યોના કોન્ફરન્સમાં ભાગ લેવાને લૉર્ડ મિલનર અહીં આવી પહોંચેલ છે. નામદાર ત્સારના પ્રતિનિધિઓએ સરહદ ઉપર કોન્ફરન્સને સ્વાગત આપેલ છે. ખ્રિષ્ટિશ, ફ્રેંચ તથા ઇટાલિયન એલર્લીઓ પણ કોન્ફરન્સમાં ભાગ લેશે.

ફૂંચોની તૈયારીઓ.

લંડન, ૩૦ મી જાન્યુઆરી.

હવે પછીના હુમલા માટે ફ્રેંચ લાઇનેની પાછળ ગંભીર તૈયારીઓ કરવામાં આવે છે. જોહવાનું તથા રસ્તા બાંધવાનું કામ સતત ચાલ્યા કરે છે, અને અજબ કરે તેવી રેલવેઓ તૈયાર થઇ ગઇ છે. ધા કયાંથી પડશે, તે હુશમતથી જાણી શકાય તેમ નથી. જર્મનો જો સ્વિત્ઝર્લેન્ડમાં થઇને ઉતરશે, તો ત્યાં પણ ફ્રેંચ પૂરેપૂરી તૈયારીમાં માલુમ પડશે.

ગ્રીસ અને મિત્ર રાજ્યો.

અંત્યેસ, ૩૦ મી જાન્યુઆરી.

સોમવારે સાંજે ગ્રેપીઆન આગળ મિત્ર રાજ્યોના વાવટાને સલામી આપવામાં આવેલ છે, મિત્ર રાજ્યોના એલચીઓ તથા ગ્રીસના પ્રધાનો હાજર હતા.

૬૫ સરહદ ઉપર હુશમતો.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૩૦ મી જાન્યુઆરી.

૬૫ સરહદ ઉપરનાં બે શહેરોમાં હુશમતનું ૪૦,૦૦૦ લશ્કર તથા ઘણી તોપો આવવાથી અહીં કંઈક ચિંતા થઇ પડી છે. એમ કહેવાય છે, કે જેહુતોને પોતાનાં મકાન છોડીને સરહદથી દૂર જતા રહેવાનું સૂચવવામાં આવેલ છે.

ગ્રીસમાં શાંતિ.

લંડન, ૩૦ મી જાન્યુઆરી.

વર્તમાનપત્રોની ઉશ્કેરણી છતાં છટા થયેલા વેનિઝેલિસ્ટોને કશી અડચણ થઇ નથી, અને તોફાન બંધ છે. એમ માનવામાં આવે છે, કે મિત્ર રાજ્યો સુલકને સુરક્ષિત રાખશે, અને વિશ્વ પૂરે થયા પછી વેનિઝેલોસને એવો અધિકાર મળશે, કે તે ધાર્યા પ્રમાણે કરી શકશે.

જર્મન ચાન્સેલરનું ભાષણ.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૧ ફી ફેબ્રુઆરી.

જર્મન પાર્લામેન્ટમાં બોલતાં ચાન્સેલરે જણાવ્યું છે, કે “હુશમતોએ જે સરતો આગળ પડી છે, તેની અર્થમાં મારાથી ઉતરાય તેમ નથી, કારણકે પૂરેપૂરા હારેલા લોકોજ તે સ્વીકારી શકે. આપણને છેવટ સુધી લડવાનું કહેવામાં આવેલ છે. તો આપણે જો માગણી સ્વીકારીએ છીએ. આપણે વિજયી થશું. સળમરીનની લડત છેલ્લા આકરા રૂપમાં ચાલશે. ગયા માર્ચમાં અને સપ્ટેમ્બરમાં હું સળમરીનના અતિશય ઉપયોગની વિરુદ્ધ હતો, કારણકે ત્યારે તેનો યોગ્ય વખત આવ્યો નહોતો. આજે તે આવી પહોંચ્યો છે, એટલે ક્ષતોહતા મોટા સંભવ સાથે આપણે તે સાહસ આદરશું. હું સેનાના સર્વોપરિ અધિકારીઓની સાથે સંમત છું, કે સળમરીનની લડતથી વિજયપૂર્વક સુલેહનો વખત વહેલો આવશે.”

આવનગર દરબારી કાપખાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

ક્ર. ૩૦.]

મંગળવાર, ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

[અંક ૧૧.]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

જર્મનીને મિત્ર રાજ્યોનો જવાબ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

“એમાં તટસ્થ રાજ્યોની અંદરના પ્રજામતને છેતરવાનો તથા ધમકાવવાનો પ્રયત્ન છે, પણ તટસ્થ રાજ્યોના નિવાસીઓએ તો પહેલી જવાબદારી ઠેકાણી છે, એ વાતમાં ક્યારનો અભિપ્રાય બાંધી દીધો છે, વર્તમાન જવાબદારીઓને તેમણે સ્વીકારી છે, અને તેઓ એટલા સમજી છે, કે માનવ સ્વતંત્રતાના ગચાવનું કામ છેડીને જર્મનીના આશયોને અનુમોદન આપે, એ સંભવિત નથી.

“એવરે, આ હિંદુઓ અપરાધોની એક નથી પરંપરાને દુનિયાની નજરમાં પહેલેથી વાજળી ઠરાવવા યત્ન કરે છે—સખમરીનથી સંહાર, દેશનિકાલ, જલાતકારની મજૂરી, અને રહેવાસીઓને તેમના પોતાના દેશનીજ સાથે લડવાનો જલાતકાર, તથા તટસ્થતાનાં ઉલ્લંઘનો.

“અમને પ્રસંગના ગાંભીર્યનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન છે, પણ તેની અપેક્ષાનું પણ અમને સરખું જ જ્ઞાન છે, એટલે સંયુક્ત સરકારો, કે જે પરસ્પર મજબૂત જોડાયેલી, હોવાની સાથે પોતપોતાનાં પ્રજાજનોની સાથે સંપૂર્ણ સમભાવમાં છે, તે આવી ખાલી અને હુદય વગરની દરખાસ્તને વિચારવાની ના પાડે છે.

“કરી એક વાર સંયુક્ત રાજ્યો બાહર કરે છે, કે જે હુકો તથા સ્વતંત્રતાઓનું ઉલ્લંઘન થયું છે, તેમનો જ્યાં સુધી તેઓ બદલો મેળવી શક્યાં નથી, અને પ્રજાઓના સિદ્ધાંતને તથા ન્હાનાં રાજ્યોના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વને માન્ય કરાવી શક્યાં નથી, ત્યાં સુધી સુલેહ સંભવિત નથી; એટલે કે, જે બળોને લીધે પ્રજાઓને નિરંતર ધારતીમાં રહેવું પડ્યું છે, તેને હિંદુઓને માટે અંત લાવવાની તજવીજ તેઓ કરી શક્યાં નથી, અને દુનિયાની ભવિષ્યની શાંતિને માટે બરાબર જાગીનગિરી મેળવી શક્યાં નથી ત્યાં સુધી.

“અંતમાં, સંયુક્ત સરકારો નીચેની બાબતો આગળ કરવાનું આવશ્યક ધારે છે, કે જે વિઘ્નનાં અડી વરસ પછી બેલિજમની ખાસ રિપર્ટિ બતાવી આપે છે.

“પાંચ મોટાં યુરોપીયન રાજ્યો, કે જેમાં જર્મની એક હતું, તેમની સહીના ઠેકા.

કારારોને લીધે વિશ્વહ-પહેલાં બેલિજયમની રીતિ ખાસ એવા પ્રકારની હતી, કે તેના સુલક પર કોઈ ચડાઈ કરે નહીં, અને મોટાં રાજ્યોની જમીનગિરીને લીધે તે યૂરપના બધા વિદેશોથી અલગ રહે. તોપણ, આવા કોલકારો છતાં, જર્મનીના આક્રમણનું કદ તેને પહેલું ભોગવવું પડ્યું છે. આ કારણથી મિત્ર રાજ્યોની સાથે રહીને સત્ય તથા ન્યાયને માટે લડવા છતાં બેલિજયમ હમેશાં જે ઉદ્દેશોને અનુસરતું આવેલ છે, તેની સ્પષ્ટતા કરવાની બેલિજયમ સરકારને આવશ્યકતા લાગે છે.

“પોતાની વતસ્થતાને લીધે પોતાના ઉપર જે દુરબ્બે રહેતી છે, તે બેલિજયમે હમેશાં સ્વીકૃતિ આપી કરેલ છે. જર્મનીએ ઉલ્લંઘન કરેલ પોતાની સ્વતંત્રતા તથા વતસ્થતાના અભાવ માટે, અને પોતે પ્રભુઓ તરફની પોતાની દુરબ્બે બળવતને તૈયાર છે, એમ બતાવવાને તેણે હથિયાર ઉપાડેલ છે. ૧૯૧૪ના ઑગસ્ટની ૪ થી તારીખે જર્મન આન્સેલરે જર્મન પાર્લિમેન્ટમાં કબૂલ કર્યું છે, કે આ આક્રમણમાં પ્રભુઓના કાયદાનો વિરુદ્ધ અન્યાય થયેલો છે, અને તેનું સાદું વાળી આવવાનું જર્મનીના નામથી તેણે વચન આપેલ છે.

“અહીં વરસ ગુધી ગઈ આવેલ લશ્કરોના અત્યાચારોથી આ અન્યાયમાં કરેલી વધારો થયેલ છે, કે જેથી દેશનાં તમામ સાધનો ખૂટી ગયાં છે, તેના ઉદ્યોગો પાપમાલ થયા છે, તેનાં શહેરો અને ગામડાં જ્વલં થયાં છે, અને અસંખ્ય ખૂનો, શિરચ્છેદો, તથા કેદોં પરિણમેલ છે. આ સંજો, કે ન્યાયે જર્મની દુનિયાની આગળ સુલેહની તથા દયાની વાતો કરે છે, ત્યારેજ તે હજારો બેલિજયનોને દેશનિકાલ કરે છે, અને તેમને ગુલામ જેવા બનાવે છે.

“વિશ્વહ પહેલાં પોતાના બધા પાડોશીઓની સાથે સંપર્કમાં રહેવા ઉપરાંત બેલિજયમની ખીજી કશી ધ્વંષા નહોતી. તેના રાજ તથા સરકારનો માત્ર એક ઉદ્દેશ છે—કે સુલેહ અને ન્યાયની યુનાસ્થાપના થાય. પણ તેઓ એવી સુલેહ ઇચ્છે છે, કે જેથી તેમના દેશને વાજબી બદલો, જમીનગિરી, અને બવિધ્યને માટે સલામતીની આવરી મળે.”

ઋષિયત સેના તથા નૌકાને નામદાર સારને હુકમ.

૨૫ મી. ડિસેમ્બર, ૧૯૧૬.

“જર્મનીએ શાંતિ હતી ત્યારે, અને યૂરપની બધી પ્રભુઓને ગુલામ બનાવવાને લાંબા વખત સુધી ખાનગી તૈયારી કર્યા પછી, અચાનક ઋષિયા ઉપર અને તેના સાચા મિત્ર ફ્રાન્સ ઉપર ચડાઈ કરી, તેને જે વરસ કરતાં વધારે વખત થયો છે. આ ચડાઈથી ઇંગ્લંડને અમારી સાથે બળવાની તથા અમારી લડાઈમાં ભાગ લેવાની ફરજ પડી છે.

“જર્મનીએ પ્રભુઓના કાયદાના નિયમો તરફ જે સંપૂર્ણ વિરુદ્ધ બતાવ્યો છે, કે જે

બેલિજમની તટસ્થતાના ઉદ્ધેધનમાં પ્રગટ થાય છે, અને કબજે લીધેલા પ્રાંતોના શાંત રહેવા-
ર્થે તરફ તેણે જે નિર્દેશ ફરતા વાપરી છે, તેથી ચૂરપનાં ગ્રામો રાજ્યો ધીમે ધીમે જર્મની
તથા તેના મળતિયા ઑસ્ટ્રિયાની સામે સંયુક્ત થયેલાં છે.

“જર્મન સેનાઓ, કે જે સડાઈનાં સાધનોથી સારી રીતે સંપન્ન હતી, તેમના દબાવથી
વિશ્વહના પહેલા વરસમાં ફ્રાન્સ તેમજ ઋષિયાને પોતાના મુલકને કંટલોક લાગ આપી દેવાનો
ફરજ પડી હતી, પણ આ થોડા વખતની આક્રમી આપણા સાચા મળતિયાઓના કે તમારે
જીતે તૂટી ગયો નથી. વખત જતાં સરકારના એકત્ર પ્રયાસોને લીધે, આપણાં અને જર્મનોનાં
સાધનો વચ્ચેની અસમાનતા ધીમે ધીમે ઓછી થયેલ છે. પણ આ પહેલાં લાંબા વખતથી,
છેક ૧૯૧૫ ની પાનખર ઋતુથી, આપણા દુરમનને ઋષિયન બ્રિટિનો એક પણ લાગ ટકાવી
રાખતાં મુશ્કેલી પડી છે, તથા ચાલુ વરસની વસંત અને શ્રીષ્ટમાં તેણે વારંવાર સખ્ત હાર
ખાધેલી છે, અને તેને આખા મોખરા ઉપર બચાવની રીતિમાં ‘ફેડુ’ પથ્થુ’ છે. તેનું બળ
ઓછું થતું દેખાય છે, પણ ઋષિયાનું અને તેના બહાદુર મિત્રોનું બળ દિનપ્રતિદિન અચૂક
વધ્યા કરે છે.

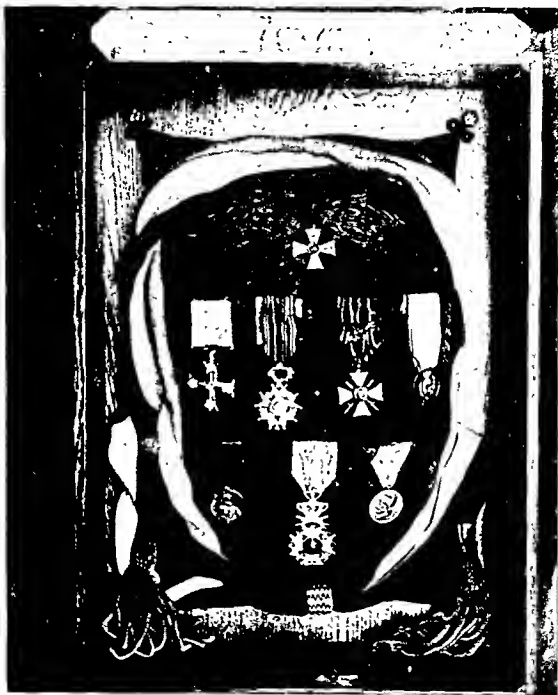
“જર્મનીને લાગે છે, કે તેની પૂરેપૂરી હારની ઘડી પાસે આવી છે, તેમ જે અત્યાચાર
તથા નીતિનાં ઉદ્ધેધનો તેણે કરેલ છે, તેના બદલાનો વખવ પણ પાસે આવેલ છે. એજ પ્રમાણે,
ત્યારે તેનું લડાયક બળ તેના પાડોશીઓના બળ કરતાં ઘટ્ટાયાતું હતું, ત્યારે જેમ જર્મનીએ
તેમની વિકૃત વિશ્વઠ્ઠાંડેર કર્યો હતો, તેમ હવે, પોતાની નિર્બળતાનો અનુભવ થતાં, તે એક-
દમ સુલેહની મસલહતમાં ઉતરવાની માગણી કરે છે. ખાસ કરીને તે મસલહતની શરૂઆત
માટે અને તેની લડાયક શક્તિ ખૂટી જાય તે પહેલાં તે પૂરી કરવા માટે ધન્યાર છે. એજ
વખતે તે પોતાની સેનાની શક્તિ સંબંધી ખોટો વિચાર ચલાવવા ચલ કરે છે, અને રૂમાનિયને
ઉપરની પોતાની થોડા વખતની જીતને આગળ કરે છે, કે જેમને અર્વોશીન સડાઈ ચલાવવા
સંબંધી અનુભવ મેળવવાનો વખતજ અગ્રેસો નથી.

“પણ જે જર્મની પોતાને અતુક્રૂણ વખતે વિશ્વઠ્ઠાંડેર કરવાને, તથા ઋષિયા અને તેના
મિત્ર ફ્રાન્સ ઉપર તૂટી પડવાને શક્તિમાન હતું, તેાં મિત્ર રાજ્યો, કે જેઓ સર્વશક્તિમાન
હંગેરી અને ઉદાર ઇટલી બોડવાને લીધે મજબૂત થયેલાં છે, તેઓ પણ પોતાને અતુક્રૂણ લાગે
તે વખતેજ સુલેહની મસલહતમાં ઉતરવાને શક્તિમાન છે.

“એ વખત હજી આવેલો નથી. દુરમને જે પ્રતિભા કબજે લીધો છે, તેમાંથી તેને હાંકી
કાઢવાનું હજી બની શક્યું નથી. વિશ્વહથી ઉત્પન્ન થયેલાં કલંબો હજી ઋષિયાએ સિદ્ધ કરેલ
નથી—કોન્ટ્રાન્ટિનોપલ અને હાર્દનહસની ક્ષત્રીને પ્રાપ્તિ, તેમજ પોલાંડના હાલના ત્રણેય અપૂર્ણ
પ્રાંતોમાંથી સ્વતંત્ર પોલાંડની ઘટના હજી બાકી રહેલ છે.

“આ ફેલ્ડે સુલેહ કરવાથી તો બહાદુર ઋષિયન સેના અને નાંકાના અગ્રણિય પ્રયાસો

HONOURS FOR A HEROIC CITY: VERDUN'S DECORATIONS.

वीर नगर वर्डुनने मित्र राष्ट्रानां मानदान.

નિષ્ફળ થઈ પડે. આ પ્રયાસો, અને એ કરતાં પણ વધારે ઋષિયાના જે ઉમદા પુત્રો રણ-ક્ષેત્રમાં પડ્યા છે તેમની પવિત્ર યાદગિરી, દુશ્મનના ઉપર છેવટનો વિજય મેળવીએ, તે પહેલાં સુલેહનો વિચાર આપણને કરવા દે એમ નથી.

“એમ કોણ ધારી શકે છે, કે જેણે વિગ્રહની શરૂઆત કરી, તે તેનો અંત પણ પોતાની મરજીમાં આવે તે વખતે લાવી શકશે ?

“મને શંકા નથી, કે પવિત્ર ઋષિયાનો દરેક સાચો પુત્ર, પછી તે હથિયારબંધ થઈને લડાઈને ચોખ્ખું ગયેલ હોય, કે અંદરના ભાગમાં રહીને તેના લડાયક ગળને વધારવાને અથવા તેના ઉદ્યોગને ખીલવવાને કામ કરતો હોય, તેની ખાતરી થશે, કે દુશ્મનને આપણી સરહદમાંથી આપણે હાંકી કાઢીએ, તે પછીજ તેને સુલેહ આપી શકાય; અને ત્યારેજ, કે જ્યારે આપણને તથા આપણા સાચા મિત્રોને તે વિશ્વાસપાત્ર પુરાવો આપશે, કે આ પ્રમાણે દુષ્ટ હુમલો હવે પછી કદાપિ કરવામાં આવશે નહીં, અને જ્યારે તે આ વચનો પાળશે એવી આપણી પાટી પ્રતિતિ કરાવી શકશે. આ જામીનગિરીઓના પ્રબળથી તેને શાંતિના વખતમાં માથે લીધેલી બાબતો અદા કરવાની દ્રવ્ય પડશે.

“આપણા વિજયની ખાતરીમાં આપણે દૃઢ થઈ જઈએ, અને શરોપરિ (પ્રભુ) આપણા વાવટાઓને ધન્ય કરશે, તથા તેમને ફરીને શીતિથી આશ્વાદિત કરશે, અને તમારા વીરત્વને ઉચિત સુલેહ આપણને આપશે—એવી સુલેહ, કે જેને માટે બનિયતના જમાનાઓ તમારી યાદગિરીને ધન્યવાદ આપશે, તથા પવિત્ર ગણશે.”

નિકોલસ.

—દોરડાં વગરના વાર મારફત.

લડાઈના વાર.

—101—

વેપારી વહાણોનો વિનાશ.

પારિસ, ૨ જ ફેબ્રુઆરી.

વિગ્રહમાં વેપારી વહાણોનો કેટલો નાશ થયો છે, તેના આંકડા એક પ્રસિદ્ધ વર્તમાનપત્રે બહાર પાડેલ છે. જર્મનીએ ૪૦૯ વહાણો ગુમાવેલ છે, કે જે તેની કુલ સંખ્યાના ૨૪ ટકા છે. મિત્ર રાજ્યોનાં ૧,૬૪૬ વહાણો નાશ પામેલ છે, જેમાંથી ૧,૫૨૦ સબમરીનથી હુમલે છે. આમાં ૧,૧૧૦ વહાણો બ્રિટિશ છે, કે જે વિગ્રહ પહેલાંના બ્રિટિશ કાર્ગોના ૧૧ ટકા થતા

જાય છે. મિત્ર રાજ્યોને થયેલી હાનિ નવાં વહાણો ખાંધવાથી અને દુરમનનાં જહાઝ કરવાથી પૂરવામાં આવેલ છે. જર્મનીને ૧૨,૬૦,૦૦૦ ટનનું નુકસાન થયું છે, જેને સાટે ૬૭૬,૯૬૬ ટન નવાં વહાણો બાંધાયેલ છે, અને ૯૦૦,૦૦૦ ટન તૈયાર થાય છે.

પારિસનાં વર્તમાનપત્રો સ્વીકારે છે, કે મિત્ર રાજ્યોના કાફલાનું કામ કર રોજ વધારે સુરક્ષેલ થતું જશે, પણ દુરમનનું જોર ઓછું થવા લાગ્યું છે, તે વખતે વધારે ત્રાસની ધમકીથી ડરવાની તેઓ ના પાડે છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અને જર્મની.

લંડન, ૩૭ ફેબ્રુઆરી.

અમેરિકાએ જર્મની સાથેના સંબંધ તોડ્યો છે. વાશિંગ્ટનથી તાર છે, કે કાઉન્ટ બર્ન-સ્ટોર્ટને આજે પરવાના મળી જશે.

કાઉન્ટ બર્નસ્ટોર્ટને પરવાના આપવામાં આવેલ છે. મિ. જેરડ, કે જે બર્લિન ખાતે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો એલચી છે, તેને પાછો બોલાવેલ છે.

મિ. જેરડને સૂચના મળી છે, કે એલચી અને કાઉન્સિલોનાં તમામ ખાતા બંધ કરવા, અને સંબંધ તોડી નાંખવો. અમેરિકા સાથે નિઃસંબંધની ગાળતો સ્પેન સંભાળશે.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને પ્રધાનમંડળ તથા સેનેટશોની સાથે ચર્ચા કર્યા પછીજ નિર્ણય કર્યો છે. તેની ખાતરી થઈ છે, કે આખો દેશ સંબંધ તોડી નાંખવાના પક્ષમાં છે.

જર્મન પક્ષનાં તોફાન થાય, તો તે વરત દળાવી દેવાની જાહેરજો થયેલ છે. પાર્લિમેન્ટનાં બંધા આગેવાન સલાસદોષે ઝાઝેર કરેલ છે, કે તેઓ પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને ટેકો આપે છે.

જોકે અને ઓક્રિસોને વાવટાથી શલુગારવામાં આવેલ છે. વર્તમાનપત્રો ખરીદવાને ટોળેટોળાં દોડે છે.

અમેરિકાના કૃત્યનાં પરિણામ.

લંડન, ૪ થી ફેબ્રુઆરી.

વસ્તીના વિચારવંત માણસો સમજે છે, કે અમેરિકાના કૃત્યથી લાલની સાથે કેટલીક હાનિ થવાનો પણ સંભવ છે. ઉદાહરણ તરીકે, જર્મનીમાં રહેતા મિત્ર રાજ્યોના કેડીઓને અમેરિકા તરફથી જે મદદ મળતી તે બંધ પડશે, અને બેલ્જિયમમાં જે આશ્રયનું કામ ચાલે છે તેને ધક્કો પહોંચશે, તથા લાખેક માણસ લૂથમરાના જોખમમાં આવી પડશે.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનનું બાપણ.

સંડન, ૪થી ફેબ્રુઆરી.

સાંઝે કૉંગ્રેસની બેઠક સમક્ષ પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને પોતાના નિર્ણયનાં કારણો સમજાવ્યાં છે. તેણે કહ્યું, કે “સસેક્સના ટોર્પીડોથી નાશ કર્યા પછી જર્મનીએ જે ગાલીર ખાતરી આપી હતી, તે અત્યંત અને બદલીબૂછીને ખોટી લેવાયાથી સંબંધ તોડી નાંખવા સિવાય બીજા માર્ગ રહ્યો નથી. જર્મનીએ આ ખેદકારક કર્મ કર્યું છે, છતાં હું એમ માનતો નથી, કે જર્મન અધિકારીઓ બે પ્રજાઓ વચ્ચેની જૂની મૈત્રીની અવગણના કરશે, તથા અમેરિકન વહાણો તથા જીવોનો નાશ કરશે. પણ એમની દીર્ઘદૃષ્ટિ અને હતાપણમાં મને જે વિશ્વાસ છે તે બે કમનસીબે ખોટો પડશે, તો અમેરિકનોને સમુદ્રો ઉપર શાંતિથી વ્યવહાર કરવામાં બચાવવા સાડે આવશ્યક સાધનોની હું કૉંગ્રેસ પાસે માગણી કરીશ. મને કરો શક નથી, કે બધાં વટરન રાજ્યો એજ માર્ગ લેશે. * * * આપણે જર્મન લોકોના સાચા મિત્રો છીએ, અને તેમની સરકાર સાથે સુલેહમાં રહેવાની આપણી અંતઃકરણી ઇચ્છા છે. તેઓ દુરમન છે એમ માનવાની આપણને દુરજ પડશે નહીં, ત્યાં સુધી આપણે તેમને દુરમન માનશું નહીં. આપણે ઉદ્દેશ માત્ર સ્વતંત્રતા, ન્યાય, અને અગાધિત જીવનના આપણા લોકોના હક્કનું રક્ષણ કરવાનો છે. આ વિગ્રહના નહીં પણ સુલેહના પાયા છે. પ્રભુ કહે ને જર્મન સરકાર બદલીબૂછીને એવો અન્યાય ન કરે, કે એ હક્કનું રક્ષણ કરવાની આપણને દુરજ પડે.”

અમેરિકામાં જર્મન જાસુસો.

વૉશિંગ્ટન, ૪થી ફેબ્રુઆરી.

સરકારી મકાનો ઉપર ખાસ પહેરા મૂકવામાં આવ્યા છે, અને બહાઈટહાઉસમાં તેમજ એલચીખાતાઓમાં જમણા બપટા કરાયા છે. એમ ગણના થાય છે, કે મધ્ય સામ્રાજ્યોના સુમારે ૧૦,૦૦૦ એજન્ટો પોલિસની નજરમાં છે, અને તેમાંથી ૫,૦૦૦ તો એકલા ન્યૂ યૉર્કમાં જ છે. જર્મની સાથે સંબંધ તૂટે, તો અસુક રીતે વર્તવાને તેમને સૂચના છે, એ વાત ઓફિશયલી જાણાયેલી છે. કેટલાક તોફાનો બહાર પણ આવી ચૂક્યાં છે.

જર્મનીની ખબરો બંધ.

આગસ્ટાઈમ, ૪થી ફેબ્રુઆરી.

જર્મન-અમેરિકન વાંધા સંબંધી હજી સુધી જર્મનીથી કશી ખબર નથી. સેન્સરે જર્મન વર્તમાનપત્રોને સરહદ ઉપર અટકાવેલ છે.

બેલિજયન ‘રીલીફ વર્ક’ ઉપર અસર.

વૉશિંગ્ટન, ૫ મી ફેબ્રુઆરી.

રેલેટ ખાતાએ બેલિજયન એલચીન ખબર આપી છે, કે જે પ્રતિનિધિ કારભારીઓ દ્વારા

બોલજીયમમાં કામ કરે છે, તેમને પાછા બોલાવી લેવાનો કશો ઇરાદો નથી. રીલીફનાં કામ ચલાવનાર અમેરિકનો જવાની ફરજ નહીં પડે, ત્યાં સુધી ટકી રહેશે.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સન.

વૉશિંગ્ટન, ૬ ફી ફેબ્રુઆરી.

ઑસ્ટ્રિયન અને જર્મન વહાણોને જમ કયાંની હકીકત જણાવતાં પ્રેસિડન્ટ વિલ્સન બોલ્યો છે, કે “જે કરવાનો આપણને ચોક્કસ હક નહીં હોય, તેવું કશું કામ આપણે કરશું નહીં.” જ્યારે આપણે ક્રિયા કરીએ છીએ, ત્યારે તે સિદ્ધાંતની ખાતર કરીએ છીએ, સમવડની ખાતર નહીં.”

માન્ડ વઝીરનું રાજીનામું.

લંડન, ૬ ફી ફેબ્રુઆરી.

આગસ્ટીનમથી ખબર આવી છે, કે તુર્કીના મુલતવાને માન્ડ વઝીરનું રાજીનામું સ્વીકાર્યું છે. તલાટ બે તેની જગ્યાએ નિમાયો છે, અને વિગ્રહની રાજનીતિમાં ફેરફાર થવાનો નથી.

શહેનશાહ રાજાજીનું ભાષણ.

લંડન, ૭ મી ફેબ્રુઆરી.

આજે પાર્લિમેન્ટ ઉદઘાટના નામદાર શહેનશાહ રાજાજીએ એક મહત્વનું ભાષણ આપ્યું છે, જેમાં સંસ્થાનોની સાથે હિંદી સામ્રાજ્યનું નામ જોડવામાં આવેલ છે.

અગ્નિવત્તની જર્મની તરફ યાત્રી.

રાધા હી જાનેરો, ૭ મી ફેબ્રુઆરી.

સખમરીનના નિરંકુશ ઉપયોગ સંજ્ઞાથી જર્મનીની બાહરેલાતનો અગ્નિવત્તની સરકારે જવાબ ચોકલી આપેલ છે. જર્મનીની એ હીલચાલ પ્રજાઓના કાયદાથી વિરુદ્ધ છે, એવો તેમાં વાંધો લેવાયો છે, અને જણાવાયું છે, કે એ પ્રમાણે ખુલા દરિયાને જાંધ કરવાની કેાઇને રજા હોઇ શકે નહીં.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે વીર નગર વર્ડુનને મિત્ર રાજ્યોના માનદાનનો એક સુંદર દ્રોણીઆદ્ અમે અમારા વાંચનારાઓને લેટ આપીએ છીએ.

લાવનસર દરબારી ભાષાખાતું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૦મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

[અંક ૧૨.]

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઇ. ૭

લાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેદેઆતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મહેળવાર, ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

જર્મન પૂર્વ આફ્રિકામાં લડાઇ.

“મોસિમે શુલમે હું ઘાં હમ તો વતનમે નિકસે,
જિમ તરફ આદમેમ જુલ્યા ષે અદનમે નિકસે!”

અર્થ:—“કુલની મોસમમાં અમે આમારા દેશમાંથી એવી રીતે બહાર નીકળ્યા, કે જે પ્રમાણે આદમ અને હન્વાને એદનની વાડીમાંથી નીકળવું. પણ હવે.”

૧૯૧૬ ની વસંતની શરૂઆતમાં એલુ' ગન્થુ', કે જે શુલક “જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા” ના નામથી ઓળખાય છે, તે માત્ર આફ્રિકામાંજ નહીં પણ આખી દુનિયામાં જર્મનીના છેલ્લા સંસ્થાન તરીકે રહ્યો, અને એજ વખતે મિત્ર રાજ્યોએ તથા ખાસ કરીને જનરલ સ્મૂટ્સની સરહદી નીચે બ્રિટિશ લશ્કરોએ આ મહારવના પ્રદેશને કબજે કરવાની કૃતેહમંદ લડાઇ આદરી.

જર્મનીનું આ છેલ્લું સંસ્થાન ચોટામાં મોટું અને સારામાં સારું હતું. એક પ્રસિદ્ધ જર્મન લેખકના શબ્દો પ્રમાણે “જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા એ જર્મનીના બહારના બધા પ્રદેશોમાં મહિરૂપ હતું,” અથવા બીજી રીતે કહીએ, તો એક આનીતા દીકરા જેવું હતું. જર્મનીએ તેના ઉપર પુષ્કળ પૈસા ખર્ચ્યા હતા. આ અર્થ જંગલી ભૂમિમાં જર્મનીએ સંસ્થાનો સ્થાપવાની યોત્તાની અસાધારણ શક્તિ બતાવી આપી હતી, અને દેશી વસ્તી સાથેના બાવલાદોમાં તેમજ દેશનાં સાધનોની ખીલવટ કરવામાં પરમ સમર્થ બુદ્ધિ પ્રગટ કરી હતી. સમર્થ અમલદારોની એક પરંપરાએ તેના પ્રશ્નોનો અભ્યાસ કર્યો હતો, અને ખેતીની તથા વેપારની ખીલવટી માટે બધા પ્રકારના પ્રયોગો કરવામાં આવ્યા હતા. અનુકૂળ જગ્યાએમાં સંખ્યાબંધ ઝાડો રોપવામાં આવ્યાં હતાં, અને ઘણા ઉદ્યોગો દેશમાં ચાલતા થયા હતા. ન્હાનાં અને મોટાં ખાસ જર્મન મજબૂતીનાં શહેરો બાંધવામાં આવ્યાં હતાં, ખંદેરો તૈયાર થયાં હતાં, તથા રેલવેના અને બીજા પાકા રસ્તા બંધાયા હતા. દુકાનો, આખા પ્રદેશને ખુલ્લો કરવાને તથા તેને આબાદીને માર્ગે ચડાવવાને જે કંઈ થઇ શકે તે તમામ કરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરાંત, જર્મનો એકંદરે દેશી વસ્તીના મોટા ભાગને રાજી રાખી શક્યા હતા. શુભાગિરી તથા લટકાટ તેમજ મોટે ભાગે દંખાવી ઢીધી હતી.

જ્યારે વિગ્રહ શરૂ થયો, ત્યારે જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા એ બેશક એક મોટું અને વધતું જતું સંસ્થાન હતું. ૧૯૧૪ના ઑગસ્ટમાં તેની રાજધાની હાર-અસ સલામમાં એક મોટું પ્રદર્શન ભરાવાનું હતું, અને તેને માટે જર્મનીએ મોટા પાયા પર તૈયારીઓ કરી હતી. જર્મનીનું એવું જ માનવું હતું, કે આ મુલકનો તેનો કબજો હમેશાંને માટે ભરી રહેશે, અને તેના ભવિષ્ય માટે તેને સુદૃઢ સ્વપ્ના આવતાં હતાં. એ સ્વપ્ના સાચાં પાડવાનો તેણે પ્રયાસ પણ સારો કર્યો હતો, કારણકે એકંદરે તેનો કારભાર સારો હતો, એમ કહેવું પડે છે. પણ જ્યારે બેલ્જિયમ ઉપર ચડાઇ થઇ, અને તેટલા માટે ગ્રેટ બ્રિટને તેની સામે વિગ્રહ આંદોર કર્યો, ત્યારે તેનાં સંસ્થાનોની આવરદા ભરાઇ ચૂકી.

એ મુલકમાં જર્મનીનો પૂરેપૂરો કબજો લગભગ પચીસ વરસનો હતો. જ્યારે આફ્રિકાની યુરપનાં મોટાં રાજ્યો વચ્ચે વહેંચણી થયેલી, ત્યારે પૂર્વ અને પશ્ચિમ જર્મનીમાં એ જા'ડનો ઘણો દેશ તેને ભાગે આવેલો. એ ભૂતનો એક ભાગ જે વિશાળ પ્રદેશ પાછળથી “જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા” કહેવાયો તે હતો. તેની ઉત્તરે બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકા આવેલ છે, દક્ષિણે બ્રિટિશ ન્યાસાલેન્ડ તથા પોર્ચુગીઝ મોઝામ્બિક છે, પૂર્વમાં હિંદી મહાસાગર રહેલો છે, અને પશ્ચિમમાં ન્યાસા, ટાંગાનિકા તથા કિયુનાં સરોવરો છે. તેનો વિસ્તાર ૩૮૪,૦૦૦ ચોરસ માઇલ કરતાં વધારે એટલે જર્મનીના પોતાના કરતાં બમણો છે. જર્મન નૈઋત્ય આફ્રિકાના કરતાં એ પ્રદેશ ૬૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ કરતાં વધારે મહત્તર છે, કે જે સંસ્થાનનું લગ્ગર ૧૯૧૫ના જૂલાઈની ૬મી તારીખે જનરલ બાથાને કરી પણ સરતો વગર શરૂ થયેલું. તેની દેશી કાળી વસ્તી સુમારે ૭૫ લાખ જેટલી છે, અને કેટલીક જાતિઓ ચડિયાતા વર્ગની અને અર્ધ સુધરેલી છે. ઘણા આરબો લાંબા વખતથી આવીને વસેલા છે, અને તેમની અસર દેખાઇ આવે તેવી છે.

આ વિશાળ પ્રદેશ ઉપર જર્મનીએ પોતાનો વાવટો પહેલવહેલો ૧૮૯૦માં ઉઠાવેલો, પણ એ ભૂલણું ન ભોળું, કે જે વધારે વિશાળ મુલક પૂર્વ આફ્રિકાના નામથી ઓળખાય છે, તેનો ઇતિહાસ ઘણો જૂનો અને જાણવા જેવો છે. એમાં કશો શક નથી, કે ફિનીશિયનો તથા દક્ષિણ અરબસ્તાનના તેમના મળતિયાઓએ જે હજાર વરસ પહેલાં ત્યાં વસાવેલો હતો, અને ક્રિશ્ચિયન સંવત શરૂ થયો તે અરસામાં આરબોએ ઝાંઝીઆરના ટાપુ ઉપર અને તેની પાછળ ખડના ભાગમાં થાણાંઓ નાંખ્યાં હતાં.

“દુન્યાકો” સરાએ કાની રખી!

દર ઝીઝ યહાંધી આની જાની રખી:

જો આકે ન જાય વો જુદાપા દેખા,

જો જાદે આપે વો જાની રખી!”

અર્થ:—“દુનિયાને નાશ પામનાર ઘર દીકું, અહીંની દરેક વસ્તુ આવતી ને જતી ભઇ: જે આવીને ન જાય, તે તો ઘડપણુ ભયુ, અને જે જાળી ન આવે તે જુવાની ભઇ,”

પાછલા વખત પર આવીએ, તો ખારમી સદીમાં આરબો અને ઇરાનીઓ જા'ને ઝાંઝીબાર, મોંઝાસા, અને કિલ્લામાં વસેલા હતા. એ છેલ્લું સ્થાન, કે જે પાછળથી જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા થયો તે સુલકમાં આવેલું હતું, ત્યાં ઘણા વખત સુધી એક આરબ રાજ્ય જામેલું હતું. સોમાલી-લેન્ડથી દક્ષિણે આખા કિનારા ઉપર આરબો કાળા લોકો ઉપર રાજ્ય કરતા હતા; અને સોમું, હાથીદાંત, તથા ખીન્ને માલ હિન્દુસ્તાન અને પૂર્વ લાણી મોકલતા હતા. ત્યાં ખપ હોય ત્યાં શુલાનો પણ તેઓ વેચતા હતા. પંદરમી અને સોળમી સદીઓમાં, ફિરંગીઓ, કે જેઓ તે વખતના સૌથી સાહસિક નાવિકો હતા, તેઓ એ સુલકમાં આવી પહોંચેલા. તેમણે આરબ સુલતાનને હરાવ્યો, અને કિલ્લામાં પોતાની છાવણી કરી, પણ એશિયામાંથી વધારે આરબો આવતાં તેમને છતેલો ઘણો સુલક પાછો આપી દેવાની ફરજ પડી; અને પાછળથી શીદી લડવૈયાના ટોળાઓએ કિલ્લાને ખડેર કરી મૂક્યું. ફિરંગીઓને રાવુમા નદીની દક્ષિણ બાજુ તરફ હઠી જવું પડ્યું, પણ એ નદી તેમની ઉત્તરની સરહદ તરીકે રહી; અને તેની ઉપરની બધી ઝમીન આરબોએ ધીમે ધીમે પાછી મેળવી લીધી.

“ફિરંગી મસ્તકે આનંદી આરબૂ હય :

તો સાજી સિએ સાગરે મુશ્કબૂ હય !”

અર્થ :—“કોઈ મસ્તના આવવાની આશા છે, તો તેને આવકાર આપવા માટે હાથ પાનાર કરતૂરીની સુગંધવાળો પિયાલો લઇને ઉભો છે.”

બ્રિટિશોએ ઓગણીસમી સદીની શરૂઆત સુધી પૂર્વ આફ્રિકા તરફ ખાસ ધ્યાન આપેલું નહીં. એ અરસામાં તેમણે “કેપ ઓફ શુડ હોપ” ના કબજે કર્યો હતો, અને તેઓ ફ્રેંચની કેટલીક યોજનાઓ ઉપી વાળવામાં રોકાયેલા હતા. ફ્રેંચોએ માડાગાસ્કરમાં ધાણું નાંખ્યાં હતાં, અને મોરીશિયસનો કબજો લીધો હતો. ૧૮૦૪ માં બ્રિટિશ સરકારે એક લશ્કર ચડાવ્યું હતું, કે જે કેપની પાછળ થઇને પૂર્વ આફ્રિકાને કિનારે પહોંચેલું, કે જ્યાં તે આરબ રાજ્યકર્તાઓ સાથે કોલકરારમાં ઉતરવાનો જાહેાખરત કરી શકે. તે પછી કેટલેક વખતે ઝાંઝીબારમાં એક કોન્સલની એક્સિસ સ્થપાયેલી. એ અરસામાં ઝાંઝીબાર અને પૂર્વ આફ્રિકાના બીજા ઘણા આરબ સુલક ઉપર મસ્કતથી કારભાર ચાલતો. મસ્કત ઇરાની અખાતના મુખ ઉપર આવેલી એમાનની રાજધાની હતી, અને ત્યાંના સુલતાનની સાથે બ્રિટિશોને સાથે સંબંધ હતો.

“કદ તેરા સર્વે રવાં થા, મુજે માલુમ ન થા :

ચાંદ બદલીમેં નિહાં ધા; મુજે માલુમ ન થા !”

અર્થ :—“તારા શરીરની ઉઘાઘ ચાલતો શરૂ છે, તે હું જાણતો નહોતો : ચંદ્રમા વાદળીમાં સંતાયલો હતો, તે હું જાણતો નહોતો.”

કિનારાની પાછળ શું રહેલું છે, તેની તે વખતે જહાઝની દુનિયાને ઘેરી જાગર હતી.

ગઈ સદીની મધ્યથી જે સુસાદુરો અંદરના ભાગમાં જઈ આવ્યા છે, તેમના વૃત્તાંતો દુનિયાના ઇતિહાસના સૌથી અદ્ભુત લેખોની ગણાયેલી કરે તેવા છે. પ્રથમ ઝાંઝીગારમાં અને ખંડ ઉપર ઇંગ્લંડની ચર્ચ મિશનરી સોસાયટીનાં મિશનો સ્થપાયેલાં, અને તેના પહેલા પ્રતિનિધિઓ જન્મથી જર્મન હતા. આરબો પાસેથી તેમણે એવી વાતો સાંભળેલી, કે સુલક ગરમ છતાં અંદરના ભાગમાં દૂર ખરડના પહાડો છે, અને પશ્ચિમે સેંકડો માઇલના વિસ્તારનાં મોટાં સરોવરો છે. આ વાતોથી ઉત્તેજિત થઇને ફેડ અને રેખમન નામે વર્ટીગર્ગના રહેવાસી જે મિશનરીઓ પ્રથમ અંદરના ભાગમાં ગયેલા, અને તેમણે કિલિમાંજરોના લગ્ન પહાડની શોધ કરેલી. દુનિયાના મોટામાં મોટા પહાડોમાંના એ એક છે, અને ઘણે ભાગે આશ્ચર્યકારક સૌંદર્યથી ભરપૂર છે. તેમના વૃત્તાંતોથી બીજા શોધકોને ઉત્તેજન મળેલું, જેમકે બર્ટન અને સ્પીકને, ટાંગાનિકા અને વિક્ટોરિયા ન્યાન્ઝાનાં સરોવરો શોધવાનું માન સ્પીકને ઘટે છે. બીજા શોધકોમાં લિવિંગ્સ્ટન, સ્ટેનલી, તથા કમાન્ડર કેમેરોનનાં નામ પણ ઉમેરવાં જોઈએ.

ઝોગણીસમી સદીના પાછલા ભાગમાં ગ્રેટ બ્રિટનને સારે નસીબે ઝાંઝીગારનો ફોન્સલ જનરલ સર જૉન ઠર્ક અસાધારણ શક્તિનો આદમી હતો. સર જૉને કિમીયામાં શસ્ત્રોધ તરીકે કામ કર્યું હતું, અને ઝાંઝીગારની ચડાઈમાં લિવિંગ્સ્ટનની સાથે હોઇને તેણે પૂર્વ આફ્રિકામાં બીસ કરતાં વધારે વરસ ગાળ્યાં હતાં. રાજકીય બાબતોમાં તેની સમજણ અસાધારણ હતી, અને બીજાઓ આકર્ષાય એવા પ્રકારનો તે આદમી હતો. ઝાંઝીગારનો સુલતાન અને આરબ ઠાકોરો તેને ઝાળખતા હતા, તેના પર વિશ્વાસ રાખતા હતા, તથા તેની સલાહ પ્રમાણે ચાલતા હતા. એટલે સોમાલીલેંડથી ફિરંગીઓના સુલક સુધીના આખા મોટા સુલકના રાજ્યકર્તા જેથી તે યદ્ય પડ્યા હતા. ખ્રિષ્ટિય સત્તાના વિસ્તાર માટે તેને ઘણું આશ્રય હતો, અને સુલામગિરીના વેપારને દાબી દેવાને પણ તે ઉત્સુક હતો. આ જાને ઉદ્દેશોમાં તે ઘણું અંશે પાર પડેલો. તેણે ઝાંઝીગારના સુલતાનને સુલામને વેપાર બંધ કરવા સમજાવ્યો, પણ રાજકીય ક્ષેત્રમાં ફેંચી તેની ચારે હતા, કારણકે ઝાંઝીગારમાં તેમણે પણ એક ફોન્સલખાતું સ્થાપ્યું હતું, અને તેમની સાથે એવા ઠોલકરાઈ હતા, કે સર જૉનના હાથ છૂટા નહોતા.

બીજી શહેનશાહતના વખતમાં ગ્રેટ બ્રિટન તથા ફ્રાન્સે લડાઈ ન થાય તે માટે એવા કરાર કર્યા હતા, કે પૂર્વ આફ્રિકામાં મસ્કતના તથા ઝાંઝીગારના સુલતાનના પ્રદેશોને એકત્ર પક્ષે પોતાના રાજકીય અંકુશમાં લાવવા નહીં. જાને રાજ્યો વચ્ચે હરીફાઈ પુષ્કળ ચાલતી હતી, પણ તેથી આરબો પોતાનો સુલક રાખી શકેલા. છેવટે એક ત્રીજું રાજ્ય વચ્ચે પડ્યું, અને તેણે રિયતિ બદલી નાંખી. એ ત્રીજું રાજ્ય તે જર્મની.

“સમાયા હય જબસે તું આંખોંમેં મેરી,
નિઘર દેખતા હું ઉંધર છલિં તુ હય!”

અર્થ:—“ત્યારથી તું મારી આંખોને પસંદ પડ્યો છે, ત્યારથી ત્યાં જોઈ હું, ત્યાં તું ને તુંજ દેખાય છે!”

જર્મન વેપારીઓ તો ઝાંઝીબારમાં છેક ૧૮૪૬ માં દેખાયા હતા, પણ જર્મનીની એકલા થયા પછી કેટલેક વરસેજ દેશર ધીબા વિકસેલમ અને તેના પ્રધાનોએ જર્મનીનાં સંસ્થાનો વધારવાની રાજનીતિનું અનુસરણ કરેલું. આફ્રિકા સિવાય પૃથ્વીના ધીબા ભાગો તો વહેંચાઈ ગયા હતા, એટલે આફ્રિકા તરફ જર્મનીનું ધ્યાન બાય, એ સ્વાભાવિક હતું. ૧૮૮૪ માં ડા. કાર્લ પીટર્સને પૂર્વ આફ્રિકા મોકલવામાં આવેલો, કે જ્યાં જર્મનોના કહેવા પ્રમાણે તેણે કેશી રાજ્યોની સાથે કોલકરારો કરીને કેટલાક હક મેળવેલા. પછીના વરસમાં જર્મન સરકારે તેને તથા આ સાહસમાં તેના સાથીઓને શહેનશાહી રક્ષણનો પરવાનો આપેલો. ૧૮૮૫ માં જર્મનીએ વિતુના સ્વતંત્ર રાજ્યને પોતાના રક્ષણ નીચે આવેલું ઝાહર કર્યું. ૧૮૮૬ માં ગ્રેટ બ્રિટન અને જર્મની વચ્ચે એવી સમજુત થયેલી, કે ઝાંઝીબારના સુલતાનના સુલકમાં ઝાંઝીબાર, પેન્ગા અને લાસુના દ્રીપસમૂહનો સમાવેશ થાય, અને તે ઉપરાંત તુંગી અખાતથી કિપિની સુધી કિનારા પર દસ માઇલનો પટ્ટો તથા કેટલાંક ઉત્તરનાં શહેરો પણ રહે. ઝાંઝીબારના સુલતાનો જે હાલો કરવા હતા, તેથી આ પ્રદેશ ઘણો એછો હતો.

દરમિયાન ખ્રિટિશોએ પૂર્વ આફ્રિકામાં પોતાને મળેલા પ્રસંગો પુરતો લાભ લીધેલો નહીં, પણ હવે તેમણે ખ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકન એસોસિએશન નામે એક કંપની કાઢી, અને ડા. પીટર્સની કંપની સાથે હરીફાઈ શરૂ કરી. ૧૮૮૭ માં ઝાંઝીબારના સુલતાને અંગા નદી તથા કિપિની વચ્ચેના પોતાના સુલકનો ખ્રિટિશ કંપનીને પટ્ટો લખી આપ્યો; પણ પછીના વરસમાં દરીફ જર્મન કંપનીને પણ અંગાની દક્ષિણના પ્રદેશમાં તેણે તેવાજ લાભ આપ્યા. ખ્રિટિશો તથા જર્મનો વચ્ચે પુષ્કળ અદેખાઈ અને મનદુઃખ થયેલાં, જેનો અંત આણવાને ૧૮૯૦ ના જૂલાઈની ૧ લી તારીખે ગ્રેટ બ્રિટન તથા જર્મની વચ્ચે એક સંધિ કરવામાં આવ્યો, જેમાં ફ્રાન્સે પણ સહી કરી.

“ચોહ જો તુમમં હુમમં કરાર થા, તુમેંદ ચાદ હો કે ન ચાદ હો :

ચોહી વાદા યાની નિખાઈદા. તુમેંદ ચાદ હો કે ન ચાદ હો !”

અર્થ:—“જે તમારી અમારી વચ્ચે કોલકરાર થયા હતા, તે તમને ચાદ હોય કે ન હોય : તે કરાર તો ખીતિ નિલાવવાનો હતો, પછી તમને ચાદ હોય કે ન હોય !”

(આ મહત્ત્વનો વિષય હવે પછીના અંકમાં બીરી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—181—

સામાન્ય સ્થિતિ.

અત્યાદે લડાઈની સામાન્ય સ્થિતિ અતિશય લચકર છે. જર્મની આગ્યોટો ઉપર આગ્યોટો ડુળાવ્યાજ કરે છે, પણ સળમરીનોના નાશ માટે ખ્રિટિશ નૌકા ગારો પ્રયત્ન કરી રહેલ છે,

અને ઘણી નવી યોજનાઓનો ઉપયોગ ચાલ્યા કરે છે. પશ્ચિમ મેખરા ઉપર ચડાઈની બ્રિટિશ તૈયારી તોપો અને રેલવેની ણાળતમાં અધૂરી જણાય છે. અમેરિકાએ હજી વિશ્વ ઝાંઝર કર્યો નથી. દુનિયાનાં ઘણાં ખંડો તટસ્થ રાજ્યોએ સળમરીનના નિરંકુશ ઉપયોગ વિરુદ્ધ અવાજ ઉઠાવ્યો છે. ઉત્તર જર્મનીએ હજી સુધી કોઈને હાથ આપેલ નથી. પણ રાવણનાં દસ મહારાજાઓમાં રાજાવાનો વખત ઝડપથી પાસે આવતો દેખાય છે.

સળમરીનનો ત્રાસ.

લંડન, ૮ મી ફેબ્રુઆરી.

અમીરોની સલામાં હોર્ડ કર્જને સળમરીનના ત્રાસને પહોંચી વળવાને લેવાતાં પગલાંનું વર્ણન આપ્યું છે. છેવટે તેણે કહ્યું છે, કે “આપણે વિચારના સર્વોપર અને લયકર વળત પાસે આવી પહોંચ્યા છીએ. કદાચ હવે પછીના મહિનાઓમાં દુશ્મન પહેલાંના કરતાં પણ વધારે ત્રાસદાયક કર્મો કરશે; અને તેને દરાવવાને આપણને જાંઘાં સાધનોનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર પડશે.”

અમેરિકામાં જાગૃતિ.

ફિસાલબિદ્યા, ૮ મી ફેબ્રુઆરી.

ત્રીસ લાખ જર્મન-અમેરિકનોનું પ્રતિનિધિત્વ કરનારા અઠાવીશ સંસ્થાનના પ્રતિનિધિઓએ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તરફ વફાદારીના કસમ લીધા છે, પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનના કૃત્યને બહાલ રાખ્યું છે, અને લશાઈ જાગે તો જર્મન-અમેરિકન પલટનો કબી કરવાનું કબૂલ કર્યું છે.

ન્યૂ યૉર્ક, ૮ મી ફેબ્રુઆરી.

જર્મન-અમેરિકનોની વફાદારીની વાતો છતાં કાવતરાં સામે પુરતી સાવચેતીઓ લેવામાં આવે છે; અને ઘણાં મહત્વનાં જાતાંઓ પોતાના યુટોનિક નોકરોને રજા આપવા લાગ્યાં છે. ઓગણીસ વિમાન બનાવનારાં કારખાનાંઓએ સરકાર માટે દર અઠવાડિયે ૨૦૦ વિમાન બનાવી આપવાનું વચન આપેલ છે.

હિંદીમાં સનૂસીની હાર.

લંડન, ૮ મી ફેબ્રુઆરી.

ગિરજાની દક્ષિણે પટેલા સેયક અહમદ સનૂસીના લશ્કરે હાર ખાધી છે, અને તેને નહાસણું પડ્યું છે. સિવાનો તથા યુનાસિજ ઘાટનો આપણે કળાને લીધો છે.

પૂર્વ આફ્રિકામાં હિંદી લશ્કર.

લંડન, ૮ મી ફેબ્રુઆરી.

જનરલ સ્મટ્સ એક લેખમાં હિંદી લશ્કરના વર્તનની સારી તારીફ કરે છે, અને ખાસ કરીને પહાડી તોપખાનાંના માણસોના કાગળે વખાણે છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

૫. ૩.]

મંગળવાર, ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

[અંક ૧૩.]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી મસિદ્દ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૭ મો ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

જર્મન પૂર્વ આફ્રિકામાં લડાઇ.

(ગયા અઠથી ચાલુ.)

આ કેલેક્ટરારથી “જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા” ની ઉત્પત્તિ થઇ. જર્મનીએ વિદ્યુ ઉપરથી અને પોતાના નવા સંસ્થાનની ઉત્તરની બધી ભૂમિ ઉપરથી પોતાનો હક અથવા હાથ ઉઠાવી લીધો. ઐટ પ્રિટને ઝાંઝીબાર અને પેન્જાને તથા જર્મનીની નવી સરહદની ઉત્તરે સોમાલીલેંડ સુધીના બધા પ્રદેશને પોતાના રક્ષણ નીચેના મુલક ઝાહેર કર્યો, કે જે મોંબાસાથી પશ્ચિમે અંદરના ભાગમાં યુગેંડા સુધી પહોંચ્યો. જર્મનીએ આ પ્રદેશનો બ્રિટિશ હાથ નીચે આવેલ તરીકે સ્વીકાર કર્યો. માડાગાસ્કર, સહારા, અને નાઇજરિયન સુદાનમાં ફ્રાન્સના હક કબૂલ રખાયા. ઐટ પ્રિટને પાછળથી પોતાના પ્રદેશમાં ત્રણ રક્ષિત રાજ્યોની સ્થાપના કરી—વિદ્યુ સહિત પૂર્વ આફ્રિકાનું રક્ષિત રાજ્ય, યુગેંડાનું રક્ષિત રાજ્ય, તથા ઝાંઝીબારનું રક્ષિત રાજ્ય. પૂર્વ આફ્રિકન રક્ષિત રાજ્યનો ગવર્નર ઝાંઝીબારનો હાઇ કમિશનર હતો, પણ બીજી રીતે કારભારો જુદા જુદા અને પરસ્પરથી સ્વતંત્ર હતા.

ઝાંઝીબાર શહેર, એજ નામના ટાપુ ઉપર આવેલું હોઇને, પૂર્વ આફ્રિકામાં મોટામાં મોટું હતું, અને તેના જેવું જાંદર બીજે કયાંય નહોતું. જર્મનીને અપાયલા મુલકમાં કોઇ પણ સ્થાન એટલા મહત્વનું નહોતું, અને કેલેક્ટરાર ત્યારે પ્રમિલિત થયા, ત્યારે જર્મિન અને હાન્ગર્જના સંસ્થાનપક્ષને ઘણો અસંતોષ પચેલો. પણ જર્મનો તરત બીજા જાંદરા શોધવા લાગ્યા, અને તેમને તાંગા તથા દાર-અસ-સલામ મળી આવ્યાં. ૧૮૯૬ માં તાંગાથી તેમણે એક રેલવે બાંધવા માંડી, કે જે પાછળથી ઉસંબરા રેલવે કહેવાય, અને ઉસંબરાના ઘાટ ઉપર થઇને છેક કિલિમાંજરો પર્યંત પહોંચી. અહીંથી તેમણે તાંગાનેકા સરોવર સુધી એક બીજી લાઇન બાંધી. તેનું છેલ્લું સ્ટેશન ઉછછ આગળ છે, કે ત્યાં ૧૮૭૨ માં લિવિંગ્સ્ટન અને સ્ટેનલીની મુલાકાત થયેલી. વિશ્વ શરૂ થયો, ત્યારે તાંગાથી શરૂ થતી ઉસંબરા રેલવે ગોશી સુધી એટલે કિનારાથી બસે માઇલ કરતાં વધારે અંતર સુધી પહોંચી હતી; અને દાર-અસ-સલામથી ઉછછ સુધીની મધ્ય રેલવે, કે જે ૧૯૧૪ ના ફેબ્રુઆરીમાં જ પૂરી થયેલી, તે ૭૮૦ માઇલ લંબાઇની હતી. આ જાંદરા અને રેલવેઓ ઉપર જર્મન પૂર્વ આફ્રિકાના જીતનનો

આધાર હતો; અને એ ચોક્કસ હતું, કે એ કોઈ પણ જોરાવર દુશ્મન એ હાથ કરી શકે, તો સુલકમાં જર્મન સત્તા બહુ વાર ટકી શકે નહીં.

“તજવીજં દઝાંદો ઐર તદખીરં” કરો લાખાં,
આખરકો વોહી હોવે એ કુછ કે ખુશ આહો!”

અર્થ :—“હજારો તોડખોડ અને લાખો સુક્ષિપ્તો કરો, પણ છેવટે તો જે પ્રભુ ધારે તે થાય.”

જર્મનીએ આ પ્રમાણે ચોતાના મુખ્ય સંસ્થાન ઉપર પ્રીતિ દર્શાવી હતી, છતાં ત્યાં વસવાટ તો બહુજ ધીમેથી થયો હતો. એવી ગણના થયેલી, કે ૧૯૧૩ માં તેની ગંધી ગોરી વસ્તી મળીને છ હજારની અંદર હતી, અથવા જર્મન નૈર્ઋત્ય આફ્રિકાની ગોરી વસ્તીથી માત્ર સુમારે ૩ હતી. પણ લડાયક ઉમરના બધા પુરુષો ફેળવાયેલા સિપાઇઓ હતા, અને ન્યારે વિગ્રહ શરૂ થયો, ત્યારે પૂર્વમાંથી બીજા જર્મનો આવી મળવાને લીધે તેમની સંખ્યા છેવટે લગભગ ૩,૦૦૦ નેટલી થયેલી. તેમની પાસે મુશ્કળ મશીનગનો, રાઇફલો, અને બીજાં હથિયારો હતાં. ઉપરાંત, તેમની પાસે કાળા લોકોની પણ કેટલીક પલટનો હતી, જેમાં સુમારે છ કે સાત હજાર માણસો હતા. જર્મન કથાયતમાં ફેળવાયેલા હોઇને એ કાળા લોકો પણ સારા લડવૈયા હતા.

જર્મનીને એવો તો ખ્યાલ પણ નહીં આવેલો હોય, કે તેને ચોતાને પૂર્વ આફ્રિકાનો સુલક છોડી કેવાની દુરજ પડશે. તેને ખબર હતી, કે રક્ષિત રાજ્યમાં બ્રિટિશ લશ્કર ઘણું ઓછું હતું, અને વિગ્રહ જલ્દી પૂરો થશે એવી આશા હોવાથી એ પ્રદેશના લવિધ્ય માટે કશી ચિંતા નહોતી. એથી ઉલટું, તેનો ધરાવો બ્રિટિશ સુલકમાં લડાઇ લઇ જવાનો હતો, કે ન્યાં ગચાવ કે ચડાઇ માટે કશી તૈયારી નહોતી. મોંઝાસાથી વિક્ટોરિયા ન્યાન્જાના સરોવર સુધીની રેલવે દુશ્મનને હુમલો કરતાં ફાવે તેવી હતી. આ લાઇન જર્મન સરહદની લગભગ સમાંતર હતી, અને તેમની વચ્ચેનું અંતર જુદે જુદે રચણે ૫૦ થી ૧૦૦ માઇલ સુધીનું હતું. તાંગાથી મોશી સુધીની જર્મન ઉસખરા રેલવે એવી હતી, કે જેથી બ્રિટિશ લાઇનની સામે જલ્દીથી લશ્કર એકત્ર કરી શકાય. જર્મનીની યોજના એ હતી, કે એ લાઇન ઉપર ઝમીન-રસ્તે હુમલો કરવો, હોનિંગ્સબર્ગ નામની કૂચે દરિયામાંથી મોંઝાસા ઉપર તોપો ચલાવવી, અને ન્યાસાલેન્ડ તથા ઉત્તર રૂહોડીસિયામાંથી પદ્મ ચડાઇ કરવી.

“વો સામને નજર આતી હય મંઝલે મકસદ,
મુસીબત આએ અગર કુછ તો દિલ! ન ધખરાના”

અર્થ :—“આ સામે વહાલાતુ” ઘર કેળાય છે. ઓ મન! કદાચ કંઈ સંકટ પડે, તો ગભરાઇશ નહીં.”

ન્યારે વિગ્રહ શરૂ થયો, ત્યારે પૂર્વ આફ્રિકાની અંદર બ્રિટિશો ગંભીર સ્થિતિમાં હતા.

પહેલા મહિનામાં તો તેઓ એક હજાર કરવાં વધારે આદમીઓ રણમાં ઉતારી શકે એવું નહોતું. કેટલુંક લશ્કર સોમાલીઓની સામે યડાઈમાં ગયું હતું. એ લશ્કરને વરત પાછું બોલાવવામાં આવ્યું, અને પાંચસેક રાઇફલવાળા એકત્ર થયા. જસેક વોલિસો રેલવેની રક્ષા કરવા લાગ્યા. ગોરા વતનીઓએ વોલ્ટિયરોની બે ટુકડી તૈયાર કરી; અને યુગેંડા રેલવે વોલિટિયરોને લાઇન પરના પૂલોના બચાવ માટે આવાહન થયું.

૧૯૧૪ ના ઑગસ્ટમાં જર્મને પોતાની ચડિયાતી સંજ્યાનો ઘરાળર લાલ લઈ શક્યા નહીં. તેમણે દક્ષિણમાં કેરોંગા પાસે, ન્યાસા સરોવર ઉપર, તથા પશ્ચિમમાં એંગરકોર્ન આગળ હુમલા કર્યા, પણ તેમનું કશું વળ્યું નહીં. જો તેઓ એકદમ યુગેંડા રેલવે ઉપર ધસ્યા હોત, તો તેઓ સારી છત મેળવી શકત. પણ મોંઝાસાથી દક્ષિણે કિનારા ઉપર ટાવેલા અને વાંગાનો કબજો લેવા ઉપરાંત તેમણે ઑગસ્ટમાં કશું વધારે કર્યું નહીં. સપ્ટેમ્બરના પહેલા અઠવાડિયાની આખરે તેમણે રેલવેની સામે ગંભીર હાલચાલ શરૂ કરી.

દરમિયાન ઑગસ્ટની ૧૩ મી તારીખે જર્મન રાજધાની દાર-અસ-સલામ ઉપર એક ખ્રિટિશ કૂચરે તોપ ચલાવી હતી. બંદરમાં ખાણસો ઉતરેલા, અને તેમણે વાયરલેસનું નવું સ્ટેશન બંધાયું હતું તેનો નાશ કરેલો. મોવે કરીને ૬૫૦ ટનના એક જર્મન વહાણને પણ ડુબાવવામાં આવ્યું હતું.

ઑગસ્ટ વીતી ગયો, અને સપ્ટેમ્બરની ત્રીજી તારીખે હિંદુસ્તાનથી થોડી મદદ આવી પહોંચી. ક્વિગેડિયર-જનરલ સ્ટુઅર્ટ તેનો ઉપરી હતો, અને તે તમામ ખ્રિટિશ લશ્કરનો ઉપરી થયો. હજી પણ જર્મનેા જરથી હુમલો કરે, તો તેમને પહોંચી વળવાને જોઇએ તેટલી ખ્રિટિશોની સંખ્યા નહોતી. પણ દેશ મોટે ભાગે પાણી વગરના વેશન હોવાથી બચાવનું કામ પ્રમાણમાં સહેલું હતું.

સપ્ટેમ્બરમાં યુગેંડા લાઇનની સામે દુશ્મને કેટલાક પ્રયત્ન કર્યા. પહેલા ચત્રમાં ત્રસાવો નહી ઉપરના રેલવેના પૂલ પાસે તેને હાડી જવું પડ્યું. બીજા ચત્રમાં વિક્ટોરિયા ન્યાન્જા સરોવર પાસે કિસાઇમાંથી તેમને નીકળી જવાનું ઠીક લાગ્યું; અને વિનિફ્રેડ તથા કેવિરોન્ડો નામે આગબોટોની મદદથી કારંચુ છોડીને સરોવરનો આશ્રય લેવાની ફરજ પડી. ત્રીજી યડાઇ સૌથી વધારે જોખમલદેલી હતી. તે વાંગાથી શરૂ થઇને કિનારે કિનારે મોંઝાસા સુધી પહોંચવાની હતી, અને એ યડાઇની સાથે કોનિંગ્સબર્ગ કામ કરવાની હતી.

કોનિંગ્સબર્ગને મોંઝાસા ઉપર તોપ ચલાવવાનું કામ સુપ્રત થયું હતું. મોંઝાસા શહેર એક ટાપુ ઉપર આવેલું છે, અને ખંડની સાથે તે એક પૂલથી જોડાયેલું છે. પણ ખ્રિટિશ નૌકાની તજવીઝથી કોનિંગ્સબર્ગ કારાવેલી તારીખે હાજર થઇ શકી નહીં. ઝમીન ઉપરના લશ્કરને પણ ગાસ્ટી આગળ નટકી જવું પડ્યું. લડાઇ જરથી ચાલી. બધા ગોરા અમલદારો જખમી થયા, અને એક દેશી સારજન્ટની હિંમતથીજ દુશ્મનનો પરાજય થયો. ઑક્ટોબરની બીજી તારીખે

THE VENIZELIST HEAD-QUARTERS AT SALONICA—NATIONALIST
VOLUNTEERS ARRIVING.

સાલોનિકામાં વેનિઝેલિસ્ટોની છાપણી—નેશનેલિસ્ટ વોલન્ટિયરોનું આવી પહોંચવું.

કેટલુંક હિંદી લશ્કર આવી પહોંચ્યું. આખા ઑકટોબરમાં જર્મનો લાઇનથી સિત્તેરેક માઇલ દૂર ટાવેટને તથા એકબે એટલાંજ દૂરનાં મથકોને ટકાવી રહ્યા. પણ ખ્રિષ્ટિયોએ રેલવેને સુરક્ષિત રાખી, અને વધારે કુમકની રાહ ભેઘ.

હિંદથી એક બીબુ લશ્કર નવેંબરની પહેલી તારીખે કિનારે આવી પહોંચ્યું, અને બીજા દિવસની સહવારે બે તોપોવાળી હોડીઓ સાથે તાંગાની નજીક દેખાઇ. મેજર-જનરલ એઇટકેન તેનો ઉપરી હતો. તાંગાને તાબે થવાનું કહેલું મોકલવામાં આવ્યું. ઉપરી અમલદારે ગબ્બર્નર ગેરહાજર છે, અને તેને પૂછવાની જરૂર છે, એવું બહાનું કાઢીને થોડા કલાકની મેહતલ માગી. એ વખત પૂરા થતાં એજ કારણ માટે થોડા વધારે કલાક આપવામાં આવ્યા. એ અરસાનો લાલ લઇને તેણે ઉત્તરના રેલવેની મદદથી અંદરના લાગમાંથી સિપાઇઓ ધોલાવ્યા, અને શહેરના બચાવની મજબૂતી કરી.

“ન જાના સાદગી પર સાદાદિલ કન સાદાચોંટી :

બહુનરે સીરને સૈનાં બની આદમ લી હોતે હંય !”

અર્થ :—“ઓ ભોળા માણસ ! આ દાદી મૂંઝ વગરના માણસોની લલમનસાઇ પર બૂલી પડીશ નહીં. કારણકે મનુષ્યોમાં પણ ઘણા શેતાની આચરણવાળા હોય છે.”

સખ્ત લડાઇ પછી ખ્રિષ્ટિયો તાંગામાં પહોંચી શક્યા. દુશ્મનોમાં રીસે લરાયલી મધમાંબી-ઓનાં ટોળાં પણ હતાં. ઝાડીમાં અને રસ્તામાં મધપૂડા છુપાવવામાં આવ્યા હતા, અને ઢાંકણોને શુષ્ક વાળા લગાડવામાં આવ્યા હતા, જે ખ્રિષ્ટિયો આવતાં ખેંચી લેવાયા. ઘણા સિપાઇઓને સખ્ત ડાખ થયેલા. પણ શેરીઓની અંદર મકાનોમાંથી એવી આગ વરસવા માંડી, કે ખ્રિષ્ટિયો આગળ વધી શક્યા નહીં. તેમને જાંદર તરફ હડી જવાની અને ફરી વહાણમાં ચડવાની ફરજ પડી. એજ દિવસે લોંગિટો ઉપર હુમલો થયો હતો, અને તે નિષ્ફળ નીવડ્યો હતો. પણ એ જગ્યા દુશ્મને એક પખવાડિયા પછી છોડી દીધી, અને ખ્રિષ્ટિયોએ તેનો ફરીને કબજો લીધો. નવેંબરના ત્રીજા અઠવાડિયામાં જર્મનોએ યુગેડા ઉપર ચડાઇ કરી, અને કયાકાના કિલ્લાનો કબજો લીધો.

“આહિરાગરદિશે અરદ્દ હય હિંડોલેટી તરહ :

પસ્ત દા ચાર જે આને હંય નો દા ચાર બસદ !”

અર્થ :—“કાળચક્ર તો દેખીતું હિંડોળા જેવું છે : જો બેચાર વાર નીચે આવે છે, તો બેચાર વાર ફરી જાંબે ચડે છે.”

૧૯૧૫ ના જાન્યુઆરીમાં જર્મનો ખ્રિષ્ટિય મુલકમાં ઘુસી શક્યા. એક વાર તેમને રોકવામાં તથા હઠાવવામાં આવ્યા, અને સરહદની અંદર દક્ષિણે ૨૦ માઇલ દૂર ભસિન કરીને જગ્યા છે, તે તેમને ખોલી પડી. પણ એ મહિનાની ૨૦ મી તારીખે તેમણે ૨,૦૦૦ માણસો લઇને એ

સ્થાન પર હુમલો કર્યો, અને બીજે દિવસે તેનો કબજો લીધો. હિંદી પાયદળની ત્રણ ટુકડીઓ તેની ચોરી કરતી હતી, અને દારૂગોળો તમામ ખૂટી ગયો, ત્યાં સુધી તાબે થયેલી નહીં.

બ્રિટિશ જોયા પછી જર્મન પૂર્વ આફ્રિકાનાં બીજાં મુખ્ય મથકોમાંથી બ્રિટિશો ઘોડી વાર ખસી ગયા. પણ રૂફિગી નદીના મુખની સામે આવેલ માફિયા ટાપુનો તેમણે કબજો લીધો, અને ફેબ્રુઆરીની ૨૬મી તારીખે આખા કિનારાને ઘેરા દાદ્યો. તટરેથોને દૂર થવા સારૂ ચાર દિવસની મેહલત આપવામાં આવી. સંદેશનની અંદરના જર્મનોને આ પ્રમાણે ગદારની મદદ ન મળે એવો જાહેરાત થયો. જાન્યુઆરીમાં દારૂ-અસ-સલામ ઉપર ફરીને પણ તોષો છૂટી.

એપ્રિલની આખરે બ્રિગેડિયર-જનરલ ટિચે મેજર-જનરલના હોદ્દાથી પૂર્વ આફ્રિકામાં બ્રિટિશોનો સેનાપતિ નિભાયો. ૧૯૧૫ના ઉન્હાળામાં લડાઈ ચાલુ રહી, પણ કશું મહત્વનું પરિણામ આનું નહીં, જર્મનોએ યુગેંડા રેલવે ઉપર વારંવાર હુમલો કર્યો, પણ તે નકામા ગયા. નિકટોરિયા ન્યાન્ગા સરોવર ઉપર જૂનની ૨૫મી તારીખે દુરમને બુકોબા આગળ હાર ખાધી.

લડાઈમાં બ્રિટિશોને માંખીઓ તથા બીજાં જંતુઓને લીધે ઘણી હરકત ખમવી પડી. સિંહો અને બીજાં જંગલી પશુઓની વાત તો જુદી. મેલેરિયા વગેરે જે દટોં ગોરા માણસોને કાળા માણસોના દેશમાં સતાવે છે, તે પ્રચલિત હતાં. એક બ્રિટિશ અમલદારે લખેલું, કે એ સુલક ચેતાનને ચેતાનો છે, અનેક જાતના ત્રાસદાયક જંતુઓથી ભરેલો છે, તથા ત્યાં નવ જાતના એકબીજાથી ખૂબ તાવ આવે છે.

ઓગસ્ટની આખરમાં જર્મનો નિકટોરિયા ન્યાન્ગા સરોવર પાસેથી હટી ગયા. નવેમ્બરમાં તેમણે લોંગિડો પાહું લીધું, અને ટાવેટાની પૂર્વે સેડેંગેટીનો પણ કબજો લીધો. ડીસેમ્બરમાં મોંબાસાથી નેર્સેસમાં ૭૦ માઈલ ઉપર આવેલું ટેન્સિંગો નામે ન્હાતું સ્થાન પણ તેમણે જિતી લીધું. ફરી તેઓ યુગેંડા રેલવેને સતાવવા લાગ્યા.

આટલા વખતમાં પૂર્વ આફ્રિકામાં મહત્વની ક્તેદ ન મળવાથી ગ્રેટ બ્રિટનમાં હાહાકાર થયો હતો. પાર્લામેન્ટમાં પ્રશ્નો પછાયા હતા, અને વર્તમાનપત્રો વધારે ઉત્સાહ જતાવવાની સરકારને સૂચના કરી રહ્યાં હતાં. નવાં લશ્કરો મોકલવામાં આંધ્યાં, અને ડીસેમ્બરમાં એમ ઝાહેર કરવામાં આંધું, કે ગ્રેડ સેનાપતિ સર હોરેસ સ્મિથ-ટોરિઅનની એ પ્રદેશમાં ઉપરી વરીકે નીમણુક થઇ છે.

જનરલ સ્મિથ-ટોરિઅન ચેતાની નવી જગ્યાએ જવા માટે તરત રવાના થયો, પણ સફરમાં તેને ન્યૂમોનિયાનો વ્યાધિ થઇ આંધ્યો. ફેબ્રુઆરીની ૧૦મી તારીખે વિગ્રહ આંદ્રિસે ઝાહેર કર્યું, કે નાહરસ્ત વખીયતના કારણથી તેને રીટાયર થવું પડ્યું છે, અને લેફ્ટેનન્ટ-જનરલ સમ્સની તેની જગ્યાએ નીમણુક થયેલ છે. આ ખબરથી યૂનિયનમાં અને સામાન્ય રીતે આખી

શહેનશાહીમાં આનંદ થયો. એ નીમલ્યુક યોગ્યજ હતી, કારણકે પૂર્વ આફ્રિકાનાં લશ્કરોમાં દક્ષિણ આફ્રિકાનો ભાગ સૌથી વધારે હતો. જનરલ રમટ્સ તરત ડખાન છોડીને મોખરા તરફ રવાના થયો, અને ૧૬ મી ફેબ્રુઆરીએ મોંઝાસા પહોંચતાં જનરલ ટિલેએ તેની મુલાકાત લીધી.

(આ રસિક ઇતિહાસ આવતા અંકમાં પૂરે કરવામાં આવશે.)

લડાઈના વાર.

—101—

શહેનશાહી વિગ્રહસમિતિ.

લંડન, ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી.

ડેલી ન્યૂસ ખબર આપે છે, કે શહેનશાહી વિગ્રહસમિતિ એમિલ મુખી મુલતવી રહેલ છે.

મેસોપોટમિયામાં હત.

લંડન, ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી.

ટાઇમિસના જમણા કિનારા ઉપરનો હુમલો ફતેહમંદ નીવડ્યો છે. ૮૬ અમલદારો તથા ૧,૬૦૬ સિપાઇઓ હેઠ થયેલ છે. ૫ મશીનગનો, ૨,૫૦૦ રાઇફલો તથા પુષ્કળ સામાન આપણા હાથમાં આવેલ છે.

લૉર્ડ ડરબીનું ભાષણ.

લંડન, ૧૮ મી ફેબ્રુઆરી.

ગોલ્ડન ખાતે ગોલડાં લૉર્ડ ડરબીએ જણાવ્યું છે, કે લડાઈ લાંબી અને વધારે જોસથી ચાલશે, અને પ્રજાને હજી વધારે મોટાં ગલિદાનો આપવાં પડશે. જર્મનીનાં હજી ઘણાં માણસો સંઘર્ષમાં છે, અને તે પ્રાધાન્ય મેળવવાને લગીરથ યતન કરશે. હવે પછીના છ મહિના ઘણા ગારીક છે. આપણી ફતેહ થશે એ ચોક્કસ છે, પણ તે સહેલાઈથી મળવાની નથી.

બ્રાઇટનમાં હિંદી મેમોરિયલ.

લંડન, ૧૮ મી ફેબ્રુઆરી.

બ્રાઇટનમાં એક હિંદી મેમોરિયલ બાંધવા સાફ ઈંડિયા કાઉન્સિલે ૭૫૦ પાંડ મંજૂર કર્યા છે, અને બ્રાઇટનની ટાઉન કાઉન્સિલે પણ એટલીજ રકમ ભરી છે.

યૂરપમાં ગંભીર સ્થિતિ.

લંડન, ૧૯ મી ફેબ્રુઆરી.

લડાઈની અસર યૂરપમાં સર્વત્ર દેખાય છે, અને ખોરાક તથા ગળતણ ઉપર અંકુશો સાધારણ થવા માંડ્યા છે. તટરૂંધો ખાસ કરીને કેલસાની તંગી લોગવે છે. સખમરીનનો ત્રાસ છતાં એટ બ્રિટનને સૌથી વધારે વસ્તુઓ મળે છે. ફ્રાન્સમાં વર્તમાનપત્રો એક પાનામાં પ્રગટ થાય છે, અને હોલંડમાં અઠવાડિયામાં એક દિવસ ગઢાર પડતાં નથી. ફ્રાન્સમાં ગાંસ વગરના દિવસો તો ચાલે છેજ; અને તે ઉપરાંત ભાખરી માટે ટિકેટો કાઢવાની દરખાસ્ત થઈ છે.

દુકામાં, સાધારણ સ્થિતિ દર રોજ વધારે ખરાબ થતી જાય છે. સ્કેડિનેવિયામાં કોલસાની તંગીને લીધે શાળાઓ, દેવળો, તથા કારખાનાઓ ખુલ્લા રાખવાના વખતમાં ઘટાડો થયો છે. સ્વીડનમાં સાકર અને સાણુ માટે ચિટ્કીઓ અપાય છે. રોમમાં લાખરી અને સાકર માટે ટ્રિકેટો શરૂ થવાનો સંભવ છે, અને કોલસાના એક ટનના ૧૬ પૌંડ પડે છે.

ગ્રીસનું વલણ.

અંથનસ, ૨૦ મી ફેબ્રુઆરી.

રક્ષક રાજ્યોનાં એલચીખાતાંઓએ એલુ' ઝાહેરનાયું' બહાર પાડેલ છે, કે મીક સરકારે કરાર પ્રમાણે વર્તન કર્યું નથી, તેથી ઘેરા જારી રાખવામાં આવે છે.

સખમરીના સામેની હાલત.

હંડન, ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી.

સર એડવર્ડ કાર્સને આમની સલામાં જણાવ્યું છે, કે છેલ્લા આઠટોણર મુદ્દીમાં ૮૦,૦૦,૦૦૦ માણસોને દરિયાપાર લઈ જવામાં આવેલ છે, અને તેમાં માત્ર એકઝે વાર હોનાસ્ત બની છે. તે ઉપરાંત હવે લાખ ટન દારૂગોળો તથા બીજા લગાઈનો સામાન મોકલાયેલ છે. સખમરીનના ગંભીર સંકટનો ખરાબર ઉપાય હજી જણ્યો નથી, પણ એવાં પગલાં લેવામાં આવે છે, કે જેથી સંકટની ગંભીરતા ઘણી ઓછી થઈ જશે. સખમરીનોના ઉપાય માટે એક ખાતું' ઉઘાડવામાં આવેલ છે, જેમાં કોઈ પાડોશ અને અનુલબ્ધી માણસો મુકાયા છે. છેલ્લા બે મહિનામાં હુધિયારણ'ધ વેપારી વહાણોની સંખ્યા ૪૭ ટકા વધેલ છે. રીશે'ગરના પહેલા અઢાર દિવસોમાં મિત્ર રાજ્યો તથા તટરથોની ૬૯ આગબોટો, જેમાંની દરેક ૧,૦૦૦ કરતાં વધારે ટનની હતી, અને જેનું કુલ ટનેજ ૨૦૧,૦૦૦ હતું, તે હુગાવવામાં આવેલ છે. જાન્યુઆરીમાં એટલાજ વખતમાં ૧૮૨,૫૨૩ ટનેજની ૬૫ આગબોટો નાશ પામી છે. અને ફેબ્રુઆરીમાં એટલાજ વખતમાં ૨૬૮,૬૩૧ ટનેજની ૮૯ આગબોટો દરિયાને તળિયે બેડી છે. એક'દરે એ વખતમાં ૧૧૮, અને ૯૧, તથા ૧૩૪ વહાણો ડોળરાયેલ છે.

ફ્રેંચ અને ઇટાલિયન લશ્કરોનો સંયોગ.

આંતોનિકા, ૨૨ મી ફેબ્રુઆરી.

ફ્રેંચ અને ઇટાલિયન લશ્કરો જોડાઈ ગયાં છે, અને તેથી ગોરિટ્ઝા અને લેસ્કોવિક વચ્ચેનો માર્ગ ખુલ્લો થયો છે. અંથનસ અને મધ્ય રાજ્યો વચ્ચેનો ટપાલનો સંબંધ તેથી તૂટી ગયો છે, અને માત્ર વાયરલેસ તથા વિમાનોથી જવદાર ગાણે એલુ' થયું છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે સાંતોનિકામાં વૈનઝેલિસ્કોની છાવણી તથા નેશનેલિસ્ટ વોલ'ટિયરોના આવી પહોંચવાનો એક મુંઢર સંસુદ્ધ ફોટોગ્રાફ અને આમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

ક્ર. ૩.]

મંગળવાર, ૬ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

[અંક ૧૪.]

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંયાનું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૬ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

જર્મન પૂર્વ આફ્રિકામાં લડાઇ.

(ગયા અંગ્રેજી ચાલુ.)

જનરલ સ્મટ્સ પૂર્વ આફ્રિકામાં આવી પહોંચ્યો, તે પહેલાં બ્રિટિશોએ ઉત્તરના ભાગમાં કેટલેક ઠેકાણે હુસ્મનને પાછા હટાવ્યા હતા, અને જાન્યુઆરીના છેલ્લા સપ્તાહમાં સેરેંગેટી છાવણી તથા લોંગિડોનો કબજો લીધો હતો. ફ્રેંચઆદીની શરૂઆતમાં જર્મનોએ કસિંગા ખાલી કર્યું હતું, પણ ટાવેટાનો તેઓ હજી કબજો રાખી રહ્યા હતા. છતાં એ પ્રદેશમાં બ્રિટિશોની સ્થિતિ અગાઉના કરતાં ઘણી સુધરી ગઇ હતી. ઇથિયોપ આફ્રિકામાંથી પુષ્કળ લશ્કર આવી પહોંચ્યું હતું; અને હિંદમાંથી પણ વધારે મદદ પહોંચી હતી. ચોથા આગળથી યુગેન્ડા રેલવેની એક શાખા બાંધવામાં આવી હતી, અને તે જ્ઞેરો સુધી પૂરી થઇ હતી. પુરા ટેકરીઓથી સેરેંગેટી સુધી નળ નાંખવામાં આવ્યા હતા, અને તેથી હમેશાં ૪૦,૦૦૦ ગેલન પાણી ગળી શકતું હતું. છાવણીને જરૂર દર રોજ ૧૦૦,૦૦૦ ગેલન પાણીની હતી, અને જાદીનું રેલવેના ઉપયોગથી લાવવામાં આવતું હતું. વાહનને જાંઘોબસ્ત સારો થયો હતો. સુમારે જેથી ત્રણ હજાર ગોટર લારીઓ એકઠી કરવામાં આવી હતી, અને પેટ્રોલનો સંચય પુરતો હતો.

ઉત્તરમાં આ પ્રમાણે સ્થિતિ હતી. પશ્ચિમમાં બ્રિટિશોએ બેલ્ગિયનોની મદદથી તાંગાનિકા સરોવરનો કબજો લીધો હતો. આ વિક્રમમાં બે હથિયારબંધ મોટર મશીનોનો મુખ્ય ભાગ હતો, કે જે છેક ટેમ્સથી આફ્રિકાના અંદરના ભાગમાં આણવામાં આવ્યા હતા. મિચી અને તૂતૂ નામના એ મશીનોએ ૧૯૧૫ ના જૂનની ૧૨ મી તારીખે લંડન છોડ્યું હતું; અને કેપ ટાઉન પહોંચ્યા પછી તેમને રેલવે મારફત સરોવરની પાસેમાં પાસેના સ્ટેશન ફ્રેંચુમી સુધી પહોંચાડવામાં આવ્યા હતા. હસ મિનિટની લડાઇ પછી તેમણે ફ્રિંગાની નામની જર્મન આગબોટને તાબે થવાની ફરજ પાડી હતી, અને લડાઇમાં કસાન તથા જીન્ડ અમલદારો માર્યા ગયા હતા. ૧૯૧૬ ના ફેબ્રુઆરીની ૬ મી તારીખે બેલ્ગિયનોની મદદથી તેમણે હેડવિંગ વૉન વિસમન નામના તોપવાળા વહાણનો નાશ કર્યો, અને તાંગાનિકા સરોવરમાં જર્મનો રહ્યા નહીં.

જનરલ ટ્રિંગેમ જનરલ સ્મટ્સને ઉત્તરમાં બે સ્થિતિ હતી તે જણાવે સમગ્રવી, અને પૂર્વમાં ગ્યુયુનીથી તથા પશ્ચિમમાં લોંગિડોની કિલિમાન્ડોના પ્રદેશમાં જર્મનો ઉપર ચડાઇ

કરવાને પોતે જે તૈયારીઓ કરી હતી, તે ગંધી વિગતવાર ઝાઢેર કરી. સ્મટ્સ તરત, દિવેની સાથે ચડાઈની બંને લાઈન ભેગા ગયો, અને નજરે ભેગાં પૂર્વ આફ્રિકાના આ ભાગને દૂર તરત છૂટી લેવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો. જનરલ દિવેએ કરેલી તૈયારીઓની તેણે સંકેત વગર તારીફ કરી છે.

ફ્રેજુઆરીની ૨૩ મી તારીખે જનરલ સ્મટ્સ નૈરોબી આગળ છાવણીમાં આવી પહોંચ્યો, અને તેણે લૉર્ડ કિચનરને તાર કર્યો, કે વરસાદ પહેલાં કિલિમાંન્જરોનો પ્રદેશ કબજે કરી શકાશે. જે દિવસ પછી એ પ્રયત્ન કરવા માટે ખ્રિષ્ટિય સરકારની મંજૂરી આવી. જનરલ સ્મટ્સે મુશુયુની આગળ પોતાની છાવણી નાંખી, અને જે બાબત તરફથી ધસારો શરૂ કર્યો.

કિલિમાંન્જરો પ્રદેશમાં દુશ્મનો પાસે ૬,૦૦૦ રાઈફલે, ૧૬ તોપો અને ૩૭ મશીનગનો હોવાની ગણતરી થઈ હતી. તેમણે ગયાવાનાં સ્થાનો સારાં પસંદ કર્યાં હતાં. બીજી વરફ જનરલ સ્મટ્સની પાસે માણસોની સંખ્યા વધારે હતી.

માર્ચની ૫ મી તારીખે પહેલી ટુકડી જનરલ સ્ટુઅર્ટની સરદારી નીચે લોંગિટોથી ઉપડી, અને ૩૫ માઈલના નિર્જળ પ્રદેશને વીંધીને ૮ મી તારીખે જેરારાશુઆ પહોંચી. ૧૪ મી તારીખે મોશી આવતાં માલુમ પડ્યું, કે એ સ્થાનનો તો જનરલ ડેવેન્ટરની સરદારી નીચેની બીજી ટુકડી કબજે લઈ ચૂકેલ છે. મોશીની પહેલાંજ ટાવેરા જિતાઈ ગયું હતું.

હવે કાંઠે ઉપર ચડાઈ કરવાની રહી. કેટલાક દિવસો તૈયારીમાં ગયા પછી ૨૧ મી તારીખે ડેવેન્ટરે કાંઠેની ટેકરી તથા કાંઠેના સ્ટેશનનો કબજો મેળવ્યો.

માર્ચની ૨૦ મી તારીખે મોશીની પશ્ચિમે અરૂશા નામે એક મહત્વનું એક સ્થાન છે તે લેવાયું. જર્મન દળને દક્ષિણ તરફ નહારી જવું પડ્યું. આ પ્રમાણે કિલિમાંન્જરો અને મેરૂના પ્રદેશો ખ્રિષ્ટિયોના હાથમાં આવ્યા. લૉર્ડ કિચનરે તાર કરીને જનરલ સ્મટ્સને મુખ્યત્વે જાણી આપી, જનરલ સ્મટ્સે તે પછી પોતાની છાવણી મોશીમાં કરી, અને નવી હીલચાલ માટે તૈયારી કરવા માંડી. દરમિયાન વરસાદની મોસમ આવી, એટલે મેની આખર સુધી તે ચડાઈ કરવાનું બની શક્યું નહીં, કે જેને પરિણામે ઉસંબરા રેલવેનો કબજો લેવાયો.

પણ એપ્રિલમાં તેણે બીજે સ્થાને મહત્વનું કામ કરી ગતાવું. ઉસંબરા રેલવેનું પશ્ચિમનું ટર્મિનસ હાથ કર્યા પછી તે મધ્યની રેલવે ઉપર ઘા કરવા પ્રવૃત્ત થયો, કે જે દાર-અસ-સલામથી તાંગાનેકા સુધી જાય છે. આ હીલચાલનું બીજું એક પરિણામ એ આવ્યું, કે જર્મનો એટલા પ્રદેશમાં ઘેરાઈ રહ્યા, અને ઉત્તરમાં કશી મદદ મોકલી શક્યા નહીં. ચડાઈનું કામ જનરલ વૅન ડેવેન્ટરને સોંપવામાં આવેલું. માર્ચની આખરે ડેવેન્ટર મોશીથી અરૂશા ગયેલો, અને ત્યાં લગ્ગર એકત્ર કરેલું. ઘણી ઝડપથી આગળ ધરીને એપ્રિલની ૪ થી અને ૫ મી તારીખે તેના સવારોએ કિસ્સેલ આગળ જર્મનોને હરાવ્યા, અને નૈર્જત્યમાં ચાલીને તેણે એપ્રિલની ૧૨ મી તારીખે ક્રાઇસ્ટીમો તથા ૧૪ મીએ સાલગાનો કબજો લીધો. ઘણા ફેરીઓ પકડાયા, અને બાકીના દુશ્મનો દક્ષિણ તરફ નાઠા. ૧૭ મી તારીખે તે કાન્ડોઆ

ધરંગી, કે જે અરૂંધાથી ૧૨૫ માઇલ તથા મધ્ય રેલવેથી ૧૦૦ માઇલ દૂર છે, ત્યાં આવી પહોંચ્યો. દુરમનો હુકમી સામે થયા, પણ ૧૬મી તારીખે તેણે કોન્ટોઆ ધરંગી લીધું.

જર્મનો હવે કિલિમેટિંગે આગળ એકઠા થવા લાગ્યા. બે મહિના સુધી ડેવેન્ટરથી પણ દુરમનને રાહી રાખવા ઉપરાંત બહુ જાની શક્ય નહીં. છેવટે જૂલાઈની આખરમાં કુમક આવી પહોંચી, અને ૨૬મી તારીખે મધ્ય રેલવે ઉપર આવેલું ઠોઠામા તેણે તાબે કર્યું. એ પહેલાં એક સપ્તાહ ઉપર જનરલ સ્મટ્સે ઝાહર કરેલું, કે આખી ઉસંગરા રેલવે તેના હાથમાં આવી ચૂકેલ છે.

જર્મન પૂર્વ આફ્રિકામાં લડાઈ હજી આદ્ય કરે છે, પણ આગળના જાનાવોનું સવિસ્તર વર્ણન આખી શકાય, એવી વિગતો અત્યાર સુધી બહાર આવેલ નથી.

જર્મન રાજનીતિ અને ઇસ્લામ.

વિશ્વ શરૂ થયો, ત્યારે ડા. આલ્બર્ટ રની જર્મન પૂર્વ આફ્રિકાનો ગવર્નર હતો. તે ન્યૂ ઝીલેન્ડની એક જાનને પરણ્યો હતો, અને ૧૯૧૩ માં ગવર્નર નિભાયો હતો. ૧૯૧૩ ના ઑક્ટોબરમાં તેણે પ્રતિના બધા કમિશનરોને એક સંકુલર મોકલેલો, જેની નકલ બ્રિટિશને ૧૯૧૬ ના માર્ચમાં મોશીમાંથી મળી આવેલી. એ કિંમતી લેખમાં નીચે પ્રમાણે શબ્દો હતા:—

“જામાં ગિલિટરી રહેશે.

“આ સંકુલર તમને મળે, ત્યારથી ત્રણ મહિનાની અંદર તમને રિપોર્ટ કરવાની સૂચના કરવામાં આવે છે, કે ઇસ્લામનો ફેલાવો જરાબર અટકાવવા સાડ સરકારી નોકરો અને સરકારી શિક્ષકો મારફત શુ શુ જાની શકે એમ છે, તે લખી જણાવવું.

“ઇસ્લામની જિલકુલ મના કરવાનો નિયમ તમને શક્ય લાગે છે? કદાચ એવો નિયમ તો અમલમાં મૂકી શકાય, કે કોઈ પણ શિક્ષકને સુલતમાં લાગ લેવાની કે મસ્જિદમાં જોધ કરવાની પરવાનગી મળશે નહીં. એવીજ મના સરકારી ખીજ નોકરોને પણ કરી શકાય.

“કુશળ માણસોની એવી બલામણુ છે, કે જો દેશી લોકોમાં સૂવડાના ઉછરેને ઉત્તેજન અપાશે, તો તેથી ઇસ્લામનો ફેલાવો અવશ્ય અટકશે. આ જાણવનો પણ તમે વિચાર કરશો.”

ન્યાયે વિશ્વ શરૂ થયો, ત્યારે ડા. રનીએ પોતાનું વલણ બદલી નાંખ્યું. તેના હુકમથી એણે એક ઝાહરનામું ચોતરફ વહેંચવામાં આણ્યું, કે જેથી સુસલમાનો એક જહાદ શરૂ કરવાને ઉશ્કેરાય. એ ઉપરાંત તેણે બ્રિટિશ સુલતના આબરુદાર સુસલમાનો સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવવા લાગ્યા. ન્યાસાની સરદદ ઉપરના લશ્કરનો કાઉન્ટ ડ્રૉકનરટાઈન કરીને ઉપરી હતો, તેણે ન્યાસા સરોવરની આસપાસના સુસલમાનોમાં સારી વગ ધરાવનાર એક ગૃહસ્થને કાગળ લખેલો, જેમાંથી ચોરાં વાક્યો અમે નીચે ઉતારીએ છીએ:—

“સુસલમાનો જર્મનો તથા ઑસ્ટ્રિયનોની સાથે મળીને ઇંગ્લિશ, ફ્રેંચ, ઇટાલિયનો,

સંધિયનો તથા જાપાનીઓ સાથે લડી રહ્યા છે. દુશ્મનને બધેય દ્વાર ખાલી પડી છે. * * * મોશ્કોમાંથી ફ્રેંચોને નિકળી જવું પડ્યું છે. * * * અફઘાનિસ્તાન અને બલુચીસ્તાનમાંથી ઇંગ્લેન્ડે નુકસાન થયું છે.

“હવે પાદશાહનાં ફરજાદના હાથમાં સત્તા આવી છે. * * * ફ્રેંચો અને ઝપિયનો પાયમાલ થયેલ છે, અને ઇંગ્લેન્ડે હજી પૂરેપૂરા મરાયા નથી, પણ તેમના ધણા સિપાઈઓ કપાયા છે, અને ઘણાં લડાયક વહાણો ઢૂળી ગયાં છે. તેમની પાંચસો કરતાં વધારે આગબોટો દરિયાને તળિયે ખેડી છે.

“અહીં પૂર્વ આફ્રિકામાં આપણા સિપાઈઓ ઘણે ઠેકાણે ઇંગ્લિશ રેલવે પાસે પહોંચી ગયા છે. આપણા દેશી સિપાઈઓએ ઇંગ્લિશ રેલવેનો નાશ કરેલ છે. * * * બેલ્જિયમ દેશી સિપાઈઓ સર્વત્ર હારી ગયા છે, ઘણા મરી ગયા છે, તથા ઘણા કેદ પકડાયા છે. ઉપરાંત, અહીં ન્યાસાલેંડમાં ઘણા જર્મન આસ્કારીઓ (દેશી સિપાઈઓ) છે, ઘણા મુસલમાનોને તથા અમને ચોતાને મોટો લાલ થવાનો છે. * * *

“જાધા મુસલમાનો અહલાદને માટે ચોતાના જન કુશળાન કરે છે. મેં ચોતે મારી આંખથી તેમની જહાદનો વાવટો જોયેલો છે. માટે તમારે મારી પાસે તરત ખબર લાવવાનું ચૂકવું નહીં, અને જે એંગોનીઓને નાણાં જોઈતાં હોય, તેમનાં તથા તેમના ઉપરીનાં નામ તમારે મને જણાવવાં.

“એકાંતમાં તેમને પૂછી જાણ. આપણી વાત શુભ રહે, તે માટે હુશિયાર માણસોને ઉપયોગ કરજો, અને પરિણામે સરકારમાં તમારા લોકોની સાથે તમે મુખી થશો.”—ફ્રાન્ક-રેટાઇન, કસાન.

ગાંધીજીના મુલતાનનો કાગળ.

ગાંધીજીના આરખોને બ્રિટિશ અને જર્મન જાનેના અમલનો અનુભવ છે. ત્યાંના મુલતાને મોંઝાસા ખાતેના ચોતાના પ્રતિનિધિને લખેલા એક કાગળમાં સમાયલી વાતો જાણવા લાયક છે. તે લખે છે:—

“ઇંગ્લેન્ડની મોટી શહેનશાહી તરફની તમારી વફાદારીમાં ફેરફાર કરવા સારું જર્મનો તમને લાલચો કે વચનો આપે, તે જિલકુલ માનશો નહીં. યાદ રાખજો, કે ઇંગ્લેન્ડ હમેશાં આપણા લાલ અને ધર્મના સાચા મિત્ર તથા રક્ષક તરીકે રહેલ છે, અને તમને તથા બધા આરખોને મારી એવી લલામણ છે, કે ગ્રેટ બ્રિટન તરફની વફાદારી જિલકુલ ડગ્યા વગર ટકાવી રાખવી.

“જર્મનો તરફથી આવતાં જૂઠાણાં માનવાની વિરુદ્ધ હું તમને સાવચેતી આપું છું. યાદ કરો કે સૈયદ મજીદ અને સૈયદ શરગાશના વખતમાં જર્મનો કેવી રીતે વત્થો હતા. ર્યાનિક સરકારના હુકોનાં ઉલ્લંઘનો, અને આપણી ધાર્મિક ખાળતોમાં પરાણે વચ્ચે પડવું, મસ્જિદોમાં ભેડા પહેરી રાખીને પ્રવેશ કરવો, અને મસ્જિદોના પવિત્ર હુકો તરફ પણ બેદરકારી બતાવવી, વગેરે. * * * જર્મન સરકાર કઠોર અને ક્રૂર છે, અને મુસલમાનો તરફ હુમેશાં તિરસ્કાર અને ધિષ્ણારની નગરથી ભેતી આવેલ છે. તેમના શબ્દો માનસો નહીં, કારણકે તમારો વિશ્વાસ મેળવવાને હાલ તેઓ જૂઠું બોલે છે, અને પાછળથી તમને કચરી નાંખશે, તથા તમને અને આપણા હુમલીઓને હેરાન કરશે.”

લંડનના તાર.

—101—

બ્રિટિશ મુખ્ય પ્રધાનનું ભાષણ.

લંડન, ૨૩ મી ફેબ્રુઆરી.

આજે મિ. લૉઇડ જ્યોર્જ બોલનાર હોવાથી આમની સભામાં ગદી હતી. ઘણા મખ્યાત વિચિતરો હાજર હતા. મિ. લૉઇડ જ્યોર્જને ઉભા થતાં હર્ષનાદથી વધાવવામાં આવેલ છે, તેણે કહ્યું, કે “મિત્ર રાજ્યોના પ્રયાસની ઉવટની કૃતેહનો આધાર વહાણો સંજ્ઞા સુરક્ષી દૂર કરવા ઉપર રહ્યો છે. આપણાં વહાણોમાંથી દસ લાખ ટન જેટલાં ફાન્સની સેવામાં રાક્ષાતાં છે, અને મોટી સંખ્યા ઝપિયા તથા ઇટલીને સુપ્રત ધઈ છે, અને ઘણાં વહાણો દૂધી ગયાં છે. અમની સાધારણ જરૂરોને માટેજ નહીં પણ લશ્કરી ઉપયોગ માટે પણ તબી છે. સખમરીનના સંકટ સામે પ્રજાને મોટાં બલિદાનો આપવાં પડશે, નહીં તેા પાયમાલી થવાને સંભવ છે. તેટલા માટે વહાણો સંજ્ઞા સુરક્ષીના સવાલનો દૃઢતાથી દૂરથી લાવવો જોઈશે, નવાં વહાણો બાંધીને, અનાવશ્યક આપાત જંધ કરીને, અને રચાનિક યોરાકની પેદાશ વધારીને, * * * ક્રીટામાં કરકસર કરવાની સારામાં સારી પદ્ધતિઓની ચોધ આલે છે. ફ્રેન્ચ સરકારે આપણી સેનાના ઉપયોગ માટે બે જંગલો આપેલાં છે, અને મને ધારતી છે કે હજી વધારે માગવાં પડશે. * * * સખમરીનોને લીધે નહીં પણ ખરાબ પાક ઉતરવાને લીધે યોરાકની વસ્તુઓના સંચય આપણી પાસે ઘણો યોછો છે. પ્રજાની સલામતીની ખાતર ૧૯૧૭ માં પેદાશ વધારવા સારૂ આપણે દરેક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. * * * આપણી જવાબદારીઓ યોદ્ધી જાંલીર છે, કે કોઈ પણ શબ્દો તે માટે પુરતા નથી, બિલકુલ વખત ગુમાવવાને નથી.”

શહેનશાહી વિગ્રહસમિતિ.

લંડન, ૨૩ મી ફેબ્રુઆરી.

વિગ્રહસમિતિમાં લાગ લેવા સારૂ કાનડાને મુખ્ય પ્રધાન સર ફોર્બર્ટ બોર્ડને તથા ન્યૂ કાઉન્સિલરોને મુખ્ય પ્રધાન સર ધ. મૉરિસ આવી પહોંચેલ છે.

શહેનશાહીતને કાનડાની મદદ.

લંડન, ૨૩મી ફેબ્રુઆરી.

એક વાતચિતમાં સર ફ્રાન્સિસ બોર્ડને જણાવ્યું છે, કે દરિયા પારની નોકરી માટે કાનડામાં ૪૦૦,૦૦૦ યુરોપી દાખલ થયેલ છે, અને ૩૦૦,૦૦૦ તે આટલાંટિક ઓળંગી ચૂકેલ છે. વધારે માણસો દાખલ કરવાનો વિચાર હજી ચાલે છે. દારૂગોળાનાં કારખાનાંઓમાં ૩૦૦,૦૦૦ કરતાં વધારે સ્ત્રીયુરોપી કામ કરે છે. બ્રિટનને દારૂગોળા માટે પાંચ કરોડ પૈાડની મદદ આપવા ઉપરાંત ખીલ છ કરોડ પૈાડનો ફાળો કાનડાએ આપેલ છે.

આગબોટોનો વિનાશ.

પારિસ, ૨૪મી ફેબ્રુઆરી.

એડ્રિયટી જળાવવામાં આવેલ છે, કે ચીનની ટપાલ લઈને આવતી એથાસ નામની આગબોટને ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં ટોપીડો મારી ડુબાવવામાં આવેલ છે.

રોમ, ૨૪મી ફેબ્રુઆરી.

સાલોનિકા જતી મિનાસ નામે આગબોટને માટાપાન ભૂશિરની પશ્ચિમે ૧૬૦ માઈલ દૂર ટોપીડો મારવામાં આવેલ છે. કેટલાક સિપાઈઓ ગરબા છે.

બ્રિટિશ આગબોટ પર્સિઅસ ડુબાવવામાં આવેલ છે.

લંડન, ૨૪મી ફેબ્રુઆરી.

નેકેટ્ટા, મેનેડો, ગ્રેટરલેડ, વગેરે કુલ સાત ડચ આગબોટોને ૨૨મી તારીખે ટોપીડોથી ડુબાવવામાં આવેલ છે. તેઓ બધી મળીને ૨૩,૦૦૦ ટનની હતી. ડચ વર્તમાનપત્રો આ બાબતમાં સખત ટીકાઓ કરે છે.

પશ્ચિમ મોખરો.

લંડન, ૨૪મી ફેબ્રુઆરી.

ચાલુ દળાણને લીધે એકર નદી ઉપર કેટલાંક મહત્વનાં સ્થાનકો હુમલે ખાલી કરેલ છે. મિર્સોમોન્ટની દક્ષિણમાં તથા દક્ષિણ-પૂર્વમાં એક માઈલના મોખરા ઉપર આપણે ઠીક આગળ વધ્યા છીએ, અને પીટિટ મિર્સોમોન્ટમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

લંડન, ૨૫મી ફેબ્રુઆરી.

એકર ઉપર હુમલે ગરીબ છોલી દેવાનું જારી રાખ્યું છે, અને આપણાં લશ્કરે સેરી તથા ખીલ મહત્વનાં સ્થાનકોનો કબજો લીધો છે.

બ્રિટિશ કિનારા ઉપર ગોળા.

લંડન, ૨૬મી ફેબ્રુઆરી.

કેન્ટના કિનારા ઉપર ગારેક ગોળા પડ્યા કહેવાય છે. થાપુ' તુકસાન એક ગામડામાં થયું છે, એક ગોળો ચાર માઈલ દૂરના એક શહેરમાં પણ પડ્યો છે.

લંડન, ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી.

માર્ગેટ અને ઓક્સફોર્ડ વચ્ચેના એક ન્હાના ગામને સૌથી વધારે તુકસાન થયું છે. એક ન્હાના ઘરમાં નવ માણસોનું કુટુંબ વસતું હતું, તેને સૌથી હુબહાથક અનુભવ થયો છે. મા હસ મહિનાના બાળકને લેવા મેડી પર દોડી, ત્યાં એક ગોળો પડવાથી મા મારી ગઈ, અને બાળક મરે તેવું જાણી થયું. બીજા બે બાળકોને પણ ગંભીર ઇજા થઈ છે. મેસોપોટેમિયામાં હત.

લંડન, ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી.

કૃત-અલ-અમારાની પશ્ચિમે બાબાઈલા તરફ તુર્કો હકતા જાય છે. તેમની ઘણી વખારોમાં આગ લાગી છે. બે દિવસમાં ૧,૭૩૦ કેદીઓ પકડાયા છે. સન્નિયાતથી કૃત-અલ-અમારા સુધીનાં બધાં સ્થાનકે બ્રિટિશને કબજે થયાં છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની તૈયારી.

વૉશિંગ્ટન, ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી.

આજે કોંગ્રેસમાં પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને હથિયારબંધ તટસ્થતા રાખવા માટે મંજૂરી માગી છે. તેણે જણાવ્યું, કે અમેરિકન વહાણોના બચાવ માટે પુરતી ચોજનાઓ કરવામાં આવેલ છે. તેણે ખતાવી આપ્યું, કે ભેકે પોતે શાંતિ ઇચ્છે છે, પણ અમેરિકનોના હકોની રક્ષા તથા દરિયા ઉપર સફર કરવાના અમેરિકન વહાણોના હકનું પ્રતિપાદન શાંતિના કરતાં વધારે મોટી વાત છે. * * * “સુલેહમાં રહેવાને હું ઉત્સુક છું; બીજાઓ જાણીપૂછીને ત્રાસ આપશે ત્યારેજ લડાઈ થશે. હું મિલજ ઉપર કાણુ રાખીને અને ડહાપણથી વર્તન કરીશ, એમ લોકોએ વિશ્વાસ રાખવો.”

સિપાઈઓ અને ખેતી.

લંડન, ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી.

આજે આમની સભામાં ખેતીવાડીના બોર્ડના પાર્લમેન્ટરી સેક્રેટરી સર રિચર્ડ વિનફ્રેએ જાહેર કર્યું, કે વિશ્વહ આફ્રિકાને એવો વિચાર છે, કે ખેતીવાડીના કામ માટે ૩૦,૦૦૦ સિપાઈઓ આપવા, અને ૧૫,૦૦૦ ને તો સ્થાનિક બચાવના લશ્કરમાંથી તરત છૂટા કરવા.

જર્મન ચાન્સેલરનું ભાષણ.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી.

શહેનશાહી પાર્લમેન્ટમાં બોલતાં જર્મન ચાન્સેલરે કહ્યું છે, કે “સુલેહની સરતો પહેલેથી જણાવી દેવી નિષ્ફળ છે, અને મારો ઉદ્દેશ માત્ર જર્મનીએ જે અનીતિ સહન કરેલ છે તેનો બદલો મેળવવાનો છે.” દરિયા ઉપર ઇંગ્લંડના જુલમને વખોડી કાઢતાં તેણે કહ્યું છે, કે “ઇંગ્લિશેતર વેપારને આ પ્રમાણે શુભામ બનાવવામાં આવે છે તે આપણે તોડી નાંખીશું.” પ્રેસિડન્ટ વિલ્સન ઉપર તે ઇંગ્લંડ તરફ પક્ષપાતનો આરોપ કરે છે. સળમરીનના ઉપયોગનો તે બચાવ કરે છે, અને જણાવે છે, કે નૌકાની આશા કરતાં પણ વધારે પરિણામ આવેલ છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

કુ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૩ મી માર્ચ, ૧૯૧૭.

[અંક ૧૫.]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

ગંગાવાર, ૧૩ મી માર્ચ, ૧૯૧૬,

રૂમાનિયાનો વિગ્રહમાં પ્રવેશ.

વિગ્રહ શરૂ થયો, ત્યારથી યૂરપનાં લડતાં રાજ્યોનું ધ્યાન રૂમાનિયાના વલણ તરફ લાગી રહ્યું હતું. કેટલાક બનાવોને લીધે એ વલણ ઘણું અનિશ્ચિત હતું, અને એ અનિશ્ચય દૂર કરવાથી રૂમાનિયન સરકારને કશો લાભ નહોતો. એ વચ્ચે સુધી મુખ્ય પ્રધાન બ્રેટીએનુએ મનની વાત મનમાં રાખી, અને પોતાને માટે તથા પોતાની સરકારને માટે “રૂમાનિયન સ્કિંકસ”નું ઉપનામ પ્રાપ્ત કર્યું.

ઇતિહાસ કે ભૂગોળ કોઈ પણ દૃષ્ટિથી જોતાં તે મુખ્યત્વે કરીને બાદકન રાજ્ય નહોતું. આનાજ અને તેલની પેદાશવાળા દેશ તરીકે તેનો વ્યવહાર પશ્ચિમ યૂરપના ઉદ્યોગી દેશોની સાથે વધારે અને તેના દક્ષિણના પાટોશીઓની સાથે ઓછો હતો. રેલવે અને નદી દ્વારા તેના મુખ્ય માર્ગો ઑસ્ટ્રિયા-હંગેરી અને જર્મની તરફ જતા હતા. સ્લાવ સમુદ્રમાં એક લેટિન ટાપુ તરીકે, ઋષિયનો કોન્સ્ટન્ટિનોપલ ઉપર ધસારો કરે તે વિરુદ્ધ, રૂમાનિયાએ મધ્ય રાજ્યો સાથે આર્થિક અને રાજકીય સંબંધો બાંધ્યા હતા. તેના ઉદ્યોગો ઉપર જર્મન મૂકીને જે અંકુશ હતો, તે ૧૮૬૫ માં એક હાઉસહોલર્ન તેના રાજ્યકર્તા થવાથી દૂર થયેલો, અને ૧૮૮૩ માં તેણે જર્મની, ઑસ્ટ્રિયા તથા ઇટલીની સાથે અગ્રુક સમજુત કરેલી.

ઇતિહાસ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં રૂમાનિયાની પરંપરા સામેની દિશાનું સૂચન કરતી હતી. તેની વસ્તી ગિચ્છ હતી. કેટલીક, જે ડાન્યૂબિયન અને ઇલીરિયન લોકો હતા સુધી આલ્બેનિયન કોમમાં ટકી રહેલા છે, તેમાંથી ઉતરેલી હતી; થોડી, જે રોમનો તથા રોમન થયેલા ડેકે-શિયનોને ટૂંક અને તેના અનુગામીઓએ અર્ધ જિતાયેલ ડેસિયાની થોડી માટે ત્યાં વસાવ્યા હતા, તેના વંશની હતી; તથા ખાંડીની, જે કેલ્ટિક, ગાલિક, સ્લાવ અને તાર્તરનાં ધાડાં કોન્સ્ટન્ટિનોપલને માર્ગે અવારનવાર આવ્યાં કર્યા હતાં, તેમની સંતતિમાંથી હતી. રૂમાનિયાએ આ તત્વોમાંથી એક વિશિષ્ટ ટ્રીકો-લેટિન સંસ્કૃતિનો વિકાસ કર્યો હતો. તેનાં ભાષા, સાહિત્ય અને રિવાજોમાં તેના સ્લાવ પાટોશીઓની ઘણી છાયા છે. અઢારમી સદીમાં અને ઓગણીસમી સદીના આગલા ભાગમાં રૂમાનિયનો તુર્કો સાથેની તકરારમાં મદદ માટે ઋષિયા ઉપર આધાર રાખતા આવ્યા હતા. ક્રાન્સની અસર ઋષિયાના કરતાં પણ વધારે હતી. કંઈક અંશે લોહીથી, પણ ખાસ કરીને ભાષા તથા પરંપરાને લીધે, રૂમાનિયનો એક લેટિન પ્રજા હોવાનો દાવો કરી શકે છે.

વચલા ઝમાનાઓમાં પશ્ચિમ સાથેનો સંસર્ગ મોટે ભાગે તૂટી ગયો હતો, પણ અઢારમી સદીમાં ફ્રેંચ સંસ્કારના પ્રચારથી લોકોનું શુભ લેટિનત્વ બદલ થયેલું. ઓગણીસમી સદીની શરૂઆતની પ્રબળીય હીલચાલમાં ફ્રેંચ રેવોલ્યુશનની અનુક અસર હોવી જોઈએ; અને ૧૮૪૮માં રાજ્યવિપ્લવ થયેલો.

તે પછીનાં દસ વરસમાં મોદેરેવિયા તથા વાલેશિયા સંયુક્ત થયાં, અને એ કાર્યમાં ફ્રાન્સે મહત્વનો ભાગ લીધો. ૧૮૫૨ થી ૧૮૬૬ સુધી પ્રિન્સ ફ્રાન્સા રાજ્યમાં ફ્રાન્સ અને ઋષિયા બંને પક્ષનું જોર રહ્યું. ફ્રાન્સ પછી ગાલીએ જેસવાને ત્રીજા નેપોલિયને હેલેનઝોલર્ન-સિમેરિંગનના પ્રિન્સ આલ્ફ્રેડ માટે આગ્રહ કરેલો, તે પાછળનો ઇતિહાસ જોતાં વિલક્ષણ વિશ્વાસનું કાર્ય લાગે છે. ૧૮૬૬ ની સાલ માત્ર જર્મનીમાંજ નહીં પણ રુમાનિયા સુદમાં પ્રશિયાની કૃતેદ માટે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

પછીનાં ૧૭ વરસમાં આ હીલચાલની સફળતા પ્રગટ થઈ. શરૂઆતમાં તો પ્રિન્સ આલ્ફ્રેડે જર્મન મૂડી અને જર્મન સાયન્સ દેશમાં લાવવાને જે પગલાં લીધાં, તેની સામે ઘણા માણસો થયેલા. લિગરલ પક્ષનો આગેવાન ઇટિએનુ, કે જેણે તેને ગાલી ઉપર લાવવામાં મોટો ભાગ લીધો હતો, તે પણ પ્રથમ તો વિરુદ્ધ હતો. ૧૮૭૦ ના વિગ્રહમાં રુમાનિયાની લાગણી ફ્રાન્સ તરફ હતી, પણ ફ્રાન્સની હાર થતાં તેના હિમાયતીઓને લાગેલું, કે રાજકીય બાબતોમાં મદદ માટે બીજે નજર કરવાની જરૂર છે. ગિસ્માર્કે વરુણ હેલેનઝોલર્ન શાહઝાદાને ઋષિયાની સાથે મિત્રતાનો સંબંધ બળવી રાખવાની સલાહ આપી હતી, અને પોતાની કારકીર્દીનાં પહેલાં વરસોમાં પ્રિન્સ આલ્ફ્રેડે એ રાજનીતિનું અનુસરણ પણ કર્યું હતું, કારણકે તે સારી રીતે સમજતો હતો, કે ઋષિયાની મદદથીજ કેમકે દિવસ તમામ રુમાનિયા સુલતાનની ધુરાળી પૂરેપૂર્ણ સ્વતંત્ર થઈ શકશે. ૧૮૭૭ માં પ્રસંગ આવ્યો, અને પ્રિન્સ આવેશથી ઋષિયાના પક્ષમાં દાખલ થયો. પ્લેવના કળાજે થયું ત્યારે અને તે પછી રુમાનિયન સેનાની લાયકી જણાઈ આવી, અને ઇવન્ટની કૃતેદ મેળવવામાં તે ઘણું ભાગે સાધનબુદ થઈ. પરિણામે રુમાનિયા સ્વતંત્ર થયું, અને ત્રણ વરસ પછી પ્રિન્સ આલ્ફ્રેડે રાજનું પદ ધારણ કર્યું. પણ વિગ્રહને લીધે કેટલીક કડવાશ પાછળ રહી. ઋષિયાએ ડોબ્રજીનો તુર્કી પ્રાંત રુમાનિયાને આપ્યો તો ખરો, પણ બંદલામાં કિમીયન વિગ્રહ પછી બેસ્સારેગિયાના જે ત્રણ ભાગ રાજ્યોએ મોદેરેવિયા માટે જીતી આપ્યા હતા તે પાછા માગ્યા. બેસ્સારેગિયાની “ચોરી” થી ઋષિયા અને રુમાનિયા વચ્ચે મનદુઃખ થયું, અને એક નવી હીલચાલ માટે રુમાનિયન લાગણી તૈયાર થઈ.

પ્રિન્સ આલ્ફ્રેડની સાથે જર્મનીની કેટલીક અસરો રુમાનિયામાં દાખલ થઈ હતી. બીજા માર્ગ પણ નહોતો. ૧૮૭૦ ની આસપાસમાં ફ્રાન્સ તરફથી ગહુ આશા રખાય એવી રિપ્તિ નહોતી. ઋષિયાથી અસંતોષ થયો હતો. ઇંગ્લંડ દૂર અને બેદરકાર હતું. બીજી તરફ, જર્મની પ્રિન્સની માતૃભૂમિ હતી, એટલેજ નહીં, પણ તેની તથા દુનિયાની આંખમાં સર્વોપરિ હતી.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૩ મી માર્ચ, ૧૯૧૭.

રૂમાનિયાનો વિશ્વહમાં પ્રવેશ.

વિશ્વહ શરૂ થયો, ત્યારથી યુરપનાં લડતાં રાજ્યોનું ધ્યાન રૂમાનિયાના વલણ તરફ લાગી રહ્યું હતું. કેટલાક યનાવેને લીધે એ વલણ ઘણું અનિશ્ચિત હતું, અને એ અનિશ્ચય દર કરવાથી રૂમાનિયન સરકારને કશો લાભ નહોતો. એ વરસ સુધી મુખ્ય પ્રધાન બ્રેટીએનુએ મનની વાત મનમાં રાખી, અને પોતાને માટે તથા પોતાની સરકારને માટે “રૂમાનિયન સ્કિંકસ”નું ઉપનામ પ્રાપ્ત કર્યું.

ઇતિહાસ કે ભૂગોળ કોઇ પણ દૃષ્ટિથી જોતાં તે મુખ્યત્વે કરીને બાલ્કન રાજ્ય નહોતું. આનાજ અને તેલની પેદાશવાળા દેશ તરીકે તેનો વ્યવહાર પશ્ચિમ યુરપના ઉદ્યોગી દેશોની સાથે વધારે અને તેના દક્ષિણના પાટાશીઓની સાથે ઓછો હતો. રેલવે અને નદી દ્વારા તેના મુખ્ય માર્ગો ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી અને જર્મની તરફ જતા હતા. સ્લાવ સમુદ્રમાં એક લૅટિન ટાપુ તરીકે, ઋષિયનો કોન્સ્ટન્ટિનોપલ ઉપર ધસારો કરે તે વિરુદ્ધ, રૂમાનિયાએ મધ્ય રાજ્યો સાથે આર્થિક અને રાજકીય સંબંધો બાંધ્યા હતા. તેના ઉદ્યોગો ઉપર જર્મન મૂકીને જે અંકુશ હતો, તે ૧૮૬૫ માં એક હોલેનશેલર્ન તેનો રાજ્યકર્તા થવાથી દૂર થયેલો, અને ૧૮૮૩ માં તેણે જર્મની, ઑસ્ટ્રિયા તથા ઇટલીની સાથે અમુક સમજુત કરેલી.

ઇતિહાસ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં રૂમાનિયાની પરંપરા સામેની દિશાનું સૂચન કરતી હતી. તેની વસ્તી મિશ્ર હતી. કેટલીક, જે ડાન્યૂબિયન અને ઇલીરિયન લોકો હજી સુધી આલ્બેનિયન કોમમાં ટકી રહેલા છે, તેમાંથી ઉતરેલી હતી; થોડી, જે રોમનો તથા રોમન થયેલા ડેકે-શિયનોને ટૂંક અને તેના અનુગામીઓએ અર્ધ જિતાયેલ રેસિયાની થોડી માટે ત્યાં વસાવ્યા હતા, તેના વંશની હતી; તથા બાકીની, જે કેલ્ટિક, ગાલિક, સ્લાવ અને તાર્તરનાં ધાડાં કોન્સ્ટન્ટિનોપલને માર્ગે અવારનવાર આવ્યાં કર્યા હતાં, તેમની સંતતિમાંથી હતી. રૂમાનિયાએ આ તત્વોમાંથી એક વિશિષ્ટ ઓર્ગેન-લૅટિન સંસ્કૃતિનો વિકાસ કર્યો હતો. તેનાં ભાષા, સાહિત્ય અને રિવાજોમાં તેના સ્લાવ પાટાશીઓની ઘણી છાયા છે. અઢારમી સદીમાં અને ઓગણીસમી સદીના આગલા ભાગમાં રૂમાનિયનો તુર્કો સાથેની તકરારમાં મદદ માટે ઋષિયા ઉપર આધાર રાખતા આવ્યા હતા. ક્રોસની અસર ઋષિયાના કરતાં પણ વધારે હતી. કંઈક અંશે લોહીથી, પણ ખાસ કરીને ભાષા તથા પરંપરાને લીધે, રૂમાનિયનો એક લૅટિન પ્રજા હોવાનો દાવો કરી શકે છે.

વચલા ઝમાનાઓમાં પશ્ચિમ સાથેનો સંસર્ગ મોટે ભાગે તૂટી ગયો હતો, પણ અઢારમી સદીમાં ફ્રેંચ સંસ્કારના પ્રચારથી લોકોનું શુભ લેટિનત્વ બંધત થયેલું. ઓગણીસમી સદીની શરૂઆતની પ્રબલીય હીલચાલમાં ફ્રેંચ રેવોલ્યુશનની અમુક અસર હોવી જોઈએ; અને ૧૮૪૮માં રાજ્યવિપ્લવ થયેલો.

તે પછીનાં દસ વરસમાં મોલ્ટેવિયા તથા વાલેશિયા સંયુક્ત થયાં, અને એ કાર્યમાં ફ્રાન્સે મહત્વનો ભાગ લીધો. ૧૮૫૬ થી ૧૮૬૬ સુધી પ્રિન્સ ફ્રાન્સ રાજ્યમાં ફ્રાન્સ અને ઋષિયા બંને પક્ષનું જોર રહ્યું. ફ્રાન્સ પછી ગાદીએ બેસવાને ત્રીજા નેપોલિયને હાઉનઝોલર્ન-સિગ્મેરિંગનના પ્રિન્સ આર્લ્સ માટે આશ્રય કરેલો, તે પાછળનો ઇતિહાસ જોતાં વિલક્ષણ વિશ્વાસનું કાર્ય લાગે છે. ૧૮૬૬ ની સાલ માત્ર જર્મનીમાંજ નહીં પણ રુમાનિયા સુદમાં પ્રશિયાની કૃતેહ માટે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

પછીનાં ૧૭ વરસમાં આ હીલચાલની સફળતા પ્રગટ થઈ. શરૂઆતમાં તો પ્રિન્સ આર્લ્સે જર્મન મૂડી અને જર્મન સાયન્સ દેશમાં લાવવાને જે પગલાં લીધેલાં, તેની સામે ઘણા માણસો થયેલા. લિગરલ પક્ષનો આગેવાન ઓટ્ટોએનુ, કે જેણે તેને ગાદી ઉપર લાવવામાં મોટો ભાગ લીધો હતો, તે પણ પ્રથમ તો વિકલ્પ હોતો. ૧૮૭૦ ના વિગ્રહમાં રુમાનિયાની લાગણી ફ્રાન્સ તરફ હતી, પણ ફ્રાન્સની હાર થતાં તેના હિમાયતીઓને લાગેલું, કે રાજકીય બાબતોમાં મદદ માટે બીજે નગર કરવાની જરૂર છે. ગિરમાર્કે વલ્કે હાઉનઝોલર્ન શાહઝાદાને ઋષિયાની સાથે મિત્રતાનો સંબંધ બાળવી રાખવાની સલાહ આપી હતી, અને પોતાની કારકીર્દીનાં પહેલાં વરસોમાં પ્રિન્સ આર્લ્સે એ રાજનીતિનું અનુસરણ પણ કર્યું હતું, કારણકે તે સારી રીતે સમજતો હતો, કે ઋષિયાની મદદથીજ દોષક દિવસ તમામ રુમાનિયા સુલતાનની ધુરાળી પૂરેપૂરું સ્વતંત્ર થઈ શકશે. ૧૮૭૭ માં પ્રસંગ આવ્યો, અને પ્રિન્સ આવેશથી ઋષિયાના પક્ષમાં દાખલ થયો. પ્લેવના કળને થયું ત્યારે અને તે પછી રુમાનિયન સેનાની લાયકી જણાઈ આવી, અને છેવટની કૃતેહ મેળવવામાં તે ઘણે ભાગે સાધનભૂત થઈ. પરિણામે રુમાનિયા સ્વતંત્ર થયું, અને ત્રણ વરસ પછી પ્રિન્સ આર્લ્સે રામનુ' પદ ધારણ કર્યું. પણ વિગ્રહને લીધે કેટલીક કઠવાશ પાછળ રહી. ઋષિયાએ ડોબ્રનજોનો તુર્કી પ્રાંત રુમાનિયાને આપ્યો તો ખરો, પણ બદલામાં ક્રિમીયન વિગ્રહ પછી બેરસારેગિયાના જે ત્રણ ભાગ રાજ્યોએ મોલ્ટેવિયા માટે જીતી આપ્યા હતા તે પાછા માગ્યા. બેરસારેગિયાની “ઝોરી” થી ઋષિયા અને રુમાનિયા વચ્ચે મનદુઃખ થયું, અને એક નવી હીલચાલ માટે રુમાનિયન લાગણી તૈયાર થઈ.

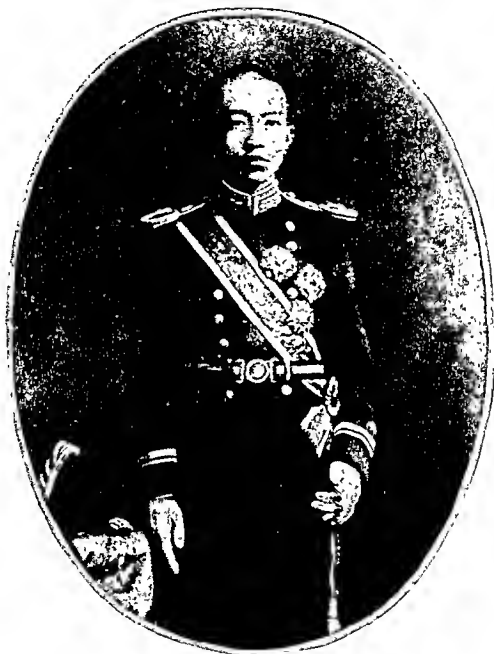
પ્રિન્સ આર્લ્સની સાથે જર્મનીની કેટલીક અસરો રુમાનિયામાં દાખલ થઈ હતી. બીજો માર્ગ પણ નહોતો. ૧૮૭૦ ની આસપાસમાં ફ્રાન્સ તરફથી ગહું આશા રખાય એવી સ્થિતિ નહોતી. ઋષિયાથી અસંતોષ થયો હતો. ઇંગ્લંડ દૂર અને બેદરકાર હતું. બીજી તરફ, જર્મની પ્રિન્સની મારુભૂમિ હતી, એટલુંજ નહીં, પણ તેની તથા દુનિયાની આંખમાં સર્વોપરિ હતી.

તેના નવા સ્થપાયેલા સામ્રાજ્યથી પ્રેરિત થયેલો ઉત્સાહ ઉભરાઈને ધીલ દેશેમાં પણ પહોંચતો હતો. પ્રિન્સ આર્ચર્સે પોતાની સેનાને નવેસરથી રૂપ આપવાને જર્મન ઉત્સાહો આપ્યા, આવશ્યક ફેલવેચ્છો ણાંધવાને જર્મન કંટ્રાક્ટરો તથા એન્જિનિયરોને બોલાવ્યા, અને રૂમાનિયન ઉદ્યોગોને નાણાં પૂરાં પાડવાને તથા રૂમાનિયન બેંકોને મજબૂત કરવાને જર્મન મૂકીને આગ્રજી કયું. સરકારમાં તો તેથી તે લોકોને ગમેલો નહીં, પણ વખત જતાં પ્રભુએ જીત્યું, કે દેશના વિકાસ માટે તેણે સારો યત્ન કર્યો છે. ઓસ્ટ્રિયા-હંગરી તથા ઋષિયાની વચ્ચે આવેલું હોઇને રૂમાનિયાને જર્મની શિવાય કોઈ મિત્ર થાય એમ લાગ્યું નહીં. જર્મનીજ ઓસ્ટ્રિયા-હંગરીને અંકુશમાં રાખવાને તથા રૂમાનિયા તરફની ઋષિયન રાજનીતિને અટકાવવા સમર્થ હતી. ધીમે ધીમે સંજીવ વધારે ગાઢ થતો ગયો. રાજની માનીતી યોજના રૂમાનિયાના આગેવાન રાજપુરુષોને પણ વિચાર કરતાં સારી લાગી. ૧૮૮૩ માં જર્મની સાથે કોલકરાર થયા.

જે પ્રમાણે આગલા વરસમાં ઇટલીને ઓસ્ટ્રો-જર્મન એકસપીમાં જીત્યું પડ્યું હતું, તેજ પ્રમાણે રૂમાનિયાને પણ કર્યું પડ્યું. તેમની સ્થિતિ લગભગ સરખી હતી. જે પ્રમાણે ઇટલીને યુનિસનને માટે ફ્રાન્સથી છૂટું થયું પડ્યું હતું, તેજ પ્રમાણે બેરસાવેનિયાની ખાતર રૂમાનિયાને ઋષિયાથી છૂટું થયું પડ્યું હતું. અને પ્રસંગે દલાલ ગિરમાઈ હતો. પણ ઇટલી અને રૂમાનિયા વચ્ચે એથી પણ વધારે મુશ્કેલી હતી. જેમ કાઉન્ટ નીમાએ પ્રિન્સ પ્યૂલોને એક વાર કહેલું, તેમ ઇટલી અને ઓસ્ટ્રિયા કંતો યત્ન અથવા મિત્ર થયાં નહોતે. રૂમાનિયાની પણ એવીજ સ્થિતિ હતી. ટ્રાન્સિલ્વેનિયા, કે જેનું સ્વરાજ્ય હંગરીએ છેવટે ૧૮૬૭માં ખુલ્લું લીધું હતું, તેમાં મુશ્કેલી ૬૦ ટકા વસ્તી રૂમન છે. રૂમાનિયાથી જન્મું હોત, તો તેણે ૧૮૬૬માં હંગરી સાથે લગાઈ કરી હોત; અને પાછળથી હંગેરિયન રૂમનો નરકની ખરાબ વર્તણૂકથી રૂમાનિયાની લાગણી દુઃખાઈ હતી. છેક ૧૮૬૬માં ગિરમાઈ જાને દેશ વચ્ચે સમાધાન કરાવવાને યત્ન કર્યો હતો, પણ ટ્રાન્સિલ્વેનિયાના અપાલને લીધે તે થઈ શકેલું નહીં. એ સમાધાન કરાવનાં તેને ૧૪ વરસ લાગ્યાં, પણ જો ૧૮૮૩માં સમાધાન થયું ખરું, છતાં તેનો આદેશ સ્વીકાર થયેલો નહીં. કારણકે પ્રિન્સ આર્ચર્સની સમિતિથી મુખ્ય પ્રધાન ઓટ્ટોવિન કાઉન્ટ કેલનોવીને બિરોધમાં તથા ગિરમાઈને બેરુટીનમાં મળ્યો, અને તે પછી રૂમાનિયા ત્રિપુટીની એકસપીને જીત્યેલું હતું. આદેશ ન કરવાનું કારણ કદાચ એ હોય, કે ઋષિયન સરકારને ખોટું ન લાગતું, અને દેશની લાગણીને પણ ન દુભાવવી. પણ ગમે તે કારણ હોય, છતાં કોલકરાર પ્રધાનો વચ્ચે રહ્યા, અને પાર્લિમેન્ટ તરફથી તેને મંજૂરી મળી નહીં.

પછીનાં ત્રીસ વરસમાં રૂમાનિયામાં ઓસ્ટ્રો-જર્મન પ્રમળ વધતું ગયું. છેક ૧૮૭૫ માં ઓસ્ટ્રિયા-હંગરી સાથે વેપાર સંજીવી કોલકરાર થયેલા, કે જેમાં તેને ઘણી લાભકારક સરતો મળેલી. પછીનાં દસ વરસમાં ઓસ્ટ્રો-હંગેરિયન માલની આયાત ત્રણગણી થઈ, અને ૧૮૮૨ માં રૂમાનિયાની કુલ આયાતના પચાસ ટકા હતી. પણ ઓસ્ટ્રિયા-હંગરીની પાછળ એક ઘણો વધારે લાંબકર મિત્ર હતો. ૧૮૮૦ ની આસપાસમાંજ પ્રિન્સ ગિરમાઈ ઇટલીનો

THE HEREDITARY PRINCE OF JAPAN, H. I. H. PRINCE HIROHITO.

જાપાનનો યુવરાજ કુમાર શ્રી હિરોહિટો.

વેપાર છૂટી લેવાની હિલચાલ આદરી, અને રૂમાનિયાને પણ ત્યારેજ વારે આપ્યો. રૂમાનિયા અને ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી વચ્ચે થોડા વખતના વ્યાપારવિચ્છેદને લાભ લઇને જર્મનીએ ૧૮૮૬ માં રૂમાનિયન ગળાર હાથ કરવાની પ્રવૃત્તિ આદરી. ૧૮૮૬ સુધીમાં ફ્રેંચ અને બ્રિટિશ પ્રયત્નો છતાં તેણે પહેલી જગ્યા મેળવી, અને રૂમાનિયાની કુલ વાર્ષિક આયાતમાં એ વરસમાં તેને હિસ્સો ૨૬ ટકા હતો, તે વધીને ૧૯૧૩ માં ૪૦.૩૩ ટકા સુધી પહોંચ્યો. ઑસ્ટ્રિયા-હંગરીએ બીજી જગ્યા લીધી, અને ૧૮૯૧ માં સારા સંખ્યા થયા પછી સરાસરી ૨૫ ટકા જેટલો તેને હિસ્સો બરી રહેલ છે.

રૂમાનિયામાં જર્મન વેપારની આ કૃતેહ ક'ંઈ અંશે હરીફ દેશોમાં વ્યવસ્થાની ખામીને લીધે, પણ ખાસ કરીને જર્મનીએ વાપરેલી પદ્ધતિઓને લીધે થયેલી. સોંધા અને દેખાવકા માલથી રૂમાનિયાની ગળાર તેમણે ભરી દીધેલી. પણ કૃતેહનું મુખ્ય કારણ એ હતું, કે જર્મન નિકાસ કરનારી પેઢીએ રૂમાનિયન વેપારીઓ પાસે લાંબા વખત સુધી નાણાં માગતી નહીં. જ્યાં ઇંગ્લિશ, ફ્રેંચ અને ઇટાલિયન પેઢીઓ ત્રણ કે છ મહિના કરતાં વધારે સુદત આપવાને નામુશી ધાવાતી, ત્યાં જર્મન પેઢીઓ ૧૨ થી ૧૫ મહિના સુધી નાણાં માગતી નહીં, પણ પરચુરણ વેચનારાઓ માલ વેચી નાંખે અને નફો મેળવે, ત્યાં સુધી રાહ જોતી. પારકી ભાંપાઓ શીખવામાં અને પરદેશીઓને શુ' ગમે છે તે શોધી કાઢવામાં જર્મનો ઉદ્યોગી તો હતાજ; અને તે ઉપરાંત જર્મન એ રૂમાનિયાની મુખ્ય વેપારી બાપા થઈ પડી હતી, તથા શહેરોના યાહુદી વેપારીઓ તે વધારે વાપરતા હતા.

૧૮૬૭ માં હંગરીએ ટ્રાન્સિલ્વેનિયા લઈ લીધાનું સૂચન ઉપર કરેલું છે. ફ્રાન્સિસ જોસેફે એ કૃત્ય માગીયરોને રાજી રાખવાને કરેલું. એ ખરૂં કે ૧૮૬૮ ના પ્રજાઓ સંખ્યા કાયદાથી હંગેરિયન સરકારે પોતાની રૂમાનિયન પ્રજાનાં ભાષા, પ્રજાત્વ અને ધર્મને માન આપવાનું વચન આપ્યું હતું. પણ આ વચન બીજાઓની માફક તોડવાને માટેજ અપાયું હતું. તે પછી ૧૮૭૪ માં ચૂંટણીનો કાયદો થયો, જેથી એવી જોડવણ થઈ, કે રૂમાનિયન વસ્તી હંગેરિયન પાર્ટીમેન્ટમાં પુરતા પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકે નહીં. ૧૮૭૬, ૧૮૮૩ અને ૧૮૯૧ માં એવા કાયદા થયેલા, કે જેથી રૂમાનિયન શાળાઓ ધીમે ધીમે માગીયર બની જાય. ૧૮૬૩ માં માગીયરેતર શાળાઓ કુલ સંખ્યાના ૫૮ ટકા હતી, તે ૧૮૯૨ માં ૧૨ ટકા સુધી આવી ગઈ. દેશનો કાર-ભાર લગભગ બધો માગીયરોના હાથમાં હતો. ચૂંટણી ઉપર માગીયર અમલદારો એવો જાણતો રાખતા, કે રૂમાનિયન વસ્તીનો અવાજ સંભળાતો નહીં. હંગરીના કુલ ૪૧૩ પ્રતિનિધિઓમાં વસ્તીના ધોરણ પ્રમાણે રૂમાનિયનોના ૬૬ પ્રતિનિધિઓ જોઈએ, પણ તે ૧૪ થી વધારે કદાપિ થવા દીધેલ નહીં, અને ૧૯૧૦ ની નિંદાચેલી ચૂંટણીમાં તો માત્ર પાંચની સંખ્યા રહેલી!

હંગરીના રૂમનો પોતાના પ્રજાત્વનો નાશ કરનારી આ રાજનીતિની સામે દૃઢતાથી થયેલા, પણ શહેનશાહી સરકારે તેમને અવાજ સાંભળેલો નહીં. પછી તેઓ કાર્પેથિયનની પેઢી તરફ રહેલા

પોતાના સ્વતંત્ર ગાંધુઓ તરફ નજર કરવા લાગ્યા. ૧૮૯૧ માં બુખારેટની અંદર એવા એક સમાજની સ્થાપના થયેલી, કે જેનો ઉદ્દેશ તમામ રૂમાનિયન કોમના લાલ સાચવવાનો હતો.

સવાલ મોટો હતો. હંગરીમાં—૧૯૧૦ ની ઓક્ટોબર માસીયર ગણતના પ્રમાણે—૨૬,૪૬,૦૩૨ રૂમનો વસતા હતા, જેમાંના અર્ધા ટ્રાન્સિલ્વેનિયાના પ્રાંતમાં હતા, અને જાકીના બીજા પ્રાંતમાં વિષ્ણુચેલા હતા. બીજા ૨૭૫,૧૧૫ રૂમનો ઑસ્ટ્રિયન સરકાર નીચે અને મુખ્યત્વે કરીને બુખોવિનામાં હતા, કે જ્યાં તેમની સંખ્યા કુલ વસ્તીના ૩ થી વધારે હતી. બીજા તરફ, એસ્સારેગિયાની વસ્તીમાં ૩ કરતાં વધારે લાગ રૂમાનિયન હતો, કે જે પ્રાંત ઝપિયાએ ૧૮૧૨ માં લઈ લીધેલો.

વિચિત્ર બાબો, ત્યારે મધ્યનાં રાજ્યોએ ૧૮૮૩ ના કોલકરાર પ્રમાણે પોતાની સાથે રાજવાનો રૂમાનિયાનો ધરાદો છે કે કેમ, એ જાણવા સારૂ રાજ અને સરકારનું મન સમજવા યત્ન કર્યો. પણ આ જાણતમાં રાજ અને તેની સરકાર વચ્ચે મતભેદ હતો. રાજની રાજનીતિ ૪૮ વરસથી જર્મની તરફ ઢળવાની રહી હતી, અને તેથી રૂમાનિયાની આગાહી થઈ છે, એમ તે દાવો કરી શકવાની સ્થિતિમાં હતો. ખ્રિષ્ટિયો શું કરી શકશે તે શંકારપદ હતું, અને રાજ હોલેનઝોલર્ન હોવાથી પ્રશિયાના વિજયથી પોતાને લાલ થયે એમ માનતો હતો. ઉપરાંત, તે ધારતો હતો, કે ઝપિયાની દ્વાર થતાં રૂમાનિયાને એસ્સારેગિયા પ્રાંત પાછો મળશે, અને કોન્સ્ટન્ટિનોપલ સંઘની ઝપિયાનો લોભ અટકશે.

પણ રૂમાનિયન સરકારનું માનવું જુદું હતું. ઇટલીએ તટસ્થતા ઝાઝર કરવાથી અને ખ્રિષ્ટન વિચિત્રમાં લાગ્યાથી જર્મનીનો સંપૂર્ણ વિજય તેમને શંકારપદ લાગતો હતો. હંગરી તરફથી કયા લાલની તેમને આશા નહોતી, અને ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી ઉપર ટકી રહેશે કે કેમ, એ અનિશ્ચિત દેખાતું હતું. કોઈ પણ પક્ષમાં લજવામાં જોખમ હતું. રૂમાનિયા પાસે હથિયારો અને દારૂગોળાની તંગી હતી, તથા તેની સરદાર લાંબી અને જાણવ કરવામાં મુરકેલી પડે એવી હતી. એ ખુલ્લું છે કે આ જાણતમાં રૂમાનિયન સરકારની સમજ સાચી હતી. ૧૯૧૪ ના ઑગસ્ટમાં રૂમાનિયા કોઈ પણ પક્ષમાં જણ્યું હોત, તો તેને ઘણું સફળ કરવું પડત.

કોલકરારનું અનુસરણ કરવું કે કેમ, એ સવાલ હતો. સરકારે કોલકરાર બરાબર છે એમ કબૂલ કરેલું, પણ તે લાગુ પડે એવી સ્થિતિ હોવા જાણત વાંધો લીધેલો. ઇટલીની માફક રૂમાનિયાએ પણ જર્મન રાજ્યો ઉપર હુમલો થયો છે એમ સ્વીકારવાની ના પાડી; અને ઇટલીની માફક રૂમાનિયાને પણ ઑસ્ટ્રિયા-હંગરીના ધરાદાની ખજાર પડેલી નહીં. રાજનો એવો વિચાર હતો, કે રૂમાનિયાની આગર અને તેનો લાજ જને જર્મનીની સાથે લજવામાં છે. પણ સરકારના મતભેદને લીધે દેશની એવી ખાવરી કરી આપવામાં મુરકેલી હતી. લોકોના મોટા લાગમાં માગીયરો અને જદગરો વિરુદ્ધ લાગણી માગી હતી. ધર્મથી તેઓ ઝપિયાની

સાથે જોડાયેલા હતા, અને વંશ તથા ભાષાથી પોતાને હિંદિન સમજતા હતા. નિશ્ચિત અને મોટા ભાલ વખતે આ અડચણોનું વજન ઓછું થાય તેમ નહોતું.

રાજ્યે લોકભાગલી જાણવા માટે કાઝિન કાઉન્સિલ બોલાવી, પણ તેના સભાસદોએ જાહેર મતે તટસ્થતા રાખવી ઇષ્ટ છે, એમ ઠરાવ્યું. સેનાના મુખ્ય અધિકારીઓએ પણ એવોજ અભિપ્રાય આપ્યો. રાજ્યને તેથી મજબૂત આવતા લાગ્યો. તેની ઉમર ૭૬ વરસની હતી. જે મહિના પછી તેનું મૃત્યુ થયું.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ આવતા અંકમાં જારી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—101—

દુશ્મનનું હારી જવું.

લંડન, ૧લી માર્ચ.

એક જર્મન વાયરલેસ સંદેશમાં જણાવ્યું છે, કે અમે એકર નદી ઉપરનાં બેય કાંઠાનાં મથકો જાણીજોઈને ખાલી કર્યાં છે, અને જયાવની ખીજી લાઇન પકડી છે. દુશ્મન અમારી હીલચાલ સંબંધી અજ્ઞાનમાં રહેલ છે, અને નષ્ટ થયેલા મુલકના કબજા માટે તેમને અગારા પાછળના ચોરીદારો સાથે લડવું પડ્યું છે.

મેક્સિકન કાબજ.

લંડન, ૧લી માર્ચ.

જર્મનીએ મેક્સિકોને જે લેખમાં વચન આપેલું છે, તે આજે લેખ બહાર પડ્યો છે. તારીખ જાન્યુઆરીની ૧૯મી છે, અને સહી હર ઝિમરમેનની છે. આ દસ્તાવેજ કાઉન્ટ બર્નરટોર્ડે મારફત મોકલવામાં આવ્યો હતો. પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને જ્યારે જર્મનીની સાથેના સંબંધ તોડી નાંખ્યો, ત્યારે એ તેના હાથમાં પડી ચૂક્યો હતો.

લંડન, ૨જી માર્ચ.

બ્રિટિશ વર્તમાનપત્રો જર્મનીનું જે કાવવડું બહાર પડ્યું છે, તેને હરામખોરી અને મૂર્ખતાની પરાકાષ્ટા તરીકે જણાવે છે. જાપાન તરફથી એક આફિશ્યલ યાદી બહાર પડેલ છે, જેમાં એવી રાફતી દરખાસ્તને જાપાન કદાપિ સ્વીકારે નહીં, એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું છે.

પેરિસ, ૨જી માર્ચ.

કાઉન્ટ બર્નરટોર્ડેને બર્લિનથી એવી સૂચના મળેલી કહેવાય છે, કે મેક્સિકોને હર ઝિમરમેનની યાદી મળે, તેજ વખતે ગુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં બંદરોમાં જે જર્મન વહાણો હોય, તેમને નકામાં કરી નાંખવાં. એવું અનુમાન થાય છે, કે કાઉન્ટ બર્નરટોર્ડેને એવી વિગતવાર સૂચના મળેલી

હોવી જોઈએ, કે જે પ્રમાણે કરતાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વિશ્વમાં ઉતરી શકે નહીં. એમ જણાય છે, કે જર્મનીએ હથિણ અને મધ્ય અમેરિકાનાં રાજ્યોને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વિરુદ્ધ થવાને ઉશ્કેર્યા હતાં, કયૂબામાં ગળયો જગાડ્યા હતા, અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ પ્રતિકૂળ થાય, તો તેમાં તરત અ'ધાધુધી ચલાવવાનું કાવતરું રચ્યું હતું.

મોનેસ્ટિરને તુકસાન.

લંડન, ૫ મી માર્ચ.

એવી ઓફિશ્યલ ગણતરી થયેલ છે, કે ત્રણ મહિનામાં હુશમે મોનેસ્ટિર ઉપર ૨,૬૨૭ ગોળા તથા બોંગ ફેંકેલ છે. ૪૩ ઘરનો નાશ થયો છે, ૩૦૦ ઘરને તુકસાન થયું છે, ૩૨ પુરુષો મરી ગયા છે, ૩૭ ને ધબ્બ ધબ્બ છે, અને ૪૫ સ્ત્રીઓ તથા છોકરાં માથોં ગયાં છે, તથા ૮૫ ને ધબ્બ ધબ્બ છે.

પ્રેસિડન્ટ વિસ્સનના 'બુનનું' કાવતરું.

ન્યૂ યૉર્ક, ૬ઠ્ઠી માર્ચ.

હાથોકેતની પોલિસે ફિલ્ડ ક્રાઇમ નામના માણસને પકડેલ છે, જેણે એમ કબૂલ કર્યું છે, કે તે પ્રેસિડન્ટ વિસ્સનને હાથી દેવાના કાવતરામાં શામિલ હતો, અને ન્યૂ યૉર્ક બંદરમાં થયેલા ધડાકાઓમાં પણ તેણે ભાગ લીધો હતો. તેના ઘોરડામાંથી એ પૂરા બોળા મળી આવેલ છે, જે આને પ્રેસિડન્ટ વિસ્સનને મોકલવાના હતા. એ માણસના બે મહંગારો પણ પકડાયા છે.

મેસોપોટેમિયામાં ધરાધો.

લંડન, ૭ મી માર્ચ.

આપણા સવારેએ ટેન્કીફોન નજીક લગ્ગ પાસે તુર્કોના પાંડલા માણસો સાથે લડાઈ કરી છે. હુશમેનો સામાન ૮૦ માઇલ ઉપર વિખરાયેલો પડ્યો છે. અત્યાર સુધીમાં ૩૮ તોપો હાથ આવી છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે જાપાનના સુવરાજ કુમાર શ્રી હિરોહિટોનો એક સુંદર ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૦ મી માર્ચ, ૧૯૧૭.

[અંક ૧૬]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરના મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૦ મી માર્ચ, ૧૯૧૭.

રૂમાનિયાનો વિશ્વદુમાં પ્રવેશ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

તટસ્થતાનો નિર્ણય કયાં પછી ઓટિએનુએ તેમાંથી પોતાના દેશને માટે કંઈક લાભ મેળવવાની ઇચ્છા કરી. ઓક્ટોબરની ૧૫ મી તારીખે અથવા તે અરસામાં રૂમાનિયાની સાથે એવી સમજુતી થઈ, કે તટસ્થતાના બદલામાં તેને ટ્રાન્સિલ્વેનિયા મળશે.

જર્મન પક્ષના લોકો ખેતી રહેલા નહીં. દેશમાં ઉકડેકાણે તેમની એજન્સીઓ રાખાઈ. જુબાદેસ્તમાં તાર સમાચારનું એક દૈનિક પત્ર પ્રગટ થવા અને મદદ વહેંચાવા લાગ્યું. એ સેવાય લગભગ ચોપાનિયાં અને એકપાનિયાં બહાર પડવા લાગ્યાં, કે જેમાં મધ્ય રાજ્યોના બળની અનિશ્ચયોક્તિવાળી વાતો છપાતી રહી. ઘણા રૂમાનિયાનોએ આ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધેલો, કારણકે તેઓ જર્મન સંબંધથી પોતાના દેશને લાભ સમજતા હતા. મિત્ર રાજ્યોના પક્ષનાં પક્ષોએ પણ સાચી પ્રવૃત્તિ આદરેલી.

જુબાદેસ્તના જર્મન એલચીએ પોતાના પક્ષના પ્રયત્નને ઘણી મદદ આપેલી. રૂમાનિયન રાજધાનીમાં ઘણા સમર્થ જર્મન રાજપુરુષો રહી ગયા હતા. કિશ્તેન-વાગટર, પ્રિન્સ બ્યુલો, બેરન માર્ક્વિલ વોન બીગરસ્ટાઈન, એ બધા રૂમાનિયામાં એલચી તરીકે કામ કરી ગયા હતા. ૧૯૧૪ના સપ્ટેમ્બરમાં છેલ્લા એલચીને પાછો બોલાવી લેવામાં આવ્યો હતો, અને એ જગ્યાએ બેરન વોન ટેમ બસચે નિમાયલો. એ માણસની પ્રતિષ્ઠા મિલકત સારી નહોતી. વોશિંગ્ટનમાં એલચીખાતાના મંત્રી તરીકે, બર્લિનમાં બ્રિટિશ અને અમેરિકન સવાલોની દેખરેખ રાખનાર પરદેશખાતાના અમલદાર તરીકે, અને વિશ્વ પહેલાંનાં વરસોમાં આર્મેનિયામાં તેલું પુરક બટપટો કરી હતી. તેણે ઓસ્ટ્રિયા તથા બલ્ગેરિયાના એલચીઓની સાથે મળીને એ વરસ ગુપ્તી જર્મન પક્ષની તુલેસ જાડી રાખી.

છતાં રૂમાનિયન સરકાર તેમજ બોળવાયેલી નહીં. ઓટિએનુ જોન રાખી રહ્યો. રૂમાનિયાને હાફોળા વગેરેની તંબી હતી એ મુશ્કેલી દૂર કરતાં કેટલોક વખત લાગ્યો. બીજી મુશ્કેલી સરહદના બચાવની હતી. તે જોને ટ્રાન્સિલ્વેનિયા ઉપર ચમક કરવાને લગ્યું હતો, પણ પહેલાં દક્ષિણના બોળવાને સલામતીમાં મુકવાની આવશ્યકતા હતી.

રૂમાનિયન સેનાની નવી વ્યવસ્થા ૧૮૬૭ થી શરૂ થઈ હતી. દસ વરસ પછી ઋષિયા અને તુર્કી વચ્ચેના વિગ્રહમાં તેણે સાડું વિક્રમ કરી બતાવ્યું હતું. લશ્કરી નોકરી ફરજિયાત અને સંતત હતી. ઉપલા લશ્કરી અધિકારીઓએ જર્મની અને ફ્રાન્સ બંને પાસેથી ઘણું શિક્ષણ મેળવ્યું હતું. નવો રાજા ફર્દિનંદ તમામ લશ્કરનો સેનાધિપતિ હતો. એવી ગણના થયેલી છે, કે ૧૯૧૬ના ઓગસ્ટની રાત્રી તારીખે, કે જ્યારે તેણે વિગ્રહમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે તેની પાસે સુમારે ૬૦૦,૦૦૦ હુથિયારબંધ માણસો હતા, અને જરૂર પડે તો એટલાજ ખીજ સિપાઈઓ તૈયાર કરી શકાય એટલો સંચય હતો. તેણે લગભગ ૧,૫૦૦ હતી.

લશ્કર સારી રીતે કેળવાય્યું હતું; પણ તેમાં વારસાતિક લગાઈના અનુભવની ખામી હતી. લગભગ આખીશ વરસ પહેલાં પ્લેવનાની લડત પછી તેને લડવાનો પ્રસંગ મળ્યો નહોતો, કારણકે ૧૯૧૩ માં ગલ્ગેરિયા પર ચડાઈ કરેલી, તેમાં તો ફરવા જવા જેવું જ બન્યું હતું. ગળવાન તોપોની ખામી હતી. પણ ફ્રાન્સ, ગ્રેટ બ્રિટન, અને ઋષિયાએ દાઢગોળા વગેરેનો ઘણો જલ્થો પૂરો પાડ્યો.

સુખ્ય પ્રધાન બ્રિટિશ્ચે પોતે વિગ્રહખાતાનો પ્રધાન હતો. તે એક એન્ટીનિયર તરીકે કેળવાયેલો હતો, અને પ્રથમ રૂમાનિયન સ્ટેટ રેલવેઓ સાથે ભેટાયેલો હતો, તથા પાછળથી પોતાના પ્રખ્યાત પિતાને પગલે આલીને કારભારમાં નિયુક્ત રહ્યો હતો. વિગ્રહમાં દાખલ થયા પછી થોડે વખતે વિગ્રહખાતાનું કામ તેણે પોતાના ભાઈ વિન્ટિલા બ્રિટિશ્ચેનું સુપ્રત કરેલું.

રૂમાનિયન સેનાપતિઓમાં જનરલ એવેરેસ્કુનું નામ પ્રખ્યાત થયું છે. બ્રિટિશ શહેનશાહી જનરલ સ્ટાફના વડા સર લિલિથમ રાઈસનની માફક તે સાધારણ સિપાઈગિરીમાંથી વધીને ચડ્યો હતો. લશ્કરમાં સિપાઈ તરીકે નોકરી બળવ્યા અને “સર્જોન્ટર્મ” થયા પછી તે યૂરિનની લશ્કરી પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરવા ગયેલો. રૂસો-તુર્કી વિગ્રહમાં તેણે એક સવારોની પલટનમાં રહીને કામ કર્યું હતું, અને ક્રમે ક્રમે ચડીને ૧૯૧૩ માં તે સ્ટાફનો ઉપરી નિમાયો હતો. ખીજ બાદક વિગ્રહને વખતે તે એ જગ્યાએ હતો, અને રૂમાનિયાની જે હીલચાલને લીધે એ વિગ્રહનો અંત આવ્યો, એ તેની યોજના હતી. રાજપ્રીય બાળતોનો પણ તેને વિશાળ અનુભવ છે. તે ઋષિયન ભાષા સહેલાઈથી બોલી શકે છે, અને ઘણે રાજકીય પ્રસંગે પિતૃએક જઈ આવેલ છે. બર્લિનમાં પણ તે થોડો વખત એલચીખાતાના “મિલિટરી એટચી” તરીકે રહેલ છે. ૧૯૦૭-૮ના બેહુતોના બળવા વખતે તે લશ્કરનો ઉપરી હતો, અને પછીના વરસમાં વિગ્રહખાતાનો પ્રધાન થયેલો. તે પ્રબળ લક્ષણનો આદમી છે, તથા પોતાની તથા ખીજ પ્રત્નઓ સંબંધી ઘણી માહિતી ધરાવે છે. તે હુમેશાં મિત્ર રાજ્યોના પક્ષમાં રહેલ છે, અને એ વાત અહેર કરતાં કદાપિ અચકાયેલ નથી. લશ્કરનો તેના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, અને પણ વરસની ઉમરનો હોઈને સેનાપતિઓના વર્ગમાં પ્રમાણમાં તરુણ ગણાય તેવો છે.

રૂમાનિયાએ ટ્રાન્સિલ્વેનિયા પર ચડાઈ આદરી, ત્યારે તે ઓસ્ટ્રોવા આગળ અને એ શહેરની પૂર્વના પહાડોમાં લડતા બીજ લશ્કરનો ઉપરી હતો; પણ એક પખવાડિયામાં તેની

કાન્યુબના લશ્કરના ઉપરી તરીકે ડાબ્રનનમાં બદલી થયેલી, અને તે દુરમનને કેટલાક માફલ સુધી હુલાવવામાં સફળ થયેલો. રૂમાનિયાએ બલ્ગેરિયન સરહદ ઉપર પુરતા માણસો રાખેલા નહીં.

ટ્રાન્સિલ્વેનિયાની ચડાઇના સંબંધમાં એટલું વધારે કહેવું જોઈએ, કે રૂમાનિયાને એવી આશા હતી, કે ગેલીશિયા અને ખાસ કરીને બુકોવિનામાં કામ કરતાં ઋષિયન લશ્કરો તેની સાથે થઈ શકશે, અને તેથી એ પ્રદેશમાં દુરમનને સારો ફટકો મારી શકાશે. વિશ્વહુની ઝાંઝાત પછી થોડાજ દલાકમાં આખી સરહદ ઉપરના બધા ઘાટ રૂમાનિયાને છોડી મારીને ગેલેશિયા, અને થોડા દિવસ સુધી ધસારો એવો ચાલ્યો, કે એક પછી એક શહેર અને ગામડાં તેના હાથમાં પડવા લાગ્યાં.

પણ જ્યારે ઉત્તરમાં તેઓ આ પ્રમાણે ધસારો કરતા હતા, ત્યારે દક્ષિણમાં સ્થિતિ જુદા પ્રકારની હતી. થોડાજ વખતમાં જલ્દાઈ આગ્યું, કે બલ્ગેરિયાનું વલણ સમજવામાં તેમણે ગંભીર ભૂલ કરી છે, અને ડાબ્રનનની સરહદ ઉપરનું લશ્કર ચડાઈ માટે તૈયાર થયું, પણ ગયાજ સુદાને માટે પુરતું નથી. વાત જની ગયા પછી રૂમાનિયાનો વાંક કાઢવાનું સહેલું છે, પણ હકીકતમાં બલ્ગેરિયાએ જાણીજીણે તેને કમ્યું હતું. તેને જલ્દાઈવામાં આગ્યું હતું, કે ટ્રાન્સિલ્વેનિયાના રૂમાનિયાને માગીયરોની ખૂંસરીમાંથી છૂટા કરવાના પ્રયાસમાં બલ્ગેરિયાની તેના વચ્ચે દિલસોઝી છે. બલ્ગેરિયાએ તરત વિશ્વહુ ઝાંઝા કરેલો નહીં. એ ત્રણ દિવસ સુધી બધું ઠીકઠીક લાગેલું; અને સાલોનિકામાં સંચિત થયેલા લશ્કરના ભયથી બલ્ગેરિયા કમ્યું કરી શકશે નહીં, એમ પણ જોતાયલું. જર્મનીને આંદરના છેદની ખજાર હતી, પણ તેણે તે છતાં બલ્ગેરિયાને આમલ કર્યો, કે વફાદાર રહેવું, અને ગિરોને મદદ કરવી.

સપ્ટેમ્બરની ૧લી તારીખે બલ્ગેરિયાએ વિશ્વહુ ઝાંઝા કર્યો, પણ એવા ઉપાય લીધા, કે ખજાર લેમ જાને તેમ જોડી બહાર પડે. તે દિવસે ગ્રુખ્ય પ્રધાન રોડસ્લોવોફે સોફિયા ખાતેના રૂમાનિયન એલચીને એક યાદી લખીને રૂમાનિયન-બલ્ગેરિયન સરહદ ઉપર કેટલાક અઘડિત જનાવોની વિગત લખી, અને છેવટે જલ્દાઈ કે જાને દેશો વિગતની સ્થિતિમાં છે, એમ સમજવું. રૂમાનિયન એલચીને યાદી પહેાંચી તો જારી, પણ તેની જુખારેસ્ટ તારથી ખજાર આપવાની કે એક અઠવાડિયા સુધી કોઈ પણ રીતે જલ્દાઈવાની તેને ગતા કરવામાં આવી. તે પહેલાં જીને રસ્તે રૂમાનિયાને ખજાર તો પડી, પણ એ તમામ વ્યવહારમાં બલ્ગેરિયાની નાલાયકી બહાર પડી. અને આ જાધો વખત બલ્ગેરિયા રૂમાનિયાના ડાબ્રનન જોખરા ઉપર ચડાઈ કરવાને યોગ્યતાનું પુષ્કળ લશ્કર એકત્ર કરતું હતું, અને તે ઉપરાંત તેણે કેટલીક તુર્કી દુકરીઓ આજી દતી, તથા તમામ ઉપર જર્મન અધિકારીઓ દતા.

૧૯૧૬ના ઓગસ્ટની ૨૭મી તારીખે રાત્રે, કે જ્યારે કાર્પેથિયન તથા ટ્રાન્સિલ્વેનિયન આલ્પ્સના બધા ઘાટ રૂમાનિયાને કળે પતા દતા, ત્યારે બલ્ગેરિયાના દમા સંબંધી કોઈને શંકા નહોતી. કાર્પેથિયન ઉપર ઉત્તરથી દક્ષિણમાં જનારા ઘાટ ટોલગાઈઝ, એકસ, ગાઈનીઝ,

અને ઓધટોઝ કરીને છે, જેમાં ત્રીજા સૌથી સારો છે, કારણકે ત્યાં રૂમાનિયાના ટાર્જી ઓકનાથી ટ્રાન્સિલ્વેનિયાના કિસકમ્બ્રેડેડા સુધીના રેલવેનો સંબંધ છે.

ટ્રાન્સિલ્વેનિયન આલ્પ્સ ઉપરના ઘાટ પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ જનારા છે, અને તે બુઝા, બ્રોટાકીઆ, પ્રેટેલસ, પ્રેડીઅલ, ટોમોસ, ટોર્જબર્ગ, ચેટર ટર્મ, વલ્કન અને વાર્કિઓરોવા કરીને છે. પહેલા છ ઘાટથી ધ્રારસો સુધી રસ્તા બંધ છે, અને પ્રેડીઅલ ઘાટ બુખારેસ્ટને સૌથી નજીક છે.

મહિનો પૂરો થવા આવ્યો, તે અરસામાં એવેરેસ્કુના હાથ નીચે રૂમાનિયનો એટલા આગળ વધ્યા, કે વલ્કન ઘાટની ઉત્તરે પિતુસેની અને પ્રેડીઅલની પેટી તરફ ધ્રારસો તેમને કળજે થયાં. દૂર ઉત્તરમાં તેમનાં લશ્કરો ટોલમાઇઝ અને બેકસ ઘાટમાં થઇને ઉતરવા માંડ્યાં હતાં; અને તેથી મધ્ય ટ્રાન્સિલ્વેનિયાનું મારોસ વાસરહેલી નામનું શહેર સુરક્ષીમાં આવી પડે એમ લાગતું હતું. ડાન્યુબ ઉપર વાર્કિઓરોવા ઘાટ માટે પણ સખત લડાઇ ચાલી રહી હતી.

મહિનો પૂરો થતાં ઋપિયન લશ્કર ડાન્યુબ ઉતરીને ડોબ્રુજામાં પેહું. વસ્તીએ તેનો સારો સત્કાર કરેલો. એજ વળતે કાળા સમુદ્રનો ઋપિયન કાફલો પણ કોનસ્ટેન્ટસા આગળ આવી પહોંચ્યો. ઑગસ્ટની ૩૧ મી તારીખે એ પ્રદેશના ઋપિયન લશ્કરનો ઉપરી જનરલ ઐઝાનચોવ્સ્કી તેના સ્ટ્રાફના અગલદારો સહિત રૂમાનિયન રાજધાનીમાં હુતો, અને રાત્રીએ તેને સુલાકાત આપેલી.

ઘાટોની અંદર અને આસપાસ લડાઇ ઉપરાંત સપ્ટેમ્બર સુધી કશું મહત્વનું કામ થયું નહીં. ઑગસ્ટની ૨૮ મી તારીખની રાત્રે બુખારેસ્ટને હવાઇ હુમલાનો પહેલો અનુભવ થયો, અને એક એપેલિને તથા વિમાને શહેર ઉપર કેટલાક જોગ નાંખ્યા. પછીના મહિનામાં વધારે બચકર હુમલા હમેશાં થતા રહ્યા.

સપ્ટેમ્બરની ૧લી તારીખે પાંચ દિવસની સખત લડાઇ પછી રૂમાનિયનોએ ઓસોવા લીધું, શહેરની પૂર્વે અને ઉત્તરે આવેલી બે ટેકરીઓ હાથ કરી, અને હારેલા દુશ્મનને સેના નદીને પેલે પાર હાંકી કાઢ્યા.

દરમિયાન હંગરી જર્મનીને મદદ માટે પુકાર કરી રહ્યું હતું. જર્મની અણુધાર્યો ફટકો મારવાને તૈયાર હતી. સપ્ટેમ્બરની ૨૭ તારીખે બલ્ગારો, તુર્કો તથા જર્મનોના સંયુક્ત દળો ડોબ્રુજાની લાઇન ઓળંગી, અને નિર્ણય રૂમાનિયન ચોક્કીદારોને હરાવીને તરત ફતેહ મેળવી. થોડા વખતમાં માલુમ પડ્યું, કે આ સેનાનો ઉપરી જર્મનીનો પ્રખ્યાત માર્શલ મેકેનસન હતો.

ડાન્યુબની પૂર્વમાં અને તેની તથા કાળા સમુદ્રની વચ્ચે આવેલ હોઇને ડોબ્રુજા એક ચાર બાનુનો પ્રદેશ છે. તે સુમારે ૧૦૦ માઇલ લાંબો તથા ૬૦ માઇલ પહોળો છે, અને સુમારે ૬,૦૦૦ ચોરસ માઇલના વિસ્તારમાં છે. ઘણા ભાગમાં ખરાબા અને રેતીનાં મેદાનો છે, દરિયાની

પાસે આવતાં ડાન્યુબની ત્રણ શાખાઓ યદ્ય બચ છે, જેમાં માત્ર સુલિતાજ ઉપર વહાળો ચાલી શકે તેવી છે. ૨૨તા આઝા નથી, અને ડાક્ષિણ્યમાં યોજાજ સારા છે; પણ એ રેલવેઓ છે, જે યુખારેસ્ટથી ક્રાન્સ્ટન્ટસા સુધીની, અને બીજી મેડનિડિયાની દક્ષિણી ડાક્ષિ સુધી યદ્યને બલ્ગેરિયામાં જનારી. પહેલી લાઇન ઘણા મહત્વની છે, કારણકે તે વડે રૂમાનિયાના મુખ્ય બંદરમાં પહોંચાય છે. તેના ડાક્ષિણ્યવાળો ભાગ એક ખ્રિશ્ચિય કંપનીએ ૧૮૬૦ માં ખાંધો હતો, પણ ૧૮૮૨ માં તે રૂમાનિયન સરકારે ખરીદી લીધો હતો. એ લાઇનને માટે ડાન્યુબ ઉપર એક અગિયાર કરતાં વધારે માઇલ લાંબા પૂલ બાંધવામાં આવ્યો હતો, જેના પરિણામે છેલ્લા ટ્રેસ્ટ્રી પાસે અને પૂર્વેના કર્ના વોડા પાસે હતો.

એ પૂલ બાંધવામાં પંદર લાખ પાંડનો ખર્ચ થયો હતો, અને એ જનિયરના હુનરનો એ એક આશ્ચર્યકારક નમુનો હતો. એકેડે માઇલ સુધી ડાન્યુબ ઉપર બીજા એક પૂલ આવેલો છે, કે જે બેલગ્રેડ આગળ છે, અને ઘણા ન્હાનો છે. આ પૂલનો તથા રેલવેનો કળને લેવાનો મેકેનસનનો ધરાહો હતો.

સપ્ટેમ્બરની ચોથી તારીખે બલ્ગેરિયાનો એ ડાક્ષિ શહેર જીની લીધું, અને જર્મન તથા બલ્ગેરિયન લશ્કરોએ ડાન્યુબ ઉપર ટટ્ટેકાઇ કરીને શહેર છે તે પર હુમલો ચલાવ્યો. ડાક્ષિની આસપાસ અભિયાનોની મદદથી રૂમાનિયનો બલ્ગેરિયાનો ચોટા વખત ખાળી શક્યા, પણ છેવટે તેમને હડી જવાની ફરજ પડી; અને ટટ્ટેકાઇમાં તેમણે સખ્ત હાર ખાધી. માણસો તથા તોપો બંનેમાં દુરમન અકિયાતા હતા, અને તેમની મોટી તોપોએ કિલ્લેબંધીના મુશ્કેલી કર્યાં. દસ વાર રૂમાનિયનોએ હુમલાને બહાદુરીથી પાછો હાથવ્યો, પણ પરિણામે તેઓ ફતેહ મેળવી શક્યા નહીં. તા. ૬ છૂટ્ટીએ રયાન મેકેનસનના હાથમાં પડ્યું.

સપ્ટેમ્બરના આગલા ભાગમાં ઉત્તરની સરહદ ઉપર રૂમાનિયન હમ્બારો ઠીક આગળ આવ્યો. ઓસ્ટ્રિયાનો માદોસ અને ઓટ્ટો બીજાની દિશામાં હડતા ગયા. મદદ આવી પહોંચતાં પાછા આવવાનું તેઓ ઓલતા હતા. અને એટલું ખડું કે તેમણે રેલવેઓ, પૂલો કે રસ્તાઓ, કયાનો તાશ કર્યો નહીં.

બીજી તરફ, બલ્ગેરિયન સ્કેકલરો ગબરાઇને પોતાનાં મકાન બાળવા લાગ્યા, ટ્રાર મારવા માંડ્યા, અને ન્હાસીને બુકારેસ્ટમાં હબરોની સંખ્યામાં એકલ થયા. પણ એટલામાં જર્મન મદદ આવવા લાગી. સપ્ટેમ્બરની ૧૩ મી તારીખે બર્લિને જાહેર કર્યું, કે જર્મનરસ્ટાટ પાસે હંદસગ્રેગથી દક્ષિણ-પૂર્વમાં જર્મન લશ્કરને રૂમાનિયનોની સાથે ભેટા થયો છે.

ચોથા દિવસ પંડેલાં ડાક્ષિણ્યની ગંભીર સ્થિતિને લીધે જનરલ એવેરેસ્ટની ત્યાં બાલી થયેલી. આ મોખરા ઉપર તે સપ્ટેમ્બરની ૧૬ મી તારીખે આવી પહોંચ્યો. એજ દિવસે જાને સેનાઓ વચ્ચે એક મોટી લડાઈ ચડી ગઈ. ૧૮ મી તારીખે લડાઈનું પરિણામ હજી અમામસ હતું, પણ બીજા દિવસે એવેરેસ્ટ પાસે તાજી કુમક આવી પહોંચી, અને હુમલો કરવાની સ્થિતિમાં

હોવાથી તેણે દુશ્મનના લશ્કરને ઘણા નુકસાન સાથે પાછું હટાવ્યું. આખી રાત સખ્ત લડાઈ ચાલુ રહી, પણ પરિણામે મિયોનો સંપૂર્ણ વિજય થયો. રહવારમાં મેકેનસને હડી જવાનું શરૂ કર્યું, તેનું લશ્કર રસ્તામાં ગામડાંઓ બાળતું ગયું, અને રૂમાનિયન વતનીઓને પીડતું આવ્યું.

ટ્રાન્સલ્વેનિયામાં એક મહિનામાં રૂમાનિયનોએ લગભગ ૬ મિલક એટલે ૭,૦૦૦ ચોરસ માઇલ કરતાં જરા વધારે પ્રદેશ કબજે કર્યો. એ લાગની વસ્તી માટે લાગે રૂમાનિયન હતી, અને તેમણે રૂમાનિયન સિપાઈઓને પોતાના છોડવનારા તરીકે માન આપેલું. નવી સ્થિતિ કદાચ કાયમ નહીં રહે, એવું તેમના દિલમાં આવેલું નહીં.

(આ મહત્વનો વિષય હવે પછીના અંકમાં પૂરો કરવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—101—

સામમરીના વિરુદ્ધ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ.

બોશિંગ્ટન, ૧૧ મી માર્ચ.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના વહાણ બાંધનારાઓનું ૧૪ મી તારીખે એક કોન્ફરન્સ બોલાવવામાં આવેલ છે, કે જેથી તેઓ જનતા ઝડપથી વેપારમાં ઉપયોગી થવા માટે ધોરણ પ્રમાણનાં વહાણો બનાવી શકે. સ્ટેટ ખાતાએ ઇરાવ્યું છે, કે હુધિયારણ વેપારી વહાણોને જર્મન સમમરીનો સામે, અથવા “પેરિસ્કોપ” કેળાય કે તેની સામે, આગ ચલાવવાનો હક છે.

ખગદાંનો કબજો.

લંડન, ૧૧ મી માર્ચ.

સ્વિચારને રાજ ખગદાંનો કબજો લેવામાં આવેલ છે. બુધવારે આપણા સવારને તથા તોપોવાળા મહત્વાઓને ખબર પડેલી, કે દિયાલા નદી ઉપરની લાઇન દુરમનો જરથી પકડી રહ્યા છે. અને શુરુવારે તેમની સાથે લડાઈ થયેલી. ટેસીફાનના ગચાવ માટે સારી તૈયારીઓ હતી, પણ અઝીઝીથી આપણો ધસારો એટલી ઝડપથી થયેલો, કે કદાચ તેથી દુશ્મનોએ તે ખાલી કરેલ હશે. શુરુવારે રાત્રે અંદ્રના પ્રકાશમાં આપણું લશ્કર દિયાલા નદી ઓળંગી ગયું છે.

પૂર્વ આફ્રિકામાં સ્થિતિ.

લંડન, ૧૨ મી માર્ચ.

ફટર સાથે વાતચિતમાં જનરલ સ્મર્ટ્સે જણાવ્યું છે, કે જર્મન પૂર્વ આફ્રિકાની લડાઈનો અંત આવવામાં માત્ર વરગાદની ગોસમને લીધે વિલંબ થયો છે. મે મહિના સુધી વરસાદ

આલશે, અને ત્યારે જર્મનોને કાંતો તાંબે પવાની ફરજ પડશે, અથવા પોર્તુગીઝ મુલકમાં પેશનું પડશે, કે ત્યાં પોર્તુગીઝો તેમની સાથે જંગ કરવાને તૈયાર છે. હુરમનના લશ્કરનો થોડોજ ભાગ બાકી રહ્યો છે. દક્ષિણ આફ્રિકાનું લગભગ બંધુ ગોડ્ડ લશ્કર વિદાય થયું છે, અને કામ પૂરું કરવાને માત્ર દેશી પલટનો પાછળ રહી છે.

બ્રિટિશ કાપડની આયાત ઉપરની જગાત.

લંડન, ૧૨ મી માર્ચ.

લેંડેશાયરના કાપડના વેપારીઓના એક ડેપ્યુટેશને મિ. ચેંબરલેનની ચુલાકાત તરફને માગણી કરી છે, કે બ્રિટિશ કાપડની આયાત ઉપર હિંદમાં જે નવી જગાત નાંખવામાં આવી છે, તે કાંતો પાછી ખેંચી લેવી, અથવા હિંદમાં ઉત્પન્ન થતા કાપડ ઉપર વધારે વેરો નાંખવો. મિ. ચેંબરલેને જવાબ આપ્યો છે, કે એ પ્રમાણે બને તેમ નથી, કારણકે હિંદની ધારાસભાનો એક પક્ષ સલાસદ શ્યાનિક ઉત્પન્ન ઉપર વધારે વેરો નાંખવાના પક્ષમાં મત આપે તેમ નથી; અને જે થયેલ છે, તે ન્યાય પ્રમાણે અને શહેનશાહતના લાભ માટે છે.

“ડેલી ન્યૂઝ” ખબર આપે છે, કે લેંડેશાયરના પાર્લમેન્ટના પ્રતિનિધિઓ ૧૪મી તારીખે, કાપડ ઉપર જે જગાત વધારવામાં આવેલી છે, તેની સામે વાંધા ઉઠાવનાર છે. કર્મકાર સલાસદો અને નેશનેલિસ્ટો સરકારની સામે થશે. મિ. એલ્ફિન્થ અને તેના અનુયાયીઓએ હજી કશો કરાવ કરેલ નથી, પણ પચાસ લિખરલો મિ. લોર્ડ્સ ન્યોર્મને ટેકો આપશે.

ઋણિયામાં ઉધડખાથસ.

લંડન, ૧૫ મી માર્ચ.

આજે આમની સભામાં મિ. બોનર લોએ જાહેર કર્યું છે, કે “ઋણિયાના નામદાર ત્યારે મારી ઠોડી દીધી છે, અને ગ્રેન્ડ ડ્યુક મિખાએલ એલેક્ઝાંડ્રોવિચ રીજન્ટ નિમાયેલ છે.” પિતૃગ્રેહમાં ઘણાં તોફાનો થયાં છે, ભેંકે તે જરૂરથી ઓછાં થતાં જાય છે. મોટા મોટા અધિકારીઓ દેદ પકડાયા છે. હુમાનો પ્રિન્સિડન્ટ બધી જાણતોની વ્યવસ્થા કરે છે. દીલચાલ સુલેહ કરાવવા માટે નથી, પણ લડાઈ ભેંકે તેટલા આગ્રહથી ન ચલાવવા માટે અને સરકારની વિરુદ્ધ છે. બસે અગતવાર દેદ થયેલ છે. દેટલાકને મારી નાંખવામાં આવ્યા છે. નવું પ્રત્યક્ષ પ્રધાનમંડળ બંધાયું છે. પ્રિન્સ લિઓન્ડ સુખ્ય પ્રધાન નિમાયેલ છે. તાર હજી અપૂરા અને અનિયમિત આવે છે, એટલે વધારે વિગતો હવે પછી જણાશે.

પ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૭ મો માર્ચ, ૧૯૧૭.

[અંક ૧૭.

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિતા મૂલ્યે વેદેચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૭મી માર્ચ, ૧૯૧૭.

રૂમાનિયાનો વિગ્રહમાં પ્રવેશ.

(ગયા અઠધી આશુ.)

બ્રાસ્સોમાં રૂમનો તરફથી “ટ્રાન્સિલ્વેનિયન ગેટ્રીટ” નામે એક વર્તમાનપત્ર નિકળતું હતું. શહેરનો કળાને લેવાયા પછી થોડે દિવસે તેમાં એક વિષય પ્રગટ થયો, જેમાં નીચેના શબ્દો હતા :—

“રૂમાનિયનો, જાગૃત્ થાઓ! મહારાજા ફર્ડિનૅન્ડનું ભય લશ્કર આપણી વચ્ચે આવી મુક્યું છે, આપણા ગાંધુઓ, આપણા ઊડાવનારાઓ, આવી પહોંચ્યા છે, કારણકે વળત ભરાળર થયો છે. થીકસથી કાળા સમુદ્ર સુધી રૂમાનિયન ભવિષ્યનું તમારી સંઘીનોની ધાર ઉપર વળે વદન કરે છે.”

આવી ભાષા વાપરવાનું સ્વાભાવિક વલણ થાય એવા આસપાસના સંજોગો હતા ખરા, પણ નજીકના ભવિષ્યમાં ઊંડી નિરાશા થવાની હતી.

નવેમ્બરની ૨૬મી અને ૨૭મી વારીએ હર્મીનસ્ટાટ પાસે જર્મનોએ રૂમાનિયન રથાનકો ઉપર ભેરથી હુમલો કર્યો. લડાઈ ત્રણ દિવસ સુધી ચાલી. પરિણામે રૂમાનિયનોને ઘણી હાનિ થઈ. તેઓ ચોતરફથી ઘેરાઈ ગયા, અને તેમને ૩,૦૦૦ સિપાઈઓ, ૧૩ તોપો, ૧૦ એન્જિનો અને બીજા ઘણા સામાનનું નુકસાન થયું. રોટર ટર્મના માટનો દુરગને ફરીને કળાને લીધો.

ઝાકટોબરની અંદર ડોબ્રુવ્લમાં મારામારી ફરી વેગથી ચાલવા લાગી. તુત્રલાની ફરિંગે ટોપ્રોસારી પાસે એક તુર્કી અને બલ્ગેરિયન સેનાવિભાગને રૂસો-રૂમાનિયન લશ્કરે હડી જવાની ફરજ પાડી. સપ્ટેમ્બરની ૧૬મીથી ૨૦મી વારીજ સુધીમાં મેકેનસનને જે લાઇન સુધી હકું પડ્યું હતું, તે આખી લાઇન ઉપર મિત્રોએ હુમલો કર્યો; પણ ભેકે તેમણે સાફ નુકસાન કર્યું અને ૧૩ તોપો પડાવી, છતાં મેકેનસનને વધારે દહાવી ચકયા નહીં. કદાચ આ હુમલાની હીલચાલને મદદ આપવા સાફ કેટલીક પલટનોનું એક રૂમાનિયન લશ્કર ટાન્સુજ આજનું, અને ઝાકટોબરની ૨૭ વારીએ નરીની ફરિંગે રસચક અને દુટ્ટાખાન વચ્ચે એક મામકું આવેલું છે ત્યાં ઉતર્યું. કિનારા ઉપર બલ્ગેરિયન મોકીદારો હતા તે માર્યા ગયા અથવા કેદ

પકડાયા. રૂમાનિયનોએ પાઠશાળાં ડેટલાંક ગામડાં કબજે કર્યાં, પણ ઑક્ટોબરની ત્રીજી તારીખે તેમને નદી પાછી ઓળંગીને હડી જવું પડ્યું.

દરમિયાન ઉત્તર દિશામાં ફ્રાન્કફોનને હુમલો વધારે અને વધારે ભરમાં આવતો જતો હતો. ટ્રાન્સિલ્વેનિયામાં પૂર્વ તરફ તે વધારે આગળ વધતો હતો, અને તેની મુખ્ય પારણા ખ્રાસ્સો લેવાની દેખાતી હતી. તેની પાસે સુમારે અઢી લાખ સિપાઈઓ હતા. રૂમાનિયનો બિચારા શું કરે? તેમના લશ્કરના મોટા ભાગને હડી જવું પડ્યું, અને ઑક્ટોબરની ૮ મી તારીખે ખ્રાસ્સો દુરમનના હાથમાં પડ્યું.

ઑક્ટોબરની ૧૧ મી સુધીમાં રૂમાનિયનોએ ટ્રાન્સિલ્વેનિયામાં જે મથકોને કબજે કર્યો હતો, તે તમામમાંથી વિદાય થવા માંડ્યું. સ્થિતિ વિષમ જણાતાં રૂમાનિયનોએ પોતાના સર્વથી સમર્થ સેનાપતિ જનરલ એવેરેસ્કુને એ પ્રદેશમાં મોકલ્યો.

બુખારેસ્ક સાધારણ રીતે ગમ્મતી શહેર ગણાય છે. પણ હવે શહેરીઓ ગલીર થવા માંડ્યા. આઠાશી હુમલાથી તેઓ હેરાન થયા હતા. સેંકડો નિર્દોષ માણસો, ઓરતો અને બાળકો તેમાં માર્યા ગયાં હતાં, અથવા જખમી થયાં હતાં. વિમાનોમાંથી ઝેરી બીકાઇનાં પડીકાં ફેંકતાં પણ જર્મનો અટક્યા નથી. જર્મન સુધારાના આ અનુભવથી બુખારેસ્કને જર્મની તરફ તિરસ્કાર છૂટેલો હોય, એમાં નવાઈ નથી.

ફ્રાન્કફોનને બાળવાને એવેરેસ્કુની સરદારી નીચેનું રૂમાનિયન લશ્કર બહાદુરીથી લખ્યું, અને ઑક્ટોબરની ૧૩ મી તારીખે બુઝા અને પ્રેડોઅલ ઘાટ આગળ જર્મનોને અટકવું તથા હકવું પડ્યું. પણ બીજે દીવસે રૂમાનિયનોને ટોર્જબર્ગ ઘાટમાંથી હાંડી કાઢવામાં આવ્યા, અને તેમની પોતાની સરહદની અંદર છસાત માઇલ દૂર રૂકારૂં કરીને ગામ છે ત્યાં આશ્રય લેવાની ફરજ પડી.

રૂમાનિયનોને મદદ તથા સલાહ આપવાને ફ્રાન્સે જનરલ બર્થેલોટની સરદારી નીચે એક મિલિટરી મિશન મોકલ્યું હતું, અને તે ઑક્ટોબરના ત્રીજા અઠવાડિયામાં બુખારેસ્ક પહોંચ્યું હતું. ફ્રાન્સ પુષ્કળ ફાગોળો પૂરા પાડતું હતું, ક્ષિત્રન પણ એ પ્રકારની સેવા બજાવતું હતું, તથા અધિયા રૂમાનિયાને મજબૂત ટેકો આપતું હતું. છતાં પરિણામમાં બહુ દૂર પડ્યો નહીં.

બરગેરિયનો ટોપ્રોસારી તથા કોબેડિન હાથ કર્યા પછી કોન્સ્ટેન્ડસા પર હુમલો કરવા લાગ્યા, અને ઑક્ટોબરની ૨૨ મી તારીખે સખ્ત લડાઈ પછી એ બંદર તેમણે તાબે કર્યું. ઑક્ટોબરની ૨૩ મીએ મેકેનસને મેડગિડિયા છાપો મારીને લીધું, અને રાસોવા સુદ્ધાં હાથ કર્યું. કર્ના વોડાથી કોન્સ્ટેન્ડસા સુધીની રેલવેને પણ તેણે કબજે લીધો.

વાંચનાર જાણે છે કે રૂમાનિયનોને પાછળથી પોતાની રાજધાની પણ ખાલી કરવી પડી છે. પણ એ લડાઈની સવિસ્તર વિગતો હજી જોઈએ તેવા રૂપમાં બહાર આવેલ નથી.

ઝપિયન પાર્લિમેન્ટ અથવા હુમા.

ઝપિયન લોકોની સ્વરાજ્યની માગણીને ક'ઈ અંશે સંતોષવા સારૂ ઇ. સ. ૧૯૦૫ ના ઑગસ્ટમાં હુમાની પ્રથમ સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. પ્રથમ તેને માત્ર સલાહ આપવાનો અધિકાર હતો, પણ થોડા મહિનામાં તેને કાયદા બાંધવાનો અધિકાર સુધ્ધાં મળેલો. દરેક હુમા પાંચ વરસ સુધી ભેરે, એવો નિયમ છે.

પહેલી હુમા ૧૯૦૬ના એપ્રિલમાં મળી હતી. તેની ત્રિંદગી દૂંછી હતી. તેના પ્રોગ્રામ અતિશય મોટો અને તે વખતે અમલમાં મૂકી ન શકાય તેવો હતો. તેની માગણીઓમાં કેટલીક એ હતી, કે મત આપવાનો અધિકાર સૌને મળવો જોઈએ, શુદ્ધ પાર્લિમેન્ટરી સરકારની સ્થાપના થવી જોઈએ, શિરચ્છેદની સજા રદ કરવી જોઈએ, અમીનદારોની માલેકી ખુશ્કી લેવી જોઈએ, શહેનશાહી કાઉન્સિલ કાઢી નાંખવી જોઈએ, વગેરે. સરકારે જ્યારે આ માગણીઓની ના પાડી, ત્યારે હુમાએ લોકોને આપીલ કરવાનું કરાવ્યું, અને તેને ત્વરાથી ગરબારવ કરવામાં આવી. તેના કેટલાક સલાસદો પકડાયા, અને સાઇબીરિયામાં કેશનિકાલ થયા.

બીજી હુમા ૧૯૦૭ના માર્ચની ૬ઠ્ઠી તારીખે મળી. એ સમાવું વસણ પહેલીના કરવાં પણ વધારે ઉચ્છેદક હતું. માર્ચની ૧૯મી તારીખે મુખ્ય પ્રધાન રેટાલીપિને કેટલાક મુધારા રુબુ કયાં. પણ હુમાના મોટા ભાગે સમાધાન સ્વીકારવાની ના પાડી. એક રાજ્યદ્રોહનું કાવ-તરૂં પકડાયાથી એ હુમાનો પણ અંત આવ્યો.

ત્રીજી હુમા ૧૯૦૭ના નવેમ્બરની ૧૫મી તારીખે એકઠી થઇ, અને ૧૯૧૨ના નવેમ્બર સુધી બેસી રહી.

ચોથી હુમા ૧૯૧૨ના નવેમ્બરમાં ભરાઇ, અને હાલની ઉચલપાચલ મુખ્યત્વે કરીને તેને લીધે થઇ છે.

ઝપિયા સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

ઝપિયન શહેનશાહવ, કે જે પૂર્વ યૂરપ અને ઉત્તર એશિયામાં વિશાળ સુલક ઉપર વિસ્તરે છે, તેના ફેલાવો ૮૬,૬૦,૦૦૦ ચોરસ માઇલ કરવાં વધારે પ્રદેશમાં છે, અથવા દુનિયા ઉપરની $\frac{1}{3}$ અમીનની સપાટીને રોકે છે. પણ તેની સરાસરી વસ્તી પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી છે, અને તેથી પૃથ્વીની કુલ વસ્તીના $\frac{1}{10}$ ભાગનોજ તેમાં સમાવેશ પાય છે. યૂરપમાં અમીન ઉપર તેની સરહદની લંબાઇ ૨,૮૦૦ માઇલ તથા એશિયામાં સુમારે ૧૦,૦૦૦ માઇલ છે; અને દરિયા ઉપર સરહદની લાઇન યૂરપમાં ૧૧,૦૦૦ માઇલ કરવાં વધારે તથા એશિયામાં ૧૬,૦૦૦ અને ૨૦,૦૦૦ માઇલની વચ્ચે છે.

THE NEW EMPEROR AND EMPRESS OF AUSTRIA.

ઓસ્ટ્રિયાના નવો શહેનશાહ અને તેની શહેનશાહબાણ.

લંકન, ૧૮ મી માર્ચ.

આપણાં લશ્કરોએ પેરોનમાં પ્રવેશ કર્યો છે. સાઠ કરતાં વધારે ગામડાંનો પણ કળજે લેવાયો છે. પણ દુરમનો હુડી ગયા પહેલાં ઘણી જગ્યાઓ ગાળતા ગયેલ છે, કુવાઓમાં એર સુદ્ધાં નાંખવામાં આવેલ છે.

ઝપિયન ધસારો.

પિતૃચક્ર, ૧૮ મી માર્ચ.

ઝપિયનોએ વાનમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

માણ ઝપિયન શહેનશાહ.

પિતૃચક્ર, ૧૮ મી માર્ચ.

ત્સારે શી રીતે ગાદી છોડી, તેની વિગતો બહાર આવી છે. મધ્ય રાત્રે એક ટેપ્યુટેશન પ્લેકાર્ડમાં તેની સુલાકાતે ગયું હતું, જેમાં જનરલ રસકી પણ હતો. જનરલ રસકીએ ત્સારને બંધી રિયતિ સમજાવી.

“ત્સારે તમે મને શું કરવાનું કહ્યો છે?” ત્સારે પૂછ્યું.

“ગાદી છોડો,” એવો જવાબ મળ્યો.

એક તારમાં જણાવવામાં આવે છે, કે “નિકોલસ રોમોનોવ” લિવિડિયા ગયેલ છે. વર્તમાન-પત્રો માણ શહેનશાહને એ નામથી ઓળખાવવા લાગ્યાં છે.

મિ. લૉઇડ જ્યોર્જ અને ઝપિયા.

લંકન, ૧૯ મી માર્ચ.

આજે આમની સભામાં મિ. એસ્કિવથને જવાબ આપતાં મિ. લૉઇડ જ્યોર્જે કહ્યું છે, કે ઝપિયામાં બનાવો એટલી ઝડપથી બન્યા છે અને બનતા બધ છે, કે હાલ તરત વિગતવાર વૃત્તાંત આપી શકાય તેમ નથી. કામચલાઉ સરકાર સંબંધી બોલતાં તેણે જણાવ્યું છે, કે “અમારી માહિતી પ્રમાણે નવી સરકારને આખા દેશ તરફથી તેમજ સેના અને નૌકા તરફથી ટુંકા મળેલ છે. પણ બધું સંકટ દૂર થયેલ છે, એમ હજી કહી શકાતું નથી. એટલું જણવાથી સતોષ છે, કે લડાઈ વધારે જરૂરી ચલાવવાના ખાસ ઉદ્દેશથીજ નવી સરકાર સ્થાપવામાં આવેલ છે.”

શહેનશાહી વિચલસમિતિ.

લંકન, ૨૦ મી માર્ચ.

સંસ્થાનો અને હિંદના પ્રતિનિધિવાળી શહેનશાહી વિચલસમિતિની પહેલી બેઠક આજે સુખ્ય પ્રધાનના મકાનમાં મળી હતી. મિ. લૉલ્ટર લોંગ, સર એડવર્ડ મૉરિસ, સર રોબર્ટ ઝાર્ડન, મિ. હેઝન, મિ. વૉર્ડ અને મિ. માર્સી મોટરોમાં આવી પહોંચ્યા હતા. ઇડિયા

ઓફિસમાંથી મિ. ચેમ્બરલેન, ષિકાગોના મહારાજા, સર જેમ્સ મેરટન અને સર સત્યેન્દ્ર પ્રસન્ન સિંહ સાથે આવ્યા હતા. જનરલ સ્મટ્સે સૌથી પાછળ હાજરી આપી હતી. સમિતિની બેઠક અઢી કલાક ચાલી હતી.

ફ્રેંચ પ્રધાનમંડળનો ફેરફાર.

લંડન, ૨૦ મી માર્ચ.

ફ્રેંચ પ્રધાનમંડળ નવું બંધાયું છે, અને મિ. રિજો સુખ્ય પ્રધાન તથા પરદેશખાતાનો પ્રધાન નિમાયેલ છે. વિશ્વહાતાનો પ્રધાન મિ. પ્વાંલીવ ફ્રેંચ વિમાનીઓનો અગ્રેસર હોઇને આખા ફ્રાન્સમાં સૌથી આગેવાન ગણિતિક છે. માછ સુખ્ય પ્રધાન વિવિધાની ન્યાયખાતાનો પ્રધાન નિમાયેલ છે. રિજો એક દૂરદર્શી અને અતુલવી રાજપુરુષ છે, અને ફ્રાન્સને તેનાથી ઘણો સંતોષ છે.

અધિયન માછ પ્રધાનની લીડતા.

પિતૃગૃહ, ૨૧ મી માર્ચ.

એવી ખબર બહાર આવે છે, કે જ્યારે પ્રોટોપોપોફને જણાયું, કે એક હથિયારબંધ ટોળું તેના મકાન પાસે આવે છે, ત્યારે તે પોતાના ચોરીદારોને પણ જણાવ્યા વગર એક પાછલે બારથેથી નહારી ગયો. પિતૃગૃહથી થોડા માઇલ દૂર શુવાલોવો કરીને એક ગામડું છે, ત્યાં તે પહોંચ્યો; અને પછી પોતાની પાછળ પડનારાઓને છેતરવાને તે એક બીજા પરામાં જઇને એક ડાકતરને ત્યાં બે દિવસ છુપાઇ રહ્યો. ત્યાં તેનો લાઇ આવી પહોંચ્યો, અને તેણે તેને તાળે થવાને સમજાવ્યો.

જર્મનીમાં તોફાન.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૨૧ મી માર્ચ.

હય-જર્મન સરહદ ઉપર ઓલ્ડનઝાલથી ૨૧ મી તારીખનો એક તાર છે, કે બર્લિનમાં ચોટાં તોફાનો થયાની ખબર આવ્યા કરે છે, અને જાંદોખત જાળવવા સાડ પૂર્વે મોખરા ઉપરથી પલટનો ત્યાં ગયેલી કહેવાય છે.

પશ્ચિમમાં મિત્ર રાજ્યોનો ધસારો.

લંડન, ૨૧ મી માર્ચ.

પેરોનની હક્ષિણ-પૂર્વ તરફ અને પૂર્વ તરફ આપણે ઝડપથી આગળ ધસ્યા છીએ, અને સોમની પૂર્વે દસ માઇલ સુધી પહોંચ્યા છીએ. આ પ્રદેશમાં બીજાં ચાળીસ ગામડાંનો આપણે કબજો લીધો છે. નુર્ક અને આરસની વચ્ચે ઘણે ઠેકાણે દુશ્મન સામે થયેલ છે, પણ તેના પાછલા ચોરીદારોને સ્થાનકોમાંથી દૂર કરવામાં આવેલ છે, અને આપણો ધસારો જારી છે.

બ્રિટિશ પાર્લિમેન્ટની ઋષિયોને સુધારકબાદી.

લંડન, ૨૨મી માર્ચ.

નીચેની સરકારી દરખાસ્તની મોટિસ આપવામાં આવેલ છે:—

“આ સલાહુમાં લાઇબ્રેરીની સલામ મોકલે છે, અને ઋષિયન પ્રજાને તેમનામાં સ્વતંત્ર સંસ્થાઓની સ્થાપના થવા માટે અતઃકરણથી સુધારકબાદી આપે છે. અમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, કે એથી કરીને ઋષિયન પ્રજાને ઝડપથી અને સુખદાથી વિકાસ થશે, એટલુંજ નહીં, પણ લડાઈ સુદમાં જે લશ્કરી આપણુદી યૂરપની સ્વતંત્રતાને નાશ કરવા મથી રહી છે, તેમની સામે વધારે જોર અને દૃઢતાથી ચલાવવામાં આવશે.”

* * * * *

આજે આમની સલામમાં હુમાને લાઇબ્રેરીની સલામ મોકલવાને કારણે જીવ કરતાં મિ. જોનર લોએ કહેલ છે, કે “હેદલા તેર દિવસમાં ઋષિયામાં જે બન્યું છે, તે જેથી ઉપલ-પાઇલના શરૂઆતના દિવસોનું સ્મરણ આપે છે. બધું સંકટ દૂર થયું છે, એમ કહેવા પુરતો તો જોકે હજી વખત થયો નથી, તોપણ એક નવી સરકારને પાર્લિમેન્ટની માતા શુભેચ્છાને સંદેશો મોકલે, એટલા પુરતો વખત તો આવી ચૂક્યો છે, કારણકે એ નવી સરકાર પરદેશી બ્રહ્મગારને હાંકી કાઢવાના અને સ્વદેશમાં સ્વતંત્રતા તથા જાતોબસ્ત સ્થાપવાના ખાસ હેતુઓ રચવામાં આવેલ છે. એક મિત્ર રાજ્યની સરકાર ઉપર અભિપ્રાય આપવાનું કે તેને વખોડવાનું આપણું કામ નથી, પણ હું આશા રાખું છું કે હું તમારને માટે દયાની લાગણી દર્શાવી શકું.” * * * *

મિ. એસ્કિવે કારાવને ટેકા આપતાં કહ્યું, કે “સ્વતંત્ર પ્રજાઓની લાઇબ્રેરીમાં બ્રિટિશ પાર્લિમેન્ટ ઋષિયાને સહારે છે.”

અનાક્રિડ સ્ટેશનની તૈયારી.

વાશિંગ્ટન, ૨૨મી માર્ચ.

મુખ્ય મુખ્ય તાંબુ બનાવનારાઓએ સરકારને કબૂલત આપી છે, કે તેઓ સેના તથા નૌકાના ઉપયોગ માટે બનાવેલી અર્ધી કિંમતે સાડાચાર કરોડ સ્વલ તાંબુ પૂરું પાડશે. સ્ટેટોના ગવર્નરો, કોંગ્રેસના સભાસદો, અમલદારો તથા આગેવાન શહેરીઓ લડાઈમાં બળવા સાફ પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને આગ્રહ કરે છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે ઑસ્ટ્રિયાના નવા શહેનશાહ અને તેનાં શહેનશાહી બાનુનો એક સુંદર સંસુક્ર દોટીઆફ અને અમારા વાંચનારાઓને લેટ આપીએ છીએ.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૩૭ એપ્રિલ, ૧૯૧૭.

[અંક ૧૮.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૩૭ એપ્રિલ, ૧૯૧૭.

હિંદનો ખયાલ અને લશ્કરી કેળવણી.

હિંદના ખયાલ સંબંધી કાયદાથી હિંદીઓને લશ્કરમાં જોડાવાનો હક મળ્યો છે, અને તેથી આખા દેશમાં અસાધારણ આનંદ અને સંતોષ ફેલાયેલ છે. મોટાં શહેરોમાં સારી સ્થિતિના સંખ્યાબંધ તરુણોએ નામ નોંધાવ્યાં છે, અને વધારે સંખ્યા નામ નોંધાવે, તે માટે દેશના આગેવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. આખા દેશની રક્ષા કરી શકે, અથવા સરકારને આવશ્યક લાગે, એટલી મોટી સંખ્યા ઉભી કરવાની જરૂર છે; અને પહેલીજ વાર લશ્કરી કેળવણી લેવાનો પ્રસંગ મળતો હોવાથી પ્રજા અતિશય ઉત્સાહમાં આવી છે.

લશ્કરી કેળવણીનું મહત્ત્વ આપણે ત્યાં કેવું સમજીએ છીએ, તે જોવાને પ્રથમ આપણે આદિ-કવિ વાલ્મીકિના રામાયણ તરફ નજર કરીએ.

બાલકાંડના અઢારમા સર્ગમાં નીચેના શ્લોકો આવે છે:—

“ મયં જ્ઞાનાંતપનમ્નાઃ મયં મનુદિત્તા મુનિઃ ।

નેવામર્ષિ મજાનંજા રામઃ મય્યપરાત્મઃ ॥

રાટઃ સર્વમ્ય લોકસ્ય ધર્માદ્ રાજાન્નિર્મલઃ ।

મન્મથઃ સ્વપ્નમ્ સ્વપ્નમ્ ન સ્વપ્નમ્ સંગમઃ ॥

ધનુર્વેદે ન નિરતઃ પિન્નુઃ શુશ્રવણે રતઃ ।

વાલ્મીકિમુનિઃ ગુહ્યમ્નાં લક્ષ્મણો વ્યભિચારિણઃ ॥”

અર્થ :—“ જધાજ કુમારો જ્ઞાનથી સંપન્ન છે, અને જધાજ શુભો વટે ઉત્કર્ષ પામેલા છે; છતાં તેમાં પણ રામ મોટા તેજવાળો અને સત્યપરાક્રમ છે. જધા લોકનો એ માનીતો હોઈને અંદ્રની સમાન નિર્મળ છે; તથા દામીના સ્કંધ ઉપર, ધોડાની ખીડ ઉપર, અને રથની અંદર ચાવી કરવામાં નિપુણ છે. ધનુર્વેદ એટલે શુદ્ધી વિદ્યામાં તે નિમગ્ન છે, તથા પિતાની સેવામાં તેને પ્રીતિ છે; અને લક્ષ્મી વધારનાર લક્ષ્મણ જયપણથી રામ તરફ ચારી રીતે સ્નેહ રાખનાર છે.”

ગોસ્વામી શ્રી તુલસીદાસજી પોતે રચેલા જાલકાંડમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“ગુરુગૃહ ગયે પદન સ્પુરાર્દ । અસ્પકાલ વિચા સવ પાર્દ ॥
 નાકી સહજ શ્વાસ શ્રુતિચારી । સો હરિ પડુ યહ કૌતુક ભારી ॥
 વિગા વિનય નિપુણ ગુણ કીલા । ચેલદિં સેલ સકલ નૃપલીલા ॥
 કરતલ વાળ ધનુષ અનિ મોહા । દેસન રૂપ નગનર માંહા ॥
 * * * * *
 વંધુ સસા સવ લેહિં સુલાર્દ । યનમૃગયા નિત સેલદિં જાર્દ ॥
 પાવન મૃગ મારદિં ત્રિય જાની । દિનપતિ નૃપદિ દિશ્વાંવં અની ॥
 જે મૃગ રામ વાળકે મારે । તે તનુ તજિ મુગલેક મિધારે ॥
 અનુજ મસા મંગ મોજન કર્હી । માતૃપિતા આજ્ઞા અનુમર્હી ॥”

અર્થ:—“રામચંદ્રજી ગુરુને ઘેર લાવવા ગયા, અને ઘોડા વખતમાં જાંધી વિધા મેળવી. ચાર વેદ જેના શ્વાસરૂપ છે, તે હરિ લાવે, એ ઘોડા આશ્ચર્યની વાત છે. વિધા અને વિનયમાં નિપુણ તથા શુભ અને શીલથી પોતે યુક્ત છે, અને રાજાઓની લીલાના જેલ જેલે છે. હાથમાં ધનુષજાળુ બહુ શીલે છે, અને રૂપ જોઈને સ્થાવર તથા જંગમ સૃષ્ટિ મોહ પામે છે. * * * બાઈઓ, મિત્રો, વગેરે સૌને બોલાવીને હુમેશાં શિકાર કરવા જાય છે; કિલમાં લાણીને પવિત્ર પશુઓને મારે છે, અને હુમેશાં લાવીને રાજાને દેખાડે છે. જે પશુઓ રામના બાણથી મરે છે, તે શરીર છોડીને કેવલોકમાં જાય છે; ન્હાના બાઈની તથા મિત્રોની સાથે ભોજન કરે છે, તથા માતાપિતાની આજ્ઞાને પાળે છે.”

એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે, કે શ્રી રામચંદ્રજીના વખતની સુદ્ધકળા અને હાલની સુદ્ધકળામાં ઘણો તફાવત પડી ગયો છે. યાંત્રિક સાધનોના ઉપયોગથી અર્વાચીન લડાઈઓનું સ્વરૂપ અગાઉના કરતાં વધારે વિષમ, દારુણ અને ભયંકર થયું છે. અને તોપણ જ્યાં સુધી પ્રભુઓ લડતી જાંધ પડી નથી, ત્યાં સુધી આત્મરક્ષા માટે દરેક પ્રભુને લડતાં શીખ્યા વગર ચાલે તેમ નથી. હિંદમાં અત્યાર સુધી એ શીખવાનું જની શકે એવું હંતુજ નહીં; નવીન મહાભારતની ચોટી હોળી ચાલુ રહેવાને લીધેજ આ પ્રસંગ આપણી પ્રભુને પ્રાપ્ત થયો છે.

અને પ્રાપ્ત થયો છે, તો તેના જને તેટલો લાભ હેવાની આપણી દ્રવ્ય છે. જે માણસ પ્રસંગ આવતાં પોતાનું અને પોતાનાં પરિજનનું રક્ષણ કરી શકતો નથી, તેની માણસાઈ તેટલે અંશે અધૂરી છે. બીજાઓ ઉપર હુમલો કરતાં શીખવાની જરૂર નથી, પણ બીજાઓ હુમલો કરે, તો તે હડાવતાં શીખવાની તો દરેક માણસને જરૂર છે. આપણા દેશમાં સૌકંઠો વસથી લડાઈનું કામ સુખ્યત્વે સંત્રિયોજનકરતા આવ્યા છે, જોકે: પરશુરામ, દ્રાણાચાર્ય, વગેરે

પ્રાદેશો પણ ઉત્તાદની કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી ગયા છે. હાલના રાજપુતોની નસોમાં એ જુનું લોહી હજી વધ્યા કરે છે, જોકે હાર, અશ્વીણ, વગેરે ઝેરના દુરુપયોગને લીધે એ લોહી હાલ અગાઉના જેવું શુદ્ધ અને તેજસ્વી રહ્યું નથી. છતાં જે ક'ંઈ બીજા રહેલ છે, તેના વિકાસ માટે અત્યારે સારો પ્રસંગ આવ્યો છે; અને રાજપુત સિવાયની પણ બીજી જાતી કેમોને માટે દાર ખુલ્લા થયાં છે.

માત્ર, હિંદીઓને હિંદમાં વસતા ઇંગ્લેન્ડ અને એંગ્લો-ઇન્ડિયનોના જેવાજ અધિકાર મળશે કે કેમ, એ બાબત હજી પુરતી સ્પષ્ટતા પામી નથી; અને તેટલા માટે લોકોના ઉત્સાહમાં ક'ંઈક ન્યૂનતા દેખાય છે, તથા સરકાર તે સારી રીતે સમજે છે. ઇંગ્લંડમાં હિંદના પ્રતિનિધિઓના સારો સત્કાર થયો છે, અને આ વિષયમાં પણ હિંદીઓને ન્યાય મળશે, એવી આશા છે.

CHARACTER OF THE HAPPY WARRIOR.

મુખી લડવૈયાનાં લક્ષણો.

પ્રખ્યાત ઇંગ્લિશ કવિ વર્ડસ્વર્થે મુખી લડવૈયાનાં લક્ષણ સંજ્ઞાથી એક કાવ્ય લખ્યું છે, જેમાંથી ઘોડી પદ્ધતિઓનું આ પ્રસંગે અમારા વાંચનારાઓની પાસે અવતારણ કરવા અમે આહ્વાન કરીએ:—

‘Who is the happy Warrior? Who is he
That every man in arms should wish to be?

Whose high endeavours are an inward light
That makes the path before him always bright;

More skilful in self knowledge, even more pure,
As tempted more, more able to endure,
As more exposed to suffering and distress;
Thence also more alive to tenderness.

‘Who, if he rise to station of command,
Rises by open means; and there will stand
On honourable terms, or else retire,
And in himself possess his own desire.

More brave for this, that he hath much to love :

* * * *

Who, not content that former worth stand fast,

Looks forward, persevering to the last,

From well to better, daily self-surpass :

* * * *

This is the happy Warrior ; this is He

That every Man in arms should wish to be."

અર્થ:—“સુખી લડવૈયો કોણ છે? તે કોણ છે, કે જેના જેવા યવાની દરેક હથિયારખંધ માણસને ઇચ્છા થાય? * * * જેના ઉન્નત પ્રયાસો એવો આંતર પ્રકાશ આપે છે, કે જેથી તેની આગળનો માર્ગ હમેશાં પ્રકાશિત રહે છે. * * * આત્મજ્ઞાનમાં વધારે કુશળ, વધારે પરીક્ષિત હોવાથી વધારે શુદ્ધ; દુઃખ અને વેદનાનો વધારે પરિચિત હોઈને સહન કરવાને વધારે શક્તિમાન; અને તેટલા માટે કોમળતાની અસર પણ તેના ઉપર વધારે. * * * જે, જો તે અધિકારની પદવીએ ચડે છે, તો ખુદલાં સાધનોથી ચડે છે; અને આખરૂંસર ત્યાં ટકાવું હશે તો ટકી રહેશે, અને નહીં તો વિદાય થશે, તથા પોતાની ઇચ્છાને પોતાની અંદર સમાવશે. * * * આ કારણથી વધારે બહાદુર, કે તે ઘણાંને ચાહે છે: * * * જે પાછલી લાયકી ટકી રહે તેથી સંતુષ્ટ ન રહેતાં આગળ નજર કરે છે, અને ઉપદ્ર સુધી પ્રયત્નશીલ રહે છે, તથા સારાથી બેઢવર તરફ ચાલીને દર રોજ પોતાની પોતે સરસાઈ કરે છે: * * * આ લડવૈયો સુખી છે; આ તે છે કે જેના જેવા યવાને દરેક હથિયારખંધ માણસે ઇચ્છ્યું જોઈએ.”

મનસ્વિપ્રશંસા અને જીવિતસાહુલ્ય.

મનસ્વિપ્રશંસા અને જીવિતસાહુલ્ય સંગ્રામી સંસ્કૃત કવિઓએ પણ જાણવા અને યાદ રાખવા લાયક વિચારો દર્શાવ્યા છે. ઉદાહરણ તરીકે:—

“મનસ્વી પ્રિયતે કામં કાર્પણ્યં ન તુ ગચ્છતિ ।

અપિ નિર્વાણમાવાતિ નાનલો માતિ રીતતામ્ ॥”

અર્થ:—“મનસ્વી ખુશીથી મરી જાય છે, પણ પામર જનતો નથી; જેમ અગ્નિ જુગાઈ જાય છે ખરો, પણ થંડો થતો નથી, તેમ.”

“યસ્ય જીવન્તિ ધર્મેણ પુત્રા મિત્રાણિ માન્યવાઃ ।

મફલં જીવિતં તસ્ય નાત્માર્થં કો હિ જીવતિ ॥”

અર્થ:—“જેના ધર્મથી પુત્રો, મિત્રો, અને સગાંઓ હવે છે, તેનું જીવન સફળ છે; બાકી પોતાની આવર તો કાણુ નથી હવતો?”

“સ જીવતિ યદ્યો યસ્ય કીર્તિર્યસ્ય ન જીવતિ ।

અયશોઽકીર્તિં સંયુક્તો જીવન્નપિ મૃતોપમઃ ॥”

અર્થ:—“જેના યશ હવે છે, અને જેની કીર્તિ હવે છે, તેજ હવે છે. અયશ અને અકીર્તિવાળો માણસ તો હવતો છતાં મરેલા જેવો છે.”

“યસ્મિન્જીવતિ જીવન્તિ વદત્તઃ સ તુ જીવતિ ।

કાકોઽપિ કિં ન કુરુતે ચન્દ્ર્યા સ્યોદરપૂરુષમ્ ॥”

અર્થ:—“જેના જીવવાથી વદત્ત હવે છે, તેજ હવે છે; બાકી તો શું કાગળા પણ આંધળી પોતાનું પેદ ભરતો નથી?”

“ઢગ્ધરેણ દ્યવન્તે ન મહન્તંઽનુકૃષિતામ ।

આત્મ્યપિ દુઃખાન્ત્યા નિત્યદુઃખા મનન્વિનઃ ॥”

અર્થ:—“મનસ્વીઓ કેાઈ ઉપકાર કરે તેથી કચવાય છે, કેાઈ લાગણી બતાવે તે પણ સહી શકવા નથી, અને આફતોમાં પણ સહેલાઈથી રાહ ન પાય તેવા અને દુઃખોમાં દુઃખનિભગ્ન રહે છે.”

લડાઈના વાર.

—૧૦૧—

ઝપિયાની જૂની સરકાર.

પિતૃશ્રેડ, ૨૨ મી માર્ચ.

વર્તમાનપત્રો એવી ગણતરી કરે છે, કે પિતૃશ્રેડમાં સુમારે ૨,૦૦૦ માણસો માર્યા ગયા છે અથવા જખમી થયા છે. એમ જણાય છે, કે નામદાર તસારને અને તેની મદદાશાપિને કેશની ખરી કિયતિનો જિલકુલ ખયાલ આવેલો નહીં. એન્ડ ઇયુક્ર આઈરિલની વહુને તસારિયાને

ખરી રીતે જણાવવા અને સારું મધાનમ'ડળ ચોજવાનું કહેવા સારૂ મોકલવામાં આવી હતી. પણ ત્સારિત્સાએ જવાબ આપેલો, કે "એ જાધા અમારા વંશના દુરમનો છે. અમારી સામે માત્ર પિતૃકેડ તથા મૂઠીલર અજ્ઞાન પત્તાં ખેલનાર અમીરો છે. હું રાજગાદી ઉપર વીસ વરસથી છું, અને ક્રિયાને ઝોળાયું છું, અને જાણું છું કે લોકો અમારા કુટુંબને ચાહે છે."

એક વર્તમાનપત્ર જણાવે છે કે ત્સારિત્સાને પ્રોટોપોપોફ સાથેના પત્રવ્યવહાર પકડાયો છે, અને તેમાં જૂની સરકાર જર્મની સાથે છૂટો સંધિ કરવા ચાહતી હતી, એવો પુરાવો છે.

પશ્ચિમમાં ધસારો.

લંડન, ૨૩ મી માર્ચ.

ખરાબમાં ખરાબ શિયાળાની હવાને લીધે ધસારાના કામમાં ઘણી અડચણ આવે છે. દુરમનો આશંકાથી અટકાવ કરે છે. ઉત્તરના ભાગમાં જાણી જગ્યાઓ ઉપર મશીનગને ગોડવી છે, અને મજબૂત ચોક્કીદારો તથા સવારો આગળ વધવામાં અવરોધ કરે છે. આપણા નવા મોખરાની પાછળ પુષ્કળ ઉદ્યોગ ચાલે છે; રસ્તાઓ સુધારવામાં આવે છે, નવા બંધાય છે, તથા રેલવે નંખાય છે. દુરમનો ૧૭ અને ૩૫ વરસની વચ્ચેની ઓરતોને દારૂગોળો બનાવવાના કામમાં રોકવાને માટે ઉપાડી લાય છે.

દુરમનનું જંગલીપણું.

પારિસ, ૨૩ મી માર્ચ.

હકલું હકલું દુરમનો ઘણો વિનાશ કરવા લાય છે. ચીનીમાં ૨,૫૦૦ ઘરોમાંથી ૧,૮૦૦ ઘરોને પાડી નાંખીને જાણી મૂકવામાં આવેલ છે. નારા પાગેલાં મકાનોમાં ફેવો, ન્યાયમંદિર, ઇસ્પિતાલ તથા ધર્મશાળાઓ પણ છે. ૧૪ અને ૬૦ વરસની વચ્ચેના તમામ પુરુષોને ઉપાડી જવામાં આવેલ છે. આસપાસનાં ગામોમાંથી ઓરતો, બાળકો, તથા અશક્ત પુરુષોને શહેરના અમુક ભાગમાં એકઠાં કરીને તેમના પર જાંઠકો છેડવામાં આવેલ છે, અને ઘણાં માણસો મરી ગયાં છે, અથવા જખમી થયાં છે. જર્મનીએ કુવાઓમાં સોમલ નાંખેલ છે, એમ સાંજિત પાય છે. ક્રાન્તે ફરી જિતેલ મુલકના નિવાસીઓ બહુ દુઃખી દેખાય છે. જૂએ ઉરાન થયેલાં છોકરાં પોતાનાં મકાનોનાં ખંડેરામાં ભૂતોની માફક લમતમાં જોવામાં આવેલ છે. સિપાઈઓએ ઘણા દિવસ સુધી તેમને જોરાક આવેલ છે. વતનીઓને એક વરસથી દૂધ મળ્યું નથી, અને સપ્ટેમ્બર પછી માંસ અદૃશ્ય થયેલ છે.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં લોકમન.

ન્યૂ યૉર્ક, ૨૩ મી માર્ચ.

તેર દિવસ માણસોની એક જાંતવર સભા મેડિસન ચોક્કના ભાગમાં ભરવામાં આવી હતી, તેણે ડરાવ કર્યો છે, કે જર્મની સાથે વગર વિલંબે વિચરૂ જાહેર કરવા સારૂ કેએસને આમ-ત્રણ કરવું, તથા પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને ટેકો આપવો.

માછ ત્સાર.

સંક્રમ, ૨૩ મી માર્ચ.

પિતૃવ્રેડથી ખબર આવી છે, કે માછ ત્સાર ત્સારસ્કો સેલોમાં આવી પહોંચેલ છે. તેના ત્યાં આવવા પહેલાં પ્રતિનિધિઓ મોગિલેવ પહોંચ્યા હતા. કશા ગગરાટ વગર તેમણે જનરલ એલેક્સિયેફને તેને કેદ પકડવાનો હુકમ આપ્યો, અને જનરલે માછ ત્સારને ખબર આપી. ત્સારે જવાબ આપ્યો, કે “હું ગમે ત્યાં જવાને તૈયાર છું”, અને જે નિર્ણય થાય તેને અનુસરવા તૈયાર છું.” વિદાયગિરી વખતે તેની માતા અને કેટલાક અમલદારો ફાજર હતા. રહેવારમાં નવ વાગતાં તેની ટ્રેન ચુસાસિનો આવી પહોંચી, જ્યારે તેને જગાડવામાં આવ્યો, અને દસ વાગ્યે ખાણની સફૂનમાં જઈને તેણે પોતાના માણસોની સાથે કાફી પીધી. એક કલાક વાતચિત કર્યા પછી તેણે પોતાના સેવકોને સંબોધીને કહ્યું, કે “હું તમારી સેવાઓ માટે તમારો ઉપકાર માતૃ છું. સલામ!” તેણે બધાઓને ચુંગન આપ્યું, અને ત્રાણે તેના ખસા પર ચુંગન કર્યું.

દશિંગ્ટનથી તાર છે, કે સ્ટેટ ખાતાએ નવી ક્રપિયન સરકારનો રીતસર સ્વીકાર અહેર કરેલ છે.

પાર્કમિન્ટમાં દિંદની સેવાનો ધાપ.

સંક્રમ, ૨૪ મી માર્ચ.

દિંદે વિશ્વદના અર્થમાં આપેલો ફાળો સ્વીકારવાનો કરાવ આજે આમની સભામાં રજૂ કરતાં મિ. ચેમ્બરલેને કહ્યું, કે “મારી ખાતરી છે, કે આ સભાના સભાસદો આ બંધેશમાં સમાયલી બંધુતાની લાગણીનો આભાર સાથે સ્વીકાર કરવામાં સંમત થશે.” તેણે દિંદી લશ્કરનાં પરાક્રમે યાદ કરી બતાવ્યાં, અને જણાવ્યું, કે અત્યારે ત્રણ લાખ દિંદીઓ મોખરા ઉપર છે, અને તમામ ધણુ ત્રાફ કામ કરે છે. દિંદના સમજાઓની અસાધારણ ઉદારતાની પણ તેણે વારીફ કરી.

મિ. એન્કિવથે કહ્યું, કે “આપણા દિંદી બાઇઓએ શહેનશાહતની સેવામાં જે લગ્ન ભાગ લીધા છે, તેનો આભાર તથા સ્નેહ સંદિન સ્વીકાર આ સભા ખુશીથી કરશે. દિંદના તમામ વર્ગોનાં સ્વાર્થે તથા વફાદારી એવાં છે, કે ઇતિહાસમાં તેની ખરાબરી વિરલ છે.”

પશ્ચિમમાં ધસારો.

સંક્રમ, ૨૫ મી માર્ચ.

હેલ્સા સભાદમાં ૩૦૦ સેન્ટ્રલ માઇલ ફ્રેન્ચ મુલક પાછો ફાળે થયો છે, તથા ૨૦૦ શહેર અને ગામડાં તથા દસ હજાર વતનીઓ ડ્રાઇનને પાછાં મળેલ છે. મિત્ર રાખ્યોના મોખરાના ૧૦૦ માઇલ ઉપર ખાઇઓની લશાઈ બંધ પડી છે, અને તેને કેકાલે ખુશી મારામારી ચાલે છે.

પ્રિન્ટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૦ મી એપ્રિલ, ૧૯૧૭.

[અંક ૧૯]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૦ મી એપ્રિલ, ૧૯૧૭.

સોમના ધસાદાની જર્મન ઉપર અસર.

૧૯૧૬ના જુલાઈની ૧લી તારીખથી સોમ ઉપર બ્રિટિશ લશ્કરે જે ધસારો ચડ્યો, તેના પરિણામ તરીકે જર્મનને પુષ્કળ ઝમીન તથા માણસોની હાનિ થઈ છે, એ હકીકત વાંચનાશ-ઓના સ્મરણમાં હશે. જે સ્થાનકોની કિલ્લેબાંધી ઉપર તેમણે મહિનાઓ સુધી મહેનત કરેલી, અને જે સ્થાનકો જિતી ન શકાય તેવાં જણાતાં હતાં, તે તેમને જોવાં પડ્યાં. માણસોની હાનિ તો એટલી બધી થઈ, કે વિશ્વહના આખા ઇતિહાસમાં તેમનાં લશ્કરોને બીજે કયાંય તેવી ખમતી પડી નથી. ઘણા સામાન તથા ઘણાં હથિયારો બ્રિટિશોના હાથમાં પડેલાં. પણ સૌથી વધારે હાનિ તો આત્મવિશ્વાસની તથા આશાની થયેલી. તેમને લડવાનો આવેશ ક્ષીણ થયેલો.

પકડાયેલા જર્મન કાગળો ઉપરથી જણાય છે, કે સોમ ઉપરનો ધસારો જેમ જેમ આગળ ચાલતો ગયેલો, તેમ તેમ જર્મન સિપાઈઓને હારની લડાઈ ટૂંકી પડી શકે, તેનો અનુભવ થતો ગયેલો. સોમ ઉપરની લડાઈની સ્થિતિ જર્મન આંખોને ટૂંકી દેખાતી હતી, તે બતાવવાને પ્રથમ અમે એક માણસની ડાયરીમાંથી નોંધ આપશું. એ માણસ બેરિયન પાયદળની ચૌકરી પલટનમાં હતો:—

“૧૦-૬-૧૬.—રાતના સાડા અગિયાર વાગ્યે મારી ત્રીજી ટુકડીએ ૧૯મી પાયદળની પલટનની સાથે એકજ વખતે હુમલો કર્યો. પણ તેઓ એકજાતની સામે લડ્યા, કારણકે રાતને વખતે ચોલાદના ટોપમાં ભેદ દેખાતો નથી. ત્રીજી ટુકડીને દરેક અમલદાર જખમી થયો, અને કેટલાક કેહ પકડાયા. ઘણા સિપાઈઓ માર્યા ગયા.

“૧૧-૬-૧૬.—આજે પાયદળની સાતમી પલટને આવીને અમને છૂટા કર્યા. અમારી હુમલો કરનારી પાર્ટી પણ તૈયાર છે, કારણકે તે હમણાંજ આવેલ છે. ચાર વાગ્યે છૂટા થતાં અમને બીજી લાઈનમાંથી ત્રીજી કંપનીમાં લઈ જવામાં આવ્યા. ખાધે પડી ગયેલી છે, અને પુષ્કળ માણસો મરેલા તથા દટાયેલા છે. તોપણ અને રાઈફલો ફૂંચાઈ કરે છે, અત્યારે તો તમે માણસોને પશુઓની માફક દોડતા જુઓ છો, પણ જ્યારે તેઓ ગોઠવાઈ ન્થાય છે, ત્યારે એક પછી દેખાતો નથી. ૬ ફૂટ કંપની તરફ જતાં અમે ભૂલા પડ્યા, અને ત્રીજી ટુકડી પાસે આવી પહોંચ્યા, કે જે ૧૯મી પાયદળ પલટનને ટેકો આપવા રાખેલી હતી. ખાઈઓની અંદર તથા

ખઠાર મરેલાઓ તથા અર્ધા દટાઈ ગયેલા આદમીઓ ઘણા પડેલા છે. ખાઈઓની વચ્ચે માથાંઓ પડ્યાં હતાં. મારી પાસે છ કે આઠ માણસ પડ્યા હતા, અને તે એક પર બીજા એમ ખડકેલા હતા. અમારી ૬ ફી કંપની તરફ જતાં માર્ગમાં પણ એટલાજ માણસો ગોળાથી દટાઈ ગયેલા અને નહીં દટાયેલા દેખાતા હતા. કેટલાક ત્રાસ છૂટે એવા દેખાવો અને દીકા, છતાં અમે સલામતીથી આવી તે પહોંચ્યા.

“૧૨-૬-૧૬.—રાત્રે દસ વાગ્યે પહેલી તથા બીજી લાઇનનો છુટકારો થયો. જતાં અમારા કેટલાક આદમી ગોળીઓથી જળમી થયા હતા. અમે છૂટયા તે પછી દુશ્મનની તોપોની આગ વધારે તીવ્ર થઈ, અને રહુવાર સુધી જતી રહી. તોપોનો મારો આખો દિવસ ચાલ્યા કર્યો, અને દુશ્મને હવામાંથી પણ ઘણું કામ કર્યું. બ્રિટિશ તોપવાળાઓ તથા વિમાનીઓથી ઘણું ડરવા જેવું છે. ઘણી વાર એમ વિચાર આવે છે, કે તેઓ નિરંતર મારો ચલાવ્યા કરે, તે વગર તેમના તોપવાળાઓને જોરાક કે ખગાર નહીં મળતો હોય. તેમની ગોળીઓને લીધે આગો પ્રગટે છે. હમેશાં રાત્રે અમારા ચોરીદારોને ચોથી કંપનીમાં જવું પડે છે, કે જે જમણી તરફ ૫૫૦ વાર વધારે દૂર છે, અને ચોથી કંપનીના માણસોને ત્રીજી કંપનીમાં જવું પડે છે. રહુવારમાં જે વાગ્યે દરેક ટોળીમાંથી એક માણસ જોરાક લાવવાને નિમાય છે. આ માણસને જેથી આઠ વાગ્યા સુધી દરેક પ્રકારના સંકેતમાંથી પસાર થવું પડે છે. અને એ બધું છતાં અમને શું ખાવાનું મળે છે? ૧૬ નાંસ “ચીઝ”, ૬ ઑસ માંખણ, અને કાફી તો એવી કે પીવાય નહીં, તે કરતાં પાણી સારું. પરમ દિવસ અમને ૭ખામાં રાખેલું માંસ મળેલું, જે એટલું મંધાતું હતું, કે તેથી ગાંઠા પડી જવાય. સાંજના અરસામાં તોપની આગ ચોછી થઈ.

“૧૪-૬-૧૬.—રહુવારથી રાત્ર સુધી તોપોની સખ્ત આગ જતી રહી. અમારા રથાનક ઉપર ગોળા પડ્યાજ કર્યા. આમાંથી અમે બચ્યું, તે ઈશ્વરનો ઉપકાર માન્યું.”

“૧૫-૬-૧૬, ૧૭૦ રહુવારના.—અમારી તોપો મારો ચલાવે છે. સ્વાભાવિક રીતે બ્રિટિશ તોપો જવાબ આપે છે. દરેક સંજોગે એમ લાગે છે, કે જાણે તેઓ હુમલો કરશે. છેલ્લા કલાકમાં ચોથી કંપનીને ઘણી હાનિ થઈ છે; અમને પ્રમાણમાં ચોછી થઈ છે. રહુવારમાં સાત વાગ્યે મોટી બ્રિટિશ તોપો એક સાથે સો ગોળાઓ છોડે છે. ન્હાની ગોળીઓ પણ ખાધાંઓ ઉપરથી પસાર થતી સંભળાય છે. આજે રાત્રે અમારાથી છૂટા થવાશે.

“૧૫/૧૬-૬-૧૬.—એમ લાગે છે, કે બ્રિટિશોને દાડગોળાની તાલ ગાડી મળે છે, કે તરત તેઓ તે અમારી સામે વાપરી નાંખે છે. તેમનાં વિમાનો સીધાં અમારી ખાધાંઓમાં જઈ શકે છે. વિમાનીઓ તોપવાળાઓને સૂચના આપે છે.”

ઉપરના લેખ પરથી સમજાય છે, કે લડાઈની સ્થિતિ વધારે વિષમ થતી જાય છે, એવો લેખકને અનુભવ થયો છે. પ્રથમ તે પોતાના લશ્કરની ખાતરીઓ બતાવે છે, પછી દુશ્મનના આગ્રહની વાત કરે છે, અને છેવટે કેટલીક બાબતોમાં દુશ્મનની સરસાઈ સંબંધી બોલે છે. કમનસીબે આ માણસ પકડાઈ જવાથી તેની હાચરી આગળ ચાલી નથી.

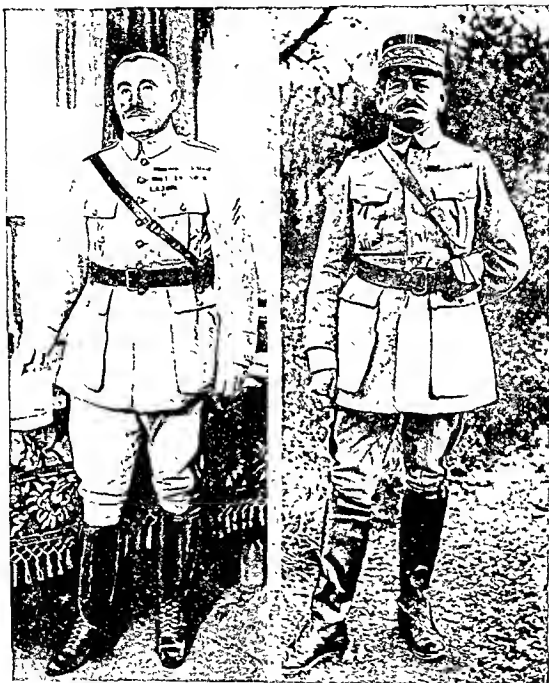
એકાદ અઠવાડિયા પછી એજ પ્રદેશમાં પાયદળની ૬૬ મી પલટનને એક સિપાઇ પોતાની ડાયરીમાં નીચે પ્રમાણે નોંધે છે:—

“લગભગ એક અઠવાડિયાથી દુરમનની રાક્ષસી તોપો આગળ અને પાછળ અમારી લાઇને ઉપર મારો ચલાવે છે. માત્ર રાતના નવ વાગ્યાથી મધરાત સુધી અટકીને દિવસ અને રાત તેઓ મોટા ગોળા ફેંક્યા કરે છે. લોંબકુ ધ્રુવે છે, તેમાં ફાટો પડે છે, અને તે ફૂલે છે. હુમલ્લા પ્રવેશદારને પાછો નાશ થયો છે. નિરંતર એવી ફ્રિકર રહ્યા કરે છે, કે બીજી સજ્જે લોંબકુ પડી જશે, અને અમે દટાઇ જશું. અત્યાર સુધી તો સ્થિતિ ઠીક રહી છે, પણ એ પ્રશ્ન થયા કરે છે, કે ‘ક્યાં સુધી’? અમારી જમણી તરફ ત્રીજી કંપનીનાં બે લોંબકુ ફરી નાશ પામ્યાં છે. કેટલાક માણસો મરી ગયા છે, ઇત્યાદિ. એક માણસ તો આ બચકર આગ ક્યારે બંધ પડશે, તેની ચિંતામાં મૂક બની ગયો છે. આ રીતે માણસો દીવાના પઇ બળે છે.”

સપ્ટેમ્બરની આખરમાં લખાયેલા કાગળો, જર્મનોને વધારે ચિંતા અને દુરની ધારતી લાગતી હોય, એમ જવાબી આપે છે. ૧૭૦ મી પલટનને એક અમલદાર વધારે દક્ષિણમાં રહેલા એક બીજા અમલદારને ૨૭મી તારીખે નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“તમે હજી શામ્પેનમાં છો, અને ડાકણની કડામાં નથી, કે જેની ઠાર ઉપર અહીં અમે બેઠા છીએ, અને એક બાલુથી કે બીજી બાલુથી અંદર પડવાની હુમેશાં રાહ ભેધએ છીએ. હાલ તરત અહીં સ્થિતિ ફરીને વધારે વિષમ બની છે. છેલ્લા ઘોડા દિવસોમાં હવે વિમાનીઓથી બહુત યદ છે, અને મોટા ગોળાઓ આબ્યા કરે છે, કે જે અમારાં માથાંની આસપાસ તથા અમારી પીઠ પાછળ અમારા સાથીઓની ઉપર પડે છે. ગઇ કાલે જપોરે જોતો પાસે અમારી અવિશય નજદીક તોપોનો સજ્જત મારો ચાલ્યો હતો, અને એક હુમલો થયો હતો, જે પાછો વાળવામાં આબ્યા કહેવાય છે. એફિરયલ ખબર આવશે, ત્યાં સુધી અમે વિગતો જાણવાના નથી. તમે નકશામાં જોશો, તો સમજાશે કે અમે અવિશય ધ્યાનથી તમારા તરફ જે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે તે જોઇ રહ્યા છીએ. અત્યારે ખ્રિષ્ટિયોની પાસે જે મોટી તોપો છે, તેમની સંખ્યા બચકર છે; અને તેઓ જે હાફગોળો વાપરે છે, તેનું પ્રમાણ ગાની ન શકાય તેટલું છે. અને ખરાબી એ છે, કે તેમના વિમાનીઓ નિરંતર આપણી લાઇને ઉપર ઉડ્યા કરે છે, અને તોપો ક્યાં જોઠવાયેલી છે, તે ચોખી કાઢે છે. તેઓ હુમેશાં આપણાં વિમાનો ઉપર પણ હુમલા કરે છે; કે જે આપણી આંખો કાઢી લેવાની જરૂર છે. દરમિયાન, આઠાશ દુરમનનાં વિમાનોથી કાળું પઇ બળે છે, અને આપણા જર્મન વિમાનીઓ * * * * * પણ એ સંજોગો મારે કશું કહેવું ન ભેધએ. એ તો લાઇનમાં પાણી રેડ્યા જેવું થાય. ખ્રિષ્ટિય તોપો, ખ્રિષ્ટિય વિમાનીઓ, અને તેમના અવલોકનથી જ ધસારામાં તેમને જે ફૂટેલ મળી છે તે મળી છે. વધારે ફૂટેલ નથી મળી, તે આપણા જ્ઞાન પાયદળને લીધે છે. પણ જો આપણી પાસે ખ્રિષ્ટિય વિમાનીઓ તથા તોપ ફાટનારા હોય, તો આપણે હત્તરો માણસોના જીવન જત્યાવી શકીએ. એ બધું વિચારતાં નિરાશા પઇ બળે છે.”

GENERAL NIVELLE AND GENERAL MANGIN.

ફ્રેંચ જનરલ નિવેલ અને જનરલ મેંગિન.

એ અરસામાં સાધારણ સિપાઇઓએ લખેલા કાગળોથી તેમને સહન કરવાં પડતાં દુઃખો આથી પણ વધારે સ્પષ્ટ થાય છે. પાયદળની ૬૬ મી પલટનનો એક માણસ લખે છે:—

“વહાલા વિલ્હેલ્મ,—પૃથ્વીમાં મારી કબરમાંથી હું તમને સલામ મોકલું છું. આ ભયંકર તોપોના આગમાં અમે થોડા વખતમાં દીવાના બની જશું. રાત અને દિવસ તે અટક્યા વગર ચાલ્યા કરે છે. પહેલાં કેાઇ વાર તે આટલી ખરાબ અનુભવી નથી. આખો દિવસ અમે પૃથ્વીની અંદર બિલકુલ પ્રકાશ કે તડકા વગર નીચે બેસી રહીએ છીએ, અને માત્ર મોતની રાહ બેઠાં છીએ, કે જે ગમે તે ક્ષણે આવે તેમ છે. વહાલા વિલ્હેલ્મ, મારે તમને આ પ્રમાણે લખવું ન બેઠાં, પણ મારાથી રહેવાતું નથી. વળી એક મોટો હુમલો આવવાનો છે. આપણે શું ફરી કેાઇ દિવસ મળી શકશું? એક ઈશ્વરને ખબર છે! આ ભયંકર છે”!

એજ પલટનના બીજા માણસે લખેલું:—

“એવીસ દિવસમાં પહેલી વાર આજેજ હું ન્હાઈ શક્યો છું, અને ખરીસ બદલાવી શક્યો છું. એટલું ઠીક છે. દુશ્મનની તોપોના મારામાંથી અમને બિલકુલ વિરામ મળતો નથી. નિરંતર ન્હાની મોટી તોપો કૂચાજ કરે છે. ગર્જના ભયંકર થાય છે. વહાલા પિતા, તમને તોપોનો અનુભવ છે, એટલે નવ ઇંચિયા તથા અગિયાર ઇંચિયા તોપો એટલે શું, અને તે કેવા અવાજ કરી શકે, તે બહુ શક્યો. * * * કોને ખબર હતી, કે આ દુઃખદ વિશ્વ આટલો લાંબો ચાલ્યો? લોહો એમજ માનતા હતા, કે તે આ ઉન્ડાળામાં અથવા બહુ તો પાનખરમાં પૂરો થશે, પણ થોડાજ વખતમાં બધી આશાઓ નાશ પામશે. મને લાગે છે કે અમારે બીજા એક શિયાળો ખાઇઓમાં ગાળવો પડશે. આ પ્રપંચ હવે પૂરો થાય તો સાફ”!

બીજા એક સિપાઇ લખે છે:—

“વહાલા મિત્ર,—આખરે મેં તમને વચન આપેલું તે કાગળ હું લખું છું, પણ મેં પ્રથમ આશા રાખી હતી, તેવો તે નહીં નીવડે. આ વખત મારે માટે ભયંકર છે, મોટી આત્મિક વ્યથાનો વખત છે. મારા પોતાના શ્રેયની મને ચિંતા નથી. તેલું મને બહુ દુઃખ નથી. કેટલાક વખતથી વિશ્વના પરિણામ માટે મને ગળીર શંકાઓ થવા લાગી છે, અને એ માટે મારી પાસે સારાં કારણો છે. તમે બેશક થીપવાલ સંજોગો વાંચ્યું હશે. પણ હું તમને કહી શકું, કે અમારે માટે એ કથરાવાનો વખત હતો. મારા વિચાર પ્રમાણે, ઊંચામાં ઊંચા સેનાપતિથી માંડીને ન્હાનામાં ન્હાના સિપાઇ સુધી દરેકને એવી લાગણી થયેલી, કે અત્યારે પહેલી મોટી લડાઈમાં જર્મની હારે છે. હું પોતે આઠ દિવસ સુધી કશું ખાઈ શકેલો નહીં. અને પછી સળમરીનની મોટી લડત! એ પછી અમેરિકાની સાથે વિરોધ! આપણે કેટલા ઠગાયા છીએ. સિપાઇના હૃદયને તો દરેક ક્ષણ નારકી વેદનાની યદ છે.”

(આ વિષય હવે પછીના અંકમાં પૂરો કરવામાં આવશે.)

લાઇનના વાર.

બ્રિટિશ વહાણોના વિનાશ.

લંડન, ૩૦ મી માર્ચ.

ડા. મેક્લેન્કેન જણાવે છે, કે રીસેન્સ, લાન્ડ્યુઆરી, ફ્રેજુઆરી અને માર્ચના પહેલા અઢાર દિવસોમાં અનુક્રમે ૩૦, ૨૬, ૬૬ અને ૫૫ બ્રિટિશ વહાણોના સળભરીનથી અથવા સુરંગથી નાશ થયો છે. મન્ડીમારની હોડીઓ આમાં ગણેલી નથી.

અપિયન રાજ્યવિસય.

પિટ્ઝેડ, ૩૦ મી માર્ચ.

એમ ઝાહેર કરવામાં આવેલ છે, કે સરકારી ણધા હોદ્દાઓ, પ્રધાનોના અધિકારો સહિત, સ્ત્રીઓને માટે ખુલ્લા રહેશે. માત્ર પ્રધાનો પ્રિન્સ ગોલિટ્ઝિન અને ગોરમિકિનને છૂટા કરવામાં આવેલ છે. સરકારે ઝાહેરનામું કાઢ્યું છે, કે પોલાંડની નવી સરકારનું સ્વરૂપ પોતે લોકો પોતે નક્કી કરી શકશે.

પશ્ચિમમાં ધસારો.

લંડન, ૩૨ મી માર્ચ.

પારિસનો એક કુશળ ટીકાકાર કહે છે, કે આપણે પ્રખ્યાત દ્વિ'ડનનર્ગ લાઇન સુધી પહોંચ્યા છીએ; અને હવે ત્યાં સ્થાનકો મજબૂત થાય, અને હવા સુધરે ત્યાં સુધી અટકવાનું છે. પેલેસ્ટાઇનમાં નવી ફતેહ થવાથી તુર્કોની હવે ખાતરી થઇ હશે, કે તેમનું સામાન્ય ભાજનમાં છે. જર્મનોની મદદ વગર એશિયાની ફતેહોનું ઘેર લેવાનું તુર્કોથી ગમે તેમ નથી; અને હાલ તુર્કોને મદદ કરવાને દ્વિ'ડનનર્ગ લરકર ફાજલ પાડી શકે, એ સંભવિત નથી. જર્મન પાર્લિમેન્ટમાં તોફાન.

આયરલેન્ડમાં, ૩૨ મી માર્ચ.

૩૦ મી માર્ચે રાઉનશાહી જર્મન પાર્લિમેન્ટમાં તોફાની ઢેખાવો થયા છે. સોસાયલિસ્ટોએ ઝાહેર કર્યું છે, કે જર્મનીમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થપાયા વગર રહેનાર નથી, અને પરંપરા સાથેની રાજનીતિ નક્કી કરવામાં પાર્લિમેન્ટને વધારે સત્તા હોવી જોઈએ. "રાજ્યદ્રોહ", "રાજ્યદ્રોહ", એમ પારંપર પુકારા થયા હતા. એક સોસાયલિસ્ટે કહ્યું છે, કે "જા ૧૯૦૫માં ફ્રેન્ચે ત્સારને એવી સલાહ આપી હોય, કે લોકોની માગણીઓની સામે ન થવું; તો આન્સેલર કેમ ફ્રેન્ચને એવી સલાહ આપવાની દ્વિ'મત કરતો નથી?"

બ્રિટિશ મોખરો.

લંડન, ૨૨ એપ્રિલ.

બ્રિટિશો સેન્ટ કવેન્ટનથી એ માઇલ સુધી પહોંચ્યા છે. ત્યાં ગામડાં કબજે થયાં છે, અને ૧૮૨ કેરીઓ પકડાયા છે.

અપિયાનો ૬૬ નિધય.

પિટ્ઝેડ, ૨૨ એપ્રિલ.

અપિયાના નવા મુખ્ય પ્રધાન પ્રિન્સ લ્વાફે વર્તમાનપત્રોઓની મુલાકાત લેતાં જણાવ્યું છે, કે અપિયા મિત્ર રાજ્યો સાથેના કોલકરાદોને આશ્રયી વળગી રહેશે, અને છેવટ ફતેહ

પાય ત્યાં સુધી લડાઈ જારી રાખશે. ચડી આવનાર દુશ્મન ઋષિયનોને નમાવવા આડે છે, પણ સ્વતંત્ર ઋષિયનો તેની આગળ નમશે નહીં. ઍન્ડ ડચેસ મેરી પેવલોવના તથા ઍન્ડ ડ્યૂક બોરિસને કેદ કરવામાં આવેલ છે, અને એમ ધારવામાં આવે છે, કે ઍન્ડ ડ્યૂક નિકોલસને ત્સાર બનાવવાનું કાવતરું પકડાવાથી એ પરિણામ આવેલ છે.

હિંદનો હિસ્સો.

લંડન, ૨૭ એપ્રિલ.

શહેનશાહતના માલ બનાવનારાઓએ મિ. ચેંબરલેન, ઝિકાનેરના મહારાજા, સર જે. એસ. મેસ્ટન, તથા સર એસ. પી. સિંહને આપેલા ખાણમાં મિ. ચેંબરલેને કહ્યું છે, કે “શહેનશાહતને બહારનાં સાધનોથી બિલકુલ સ્વતંત્ર બનાવવાની યોજનામાં હિંદ ઘણા મોટા હિસ્સો આપી શકે તેમ છે. સામાન્યતા મોટા લંડાર જેવું હિંદ બની શકે તેમ છે, પણ તેની સ્થિતિ માત્ર લાકડાં ફાડનાર અને પાણી કાઢનારના જેવી રહેવી જોઈએ નહીં. એ આવશ્યક છે, કે તેના ઉદ્યોગોનો વિકાસ થવો જોઈએ. કરી અદેખાઈ કે શંકા વગર આપણે હિંદના વિકાસનું અવલોકન કરવું જોઈએ, અને તેમાં મદદ આપવી જોઈએ. બ્રિટિશ અને હિંદી બંને ઉદ્યોગોને માટે સામાન્યતામાં સ્થાન છે, અને એકના વિકાસથી અન્યને મદદ મળે તેમ છે. શહેનશાહી સંમિતિઓમાં હિંદને પહેલીજ વાર સ્થાન મળ્યું છે, અને હવે પછી હંમેશાંને માટે તે વિસ્તાર અને સંસ્થાનોની સાથે શહેનશાહતના લાભોમાં અને તેની દરજ્જામાં હિસ્સો લઈ શકશે.”

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અને જર્મની.

વૉશિંગ્ટન, ૩૭ એપ્રિલ.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને પોતાના વ્યાખ્યાનમાં કેએસને એમ કહ્યું છે, કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અને જર્મની વચ્ચે વિગ્રહની સ્થિતિ છે, એમ ઝાઝર કરવું. તેણે પાંચ લાખનું લશ્કર ઉભું કરવાનો આગ્રહ કર્યો છે, અને મિત્ર રાજ્યોની સાથે વિગ્રહમાં સહકારી થવું પડશે, એમ જણાવ્યું છે.

લંડન, ૩૭ એપ્રિલ.

આમની સભામાં મિ. બોનર લોએ જણાવ્યું છે, કે વૉશિંગ્ટન ખાતેના એલચીએ તાર કર્યો છે, કે કેએસ પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને વિગ્રહ ઝાઝર કરવાની રજા આપશે, એવી આશા છે.

વૉશિંગ્ટન, ૩૭ એપ્રિલ.

લોકોએ પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને આવતાં અને જતાં તાળીઓના પોકારથી વધાવેલ છે, અને ભાષણ ચાલતું હતું તે દરમિયાન સ્વદેશાભિમાનના આવેશમાં શ્રોતાઓએ વારંવાર સત્કાર કરેલ છે. પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને વક્તોક્તિમાં કહ્યું, કે સ્વરાજ્ય ભોગવતી પ્રજાઓ કંઈ પાડોશનાં રાજ્યમાં જાણસે ભેગાં થઈ શકતી નથી, અથવા પ્રપંચો કરતી નથી. ઋષિયાની ઉપલપાયલ માટે તેણે આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો, અને જણાવ્યું, કે સ્વતંત્રતા, ન્યાય તથા શાંતિને માટે લડતાં બંધોમાં ઋષિયના લોકો પોતાની સરલ ભયતા સહિત સામિલ થયા છે. ન્યાયની અદાલતોમાં સાબિત થયું છે, કે જર્મન અમલદારો સુલેહનો ભંગ થાય, અને ઉદ્યોગોને નુકસાન પહોંચે, તેવાં કાવતરાં કરે છે. મેક્સિકોના જર્મન એલચી ઉપરની નોટ પકડાવાથી તેમના દુષ્ટ ઇરાદાઓ સિદ્ધ પાય છે. “અમે જાણીએ છીએ, કે આવી સરકારથી તમામ પ્રજાસત્તાક રાજ્યો જોખમમાં

છે. આ સ્વાભાવિક દુરમનની સાથે અમે લડાઈ સ્વીકારીએ છીએ, અને જરૂર પડશે તો પ્રજાનાં તમામ સાધનોનો ઉપયોગ કરીને અમે તેના અહંકારને તોડશું. અમારે ક'ંઈ સ્વાર્થના ઉદ્દેશો સાધવાના નથી, અમારે ક'ંઈ વધારે મુલક ભેંષતો નથી, કે પૈસાનો ગઢલો લેવો નથી. અમે છૂટથી સ્વાર્થલુ કરીએ છીએ, કારણકે અમે માણસજાતના હુકોના હિમાયતી છીએ, અને જ્યારે તે સ્થાપિત થયે, ત્યારેજ સંતુષ્ઠ થશું." તેણે કહ્યું, કે અમેરિકાને ક'ંઈ જર્મન લોકોની સાથે દુરમનાવટ નથી, અને તેમને ઇજા કરવાનો ધરાદો નથી, પણ જે સરકારને સત્ય કે માણસાઈની લાગણી નથી, તેની સામે વિરોધ છે. જર્મનીની હુમલાની વેપાર સામે લડાઈ માણસજાતની સામે લડાઈ છે. ઋષિયન સેનાના અધિકારોની ફરી વ્યવસ્થા.

લંડન, ૩૭ એપ્રિલ.

ખ્રિસ્તિય અને ફ્રેંચ નસુના પ્રમાણે ઋષિયામાં પણ સાત માણસોનું પ્રધાનમંડળ નીમવાનો નિર્ણય થયો છે; અને સેનાના મુખ્ય અધિકારોની ફરી વ્યવસ્થા થવાની છે. લશ્કરમાં જર્મન વિરુદ્ધ મજબૂત લાગણી દેખાય છે.

ખ્રિસ્તિય ખંદરોમાં વહાણોની આવવતર.

લંડન, ૪ થી એપ્રિલ.

નોંકાખાતા તરફથી ખબર મળે છે, કે છેલ્લા અકાગિયામાં ૨,૨૮૧ વહાણો ખ્રિસ્તિય ખંદરોમાં આવી પહોંચ્યાં છે, અને ૨,૩૯૯ વિદાય થયાં છે. સોળસો ટનથી વધારે એવાં ૧૮ વહાણો, તથા ૧,૬૦૦ ટનથી ઓછાં ૧૩ વહાણો હુમલાવામાં આવેલ છે. સત્તર ઉપરનો હુમલો નિષ્ફળ નીવડ્યો છે. છ માછીમારોનાં વહાણો પણ હુમલે છે.

ઋષિયાની મુલાકાતે જતા કર્મકાર પ્રતિનિધિઓ.

લંડન, ૪ થી એપ્રિલ.

મિ. બોનર હોએ આમની સભામાં આઉર કહ્યું છે, કે થોડેનથાદી સરકારની વિનંતી ઉપરથી કર્મકાર વર્ગના પાર્લિમેન્ટના જે પ્રતિનિધિઓ ઋષિયા તરફ જનાર છે. ઉદ્દેશ એ છે, કે ઋષિયન કર્મકારોને ખ્રિસ્તિય કર્મકારોની મુનારકગાદી પહેંચાડવી, અને વિગ્રહ ચલાવવામાં ઋષિયન સરકારને ઉત્તેજન આપવું. ઋષિયન સરકારે આઉર કહ્યું છે, કે એ મુલાકાતથી તેમને આનંદ થશે. ફ્રાન્સમાંથી પણ એવા પ્રતિનિધિઓ જવાના છે.

મુનાઈટેડ સ્ટેટસનો વિગ્રહનો દરખાસ્ત.

લંડન, ૫ મી એપ્રિલ.

વાશિંગ્ટનથી તાર છે, કે સેનેટે ૬ વિરુદ્ધ ૮૨ મતથી વિગ્રહનો ઠરાવ પસાર કર્યો છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે જનરલ નિવેદ અને જનરલ એગિન નામે એ પ્રખ્યાત ફ્રેંચ સેનાપતિઓનો એક સંયુક્ત ફેટોઆફ અમે અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

સાવદર દરબારી પાપાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૭ મી એપ્રિલ, ૧૯૧૭.

[અંક ૨૦,

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૭મી એપ્રિલ, ૧૯૧૭.

સોમના ધસારાની જર્મનો ઉપર અસર.
(ગયા અઠથી ચાલુ.)

પકડાયેલા કાગળો ઉપરથી જણાય છે, કે ઑક્ટોબર મહિનામાં જર્મન લશ્કરને નિરાશા વધતી ગયેલી. ઑક્ટોબરની ત્રીજી તારીખે એક પાયદળને અમલદાર લખે છે:—

“મોખરાની લાઇનેમાં રહ્યાને અમને સોળ દિવસ થયા છે, અને અમે લોંચરોમાં બાંધ્યા છે. પહેલા યોદ્ધા દિવસો સુધી અમારે કશા આશ્ચાહન વગર ખાઇઓમાં રહેવું પડેલું, અને છેવટે આવશ્યક લોંચરો અમે પોતે બનાવી લીધાં. ફ્રીકોર્ટમાં અમને જેવી હુનિ થયેલી તેવી ફરીને થઇ છે. એકજ ગોળાથી અમારા સોળ આદમી મરી ગયા છે, અને કેટલાક જખમી થયા છે તે જુદા. મોખરાની લાઇનમાં રહેવું ભયંકર છે. દર રોજ એકથી બે કલાક સુધી તોપોનો સખ્ત મારો ચાલે છે, અને જુદી જુદી તોપોમાંથી વરસતી આગ કદાપિ ગંધ પડતી નથી. વમે કદાપી શક્યો, કે માણસો ભયંકર અનુભવોમાંથી પસાર થાય છે. તેમને માટે દુવે લોંચરોનો સવાલ રહ્યો નથી. પહેલી લાઇનમાં લોંચરું તો શું પણ એક ખાઇ સુદાં હવે રહેલ નથી, ખાઇઓ તૂટી ગયેલ છે. માણસો ગોળાઓથી થયેલાં ફરોમાં પડ્યા છે. અમે જે લોંચરો યોદ્ધા આશ્રય મેળવવા સારૂ બનાવ્યાં છે, તેમની પણ સારી રિયતિ નથી. કેટલાંક તૈયાર થયા પહેલાંજ ગોળાઓની આગથી પડી ગયાં હતાં. ખાઇઓ ઉપર નિરંતર આગ વરસ્યા કરે છે. અમે ધીમે ધીમે હઠવા લાગ્યા છીએ.”

૩૬૦મી પલટનની ૧૧મી ટુકડીના એક માણસે લખેલું:—

“મારે તમને કહેવું જોઇએ, કે હું હાલ સોમ ઉપર છું, અને અહીં અત્યારે હુદ્ડા છે. જો હું સામેસારો પાછો આવીશ, તો ખરેખર ઈશ્વરને ઉપકાર માનીશ. અહીંની રિયતિ સંજોગોમાં હું તમને ઘણું કહી શકું, પણ મારે કહેવું જોઇએ નહીં. આ લોંચરોમાં અમને ૭ દિવસ તો થઇ ગયા છે. રહવારથી રાત સુધી દશા ભયંકર છે. અમારી જ્ઞાનરત્નઓ યોદ્ધાજ વખતમાં ટીલી પડી જશે.”

એજ પલટન અને એજ ટુકડીના બીજા એક આદમીએ ચાર દિવસ પછી લખેલું:—

“ઑક્ટોબરની ૧લીથી અમે સોમ ઉપર છીએ. જો હું આમાંથી બચીશ, તો જે ત્રાસો અમારે અહીં ખમવા પડે છે, તેનું તમને લખીને વર્ણન આપીશ. દુકામાં કદું, તો દશા

ભય'કર છે. કોઈને જો જરા પણ જખમ થાય, તો તેથી તે જર્મનીમાં પાછો જઈ શકે. દરેક જખમી માણસ પાછો જાય છે. આજે રાત્રે અમે પહેલી લાઇનમાં જઈએ છીએ, કે જ્યાં પહેલી અને બીજી 'એટલિયનો'ને એટલી બધી હાનિ થયેલી છે."

વાંચનાર જોઈ શકશે, કે અસ્યાર સુધીના કાગળોમાં સુરકેલી અને સંકટનો અનુભવ દેખાય છે, પણ નિરાશા નથી. બહુ વખત પહેલાં નિરાશા પણ આવી. જર્મન સિપાઇઓ સોમને મોટા જર્મન કબરસ્તાન તરીકે જોવા લાગ્યા. ત્યાં આવવાંજ છુવતા પાછા જવાની આશા તેઓ જોવા લાગ્યા. ત્યાં જેઓ હતા તેઓ આવનારાઓને જણાવતા, કે સોમ પર આવવું તે મરવા સાડ આવવા જેવું છે. ઑક્ટોબરના બીજા અને ત્રીજા અઠવાડિયામાં લખાયેલા કેટલાક કાગળો જોઈએ.

૧૧૧ મી પાયઢળ પલટનનો એક સિપાઇ લખે છે:—

"હું-સ મરણ પામ્યો છે. ફ્રિટ્ઝ મરણ પામ્યો છે. વિલ્હેલમ મરણ પામ્યો છે. બીજા ઘણા માર્યા ગયા છે. ટુકડીમાં હું હવે છેક એકલો છું. ઈશ્વર કરે ને અમે જલદી છૂટા થઈએ. અમને અતિશય હાનિ થયેલી છે. અને હવે ફરી હવા ખરાબ થઈ છે, એટલે જો કોઈ જખમી હોતો નથી, તે માંદો પડે છે. આ લગભગ અસહ્ય છે. ઈશ્વર કરે ને જો સુલેહ થાય!"

એજ પલટનનો એક બીજો આદમી લખે છે:—

"વહાલા લાઇ,—જો કોઈ રીતે આ લડાઈનો અંત આવે! તમે જાણતા હશેજ, કે અહીં સોમના રક્તકુંડમાં બહુ આનંદ નથી. આજ બાર દિવસથી અમે ગંદકીમાં છીએ. દિવસ અને રાત તૈયાર રહેવું પડે છે. જોરાક હુમેશાં થડો મળે છે. પીવાની બાબતમાં બહુ તંગી છે—રાજની કાફીની બે દોટી અને કદાચ પાણીનો એક સીસો, કે જે ત્રણ આદમી વચ્ચે વહેંચાયે જોઈએ. ખાંધેલા અમુક ભાગમાં છેક ટળી પડી છે. અમે ધૂંટણ સુધી કાઢવામાં આવીએ છીએ."

મેર્સર એટલિયનનો એક માણસ લખે છે:—

"વહાલા ભત્રીજા આલ્ફ્રેડ,—ગઈ રાતે તમારો કાગળ મળતાં મને આનંદ થયો. તમે મારી એટલા પાસે આવશો, એવી મેં કદાપિ આશા રાખી ન હોત, કારણકે કેમ્બ્રિજ અહીંથી સુમારે સોળજ માઇલ થાય છે. મારી ખાતરી છે, કે થોડીજ વારમાં આપણે અહીં મળશું, કારણકે તમારે ઘણું કરીને અહીંજ એટલે મોતમાં આવવાનું છે. અત્યાર સુધીમાં હજારો મરેલા પડ્યા છે. જો તમને મોખરાની લાઇનની ખાંધોમાં રહેવું નહીં પડે, તો સ્થિતિ એટલી ખરાબ નહીં થાય. પણ મારે તમને એકદમ કહી દેવું જોઈએ, કે અહીં જે બને છે તેવું લડાઈમાં અત્યાર સુધી બીજે કયાંય બન્યું નથી. પણ તમારું હુકામ જો અહીં આવવાનું હશે, તો તમે તમારી મેળે જોઈ શકશો. દર રાત્રે તોષાનો સખત મારો ચાલે છે, કે જેથી અમે બહેરા થઈ જઈએ છીએ. જે અઠવાડિયાં પહેલાં અમે છૂટા થયેલા, અને અમારા

આનંદનો પાર નહોતો. પણ કેન્સરિયની પાછળ જાર માધવ સુધી અને પહોંચ્યા, ત્યારે એક મોટર સાઇકલરે એમને પાછા આણેલા !”

પાયદળની ૧૧૦ મી પલટનનો એક સિપાઈ લખે છે:—

“અહીં અમે સોમવાર તા. ૧૬ મીની સાંજ સુધી છીએ. અમને ફરીને ભયંકર હાનિઓ થયેલ છે. મને લાગે છે, કે અમે સોમ ઇરાકુશું, ત્યાં સુધી મને રત્ન મળશે નહીં; પણ અમને એટલી બધી હાનિ થયેલી છે, કે જો જલદી છૂટા કરવામાં નહીં આવે, તો પલટનમાં એક પણ માણસ રહેશે નહીં. શુસ્તાવ આ મલિન કામથી બહાર છે, એ સાંભળી હું રાજ થાઉં છું. અહીં અમારે શું ખમવું પડે છે, તેનો તમને ખ્યાલ આવી શકે તેમ નથી. તમે કદાચ એમ ધારતા હશે, કે આ ધસારો શાગ્યેનના જેવો હશે. અહીં કાઢવ એવો છે, કે ખૂટની ઉપર અદાર ઇંચ સુધી તે ચડી જાય છે. બ્રિટિશો લગભગ દર રોજ હુમલો કરે છે. આસપાસ બધેય મુઠાં પડ્યાં છે. પણ આ બધી વેદના હું તમને લખી જણાવીશ નહીં. એકજ વાત. અહીં જો અમે લાંબી સુદત રહેશું, તો હું તમને બાગ્યેજ ફરીને મળી શકીશ. તમને આમ લખવાં મને દુઃખ થાય છે, પણ એ મારી ફરજ છે. અરે! જો કોઈ રીતે આ ત્રાસદાયક લડાઈનો અંત આવે!”

ધીમે ધીમે સિપાઈઓ અમલદારો ઉપર અને રાજ્ય ઉપર પણ ટીકા કરવાની હિંમત ધરે છે; અને તેમની તડવાની વૃત્તિ શિથિલ થાય છે. ત્રીજી અરસાદ્ધ પલટનનો એક આદમી એક ઠોઠાબરમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“વહાલા શ્રીટ,—૧૯૧૪-૧૬ નો વિચિત્ર હલકાઈનો અને હુરામખોરીનો છે, અને તેમાં બીજી કોઈ સરકારની નેટલીજ પ્રશિયન સરકાર અપરાધી છે. માણસોનું ખૂન કરવાના હેતુથી તે ચલાવવામાં આવે છે, કે જેથી સરકાર પોતાની સત્તાને ટકાવી શકે. કર્તાનના દરગજ સુધી અમને જે અમલદારો મળ્યા છે, તે મોટે લાગે છેકરાઓ છે, કે જેમને કશાનો કશો ખ્યાલ નથી. તેમને સારો પગાર અને ખોરાક તથા પુષ્કળ પીવાનું મળે છે. બીજી તરફ, અમે હેરાન થઈએ છીએ, અને જે મળવું જોઈએ તે પણ અમને મળતું નથી. જર્મન વર્તમાનપત્રો દુનિયામાં બીજી સરકારો માટે લખ્યા કરે છે, પણ જર્મન સરકાર એથી વધારે ખરાબ છે. તે ચરમ વગર પ્રજાને છેલ્લે છે. આ ખૂનરેલમાં એ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે. આ બધું આપણે સદન કરીએ છીએ, એટલે જર્મન હોવા માટે પણ ચરમ લાગ્યા વગર રહેતી નથી. જોઈએ આપણે આપણી રાષ્ટ્રફો દેશવતી જોઈએ, અને આખી સરકારનો નાશ કરવો જોઈએ. વહાલા શ્રીટ, જો હું પાછો ન ફરું, તો એ બધા સંબંધી મેં જે લખ્યું છે તે યાદ કરજો, કે ‘ટોળીવાળા’-ઓએ માત્ર ગમમતને માટે અમને મરાવી નાંખ્યા છે. હુરમનની સ્થિતિ જુદી છે; તેને એટલી હાનિ થયેલી નથી. જો અમારામાંનો એક પણ દેખાવ દે છે, તો તેઓ પુષ્કળ દારૂગોળો વાપરે છે; પણ તેઓ જોઈએ આંદાહન વગર સેક્ટોની સંખ્યામાં કામ કરતા હોય છે, તોપણ આપણી તોપો આગ ચલાવતી નથી. તેમને તેમ કરવાની રત્ન નથી, કારણકે દારૂગોળાની તંગી છે. છતાં વર્તમાનપત્રો લખે છે, કે હુરમનને દારૂગોળાની તંગી છે !

“એ સ્પષ્ટ છે, કે જર્મનીને હાનિ થવા માંડી છે, અને તે લયકર સ્થિતિમાં આવતી જાય છે. ઉપલા દસ હજાર માટે આ સ્થિતિ ખરાબ નહીં હોય, પણ ગરીબ લોકોને તથા સિપાઇઓને માટે તો એ દયાજનક છે. જર્મનીમાં ગરીબ લોકો જેવા અહીં અમે ઠગાયા છીએ તેવાજ ઠગાય છે. અમલદારો માલ નિરર્થક વાપરી નાંખે છે, એ જોઇને પ્રથમ મને ઘણું દુઃખ થતું. પણ હવે તેઓ ગમે તેટલો દુરુપયોગ કરે તેથી મને કંઈ લાગતું નથી. * * * પણ અમે અમારા અમલદારોને ધિક્કારીએ છીએ. તેમને ધિક્કારવાની અમને ફરજ પડે છે.”

આ બળવાને મળતી લાગણી આખા જર્મન લશ્કરમાં ફેલાયતી જણાય છે. સિપાઇઓ નહારી જતા, અથવા સહેલાઈથી તાળે થતા. આ બાયલાપણા માટે કેટલીક પલટનોમાં માણસોને યોગીએ દેવામાં આવેલા, પણ સ્થિતિ સુધરેલી નહીં.

જર્મન પ્રજા ઉપર આની કેટલી અસર થયેલી? બિનલડાયક વસ્તીને આ સ્થિતિની ખરી કદપના આવેલી કે નહીં? આવા કાગળો લખનારા હજારો માણસો દેશમાં પાછા ગયા હશે, ત્યારે શું વાત કર્યો વગર રહ્યા હશે? બેશક જર્મન પ્રજાને ખરી ખબર મળેલી હોવી જોઈએ. નીચેના જર્મનીમાંથી લખાયેલા કાગળો એ વાતને ટેકા આપે છે. બવેરિયન પાયદળની એક પલટનના સિપાઇને નીચે પ્રમાણે કાગળ મળેલો:—

“સોમ ઉપરની સ્થિતિ ત્રાસદાયક હોવી જોઈએ. જે સિપાઇઓ ત્યાં રહી ગયા છે તેમના કહેવાથી જણાય છે, કે સ્થિતિ નારકી છે. પણ વર્તમાનપત્રો માત્ર દુશ્મનની હાનિ સંખંધી લખે છે, જોકે આપણી હાનિ ઘણી વધારે હોવી જોઈએ.”—કર્લીટ્ઝ.

એજ માણસને કાર્લ્સરૂહેથી કાઢીને નીચે પ્રમાણે લખેલું:—

“એટલે તમે સોમ ઉપર લડો છો. એ લયકર લાગે છે. આપણે થોડા વખતમાં ધરાઈ જશું. એ વધારે વાર ચાલી શકશે નહીં. અહીં ઘર આગળ અમારી પાસે કશું વધારે ખાવાનું નથી. ગઈ રાત્રે હવાઈ હુમલાની ધાસ્તી હતી, અને ફરી અમે લોંચરામાં બેસી રહ્યા હતા.”

વિશ્વહની શરૂઆતમાં અને ઘણા વખત સુધી જે અસાધારણ વીરત્વ જર્મનોએ બતાવેલું, તે યાદ કરતાં તેમનો લડવાનો બુસ્સો નરમ પડેલો માનવાં આપણને મુશ્કેલી લાગે છે. એક ખુલાસો એ છે, કે નવી ભરતીમાં ઘણા મોટી ઉમરના તથા જીવાનિયા દાખલ થયેલા; અને તેમને જૂના સિપાઇઓના જેવી કેળવણી મળેલી નહીં.

એક પકડાયેલા જર્મન અમલદારે સંકેત વગર નીચે પ્રમાણે જણાવેલું:—

“જેઓ બે વરસ પહેલાં વૌન કલક તથા વૌન જ્યૂલોના હાથ નીચે લડેલા, તેમની સાથે અત્યારના જર્મન સિપાઇઓને સરખાવાય તેમ નથી. જર્મનીના સારામાં સારા સિપાઇઓ ફ્રેંચ તથા ખ્રિશ્ચિય તોપોના મારાથી નાશ પામેલ છે. હાલ તે એટલા થોડા રહ્યા છે, કે જીવાનિયા અને આધેક માણસોની પલટનોને મજબૂત કરવાને તેમને વાપરવામાં આવે છે, જીવાનિયાઓ

બહાદુરીથી લડાઈમાં ધસે છે, અને મરે છે, પણ તેમને લડાઈનો કશો અનુભવ નથી. ખીછ તરફ, છુટ્ટાઓને લડવાની હોંસ નથી, અને તક આવતાં તેઓ તાણે ધઈ જાય છે. તેઓ માત્ર પૂવળાં જેવા છે, લડવૈયા નથી.”

લડવાની વૃત્તિ નરમ થવાનું એક ખીલું કારણ એ હતું, કે આ બધા વખત ઘર તરફથી તેમને માઠી ખબરો મળ્યા કરતી હતી. એકે તવંગર માણસોને આ વખતે પણ એકએ તેટલો ખોરાક મળી શકતો હશે, છતાં એમ દેખાય છે, કે લડવા જર્મનોનાં બાળકો, પત્નીઓ તથા માતાઓ ઘણું કષ્ટ સહન કરતાં હતાં, અને ફેટલાંકને બૂખ પણ વેઠવી પડતી. આ સ્ત્રીઓ એવા કાગળો લખતી, કે જેથી લડનારને લડવાનું મન ન રહે. નીચે આપ્યા છે તેવા સમાચાર મળતાં કોઈ પણ માણસની સ્થિતિ કેવી થાય, તેની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ નથી.

“અમને દર રોજ નિયમિત અર્ધો ચોર ભાખરી મળે છે, અને દોઢ ચોર બટેટાં, તથા અઠવાડિયે એક વાર પા ચોર માંસ. આ ઉપર નહીને અમારે સખ્ત મહેનત કરવાની છે! એ અમારાથી બને તેમ નથી. પણ કરવું શું? એ ફરી શકે તેમ નથી.”—(હાનોવર, લૉયફાઈટથી કાગળ, ૧૮-૯-૧૬.)

“જ્યારે તમે ઘેર આવો, ત્યારે થોડું માંસ અને થોડી ચરબી સાથે લાવવાનું બૂલ્યો નહીં. અમારી પાસે કશું નથી.”—(હાનબર્ગથી કાગળ, ૨૨-૯-૧૬.)

“અહીં આજે આખરીએલ્સબાઈ એટલા માટે ગયેલ છે, કે ત્યાંથી જો કંઈ ચરબી અથવા માંખણ કે ઇંડાં મળે, તો તપાસ કરે. અહીં તો કશું મળતું નથી, અને લડાઈનાં રસોડાંનો ખોરાક ખવાય તેવો નથી.”—(કાલ્સફોર્ડથી કાગળ, ૮-૧૦-૧૬.)

“અહીં થોડા વખતમાં એવી દશા આવશે, કે અમારે સૂકો રોટલો, બટેટાં તથા મીઠું ખાઈને ચલાવવું પડશે. * * * કલેગરેટન ઇંગ્લંડથી છૂટો થતાં પાછો આવેલ છે. તે કહે છે કે ત્યાં પુષ્કળ ખોરાક છે, અને કોઈ પણ માણસ પુરતું ખરીદી શકે છે, અને વસ્તુઓ ત્યાં અહીંના જેટલી મોંઘી નથી.”—(ગ્રૂસ્ટનસ્ટ્રેથી કાગળ, ૧૧-૧૦-૧૬.)

“દિલ્લીર છ’ કે તમે રજા ઉપર આવી શક્યો નહીં. પણ મોટાઓને ગરીબોની શી દરકાર છે? જો માત્ર તેમનાં પેટ ભરાય, તો ખીલ બધા માણસો ભલે મરી જાય. પણ ઈશ્વરની સજામાંથી તેઓ છૂટી શક્યો નહીં.”—(મીસડોર્ફથી કાગળ, ૧૨-૧૦-૧૬.)

“હું ઇચ્છું છું, કે હું પણ તમારી માફક સિપાઈ હોત તો સાફ. ત્યારે માણસને ખાવાનું તો પુરતું મળે છે.”—(મુસ્કવિટ્ઝથી કાગળ, ૧૯-૧૦-૧૬.)

આ બધી બાબતો વિચારતાં જણાયે, કે ૧૯૧૬ ના સોમના ધસારાને વિચિત્રતા અતની શરૂઆત ગણી શકાય.

લડાઈના તાર.

—101—

અમેરિકા અને જર્મની.

વૉશિંગ્ટન, ૬ ફ્રી એપ્રિલ.

કેમ્બ્રિજના વિગ્રહના ઠરાવ ઉપર પ્રેસિડન્ટે સહી કરી છે, અને ઓક્રિશ્ચલી ઝાહેર થયેલ છે, કે અમેરિકાને જર્મની સાથે વિગ્રહ છે.

સેનેટર વિલિયમ્સે કહેલું, કે જ્યાં સુધી જર્મની અને ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહો પદબદ્ધ થાય, અને તુર્કોને યુરપમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવે, ત્યાં સુધી અમેરિકાએ વિગ્રહમાં રહેવું જોઈએ.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની અંદરનાં જર્મન વેપારી વહાણો પકડવામાં આવેલ છે. તેમનું કુલ ટનેજ ૬૦૦,૦૦૦ છે. લવિધ્યમાં એ વહાણોનો શો ઉપયોગ કરવો, એ બાબત વિચાર ચાલે છે.

પાંસઠ જર્મનોને કેદ કરવા માટે હુકમો નીકળ્યા છે.

પારિસ, ૬ ફ્રી એપ્રિલ.

પારિસની મ્યુનિસિપાલિટીએ પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનના લાખણને પુસ્તકના આકારમાં છપાવવાનું અને તે નિશાળે જતાં તમામ બાળકોમાં વહેંચવાનું ઠરાવ્યું છે.

ઝકિયન સોશયલિસ્ટો અને જર્મની.

પિટ્સબર્ગ, ૭ મી એપ્રિલ.

‘મિ. કેરન્સ્કી નામે ન્યાયખાતાના સોશયલિસ્ટ પ્રધાને. જણાવ્યું છે, કે “જે જર્મન સોશયલિસ્ટો એવું માનતા હશે, કે મારો સાથી અને હું જર્મની સાથે છૂટી સલાહ કરવામાં મદદ કરશું, તો તેમને પૂરી નિરાશા થશે. ખીજી તરફ, જે જર્મનો તેમના શહેનશાહને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મૂકશે, તો સરલતા થશે, કારણકે રાજાઓ કરતાં પ્રજાઓ જલદીથી એકમત થઈ શકશે. ચાલુ ફેર કાપાકાપી માટે રાજાઓ જવાબદાર છે.”

ખ્રિષ્ટિશ ધસારો.

લંડન, ૧૦ મી એપ્રિલ.

વિમીની ટેકરી કબજે થઈ છે. પશ્ચિમમાં એ મોટામાં મોટો જર્મન ફિલ્લો છે. ૧૧,૦૦૦ ઉપર ફેલીઓ તથા ૧૦૦ ઉપર તોપો હાથ આવેલ છે. ફેલીઓમાં ૨૩૫ અમલદારો છે.

હિંદનબર્ગનું અભિમાન.

આમ્સ્ટર્ડમ, ૧૦ મી એપ્રિલ.

એક સ્વનિશ વર્તમાનપત્રના ગાલેન ખાતેના અખરપત્રી સાથે વાતચિત કરતાં માર્શલ હિંદનબર્ગે જણાવ્યું છે, કે “નિરંકુશ સળમરીનનો ઉપયોગ કરવાનું ઠરાવતી વખતે જર્મનીને અખર હતી, કે અમેરિકા કદાચ મિત્ર રાજ્યોની મદદમાં ઉતરશે, પણ તેનું મહત્વ નથી. નાણાંની મદદ મળશે એ ખરું, પણ લડાઈમાં નાણાં સૌથી વધારે અગત્યનાં નીવડ્યાં નથી. અમેરિકા જે દારૂગોળો પૂરા પાડે છે, તેનું પ્રમાણ એટલું મોટું છે, કે તેમાં વધારો થવો લાગ્યેજ શક્ય છે. એથી ઉલટું, અમેરિકન લશ્કર સજ્જ કરવાનું હોવાથી તેમાં ઘટાટો થવો સંભવિત છે. માપી શકાય તેટલા વખતમાં અમેરિકા મહત્વની મદદ આપી શકે તેમ નથી,

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૪મી એપ્રિલ, ૧૯૧૭.

વિમલના બીજા વરસમાં બેદિન્યમની રિપિતિ

“ક્રૂરતમ ચલ્લં રહ્મ ન ત્તા હય સામ હય રહ્મ,
મદોક્ષા આસ્માં કે તલે નામ હય રહ્મ.”

અર્થ—“અહીં ક્રૂરતમ કે સામ પહેલવાન રહેલ નથી. પણ વીર પુરુષોની નામના રહી છે.”
વિમલના બીજા વરસમાં બેદિન્યમની રિપિતિ વિલક્ષણ રહી. લગભગ આખા રાજ્યને દુરમને કળલે લીધેલો. રાજ્યને અને તેની સરકારને પોતાના મુલકના એક ન્હાના ટુકડા પર જઈને આશ્રય લેવો પડેલો, કે જે ન્યૂવર્પોર્ટથી નોવે એન્સાઇસ મુખી વિસ્તરતો હોઈને લંબાઈમાં ત્રીસ માઈલ કરતાં ઓછો તથા પહોળાઈમાં સાતથી આઠ માઈલ છે. રાજ આદર્શ અને તેની વફાદાર પ્રજાની પાસે પોતાના દેશનો આટલોજ જામ અનશેષ રહ્યો હતો.

ફ્રેન્ડર્સ અને હેનો, નાગૂર અને લક્ષ્મીનરેખા પ્રાંત, લિઆમ અને મોન્સ, આન્ટવર્પ, બ્રાસેલ્સ તથા જેન્ટનાં મોટાં શહેરો, અને લગભગ આખો દરિયાકિનારો જર્મનીના હાથમાં હતો. બેદિન્યમના રાજના હાથમાં જે ટુકડો રહ્યો હતો તે પણ ધણે ભાગે પાયમાલ હતો, અને આખા ઉપર દુરમનની તોપોની આગ પહોંચતી હતી.

તા પાન કરીને એક ન્હાનું ઉન્દાળામાં હવા ખાવાનું સ્થાન છે, ત્યાં બેદિન્યમની કામ ચલાઉ રાજધાની સ્થાપવામાં આવી. ફ્રેન્ડર્સ ન્હાનું વિચિત્ર શહેર વસ્તીનું ગુણ્ય સ્થાન હતું. કોઈ કોઈ ઠેકાણે એકાદ ગામડું અર્ધું નાશ પામ્યા વગર રહી ગયું હતું. ઉદાહરણ તરીકે, લૂમાં એક ગામડું વરફાનાં વરો અક્ષત રહ્યાં હતાં, જોકે પૂર્વ વરફાના તેના મુંદર પ્રાચીન દેવળનો જર્મનોએ ગોળાઓથી નાશ કરેલો. ધમ, કે જે પશ્ચિમ ફ્રેન્ડર્સમાં આવેલું એક પ્રાચીન શહેર છે, અને હજી મિત્ર રાજ્યોના હાથમાં છે, તેને પાયમાલ કરવામાં આવેલું, અને તેનાં ઘણાંખરાં મકાનોને ઠેકાણે પૂળના અને કચરાના ઢગલા યથેલા. કેથીફ્રલેનો નાશ, કાપડના હાલનો નાશ, અને આખા શહેરમાં એક પણ મકાન અખડિલ રહેલું નહીં.

“ક્રૂરતમ લેલ્લે નુદ્દલ્લે ગેદ્દે ગદ્દે હમકો કેદ્દે તોડા:

નુદ્દલ્લે પર ગલન દેન દ્વંય, નુદ્દલ્લે પર દમ નિકલના હય!”

અર્થ—“જો તમારા સિવાય બીજા કોઈની ઉપર અમને પ્રેમ હોય, તો અમે સમ ખાઈએ. અમે તો તમારા પદ્મ દિદા છીએ, અને તમારા પદ્મ પ્રાણ નિકળે છે.”

છતાં પાયમાલ પ્રદેશના આ ન્હાના ટુકડામાંથી રાજા આદળદાર અને તેના સલાહકારોએ નવી વ્યવસ્થાનું કામ ગઢાદુરીથી શરૂ કર્યું. ઑસ્ટ્રેલિયન આલોન સુધીની તેની પ્રજાનું હૃદય તેના તરફ વક્રાદાર હતું. દિન પ્રતિ દિન વીજળીથી ભરેલાં દોરડાંના પ્રતિબંધોમાંથી પસાર થઈને લોકો હોલડમાં પહોંચતા, કે જેથી તેઓ પોતાના રાજાની સાથે થઈ શકે, અને જરૂર હોય તો સ્વદેશની ખાતર પ્રાણ આપી શકે. ફ્રેંચ સરકારે હાથરમાં બેલિજયમને ઓફિસનાં મકાનો પૂરાં પાડ્યાં, અને ઝમીન આપી, કે જેના ઉપર દારૂગોળાનાં કારખાનાં બાંધી શકાય, બંદરની સગવડ શ્રેવલેનમાં આપી, તથા વખારો માટે જગ્યા કેલેમાં. બેલિજયન સેના, કે જે ઇસેર ઉપર જર્મનીને ખાળી રાખવા સારૂ ગઢાદુરીથી લડતાં લગભગ નાશ પામી હતી, તેની નવી સ્થિતિ માટે નવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી; અને જૂની સેનાના અંશોમાંથી થોડા વખતમાં એક સુસજ્જ અને ગણવાન લશ્કર તૈયાર થયું. રાજા આદળદારનું રાજ્ય લગભગ ચાલ્યું ગયું હતું, છતાં તે પોતાની પ્રજાની અને દુનિયાની આગળ સર્વોપર ધૈર્ય અને હિંમતને દાખલો બતાવી રહ્યો હતો. “પંચ”માં એક ચિત્ર આવેલું, જેમાં ફ્રેંચ રાજા આદળદારને કહેતો હતો, કે “તમે બધું શુભાંચું છે”; અને રાજા જવાબ આપતો હતો, કે “મારો આત્મા નહીં!”

“હમ હંચ ઐર કોહ હય ઐર ફશ હંચ ઐર નાચે હંચ;
કદમ ઉડના નહિ પાડેમે પડે છેલે હંચ!”

અર્થ:—“વગડામાં અને હુગડામાં અમે રઝળીએ છીએ અને રડીએ છીએ: ચાલવાને પગ ઉપડતા નથી, કારણકે પગનાં તળિયાંમાં ઝંજેળા પડી ગયા છે.”

બેલિજયન વસ્તીના ઘણા ભાગે અર્થોત્ લાગેો માણસોએ બેલિજયનમાં જર્મનીના શાસન-માંથી ન્હારી જઈને ફ્રાન્સ, હોલંડ, ઇંગ્લંડ, અથવા બેલિજયન સુલકનો જે કકડો હજી બેલિજયન રહ્યો હતો તેમાં, ઘર કર્યાં હતાં; પણ જર્મનીના કળાજના પ્રદેશમાં હજી સિત્તેર લાખ કરતાં વધારે માણસો રહ્યાં હતાં. આ માણસોને દુનની હરામખોરીનો પૂરેપૂરો અનુભવ થયો, દરેક ગઢાનાથી દંડો નાંખવામાં આવ્યા, કરનો બોલે વધારવામાં આવ્યો, અને ઉદ્યોગનાં સાધનોની લૂટ ચલાવવામાં આવી. છેવટે શુભામના જેવી મનુષી કરાવવા માટે જર્મનીએ દેશની સિવિલિયન વસ્તીને દેશનિકાલ કરવાનું શરૂ કર્યું.

“યુસુફ ન પગ લોગા ચે દુઃખ તુમપે કુત્રે મં:
ધર જલેના હય દમ ધુલતા હય અલ્લકા ધુવે મં.”

અર્થ:—“હે યુસુફ! તમારા ઉપર કુવામાં આ દુઃખ પડ્યું નહીં હોય, કે ઘરો બળે છે, અને પ્રજાના શ્વાસ ધુવારામાં ફેંધાય છે.”

પાયમાલ થયેલાં શહેરો અને ગામડાં હજી પણ જર્મન ચડાઈના પહેલા દિવસોનું સ્મરણ કરાવતાં હતાં. આ સોમાં વધારે ત્રાસદાયક સ્થિતિ હિંદનાની હતી, કે જ્યાં ૧,૩૭૫ મકાનોમાંથી

૧,૨૬૩ નો પૂરેપૂરો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો, અને જ્યાંના રહેવાસીઓ પોતે સહેલાં હુમ્મો ભૂલી શકતા નહોતા. કારણકે હુપિયાર વગરના આગેવાન શહેરીઓને જર્મનોએ ગોળીએ દીધા હતા, નદી પાસેની શુદ્ધિઓમાં સ્ત્રીઓ અને બાળકો ઉપર મશીનગન ચલાવ્યા હતા, અને થોડા દિવસમાં તમામ અવસ્થાનાં સ્ત્રીપુરુષોમાંનાં ૮૦૦ ને કાપી નાંખવામાં આવ્યાં હતાં. ભૂવાંની પણ લગભગ એવીજ દશા હતી. જુનું 'યુનિવર્સિટીનું' મકાન અને તેની અદ્ભુત લાઇબ્રેરી સહિત શહેરનું હૃદય અદૃશ્ય થયું હતું, તથા ૧,૧૨૦ ઇમારતોનો નાશ થયો હતો.

“અય નૃદ્ધ તુલે કસ નચે તૂંકી ખખર હય?

ખુશકીમે જે દુખા હય તેો હમ જિશો કા ઘર હય!”

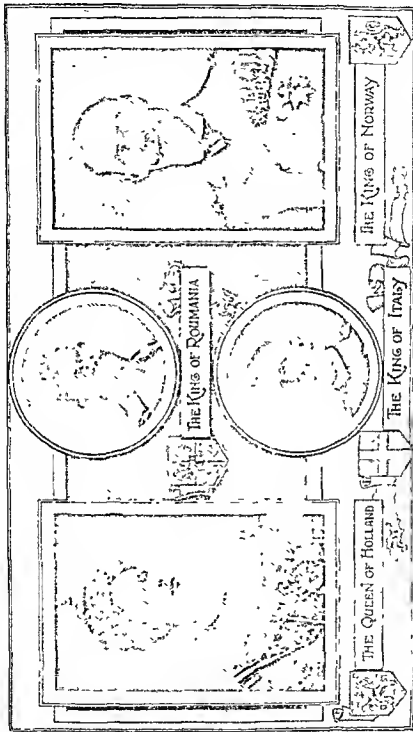
અર્થ:—“હે નૃદ્ધ! તને આ નવા પ્રલયની ખબર છે? સૂકી ભૂમિમાં જે ખૂણાં, તે અમારાં ઘર છે.”

આન્ટવર્પની નજીકનું ટર્મોન નામનું ઉંચાળી શહેર જર્મન સેનાપતિના હુકમથી છેક ઝમીનદોસ્ત કરવામાં આવ્યું હતું. શહેર બળી જતું હતું, ત્યારે એ સેનાપતિ પોતાના મદદનીશોની સાથે નદી પાસેની એક વાડીમાં બેઠો હતો, શામ્પેન પીતો હતો, અને ખીતો ગાતો હતો. લિઆઝની હદથી ગેન્ટ સુધીમાં સેક્ટરો ગામડાંને એજ પ્રમાણે વિનાશકારણ સંહાર કરવામાં આવ્યો હતો. નવ પ્રાંતોમાંના ચારમાં ૧૮,૨૦૭ ઘરો અને સાર્વજનિક ઇમારતોનો બાળીને અથવા ખીલ રીતે જર્મનોએ વિનાશ કર્યો હતો.

પણ માણસો અને મકાનોના વિનાશ કરતાં પણ વધારે ચિંતા કરાવે એવી દેશની આર્થિક સ્થિતિ હતી. કારખાનાંઓનું કામ લગભગ જિલકુલ અંધ પડ્યું હતું. બેલ્જિયમ હુદ્દાદો બલાત્કાર છતાં જર્મની માટે ઢાઝગોળો બનાવવાની ના પાડતા હતા, અને ખીલ કરી વસ્તુને ખપ નહોતો. કારખાનાંવાળાઓને પરદેશથી કાચો માલ મળી શકે એવું નહોતું, અને માલ તૈયાર કરે તોપણ તેનો નિકાસ કરવાની સગવડ નહોતી, કારણકે બેલ્જિયમની આસપાસ મિત્ર રાજ્યોનો ઘેરો હતો. દેશ પોતાને માટે પુરતો જોરાક નિપજાવી શકે એવી સ્થિતિ નહોતી, અને અમેરિકન કમિશન મારફત પરદેશથી જે ઉદાર મદદ ન પહોંચી હોત, તો વસ્તીનો મોટો ભાગ જૂણે મરત. ૧૯૧૬ ની પાનખરથી વસ્તીના ત્રીજા ભાગને પોતાના જોરાકને માટે ધર્મદાન ઉપર આધાર રાખવો પડ્યો છે.

બેલ્જિયમનું રાજ્ય હજી વર્તમાન હતું, એ હકીકત અતિશય રાજકીય મહત્વની હતી. રાજ્ય આદર્શનું રાજ્ય આગલા દિવસોની માફક ૧૧,૩૭૩ ચોરસ માઇલના સ્ટેટ ઉપર નહોતું, પણ બેલ્જિયમની અંદરજ ગસેંક ચોરસ માઇલ પાયમાલ થયતી ઝમીન ઉપર હતું, તથા મધ્ય આફ્રિકાના સંસ્થાન ઉપર. છતાં હજી તે રાજ્ય હતો, મોટાં રાજ્યો તેને રાજ્યકર્તા વરીકે સ્વીકારતાં હતાં, તથા તેની પાસે લશ્કર હતું, દરબારીઓ હતા, અને પ્રધાનો હતા. મહેલને બદલે તેને લા પાનના એક બાંગલામાં વસવું પડ્યું હતું.

રૂઝાનિયાના રાજા.

હોલેન્ડના રાણી.

રોમાનીના રાજા.

નોર્વેના રાજા.

રાજા અને તેની સતી સરખી રાણીએ કેટલીક ઉપાધિઓ ઘડીભર દૂર કરી. તેમણે ખાળકોને કેળવણી લેવા ઇંગ્લંડ મોકલ્યાં, અને તે તેહેવારોમાં મળવા આવે એમ ઠંડાવ્યું. રાજાએ પોતાનો વખત લશ્કરને આપવા માંડ્યો. દિન પ્રતિ દિન તેની મોટર ગાડી લાઇનેની પાછળના માર્ગોમાં ચાલતી દેખાતી હતી. કોઇ વાર તે ડિક્સમ્બ્રૂક આગળ ઉભી રહેતી, કોઇ વાર એલ્વરડિંગે આગળ, અને કોઇ વાર છાવણી પાસે; તથા રાજા કાંતો સેનાપતિઓ સાથે અથવા સિપાઇઓ સાથે વાતચિત કરતો. જર્મનીની લાઇનેની નજદીકમાં નજદીક જમ્યા પાસે તે પોતાની ગાડી છોડી દેતો, અને પગે ચાલીને મોખરાની લાઇનેમાં ફરતો. ઇસેરની નહેરના પશ્ચિમ કાંઠા ઉપર ફરતાં અને પેલી તરફનો પોતાનો સુંદર સુલક દુશ્મનના હાથમાં ગયલો જોતાં તેને કેવા વિચારો આવતા હશે!

રાજા હમેશાં એકલો ફરતો નહીં. બેલ્જિયમ લોકો એ અરસામાં એક વાતને નિર્વિવાદ સાચી તરીકે સ્વીકારતા. તેઓ કહેતા, કે “ન્યાં રાજા હશે, ત્યાં રાણી પાસે માલુમ પડશે.” રાણી એલિઝાબેથ મૂળે તો એક જર્મન શાહઝાદી છે, કારણકે તે બેલ્જિયમના રાજકુટુંબમાં જન્મી હતી. પણ બેલ્જિયમને જોલતા, કે “એ હકીકત ભૂંસી નાખવાને તેણે શ્રેષ્ઠ પ્રયાસો કરેલ છે.” તેના વખત મુખ્યત્વે કરીને પ્રીતિ અને દયાનાં કર્મોમાં શેકતો હતો. તે ઇસ્તિખ્તાલો ઉપર દેખરેખ રાખતી, જખમીઓને રાજી કરતી, અને જેવી કોઇ મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રી પોતાના પતિની સંભાળ રાખે તેવી સંભાળ રાખતી. કોઇ વાર તે જખમીઓ અને માંદાઓને મૂકીને રાજાની સાથે ખાઇઓમાં જતી.

“કયા મનમંદ તારે અધુર” ખુદા, રદ ગઇ.

ગાળનો પૂર્વેન કરી દિલખરે ખુશખબરો દમ!”

અર્થ :—“માશૂકની આંખોમાં કંઈ અજબ અણુવા રહેલી છે, કે જેથી હવે અમે આજ મનહર માશૂકના દેવાલયની પૂજા કરશું.”

દરેક બેલ્જિયમ પલટનમાં રાણીજીની સુલાકાતની વાતો કહેવામાં આવતી. કેવી રીતે ઉપર ધધને ગોળીઓ સુસવાટી કરતી ચાલી જાય તે છતાં તે ખંચાતી નહીં, અને પાસે એક જર્મન ગોળી પડતાં કેવું તેણે વિરસ્કારથી હાસ્ય કરેલું; તેનાં વર્ણનો થતાં. સિપાઇઓ કહેતા, કે ન્યારે લડાઇ ખૂબ ચાકી હોવાને લીધે તેઓ કંટાળી જતા, ત્યારે તરુણ રાણી તેમની પાસે આવીને આશ્વાસન દેતી, મદદ કરતી, અને ઉત્તેજન આપતી. લડાઇ ચાલ્યા પછી થોડાજ વખતની અંદર બેલ્જિયમ સેના રાણી એલિઝાબેથને એક પવિત્ર મૂર્તિ તરીકે જોવા લાગેલી. જે માણસોને અદૃશ્યમાં કશી શ્રદ્ધા નહોતી, અને જેઓ પોતાના જૂના ધર્મની વાતોને હસવા સરખી સમજતા, તેઓ પણ પોતાની રાણીને તો એક નવી દેવીની માફક પૂજવા લાગેલા.

વિગ્રહના ખીજા વરસમાં અને ત્રીજા વરસની શરૂઆતમાં બેલ્જિયમની શી સ્થિતિ હતી, તે ચિત્રી જોવાને ચાલો આપણે ચત્ન કરીએ. પ્રથમ તો આખો દેશ એકલા લડાયક કારભાર

નીચે હતો. રેલવેઓનો ઉપયોગ કુદરતી લશ્કરને માટે થઈ શકતો. ટપાલ, તાર, કે ટેલીફોનનો ઉપયોગ થઈ શકે તેવું નહોતું. લોકોને પોતે જે પ્રાંતમાં રહેતા હોય તે ઇલાકાની મતા હતી, અને ખાસ લશ્કરી પરવાનો મળ્યા પછીજ પ્રાંત બહાર જઈ શકાતું. તેમને એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ જતાં અડચણો થતી. મિલિટરી ગવર્નરે “માર્શલ લૉ” વાપરીને રાજ્ય કરતા. બંધુસો તથા ન્હાસી ગયેલા કેદીઓ માટે વારંવાર ઢોડાઢોડ થતી, અને મિત્ર રાજ્યોને મદદ કરવાનો જેના પર શક આવતો, તેમને તરત અને સખત સજા થતી. આ વખતે જર્મન લશ્કરોએ કેટલેક ઠેકાણે ઘણા અત્યાચાર કરેલા; પણ ધનસાફની ખાતર એટલું કહેવું જોઈએ, કે બીજા પ્રાંતોમાં તેઓ અંકુશ રાખીને નરમાશથી વર્તેલા.

પહેલો મહત્વનો ફેરફાર એ થયો, કે બેલ્જિયમના અમુક ભાગ ઉપર “સિવિલ” કારભારની સ્થાપના થઈ. જિતાયેલા હેથના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવ્યા. પહેલો વિભાગ લડાઈની લાઇનની તરત પાછળના પ્રદેશનો હતો, કે જે “બ્યુરોશના”નો વિભાગ કહેવાતો; અને તેમાં “મિલિટરી” અમલ હતો. તેની પાછળ પૂર્વ અને પશ્ચિમ ફ્રંટ્સના ઘણા ભાગનો પ્રદેશ હતો, અને તેનો કારભાર પણ લશ્કરના હાથમાં હતો. છતાં બેલ્જિયમના મોટા ભાગને “કબજાનો સુલક” ગણવામાં આવતો, અને તેના ઉપર સંયુક્ત “સિવિલ” અને “મિલિટરી” અમલ હતો. સૌની ઉપર જર્મન ગવર્નર જનરલ જેન વૉન ગિસ્સિંગ હતો, કે જેના મોતના સમાચાર આપણને હુમલાંજ મળેલા છે. કબજાના સુલકમાં લોકોને ધીમે ધીમે હીલચાલની વધારે છૂટ મળેલી, અને રેલવે તથા અંદરની ટપાલનો ઉપયોગ થવા લાગેલો.

બ્યુરોશનાના સુલક સિવાયના બાકીના આખા હેથમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્યની ભૂમી પદ્ધતિ કાયમ રાખવામાં આવેલી, જોકે તે જર્મન અંકુશની નીચે હતી, તથા જર્મનોએ તેમાં કેટલાક ફેરફાર પણ કરેલા. આ પ્રમાણે ગામે અને મ્યુનિસિપાલિટીઓને પોતાના મેયરો અથવા બર્ગોમાસ્ટરો હતા; પ્રાંતિક કાઉન્સિલો કાયમ રાખવામાં આવેલી, અને જર્મનીએ માગેલાં નાણાં માટે મત આપવાની તેમને ફરજ પડેલી; તથા દીવાની અદાલતો હજી બેસતી હતી. જોરાકની તંજીમે લીધે થતાં સ્થાનિક તોફાનો જેવા પ્રસંગોમાં જર્મન અમલદારો કશું પગલું લેવાની ના પાડતા; અને કહેતા, કે “એ તો બેલ્જિયનોનું પોતાનું કર્તવ્ય છે. અમારે તેની સાથે કરી નિસબત નથી.” “સિવિલ” સરકારના સુલકની કુલ વસ્તી લગભગ ૬૦,૦૦,૦૦૦ જેટલી હતી.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ આવતા અંકમાં પૂરો કરવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—૭૦૧—

સામાન્ય સ્થિતિ.

પશ્ચિમમાં બ્રિટિશ અને ફ્રેંચોનો ધસારો બરી છે, અને તેઓ ઠીક આગળ વધતા જાય છે. સળભરીનો હજી આગબોટોને ડુગાવ્યા કરે છે, પણ જર્મનોને આશા હોયે તેટલું તુકસાન થઈ શકતું નથી. અધિયામાં નવું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપિત થતાં લડાઈના કામમાં કંઈક

શિથિલતા દેખાય છે, પણ તે જલદી દૂર થઈ જશે, એવાં ચિહ્નો છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સોબતી થવાથી મિત્ર રાજ્યોના પગમાં વધારે ભેર આવ્યું છે. તોપણ જર્મની હજી પ્રબળ જણાય છે, અને હજી આપણા પક્ષને ઘણાં મોટાં બલિદાનો આપવાં પડશે, એવી સ્થિતિ માહુમ પડે છે.

દુનોની હુદામખોરી.

લંડન, ૧૪ મી એપ્રિલ.

હમણાંજ દૂટા થયેલા ફ્રેંચ મુલાકામાં જર્મનીએ ચલાવેલી હુદામખોરીના દાખલા બહાર આવતા જાય છે. એકજ શહેરમાંથી ઉંચા વર્ગની ૮૦ છેકરીઓને ઉદ્યાન અને ખેતીના કામમાં મજૂરીના બહાનાથી લઈ જવામાં આવેલ છે. બીજા એક શહેરમાં પ્રભાતને વખતે આખી વસ્તીને એકઠી કરીને કોઈક અભણે રથને ઘસડી જવામાં આવેલ છે. ત્રીજા એક શહેરમાં જર્મનો લોકોને રાષ્ટ્રીય તેમનાં ઘડિયાળ જેવા માગતા; અને જે ઘડિયાળોમાં જર્મન ટાઇમ જેવામાં ન આવતો, તેો માલિકોનો ભારે દંડ થતો.

બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ પ્રતિનિધિઓને માન.

પિટ્ઝેડ, ૧૪ મી એપ્રિલ.

બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ કર્મકાર પ્રતિનિધિઓ પિટ્ઝેડમાં આવી પહોંચ્યા છે. લોકોનાં ટોળે-ટોળાંએ તેમને સત્કાર કર્યો છે, અને દેશભક્તિનાં ગીતો ગવાયાં છે.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનની અર્પીસ.

વૉશિંગ્ટન, ૧૬ મી એપ્રિલ.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને અમેરિકન પ્રજાને વિચહતા સંબંધમાં આગ્રહથી અપીલ કરી છે. તેણે કહ્યું છે, કે “જે હેતુ માટે આપણે લડીએ છીએ, તેમાં લેશ પણ સ્વાર્થનું તત્ત્વ મારી દૃષ્ટિએ દેખાતું નથી. જેને આપણે માણસજાતના હક માનીએ છીએ તે માટે, અને દુનિયામાં ભવિષ્યની અંદર સુલેહ તથા શાંતિ રહે તે માટે, આપણે લડાઈમાં ઉતર્યા છીએ. આ હેતુ પૂરેપૂરે પાર પાડવા સારું નફા તરફ જોયા વગર આપણે સેવામાં લાગવું જોઈએ, અને એવા ઉત્સાહથી અને એવી બુદ્ધિથી કામ કરવું જોઈએ, કે જે સાહસની બરાબરી કરી શકે. * * * દક્ષિણના ખેડુતોને મારી ખાસ સૂચના એ છે, કે તેમણે કપાસ ઉપરાંત અનાજનું વાવેતર પણ પુષ્કળ કરવું. કપાસની કિંમતથી લોભાયા વગર, જે પ્રજાઓ અત્યારે સ્વતંત્રતાને માટે લડી રહી છે તેમને માટે અનાજ ઉત્પન્ન કરવાના કરતાં દેશભક્તિ દાખવવાનો તેમને માટે બીજો બેહતર માર્ગ નથી. * * * એક મોટા પ્રજાસત્તાક રાજ્યની કાર્યશક્તિ ખતાવી આપવાની તક આપણને મળી છે, અને તેમાં આપણે ન્યૂન નિવડ્યું નહીં. * * * અનાજ અને લડાઈનાં સાહિત્યો ગમે તેમ કરીને દરિયાપાર ચોકલવાં જોઈશે. ઘણાં વહાણો ડૂબશે, અને ડૂબેલાંની જગ્યા તરત નવાં વહાણોએ પૂરી જોઈશે. * * * પ્રજાની કસોટીનો વખત આવ્યો છે; અને આપણુ સૌએ સાથે રહીને જોલવાનું છે, કામ કરવાનું છે, તથા સેવા બજાવવાની છે.”

ઑસ્ટ્રિયાની કપિયા પાસે દરખાસ્ત.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૧૬ મી એપ્રિલ.

ઑસ્ટ્રિયન સરકારે કપિયા પાસે સુલેહની દરખાસ્ત મૂકી છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે, કે ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયન રાજ્યને કપિયા સાથે કશો વાંધો નથી. (વાંચનારે યાદ રાખવું, કે કપિયન કામચલાઉ સરકારે મિત્ર રાજ્યો સાથેના ઘઘા કરારો સ્વીકાર્યા છે, અને છૂટી સલાહ ન કરવી, એવો કરાર તેમાં આવી બંધ છે.)

બ્રિટિશ પાર્લિમેન્ટે કંનેસો અમેરિકાનો સત્કાર.

લંડન, ૧૮ મી એપ્રિલ.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો સત્કાર કરવાનો કસવ મિ. જોનર લૉએ આજે આમની સભામાં રજૂ કરેલ છે. પોતાના ભાષણમાં તેણે કહ્યું, કે “અમેરિકાનો વિશ્વમાં પ્રવેશ એ વિશ્વહિતો મોટામાં મોટો બનાવ છે, એટલુંજ નહીં, પણ તે સ્થિતિ ફરવાની શરૂઆત છે. જૂની દુનિયાનાં ત્રાજવાં સરખાં કરવાને નવી દુનિયા દાખલ થયેલ છે. જે સાધનો આખરે લગાડમાં નિર્ણાયક નીવડે છે, તેનો સંચય કદાચ કોઈ પણ બીજી પ્રવૃત્તિ કરતાં અમેરિકા પાસે વધારે છે. * * * દુનિયાની વેદના તથા પીડાની રાત્રિ પૂરી થવા આવી છે.”

મિ. એસ્કિવથે કહ્યું, કે “હું” કશી ખુશામદ કે અતિશયોક્તિની ભાષા વાપર્યાં વગર કહી શકું છું, કે અમેરિકાનું આ કૃત્ય ઇતિહાસનાં સૌથી નિઃસ્વાર્થી કૃત્યોમાંનું એક છે. વિશ્વદ્રવી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને કશી મોટી હાનિ થતી નથી; તેમ તેની સ્વતંત્રતા કશા ભ્રમમાં નથી. સુલક તેને ભેદતો નથી. * * * આવી સ્થિતિમાં તટસ્થતા એ માત્ર ભૂલ નથી પણ અપરાધ છે. વચ્ચે પડવાની શક્તિ હોય, ત્યારે પણ જો તમે કાન બંધ કરીને, દ્વાપ વાળી લઇને, તથા નજર ફેરવીને ઉભા રહો, તો તમે માત્ર દ્રષ્ટા રહેતા નથી, પણ અપરાધીના મદદગાર થાઓ છો. અમેરિકા છેવટે શો નિર્ણય કરશે, એ આજનાં અમને કોઇને કશી ખાસ્તી નહોતી.”

કપિયન લશ્કરની મુલાકાત.

પિત્તરિક, ૧૮ મી એપ્રિલ.

સુખ્ય પ્રધાન અને બીજા પ્રધાનોએ છાવણીને મુલાકાત આપી છે. તેમણે જણાવ્યું છે, કે એકંદરે લશ્કરની સ્થિતિ માર્ચ આખરના કરતાં સુધરી છે, ખાસ કરીને જોરાક વધારે સારો મળે છે. એતીના પ્રધાને જણાવ્યું, કે લશ્કરને જે જોરાકની વસ્તુઓ ભેળશે તે પૂરી પાડવાની પોતાની ફરજ છે. સુખ્ય પ્રધાને કહ્યું, કે ઉપલપાયતની શરૂઆતમાં લશ્કરમાં જે ખામશાપટ દેખાતો હતો, તે દૂર થયો છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે રૂમાનિયાના રાજા, દ્વાલોની રાણી, ઇટલીના રાજા તથા નાવોના રાજાનો એક સુંદર સંયુક્ત ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને ભેટ કરીએ છીએ.

ભાવનગર દરબારી છાપખાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧ લી એ, ૧૯૧૭.

[અંક ૨૨.

।યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુમારબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિષમ.

મંગળવાર, ૧ લી એ, ૧૮૧૭.

વિમલુના ખીન્ન વરસમાં બેલિજ્યમની સ્થિતિ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

છાપખાનાંઓ ઉપર સખત અંકુશ હતો. કેટલાંક આગેવાન બેલિજ્યમ વર્તમાનપત્રોએ જર્મન અધિકારને તાબે થવાની પ્રથમથી ના પાડી હતી, અને ઓદિસો જાંધ કરીને લંડનમાં છાવણી નાંખી હતી. આમાંનું એક પ્રખ્યાત પત્ર પ્રસેડેજનું “બેલિજ્યમ સ્વતંત્રતા” નામે દૈનિક હતું. જર્મનોએ પ્રસેડેજનો કબજે લીધો, તે પછી લગભગ તરત તે લંડનથી પ્રગટ થતું હતું. ખીન્નું એક “રાજધાની” કરીને હતું, તેની પણ ઓદિસો જાંધ તથા પછી લંડન આવૃત્તિ નિકળવા લાગેલી. જે વર્તમાનપત્રો બેલિજ્યમમાંજ છપાતાં હતાં, તેમની બ્રિટની અગ્યવસ્થિત અને સુરક્ષેલ હતી. અધિકારીઓ ગમે ત્યારે તેમને થોડા વખતને માટે અગર બિલકુલ જાંધ કરી શકતા.

પરદેશમાંથી વર્તમાનપત્રો લાવવાનો સખત પ્રતિજ્ઞ હતો; અને જે કોઈ માણસની પાસે પરદેશી પેપર ભેગામાં આવતું, તેને સખત સજા થતી. પણ ગમે તેવી સજાથી બેલિજ્યમ લોકો વર્તમાન ભેળવતાં અચકાતા નહીં. વિશદ ગંજાંધી જર્મન સમાચાર માનવાની તેઓ ના પાડતા, અને તે માટે તેમની પાસે પુરવાં દારણ હતાં. સહેરાની દિવાલો ઉપર જર્મનોએ ચોટલાં ફેંટેદનાં કાટોં લોકો ઉખેડી નાંખતા કે દબાવી દેતા. ઇંગ્લિશ અને ફ્રેન્ચ વર્તમાનપત્રો સુરા રીતે દેશમાં દાખલ કરવાનો એક નવો ધંધો લગેલો. કેટલાક નમાકુના વેપારીઓ આ પ્રતિબિદ વેપારના એજન્ટો કહેવાતા હતા. હાલંડમાં થઇને બેપિયાઓ વર્તમાનપત્રો ઉપાડી લાવતા. લંડન ટાઇમ્સની એક નકલને માટે પચાસ ફ્રાંક જેટલી કિંમત આપવામાં આવેલી.

ત્યારે એક ઇંગ્લિશ વર્તમાનપત્ર આ પ્રમાણે સુરા રીતે દેશમાં દાખલ થતું, ત્યારે ઠોકરીઓ તેના ભુદા ભુદા કકડા ટાઇપ કરી કાઢતી, અને એ કકડાઓ હાથોહાથ ફેલાવવામાં આવતા. સરદુદ પસાર કરતાં વર્તમાનપત્રોના કેટલાક એજન્ટોને ગોળીઓ દેવામાં આવેલા; અને ખીલ્લો કેદ થયેલા. જર્મન ભાગુઓ કામે લાગ્યા, તથા સંખ્યાજાંધ વેપારીઓને વર્તમાનપત્રોના એજન્ટ હોવાના આરોપ ચાકુ કેદ કરવામાં આવ્યા, અને તેમને સખત સજા થઇ. ઠોકરીઓને પણ ઠોડવામાં આવી નહીં. ગ્રન્ડનર જનરલે એક ખાગ ઝાંટેરનામું કાઢ્યું, કે સરકારની મંજૂરી વગરનું કોઈ પણ વર્તમાનપત્ર દેશમાં દાખલ કરવાની બેલિજ્યમ પ્રબંધે સખત મના છે, અને જે કોઈ એ અપરાધ કરશે, તેને તાંજા વખતની કેદની સજા કરવામાં

આવશે. આ ધમકી પ્રમાણે આચરણ પાલુ થયેલું. ઉદાહરણ તરીકે, કેમિલ પોરથૂર નામે એક છાત્રીને પરદેશી વર્તમાનપત્રે ખરીદીને તેની નકલો કરવા માટે જે મહિના કેદની સજા થયેલી.

“બેલિજન સુક્તિ” નામે એક અતિશય સ્પષ્ટ બોલનાર અને દેશવત્સલ પેપર ગુપ્ત રીતે બહાર પડ્યા કરતું હતું, તેથી જર્મન અધિકારીઓ ઘણા ક્રુર થયેલા. તે અનિયમિત વખતે બહાર પડતું હતું, અને તે શી રીતે વહેંચાય છે, તેની ખબર પડતી નહોતી. દેશની અંદરના દરેક આગેવાન જર્મનને કોઈક દિવસ સહવારે તેની એક નવી નકલ પોતાને ઘેર મળતી. કોઈ વાર તે ફરી શરૂ કરેલી ટપાલ મારફત આવતી; અને કોઈ વાર ઘર આગળની ખાનગી કાગળોની પેટીમાં કોઈક તે રાત્રે નાંખી જતું. તેની અંદર વાતો સખ્ત ટીકા તથા પરિહાસની આવતી. દરેક રીતે તેમાં દુશ્મનની મશ્કરી થતી. તેમાં ઝાહરે કરવામાં આવેલું, કે પત્ર બેલિજન દેશભક્તિના પ્રચાર તરફથી નિકળે છે, અને તેના ઉપર કોઈ પ્રકારનો અકુશ નથી. કિંમત “શૂન્યથી અનંત સુધી” રાખવામાં આવેલી, અને ખરીદનારાઓને સૂચના થયેલી, કે “એ હદતું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં.” તેવું તારતું શિરનામું “ક્રમાન્ડેટર, ઇસ્ટેલ્ડ,” નું આપવામાં આવતું. “અમારી એકિસો એક મોટર લોંચરમાં રાખેલી છે, કારણકે સ્થિર પ્રદેશમાં એ રાખવી અશક્ય છે.” “ઝાહરે ખબરો: જર્મન અધિકારમાં વેપાર બંધ થવાથી અમે ઝાહરે ખબરતું પાતું બંધ કર્યું છે, અને અમારા ઘરાકોને અમારી સલાહ છે, કે બેહતર વખત માટે એ નાણું સંઘરી રાખવું.”

ગબ્બર્નર જનરલ ઉપર સૌથી વધારે ટીકા આવતી. એક પ્રસંગે તેણે ઝાહરે કરેલું, કે ફ્રેંકિન પ્રશિયન વિગ્રહમાં સેન્ટ કલાઉડના ખાનનાની લૂટ જે માણસે કરી હતી, અને જેનું નામ ટાઇમ્સના પ્રખ્યાત ખબરપત્રી સર વિલિયમ રસલે આપેલું, તે લેફ્ટેનન્ટ વૉન ગિસ્સિંગ એજ. ખીજે પ્રસંગે જનરલ વૉન ગિસ્સિંગ જાણે “બેલિજન સુક્તિ” વાંચવામાં રોકાયે હોય તેવો ફોટોગ્રાફ આવેલો; અને નીચે તેના મોંમાં એવા શબ્દો મૂકેલા, કે “જર્મન નિરીક્ષણના અધિકારની જે નીચે નથી તેવું વર્તમાનપત્ર આખરે વાંચતાં અને ખરી વાત જાણતાં મને શો આનંદ થાય છે!”

આ પેપરના એડિટરો, છાપનારાઓ અથવા આફરો શોઢી કાઢવાને જર્મન જાસુસોની આખી સંખ્યા કામે લાગેલી. એડિટરો અથવા પ્રકાશકોનાં નામ શોધી આપનારને હાથે પોંડતું ધનામ મળવાતું ઝાહરે થયેલું. તેમની સાથે સંબંધવાળા હોવાના શકદાર માણસોના ઘરની ઝડતીઓ લેવાયેલી. એક વાર જર્મનોને એવો શક ગયેલો, કે ઇસ્ટેલ્ડના એક્રિટિંગ બર્ગોમાસ્ટર મિ. લેમોનિએને કદાચ તેની સાથે નિસબત હશે. ટાઉન હાલની તથા મિ. લેમોનિએના ખાનગી મકાનની ઝડતી લેવાઈ, પણ કશું હાથ આવ્યું નહીં. ખીજે પ્રસંગે જર્મનોએ સાધ્વીઓના એક વિહારની લોંચરોથી છાપરાં સુધી ઝડતી લીધેલી, કારણકે તેઓ માનતા હતા કે પેપર ત્યાંથી નિકળે છે. છતાં એ પ્રયાસ પણ વ્યર્થ નીવડેલો. દરેક ઝડતી પછી “બેલિજન સુક્તિ” બહાર પડતું, અને દુશ્મનને બેવફૂર થનાવતું.

જર્મનેને હાથરસની ઓછી કદર છે, અને પેપરમાં મરકરીઓ એવી આવતી, કે જર્મન અમલદારો અતિથય ચીકાઈ ગયેલા. વધારે માણસો કેદ થવા લાગ્યા. મિસ રોપેન્સ કરીને એક બાઈને તેની સાથે સંબંધ હોવાના શક ઉપરથી પાંચ વરસની કેદની સજા થયેલી. તિઆગમાં મિ. છુન ઉવિન કરીને એક વડીલને તેમાં હેખ લખવાના આદેશ માટે તથા રત્ન વગર કેટલાંક ચોપાનિયાં છપાવવા માટે ત્રણ માસ કેદની સજા થયેલી. ૧૯૧૬ના જૂલાઈમાં બે જેઝુઈટ બાવાઓને તથા લૂલાંગી કલમાં માર્યા ગયેલા એક પ્રોફેસરના સોળ વરસના પુત્રને કેદ કરવામાં આવેલા; અને હુબાર નામના એક જેઝુઈટને બાર વરસની સજા મળુરી મળેલી.

એમ ધારી શકાય, અને જર્મનોમાં એટલી રાજનીતિ તો રહેલી હોવી જોઈએ, કે તેઓ બેલ્જિયન લોકોને શાંત અને રાજી કરવાનો યત્ન કયાં વગર રહે નહીં. બેશક તેમણે એ પ્રયત્ન કરેલો જરૂર, પણ કારભારીઓ એવા મોટા માણસો નહોતા, કે જેઓ સફળ થઈ શકે.

પહેલી વાત એ થયેલી, કે આખા દેશ પાસેથી ૧,૬૨,૦૦,૦૦૦ પૌંડની તુકસાની માગવામાં આવી, અને તે મદિને મદિને હુકાથી વસુલ કરાઈ. પાછળથી એમ ઠૂંકું, કે વિશ્વ સાથે ત્યાં સુધી રહે દર મદિને ૧૬,૦૦,૦૦૦ પૌંડ ભરવા. ગેરદાજર આશામીઓની મિલકતમાંથી આણુ કરતાં દસગણો કર કઢાવવામાં આવ્યો. જુદાં જુદાં જાતાનાંથી શહેરો ઉપર ભારે દંડ નાંખવામાં આવ્યા, અને શરગ લાગે એવી સજાઓ કરવામાં આવી. ખ્રિસ્તેશ્વરી પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવનો દિવસ ઉજવાયો, તેટલા માટે ગબ્બર્નર-જનરલે તે ઉપર ૫૦,૦૦૦ પૌંડનો દંડ નાંખેલો. દંડ પાછળથી પાછો ખેંચી લેવાયેલો, છતાં તેનો ખટકો રહેલો. ગેલિનેના લોકોને એજ અપરાધને માટે શતના દસથી સદવારના પાંચ સુધી વરમાં રહેવાની સજા થયેલી. આંતરવર્ષ પ્રાંતના મિલિટરી ગબ્બર્નરે એ શહેરનો ૫,૦૦૦ પૌંડ દંડ કરેલો, કારણકે મિત્ર રાખ્યોના વિગાનીઓએ તેની નજીક દુમલા કર્યા હતા.

ઉપરાંત, લોકોની સાધારણ જિંદગીમાં વચ્ચે પડવાનો પણ જર્મનોએ યાત્ન કરેલો. ફ્રાંસે રહેશોનાનાં નામ ફ્રેંચ જલદીને જર્મન પાડવામાં આવેલાં. શહેરોનાં નામ પણ ફરી પડેલાં. દિવસનો વખત જલદીને જર્મન વખત દાખલ કરવામાં આવેલો. ઓફિશયલ વ્યવહારમાં ફ્રેંચ બાપાના ઉપયોગની મના થયેલી. ઝાહેર ખબરોમાં ફ્રેંચના ઉપયોગનો પ્રતિબંધ થયેલો, અને ચેરીઓનાં ફ્રેંચ નામ હુકમ થયેલાં. મોટા ફેરફારોના કરવાં પણ આ ન્દાના ફેરફારથી લોકોનાં મન વધારે દુભાયેલાં.

પછી સવાવત્નીની પરંપરા ચાલી. માત્ર જર્મનેને ચાલવા ન હોવાના શક ઉપરથી લોકોને કેદ અને સજા થવા લાગી. અને તે માત્ર બેલ્જિયનોને નહીં. એક જર્મન અમલદાર વરફ અપમાન ભરેલી વર્લ્લુક માટે ગુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના મેજર ડટન નામે એક લશ્કરી અમલદારનો ખ્રિસ્તેશ્વરી લશ્કરી અદાલતે ૨૫ પૌંડ દંડ કરેલો. જર્મન અમલદારો માટે અપમાનના ચળો જાલનાર બધા અમેરિકનો પાસેથી જ તેઓ દંડ વસુલ કરી શક્યા હોય, તો લાઈને માટે ત્રાણો મેળવવાના તેમના સવાલનો નિકાલ થઈ જાય! ખ્રિસ્તેશ્વરો એક રાકવર દ્રામમાં છટકી

ગાલવા માટે કેદ થયેલા. સંખ્યાબંધ આગેવાન માણસોને ફરના તુરંગોમાં મોકલવામાં અને કેટલાક વખત પછી કશા ખુલાસા વગર છૂટા કરવામાં આવેલા.

૧૯૧૬ના ઑગસ્ટમાં ઇસેર મોખરા ઉપરના સિંપાઇઓ તથા કળને થયેલા બેલિજનમની અંદરના તેમના સંબંધીઓ વચ્ચે પ્રણાલી થવાના ઉદ્દેશથી એક બેલિજનન એસોસિએશન સ્થાપવામાં આવેલી, જેમાં ભાગ લેવાના શક ઉપરથી અમલદારોએ ઇસેરમાં ૧૫૦ આદમીઓને કેદ કરેલા. આન્ટવર્પના એક વેપારીએ મોખરા ઉપરના પોતાના પુત્રોની સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવેલો, તે માટે તેને પાંચ વરસ સજા મળ્યું હતી સાથે કેદની સજા થયેલી. અને એ એકલો નહોતો. ખાસ કરીને ઇસેરમાં ઘણા માણસોને એજ આદોપ માટે વરસોની કેદની સજા થયેલી. ગેન્ટમાં સિત્તેર સ્ત્રીઓને લશ્કરમાંના તેમના પતિઓ કે પુત્રો તરફથી કાગળ મળવા માટે કેદ કરવામાં આવેલી. જે વહાણમાં ફાગળે આવેલા, તેને જાણીને એળખાવેલું તથા પકડાવેલું. ૧૯૧૬ના ઉનાળા સુધીમાં બેલિજનમમાં રાત્રિદ્રોહના અપરાધ માટે દેહાંત ભોગવનારની સંખ્યા ૫૦૦ સુધીની થયેલી.

બેલિજનન વર્તમાનપત્રોમાં નીચે આપી છે તેવી વિગતો વારંવાર આપ્યા કરતી:—

“૪૦ જેલુઈટ બાવાઓ તો કેદ થઇ ચૂક્યા છે. હમણાંજ ઇસેરમાં “પવિત્ર હૃદય” ના દેવાલયમાં અનુક ઉપદેશ આપવા સાડે એક જેલુઈટ બાવો કેદ થયેલ છે.

“ઇસેરમાં ગેર ડુ નોર્દના આસિસ્ટન્ટ ઈન્ડેન માસ્તરને થોડા વખત પહેલાં કેદ કર્યો હતો. તેનું શું થયું છે તેની જાણને ખબર નથી.

“એક વૃદ્ધ સિંપાઇ કયાં છુપાયો છે, તે જર્મન અમલદારોને ન જણાવવા માટે આંટ-વર્પમાં બ્રિટા અને બેનેથ નામે જાનુઆરિ એક માસ કેદની સજા થયેલ છે.

“વકીલ હી બેર ૧૮ માસ કેદ રહ્યા પછી ન્હાસી છુટ્યો છે, અને ઇંગ્લંડમાં આવી પહેચિલ છે.

“લૂવાંની શેરીઓમાં ગીત ગાવા માટે પાંચ જુવાનોને સાડા ત્રણ માસની કેદની સજા થયેલ છે.

“એક વિમાનીને તાળીઓથી આવકાર આપવા માટે નાસુર પ્રાંતના ગવર્નરને આખી વસ્તીને સજા કરી છે.”

બેલિજનન લોકો જર્મનો તરફ અવગણના અને તિરસ્કારથી ભરેલા. તેમણે તેમના દેશને કળબે લીધો હતો; સરકારને સંજો તેમના હાથમાં હતો; અને ધન્ય છે તો તેઓ મોત સુધીની સજા કરી શકતા. એ બધું સ્પષ્ટ હતું. પણ આમ છતાં બેલિજનનો એકંદરે જર્મનો તરફ અવગણના બતાવ્યા વગર રહેવા નહીં. ઇસેરમાં શેરીઓના છોકરાઓ કુચ કરવા જર્મન સિંપાઇઓની પાંછળ પડવા, અને વિચિત્ર રીતે ચાલીને મરકરી કરવા. આ પદ્ધતિ બંધ કરવા સાડે કેટલાક છોકરાઓને સજા કરવાની પણ અમલદારોને ફરજ પડેલી.

ત્યાં બેલિજ્યમના લોકોને તેમના પ્રગતીય મહોત્સવનો દિવસ એટલે ૨૧મી જૂલાઈ વહેવાર તરીકે પાળવાની મના થઈ, અને હુકાનો જોડીને રીતસર કામ ચલાવવાનો હુકમ નીકળ્યો, ત્યાં ઘણા હુકાનદારોએ માલગી કિંમત ચાર કે પાંચગણી વધારી દીધી; અને કેટલાક જર્મન પક્ષના હુકાનદારોની હુકાનો આગળ ઠોકરાઓએ મળસ્કામાં રંગનાં કુડાં ખાલી કર્યાં, કે જેથી કોઈ અંદર પેટી શકે નહીં. એક કપડાં વેચનારીએ પોતાની બારીમાં માત્ર લીલી ટોપીઓ અને લીલી રિબન રાખી. અમલદારો ગુસ્સે થઈ ગયા. આ તો સત્યદ્રોહ! કપડાં વેચનારીનો ૫૦૦ પૌંડ દંડ થયો. એક કુળના વેપારીએ એથી વધારે ખરાબ અપરાધ કર્યો. તેણે પોતાની બારીમાં લાલ ટમાટાં, પીળાં સંત્રાં, અને કાળી દ્રાક્ષ ગોઠવીને બેલિજ્યન વાવટાના રંગો ણનાવ્યા. તેને પણ એટલીજ સજાનો દંડ થયો. ગૌડનર જનરલ માત્ર ધ્રસેલ અને બીજાં શહેરો ઉપર ભારે દંડ નાંખ્યા ઉપરાંત કથું કરી શકેલો નહીં.

વિશ્વ પહેલાં બેલિજ્યમમાં જે પક્ષ હતા: એક પુરોહિતોનો અને બીજો તેમની વિરુદ્ધનાઓનો. પુરોહિતો પ્રથમ ફરજિયાત લશ્કરી નોકરીની વિરુદ્ધ હતા, અને તેથી સેનાને તેમના વરક્ક અભાવ હતો. પણ જર્મનીનો કળજો થયો, તે પછી ઘણા પુરોહિતોએ સારી દેશભક્તિ ણતાવેલી.

આખા દેશમાં ઘણાં દેવાલયોમાં બેલિજ્યન વાવટો વેદિની આસપાસ રાખવામાં આવતો, અને દર રવિવારે રહવારે બેલિજ્યનો એકઠા મળીને પોતાનું પ્રગતીય ગાતા. જેન્ટના હાઇજેન્સ નામે એક જેઝુઇટ સાધુને દેશભક્તિનો ઉપદેશ આપવા માટે દસ વરસ સખ્ત મજૂરી સાથે કેદની સજા થયેલી. બીજા પુરોહિતોએ બેલિજ્યન લશ્કરમાં ફરી જોડાવાને કેટલાક ભુવાનોને મદદ આપેલી, તેટલા માટે તેમને લાંબા વખતની દેદની સજા કરીને દૂરના કિલ્લાઓમાં મોકલવામાં આવેલા.

બધા પુરોહિતોમાં ગેલિનેનો આર્કબિશપ કાર્ડિનલ મર્સિયર સર્વોપરિ તરીકે તરી નીકળે છે. તે ખુદશી રીતે જર્મન કારભારની સામે થયેલો. દેશમાં જર્મનો પહેલવહેલા દાખલ થયા, તે વખતે તેમણે જે હરામખોરીનાં કૃત્યો કરેલાં, તે સંગ્રામી તે બોલ્યા વગર રહેલો નહીં; અને તેણે એવી માગણી કરેલી, કે તેમની સ્વતંત્ર રીતે તપાસ થવી જોઈએ. તે કોઈ વાર પોપને લખતો, કોઈ વાર જર્મની, બવેરિયા, તથા ઑસ્ટ્રિયા-હંગરીના કાર્ડિનલો, આર્કબિશપો, અને બિશપોને સંબોધતો, તથા કોઈ વાર આખી હુનિયાને સત્ય સાંભળવાની સૂચના કરતો. તે પોતાના હાથ નીચેના ધર્મોચાર્યોને ગદેશ મોકલતો, અને સર્વોપરિ સ્વદેશવાત્સલ્યથી ભરપૂર વ્યાખ્યાનો આપતો.

૧૯૧૬માં પોપને વચ્ચે પડાવવાના વ્યર્થ પ્રયાસ પછી તેણે એક પત્ર અગ્રિદ કરેલો, જેથી તમામ લોકોને નવો ઉત્સાહ અને વિશ્વાસ આવેલો. “તે દિવસ આવશે, કે ત્યાં આપણું રહવાનું ટળી જશે, ત્યાં આપણે છટા પડેલા નહીં હોઈશું, ત્યાં આપણાં કુટુંબો પાછાં સંયુક્ત થશે, અને ફરી કદાપિ વિયુક્ત થશે નહીં.” તેણે કહેલું:—

“કુદરતી રીતે અને દેવી રીતે આપણી છેવટની ક્ષેત્રની જે મને ખાતરી છે, તે મારા આત્મામાં સુદૃઢ સંપાદિત છે. * * * આપણે હવે એમાં કંઈ શક નથી, પણ આપણી

વ્યથાઓને હજી અંત આવ્યો નથી. * * * આપણું લવિષ્ય શંકાસ્પદ નથી, પણ આપણે તેને તૈયાર કરવું જોઈએ. સખૂરીનો સહુશુભ અને સ્વાર્પણની વૃત્તિ ખીલવવાથી આપણે તેને તૈયાર કરશું. સામ જાનારે કહ્યું છે, કે ‘આ-લોકો, કે જે પ્રભુમાં આશા રાખે છે, તે સૌ સારા હિંમતવાન થાયો, અને તે તમારા હૃદયને પ્રગલ્ભનાવશે.’ * * * અમારો આત્મા પ્રભુની વાટ જુએ છે; તે અમારી મદદ અને અમારી ઢાલ છે.”

બેલિજયન લોકોને તેણે કહેલું, કે “તમારી નીતિની ક્ષેત્ર તો થઈ ચૂકી છે. તમે વચન પાળવા સાફ માલ, ઘર, પુત્રો તથા પતિઓનું જાલિદાન આપેલ છે, તેથી આખી દુનિયાને માન ઉત્પન્ન થયું છે.”

છતાં દેશ તરફ જતાં સ્થિતિ દુઃખદાયક હતી. લગભગ દરેક મિલ અને કારખાનું બંધ થયું હતું; કારણકે માલ મળતો નહોતો, અને બજાર પણ બંધ હતી. ધરસેલ્ડની શેરીઓમાં અપૂર્વ શાંતિ હતી. કોઈ બાનખી મોટર ઓડોમો દોડી શકતી નહોતી, કારણકે પેટ્રોલ મળવાનો અસંભવ હતો, અને ટાયરો તેમની અંદરનાં રબરની આવર જમ કરવામાં આવ્યાં હતાં. દરેક બાઇસિકલ પણ ગઈ હતી, કારણકે બાઇસિકલનાં પેડાંના રબરની જમનેને જરૂર હતી.

જોરાકની વસ્તુઓની ઘણીખરી દુકાનો બંધ હતી. દેશની બધી બેંકોને એવી બીક રહ્યા કરતી, કે જર્મનો છેવટે તેમનાં બધાં સાધનો લૂંટી લેશે.

કોઈ વાર કોઈ ગહાદુર બેલિજયન વિમાની ધરસેલ્ડ ઉપર પણ ઉડતો, અને ઝાઉરનામાં ફેંકતો. ૧૯૧૬ના સપ્ટેમ્બરમાં એવા એક ઝાઉરનામાંની હાઈરો નકલો ધરસેલ્ડ ઉપર નાંખવામાં આવેલી, અને પ્રખરે જણાવવામાં આવેલું, કે અંત પાસે છે!

લડાઈના તાર.

—1917—

૩૩,૦૦૦ કેદીઓ અને ૩૦૦ તોપો.

લંડન, ૨૧ મી એપ્રિલ.

૯ મી અને ૨૦ મી એપ્રિલની વચ્ચે બ્રિટિશ તથા ફ્રેંચ સેનાઓએ કુલ ૩૩,૦૦૦ કેદીઓ અને ૩૦૦ તોપો પકડેલ છે.

જર્મનીમાં તોફાન.

ભુસ્કિ, ૨૧ મી એપ્રિલ.

એક સોશ્યલિસ્ટ પેપર જણાવે છે, કે જર્મનીમાં અને ખાસ કરીને બર્લિનમાં હડતાળો અને તોફાનો થયા કરે છે. હામ્બર્ગ અને વેસ્ટફાલિયાની કોલસાની ખાણોમાં પણ એ પ્રમાણે સ્થિતિ છે.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૨૧ મી એપ્રિલ.

ઓલ્ડનગાલથી તાર છે, કે જોરાકનું પ્રમાણ બોધું થવાને લીધે માગ્ડોબર્ગમાં ગંભીર

તોફાન થયેલ છે. હડતાળ પાડનારા અને મુખ્યત્વે કરીને હાફગોળાનું કામ કરનારા હસ હબર માણસોએ ટાઉન હોલને બાળી મૂકવાને યત્ન કર્યો છે, લશ્કરે તેમના ઉપર ગોળીઓ છોડી છે, અને ઘણા માર્યા ગયા છે તથા જખમી થયા છે. તોફાનો હજી ચાલુ છે, અને શહેર ઘેરાની સ્થિતિમાં છે.

ઝપિયા જનું યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ કમિશન.

ન્યૂ યૉર્ક, ૨૨ મી એપ્રિલ.

પ્રેસિડન્ટ વિડ્સને ઝપિયા જનનાર કમિશનની પસંદગી લગભગ પૂરી કરી છે. કમિશન ઝપિયાની કામચલાઉ સરકારની સાથે મળીને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઝપિયાને સૌથી ચારી મદદ શી રીતે આપી શકે, તે નક્કી કરશે. સેનેટર રૂટ કમિશનનો પ્રમુખ થશે, એમ મનાય છે.

હિંદ અને શહેનશાહી સમિતિ.

લંડન, ૨૨ મી એપ્રિલ.

શહેનશાહી વિગ્રહ સમિતિએ એકમતે નીચેના કરાવ પસાર કર્યો છે. સર રોબર્ટ લોર્ડને પ્રથમ દરખાસ્ત મૂકી છે, અને મિ. માસ્લીએ તેને ટેકા આપેલ છે:—“કે ૧૯૦૭ ના એપ્રિલની ૨૦ મી તારીખના શહેનશાહી કોન્ફ્રન્સના કરાવમાં એવો ફેરફાર કરવો જોઈએ, કે જેથી ભવિષ્યનાં બધાં શહેનશાહી કોન્ફ્રન્સોમાં હિંદના પ્રતિનિધિઓ આવી શકે; અને તે માટે જુદી જુદી સરકારોની સંમતિ મેળવવાને પગલાં લેવાં, કે જેથી હવે પછીનું શહેનશાહી કોન્ફ્રન્સ એ પ્રમાણે ભરી શકાય.”

મિ. બાલ્ફોરનું મિશન.

વૉશિંગ્ટન, ૨૩ મી એપ્રિલ.

મિ. બાલ્ફોર અને મિશનના બીજા સભાસદો અહીં આવી પહોંચ્યા છે. મિ. લૅન્સિંગ અને બ્રિટિશ એલચી સર સેસિલ રિપ્પંગરોઇસે તેનું સ્વાગત કરેલ છે. લોકોનાં ટોળેટોળાંએ સન્માન કરવામાં લાગ લીધી છે, અને શહેર વાવટાઓથી શણગારેલું છે.

બ્રિટિશ ધસારો.

લંડન, ૨૫ મી એપ્રિલ.

સોમવારે અગાઉના કોઈ પણ દિવસના કરતાં હવામાં વધારે લડાઈ થઈ છે. આપણા વિમાનીઓએ દુશ્મનનાં વિમાનો ઉપર જ્યાં ગળ્યાં ત્યાં હુમલો કર્યો છે. જર્મનોના ૧૫ સંચાઓનો નાશ થયો છે, અને ૨૪ ઝમીનદોસ્ત થયેલ છે. આપણાં બે વિમાનોનો પત્તો નથી.

અત્યારે બ્રિટિશ મોખરા ઉપર જેવી ચપ્ત લડાઈ ચાલે છે, તેવી અગાઉ ચાલેલી નથી. જર્મનોના ઘણી નવી તોપો લાગ્યા છે. તેઓ ચમગ્ને છે કે આ લડાઈથી કદાચ ઉવટ આવે, અને તેટલા માટે દુકથી સામે થાય છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૮ મી મે, ૧૯૨૭.

[અંક ૨૩.]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૮ મી મે, ૧૯૧૭.

મહા વિગ્રહમાં જાપાનનો હિસ્સો.

પૂર્વ તરફના લોકોમાં પ્રસંગ આવે ત્યારે મૌન રાખવાની શક્તિ બેહુક છે, એમ પશ્ચિમના લોકો માનતા આવ્યા છે. ઋષિયા સાથેના વિગ્રહમાં જાપાને એ શક્તિ બતાવી આપેલી, અને પોતાના ઇરાદાની બહાર ખબર પડવા દીધેલી નહીં. દુશ્મનને એમ લાગેલું, કે કશી ક્રિયા ચાલતી નથી; ત્યારે વસ્તુતાએ અતિશય ઉલોમ આલી રહ્યો હતો.

૧૯૧૪ ના નવેમ્બરમાં જનરલ બર્નાર્ડિસ્ટનની સરદારી નીચેના બ્રિટિશોની સાથે રહીને તેણે કયાઉચાઉનો પ્રાંત તથા તેની રાજધાની સિંગતાઉનો કબજો લીધો, તે પછી વર્તમાનપત્રોમાં તેની હીલચાલ સંબંધી એટલી થોડી વાત આવેલી છે, કે મહા વિગ્રહમાં જાપાન ખાસ ભાગ લેતું નથી, એવું ઘણને લાગેલું હોવાનો સંભવ છે. પણ હકીકત એ પ્રમાણે નથી. કારણકે, જોકે જાપાન કંઈ બોલેલ નથી, છતાં તેણે વિગ્રહમાં મદદરતોનો ભાગ લીધો છે: ખાસ લડીને નહીં, પણ મિત્ર રાજ્યોને લડવાનાં સાધનો પૂરાં પાડીને. યુધ્ધત્વે કરીને તેણે બે રસ્તે સેવા બજાવી છે. યુરપમાં ઋષિયાને તેણે પુષ્કળ દારૂગોળો પૂરો પાડેલ છે; અને હિંદી તથા પાસિફિક મહાસાગરોમાં તેણે બ્રિટિશ, ફ્રેંચ તથા ઋષિયન લડાયક વહાણોને ઘણે અંશે છૂટાં કરેલ છે, તથા દેખરેખનું કામ ઉપાડી લીધું છે. મિત્ર રાજ્યોને નાણાંની મદદ આપવા સારૂ પણ તેણે બનતું બધું કર્યું છે, અને તેમની પાસેથી લેતો ભાગવાને બદલે તેમની લેનાનો કેટલોક ભાગ ખરીદેલ છે, અથવા એવીજ બીજી જવાબદારીઓ સ્વીકારેલ છે.

૧૯૧૪ ના ઑગસ્ટની ૨૩ મી તારીખે જાપાને જર્મની સામે વિગ્રહ જાહેર કર્યો, અને બીજે દિવસે શહેનશાહે પોતાની પ્રજાને સંબોધીને એક જાહેરનામું કાઢ્યું. એ જાહેરનામામાં શહેનશાહે બ્રિટન તરફ અને દુશ્મન તરફનું પોતાનું વલણ સ્પષ્ટ કરેલું; અને દુશ્મનને સ્પષ્ટ કરવાને બનતાં બધાં પગલાં લેવાને પોતાની સેના તથા નૌકાને આજ્ઞા આપેલી.

સિંગતાઉ કબજે કરવાથી તેણે જર્મનીને સારો ફટકો મારેલો. પણ કયાઉચાઉનો મુલક જોકે સર્વથી વધારે મદદરતોનો હતો, છતાં એટલોજ મુલક જાપાને પડાવેલો, એમ નથી. ત્રીસેક વરસ પહેલાં જર્મનીએ પશ્ચિમ પાસિફિકમાં કેટલાક ટાપુઓ દાખ કર્યા હતા, અને જેલુપટ નામે એક ટાપુમાં નૌકાના ઉપયોગ માટે એક ચાલું નાંખ્યું હતું.

આ ટાપુઓ ઘણાખરા જાપાન અને ઑસ્ટ્રેલિયાની વચ્ચે આવેલા હતા, અને જર્મની જેવી એક મજબૂત શહેનશાહતને તે બહુ ઉપયોગી થાય તેવા હતા. જર્મનીએ ન્યૂ ગિનીના ઉત્તરના ભાગનો તેમજ વધારે દક્ષિણે ગિરમાર્ક દ્વીપસમૂહનો પણ કબજો લીધો હતો, તેથી પૃથ્વીના આ ભાગમાં તેનો મહત્વનો સ્વાર્થ હતો. પણ જાપાનીઓએ એ ટાપુઓ તરફ પણ નજર ફેરવી. માઇક્રોનીશિયાના સામાન્ય નામમાં તેમનો સમાવેશ થતો હતો, અને તેઓ મેરિઆન ટાપુઓ, માર્શલ ટાપુઓ તથા કેરોલાઇન ટાપુઓના નામથી ઓળખાતા હતા. ઘણે ભાગે તેઓ પરવાળાના ટાપુ હોઈને ભરતીનાં પાણીથી ઘોડાજ ઉંચા હતા, અને કોઈ પણ ટાપુ મોટો નહોતો. સૌથી વધારે પૂર્વમાં ગ્રેવીશોક માર્શલ ટાપુઓ હતા, અને તેમાં જે સૌથી સારો જેલુષ્ટ કરીને હતો, તેમાં જર્મનોએ છાવણી નાંખેલી, અને એક શહેનશાહી કમિશનર ઉપરી નિભાયેલો.

જાપાની નૌકાના પહેલા કાફલાના એક વિભાગે ૧૯૧૪ ના ઑક્ટોબરની ૬ઠ્ઠી તારીખે જેલુષ્ટને સુલકાત આવેલી, અને જર્મનોએ સામે થયા વગર ટાપુ તેમને સ્વાધીન કરેલો. જાપાની ખલાશીઓએ જર્મનોનાં તમામ લડાયક થાણાંના નાશ કરેલો, અને દારૂગોળાનો તથા બીજા સંચયનો કબજો લીધેલો. એજ અરસામાં કેરોલાઇનોમાં જાપાને યાપ ટાપુ લીધો, કે જ્યાં એ પ્રદેશમાં જર્મન સરકારની એક હતી. ૧૯૧૪ ના ઑક્ટોબરની આખર પહેલાં આખો માઇક્રોનીશિયા જાપાનીઓના હાથમાં આવી ગયો. કશી લડાઈ કરવી પડી નહીં, કારણકે જાપાને એટલું ભેર દેખાણ્યું, કે દુરમનને સામે થયું અશક્ય લાગ્યું. વરત જાપાને ટાપુઓ પર અમલની વ્યવસ્થા કરી, અને ૧૯૧૬ ના જુલાઈની ૧૭ મી તારીખે બ્રિટિશ પાર્લિમેન્ટમાં પરદેશના અન્ડર-સેક્રેટરી તરીકે લૉર્ડ ફાંગટ સેસિલે અહેર કયાં પ્રમાણે, તે વખતે તે કેરોલાઇનોનો તથા નાનુ સિવાયના તમામ માર્શલ ટાપુઓનો વહિવટ કરતું હતું.

દુરમનના સુલકને જીતવામાં તો ભેડે કયાઉચાઉ અને માઇક્રોનીશિયાથી જાપાનની પ્રવૃત્તિની સમર્થિત થઈ, છતાં દૂર પૂર્વના દરિયામાં તેની નૌકાએ બ્રિટિશ લડાયક વહાણોને ઘણી મદદ કરી. ઘણું વખત સુધી એમ્ડનના શિકારમાં જાપાની કાફલાએ જે લાગ લીધેલો, તેની કોઈને ખબર નહોતી.

વિગ્રહના પહેલા મહિનાઓમાં ઇંગ્લંડમાં એવી વાત ચાલેલી, કે જાપાન પાસે મિત્ર રાજ્યોની કુમકે એક લશ્કર યૂરપમાં મોકલવાની માગણી થવી ભેધએ, અને પાંચ લાખની સંખ્યા પણ એ સંબંધમાં બતાવવામાં આવેલી. એ વખતે નવાં મોટાં લશ્કરો સજ્જ કરવાની એટલે બ્રિટને શરૂઆતજ કરી હતી, અને કેટલાક લોકો અચકાતા હતા. જાપાની લોકોને એ ભેધને આશ્ચર્ય થયેલું, કે બ્રિટનમાંજ જ્યારે દલદલ લુચાનો એવા છે, કે જે લશ્કરમાં નથી, અને ભેડાવાનો ઇરાદો રાખતા નથી, ત્યારે જાપાનને સિપાઈઓ મોકલવાનું કેમ કહી શકાય? છતાં ૧૯૧૫ ના નવેમ્બરમાં જાપાનના પરદેશખાતાના પ્રધાન ગેરન ઇશાઇએ એક દ્વેષ વર્તમાનપત્રના ખબર-પત્રીને કહેલું, કે “ભે ઇટ લાગશે, તો જાપાન એક પ્રગળ સેના યૂરપ મોકલી શકશે; પણ હજી સુધી તો એ સંભવનો પણ વિચાર થયો નથી.”

જાપાનની મિત્ર રાજ્યો તરફ દિલસોગી હતી, એટલુંજ નહીં, પણ તે મિત્ર-મંડલનું એક

સભાસદ હતું. એટ જિટન સાથેના કરારો ઉપરાંત તેને ફ્રાન્સ તથા ઝુલિયાની સાથે પણ ૧૯૦૭ માં કરારો થયા હતા. છતાં એ બહુ જુલુ ન જોઈએ, કે જાપાને ધાર્યું હોત, તો તે વતરથ રહી ચક્રુ હોત. કેટલાક જાપાનીઓ જિટન સાથેના સંબંધથી જાપાનની ક્રિયાશક્તિ અવિશય સંકુચિત થાય છે, એમ માનવા હતા; જ્યારે બીજા એમ માનનારા હતા કે જર્મની વિગ્રહમાં ફોલ્ડ મેળવશે. પણ આગાંના એકેય વિચારની સાથે જાપાની પ્રજા સંબંધ નહોતી, તેમ એકેયને ઓફિશિયલ જાપાન તરફથી લેય પણ ટેકા નહોતો. એથી ઉલટું શરૂઆતથી જાપાને જરા પણ અચકાયા વગર મિત્ર રાજ્યોની તરફેણ કરી હતી.

જો તે વતરથ રહેલ હોત, અને જો તેણે એટ જિટન, ફ્રાન્સ, તથા ઝુલિયાને કરો આધાર ન આપ્યો હોત, તો મિત્ર રાજ્યોની સ્થિતિ વરત ગંભીર બની ગઈ હોત. એટ જિટનને હિંદુસ્તાન, ઑસ્ટ્રેલિયા, તથા ન્યૂ ઝીલેંડના બચાવ શરૂ જાપાનના કાફલા જેવડો કાફલો તૈયાર કરવો પડત; અને તેમ થાત તો ઉત્તર સમુદ્રમાં અને આટલાંટિકમાં થયેલી ગોઠવણોમાં વિન આવત, તથા જર્મન નૌકાને ઘણા ફાયદો થાત. ફ્રાન્સને પોતાના હિંદ તથા ચીનની અંદરના મુલકના બચાવ માટે એશિયામાં કેટલુંક લશ્કર રાખવું પડત; અને ઝુલિયાને સામ્રાજીયમાં દસેક લાખ માણસો રાખવા પડત. જાપાનને આ બધી સ્થિતિની ખબર હતી.

જર્મનીએ જાપાનને મેળવી લેવાને અઝાદ પ્રયત્નો કર્યા હતા. પણ વિગ્રહ સળગી ઉઠ્યો તે પહેલાં ઘણા વખતથી જાપાને નિશ્ચય કર્યો હતો, કે તેને સાચી મિત્રતા જર્મની સાથે નહીં પણ એટ જિટનની સાથે છે. ૧૮૯૪ માં જાપાને જર્મનીના કાવાદાવા જોઈ લીધા હતા.

શિમોનોસેકીના સંધિથી જ્યારે પોર્ટ આર્થર સહિષ્ણ માંચુરિયા ચીને તેને મુખ્ય કરેલો, ત્યારે જર્મન કૅબરે ફ્રાન્સ તથા ઝુલિયાને પોતાની સાથે લઈને ધમત્રી આપેલી, અને લડાઈમાં જિવાયલો માંચુરિયાનો મુલક ચીનને પાછો અપાવેલો. જાપાનને આ વાતોતું વિશ્વભરતું થયેલું નહીં, અને તેને એ પણ ખબર હતી, કે જર્મની ચીનમાં અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં તેની વિરુદ્ધ ખટપટો કર્યા કરે છે. ૧૯૦૮ માં કૅબરે એવો પ્રયત્ન કરેલો, કે એટ જિટન તથા જાપાનની એકસંધીની સાથે ચીન, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તથા જર્મની એક થાય. એ પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો, છતાં તેના પ્રયત્નો બરી રહેલા, અને ઘણે ભાગે એ પ્રયત્નોને લીધેજ ૧૯૧૫ અને ૧૯૧૬ માં ચીનની સ્થિતિ ખરાબ રહેલી.

વિગ્રહની છેક શરૂઆતથી જાપાની નૌકાએ મિત્ર રાજ્યોની મોટી સેવા બતાવી છે. પહેલા વરસમાં જ્યારે જર્મન કૅબરે પાસિફિકમાં ફરતી હતી, ત્યારે જાપાની વહાણોએજ ઑસ્ટ્રેલિયા, ન્યૂ ઝીલેંડ તથા બ્રિટિશ કોલોનિયાના કિનારાનો બચાવ કરેલો. બ્રિટિશ કોલોનિયાની પાસેનું તે કાનડાના એ પ્રાંત માટે જાપાની નૌકાએ જે કરેલું તેની આદેર નોંધ લીધેલી છે.

એકાદ વાર નહીં પણ વારંવાર જાપાની કૅબરેની મદદથી ઑસ્ટ્રેલિયા અને ન્યૂ ઝીલેંડથી લશ્કરો રાતા સમુદ્ર મુખી પહોંચાડવામાં આવેલ છે. ૧૯૧૬ માં પશ્ચિમ મોખરા ઉપર ફ્રેંચ તથા બ્રિટિશોની સાથે જે ઝુલિયાન સિંધાઈએ લડવા હતા, તેમાંના કેટલાક ટુઇસનથી વરેલા, કે જે

માંજુરિયામાં આવેલું જાપાનનું બંદર છે, અને ઋષિયાની મોટી સાઇબીરિયન રેલવે સાથે જોડાયેલી જાપાની રેલવેનું ટર્મિનસ અથવા છેલ્લું સ્ટેશન છે.

પૂર્વના મહાસાગરમાં જાપાની નૌકા શુ' કામ કરતી હતી, તેનો વધારે સારો ખ્યાલ ઘણાને જાપાની પાર્લિમેન્ટમાં નૌકાખાતાના પ્રધાન ઑકમિરલ યાશિરોના એક લાપલુથી આવેલો. તેણે જણાવેલું, કે કયાઉચ્ચાઉના કબજા પછી જે જાપાની લડાયક વહાણોએ બ્રિટિશ નૌકાની સાથે રહીને કામ કરેલ છે, તેમનું ગણ ૨,૨૫,૦૦૦ ટનનું એટલે લગભગ રૂસ્સો-જાપાની વિશ્વહમાં વપરાયેલા જાપાનના કુલ નૌકાબળ જેટલું છે. વિશ્વ સળગી ઉઠ્યો, ત્યારે જાપાનની નૌકા ઘણી જોરાવર હતી, તેનું કુલ ગણ ૬,૫૦,૦૦૦ ટનનું હતું, અને આ તમામ જરૂર પડે તો મિત્ર રાજ્યોની સેવા માટે તૈયાર હતું. આમાંથી કેટલાંક વધારેનો તો ઉપયોગ પણ થયેલો.

૧૯૧૬ ના માર્ચમાં જાપાને એક એવું કર્મ કર્યું, કે જેથી તેણે ખતાવી આપ્યું, કે જૂનાં વેરો દૂર થયેલ છે, અને જેથી તેની પ્રતિજ્ઞામાં વધારો થયો. રૂસ્સો-જાપાની વિશ્વહમાં બે લડાયક વહાણો અને એક કવચવાળી કૂંજર જાપાને ડુળાવ્યાં હતાં; પણ પાછળથી તેને બહાર કાઢીને તથા મરામત કરીને ઉપયોગી થાય તેવાં ખતાવ્યાં હતાં. જાપાને એ વહાણો કિંમત લઇને પાછાં ઋષિયાને સુમત કર્યાં, અને તેથી ઋષિયાને પાસિફિક મહાસાગરમાં અનુકૂળતા થઇ.

આ ઉપરાંત અધા પ્રકારનાં હથિયારો પૂરાં પાડીને તેણે ઋષિયન સેનાઓની સારી સેવા બતાવી છે, અને હથિયારો માત્ર ઋષિયાનેજ પૂરાં પાડેલ છે, એમ નથી.

વિશ્વહની શરૂઆતમાં જાપાનની તૈયારી ઘણાંજરાં મિત્ર રાજ્યોના કરતાં સારી હતી, અને તેટલા માટે પોતાના લડાયક સંચયમાંથી તેણે યુધ્ધ લાગ આપેલો. કિચનરનાં નવાં લશ્કરોના અમુક ભાગની પાસે જાપાની રાઇફલો હતી, અને ઇટલી સિવાય બીજાં તમામ મિત્ર રાજ્યોને જાપાને અમુક રાઇફલો પૂરી પાડેલી, અને બ્રિટિશ નૌકાને કેટલીક તોપો પણ આપેલી.

ઋષિયાને દારૂગોળો મોકલવાની શરૂઆત જાપાને છેક વિશ્વહના પ્રારંભથી કરેલી. છેક ૧૯૧૪ ના સપ્ટેમ્બરમાં પિલ્ગ્રેડ ખાતેના લંડન ટાઇમ્સના જનરલને જણાવેલું, કે જાપાન પાસેથી ખરીદેલી ભારે તોપો ચૂરપની અંદર ઋષિયન મોખરા ઉપર ગોઠવાયેલી છે. ઋષિયા પાસે દારૂગોળાની અને હથિયારોની ઘણી ખામી હતી, અને તે જલદી તૈયાર કરવાનાં તેની પાસે સાધનો નહોતાં. ગેલીશિયા અને પોલાંડમાંથી તેનાં બહાદુર લશ્કરોને ૧૯૧૫ ના મેમાં હડી જવું પડ્યું, ત્યારેજ તેની ખરી સ્થિતિ દુનિયાના સમજવામાં આવી. છતાં, ૧૯૧૫ ના ઑગસ્ટમાં વાસાં પડ્યું, તે પહેલાં જાપાને માત્ર રાઇફલો સાડાસાત લાખ તો મોકલી હતી, અને તે ઉપરાંત તોપોનાં યુધ્ધ જલ્થો પણ પૂરાં પાડ્યાં હતાં.

આ મદદનાં લઘ્ય પરિણામો લગભગ વરવ દેખાઇ આવ્યાં. ૧૯૧૬ ના જાન્યુઆરીમાં ઝેન્ડ શ્વેક નિકોલસે આર્મીનિયા તથા ધરાનમાં ક્રેતેલ્મંદ ઘસારો ચલાવ્યો; અને અર્જેન્ટીનામાંથી તથા કરમાનશાહમાંથી તુર્કોને હાંડી કાઢ્યા. પછીના જૂનમાં ઇસિસલોદિ પ્રિવેટનાં કચ્છો અને

મુખની વચ્ચે ઓસ્ટ્રો-જર્મન લશ્કરોને હઠાવ્યાં. તેના બહાદુર સિપાઇઓએ જે ઝડપથી અજન્મ છતો મેળવી, તેનાં સાધનો જપાન વરફથી મળેલાં હતાં.

૧૯૧૫ માં જપાને અધિયાતે ૨૦,૦૦,૦૦૦ પૌંડ કરતાં વધારે કિંમતનો દારૂગોળો પૂરો પાડેલો; અને ૧૯૧૬ ના પહેલા છ મહિનામાં તેનું ઉત્પન્ન એ કરતાં પણ વધારે કિંમતનું હતું. ગંધા પ્રકારની તોષા, રાઇફલો, સંઝીનો, અને દારૂગોળા ઉપરાંત જપાને ઘણું કાપડ તથા અધિયન સિપાઇઓ માટે લાજો જૂટની જોરો પણ આપેલી, ૧૯૧૫ માં તેણે આપેલું કાપડ એક કરોડ વાર હતું.

વળી, જપાનમાં મજૂરી સોંધી હોવાથી અધિયાતે દારૂગોળો અને હથિયારો સસ્તાં મળેલાં. ત્યારે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના કારખાનાંવાળાઓએ મિત્ર રાજ્યોને દારૂગોળો પૂરો પાડવા માંડ્યો, ત્યારે તેની કિંમત ઘણી વધારે હતી, કારણકે ત્યાં દરેક વસ્તુ જપાનના કરતાં મોંઘી હતી. ઉદાહરણ વરીકે, જપાને અધિયાતે આપેલી રાઇફલોની કિંમત નંગ દીઠ ૭૦ શિલિંગની હતી; પણ અમેરિકામાં તેથી જામણી કિંમત બેસતી. અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તથા જપાનની વચ્ચે એક બીજા પશુ તફાવત હતો. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ખાનગી કારખાનાંઓ નફો મેળવવાની ખાતર દારૂગોળો જનાવી આવતાં; પણ જપાનમાં સરકારની સૂચના અને મદદથી એ કામ થતું.

અધિયાતે સ્વાભાવિક રીતે ઘણી ઉપકારની લાગણી ધરેલી. તેણે ઉપકાર પ્રદર્શિત કરવા સારૂ એક ગ્રેડેનશલી મિશન ગૅન્ડ ટ્રુક મિષ્ટાદ્ધલોવિચ્ચની સરદારી નીચે ટાંક્યો 'ગોલ્ડન', કે ત્યાં તે ૧૯૧૬ ના જાન્યુઆરીમાં આવી પહોંચ્યું, અને જપાની લોકોએ તેને ઉત્સાહથી આવકાર આપ્યો. પરિણામે ૧૯૧૬ ના જુલાઈમાં પિતુએડ ખાતે જાને રાજ્યોએ પૂર્વમાં સુલેદ જળવવાના હેતુથી કરેલા નવા કરારો ઉપર સહી કરી. જર્મનીએ અધિયા અને જપાન જાનેની સાથે છૂટો સંધિ કરવાને એક કરતાં વધારે વાર પ્રયત્નો કર્યા હતા, પણ તેનું કશું વળેલું નહીં; અને આ નવા કરારના સમાચારથી તેને દાઝ ચડી હોય, તો તેમાં નવાઈ નથી.

જપાન એટ બ્રિટન અને ફ્રાન્સની માફક પનાઝ દેશ નથી. અધિયા સાથેના વિશ્વમાં તેને ૨૦ કરોડ પૌંડનું કરજ થયું હતું; અને તેનું વ્યાજ ભરવામાં તથા પ્રત્યક્ષ સેવાઓ આણુ રાખવામાં તેની પ્રજા ઉપર ભારે બોલ પડ્યો હતો. ત્યારે જપાને જર્મની સામે વિશ્વ ઝડિરે ક્યો, ત્યારે તેના જાળનામાં છેલ્લાં ત્રણ વરસમાં સખ્ત કરકસરથી એકઠા કરેલા એક કરોડ પૌંડ હતા. આ રકમ તેણે વિશ્વદના કામમાં વાપરવા માંડી, અને મિત્ર રાજ્યો પાસેથી કશું નાણું માગ્યું નહીં. એથી ઉલટું, નાણાંની જાળતમાં પણ તેણે એટ બ્રિટન, અધિયા તથા ફ્રાન્સને મદદ આપી છે.

વિશ્વહમાં જપાનનું કરજ બોલું ધરેલું, અને બીજા વરસની આખરે તેની પાસે ૭ કરોડ પૌંડ નેટલા સોનાનો સંચય ધરેલો. આ મોટી રકમનો અર્થ કરતાં વધારે ભાગ તેણે લાંબામાં રાખેલો, જેથી બ્રિટનને ઘણી અનુકૂળતા ધરેલી.

લડાઈના તાર.

—101—

સર સત્યેન્દ્ર પ્રસન્ન સિંહનું ભાષણ.

લંડન, ૨૬ મી એપ્રિલ.

લંડન ચેમ્બર ઓફ કોમર્સના હિંદી વિભાગના પ્રમુખે આપેલા ખાણમાં સર સત્યેન્દ્ર પ્રસન્ન સિંહે કહ્યું છે, કે “હિંદ અને શહેનશાહતના ખીજ ભાગોને લગતા સવાલો પરસ્પર ખામોશ અને સમજૂતીથી થઈ શકેલાં આવે છે, અને એવી લાગણી ને જારી રહેશે, તો યધી સુરક્ષાઓ દૂર થશે. હિંદમાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની સલામતી વિષે ને કોઈને ખીજ હશે, તો તે થોડી વારમાં મટી જશે, કારણકે વિશ્વમાં હિંદની વફાદારી બ્રિટિશોની ખાતરી કરી આપશે, કે હિંદ હમેશાં સામ્રાજ્યના એક ભાગ તરીકે રહેવા ચાહે છે. હું માનું છું કે વિશ્વને પરિણામે હિંદી પ્રજાના લિંગ લિંગ વિભાગો વચ્ચે પણ પરસ્પર વિશ્વાસ સ્થાપિત થશે. હિંદને નાણાંની ખામતમાં વધારે સ્વરાજ્યશક્તિની ધમ્મજ છે, અને તેના પર પડતો ભાર વધારે ન્યાયપુરસ્કાર વહેંચાય, એવી અપેક્ષા છે. શહેનશાહતના દરેક ભાગે પોતાનાં સાધનોના પ્રમાણમાં હિસ્સો આપવો જોઈએ. * * * હિંદનાં સાધનોની ખીલવણી શહેનશાહતના કોઈ પણ ભાગે પોતાના લાભ સાડ કરવી જોઈએ નહીં. હિંદનું પોતાનું શ્રેય એ પ્રથમ ઉદ્દેશ રહેવો જોઈએ, અને તેથી જ શહેનશાહતને પણ વધારેમાં વધારે લાભ થશે.”

બ્રિટિશ મુખ્ય પ્રધાનનું ભાષણ.

લંડન, ૨૭ મી એપ્રિલ.

આજે ગિલ્ડ હાલમાં ભાષણ કરતાં મિ. લોર્ડ ન્યોર્સ કહ્યું છે, કે “૧૯૧૫ ના જૂનમાં આપણે ૮૪ તોપો શુભાવી હતા, અને ઘણાં સિપાઈઓ કેદ પકડાયા હતા. તે પછી આપણે એક પણ તોપ ખોઈ નથી, ૪૦૦ હાથ કરી છે, અને દરેક બ્રિટિશ સિપાઈ દીઠ દસ જર્મનને કેદ પકડ્યા છે. * * * લોર્ડ ૧૯૧૮ માં પણ ચાલ્યા કરશે, એમ હું કહેવા ચાહતો નથી, પણ આપણે કર્યાં જોઈએ મહોરવાં ન જોઈએ. * * * જર્મનો એવું કરવા ચાહે છે, કે દરિયામાં કોઈ પણ વહાણ ચાલી શકે નહીં. તેમને ફતેહ મળવા માટે એ આવશ્યક છે, અને આપણી ફતેહ માટે તેમની નિષ્ફળતા આવશ્યક છે. * * * જર્મનોએ લેટ વગર ગધાં વહાણો હુખાવવાનો ઠરાવ કર્યો, તે પછી તેમણે વધારે વહાણો હુખાવ્યાં છે, પણ તેથી અમેરિકા વિશ્વમાં દાખલ થયેલ છે. ત્રાજવાની એ સ્થિતિથી મને સંતોષ છે. * * * નવી ત્રીસ લાખ એકર ઝમીન ખેડાવા માંડી છે, અને બહારથી એક ટન ખોરાક પણ નહીં મળે, તે છતાં આપણે ભૂખે મરણ નહીં.”

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને આપેલી ખાતરી.

વૉશિંગ્ટન, ૨૭ મી એપ્રિલ.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને મિ. બાલ્ફોરને ખાતરી આપી છે, કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ જર્મની સાથે છૂટા સંધિ કરશે નહીં.

બ્રિટિશ ધસારો.

લંડન, ૧ લી મે.

આપણે ૩૯૩ અમલદારો સહિત કુલ ૧૯,૩૪૩ ફેદીઓ પકડ્યા છે. ૯૮ વારે તોપો સહિત કુલ ૨૫૭ તોપો અને ૪૭૦ મશીનગનો હાથ કરી છે. આપણી તોપોએ બીજી ઘણી તોપોનો નાશ પણ કરેલ છે.

પાર્લિમેન્ટમાં પૂછાયેલો પ્રશ્ન.

લંડન, ૧ લી મે.

મિ. હાઉસ્ટને પૂછ્યું, કે “દુરમનનાં વિનાશક વહાણો આપણી સુરંગમાં ધધને શી રીતે પસાર થઈ શકે છે, તે સમજાવી શકો છો?” સર એડવર્ડ કાર્સને જવાબ આપ્યો, કે “એ હું સમજાવી શકતો નથી.”

બ્રિટિશ બજાર.

લંડન, ૨ જી મે.

ચાલુ વરસમાં ૨,૨૯,૦૩,૮૧,૦૦૦ પૌંડનું ખરચ થયે, એમ મિ. બોનર લેએ અડમટ્ટે કરીને આમની સલામાં મૂકેલ છે.

રાજાજીનું જાહેરનામું.

લંડન, ૨ જી મે.

શહેનશાહ રાજાજીએ એક જાહેરનામું કાઢીને બધા પ્રકારનાં ધાન્યના ઉપયોગમાં વધારામાં વધારે બને તેટલી કરકસર કરવાની સૂચના કરી છે. ઘરઘણીઓએ બાખરીનો ઉપયોગ નુ તો ઘોષા કરવોજ ન્હાય; અને બાખરી સિવાય બીજા કામમાં લોટ વાપરવો ન્હાય નહીં. ઘોડાઓને દાણો આપવામાં પણ કરકસર કરવાની જરૂર છે. “રાજાજી પોતે ન કરતા હોય તેવું કશું કરવાને પ્રગતે કહેતા નથી. છેક ફ્રેંચુઆરીથી રાજાજીના ઘરની રાખત કરકસરથી વ્યવસ્થા ચાલે છે.”

શહેનશાહી વિગ્રહસમિતિ.

લંડન, ૩ જી મે.

શહેનશાહી વિગ્રહસમિતિના સલાસદોએ આજે વિંડસરમાં રાજાજીને એક માનપત્ર આપેલ છે. વફાદારી દર્શાવ્યા પછી તેમાં લખેલું છે, કે “વિગ્રહનો ફતેહમંદ અંત લાવવાના વિચારોમાં ભાગ લેવાનું ધન્ય ભાગ્ય સલાસદોને પ્રાપ્ત થયું છે.” રાજાજીએ પોતાના જવાબમાં, હિંદના પ્રતિનિધિઓ પણ વિચારોમાં ભાગ લઈ શક્યા, તે માટે સંતોષ જાહેર કર્યો છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે લેટ આપવાનો ફોટોગ્રાફ અને અમારા વાંચનારાઓને આવવા અંકની સાથે આપી શકશું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૫ મી મે, ૧૯૧૭.

[અંક ૨૪.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિદ્યમા.

અંગ્રાજવાર, ૧૫ મી મે, ૧૯૧૭.

અરુ બ્રિટનમાં રાજકીય ફેરફાર.

૧૯૧૬ નો ઉન્હાળો, કે બ્યારે સોમની લડાઈ શરૂ થઈ, તે વખતે અરુ બ્રિટનના અંદરના ઇતિહાસમાં મોટા ફેરફારનો છે. ૧૯૧૬ ના જૂનની પાંચમી તારીખે આર્કની ટાપુઓની પેલી તરફ લૉર્ડ કિચનરનું વિલક્ષણ ગુરુ થયું; ત્યાં જૂનો અમાનો પૂરો થાય છે; અને જૂલાઈની છઠ્ઠી તારીખે વિગ્રહજાતાના સેક્રેટરી આર્થર રેટ્ટ તરીકે મિ. લૉપ્ડ બ્યોર્જની નીમલુક થઈ, તે એક નવા અમાનાની શરૂઆત સૂચવે છે. વ્યક્તિપ્રધાન જીવનની જૂની ઇગિતશ વાવના લૉર્ડ કિચનરમાં મૂર્તિમાન સ્વરૂપે દેખાતી હતી. તેનામાં અસાધારણ શુદ્ધિ તથા ચારિત્રશક્તિ હતી; અને મુખ્યત્વે કરીને વોલન્ટિયરો માટેની તેની અપીલને લીધેજ સોમની લડાઈ માટે એક મોટું લશ્કર તૈયાર થઈ શક્યું હતું. પણ જોકે લૉર્ડ કિચનરના મજબૂત હાથમાં બ્રિટિશનાની બધી વ્યવસ્થા હતી, તોપણ બારે તોપો અને ફાટતા ઝોળાની તંગીને લીધે ગોળા ઉપર જે દુઃખો ખમવાં પડ્યાં, તેથી જણાઈ આવ્યું, કે મોટા વિગ્રહના ઘણા સવાલોનો મને તેવો સમર્થ પણ જૂના વિચારનો કોઈ એકજ માણસ પૂરેપૂરો ફડકો લાવી શકે, એ સંભવિત નહોતું.

અસાધારણ દ્વિંમતથી દરેક ગુરકેલીનો નિકાલ કરવાને તેણે યતન કરેલો ખરો, પણ બાકી તેના હાથમાં રહે એવડી નહોતી. ૧૯૧૬ ના જાન્યુઆરીની ૨૭મી તારીખે બધી બ્રિટિશ સેનાઓને અંકુશ શહેનશાહી જનરલ રટ્ટાફના ઉપરી તરીકે સર વિલિયમ રોગર્ડસનને સોંપવામાં આવ્યો હતો, અને હાર્ડનરની ચડાઈનો દુઃખદાયક અંત આવતાં એ રટ્ટાફની નવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. તે પહેલાં દારૂગોળાજાતાના પ્રધાન તરીકે મિ. લૉપ્ડ બ્યોર્જની નીમલુકથી પણ સર્વોધિકારી તરીકેનો લૉર્ડ કિચનરનો કાર્યપ્રદેશ ઓછો થયો હતો. એમાં કયો શક નથી, કે સંયુક્ત પ્રધાનમંત્રીના અને વિગ્રહ કમિટીના મિત્રાની રાજપુરુષોએ લૉર્ડ કિચનરના કામમાં પ્રતિબંધ કર્યો હતો, અને કર્મકારીનાં તોફાન ચાંચની પાસતી જતાવ્યા કરીને ફરજિયાત પ્રમત્તીય સેવાની સ્થાપના કરતાં તેને અટકાવ્યો હતો. પણ, જોકે વ્યક્તિપ્રધાન વિચારના રાજપુરુષો હજી જોઈ શકતા નહોતા, છતાં પણ દુઃખદ અનુભવોને લીધે સામાન્ય સરકારી અંકુશની રાજનીતિ તરફ પ્રવૃત્તિ વલણ ઝડપથી વધતું જતું હતું.

મિ. લૉપ્ડ બ્યોર્જ લૉર્ડ કિચનરની જગ્યા લીધી, અને તેણે પોતાના કાર્યપ્રદેશમાં પહેલા વધારો કર્યો, કારણકે પ્રજાગતની ગતિને તે સ્પષ્ટતાથી જોઈ શકતો હતો. સોશલિસ્ટ તત્ત્વો

વાળા રેડિકલ તરીકેની તેની આગલી રાજકીય કારકીર્દીથી તેને મોટા વિચારો મળ્યા હતા. તે પછી સૌથી હિંમતવાન ખબરનારી તરીકે તેણે ઘણા અનુભવો મેળવ્યા હતા, અને સમર્થ નાણા-વશીઓની મદદથી તેણે ગ્રેટ બ્રિટનની બેંકોને મુશ્કેલ સ્થિતિમાંથી બચાવી હતી. આ પ્રમાણે તેણે જેને શક્તિ કહેવાય તેવું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. પછી દેશના મોટામાં મોટા ઉદ્યોગોના નિયામક તરીકે તેણે કામ કર્યું, અને કેટલીક ભૂલો કર્યા છતાં શીખવાનું શીખી લીધું. વરસની આખરે ઠાગોળાખાતાના પ્રધાન તરીકે યૂરપમાં વિગ્રહ ચલાવનારાઓની અંદર તે સૌથી મજબૂત આદર્શીઓમાંનો એક હતો. તેને સમૃદ્ધ વાપરતાં પણ પૂરી આવડતી નહોતી, છતાં ફતેહનાં સુખ્ય સાધનોની વ્યવસ્થા કરવામાં તેણે લોર્ડ કિચનરના કરતાં અડિયાતું કામ કરેલું, તથા દુશ્મનને પણ તેની તારીફ કરવાની ફરજ પડેલી.

જે ૧૯૧૬ ના બૂલાઈના પહેલા સપ્તાહમાં વિગ્રહખાતાના નવા સેક્રેટરીને સંયુક્ત પ્રધાન-મંડળની વિગ્રહ કમિટીના પોતાના “લિગરલ” સોમતીઓ તરફથી લોર્ડ કિચનરને મળેલી તે કરતાં વધારે અને ત્વરિત મદદ મળી હોત, તેા મિ. એલ્ફિન્થનની હીવાનગિરીમાંજ ફતેહ મળી હોત. પણ એ પ્રધાનમંડળ પ્રજાનાં નવીન બળોનું પ્રતિનિધિ નહોતું, કે જેના મિ. લોઈડ જ્યોર્જ તથા કર્મકાર વર્ગના આગેવાનો વિવેચક તથા હિમાયતી હતા. નવાં પ્રબલકીય બળોને વિકાસ માટે અવકાશ મળે, અને તે દેશનું સ્વરૂપ ફેરવી નાંખે, તે પહેલાં ધરતીકંપ જેવો ધડાકો થવાની જરૂર હતી. સમાધાન કરવાની મિ. એલ્ફિન્થનની ખાસ શક્તિને લીધે ધડાકો થતાં પાંચ મહિનાની વાર લાગી. એ અરસામાં વિગ્રહ કમિટીની એવી અનિશ્ચિત સ્થિતિ હતી, કે તેનાથી કશું મહત્વનું કામ થઈ શકતું નહીં. કંઈ પણ આગળ પગલું લેવાની વાત થતી, કે તરત કારભારીઓ રાજીનામાં આપવા તૈયાર થતા, અને છેવટે કોઈક પ્રકારનું સમાધાન કરવું પડતું. બ્રિટિશ લશ્કરે જ્યારે સોમ ઉપર ફતેહ મેળવ્યા કરતાં હતાં, અને દર મહિને એક લાખ માણસની હાનિ થતી હતી, ત્યારે પ્રજા બેચેન હતી, અને શું છંદ છે તેની કૌંઈને ખબર પડતી નહોતી.

પ્રજાનું ધ્યાન નહાની નહાની વાતોમાં રોકાયેલું દેખાતું હતું. લગભગ સર્વત્ર સુધારાની જરૂર લાગતી હતી. ખીમેથી ચાલતી સરકાર જ્યારે એકાદ ફિરિયાદ દૂર કરવાના ઉપાયો લેતી, કે તરત બીજી કૌંઈ બાબતમાં પ્રજાનો અસંતોષ પ્રગટ થતો. અશક્ત થઈ પડેલા લડવૈયાઓ માટે, તથા મરણ પામેલા, અશક્ત થયેલા, અથવા ગોવાયેલા લડવૈયાઓનાં આશ્રિતો માટે પ્રબલકીય પેન્શનની અમુક સંતોષકારક યોજના થાય, એ પ્રબલકીય બાબતના એક સુખ્ય ઉદ્દેશ હતો. એક વાર એવી વાત બહાર આવેલી, કે ૨૨,૦૦૦ અશક્ત થઈ પડેલા સિપાઈઓ ઉરન છે, કારણકે પલટનનો પગાર બંધ થયેલ છે, અને કશું યોગ્ય પેન્શન તેમને મળતું નથી. રાજ્યે પહેલાં કદાપિ લાગેલું લશ્કર સભ્ય કર્યું નહોતું, અને વિગ્રહમાં તૂટી ગયેલા હજારો માણસોને માટે યોગ્ય અને ઉદાર વ્યવસ્થા થાય, એવી કશી આશ્ચર્યજનક યોજના નહોતી.

લગભગ એક સો વરસથી ગ્રેટ બ્રિટન પેસા કમાવામાં અને લાભકારક સંસ્થાનો સ્થાપવામાં મચી રહ્યું હતું. લડવૈયાની તેણે અવગણના કરી હતી, જેકે પ્રશિયનો સિવાય

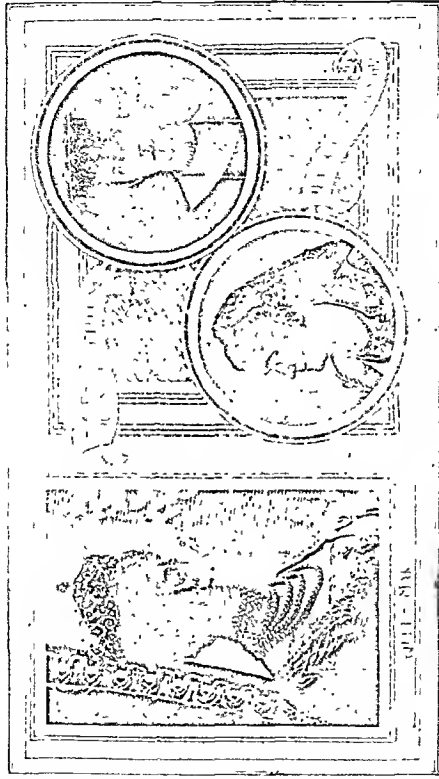
બીજા કોષ્ટકે તેના વધારે ઉપયોગ કરેલો નથી. બ્રિટિશ સરકારે તૂટી ગયેલા સિપાઈ તરફ બહુ લાગણી બતાવી નહોતી, અને તેના નિર્વાહનું કલ્પ્ય ચોટે ભાગે ધર્માત્માઓને સુખ થયું હતું.

સાચો અને સીધો માર્ગ તો એજ છે, કે રાજ્યની સેવામાં તૂટી ગયેલા સિપાઈઓની તથા તેમનાં મૃત્યુ કે અશક્તિથી નિર્ધન થઈ પડેલાં સ્ત્રીઓ અને બાળકોની રાજ્યે પોતેજ સંભાળ લેવી જોઈએ. સંયુક્ત પ્રધાનમંડળે એ સાચો અને સીધો માર્ગ લીધો નહીં, અને પરિણામ એ આબુ, કે પીડાતી પ્રજાને રીસ ચડવા માંડી. ૧૯૧૬ ના છેક ઑક્ટોબર સુધી સરકારી પેન્શનકંડ ૧૦,૦૦,૦૦૦ પૌંડથી ૬૦,૦૦,૦૦૦ પૌંડ સુધી વધારવાને મિ. મેકડોનાએ સંમતિ આપી નહોતી. એ વખત સુધીમાં અતિ વિલંબને લીધે પેન્શનના દાવા પહોંચી ન વળાય તેટલા થઈ ગયા હતા, અને પેન્શનના અમલદારો અવ્યવસ્થા વધારતા હતા. પછી કર્મકાર પક્ષના પ્રમુખ મિ. આર્થર હેન્ડરસનને પેન્શનનો સવાલ સોંપાયો. મિ. હેન્ડરસન પેન્શન-ખાતાનો પ્રધાન નિભાવાની તૈયારી હતી, તેટલામાં સંયુક્ત પ્રધાનમંડળ ભાંગી પડ્યું, અને નવા રાજકીય યુગમાં વધારે મહત્ત્વનો ભાગ લેવાનું કર્મકાર પક્ષને પ્રાપ્ત થયું.

સંયુક્ત પ્રધાનમંડળને તોડી નાંખે તેવા પ્રકારનો બીજો સવાલ આયર્લેન્ડનો હતો. સિન ફ્રેનના બળવા પછી, અને મિ. એલિફથે ઉદ્બિતને સુલકાત આપી તે પછી, મિ. લાઇડ ન્યોર્જને આયર્લેન્ડમાં યોડા વખત સુધી સમાધાન થાય એ ઉદ્દેશથી મસલદત ચલાવવાનું કહેવામાં આવેલું. તમામ પ્રધાનમંડળની સંમતિથી તેણે મિ. રેડમન્ડ તથા પ્રમુખ પક્ષની સાથે અને સર એડવર્ડ કાર્સન તથા અલ્સ્ટર પક્ષની સાથે ચર્ચા શરૂ કરી. તેણે આગેવાનોને સમજાવ્યા, અને અલ્સ્ટરના છ પ્રાંતો સિવાય બાકીના આયર્લેન્ડને ગાંઠે સ્વરાજ્યની એક યોજના વિચરે ચાલે તેટલા વખતને માટે તેમણે સ્વીકારી. સર એડવર્ડ કાર્સને અલ્સ્ટરના લોકોને અસર થાય તે રીતે સંબોધન કર્યું, અને તેમની ચિચિલતા છતાં ૧૯૧૬ ના જૂનમાં નવી યોજના તેમની પાસે કબૂલ કરાવી. એક પ્રમુખીય ડોન્ટ્રેન્સમાં મિ. રેડમન્ડના પક્ષે પણ કામ ચલાઈ સ્વરાજ્યની યોજના મંજૂર રાખી. એક કરાર ઉપર સહી કરીને બંને પક્ષના આગેવાનોએ કબુલ કર્યું, કે વિચરે ચાલે છે ત્યાં સુધી પાર્લિમેન્ટના તમામ આઈરિશ સભાસદો આગની સભામાં કાયમ રહે, અને શહેનશાહી સલાહોની ચર્ચામાં ભાગ લે. યોજનામાં મુખ્ય ધારણા એ હતી, કે આઈરિશ પાર્લિમેન્ટ નવારે બાકીના આયર્લેન્ડ પર સારી રીતે રાજ્ય કરવાની શક્તિ બતાવી આપશે, ત્યારે અલ્સ્ટર પણ સ્વરાજ્ય કબુલ કરશે.

મિ. રેડમન્ડ, મિ. ડિલોન, અને મિ. ટેવલિન, સાચે સિન ફ્રેન હીલચાલના રહેતા અંગ્રાર પોવપોતાને ઠીક પડે તેમ ઠારવાનું માથે લીધું. તેમને ઉદ્દેશ એ હતો, કે સ્વરાજ્યના પ્રયોગમાં કૃત્રિક અયર્લેન્ડને એવું વ્યવસ્થિત, વફાદાર, તથા પ્રતિભાન બનાવવું, કે જેથી પ્રેસિડેન્ટિયલ આયર્લેન્ડને પોતાની જેમે સંયુક્ત આયર્લેન્ડ રચવાની ઇચ્છા થાય. કરારની ચર્ચામાં મુશ્કેલીઓ આબુ હતું, કે પ્રયોગની મુદત પૂરી થતાં એક સંમેલન બંધવું, અને તેમાં આરાજ્યનાં તમામ સ્વરાજ્ય-બોગવતાં સંસ્થાનોના પ્રતિનિધિઓ બોલાવવા. એ ડોન્ટ્રેન્સે ચર્ચાનો તથા વિભાજનની

જાદિજ્યમનીરાણી.

રાણી મરી.

મોંદીનીમોની રાણી.

સરકાર વચ્ચેના સંબંધો વિચારવા, અને તે વખતે, આયર્લેન્ડને કાયમી સરકાર કયા પ્રકારની આપવી, તે પણ ચોક્કસ કરવું.

ચોજના ઉદ્ધાર હતી, અને ૧૯૧૬ ના જુલાઈના પહેલા અઠવાડિયામાં મિ. લૉઇડ જ્યોર્જની સમાધાનશક્તિ અને મિ. ડેલમન્ડ તથા સર એલર્ડ કાર્સનની સહાનુભૂતિને લીધે 'આયર્લેન્ડ અને ગ્રેટ બ્રિટનના સંબંધમાં જાણે કેટલું નવો યુગ શરૂ થવાનો હોય, એવું ઘડીવાર લાગેલું'. પણ લગભગ છેલ્લી ક્ષણે લૉર્ડ લેન્સડાઉન દક્ષિણ તથા પશ્ચિમ આયર્લેન્ડના બ્રિટિશ યૂનિયનિસ્ટોના પ્રતિનિધિ તરીકે વચ્ચે પડ્યો. પ્રધાનમંડળમાંથી રાજીનામું દેવાની ધમકી આપીને તેણે બિલના ખરડામાં કેટલાક મહત્વના ફેરફાર કરાવ્યા. પરિણામે ચોજના ભાંગી પડી. જુલાસો એવો વિચિત્ર કરવામાં આવેલો, કે મિ. લૉઇડ જ્યોર્જ પ્રધાનમંડળના પ્રતિનિધિ તરીકે કામ કર્યું નહોતું, પણ તેને અમુક મર્યાદિત અધિકારથી એજન્ટ નીમવામાં આવ્યો હતો, અને તેથી તેણે કરાવેલી સરતો જ પ્રધાનમંડળને ગમે નહીં, તો તેને જુજીથી નાકબુલ કરી શકાય!

દરમિયાન સિન ફેનના બળવાની લાગણી ફેલાતી રહી, માત્ર આયર્લેન્ડમાં નહીં, પણ જ્યાં જ્યાં આયરિશ લોકો અને તેના વંશજો વસતા હતા ત્યાં. એથી કરીને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં જર્મન પક્ષનાં કાવવરાંતું જોર વધેલું. સૌથી ખરાબ પરિણામ એ આવેલું, કે ઑસ્ટ્રેલિયાનો મુખ્ય પ્રધાન મિ. ડબ્લ્યુ. એમ. હયૂઝ ફરજિયાત લશ્કરી નોકરી દાખલ કરવાની દરખાસ્ત પસાર કરાવી શક્યો નહીં.

૧૯૧૬ ની શરૂઆતમાં મિ. હયૂઝ ગ્રેટ બ્રિટનમાં રહ્યો, તે અરસામાં હુનિયાના આગેવાન કર્મકાર પ્રધાન તરીકે તેણે બ્રિટિશ કર્મકારો ઉપર ઘણી અસર કરી હતી, અને જર્મન વેપારની સામે ફોટોહમ્ફ હીલચાલ શરૂ કરી હતી. ઑસ્ટ્રેલિયાના કેટલાક ઉદ્યોગોમાં તેણે જર્મનીના મહત્વના લાભોનો નાશ કર્યો હતો, અને બ્રિટિશ કર્મકાર વર્ગના પ્રતિનિધિઓની સાથે વાતચિતોથી તથા લાખલોથી તેણે રક્ષક રાજનીતિની મજબૂત હિમાયત કરી હતી. આશ્ચર્યની વાત એ છે, કે સંયુક્ત પ્રધાનમંડળનો એક મોટો પક્ષ વિચરૂ પૂરો થતાં જર્મની સાથે અબાધિત વ્યાપાર ચલાવવાની તરફેણમાં હતો.

સંયુક્ત પ્રધાનમંડળ બરાબર કામ કરી શકે એવું ન હતું. દેશની અંદરના, શહેનશાહતના, તથા મિત્ર રાજ્યોની સાથે સંબંધના મહત્વના સવાલોમાં પણ અંદર ભત્તેલ હતો. વિચરૂ ચાલુ રાખવાની ગાળતમાં પણ સંયુક્ત પ્રધાનમંડળ એટલું વિલક્ષ્ણ હતું, કે તેણે કંઈ કર્યું નહીં. વિચરૂખાતાના સેક્રેટરી મિ. લૉઇડ જ્યોર્જ તથા વેપારી ઓર્ડના પ્રમુખ મિ. વૉલ્ટર રન્સિમ્મન વચ્ચે છેક એટલે સુધી ભલેલો હતો, કે જ્યારે એકને અભિપ્રાય ફોટોહ મળે ત્યાં સુધી લડયા કરવાનો હતો, ત્યારે બીજાનો અભિપ્રાય મસલહત ચલાવીને સુલેહ કરવાનો હતો. મિ. રન્સિમ્મને નવા ખબરની મિ. મેકકેનાની મદદથી એવી રાજનીતિનું અનુસરણ કર્યું હતું, કે જેનાં કેટલાંક વિલક્ષણ પરિણામ આવેલાં. યુરોપને લશ્કરી નોકરીમાંથી ખાતલ કરવાને લીધે અને

ઓરતોની મહેનતના વધારે ઉપધોગથી સુલેહના પદ્ધતિએ બ્રિટિશ વેપારને બહુ સારી રીતે ટકાવી શક્યા. ૧૯૧૬ માં નિકાસનો વેપાર ૫૦,૬૫,૦૦,૦૦૦ પાંડ સુધી ચડ્યો.

૧૯૧૩ સિવાય વિશ્વ પહેલાંનાં બધાં વરસોના કરતાં આ આંકડો વધારે છે. શ્રેષ્ઠ શ્રિટનને ૪,૦૦૦ વેહાણોનો કાફલો લશ્કરી તથા નૌકા સંગ્રામી ફરજમાં રોકાયેલો હતો, અને તેની ઉપર અથવા તેની ખાતર દરેક લાખ માણસો કામ કરતા હતા. તેણે લાખો માણસોનાં નવાં લશ્કરી રણમાં ઉતાર્યાં હતાં, અને એ સિપાઈઓની પાછળ ખીલ લાખો માણસો ઉત્પાદક ઉદ્યોગો ઇંગ્લેન્ડે દારૂગોળો તથા હથિયારો બનાવતાં હતાં. આ બધી પ્રવૃત્તિમાં દેશનાં તમામ સાધનો રોકાઈ ગયાં હતાં. છતાં પણ તેનો નિકાસનો વેપાર ૧૯૧૩ ના ઊંચામાં ઊંચા આંકડાની પાસે પહોંચ્યો, કે જ્યારે જર્મની તથા ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી વિશ્વની તૈયારીઓ માટે ખરીદી કરી રહ્યાં હતાં.

જર્મની, ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી, તથા તુર્કી શહેનશાહતની મોટી બજારો તો ખોલાઈ હતી, અને ઋષિયા સાથેનો સાધારણ વેપાર બાલ્ટિક તથા ડાર્ડનેલ્સમાં બંધ હતો. પણ શ્રેષ્ઠ શ્રિટનને મિત્ર રાજ્યોના દેશોમાં તેમજ તટસ્થ રાજ્યોમાં એથી પણ ગોટી બજારો મળી આવી. આ સ્થિતિને માટે મિ. મૅકકેના તથા મિ. રન્ડિસમનને ધન્યવાદ ધરે છે.

૧૯૧૬ ના ડીસેમ્બર સુધીમાં લગભગ ત્રીસ લાખ બ્રિટિશ કર્મકારોને દર અઠવાડિયે આંક શિલિંગ વધારે મળવા માંડ્યા. મુસારાના દરમાં આ વધારો થવા ઉપરાંત સ્ત્રીઓ, ઇકારીઓ, તથા ઇકારાઓ પણ કામે લાગવાથી કુટુંબોની આવકોમાં સારો વધારો થયેલો. નિર્વાહનું ખર્ચ ૪૫ ટકા ચડેલું, પણ તેથી કર્મકાર વર્ગની આબાદી અટકેલી નહીં, કારણકે આવકના વધારાને લીધે ખોરાકની વધારે કિંમત લારે પડતી નહીં.

વચલા વર્ગને વધેલી કિંમતોથી સહન કરવું પડેલું, અને જુદા જુદા ધંધાના લોકો નિર્ધન થઈ ગયેલા. ઘણા ભારે કરો, ચડી ગયેલી કિંમતો, તથા આવકનાં ઘણાં સાધનોની એાછી આવક થવાને લીધે મધ્યમ વર્ગના ઘણા લોકો સારી સ્થિતિમાંથી એકદમ ગરીબાઈમાં આવી ગયા. પણ પ્રગ્તીય દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં એક વર્ગને થયેલી આ મોટી હાનિથી પણ અમુક લાભ થયેલો. એવી ગણના થયેલી, કે દસ લાખ સ્ત્રીપુરુષો, કે જેઓ વિશ્વ પહેલાં અનુત્પાદક પ્રકારના કામમાં રોકાયેલાં હતાં, તેઓ પ્રત્યક્ષ ઉત્પાદક અથવા લાઠીને લગતાં કામોમાં નિયુક્ત થયેલાં. સુલેહના દિવસોમાં શ્રેષ્ઠ શ્રિટન કરી સશાય તેટલું કામ કરવું નહોતું, અને ધણે વર્ગ આળસમાં માત્ર મોજ માણતો હતો. પેસાદાર કુટુંબો પોતાની સેવા માટે એટલા બધા નોકરોનો ઉપયોગ કરતાં હતાં, કે પ્રજાને તે પરવટે નહીં. વિશ્વના દળાણથી ઘણાની મુશ્કેલી જતી ગઈ છે, અને પ્રજામાં નવું યૌન્ય બરાથું છે.

નેપોલિયન સાથેના વિશ્વમાં શ્રેષ્ઠ શ્રિટને મોટો પ્રપાસ કરેલો, પણ ચાલુ મહા વિશ્વને પ્રયાસ તે કરતાં બેદર ચડી ન્ધ છે. બ્રિટિશ ટાપુઓ માત્ર યુરપના ખૂણામાં એક ન્દાનો પ્રદેશ રહે છે. અને એવો વખત હતો, કે જ્યારે દુશ્મન તમા દોસ્ત જોને એમ લાગતું, કે

અનુકૂળ સંજોગોને લીધેજ બ્રિટિશ લોકોને દુનિયામાં આવડું મોટું સામ્રાજ્ય મળી ગયું છે. પણ ૧૯૧૬ ની આખર સુધીમાં દ્વીપવાસીઓએ ચોતાના બધા પૂર્વજોની સરસાઈ કરી બતાવી છે. નૌકા સંખ્યા, લશ્કરી, ઔદ્યોગિક, વાહકશક્તિ, અને દ્રવ્ય સંખ્યાની શક્તિ, તમામમાં તેમણે માણસબંધનું ભવિષ્ય ઘડવામાં લાગ લીધો છે.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં બીજી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

— ૧૦૧ —

સામાન્ય સ્થિતિ.

પશ્ચિમ મોખરા ઉપર બ્રિટિશો તથા ફ્રેન્ચોનો ધસારો ધીમે ધીમે આગળ વધે છે, પણ ઋષિયા ભ્રમમાં આવી પડશે, એમ જણાય છે. સખમરીનના સંકટનો સિદ્ધ ઉપાય હજી હાથ આંચો હોય, એવું માલુમ પડતું નથી, ભૂલે અમેરિકાના પ્રખ્યાત શોધક એડિસને એ સલાહ ઉપાડી લીધો કહેવાય છે. અમેરિકામાં ઘણો ઉત્સાહ છે, પણ જર્મનીનો અહંકાર હજી ઉતર્યો દેખાતો નથી. તારસમાચાર પણ થોડા અને મોડા મળે છે. આ વરસમાં લડાઈ પૂરી થવાની આશા ધીમે ધીમે દૂર થઈ છે, અને આવતા વરસમાં પણ શું થશે, તેની દેવનેજ ખબર છે.

બ્રિટિશ ધસારો.

લંડન, ૫ મી મે.

શુરુવારે આપણે નવ સો કરતાં વધારે કેલીઓ પકડ્યા છે, જેમાં ૨૮ અમલદારો છે. હવામાં પણ સખત લડાઈ થઈ છે. દુશ્મનનાં પાંચ વિમાનો નીચે પડ્યાં છે, ચાર નકામાં થયાં છે, અને એક તોપથી નાશ પામેલ છે. આપણાં એનો પત્તો નથી.

જર્મનીમાં તોફાન.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૫ મી મે.

જર્મનીથી પાછા ફરેલા માણસો જણાવે છે, કે ત્યાં કેટલીક જગ્યાએ ગંભીર તોફાનો થયાં છે. મેન્ચમાં ૧,૬૦૦ લોકોએ એકઠા થઈને દુકાનો લૂંટી છે, તથા બારીઓના ચૂરા કચાં છે. લશ્કરે રાઈફલો છોડતાં આઠ માર્યા ગયા છે. ૫૦૦ માણસો કેદ થયેલ છે.

પિતૃશ્રેષ્ઠ ઉપર ચાદણું.

પિતૃશ્રેષ્ઠ, ૬ ફ્રી મે.

જનરલ કોર્નિલોફ, કે જે પિતૃશ્રેષ્ઠના લશ્કરનો ઉપરી છે, તે ખબર આપે છે, કે ઋષિયાના ઉત્તર મોખરા ઉપર દુશ્મનો મોટાં લશ્કરો એકઠાં કરવા લાગ્યા છે, અને લિથોમાં જર્મન વહાણો તેમને પિતૃશ્રેષ્ઠની નજદીક ઉતારવાની તૈયારી કરે છે. રાજધાનીના બચાવ માટે ઉપાયો લેવાય છે.

સામમરીના સંકટનો ઉપાય.

ન્યૂ યૉર્ક, ૭ મી મે.

નોંકાના સલાહકાર મંડળનો પ્રમુખ જણાવે છે, કે સામમરીનો સામેના પ્રયોગો ઘણા હિતજન નીવડ્યા છે, અને એમ ધારવામાં આવે છે, કે સલાહનો નિકાલ હાથ લાગ્યો છે.

અમેરિકન કર્મકારોનો ક્રુપિયાનો સંદેશો.

લંડન, ૮ મી મે.

પિતૃએક ખાતેના કર્મકારો તથા સિપાઈઓના પ્રતિનિધિઓના કાર્યવાહક મંડળને અમેરિકન કર્મકારોના સંયુક્ત મંડળે એક તબ્લુવા લાયક સંદેશો મોકલ્યો છે. "કોઈ પણ સુલક જલાતકારે ખીજની સાથે જોડ્યો જોઈએ નહીં, પણ પોતે કોને અધીન રહેવું, તે હોકોએજ નક્કી કરવું જોઈએ. જર્મન હોકો અડપથી વિગ્રહ બંધ કરી શકે, તે માટે એકજ ઉપાય છે, અને તે એ, કે હોકોનજોલનાં (જર્મન શહેનશાહ) તથા દ્વાપ્સજો (ઓસ્ટ્રિયન શહેનશાહ) ને ગારી છોડવાની ફરજ પાડવી જોઈએ."

કર્નલ રૂઝવેલ્ટનું લશ્કર.

વૉશિંગ્ટન, ૮ મી મે.

ન્યૂ યૉર્કથી ખબર છે, કે કર્નલ રૂઝવેલ્ટે ફ્રાન્સમાં કામ કરવા સાથે ૧૮૦,૦૦૦ માણસોનું એક લશ્કર એકત્ર કર્યું છે. સારા સારા વેપારીઓ તથા ધંધાદારીઓ તેમાં જોડાયા છે, અને લશ્કર પોતાનું ખર્ચ ઉપાડે છે.

આમની સલામી શુભ શ્લોક.

લંડન, ૧૨ મી મે.

આમની સલામી એક શુભ શ્લોકમાં મિ. ચર્ચિલ નોંકા તથા લશ્કરની સ્થિતિ સંબંધી, ક્રુપિયાની સ્થિતિ સંબંધી, તથા અમેરિકાનું બળ, સામમરીનાં સંકટો, વગેરે બાબતો ઉપર બોલેલ છે. મિ. હોપક જ્યોર્જ મિ. ચર્ચિલના વિષયોનું પૂર્ણ વિવેચન કર્યું છે. ઓગસ્ટથી કર મહિને કેટલાં વહાણોની હાનિ થઈ છે, તે બતાવ્યું છે; અને હુમલાની સામે કેવી પદ્ધતિઓ વપરાય છે, તે સ્પષ્ટ કરેલ છે. મિ. એરિક્સને પ્રમુખ પ્રધાનના વિચારો સાથે પોતાની સંમતિ દર્શાવી છે, પણ કશું શુભ રાખવાની જરૂર નથી, એમ ઉમેર્યું છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે એટ બ્રિટન, બેલ્જિયમ, તથા મોન્ટેનીગ્રોની રાજાઓનો એક સંકલ્પ સંયુક્ત દિશોમાં અમે આમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

આવનમર રાજાની છાપખાનું.

પ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

ક્ર. ૩.]

મંગળવાર, ૨૨ મી મે, ૧૯૧૭.

[અંક ૨૫.

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૨ મી મે, ૧૯૧૭.

ગ્રેટ બ્રિટનમાં રાજકીય ફેરફાર.

(ગયા અઠધી ચાલુ.)

તિબરલ પક્ષમાં ઘણા માણસો લડાઈ લ'ખાતી જીવાને રાજી નહોતા. તેઓ માનવા હતા, કે કુતેલ વગર પણ સુલેહની દરખાસ્તોની ગ્રેટ બ્રિટન ચર્ચા કરી શકે; અને એમ કહેવામાં આવતું હતું, કે જર્મની એ પ્રમાણે કરવાને તૈયાર છે. છેક પદોદ્ધાર રીતે એમ ખોલાતું હતું, કે જર્મની બેલ્જિયમને બદલાની રકમ આપવાને, ફ્રાન્સને આલ્સેસ-લોરેનનો ક'ંઈ ભાગ સુખવ કરવાને, અને કદાચ ઋષિયાને હાર્ડનવસમાં અમુક લાભ આપવાને રાજી છે.

ફ્રાન્સમાં જર્મન વિચારના સોશ્યલિસ્ટોનો એક ન્હાનો ભાગજ એવો હતો, કે જે પ્રશિયનો અને બવેરિયનો લોરેનની લોહ તથા કોલસાની ખાણો અને આલ્સેસના ગંભીર પોટાશના પદો રાખી રહે, તેમાં નાખુશ નહોતો. આલ્સેસની પોટાશની સમૃદ્ધિ એકલીજ લડાઈના જર્મન ખર્ચને પહોંચી વળવાને પુરતી હતી. પણ સ્વરાજ્ય લોગણતું ફ્રાન્સ, કે જેના પર, તે તૈયાર નહોતું, અને સુલેહ ટકાવી રાખવાને ઉત્સુક હતું, ત્યારે અન્યાયથી હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો, તે પોતાના જોવાયલા પ્રતિ પાછા મેળવવાને આગ્રહી હતું, કે જે તેના ઉદ્યોગોની અને ખેતીની ખીલવણી કરવાને આવશ્યક હતા. ઋષિયાને પોતાના સંપૂર્ણ વિકાસને માટે વિજયની જરૂર હતી. બેલ્જિયમ તથા સર્ણિયાને દુશ્મન આપે તે કરતાં વધારે બલો જોઈતા હતા; અને ઇટલીને પોતાના જૂના દુશ્મનના દાખમાં રહેલાં ઇટાલિયન શહેરો તથા ઇટાલિયન ગુલકની જરૂર હતી, કે જેથી આર્થિક ઉપર તે પૂરેપૂરો અધિકાર રાખી શકે, તથા ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં તેની સત્તાને વિસ્તાર થાય.

૧૯૧૬ ના સપ્ટેમ્બરમાં ચો મિત્ર રાજ્યોની અંદર ગ્રેટ બ્રિટન એકલુંજ એવી સ્થિતિમાં હતું, કે જે મોટા લાભ સાથે લડાઈમાંથી નિવૃત્ત થઈ શકે. ડેવળ સ્વાર્થવૃત્તિથી ભનારને મસલહવથી સુલેહ કરવામાં કેટલોક લાભ પણ દેખાયો હશે. કારણકે વિશ્વથી બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનું બળ વધેલું છે. રશ્યુમ્મિ ઉપર હાનિ થઈ છે, તો પરદેશ જનારાઓની સંખ્યા ઘટી છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના ગુલકમાં વધારો થયો છે, અને તે મદદના પ્રાપ્ત કરશે એમ દેખાય છે. ન્યૂ ઝીલેંડ તથા ઑસ્ટ્રેલિયામાં પણ વિશ્વ પછી વસ્તી વધવાનો સંભવ છે.

ગ્રેટ બ્રિટને દરેક જર્મન સંસ્થાનનો કબજો લીધો છે, મોટા પ્રમાણમાં લશ્કર ઉભું કર્યું છે, અને પોતાની સત્તાને માન આપવાની જર્મનીને ફરજ પાડી છે. જર્મનીનો દરિયાઈ વેપાર લગભગ બંધ છે, અને તેની નવી વ્યવસ્થાને કેટલોક વખત લાગશે, પણ ગ્રેટ બ્રિટનનો નિકાસ વેપાર સારી રીતે ટકી રહ્યો છે. આ સ્થિતિ હોવાથી એક સૂચવવામાં આવેલું, કે જર્મની સાથે સમાધાન થાય, તો વિશ્વહતો સારામાં સારી રીતે અંત આવે.

એ પ્રમાણે થયું હોત, તો ફ્રાન્સ અને અધિયાની તથા છેવટે બ્રિટનની શી સ્થિતિ થાત, તે કદાપી શકાતું નથી. પણ મિ. લોમ્બર્ડ જ્યોર્જ વચ્ચે પડ્યો, અને તેથી યોજના અને સરકાર એક સાથે તૂટી પડી. તેણે મિ. વાલ્ટર રન્સિમૅન, હાઇકોર્ટના જ્ઞે, અને મેકકૅનને વિશ્વ સમિતિમાંથી દૂર કર્યા, અને જ્યારે મિ. એસ્કિવેચે એ લોકો તરફ વલણ બતાવ્યું, ત્યારે સરકારને પણ તેહી નાંખીને તે મુખ્ય પ્રધાન થયો.

૧૯૧૬ના સપ્ટેમ્બરમાં ફોર્સ વગર સુલેહ કરાવવા આહવારાઓની વિરુદ્ધ મિ. લોમ્બર્ડ જ્યોર્જ ખુલ્લી લડત શરૂ કરી. પ્રધાનમંડળની અંદરના બે પક્ષો વચ્ચેના વફાવતની પ્રજાને ખબર હતી, અને પ્રજા તેથી બચેન હતી. જોરાકની વસ્તુઓ પૂરી પાડવાની બાબતમાં જે શિથિલતા દેખાઈ, તેથી પ્રજાને લાગ્યું, કે સંયુક્ત સરકારની જેમ લડાયક બાબતોમાં તેમજ સ્થાનિક બાબતોમાં કોઈ સ્પષ્ટ અને સખળ રાજનીતિ નથી. જ્યારે જર્મન સખમરીનોતો ખીલ્યો વારનો ઉપદ્રવ શરૂ થયો, ત્યારે જોરાક ઉપર રાજ્યના અંકુશની આવશ્યકતા પ્રગટ થઈ. વેપારના બોર્ડના પ્રમુખ તરીકે મિ. રન્સિમૅન લાંબા વખતથી જોરાકના રાજકીય અંકુશની માગણીની સામે થયો હતો. મિ. રન્સિમૅન એક વહાણોવાળા શેઠનો પુત્ર છે, અને પોતે પણ કામગીરીની બાંધા પ્રકારની શક્તિ ધરાવે છે; પણ જો તે સ્વતંત્ર નોકરી અને સ્વતંત્ર વેપારનો હિમાયતી ન હોત, તો વિશ્વહતો વખત દરમિયાન તમામ વેપારી કાર્ગોનો રાજ્યની સેવામાં ઉપયોગ કરી શક્યો હોત. કંઈ નહીં તોપણ એટલું તો બનતજ, કે કેટલાક વહાણોના માલિકોએ જે અધારિત મોટા નફા મેળવેલા, અને જેથી પ્રજાને ખાસ અસંતોષ થયેલો, તે તેઓ મેળવી શક્યા ન હોત.

૧૯૧૫ની આખરથી એક અનાજ કમિટીની બેઠકો લંડનમાં થયા કરતી હતી, અને તેમાં ગ્રેટ બ્રિટન, ફ્રાન્સ, તથા ઇટલીના પ્રતિનિધિઓ હતા. એ ત્રણ મિત્ર રાજ્યોને માટે ઘઉંની ખરીદીને એ કમિટીએ બંદોબસ્ત કર્યો હતો. પણ એ અમલદારો અને કુશળ માણસો સુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના વેપારીઓને પહોંચી વળે એવા નહોતા. ૧૯૧૬ની પાનખર ઋતુમાં ગ્રેટ બ્રિટનમાં અનાજનો સંચય એટલો ઓછો હતો, કે જોરાક પૂરો પાડનારી કમિટીને ધારતી લાગેલી.

તેટલા માટે આંકટોળરના બીજા અઠવાડિયામાં ઘઉં અને લોટની તમામ આયાત ઉપર અંકુશ રાખવાને અને પરચૂરણ વેપારીઓ કિંમત અચોગ્ય પ્રમાણમાં વધારે નહીં તેની દેખરેખ રાખવાને એક રાયલ કમિશનની નીમણૂક થઈ. જેતીના બોર્ડનો પ્રમુખ કોર્ફોર્ડનો અર્લ આ કમિશનનો પ્રમુખ હતો. પણ તે શિકાગોના કુશળ અને કારસ્તાની વેપારીઓને કયાંથી પહોંચી શકે?

૧૯૧૬ના નવેમ્બરની ૧૫મી તારીખે લોકમતના કબાણથી મિ. રન્ડિસનને એમ ઝાહર કરવાની ફરજ પડી, કે “આવતા વરસમાં દેશને જે સંકટ પડશે, તે અટકાવવા સારૂ જોરાકનો એક નિયામક નીમવાની મેં નાણુરીથી સંમતિ આપી છે.” પણ પોતાના લાખણમાં તેણે એવી વાતો દાખલ કરી, કે જેની ચર્ચા ખેતીના બોર્ડના પ્રમુખે કરવી જોઈતી હતી. ખાસ કરીને તેણે કહેલું, કે “જેકુંત વર્ગના વધારે માણસોને લશ્કરને માટે ફાજલ પાડી શકાય તેમ નથી, કારણકે તેમ કરવાથી લડાયક બળમાં જેટલો વધારો થશે તેના પ્રમાણમાં જોરાકના ઉત્પન્નમાં વધારે ઘટાડો થશે.” પોતાના પ્રદેશનું અવલોકન કરતાં તે પછી તેણે જણાવેલું, કે કેટલાક ધંધામાં ફરજિયાત નોકરી હદથી વધારે દાખલ થઈ ગઈ છે, અને તેના ઉપાય લેવાની જરૂર છે.

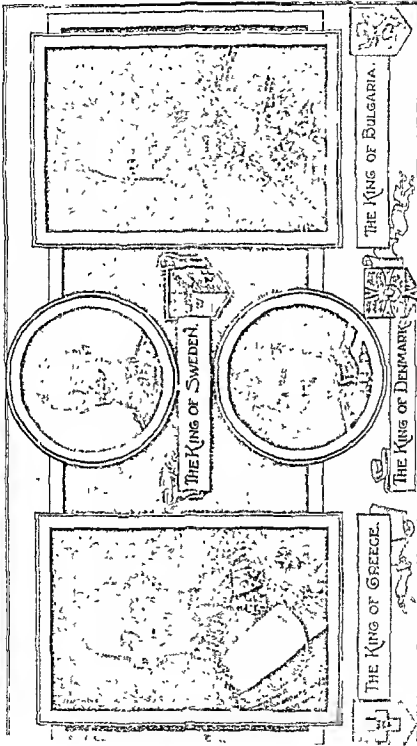
પણ મિ. લૉઇડ જ્યોર્જને લશ્કર સારૂ વધારે માણસો જોઈતા હતા, અને તે મેળવવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. ૧૯૧૭ની નિઠાસ ૧૯૧૬ કરતાં ઓછી થવાની તેને ધારતી નહોતી, કારણકે તેને ખબર હતી, કે વધારે સારી વ્યવસ્થાથી પેદાશ ઓછી થતી અટકાવી શકાયો. તેને મજબૂત જેકુંતવર્ગમાંથી હજી એક લશ્કર ચૂંટી કાઢવાની ઇચ્છા હતી, કારણકે એ વર્ગના લોકો સારા લડવૈયા થઈ શકે એવા દેખાતા હતા. ૧૯૧૬ના સપ્ટેમ્બરની મધ્યથી વધારે માણસોની જરૂર જણાતી આવી હતી. સર વિલિયમ રૉબર્ટસન, કે જે શહેનશાહી જનરલ સ્ટાફનો વડા હોવાથી વિશ્રદ્ધના બધા મોખરા ઉપરનાં લશ્કરોનો ઉપરી હતો, તેણે ઓક્ટોબરમાં એક લાખજુ કરીને પ્રબલ એવવણી આપી, કે જો વધારે માણસો આપશે નહીં, તો લડાઈમાં હાલ મળશે નહીં.

ડીસેમ્બરની શરૂઆતમાં મુખ્ય પ્રધાને રાજીણું સલાહ આપી, કે નવી સરકાર રચવાની તેઓ સંમતિ આપે. ૧લી તારીખે મિ. એસ્કિવથે મિ. લૉઇડ જ્યોર્જને કાગળ લખેલો, કે સર એડવર્ડ કાર્તન, મિ. બોનર લૉ, અને મિ. લૉઇડ જ્યોર્જની વિગ્રહ કમિટી સ્વીકારવા પોતે રાજી છે, પણ મુખ્ય પ્રધાન તરીકે તેની બેઠકોમાં તેણે પ્રમુખ થવું જોઈએ. મિ. લૉઇડ જ્યોર્જે એ વાત સ્વીકારી નહીં, પણ ડીસેમ્બરની ૨જી તારીખે તો કરી સ્પષ્ટતા થયા વગર પસાર થઈ. ડીસેમ્બરની ત્રીજી તારીખે પ્રધાનમંડળના યૂનિયનિસ્ટ સલાહદોષે કરાવ કર્યો, કે મિ. એસ્કિવથે જો રાજીનામું નહીં આપે, તો તેઓ બધા રાજીનામાં આપશે.

ડીસેમ્બરની પાંચમી તારીખે સાંજે મિ. એસ્કિવથે રાજીનામું આપ્યું, અને રાજીણું મિ. બોનર લૉને બોલાવીને એક નવું પ્રધાનમંડળ રચવાની સૂચના કરી. યૂનિયનિસ્ટોના એ આગેવાનને મિ. લૉઇડ જ્યોર્જના ટેકાની ખાતરી હતી, પણ સ્થિર પ્રધાનમંડળ રચી શકવા તે સમર્થ થયો નહીં. આમ થવાથી ડીસેમ્બરની ૬મી તારીખે સાંજે રાજીણું મિ. લૉઇડ જ્યોર્જને આમંત્રણ કર્યું, અને મિ. બોનર લૉની મદદથી નવું પ્રધાનમંડળ રચવાનું તેણે કબુલ કર્યું.

એસ્કિવથે પક્ષના કારભારીઓએ એવું ધારેલું, કે મિ. લૉઇડ જ્યોર્જ લૉર્ડ કૉર્નન, મિ. ચેમ્બરલેન, તથા મિ. લૉર્ડ રૉબર્ટ સેસિલને મેળવી લઈ શકશે નહીં, અને છેવટે કર્મકાર પક્ષને હાથે હાર ખાશે. પણ મિ. લૉઇડ જ્યોર્જે એવી વિલક્ષણ શક્તિ બતાવી, કે ટોપ પણ પક્ષ સામે થયો નહીં. તેણે એવા કારભારીઓ પોતાની આસપાસ તરત એકઠા કર્યા, કે

સ્વીડનના રાજા.

બહોલિયાના રાજા.

ડેન્માર્કના રાજા.

ગ્રીસના રાજા.

હિંદરાયલી અને ભેસક યે'ગરલેનનાં સ્વપ્નાં એક સાથે ખરાં પાડ્યાં; અને બ્રિટનના ઇતિહાસના એ નવા પિટ્ટે શહેનશાહી દોઢશાસનની સ્થાપના કરી.

મિ. લૉઇડ ન્યોર્થ મિ. આર્થર હેન્ડરસન, મિ. વૉર્ડલ, મિ. બ્રેઇસ અને મિ. રૉબર્ટ્સની ૭ મી તારીખે મુલાકાત લીધી, અને તેમની ખાતરી કરી આપી, કે વિશ્વ યુદ્ધવામાં તથા દેશની અને સામ્રાજ્યની નવી વ્યવસ્થા કરવામાં કર્મકાર પક્ષ વધારે ભાગ લઈ શકે, એવો અપૂર્વ પ્રસંગ આવી ચૂક્યો છે.

ખચેર પછી કર્મકાર આગેવાનોએ આમની સભામાં એક ખાનગી બેઠક બારી, કે જેથી તેઓ નવી સરકાર તરફ કેવું વલણ રાખવું, તેના નિશ્ચય કરી શકે. મિ. રામસે મેકડોનલ્ડ, મિ. સ્નોડેન, વગેરે સુલેહ પક્ષના માણસોએ મિ. લૉઇડ ન્યોર્થની સાથે એકત્ર થવાની દરખાસ્તને વખોડી કાઢી. પણ મિ. હેન્ડરસનને મિ. બ્રેઇસ, મિ. રૉબર્ટ્સ, મિ. હુલ્જ, મિ. ન્યોર્થ બાર્નીસ, મિ. ચો'ગ્રેડી અને મોટાં મહાજન મંડળોના બીજા પ્રતિનિધિઓનો મજબૂત ટેકો મળ્યો. બહુમતે એમ કહ્યું, કે નવી સરકારમાં ભાગ લેવો. તેજ સાંજે લિબરલ પક્ષની વિશ્વસ્યમિતિએ સર ફ્રેડરિક કૉલીના પ્રમુખપણા નીચે મળીને એવો ઠરાવ કર્યો, કે મિ. લૉઇડ ન્યોર્થને ટેકો આપવો. વેલ્સના લિબરલ પ્રતિનિધિઓ પણ બ્રિટનના પહેલા વેદ્ય મુખ્ય પ્રધાનની આસપાસ એકઠા થયા. પરિણામ એ આવ્યું, કે નવી ચૂંટણી વગર મિ. લૉઇડ ન્યોર્થને આમની સભામાં બહુમતિ મળી, અને જે માણસો તેને હરાવવાની આશા રાખતા હતા, તેમનાથી તે સ્વતંત્ર થયા.

આ પ્રભાવે મુરકેલીઓ અને પ્રખોના સમુદ્રમાંથી મિ. લૉઇડ ન્યોર્થ એટલી સત્તા સાથે તરી નીકળ્યો, કે જેવી અર્વાચીન કોઈ પણ બ્રિટિશ મુખ્ય પ્રધાને ભોગવેલ નથી. આયલેંડના પ્રબળીય પક્ષનો તેના તરફ સહભાવ હતો. કેથલિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ આયલેંડ વચ્ચે સમજુતી કરાવવાના આગલા પ્રયત્નમાં તેણે ચોટી સમ્માનશક્તિ ખતાવી આપી હતી. મહાજનોના આગેવાનોને તેના ઉપર વિશ્વાસ હતો. અને તેણે પોતાની આસપાસ પણ ખરા સમર્થ પુરુષોનું મંડળ એકઠું કર્યું.

નવા મુખ્ય પ્રધાનને પ્રધાનમંડળ રચતાં વાર પણ ઘણી ચોટી લાગી. મુરકેલી ડીસે'બરની ૧ લી તારીખે શરૂ થઈ, અને ૭ મી તારીખે તે તેના અંત આવી ગયો. એક અંકવાડિયાની અંદર સરકારના કામકાજમાં નવો ઉત્સાહ પ્રેરિત થયો. ફ્રાન્સ અને ઇટલીને ઘણું સાફ લાગ્યું. ઇટાલિયનો, કે જેઓ ઘણા વખતથી મિ. લૉઇડ ન્યોર્થ ઉપર આક્રમીન હતા, તેમણે તેને “યૂરપનો મુખ્ય પ્રધાન” કહીને માન આપ્યું. તેમની નજરમાં તે અર્વાચીન પ્રબળાસનની પ્રતિભાના મૂર્ત સ્વરૂપ જેવો લાગતો હતો. ફ્રેંચ દારૂગોળા ખાતાના પ્રધાન તરીકેની તેની કૃતેહથી વાકેફ હતા, અને તેના હાથમાં સર્વોપરિ અધિકાર આવવાથી પ્રસન્ન થયેલા.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં પૂરો કરવામાં આવશે.)

ચાલુ વિગ્રહ સંબંધી મિ. જાધવના વિચારો.

સુગંધ કેળવણી ખાતાના માણ હિરેકટર મિ. ધ. જાધવે ગયા એપ્રિલની ૧૧ મી વારીએ લાવનગરના નામદાર મહારાજ સાહેબને એક પત્ર લખેલ છે, જેમાંના કેટલાક વિચારો અમારા વાંચનારાઓને ઉપયોગી થવાને સંભવ હોવાથી અમે તેનો અનુક્ર લાગ નીચે ઉતારીએ છીએ :—

“* * * બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમનાં બે વેદ્યુમના કેટલાક લાગ હું વાંચી ગયો છું, અને આપ નામદારની યોજના બહુ સારી રીતે પાર પડે છે, એ જાણી શક્યો છું, * * * મહારાજ સાહેબના હાથ નીચેના સ્ટેટની ઉદારતાથી સાપ્તાહિક બહુજી આકર્ષક રૂપમાં પ્રગટ થાય છે, અને ચિત્રો એવાં સરસ આવે છે, કે તેના કામ કરનારાઓને સુખાર-ખાદી ઘટે છે. સાપ્તાહિક કાલિયાવાડની બહાર લોકપ્રિય થયું છે, એ જાણીને મને કશું આશ્ચર્ય થયું નથી; અને મને ખાતરી છે, કે જ્યાં જ્યાં ગુજરાતી ભાષા બોલાય છે અને સમજાય છે, ત્યાં સર્વત્ર તેના સ્નેહથી સંસ્કાર થશે.

“આ બચકર લઠાઈનું ત્રીજું વરસ પૂરું થવા આવ્યું છે, પણ મને લાગે છે કે એવી ઘણી નિશાનીઓ છે, કે જે પરથી આપણે માની શકીએ, કે અંત હવે પાસે છે, અને તે પણ મિત્ર રાજ્યોને વારસે સારી કૃતેદનો અંત, કારણકે અમેરિકા અંદર દાખલ થવાથી મિત્ર રાજ્યોનું બળ વધ્યું છે. * * * આ વિગ્રહ એવા પ્રકારનો છે, કે દુરમનનાં આશ્રિત અને તેની અમાનુષી હેવાનિયતને લીધે તેની એકબી દાર થયા સિવાય બીજી રીતે અંત સંભવતો નથી. મારો જ્યેષ્ઠ પુત્ર સેન્ટ ક્વેન્ટિન આગળના લશ્કરમાં છે, કે જેણે ફ્રેંચ લોકોને ૮૧ ગામ પાછાં મેળવી આપ્યાં છે. તે લખે છે, કે જે જામડિયાઓ અહીં વરસથી જર્મનોના હુકમ નીચે રહેલ છે, તેઓ પોતે સહેલાં દુઃખોથી દીવાના જેવા થઈ ગયા છે. તેમનાં ઘરો લૂટવામાં વંધા ખાળવામાં આવેલ છે, છોકરાને બૂળે મારવામાં આવેલ છે, પતિઓ તથા પુત્રો જર્મનીમાં ગુલામી કરવા સાડ મોકલી અપાયા છે, અને દીકરીઓને એથી પણ વધારે દુર્દશા કરવા સાડ જર્મન રાક્ષસો ઉપાડી ગયા છે. જે મકાનમાં તે સૂતો હતો, તેના માલેકની એકની એક સત્તર વરસની દીકરીને એક જર્મન અમલદાર ઉપાડી ગયો હતો. * * * આ લોકોનું દુઃખ કોઈ પણ શબ્દોથી વર્ણવી શકાય તેવું નથી, અને તેમને જોતાં પણ દયા આવે છે, અર્ધાં બૂળે મરેલા, વ્યાધિગ્રસ્ત, જખમી અને મલમપટ્ટા વગરના, રીબાયલાં શરીરો અને ચસકી ગયેલાં મનવાળા, કે જેઓ પોતાનો છુટકારો થયો તે પણ સમજી શકેલા નહીં, અને ઘણાં અંધા માત્ર રહી પડેલા. * * * જો કોઈ પણ વિગ્રહ પવિત્ર હોય, તો ચાલુ વિગ્રહ છે, કારણકે આવી રાક્ષસી રીતલાતનો અંત લાવવા સાડ તે લડવામાં આવે છે. * * * મારા પુત્રને કાગળ ૭ મી એપ્રિલનો છે, એટલે જે રિયલિ અત્યારે ચાલે છે, અને તે જાણી રહેલ છે, તેનું તેમાં વર્ણન છે. પ્રભુ કદે ને શાંતિપ્રિય હિંદનાં ગામડાંને કદાપિ એવો અનુભવ ન પાયા!”

લડાઈના તાર.

—TOD—

બિકાનેરના મહારાજાના ઉદ્ગાર.

લંડન, ૧૦ મી મે.

આજે બિકાનેરના નામદાર મહારાજાને એક કાગળ લંડન ટાઇમ્સમાં પ્રગટ થયેલ છે. મહારાજા મિ. ચેમ્બરલેનની ફરજ સંબંધી ઠાંથી લાગણીની, નિષ્પક્ષપાતતાની, હિંદી સવાલો અર્થવામાં સરલતાની, અને વિશ્વસ્યમિતિ તથા કૌન્ફીડન્સમાં હિંદી પ્રતિનિધિઓને છૂટથી યોજવા ઉવામાં સ્વચ્છતાની તારીફ કરે છે. પોતાના જૂના મિત્રો સર જેમ્સ મેસ્ટન તથા સર સત્યેન્દ્ર પ્રસન્ન સિંહનો તે ઉપકાર માને છે, અને જણાવે છે કે તેમની પરસ્પર મૈત્રી સારી રીતે જળવાઈ રહેલ છે. * * * મહારાજા મેની રજી તારીખની ટાઇમ્સની સૂચનાને અનુમોદન આપે છે, અને કહે છે કે હિંદને વાસ્તે બ્રિટિશ રાજનીતિની સ્પષ્ટતા કરવાનો પ્રસંગ આવી ચૂક્યો છે. * * * જેમ વિચાર વગરની દરખાસ્તો સ્વીકારવામાં ભૂલ છે, તેમજ અતિશય સાવચેતી ખતાવવી એ પણ એક ભૂલ છે.

તુર્કોની ફરતા.

લંડન, ૧૩ મી મે.

પાશ્ચાત્ય પર્વને દિવસે બધા યાહુદીઓને ભક્ષામાંથી કાઢી મૂકવામાં આવેલ છે, અને તેમને ઉત્તર તરફ ન્હાસી જવાની ફરજ પડી છે. ન્હાસતાં ન્હાસતાં તેમને લૂટવામાં આવેલ છે, અને તેમનાં મકાનો લૂટાયાં તથા નષ્ટ થયાં છે. સામે ધનારાઓને ફાંસીએ અડધું પડ્યું છે. હંભરો માણસો, નિરાધાર, ભૂખ્યા, અને માંદા રસ્તાઓમાં ભટકે છે.

જનરલ સ્મટ્સનું ભાષણ.

લંડન, ૧૬ મી મે.

આમની તથા અમીરોની સલામોએ અમીરોની સલામી શાહી ગેલેરીમાં જનરલ સ્મટ્સની પરોણાગત કરી છે. વ્હાઇટહાઉસ ફ્રેન્ચ પ્રમુખસ્થાને હોતા. તેણે કહ્યું, કે “યૂરપનાં રણક્ષેત્રો ઉપર જે ભાઇજાની લાગણી થઈ છે, તે ઘણી પ્રબળ છે. આપણા વિશાળ સામ્રાજ્યના સંબંધોને આપણે ભળવી શક્યું નહીં, તો સામ્રાજ્યના કંકડા થઈ જશે. * * * આપણે કંઈ પાર્થિવ લાભ સાફ કે વધારે મુલકને માટે નહીં, પણ ભવિષ્યની સલામતીની ખાતર લડીએ છીએ; પણ સામ્રાજ્યની અંદરના પરસ્પર સંબંધો ચોક્કસ કરવાનું મુશ્કેલ કામ ઉભું રહે છે. આપણે જર્મન અર્થમાં સામ્રાજ્ય નથી, પણ એવી પ્રભુઓનું મંડળ છીએ, કે જેઓ લગભગ સર્વોપરિ સત્તા લોગવે છે, લગભગ સ્વતંત્ર છે, અને આપણે સામ્રાજ્ય નહીં બલકે પ્રભાસન છીએ, કે જેની ભવિષ્યમાં કેવી વ્યવસ્થા કરવી, એ છેક નવો પ્રશ્ન છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની પદ્ધતિ આપણે માટે ચાલે તેવી નથી, અને શહેનશાહતની પ્રભુઓને એકસરખી કરવાનો આપણો ઇરાદો નથી. ખુલાસો એકજ છે, અને તે સ્વતંત્રતા તથા સ્વામ્યની આપણી પરંપરાથી પ્રાપ્ત થાય છે. * * * આપણે ત્યાં રાજ છે, પણ એ સંસ્થા વંશપરંપરાગત પ્રભાસનથી

બહુ ભિન્ન નથી. એવો વખત આવતાં મને તાબુથી નહીં લાગે, કે જ્યારે શાહજાદાઓ ચૂરપના શુદ્ધ દરબારોમાંથી પત્નીઓ પસંદ કરવાને બદલે શહેનશાહતના દરના ભાગોમાં શોધ કરશે. * * * શહેનશાહી પાર્લમેન્ટના સર્વોપરિ અધિકાર વિરુદ્ધ કોઈ વાંધો ઉઠાવશે નહીં; તેની રિથિતિ હુમેશાં વડા ભાગદારની રહેશે. * * * જો આપણે આપણી પરંપરાઓ તરફ વફાદાર રહેશું, તો અગાઉના કરતાં માલુસજાતના ઇતિહાસ ઉપર વધારે મોટી અને વધારે લાભકારક અસર કરી શકશું. ચાલુ વિશ્વક્રમાંથી આપણે એ મોટો લાભ લઈ શકશું, કે દુનિયા ફરીને હુખમાં પડશે, તેનો આધાર મોટે ભાગે આપણા ઉપર છે."

સ્વરાજ્યની યોજના.

લંડન, ૧૬ મી મે.

એમ કહેવાય છે, કે સરકારની આઈરિશ સ્વરાજ્યની યોજના તરતમાં અમલમાં મુકાશે. ડબ્લિનમાં ૨૬ પ્રજાકીય પ્રતિની પાર્લમેન્ટ રથપાશે, અને અલસ્ટરના છ પ્રતિ પાછળથી સંયુક્ત થઈ શકશે. બંને પક્ષના પ્રતિનિધિઓની એક પ્રજાકીય કાઉન્સિલ સ્થાપવાની છે, ઇટાલિયન ધસારો.

લંડન, ૧૬ મી મે.

યુગાઇનથી એક તાર છે, કે ઇટાલિયનો ટોલ્મિનોથી સમુદ્ર તરફ સાઠ માઇલના મોખરા ઉપર ધસવા માંડ્યા છે. ટોલ્મિનોનો પૂલકિલ્લો ઘણો મજબૂત છે, અને ખીણમાં પ્રવેશ કરતાં અટકાવે છે. લડાઇ ચાલ્યા ઠરે છે. ૩,૩૭૫ ફેરીઓ પકડાયા છે, જેમાં ૯૮ અમલદારો છે.

નકપિયન પ્રધાનોનાં રાજીનામાં.

પિત્તરીક, ૧૬ મી મે.

પરદેશ ખાતાના પ્રધાન મિ. મિલ્ક્યુકોફે રાજીનામું આપેલ છે. મિ. ગમ્બરફોર્ડે પણ વિશ્વક્ર ખાતાના પ્રધાનના હોદ્દાનું રાજીનામું આપ્યું છે.

અમેરિકન નૌકાની મદદ.

લંડન, ૧૬ મી મે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનાં વિનાશક વહાણોનો એક કાફલો બ્રિટિશ નૌકાની સાથે રહીને લડાઈ ચલાવવા સારૂ આવી પહોંચેલ છે. અમેરિકન વહાણો બહુ સારી સેવા બજાવે છે, એમ જાહેર થયું છે. છેલ્લા અઠવાડિયામાં ગ્રેટ બ્રિટનનાં બધાં જંદોમાં થઈને કુલ ૨,૫૬૮ વહાણો આવ્યાં છે, અને ૨,૫૫૨ વિદાય થયાં છે. ૧,૬૦૦ ટનથી ઉપરનાં ૧૮ વહાણો અને અંદરનાં ૫ વહાણો દુશ્મને હુમલામાં છે, અને ૧૯ ઉપરનો હુમલો નિષ્ફળ નીવડ્યો છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે ઝીસ, સ્વીડન, ડેન્માર્ક તથા બલ્ગેરિયાના રાજાઓનો એક સુંદર સંયુક્ત ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

લાવનગર દરબારી કાપખાતું.

પ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૯ મી મે, ૧૯૧૭.

[અંક ૨૬.

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૯ મી મે, ૧૯૧૭.

ગ્રેટ બ્રિટનમાં રાજકીય ફેરફાર.
(ગયા અંકથી ચાલુ.)

રાજકીય સંક્ષોભ પછી મિ. લૉર્ડ જ્યોર્જ અને મિ. એસ્કિવથ બંને માંઠા પડ્યા. નવા મુખ્ય પ્રધાનની ખીમારીમાં એક વડી રાજેલો બનાવ બન્યો. ડીસેમ્બરની ૧૨મી તારીખે જર્મનીના ચાન્સેલરે સુલેહની ચર્ચા શરૂ કરવાની તત્પરતા બતાવી. આઠ દિવસ પછી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પ્રેસિડન્ટે એક સુલેહની નોટ લખી, અને એવું સૂચવ્યું, કે દુનિયાની કાયમની શાંતિને માટે બંદોબસ્ત કરવો જોઈએ. સારે નસીબે મિ. રન્ડિમૅન કે હંડાધકાઉન્ટ ગ્રે—કોઈની પાસે ચર્ચા કરવાનો અધિકાર નહોતો. મિ. લૉર્ડ જ્યોર્જ લડવા અને નહીં લડવા બ્રિટનના મોટા લાગની ધંધા પ્રમાણે જવાબ આપી શકેલો, કે ફતેહ વગરની સુલેહમાં સાર નથી.

ડીસેમ્બરની ૨૦ મી તારીખે તેણે જર્મન ચાન્સેલરની સુલેહની દરખાસ્તને જવાબ આપેલો, અને તેમાં અબ્રાહમ લિંકનના પ્રખ્યાત શબ્દોનો ઉપયોગ કરેલો:—“આપણે આ વિશ્વ અમુક હેતુને માટે, અને યોગ્ય હેતુને માટે, સ્વીકાર્યો છે; અને જ્યારે એ હેતુ પાર પડશે, ત્યારે વિશ્વહિંસા અંત આવશે. પ્રભુ કરે ને તે વખત પહેલાં તેનો અંત ન આવે તો સાફ.” તેણે બ્રિટનના સુલેહના કરારો દર્શાવવામાં મિ. એસ્કિવથના સૂત્રનો ઉપયોગ કરેલો: “પાછું આપવું, વળતર આપવું”, અને કરી ન થાય તે માટે જર્મનીનગરી આપવી; અને દરમિયાન અમે તોડેલા વિશ્વાસ પર આધાર ન રાખતાં અખંડિત સેના ઉપર રાખશું.” પણ દુશ્મનની દરખાસ્તોને નવા મુખ્ય પ્રધાને જે સૌથી મહત્ત્વનો જવાબ આપેલો, તે વ્યાવહારિક પ્રકારનો હતો. તેણે જાહેર કરેલું, કે હિંડનબર્ગ લશ્કરમાં ભરતી કરે છે તેની સામે બ્રિટનમાં ફરજિયાત પ્રમુખી સેવાની પદ્ધતિ દાખલ કરવામાં આવશે. મિ. નેવિલ ચેમ્બર્લેન, કે જે મિ. જોસફ ચેમ્બર્લેનનો બીજો પુત્ર, હુધિયારો બનાવનાર, તથા બાંધગદામનો મેયર હતો, તે ગ્રેટ બ્રિટનનાં લશ્કરી સિવાયનાં બીજાં તમામ મનુષ્યોની વ્યવસ્થા કરનાર નિયામક નિભાવે.

લોકલાગણી એવી હતી, કે જે કંઈ ટૂંકાન કરી શકેલ છે, તે બ્રિટન પણ કરી શકે. જો સંપૂર્ણ પ્રમુખી સેવાથી વિશ્વ ટુંકો થઈ શકે, અને એ પ્રમાણે નાવિકો તથા સિપાહીઓની જિંદગી ગયાવી શકાય, તો તે સંપૂર્ણતાથી અને બનતી ત્વરાથી દાખલ કરવી જોઈએ. પણ મિ. લૉર્ડ જ્યોર્જ પ્રમુખી સેવાની વાત જાહેર કરી, અને મિ. નેવિલ ચેમ્બર્લેન તે માટે પગલાં

લીધાં, એ વચ્ચે કેટલોક વિલંબ થવાથી ખૂબને નિરાશા થયેલી. વિલંબ કંઈ ઉત્સાહની ખાતીને લીધે થયેલો નહીં. કારણ એ હતું, કે મિ. હેન્ડરસન અને બીજા કર્મકાર આગેવાનો પ્રથમથી આગ્રહ કરતાં આવ્યા હતાં; કે ફરજિયાત ધોરણ દાખલ કર્યા પહેલાં ઇચ્છાપૂર્વક થઈ શકે તેવી કોઈક યોજનાની અજમાયશ કરવી, આટલા માટે મિ. બેન્ગરલેને પ્રથમ પુરુષ અને સ્ત્રી યોજાઈયે માટે માગણી કરેલી, અને બધા ઉદ્યોગોમાં તપાસ કરીને જે અનુપયોગી હતા તે બંધ કરવાનો તથા વધારે મહત્વના ઉદ્યોગોમાં ખાલી થયેલા માણસોને મોકલવાનો બંદોબસ્ત કરેલો.

આગતા પ્રધાનમંડળના લિબરલોએ જે ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો, તે કરતાં ઘણું વધારે ઉત્સાહ બધાં કામકાજમાં પ્રગટ થવા લાગ્યો. નવા વરસના પહેલા અઠવાડિયામાં સર વિલિયમ રૉબર્ટસન અને લૉર્ડ મિન્દનર સાથે મિ. લૉઈડ જ્યોર્જે રોમને મુલાકાત આપી; અને ફ્રાન્સના મુખ્ય પ્રધાન, વિઝહુખાતાના પ્રધાન, તથા સાલોનિકાથી આવેલ જનરલ સાર્દલ સહિત, ઇટાલિયન રાજકીય તથા લશ્કરી અમલદારોની સાથે મસલહત કરી. ઇટલીના મુખ્ય પ્રધાને કહેલું, કે એ મસલહતને પરિણામે “હુનિયાના ઇતિહાસમાં એક અતિશય મહત્વનો બનાવ” બનેલ છે. બેન્ગુઆરીના છેલ્લા અઠવાડિયામાં ફરી પિતુઝેડમાં એક કોન્ફરન્સ ભરાયું, કે જેમાં લૉર્ડ મિન્દનર, જનરલ સર હેન્રી વિલ્સન, જનરલ કેસલૉને, ફ્રાન્સના સંસ્થાનખાતાના પ્રધાન, તથા ઇટલીના પ્રધાનમંડળ અને જનરલ સ્ટાફના પ્રતિનિધિઓએ ભવિષ્યન સરકારના આગેવાનો તથા સેનાધિપતિની સાથે મસલહત કરી. ગ્રેટ બ્રિટન તથા ફ્રાન્સના લશ્કરી વડાઓની એક બેઠક લંડનમાં પણ થઈ. આ કોન્ફરન્સોની કરી વાતો બહાર આવી નથી, પણ વિઝહુ ચલાવવામાં મિત્ર રાજ્યોને પરસ્પર વધારે સંયુક્ત કરવાની ખાતર મિ. લૉઈડ જ્યોર્જના ખાસ આગ્રહથી તે ભરવામાં આવ્યાં હતાં.

ત્યારે મુખ્ય પ્રધાન આ પ્રમાણે મિત્ર રાજ્યોની સેવામાં શકાયેલા હતા, ત્યારે તેના મદદનીશો રાજ્ય તથા શહેનશાહતને નવું રૂપ આપવાના પ્રયાસો કરી રહ્યા હતા. નાતાલમાં ૧૯૧૭ ની વસંતમાં એક શહેનશાહી વિઝહુસમિતિ ભરવાની ગોઠવણ થતી હતી. દરિયા પારનાં તમામ સંસ્થાનોના મુખ્ય પ્રધાનોને વિઝહુ ચલાવવા સંબંધી તથા મુલેહ સંબંધી વિઝહુસમિતિની સાથે વિચાર કરવાનું આમંત્રણ થયું હતું; અને હિંદમાંથી પણ એ પ્રતિનિધિઓને યોલાવવામાં આવ્યા હતા. સામ્રાજ્યના નવા બંધારણમાં આ એક ઐતિહાસિક પગલું હતું, અને તે નવા પિટને શોભા આપે તેવું હતું. જનરલ રમ્પ્સે કોન્ફરન્સમાં હાજર થવા સાડ પૂર્વ આફ્રિકાના પોતાના અધિકારનું રાજીનામું આપ્યું; કાનડા અને ન્યૂ ગ્વીનેડના મુખ્ય પ્રધાનોએ જાતે આવવાનો બંદોબસ્ત કર્યો; ઓસ્ટ્રેલિયાએ એક આગેવાન રાજપુરુષને મોકલ્યો; અને હિંદ તરફથી બીકાનેરના નામદાર મહારાજ તથા સર સત્યેન્દ્ર પ્રસન્ન સિંહને જવાનું કહ્યું.

દેશની અંદરની બાબતોમાં મિ. રાલ્ફેડ પ્રોથેરો, લૉર્ડ ડેવનપોર્ટ, અને લૉર્ડ ડરબી દેખીતી અશક્ય વાત માટે પ્રયાસ કરી રહ્યા હતા. લૉર્ડ ડરબીને લશ્કરને માટે લાખો નવા માણસો જોઈતા હતા. તેણે ખેતીમાંથી ત્રીસ હજાર પહેલા વર્ગના આદમી ઉપાડી લીધા, ત્યારે મિ. પ્રોથેરોને નિરાશા થયેલી, પછી તેણે એવી માગણી કરી, કે એકત્રીસ વરસની અંદરના દરેક

લાયક આદમીને બિનલડાયક ઉદ્યોગમાંથી દૂર કરીને લશ્કરી કામમાં દાખલ કરવો જોઈએ, માત્ર લડાયક કારખાનાંઓમાં અને વહાણો બાંધવા વગેરેમાં શેકાયલા કુશળ એન્જિનિયરો સિવાય. ૧૯૧૭ ના જાન્યુઆરીની ૧૭ મી તારીખે આ વિસ્તીર્ણ યોજનાની ઝાંઝારત થયેલી. બીજે દિવસે ખેતીના અને બીજા ઉદ્યોગો ઉપર બીજી મોટી લડાઈ માટેની ધાડ આવી. એવું કહેવું કે અઠાર વરસના બધા છોકરાઓએ દેશમાં રહીને એક વરસ સુધી તાલિમ લેવી, કે જેથી તેઓ લડવૈયાઓના બળમાં વધારો કરી શકે.

છતાં આજ વખતે મિ. પ્રોથેરો અને લૉર્ડ ડેવનપોર્ટ દેશમાં વધારે ધાન્ય પેદા કરવા સારું તથા હુકળ ન પડે તે માટે પ્રયાસો કરી રહ્યા હતા. મિ. પ્રોથેરોને હદેશ એ હતો, કે બ્રિટિશ ખેતીને અત્યાર સુધીના કરતાં વધારે ઉત્પાદક બનાવવી. પણ વરસના છેવટના ભાગમાં તેના હાથમાં સત્તા આવવાને લીધે તે નુકસાની અટકાવી શક્યો નહીં. ચાલીશ લાખ એકર વાવેતર થાય તેવી જમીન માત્ર ઘાસ માટે પડી રહી.

૧૯૧૬ માં પણ બ્રિટનમાં ઘઉંના વાવેતરની જમીન અડી લાખ એકર જોઈ થઈ હતી, અને ૧૯૧૫ તથા ૧૯૧૬ ની વચ્ચે દેશની ધાન્યની સામાન્ય પેદાશ બાર ટકા ઘટી હતી. બટેટાંની ઘણી અછત હતી, અને બટેટાંના બાવ વધવાને લીધે બેરીલેન્ડ માર્કેટમાં ૧૯૧૭ ના જાન્યુઆરીની ૧૩ મી તારીખે એક તોફાન થયેલું. ૧૯૧૭ ના શિયાળું પાકના ઘઉંનું વાવેતર યદ્ય સુધી હતું, અને વિશ્વજ્વાલાની ઓફિસ તરફથી વધારે માણસો તથા છોકરાઓની માગણી થયા કરતી હતી, તેથી ખેડુતો વસંતમાં એટલું ખેડાણ કરવાને શક્તિમાન નહોતા, કે જેથી તેઓ હોટાને ભાખરી, બટેટાં, તથા બીજા ખોરાક પૂરો પાડી શકે. આ વિષય સ્થિતિમાં મિ. પ્રોથેરોએ મિ. લૉર્ડ ન્યોર્મના લાયક લેફ્ટનન્ટ જેવું કામ કરી જતાં, અને નવી ઝુશ્કેલીઓને નવી તકોના રૂપમાં ફેરવી નાંખી.

પ્રથમ તો સ્થાનિક કમિટીઓ દ્વારા તેણે દરેક જમીનનો હુકડો, કે જે ખાતરથી અથવા ખેડાણથી સુધરી શકે, તેની માપણી કરાવી. ગામડિયાઓ ડુબરોને હાથે તે સામેના પ્રતિબંધો તેણે દૂર કર્યા, દરેક ગામડામાં ડુબર કલબો તથા ઉત્પાદક કમિટીઓની સ્થાપના કરી, તથા બીજા એક લાખ ઓરતોને જમીનના કામમાં લાવવાનો બંદોબસ્ત કર્યો. પછી જે ખેડુતો લશ્કરમાં ગયા હતા, તેના જહાજમાં તેણે જે કામ ખેતીનું વરાળયત્ર વાપરી શકે તેવા સિંપાઇઓને વીણી લીધા. ખેડુતોને તેણે શક્તિથી આલતાં યંત્રો તથા કસાયલાં માણસો પૂરાં પાડવાનું ચયન આપ્યું, અને લણવાનો વખત આવે ત્યારે મુશ્કેલ સિંપાઇઓની પણ મદદ આપવાનું કરાવ્યું.

આવા ત્રણ સિંપાઇઓ પણ એક કેળવાયેલા મજૂરની બરાબરી કરે તેવા નહોતા. પણ યોજના તેમને એટલી સંખ્યામાં પૂરા પાડવાની હતી, કે ખેતીનું કામ થઈ શકે. ખેડુતોને અવિધ્યમાં ઊગાડવાના પાક માટે નાણાં પીરવામાં આવેલાં. ઘઉંનું બી, બટેટાંનું બી, અને પેદાશની બીજી સામગ્રી સરકાર તરફથી મળવાની હતી; અને બીજી બધી રીતે પણ મદદ અપાયેલી.

તોપણ ૧૯૧૬ ની આખરે ખેડુત તથા ખોરાકના નિયામકની વચ્ચે વિરોધ જાણ્યો. લૉર્ડ

ડેવનપોર્ટને ઘઉંના એટલા સંગ્રહ ઉપર પ્રત્યેક ખવરાવવાનું પ્રાપ્ત થયું હતું, કે જે ભ્રષ્ટ્ર એટલે ભોટો નહોતો. ૧૯૧૭ના ઉત્ક્રાંતિમાં વધારે ખટોટાં વવાય, ત્યાં સુધી તેનાથી રાહ ભેવાય, એવું નહોતું. તેની પાસે જે થોડો સંગ્રહ હતો, અને જે ફ્રાન્સ, ઇટલી તથા ડુઝી બેલ્જિયમની સાથે વહેંચવાનો હતો, તેનાથી તેને ચલાવવાનું હતું. તેટલા માટે ૧૯૧૭ના જાન્યુઆરીમાં ધારણ-સરની ભાખરી દાખલ કરવાની તેને ફરજ પડી. પણ તેને થોડી વારમાં માલુમ પડ્યું, કે ધારણસરની ભાખરીને માટે ઘઉંનો સંગ્રહ ભ્રષ્ટ્ર એટલે નથી, એટલે જાન્યુઆરીના ખીન્ન અઠવાડિયામાં એવો હુકમ નિકળ્યો, કે ઘઉંના લોટની સાથે ચોખા, મકાઈ અથવા જવનો લેગ કરવો. ૧૯૧૬ના નાતાલ પહેલાં ખોરાકના લાભ અતિશય ચડી ગયા, અને ખેડૂતો પોતાનાં ડુધરો તથા મરવાંઓને મારી નાંખવા માંડ્યા, તથા કેશની અંદરનો માંસનો સંગ્રહ અતિશય ઓછો થઈ ગયો, એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ.

પણ હોર્ડ ડેવનપોર્ટ અને મિ. ગ્રેથેરો ઉત્સાહી અને ખબરદાર આદમી નીવડ્યા. જાન્યુઆરીના ત્રીજા અઠવાડિયામાં ખોરાક પચા કરવાના નવા ખાતાએ હાડે બનાવનારાઓ પર ચડાઈ કરી, અને તેમની પાસેથી ૨,૮૬,૦૦૦ ટન જવ તથા ૩૬,૦૦૦ ટન ખાંડ પડાવ્યાં; અને ખીરનું ઉત્પન્ન વિગ્રહ પહેલાંના કરતાં અર્ધું કરી નાંખવાની ફરજ પાડી. હાડવાળાઓએ ઘણીએ દલીલ કરી, કે “જે જવ અમે લઈએ છીએ તેમાંથી પચીસ ટકા પાછા આપીએ છીએ, અને તે ગાયોના ખોરાક તરીકે વપરાય છે.” મિ. ગ્રેથેરોએ જવાબ આપ્યો, કે ભાખરી બનાવવા સાડે લોટવાળાઓને જવ આપવાથી ખોરાક ઉપરાંત ડોરનું ખાવાનું પણ ચાળીશ ટકા ઉત્પન્ન થશે. હાડવાળાઓ ઉપર હુમલો થયો, તેજ અરસામાં મીઠાઈ બનાવનારાઓ, દૂધનાં ચોકોલેટ બનાવનારાઓ, તથા ખનિજ પાણી બનાવનારાઓ ઉપર પણ ખોરાકના નિમાયકે હુમલો કરેલો.

દૂધનાં ચોકોલેટ બનાવવાની મના થયેલી, તથા કેષ પણ મીઠાઈ જે પેન્સે ઝાંસ તથા ચોકોલેટ ત્રણ પેન્સે ઝાંસ કરતાં વધારે કિંમતનાં ન બને, એવો બંદોબસ્ત થયો. હેતુ ખાંડનો બચાવ કરવાનો તથા સુરખા બનાવવાના ઘરગથું ધંધાને ફરી ચાલતો કરવાનો હતો. સંયુક્ત પ્રધાનમંડળે જ હોટેલોનાં ખાણું ઉપર અંકુશ મૂક્યો હતો, કે નારતામાં કુદત જે વાનીઓ મળે, અને ખાણમાં ગણ. પણ એ નિયમ નિષ્ફળ નિવડ્યો હતો. કારણકે એકજ વાનીમાં લોકો વધારે માંસ લેવા થયેલા. એવી આરા રાખવામાં આવેલી, કે હોર્ડ ડેવનપોર્ટ આ સ્થિતિમાં સુધારો કરશે; પણ આપણે અવલોકન કરીએ છીએ તેટલા વખતમાં તેણે એ ચલન કરેલો નહીં. મિ. ગ્રેથેરોની સાથે મળીને તેણે ખટોટાં, ઘઉં, વગેરેની કિંમતો નક્કી કરેલી. પણ ખટોટાંની વધારેમાં વધારે કિંમતને તરવ ઓછામાં ઓછી કિંમત કરવી પડેલી, કારણકે ૧૯૧૭ ના પાક ઉગાડનારાઓને ઉત્તેજન આપવાની જરૂર હતી. ઉપરાંત, સામાન્યનાં માણતાં પકડવાનાં સ્થાનોની ખીલવણી કરવા માટે પણ મદત્તવનાં પગલાં લેવાયાં.

મિ. ગ્રેથેરો તથા હોર્ડ ડેવનપોર્ટનાં સાહસોને વહાણોના નિયામક સર. જોસફ મેકલેના કામથી ઉત્તેજન મળેલું. સર જોન જેલિકોની મદદથી વહાણોના નિયામકે અમુક ઠરાવેલા ઘાટ-

પ્રમાણે આગળોટા ધનાવવા માંડી. જ્યાં જ્યેજિને તથા ફિટિંગો એવાં માપસરનાં તૈયાર થવાં લાગ્યાં, કે ગમે તે ભાગ ગમે તે વહાણમાં ગોઠવી શકાય. ૧૯૧૭ના જાન્યુઆરીના મધ્ય ભાગમાં બ્રિટિશ વહાણ બાંધનારાઓની એક સભા સમક્ષ સર જૉન લેલિકેએ બાપણ કરેલું, અને સાવચેતી આપેલી, કે દુશ્મનો સળસરીનથી જે સંહાર કરવા ધારે છે તે પરમ ગંભીર છે, અને તેટલા માટે સરખા માપની આગળોટા ધનાવવાનું કામ પરમ મહત્વનું છે. “હડતાળ પાડવાની કોઈ વાતજ કરશે નહીં; અને વખત શુભાવશે નહીં. ધણીએ અને નોકરોએ નોકા અને પ્રબંધ તરફજ નહીં, પણ આપણાં મિત્ર રાજ્યો તરફ પોતાની કેટલી મોટી જવાબદારી છે, તે યાદ રાખવું જોઈએ.”

ફ્રાન્સમાં આ અરસામાં એવો સખત શિયાળો ચાલતો હતો, કે જેવો એક જમાનામાં કોઈએ જોયેલો નહીં; અને પારિસમાં ધરના ઉપયોગના કોલસાના એક હાર્ડેવેટના ૧૦ સિલિંગ પડતા હતા. ફ્રાન્સના શહેરી મજૂરો અને ઉતરવા વર્ગોને આ તંગી ભોગવવી પડી, તેનું કારણ એ હતું, કે વિગ્રહની શરૂઆતમાં ગ્રેટ બ્રિટનની લિબરલ સરકારે એલિફન્ટ નોકરીની રીતનું અનુસરણ કર્યું હતું. ખાણ બોદનારાઓ લશ્કરમાં નોકરા હતા, અને આળસુઓ ખાણમાં ભરાયા હતા, જેથી પરિણામે કોલસાનું ઉત્પન્ન એટલું જણું બોણું થયું, કે ફ્રાન્સ તથા ઇટલી જાનેને ઇત્ત પહોંચી. નોર્વેના લોકો ઘેરાના કરારની વિરુદ્ધ દુશ્મનને ખોરાક તથા કાચું લોહું પૂરાં પાડતા હતા. મિ. લોઈડ જ્યોર્જે કોલસાની તંગીને લાભ લઈને નોર્વે જતા કોલસાની અટકાયત કરી. વહાણોના નિયામકના હાથમાં આથી કોલસાના વધારે મછવા આવ્યા, કે જેને તે હક્ષિણમાં ફ્રાન્સ અને ઇટલીની મદદે મોકલી શક્યો.

માછ સરકારથી માલ મોકલવા તથા લાવવાની સંતોષકારક વ્યવસ્થા થઈ નહોતી. પણ જ્યારે સર આલ્બર્ટ સ્ટૅનલી જેવો એક ટ્રાફિક મેનેજર રન્સિમૅનને ઠેકાણે વેપારના બોર્ડને પ્રમુખ થયો, ત્યારે દેશની રેલવેમાં અદ્યુત ફેરફાર થઈ ગયો. સર આલ્બર્ટ સ્ટૅનલી, કે જેણે ઇંગ્લંડ પાછા ફર્યા પહેલાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં કામ કર્યું હતું, તેણે ચિકાગોની એક રેલવે ખરીદ કરી લીધી, અને પાટા, ડબ્બા, પૂલો, વગેરે તે ગ્રેટ બ્રિટનમાં લાવ્યો. પછી ૧૯૧૭ના જાન્યુઆરીની ૧લી તારીખે તેણે સાધારણ ઉતાડ્યોના દર પચાસ ટકા વધારી દીધા, અને સરસામાન માત્ર અડી મણ સુધી સ્વીકારવાનું કરાવ્યું. માત્ર મજૂરોની, વેપારીઓની તથા મુદતની ટિકિટો ઉપર આ ભારે કર પડેલો નહીં. આ ઉપરાંત કેટલાંક રેલવે સ્ટેશનો બંધ કરવામાં આવેલાં.

રેલવેએ દારૂગોળો વગેરે બરાબર પહોંચાડી શકતી નહોતી, તેથી કારખાનાંના નોકરો નવરા બેસી રહે, એવું જોખમ હતું; પણ લશ્કરને જેટલો માલ પાંચ તેટલાની જરૂર હતી. તેટલા માટે સિવિલિયનોને સુસાફરી કરવાં અટકાવવાનાં પગલાં લેવાયાં. દારૂગોળાનાં કારખાનાં મિ. લોઈડ જ્યોર્જની મોટી યોજનાઓ તથા દીર્ઘદૃષ્ટિને લીધે સારી સ્થિતિમાં હતાં. પ્રથમથીજ તેણે આખા બ્રિટિશ મોખરા ઉપર તોપો ગોઠવવાનો તથા ફ્રાન્સને પણ ભારે તોપોની મદદ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. ૧૯૧૫ના ઉન્ડાળામાં તેણે જે કામ શરૂ કર્યું હતું, તેનાં સારાં

પરિણામ ૧૯૧૬ ના શિયાળામાં પ્રગટ થવા લાગ્યાં. અમેરિકન નૌકાને સાધનો પૂરાં પાડવાને કંટાળે શેડીલ્ડના મેસર્સ હુડરીલ્ડની કંપનીએ રાખ્યો, તેથી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના લોકોને આશ્ચર્ય થયેલું.

પણ હાડગોળાનાં કારખાનાંમાં કેટલીક છોકરીઓ તથા કેટલાક છોકરાઓ પોતાને મળવા સારા મુસારાથી પુલાઈ ગયાં હતાં, અને અહંકારને લીધે પોતાની મોટી જવાબદારી ભૂલી જતાં હતાં. ૧૯૧૭ ના જાન્યુઆરીની ૧૯ મી તારીખે લંડનમાં એક એવો મોટો ધડાકો થયો, કે આશુ' શહેર ધુણ મચ્યું, અને પૂર્વના આકાશમાં જે માઈલ જાગી જતાલાઓ નિકળી. જ્યાં ગોળાઓ ખનતા હતા ત્યાં આગ લાગી હતી. મુખ્ય રસાયની ડા. એન્જલ માણસોને સલામતી શોધવાની સાવચેતી આપીને આગ પાસે ગયો, અને તે ગોળાઓ સુધી ફેલાતી અટકે તે માટે પ્રયાસ કરવા લાગ્યો. કેટલાક આગવાળા પણ આવી પહોંચ્યા, અને લડકા હોલાવવાનો યત્ન કરવા લાગ્યા. ડા. એન્જલ માર્યો ગયો. એકંદરે ૪૬૯ માણસોને ઈજા થઈ. ૬૯ માણસો મરણ પામ્યાં, ૭૨ ને ગંભીર ઈજા થઈ, તથા ૩૨૮ ને સ્વેજ વાચ્યું. ડા. એન્જલની સાવચેતીથી કારખાનામાં કામ કરનાર ૧૦ ઓરતો તથા ૩૮ પુરુષોમાંથી ૯ ઓરતો તથા ૧૮ પુરુષોનો બચાવ થયેલો.

લડાઈના વાર.

—101—

શહેનશાહી વિશ્વહસમિતિ.

લંડન, ૧૭ મી મે.

આજે આમની સભામાં મિ. લોપડ ન્યોર્જ ઝાહેર કર્યું છે, કે શહેનશાહી વિશ્વહસમિતિની છેલ્લી બેઠકમાં એવું કર્યું છે, કે તેની બેઠક દર વરસે અથવા ખાસ આવશ્યક હોય ત્યારે વંધારે વાર ભરવી જોઈએ. એ સમિતિમાં બ્રિટિશ મુખ્ય પ્રધાન, શહેનશાહી સવાલોમાં રોકાયેલા તેના પ્રધાનમંત્રીઓ, સંસ્થાનોના મુખ્ય પ્રધાનો અથવા તેમના ખાસ નીમેલા પ્રતિનિધિઓ, તથા હિંદની સરકારે નીમેલો એક પ્રતિનિધિ ભાગ લેશે.

નવું ઋષિયન પ્રધાનમંડળ.

પિટ્ઝેક, ૧૮ મી મે.

છ સોશયલિસ્ટો દાખલ થવાથી એક નવું પ્રધાનમંડળ રચાયું છે. જનરલો એલેક્સિયેક, ફ્રિસલોફ, શર્કો, કેંગેમિરોફ, વગેરેએ હાડગોળા અને સાધનો સંબંધી સરકારની સાથે ચર્ચા કરેલ છે. રિધિતિ મુધરતી જાય છે. મિ. કેરેન્સ્કી વિશ્વહાતાનો પ્રધાન નિમાવાથી લશ્કરને અતિશય આનંદ થયો છે.

ઇટાલિયન ધસારો.

લંડન, ૧૮ મી મે.

ઇટાલિયન સિપાઈઓ આઈસોન્જોની નેળ સાંકડા પૂલો વાપરીને ઓળંગી ગયા છે, અને ગોળીઓના વરસાદની તેમણે દરકાર કરી નથી. પહેલી લાઈનની ખાઈઓ વરવ દાખમાં પડી

છે, અને તે પછી તેઓ મૉન્ટ કકનો સીધા ચડાવ ચડી ગયા છે. ઓસ્ટ્રિયનોની બીજી લાઇન ત્યાં છે, અને ૮૦૦ ફુટ ઊંચી છે. આજો દિવસ લડાઇ ચાલ્યા પછી ઇટાલિયનોએ આખું સ્થાનક કબજે કર્યું છે. ૧,૮૦૦ ફુટ ઊંચાં મૉન્ટ કકનાં શિખરો પાછળથી લેવાયાં છે, અને હુરમનના સામા હુમલા નિષ્ફળ નિવડ્યા છે.

ઝુધિયાનો નિશ્ચય.

પિટ્ઝેડ, ૧૯ મી મે.

વિગ્રહબાતાના પ્રધાન મિ. કેરેન્સીએ સેનાઓ ઉપર હુકમ કાઢ્યો છે, કે કેશ ભેખમમાં છે, અને તેના બચાવમાં હરેક માણસે લાગ લેવો જોઈએ. ઊંચા અધિકારીઓનાં રાજનામાં મંજૂર થશે નહીં. નહાસેડુઓએ તા. ૨૮ મી સુધીમાં ફરી લશ્કરમાં અગર નૌકામાં જોડાઈ જવું જોઈએ. જેઓ માનશે નહીં, તેમને સખત સજા કરવામાં આવશે. મિ. મિલ્ટ્યુકાફ રાજનાયું આપે, તે સરતેજ સોશ્યલિસ્ટો પ્રધાનમંડળમાં જોડાયા છે.

બ્રિટિશ ધસારો.

લંડન, ૨૦ મી મે.

ફ્રીફ ડાર્શલ સર હગલસ હેગ જણાવે છે, કે આપણે હિંડનબર્ગ લાઇનનો એક માઈલ કરતાં વધારે મોખરાનો ટુકડો કબજે કર્યો છે. આજો દિવસ સખવ લડાઈ ચાલી છે, અને આપણે ફેલીઓ પકડ્યા છે.

આયર્લેન્ડની રાજ્યવ્યવસ્થા.

લંડન, ૨૧ મી મે.

આજે આમની સભામાં મિ. હોપ્કિસ જ્યોર્જે કહ્યું, કે પ્રધાનમંડળે એવું ઠરાવ્યું છે, કે આઇરિશો પોતે પોતાની સરકાર કેવા પ્રકારની રચવી, તે સંબંધી હરખાસ્તો કરે. અત્યાર સુધી યોજનાનું કામ ગ્રેટ બ્રિટન પાસે રહ્યું છે, અને આયર્લેન્ડે માત્ર ટીકાઓ કરી છે. હવે આયર્લેન્ડના બધા પક્ષને આમંત્રણ કરવામાં આવે છે, કે તેમણે એક સંમેલન કરીને સરકાર સંબંધી યોજના બ્રિટિશ સરકાર તથા પાર્ટમેન્ટ પાસે રજૂ કરવી. સિન ફેનના પ્રતિનિધિઓને પણ સંમેલનમાં હાથલ કરવા. જે મહત્વની ગણતોમાં સૌ એકમત થશે, તે તે પ્રમાણે કાયદો ઘડવામાં આવશે.

હંગેરિયન પ્રધાનમંડળનું રાજનાયું.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૨૪ મી મે.

જ્યુડાપેસ્ટથી એકિસ્યલ વાર છે, કે રહેનશાહે સરકારની હરખાસ્તોને નામંજૂર કરી છે, અને કાઉન્ટ ટિઝાએ તમામ પ્રધાનમંડળ વરફી રાજનાયું આપ્યું છે, કે જે મંજૂર થયેલ છે. (કાઉન્ટ ટિઝાને બાપ ૧૮૭૫ થી ૧૮૯૦ સુધી હંગેરીનો મુખ્ય પ્રધાન અને વસ્તુવાચે સર્વોધિકારી હતો.)

પ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૫ મી જૂન, ૧૯૧૭.

[અંક ૨૬.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૫ મી જૂન, ૧૯૧૭.

૧૯૧૬ની સાલમાં જર્મનીની સ્થિતિ.

વિશ્વહની શરૂઆતથી જર્મનીએ ઘણી અને વિચિત્ર ભૂલો કરેલી છે, પણ તેના દુરમનો સુદ્ધાંએ ઓછી કરેલી નથી. મિત્ર રાજ્યોમાં ઘણાનું એવું માનવું હતું, કે વિશ્વહનાં બે વરસની આખરે દારથી નહીં તો અવ્યવસ્થાથી તે તૂટી જશે. પણ ત્રીજા વરસના પહેલા મહિનામાં (ઓગસ્ટ, ૧૯૧૬) રૂમાનિયા મિત્ર રાજ્યોની સાથે બળ્યું, તે પછી જર્મનીએ એક નવા પ્રદેશમાં લડાઈ ચલાવી, અને અતિશય યોદ્ધા વખતમાં હત મેળવી. એ અરસા સુધીમાં વિશ્વહને ત્રીજા ક્રોધ પણ જનાવ ચાર મહિનામાં કરેલી રૂમાનિયાની હતથી ચડે તેમ નથી. એ હતથી મિત્ર રાજ્યોને અને બ્રિટનને આઘાત લાગ્યો હોય, તેમાં નવાઈ નથી.

૧૯૧૬માં જોકે જર્મનીને કેટલીક યોરારક સંજોગો સુરેલી યોગવલી પડી છે, તોપણ દાર ન ચાય તે માટે તેણે સર્વોપરિ યતન કરેલ છે. ફ્રીડ માર્શલ દ્વિંડનબર્ગના દ્વાયમાં અધિકાર આવેલ છે, અને તેણે આખી પ્રજામાંથી લઈ શકાય તેટલા માણસોને લડવા માટે તૈયાર કરેલ છે. રૂમાનિયાની ક્રોતેહને બધો જશ દ્વિંડનબર્ગને મળેલ છે, અને જર્મનોના પગમાં નયું જોર લાર્યું છે.

હવાં ૧૯૧૬ની આખરે દેખાઈ આવ્યું છે, કે જોકે જર્મનો ઘણાં રણરોગો ઉપર વિજયી થયા છે, અને દુરમનની કેટલાક લાખ ચોરસ માઈલ ઝીનનેના તેમજ કબજે કર્યો છે, તોપણ જર્મની સમજે છે, કે તેની ક્રોતેહો ક્ષણિક છે. તેણે સુલેહને માટે માગણી કરી છે, એટલે કે સુલેહ આપવાની માગણી કરી છે. પોતાને ક્રોતેહને અનુભવ હોવા છતાં કેન્દ્ર અને તેના મળતિયા રાજ્યોએ મિત્ર રાજ્યોને સુલેહની અસલહતમાં ઉતરવાનું આમંત્રણ આપ્યું છે, અને તેમાં અધ્યક્ષ થવાનું યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પ્રેસિડન્ટને આવાદન કર્યું છે.

યોરારકને બાંદોબસત જર્મનીમાં છેક ૧૯૧૫ના ફેબ્રુઆરીથી શરૂ થયેલો, કે જ્યારે લાખરીની ટિકેટો દાખલ થયેલી. પછી બ્રિટિશ ઘેરાને લીધે એ જાખવની સખવાઈ વધતી ગયેલી છે. ૧૯૧૫નો પાક સરાસરીના કરવાં બેહતર નીવડ્યા હતા. બટેટોનો પાક ઠીક રીતે સંતોષકારક ઉતર્યો હતો, અને ૧૯૧૫-૧૬ના ચિયાળામાં જોકે અમુક દુઃખ સદન કરવું પડેલું, છતાં સ્થિતિ દુકાળ કે જૂખમરા જેવી થયેલી નહીં.

લરકરની અતિશય વધા ચાલુ રહેલી માણસો માટેની માગણીને લીધે જર્મન જેવરા ઉપર પાક લણવાને પુરતા માણસો રજા નહોતા. આ કારણથી, તેમજ કાપત્તી પહેલાં કેટલાંક અઠવાડિયાં સુધી ધોધબધ વરસાદ પડેલો તેથી, કુલ નિષ્પન્ન જર્મનીએ આશા રાખ્યા કરવાં ઘડી

ઓછી થઇ. લડાઇના કેદીઓને, અને ખાસ કરીને ઋષિયનો, કે જેમની પોતાની પાસેની સંખ્યા ૧૫,૦૦,૦૦૦ હોવાનો જર્મનો દાવો કરતા હતા, તેમને જેતીની મજૂરીમાં લગાડવામાં આવેલા. પણ ભેદે તેમણે મજૂરીની ખામી કંઈ અંશે પૂરી પાડી, તોપણ તેથી થયેલો લાભ ખરાબ હવાના ગેરલાભમાં ધોવાઈ ગયો. જર્મનીના ૧૯૧૬ના પાક ગરાળર ઉતર્યો નહીં. ખેડેટાં, કે જે સાધારણ રીતે ૫,૦૦,૦૦,૦૦૦ કે ૫,૫૦,૦૦,૦૦૦ ટન ઉતરવાં હતાં, તે લગભગ અર્ધાં ઉતર્યાં. ઉંઢાળાની શરૂઆતમાં જર્મન સરકારને ધોરાકની ખાળતમાં વધારે સખતાઈ કરવી પડી. પોપણખાતાની એક ઓફિસ ધોણવામાં આવી, અને તેને નિરંકુશ અધિકાર મળ્યો.

ધોરાકખાતાના ઉપરી તરીકે પૂર્વ પ્રશિયાના એક દૃઢતા તથા કુશળતા માટે પંકાયેલા કારભારીને—હર વૉન જેટોડીને નીમવામાં આવ્યો. તેને એટલી બધી સત્તા અપાયેલી, કે તરત તે “અન્નદાતા”ના નામથી ઓળખાવા લાગ્યો. આખા યુરપમાં જર્મનો સૌથી વધારે ખાનારા તથા પીનારા છે, અને તેથી ઘણી ફરિયાદો થયેલી. બવેરિયા તથા વર્ટેમ્બર્ગ જેવાં દક્ષિણ જર્મનીનાં રાજ્યોએ પણ ફરિયાદ કરેલી, કે “અન્નદાતા” આખી શહેનશાહત ઉપર પોતાને સત્તા હોવાને લીધે પ્રશિયાનો અઘટિત પક્ષપાત કરે છે!

આ પ્રમાણે ઉત્તર જર્મનીને વધારે ખવરાવવાની તથા દક્ષિણ જર્મનીને ભૂખે મારવાની રાજનીતિથી બવેરિયાનાં શહેરોને એટલી નાણુશી થયેલી, કે તેમણે એકું ઝાઢિર સુદ્ધાં કરેલું, કે પ્રશિયન સુસાદુરો જ્યારે દક્ષિણ જર્મનીનાં શહેરોમાં આવે, ત્યારે તેમને સ્વદેશીઓના જેટલો ધોરાક અપાશે નહીં!

હર વૉન જેટોડીએ પોકાર, ટીકા, ફરિયાદ, કશા પર ધ્યાન આપ્યું નહીં; અને ધોરાક પરનો અંકુશ દિન પ્રતિ દિન સખત થતો ગયો. ૧૯૧૬ના અંત સુધીમાં પોપણખાતાની ઓફિસની કે સરકારનાં બીજાં ખાતાંઓની સૂચનાથી રખટ જેટલા નવા કાયદા ઘડાયેલા. તે નીચે પ્રમાણે હતા:—

લાખરીના પદાર્થો અને લોટ, ૧૬ કાયદા.

ખેડેટાં તથા ખેડેટાંની જનાવટો, ૩૦ કાયદા.

ઈંડાં, દૂધ, તથા “ચીઝ”, ૨૮ કાયદા.

ગોળ, ખાંડ, અને ગળપણો, ૨૪ કાયદા.

માંસ, તથા માંસની જનાવટો, ૧૬ કાયદા.

શાકભાજી અને ફળો, ૨૨ કાયદા.

માછલાં તથા માછલાંની જનાવટો, ૧૮ કાયદા.

કૌંફી, ચિકેરીનાં મૂળ, ચા, કોકો, અને ચોકોલેટ, ૧૫ કાયદા.

જવ, ઘાસ, વગેરે સંબંધી, ૩૬ કાયદા.

ચંદી તથા ખાતર સંબંધી, ૧૭ કાયદા.

હાડકાં, પશુઓનાં તેલ તથા ચરબી, સાણુ, વગેરે સંબંધી, ૩૬ કાયદા.

આ ખાસ કાયદાઓમાં ખોરાકની વસ્તુઓની આયાત તથા નિકાસ સંબંધી નિયમો હવા, વધારેમાં વધારે કિંમતો ઠરાવી અપાઈ હતી, માલ કોને કેટલો મળે તે નક્કી થયું હતું, તેમજ ખનાવનાર, દલાલ કે પરચૂરણ વેપારી તે કયે વખતે અને કેવી રીતે વેચશે, તે ચોક્કસ થયું હતું. ઝમીન કે કારખાનાંમાં માલ તૈયાર થાય ત્યારથી, તે ઉપયોગ કરનાર માણસ કે યંત્રના મહાં સુધી તે પહોંચે ત્યાં સુધી, દરેક રીતનો ખોરાક ઉપર અંકુશ હતો. જર્મન વ્યવસ્થા અને બંદોબસ્તની એ વિષયમાં પરાકાષ્ઠા થયેલી.

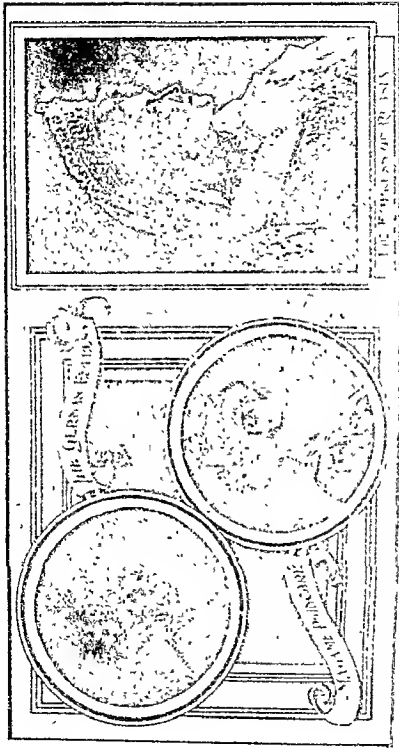
છતાં ગમે તેવા કુશળ વ્યવસ્થાપકો પણ ભૂંસાં વગર છંટ ખનાવી શકે નહીં. “અન્નદાતા” ખોરાક સંબંધી રપટ કાયદાનો અમલ કરી શકે અરે, પણ કશાએ દુરમાનથી તે ખોરાકની છત વધારી શકે નહીં. ૧૯૧૬નું વરસ જેમ આગળ ચાલતું ગયું, તેમ એવું દેખાવા લાગ્યું, કે જર્મનો ખોરાકની વંગીથીજ નહીં, પણ અતિશય બંદોબસ્તથીએ હેરાન થાય છે. શહેન-શાહવના બધા ભાગોમાંથી, નવા પાકની પહેલાંનાં અકિવાડિયાં, કે બ્યારે સંબંધ પૂરો થઈ રહેલા આવેલો, ત્યારે દુઃખના ઘણા પોકાર થયેલા. ભાખરી તો ધોરણ પ્રમાણે, એટલે માણસ દીઠ અઠવાડિયામાં સાડાચાર શેર પ્રમાણે, ઠીક ઠીક મળ્યા કરતી હતી; પણ દૂધ તથા ચરણીની ઘણી અછત થયેલી. ૧૯૧૬-૧૭ના શિયાળાની શરૂઆતમાં, ઉઠાદરણ તરીકે, બર્લિનને મળતું દૂધ સરાસરીના કરતાં ૩ થઈ ગયું હતું. ખટ્ટાં, કે જે ઉઠાળામાં અને પાનખરમાં માણસ દીઠ દર અઠવાડિયે આઠ, નવ, તથા દસ શેર સુધી આપવામાં આવતાં, તે પાંચ, છ, અને સાત શેર સુધી ઘટાડી નાંખવામાં આવ્યાં, તથા શિયાળો પાસે આવતો ગયો, તેમ ત્રણ અને ચાર શેર સુધી પણ ઉતારી દીધાં. થંડી ઋતુ થતાં દુઃખ વધવા માંડ્યું, અને ચરણીની વંગી વધારે જણાવા લાગી. ઠાંડોળાની ખનાવટમાં ચરણીનો ખાસ ખપ પડે છે.

પણ જોકે ૧૯૧૬ માં જર્મનોને ભૂખમરાનું દુઃખ તો નહોતું અમલું પડ્યું, છતાં અગવડ અને ખીડા ઘણી થયેલી. અને તોપણ બર્લિન, મ્યૂનિક, ફ્રેસન, અને બીજી જગ્યાએ થયેલાં હુલ્લોની વાતો; જર્મન શેરીમાં ચાલતાં હાડપિંજરોના કંજણ કિસ્સાઓ; દુકાનોમાં ખોરાક શોધવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન કરતી વિકરાળ આંખોવાળી ઓરતોની વાતો; વગેરે કેવળ ઉપભવી કાઢેલી હતી, એમ પાછળથી જણાઈ આવ્યું છે. બ્રિટનમાં આવી વાતો ચાલવાથી ખોટો સંતોષ ફેલાયલો, અને લોકો શિથિલ થયેલા.

હકીકત એ છે, કે જર્મનીની ખોરાકની મુશ્કેલી એવી નહોતી, કે તેને વિશદ બંધ કરવાની જરૂર પડે. જર્મનો સ્વભાવથી કરકસરિયા અને ઘણાજ દેશભક્ત છે; એટલે નવા પાક સુધી ચોખવાને શક્તિમાન છે. ૭,૦૦,૦૦,૦૦૦ ની એક પ્રજા, કે જેના અંકુશમાં જિતેલા અથવા દોસ્ત કરેલા બીજા ૭,૫૦,૦૦,૦૦૦ અથવા ૮,૦૦,૦૦,૦૦૦ માણસો છે, અને જેના કબજામાં આંટવર્ષથી કાળા સસુદ્ર સુધીના મધ્ય યૂરપનો મુલક છે, તેને ભૂખે મારીને તાબે કરવાનું જટ અને તેવું નથી.

૧૯૧૬ની સાલની શરૂઆતમાં તો જર્મનીની લડવાની હોંસને ઘણું ઉત્તેજન મળ્યું હતું. સંધિયા પૂરેપૂરું તાબે થયું હતું. અલ્ગેરિયા તુર્કીની સાથે તેનું મળતિયું થયું હતું, અને ગિન

જર્મન શહિનશાહબાવ.

મેડમ સ્વાંકાર.

નકપિયન શહિનશાહબાવ.

રાજ્યોને ઘણા તુકસાન પછી ગાદીપાલી દ્વીપકલ્પ છોડવાની ફરજ પડી હતી. બ્રિટન, ફ્રાન્સ તથા અધિયા મોટા ધસારાની તૈયારી કરે, તે અટકાવવાને જર્મન જનરલ સ્ટાફે ઠરાવ કર્યો હતો, કે દુશ્મન હુમલો કરે તે પહેલાં પોતેજ હુમલો કરવો. તેટલા માટે ફ્રેશ્ચઆરીની ૨૧ મી તારીખે મુખ્યત્વે કરીને કાઉન પ્રિન્સની સરદારી નીચેના જર્મનોએ વર્ડુનના ઔવિહાસિક સ્થાન ઉપર ભરથી ધસારો કર્યો. આખી દુનિયાને ખબર છે તે પ્રમાણે એ ધસારો નિષ્ફળ નીવડ્યો. આખી વસંત અને શ્રીષ્ઠ ઋતુમાં ચૂંછ ઉપરના એ કિલ્લાની સામે કેબરના પાયદળે હુમલા બરી રાખ્યા. પણ વર્ડુન ટકી રહ્યું. વરસની આખર સુધીમાં દસ મહિનાની મારામારી પછી ફ્રેંચોએ વર્ડુનની આસપાસ યોવાયલી ઝમીન પશ્ચ પાછી મેળવી લીધી.

વર્ડુન ઉપર હુમલો ચાલતો હતો, તેજ અરસામાં પશ્ચિમ મોખરા ઉપર ફ્રેંચો તથા બ્રિટિશોએ ધસારો શરૂ કર્યો. જૂલાઈની ૧લી તારીખે સોમ તથા એપ્રિલ ઉપરની મજબૂત જર્મન લાઈને ઉપર મિત્ર રાજ્યોએ હુમલો કીધો. તેમની તોપોને મારો વર્ડુન આગળની જર્મન તોપોના કરતાં પણ વધારે લયકર હતો, એટલે પુષ્કળ તોપો તથા કેલીઓ હાથમાં આવ્યાં. સોમની લડાઈમાં બ્રિટિશોની શક્તિ પહેલવહેલી બરાબર પ્રગટ થઈ, અને જર્મનીને વધારે તોપો તથા હાફગેળાની આવશ્યકતા જણાઈ.

પશ્ચિમમાં જર્મનો ઉપર જ્યારે આ પ્રમાણે માર પડતો હતો, ત્યારે પૂર્વમાં ઑસ્ટ્રિયનોની પણ એવીજ દશા થતી હતી, અને તેઓ ટ્રેનિનોમાં ઇટાલિયનોને હાથે પણ માર ખાતા હતા. ગેલીશિયામાં જનરલ પ્રિન્સલોફે સારા કુટંગ લગાવ્યા, અને લાખો સિપાઈઓને ફેદ પકડયા. જર્મનોએ પોલાંડના મોખરા ઉપરથી તથા ખીજેથી પુષ્કળ માણસો મોકલ્યાં, ત્યાં સુધી ઑસ્ટ્રિયા-હંગેરિયનો પ્રિન્સલોફના ધસારાને અટકાવી શક્યા નહીં. દરમિયાન જનરલ કેટોનાની સરદારી નીચે ઇટાલિયનોએ છાપો મારીને ગોરિઝિયાનો કબજો લીધો. ૧૯૧૬ ની શ્રીષ્ઠ આખરે ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી લશ્કરી દૃષ્ટિથી છેક છિન્નમિત્ર કેખાતું હતું. વિગ્રહની શરૂઆતથી જર્મનીએ તેને અધિયાને હાથે માર ખાવા લીધો હતો. ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી ટકી રહ્યું હતું, એથીજ ઘણાને નવાઈ લાગતી હતી. તેની સર્વોપરિ સત્તા તો ઘણા વખતથી અદૃશ્ય થઈ હતી. જર્મન સેનાપતિઓ લશ્કરના નામના નહીં તો ખરા ઉપરીઓ હતા, અને જ્યારે કંઈ સુરેકેલી આવતી, ત્યારે જર્મન મદદથી છુટકારો થતો. ઑસ્ટ્રિયન અમલદારો જ્યારે પોતાના સોબતીઓને મળે છે, ત્યારે એમ બોલવાનો વહિવટ છે, કે “મને માન છે”. એમ કહેવાય છે, કે જ્યારે ઑસ્ટ્રિયન સેનાધિપતિ એક વાર હિંડનબર્ગની ઊવણીમાં ગયેલો, ત્યારે તેણે કહેલું, કે “મને માન છે”. વૃદ્ધ હિંડનબર્ગે જવાબ આપેલો કહેવાય છે, કે “હા વમને માન છે, પણ મારે કામ કરવાનું છે!”

સોમ ઉપરની લડાઈ શરૂ થઈ, તે પહેલાં બરાબર એક મહિના ઉપર જર્મન નૌકાએ સૌથી મોટું સાહસ અજમાવ્યું હતું. કાફેલો ઉત્તર સમુદ્રમાં આવેલો, અને તેને બ્રિટિશ કાફેલાની સાથે લેટો થયેલો. જર્મનીને ઘણું તુકસાન થયેલું હોયું જોઈએ, એમ એ હકીકત પરથી જાણી શકાય, કે કેટલાક દિવસ સુધી “લશ્કરી કારણોને લીધે” બર્લિનની નૌકાએ બાહર

કરેલું નહીં, કે કેબરની એક મોટામાં મોટી અને પ્રબળ ફૂંચર છુટાઈને નાશ થયો છે. ગ્રેટ બ્રિટનમાં આ લડાઈ જટિલ હતી લડાઈના નામથી ઓળખાયેલી છે. બ્રિટિશ કાફલાને પણ અમલદારો, માણસો તથા વહાણોનું ઘણું નુકસાન થયેલું, પણ હરમનને ખાતરી થયેલી, કે દરિયા ઉપર બ્રિટિશ બળને પહોંચાય તેમ નથી.

ઉપર જે ત્રણ બનાવો કહી ગયા—વર્ડુન ઉપરના હુમલાની નિષ્ફળતા, પશ્ચિમ ઓખરા ઉપર ભરાવર ફ્રંકિ-બ્રિટિશ ધસારો, અને બ્રિટનના દરિયાઈ બળને તોડવામાં મળેલી નાસિપાસી, તેને લીધે જર્મન સરકારને અમલદારોની ફેરફારી કરવાની જરૂર પડી. ફીલ્ડ માર્શલ હિંડનબર્ગ, કે જેણે પૂર્વ પ્રશિયામાં અને પોલાંડમાં ઋષિયનોને પૂરેપૂરા હરાવ્યા હતા, તેના હાથમાં કેન્ઝરે બધો અંકુશ આપી દીધો. જર્મનો હિંડનબર્ગને લગભગ એક દેવના જેવો માનતા થયા હતા. તેઓ તેને નેચોલિયન અને મોલ્ટકેના સયોગ જેવો ગણતા હતા. તેનું એક લોહાનું બનાવેલું ગંભીર બાવલું બર્લિનમાં ઉભું કરવામાં આવ્યું હતું. જર્મનોને લાગતું, કે બીજા સૈનાપતિઓ લલે હાર ખાય, પણ આપણો હિંડનબર્ગ કોઈથી હારે તેવો નથી. ઓગસ્ટમાં કેન્ઝરે હિંડનબર્ગને જનરલ સ્ટાફનો ઉપરી બનાવ્યો, અને જનરલ હુડેન્ડોર્ફ કે જે હિંડનબર્ગનો એડીક્ટ હતો, તેને તેનો મદદનીશ નીમ્યો. હિંડનબર્ગને એ સ્થાને સ્થાપિત કરવા સાડે જનરલ ફ્રાંકનહેનને જનરલ સ્ટાફના ઉપરીના પદેથી ખસેડવામાં આવ્યો. વર્ડુનની નિષ્ફળતા માટે ફ્રાંકનહેનને એ સજા થયેલી.

હિંડનબર્ગ તથા હુડેન્ડોર્ફને તરત આપણું સત્તા આપવામાં આવેલી. નોકા ઉપર પણ તેમને અમલ થયેલો. પ્રભને તેમના ઉપર નિસ્તીમ વિશ્વાસ હતો. સૌ સમજતા હતા, કે તેમણે કુલ સત્તાની સરતથી અધિકાર સ્વીકાર્યો હતો. શહેનશાહી આન્સેલરના ખાસ હક્કો પણ હિંડનબર્ગ અને કંપનીને બધવામાં આવેલા.

થોડાં અઠવાડિયામાં પ્રભને સત્કાર કરવાને હિંડનબર્ગે એવી એક વિસ્તીર્ણ યોજના કાઢી, કે જેવી લશ્કરી ઇતિહાસમાં અત્યાર સુધી જોવામાં આવેલ નથી. તેની સૂચનાથી જર્મન શહેનશાહી પાર્લિમેન્ટે “દેશલક્ષિની સહાયક સેવા”ને કાયદો પસાર કર્યો, કે જેને અનુસરીને સત્તર તથા સાઠ વરસની વચ્ચેના શહેનશાહીવના તમામ પુરુષોને પ્રબંધીય સેવા માટે જોલાવવામાં આવ્યા. કાયદાના ફરજિયાત નિયમોમાં ઓરતોને દાખલ કરવામાં આવેલી નહીં, પણ જાણે તેમને ફરજિયાત કામ કરવાનું હોય એવી રીતે તેમને ઉપયોગ થયેલો. દેશમાં દરેક લશ્કરી ઇલાખીમાં સ્ત્રીઓની સેવા ઉપર દેખરેખ રાખવાને પ્રબંધીય સેવાની નિયામિકાઓ નિમાયેલી.

આ સૌમાં જર્મનીના મુખ્ય ઉદ્દેશ એ હતો, કે દારૂગોળો અને લડાઈનાં બીજા સાધનોનું ઉત્પન્ન વધારવું. રણક્ષેત્ર ઉપરની હાનિઓથી જર્મનીનું લડાયક બળ ઓછું થયું હતું. ૧૯૧૬ ના ડિસેમ્બરના એક ઓક્ટિશ્યલ લિસ્ટમાં મરી ગયેલા, જખમી થયેલા, તથા જોવાયેલાની કુલ સંખ્યા ૪૦ લાખ આપવામાં આવી હતી; અને વધારે સાચી ગણના હોત, તો એ સંખ્યા ૫૦ લાખની અથવા વધારે સુકાત. આ ખામી પૂરી પાડવા સાડે રેલવેઓ, ખાણો, તથા ખાસ કરીને દારૂ-

ગોળાનાં કારખાનાંઓમાંથી માણસો વીણી લેવાની જરૂર હતી. સહાયક સેવાના કાયદાથી જર્મનીમાં મજૂરી ફરજિયાત થયેલી; અને તેનો ખાસ ઉદ્દેશ સાધનોને બચાવવાનો હતો.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં જારી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—101—

મિ. લોઈડ જ્યોર્જનું ભાષણ.

લંડન, ૨૫ મી મે.

આમની સભામાં ભાષણ કરતાં મિ. લોઈડ જ્યોર્જે કહ્યું છે, કે “સબમરીનોના સંબંધમાં હું એટલું જ કહી શકું છું, કે આપણે સારી રીતે આગળ વધ્યા છીએ. છેલ્લાં ત્રણ અઠવાડિયાં અથવા મહિનામાં આપણે જેટલું કરી શક્યા છીએ તેટલું અગાઉની કોઈ પણ તેટલી સુદૃઢતાં કરી શક્યા નથી. * * * અને આપણને થતું વહાણોનું ટુકસાન ઓછું થયું છે. * * * સબમરીનો સામેના ઉપાયો દિન પ્રતિ દિન વધારે સફળ થતા જાય છે. * * * હવે અમેરિકન પ્રજા વિશ્વહમાં લાગી છે, એટલે આપણું વેપારી વહાણોના બચાવ માટે અગાઉના કરતાં બહેતર વ્યવસ્થા થઈ શકે તેમ છે. * * * આજે હું જોઉં છું, કે જર્મનો ક્ષત્રીની આશા સુખ્યત્વે કરીને સબમરીનોની લડત પર આધાર રાખે છે. હું એટલું જ કહી શકું છું, કે જો એ તેમની ક્ષત્રીની આશા હશે, તો તે નિષ્ફળ થવાની છે.”

જનરલ સ્મટ્સનું ભાષણ.

લંડન, ૨૫ મી મે.

શહેનશાહતના મહોત્સવમાં સ્ટેપની ખાતે બોલતાં જનરલ સ્મટ્સે કહ્યું છે, કે “જ્યારે વમારી વાત ઘણી ખોટી હતી, ત્યારે ત્રણ વરસ સુધી તમારી સાથે લડેલો હું એક ધોર છું. છતાં અમે તમને વિચાર ફેરવવામાં મદદ આપી છે, અને છૂટ તથા સ્વતંત્રતાના સાચા માર્ગ ઉપર તમે પાછા આવ્યા છો, તથા એ માર્ગ ઉપર તમારા ઇતિહાસમાં તમે કદાચ કયો નથી, એવો ભગીરથ પ્રયાસ તમે કરો છો. હું તમારી સાથે રહીને લડું છું, અને એકલો હું જ નહીં, પણ ગૌર વિશ્વહના મારા હજારો જૂના સૌજાતીઓ લડે છે. આ લોકો શા માટે આ પક્ષમાં આવ્યા છે? હું નથી ધારતો, કે એ ખ્રિષ્ટિય સામ્રાજ્યના સ્નેહના કારણથી હોય. કારણ એ છે, કે જેમ તમને લાગે છે તેમ તેમને પણ લાગે છે, કે માણસબલતનાં મોટામાં મોટાં, સૌથી કિંમતી અને સૌથી ગ્રાણીક બળો જોખમમાં છે. કિંતુ આપણે પ્રશિયન પદ્ધતિ પ્રમાણે કવાયત શિખવનારની સાથે અથવા તો સ્વતંત્ર યુરોપ અને સ્ત્રીઓ તરીકે ભવિષ્યમાં પ્રવેશ કરશું. લડાઈ કંઈ ખ્રિષ્ટિય ટાપુઓની કે ખ્રિષ્ટિય સામ્રાજ્યની નથી. લડાઈ દુનિયાની છે. * * *

ઇસાસિયન ધસારો.

લંડન, ૨૫ મી મે.

સમુદ્રથી પલાતા સુધી હજી લડાઈ ચાલ્યા કરે છે. યુધ અને યુરવારે કુલ ૧૦,૨૪૫

કેદીઓ પકડાયા છે, જેમાં ૩૧૬ અમલદારો છે. ટ્રાયેસ્ટ માત્ર ૧૩ માઈલ દૂર રહેલ છે. ગોરિબિયાની પાસે મોન્ટ સાન્ટો કબજે થયેલ છે,

અમેરિકાની મદદ.

લંડન, ૨૮ મી મે.

પ્રેસ જુરો ખબર આપે છે, કે અત્યારે ફ્રાન્સ-બ્રિટિશ સેનાઓમાં જે અમેરિકનો છે, તે સહિત થોડા વખતમાં ફ્રાન્સની અંદર એક લાખ અમેરિકનોની સંખ્યા થશે. ૩,૫૦૦ લડાયક વિમાનો બનાવવાનો બંદોબસ્ત થયેલ છે, અને આ વર્ષે ૬,૦૦૦ વિમાનીઓને કેળવવાનું હશે છે. ઝમ્બિયાની સ્થિતિ.

પિટ્ઝેર, ૨૮ મી મે.

સેના અને નૌકાના અમલદારોની કેબિસની પહેલી બેઠક છાવણીમાં થઈ ગઈ છે. જનરલ એલેક્સિયેફ તે ઉઘાડવાં જણાવ્યું છે, કે અમલદારો તથા સિપાઈઓ વચ્ચે વિરોધ અને અવિશ્વાસના કારણથી લશ્કરનો લડવાનો ઉત્સાહ ઓછો થયો છે, અને તેથી દેશ ભ્રમમાં છે, એ ખરી વાત છે. તેણે અમલદારોને સૂચના કરી છે, કે પોતપોતાની પલટનોમાં પાછા જઈને તેમણે બંદોબસ્ત પાછો દાખલ કરવો જોઈએ, અને લશ્કરને કૃતેદ્ધ મેળવવા સારૂ પ્રયત્ન બનાવવું જોઈએ.

મિ. બાલ્ફોરનો સિંહનાદ.

ગ્રોટાવા, ૨૮ મી મે.

આજે પાર્લામેન્ટમાં બાપ્સ કરવાં મિ. બાલ્ફોરે કહ્યું છે, કે “અમારી ખાતરી થઈ છે, કે સરકારનું સાચું રૂપ એકજ છે, પછી તેને ગમે તે નામ આપવામાં આવે, અર્થાત્, છેવટનો અંકુશ લોકોના પોતાના હાથમાં રહેવો જોઈએ. અમે અમારો છેલ્લો ડૉલર આ હોડમાં નાંખ્યો છે, અને જો પ્રજાશાસનમાં અમે નાસિપાસ થયું, તો અમારો કેાઈ આરો નથી. પણ અમે જાણીએ છીએ, કે પ્રજાશાસન અમને નિરાશ કરશે નહીં.”

ગ્રીસની સ્થિતિ.

લંડન, ૨૮ મી મે.

મિ. વેનિઝેલોસનો અત્યાર સુધી એવો આગ્રહ હતો, કે તેની હીલચાલ રાજવંશની સામે નથી; પણ હવે તે સુલ્હી રીતે જણાવે છે, કે જો ગ્રીસની રાજકીય સ્વતંત્રતા જાળવવી હોય, તો રાજ કોન્સ્ટન્ટાઇને જવું જોઈએ.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે જર્મન શહેનશાહબાનુ, ફ્રાન્સના પ્રેસિડન્ટની પત્ની મેટમ પર્કાર, તથા ઝમ્બિયાની માલુ શહેનશાહબાનુનો એક સંયુક્ત ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને સેટ આપીએ છીએ.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૨મી જૂન, ૧૯૧૭,

[અંક ૨૮.]

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેદ્યાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૨મી જૂન, ૧૯૧૭.

૧૯૧૬ની સાલમાં જર્મનીની સ્થિતિ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

જર્મન છાપાઓ ઉપર સરકારનો અંકુશ છે, તેથી વર્તમાનપત્રોમાં તો સ્પષ્ટેશી તથા પરદેશી પ્રભને ઠગવાને એવીજ વાતો આવેલી, કે પ્રજા સહાયક સેવાના કાયદાને પસંદ કરે છે; પણ હકીકત એ છે; કે લોકોને તેથી ખોટું લાગેલું. જેમને જામેલા ધંધા બંધ કરવા પડ્યા હોય, તેમને તે ગમ્યું ન હોય, એ સમજાય તેવી વાત છે. વિગ્રહસેવા માટે એક નવું ખાતું ખોલવામાં આવેલું, અને જનરલ ગ્રોનર તેના ઉપરી નિભાયલો. સહાયક સેવાના ઉદ્દેશો સ્પષ્ટ કરવાના એક લાપણમાં જનરલ ગ્રોનર યોલેલો, કે “જાધા જર્મનોનાં અસ્તકમાં તથા હૃદયમાં એ વાત ઠસાવવી જોઈએ, કે તમારે કશો પ્રશ્ન પૂછ્યા વગર તમારી પોતાની ધુબજાઓ પિતૃ-ભૂમિની જરૂરિયાતોને વાળે બનાવવી જોઈએ.”

૧૯૧૬ના આખા વરસમાં જર્મનીની પોતાની અંદર સળભરીનના સવાલ સંબંધી વિવાદ ચાલ્યા કર્યો છે. બ્રિટનને પાયમાલ કરવાને તેમણે તૈયાર કરેલો કાફલો જ્યારે કશુંય કરવાને અશક્ત નીવડ્યો, ત્યારે વિગ્રહ પક્ષના મહા પુરુષોએ એવો સિદ્ધાંત પ્રગટ કર્યો, કે સળભરીન એ સ્વર્ગથી ઉતરેલું એવું હથિયાર છે, કે જેથી બ્રિટનને નમાવી શકાયો. તેટલા માટે ૧૯૧૬ની શરૂઆતમાં જર્મન નૌકાએ જે કોઈ વહાણ દેખાય તેને ડુબાડવાની પદ્ધતિ શરૂ કરી. મિત્ર રાજ્યોનાં અને તટસ્થોનાં વહાણો તેઓ કરા લેદ વગર ડુબાડવા માંડ્યા; અને તેમણે એવું માનેલું સંબંધે છે, કે એથી કરીને વખત જતાં બ્રિટિશ ટાપુઓને ભૂંડે મરણ પડશે.

દશમિયાન બર્લિનમાં એ સામસામી છાવણીઓની સ્થાપના થયેલી. એક પક્ષની માગણી એવી હતી, કે તટસ્થોને ગમે તે લાગે અને ગમિ તે યોદ્ધાય, તે છતાં સળભરીનની લડત ચલાવવી. ઍડમિરલ વૉન ટરપિટ્ઝને આ પક્ષનો વડો હતો. બર્લિનમાં ઘણાં અઠવાડિયાં સુધી પ્રશ્ન ચર્ચાતો રહ્યો. છેવટે ૧૯૧૬ના માર્ચમાં કેંઝરે નિર્ણય કર્યો, કે અમેરિકા સાથે દોસ્તી ટકાવી રાખવાની ખાતર ટરપિટ્ઝનો લોગ આપવો. અહાર વરસથી તેણે કેંઝરની નૌકા ઉપર કુલ અધિકાર ચલાવ્યો હતો, અને તેટલા માટે બર્લિનમાં તે “સનાતન ટરપિટ્ઝ”ના નામથી યોગજાતો હતો. ઍડમિરલ વૉન કાવેલે ઘણાં વરસ સુધી તેના મુખ્ય મદદગાર વરીકે કામ કર્યું હતું, અને તે હવે તેની જગ્યાએ નિભાયો. તે વખતે જોમ યોલાતું હતું, કે યુનાઇટેડ

સ્ટેડ્સને શાંત રાખવા સારૂ સળમરીની લડત ઓછી થશે. છતાં એ તો વધતી ગઈ, અને મહિનાઓ જતા ગયા તેમ ઉલટી વધારે લયઠર થતી ગઈ. ૧૯૧૬-૧૭ ના શિયાળામાં કેક વહાણોનો નાશ કરવામાં આવ્યો. એક ડીસેન્સરમાંજ તેમણે મિત્ર રાજ્યોનાં તથા તટસ્થોનાં ૪,૧૫,૫૦૦ ટનનાં વહાણુ ડુબાવ્યાં.

જર્મનીની સુલેહની દરખાસ્તનો અનાદર થયો, તે પછી સળમરીનોથી બ્રિટનને બૂળે મારવાની ક્રિયા વધારે ભેસથી ચલાવવાનો દેશમાં ચેતકાર ઉઠ્યો. પણ જર્મન નૌકાના અધિકારીઓ સારી રીતે સમજતા હતા, કે સળમરીનોથી વેટલું નુકસાન થઈ શકે તેટલું તો કરવામાં આવતુંજ હતું. વધારે ભેસથી લડત ચલાવવાની વાતો દુરમનોને તથા તટસ્થોને છેતરવા સારૂજ કરવામાં આવેલી જણાય છે.

જર્મન સોશયલિસ્ટોએ વિગ્રહમાં પોતાના સિદ્ધાંતોને માટે ગાદુ લાગણી ખતાવી નથી, પણ તેમાં એક અપવાદ છે. ડૉ. કાર્લ લીબનેખત પોતાના સિદ્ધાંતો તરફ પરિપૂર્ણ વફાદાર રહેલ છે. તે એક બર્લિનનો પ્રસિદ્ધ તરણુ બાદિસ્તર છે, અને શહેનશાહી પાર્લિમેન્ટમાં એક પ્રતિનિધિ હતો. લીબનેખતનો પિતા જર્મનીમાં “સોશયલ ડેમોક્રેસી”નો એક વ્યાપનાર હતો, અને તે પોતે વિગ્રહ પહેલાંનાં વરસોમાં સરકારને તથા વિગ્રહી પક્ષને કાંટાની માફક ખૂંચતો હતો. ૧૯૧૩ માં તેણે કંપની રિથિતોનું ‘લોપાણું’ બહાર પાડેલું, જેથી જણાઈ આવેલું, કે એ જંગી પેટી તરફથી પ્રશિયન વિગ્રહ ઓફિસના અમલદારોને નાણાં મળતાં હતાં, તેમજ જર્મનીનાં તથા બહારનાં વર્તમાનપત્રોને પણ પૈસા મળતા હતા, કે જેથી તેઓ વિગ્રહજવરને ભગતો રાજે. વિગ્રહ સળગી ઉઠ્યો, તે પછી લીબનેખતે પોતાની લડત બરી રાખી, અને દરેક પ્રસંગે વિગ્રહ તથા તેના જર્મન કર્તાઓ ઉપર સખત ટીકા કરવા માંડી. સરકારને લાગેલું, કે લીબનેખતને લકાઈનું કામ સોંપવાથી તેનું મોહલું બંધ થઈ જશે. તેને સિપાઈ બનાવવામાં પણ આવ્યો, અને તોપણ તે વારંવાર પાર્લિમેન્ટમાં હાજરી આપવા સારૂ બર્લિન આવતો રહ્યો, અને જર્મનીની પદ્ધતિઓની વિરુદ્ધ બોલતો રહ્યો. તેના શબ્દોની હમેશાં અવગણના કરવામાં આવતી, છતાં જર્મનીને તથા યૂરપને લીબનેખતે એટલું તો ખતાવી આવેલું, કે વિગ્રહોન્મત્ત પ્રશિયામાં એક મર્દ તો એવો છે, કે જે પોતાના મન પ્રમાણે બોલતાં કોઈથી ડરતો નથી.

દરમિયાન પ્રશિયન અમલદારો એ તોફાની આદમીને કોઈક રીતે ચૂપ કરી દેવાનો લાગ શોધ્યા કરતા હતા. પાર્લિમેન્ટનો મેમ્બર હોવાથી કેટલીક રીતે તેની છૂટ પર હાથ નાંખી શકાય એવું નહોતું, પણ મે માસની પહેલી તારીખે બર્લિનની પોલિસે તોફાનની ઉરકેરણી કરવાનો આદેશ મૂકીને તેને કેદ કર્યો. સોશયલિસ્ટ પક્ષે તેને છોડવવા યત્નો કર્યા તે બધા નિષ્ફળ ગયા. તેની વપાસ ચાલી, અને તેના ઉપર રાજ્યદ્રોહનો અપરાધ સાબિત થયો. લોકો ભેગાં ઉરકેરાયા ન હોત, તો તેને ગોળીએ દેવાનીજ સજા થઈ હોત; પણ સરકારને ધારતી હતી, કે તેમ કરવાથી કદાચ બળવો બાગશે. લીબનેખતને તેટલા માટે સાઠાચાર વરસ સજા મજૂરી સાથે દેવની સજા થઈ. તેના શહેરી તરીકેના હકો બંધ થયા, અને તે પાર્લિમેન્ટનો પ્રતિનિધિ એની મેળે મટી ગયો. લીબનેખતને તુરંગનો એ પહેલો અનુભવ નહોતો. ૧૯૧૪

પહેલાં ડેટલાંક વરસો ઉપર જર્મનીની લડાયક રાજનીતિની સામે હિંમતથી યોદ્ધવા માટે તેને એક કિલ્લામાં પરણેજ કરવામાં આવ્યો હતો. લીબનેખત અદૃશ્ય થયો, એટલે પછી સરકારની વિશ્વ સંબંધી રાજનીતિની સામે ભેરથી યોદ્ધી શકે, એવો જર્મનીમાં એક પણ માણસ રહ્યો નહીં.

વિશ્વહુના ખીલ વરસમાં જર્મનીને ભેળતું નાણું મળી શક્યું, તેથી પણ ઘણાને આશ્ચર્ય થયેલું. ખોરાકની મુશ્કેલીથી જર્મની તૂટી જશે, એ ધારણા જેમ ખોટી પડેલી, તેમ નાણું સંબંધી મુશ્કેલીથી તે મહાત્ત થવાની આશા પણ ખોટીજ પડેલી.

૧૯૧૬ ના ઑગસ્ટની આખરે હિંડનબર્ગના હાથમાં કુલ અધિકાર આવ્યો, એજ અરસામાં રૂમાનિયાએ મિત્ર રાજ્યોના પક્ષમાં વિશ્વહુની અંદર ઝુકાવ્યું. મિત્ર રાજ્યોને એ હીલચાલથી સંતોષ થયેલો, પણ તેનું પરિણામ ઘણું દુઃખદાયક આવવાનું હતું. સપ્ટેમ્બરની શરૂઆતમાં રૂમાનિયાએ ધસારો કર્યો, અને કાન્સુબની પાસેના તથા કાર્પેથિયન પ્રદેશના ઑસ્ટ્રિયન સુલક ઉપર ક્રેતેહમંદીથી ચડાઇ કરી. પણ થોડાજ વખતમાં હિંડનબર્ગ એક મજબૂત જર્મન લશ્કર ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયનોની મદદે મોકલી શક્યો; તથા બદગરો અને તુર્કોનું પણ એક સાફ લશ્કર ઉભું કરી શક્યો. તમામ સેના શીટ્ઝ માર્શલ વૉન મેકેનસનની સરદારી નીચે હતી, મેકેનસનની સેનાએ એક દિશાએથી ચાલવા માંડી, કે તરત ખીલ દિશાએથી દુર્ગકનહિનતું લશ્કર રૂમાનિયાની સામે ઉતરવા માંડ્યું. રૂમાનિયાની કમળાશ્રીનું પહેલું ચિહ્ન એ થયું, કે કાળા સમુદ્ર ઉપરનું તેનું કૉન્સ્ટન્ટસા નામે મહત્ત્વનું બંદર દુરમનના હાથમાં પડ્યું. થોડાં અઠવાડિયાં પછી રાજધાની બુકારેસ્ટની પણ એજ દશા થઈ. પછી અનાજનાં તથા તેલનાં ફોતો અને રૂમાનિયન લશ્કરને ક્રેતેલોક લાગ દુરમનના હાથમાં ગયો, જોકે મુખ્ય લશ્કર હુડી જઇ શક્યું, અને ૧૯૧૬ની આખર સુધી સુલકને ઓઠો લાગ ટકાવી રહ્યું. હુડી ગયા પહેલાં રૂમાનિયનોએ પોતાના અનાજના કોઠારોનો તથા તેલના ઝરાઓનો નાશ કર્યો, અને એ પ્રમાણે જે લૂટની આશાથી જર્મનો ચડાઇ લાવ્યા હતા, તે તેમના હાથમાં પડે એવું રહ્યું નહીં. ઋષિયન લશ્કરોએ કેઇ કેઇ ઠેકાણે રૂમાનિયનોને મદદ કરેલી ખરી, પણ એ મદદ એટલી પુરતી અને વખતસરની નહોતી, કે જેથી પરિણામમાં કંઈ ફેર પડે.

જોકે રૂમાનિયામાંથી જીતનારાને ધારેલો લાભ તો ન મળ્યો, તોપણ તેમનો ઉત્સાહ ઘણો વધ્યો. લોકોને લાગ્યું, કે હિંડનબર્ગ જેવો સરદાર છે, ત્યાં સુધી ક્રેતેહ સંબંધી કશી શંકા નથી. વરસની આખરે કમનસીબ રૂમાનિયાની પ્રભુ પણ બેલિજ્યમ, પોલાંડ, સર્બિયા, તથા ઉત્તર ફ્રાન્સના જેવી દશામાં આવી ગઇ.

૧૯૧૬-૧૭નો શિયાળો એવો હતો, કે જેવો જર્મનીએ ઘણાં વરસથી અનુભવેલો નહીં. નદીઓ તથા નહેરો ઠરી જવાને લીધે અને રેલવેની સગવડ ઠરી થતાં વિશ્વ સંબંધી હલોગોને વારસે તથા સિવિલિયન વસ્તીને માટે પુરતો કાલસો નહોતો. નિશાળો, હોટેલો, નાટકશાળાઓ, અને ઘણાં માણસોને આશ્રય આપનાર ખીન્ન સ્થાનો ધીમેધીમે અધ થયેલાં, કારણકે બજારનું મળી શકતું નહોતું, અથવા મળતું તો ઘણાં ઓછા પ્રમાણમાં મળતું. શહેરોની અંદર ખાનગી

મકાનો તથા ચાલીઓના રહેવાસીઓ પાસે મકાન ગરમ કરવાનાં સાધનો નહોતાં, જેથી તેમને રાત અને દિવસ એકજ ઓરડામાં, અને તે પશુ ઘણું કરીને રસોડામાં, રહેવાનું પ્રાપ્ત થયેલું. ગરમ પાણી મળવાનું પણ એજ અરસામાં બંધ થયેલું. એટલે જેમ ખાવાની બાબતમાં સંકેચ હતો, તેમ તાપવાની બાબતમાં પણ થયેલો.

કોલસાની તંગીની ગંસ અને વીજળીની છત પર પણ અસર થયેલી. વીજળીથી ચાલતી ટ્રામોની સર્વત્ર અવ્યવસ્થા થયેલી, અને ઘણે ઉકાણે તે બિલકુલ બંધ પડેલી. ગંસ અને વીજળીની અછતને લીધે બધા પ્રકારની રોશની કમી કરવામાં આવેલી. બર્લિનમાં પણ ઝેપ્હેલિનથી ઠરતા લંડનની માફક રાત્રે અંધારું રહેવા માંડ્યું. આખી શહેનશાહતની પોલિસે બધા પ્રકારની રોશનીને માટે સખત નિયમો ઘડેલા. નાટકશાળાઓ અને ખાનપાનની જગ્યાઓ, કે જે રહવારના બે, ત્રણ, અને ચાર વાગ્યા સુધી ખુલી રહેતી, તેને રાતના દર કે અગિયાર વાગ્યે ખેલ ખતમ કરવાની ફરજ પડેલી. દુકાનદારોને પોતાની દુકાનોની આગળ કે બારીઓમાં વીજળીના વધતો પ્રકાશ કરવાની મના થયેલી, અને અંદર પણ જરૂર જેટલું અજવાળું જ મળતું. નાતાલની પહેલાં કેટલાંક અઠવાડિયામાં જોડા અને કાપડની પશુ ખૂબ અછત થયેલી. આમડાં, ઊન, તથા રૂની તંગીને લીધે રાજ્યને એ બાબતોનો પણ બહોબસત કરવાની જરૂર પડેલી. પરવાનગીની ચિઠ્ઠીઓ વગર એ વસ્તુઓ પણ મળી શકતી નહીં. સાટાનાં વેચાણની મના થયેલી, અને જૂનાં કપડાંના ધંધા પણ સરકારે પોતાના હાથમાં લીધેલો.

આવી સ્થિતિમાં ૧૯૧૬ ના ડિસેમ્બરની ૧૨ મી તારીખે વચલાં સામ્રાજ્યોએ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સરકાર દ્વારા મિત્ર રાજ્યોને સુલેહની યાદી મોકલેલી. એ યાદીમાં જર્મની તથા તેનાં મળતિયાં રાજ્યોની ખરાબ આર્થિક સ્થિતિ સંબંધી એક પણ શબ્દ નહોતો. એથી હલકું, તેમાં “અજ્ઞ બળ”ની તથા “સંખ્યા અને લગાધનાં સાધનોમાં અડિયાવા દુરમનો ઉપર મોટી ફતેહો”ની વાતો હતી; અને એવું પણ લખેલું હતું, કે “વિગ્રહ જરી રહેવાથી સામે થવાની શક્તિ ક્ષીણ થાય તેમ નથી.” જર્મન મળતિયાઓની શી ઇચ્છા હતી, તે યાદીમાંનાં નીચેનાં વાકયોથી સ્પષ્ટ થશે :—

“અમારા ઇરાદો અમારા દુરમનોને કચરી નાંખવાનો કે તેમનો નાશ કરવાનો નથી. અમને અમારાં લશ્કરી તથા આર્થિક બળતું લાન છે, અને અમારા ઉપર બલાતકારે જે વિગ્રહ નાંખવામાં આવેલ છે, તે જરૂર પડે તો ઉવટ સુધી ચલાવવા અમે તૈયાર છીએ; પણ તે સાથે વધારે લોહી રેકાતું અટકાવવાની તથા વિગ્રહની ફરવાનો અંત લાવવાની પણ અમને ઇચ્છા છે, અને તેટલા માટે જર્મની, ઓસ્ટ્રિયા-હંગરી, તુર્કી, અને બલ્ગેરિયાનાં અમે ચાર સંયુક્ત રાજ્યો હાલજ સુલેહની મસલહતમાં ઉતરવાની દરખાસ્ત કરીએ છીએ.”

બર્લિનને આ દરખાસ્તના સ્વીકારની યોડીજ આશા હોવી જોઇએ, કારણકે યાદીના છેડા શબ્દો આ પ્રમાણે હતા :—

“સુલેહ અને સમાધાનની આ દરખાસ્ત છતાં પણ જો લગાધ જરી રહેશે, તો ચાર સંયુક્ત રાજ્યો ઉવટની ફતેહ મળે ત્યાં સુધી લડ્યા કરવાને સજ્જ છે. માણસજાતની અને

દત્તિદાસની સમક્ષ તેઓ એકરાર કરે છે, કે જો લડાઈ જારી રહેશે, તો તે માટેની કશી જવાબદારી તેમને શિર નથી.”

દરખાસ્ત મોકલવાની સાથે શહેનશાહી ચાન્સેલરે જર્મન પાર્લિમેન્ટમાં તેના બચાવ કરેલો, અને છેવટે નીચે પ્રમાણે કહેલું:—

“જો અમારા દુશ્મનો ના પાડશે, અને પાછળથી દુનિયામાં જે હોનારતો થવાની તેને ભયંકર યોજો પોતાના ઉપર લેશે, તો ન્હાનામાં ન્હાનાં ધરોમાં પણ દરેક જર્મન હૃદય આપણા દુશ્મનોની વિરુદ્ધ પવિત્ર ક્રોધથી બળશે, કે જેઓ પોતાની વિજયની ચોજનાઓ તથા સંહાર-શક્તિ જારી રહે, તેટલા માટે માણસોની કતલ બંધ કરવાને નામુશ છે. એક જાંબીર ઘડીમાં અમે જાંબીર નિશ્ચય કર્યો છે. ઈશ્વર ન્યાય કરશે. અમે ધારતી વગર અને શરમાયા વગર અમારા રાહમાં આવી શકશું. અમે લડાઈ માટે તૈયાર છીએ, તથા સુલેહ માટે પણ તૈયાર છીએ.”

જર્મનીએ આ દરખાસ્ત કરી, તેને પચવાડિયું નહોતું થયું, તેટલામાં ખ્રિસ્તને લડાઈ માટે વધારે સજ્જ થવા સારૂ મિ. લૉઇડ જ્યોર્જની સરદારી નીચે પ્રતીકીય સરકારની સ્થાપના થીથી. મિ. એસ્કિવથને બદલે મિ. લૉઇડ જ્યોર્જની નીમણુક થઈ, તે સંબંધમાં બર્લિનના એક પેપરે લખેલું, કે:—“આ સંહારનો અંત આણવાની આપણી તમામ ઈચ્છા અને આકાંક્ષાઓનો દુશ્મન કમનસીબે એટલોજ જવાબ આપે છે, કે લૉઇડ જ્યોર્જ!” ઘોડા દિવસ પછી બીજા એક રમૂજ પત્રે એક સખમરીનના કમાન્ડરનું ચિત્ર કાઢેલું, અને તેને એમ યોલતો બતાવેલો, કે “મારી પ્રહારમાં વડુલ્લી ઇચ્છા એ છે, કે લૉઇડ જ્યોર્જ જો એક સખમરીનનો કમાન્ડર હોત તો!”

લડાઈના તાર.

—:૦:—

જનરલ સ્મટસ અને ઝુપિયા.

લંડન, ૩૦ મી મે.

બ્રૅક્ટન ગેલેરીઓમાં ઋષિયત પ્રદર્શનને પ્રસંગે જોલતાં જનરલ સ્મટસે કહ્યું છે, કે “વિશ્વકુળના પરિણામ તરીકે ઋષિયત ઉચલપાચલ સિવાય બીજું કશું ન બને, તોપણ ભવિષ્યની પ્રજા તેને નિષ્ક્રમ ગણશે નહીં. જર્મનો ઋષિયનોને હુમસાં જંગલી જેવા ગણતા આવેલ છે. અમારી પ્રાર્થના એવી છે, કે જે પ્રમાણે એ જંગલીઓએ નેપોલિયનથી યૂરપનું રક્ષણ કર્યું હતું, તેમ તેઓ લડાયક આપણીથી દુનિયાનું પણ રક્ષણ કરશે. હું મારા ઋષિયત બંધુઓને યાદ આપું છું, કે સ્વતંત્રતાની સાથે જાંદોગરત પણ આવશ્યક છે. નહીં તો સ્વતંત્રતા નવા દારૂ જેવી થઈ પડે છે, કે જે ટોઈ વાર માથે ચડી બધ છે. સુલક તથા બદલા વગરની સુલેહનાં ઋષિયાનાં સૂત્રોને તેમજ ઋષિયાને પોતાને ગળી જવાને જર્મની તૈયાર છે. * * * જર્મની લોહાં અને લોહી ઉપર બંધાયેલ છે, એટલે તેની પાંચમાલી પણ લોહાં અને લોહીથીજ થશે. હું આશા રાખું છું, કે ઋષિયા સાંળિયા તથા એલિજ્યમે વેઢેલી વેદના બૂલી જશે નહીં.”

બ્રિટિશ ધસારો.

લંડન, ૧લી જૂન.

પ્રીવટ માર્શલ હેગ જણાવે છે, કે મે મહિનામાં આપણે ૩,૪૧૨ કેદીઓ પકડ્યા છે, જેમાં ૬૮ અમલદારો છે. એક લાકેર તોપ તથા ૮૦ મશીનગનો પણ આપણા હાથમાં આવેલ છે. દાકુગોળાની વખારો ઉપર તથા રેલવે સ્ટેશનો ઉપર વિમાનીઓએ બોમ્બ ફેંક્યા છે. જે જર્મન વિમાનો નીચે પડ્યાં છે, અને ત્રીજાની પણ એ દશા થયેલ છે. આપણાં બધાં વિમાનો સલામત છે.

અપિયન સ્થિતિ.

લંડન, ૧લી જૂન.

અપિયાની સ્થિતિ સંબંધી થોડા સામાન્ય શબ્દોથી ખયાલ અપાય તેમ નથી, પણ સરકારનો લશ્કરમાં અધીનતા પાછી લાવવાનો યત્ન જારી છે, જોકે કેટલાક પ્રાંતોમાં તેની સત્તા માટે હજી સવાલ થાય છે, અને કામ કરનારાઓ અસંતોષનાં ચિહ્નો બતાવે છે. મુખ્ય પ્રધાને પ્રાંતોનાં બધાં શહેરોને ફરમાવ્યું છે, કે ન્હાસેડુઓને બનતી તાકીદે તેમની પલટનોમાં મોકલી દેવા. વેપારખાતાના પ્રધાને મહેનતના પ્રધાનની સાથે મતભેદ ધવાથી રાજીનામું આપેલ છે. મિ. હેન્ડરસન પિતુગ્રેડમાં આવી પહોંચેલ છે.

પિતુગ્રેડ, ૧લી જૂન.

ન્યાયખાતાના પ્રધાને ૧૯૧૪માં જે વિગ્રહખાતાનો પ્રધાન હતો તે યુગોમક્ષિનોફ ઉપરનો આરોપ ઘડી કાઢ્યો છે. તે દાકુગોળાની ખાત્રીને માટે તથા ઑસ્ટ્રિયનો, જર્મનો, અને ખાતમીદારોને ખખર પૂરી પાડવા માટે જવાબદાર કહે છે. ખાત્રીના ઉદાહરણ તરીકે એમ જાહેર યાચ છે, કે ૧૯૧૪ના ઑક્ટોબરમાં ૮૭૦,૦૦૦ માણસો સંપૂર્ણ વગરના હતા.

હિંદમાં બળવો જગાડવાનું કાવતરું.

ચિકાગો, ૩૭ જૂન.

ચૌદ માણસો, જેમાં ચિકાગોનો માણ જર્મન કોન્સલ એક છે, તેમના ઉપર ફીડરલ કોર્ટમાં એવો આરોપ મૂકાયેલ છે, કે હિંદુસ્તાનમાં એક બળવો જગાડવાનું તેમણે કાવતરું કર્યું હતું.

અપિયન સેનાધિપતિ.

લંડન, ૪મી જૂન.

પિતુગ્રેડથી એક તાર છે, કે જનરલ એલેક્સિસે રાજીનામું આપેલ છે, અને જનરલ પ્રિન્સિપોફ તમામ અપિયન સેનાઓનો સેનાધિપતિ નિભાયેલ છે. મેર્જેલ બોખરા ઉપરની જનરલ પ્રિન્સિપોફની જગ્યાએ જનરલ ગુર્કો નિભાયેલ છે.

ફ્રેંચ મુખ્ય પ્રધાનનું ભાષણ.

પારિસ, ૫મી જૂન.

ફ્રેંચ રોમખરમાં મુખ્ય પ્રધાન મિ. રિજોએ એકતા માટે સાફ સંબોધન કર્યું છે. તેણે

કહ્યું છે, કે “ડેમોક્રેટ પક્ષના માણસોને અવળે રસ્તે ચડાવવા સારૂ યોજેલાં સૂત્રોથી આપણે ઠગાણું ભેંધ્યું નહીં. આપણે આપણી મિલકતનું વળતર માગણું ભેંધ્યું, અને જે પ્રાંતો કદાપિ ફ્રેંચ મટી ગયા નથી, તે પાછા લેવા ભેંધ્યું. આપણને જે આપણું પોતાનું છે તેજ ભેંધ્યું છીએ. ઇતિહાસમાં જે કૂરવાની ખરાબરી નથી, તે માટે આપણે વળતર માગીએ, તેની કેતું હૃદય ના પાડી શકે? હું સરકારના નામથી નહીં પણ ક્રાન્સના નામથી તમને અપીલ કરું છું.”

કેદીઓની સંખ્યા.

લંડન, ૫ મી જૂન.

આજે આમની સભામાં પોસ્ટ માસ્તર જનરલે જણાવ્યું, કે જર્મનીમાં બ્રિટિશ કેદીઓ હાલ ૪૨,૮૩૧ છે, અને વરસ પહેલાં ૩૦,૭૧૦ હતા; તથા ગ્રેટ બ્રિટનમાં જર્મન કેદીઓ હાલ ૫૮,૧૩૮ છે, અને ગયે વરસે ૪૦,૮૨૧ હતા.

ઇંગ્લેન્ડ ઉપર હુલામ ચડાવ.

લંડન, ૬ઠ્ઠી જૂન.

એફિરિયલી ખબર આપવામાં આવે છે, કે મંગળવાર રાતની ચડાઈમાં સોળ વિમાનોએ ભાગ લીધો છે. સવા છ વાગ્યે તેઓ ઇસેક્સનો કિનારો ઓળખ્યાં, અને તેમણે એ પ્રાંતનાં શહેરો ઉપર ઘોંઘ નાંખ્યા. બ્રિટિશ વિમાનો પાછળ પડવાથી દુશ્મનનાં બે વિમાનો હેઠે પડ્યાં છે, અને બાકીનાં દરિયા તરફ નહાસી ગયાં છે.

વહાણોનો વિનાશ.

લંડન, ૬ઠ્ઠી જૂન.

નૌકાખાતા તરફથી ખબર મળે છે, કે છેલ્લા અઠવાડિયામાં ૨,૬૬૩ વેપારી વહાણો બ્રિટિશ બંદરોમાં પહોંચ્યાં છે, અને ૨,૬૪૨ રવાના થયાં છે. સોળસો કરતાં વધારે ટનનાં પંદર અને એકાદ ટનનાં ત્રણ વહાણો ડુબી ગયેલ છે. સત્તર વહાણો ઉપરનો હુમલો નિષ્ફળ નીવડ્યો છે.

સખમરીન અને આગળોટ.

વૉશિંગ્ટન, ૭ મી જૂન.

એક અમેરિકન હથિયારખંધ આગળોટને એક જર્મન સખમરીનની સાથે લડાઈ થઈ છે. સખમરીન ૭,૦૦૦ વાર ફરથી દેખાઈ હતી, અને તેના પર કોઈ વાવટો ફરકતો નહોતો. આગળોટ પર અમેરિકન વાવટો ઉડતો હતો, અને તેણે દસ મિનિટ રાહ ભેંધેલી. સખમરીન ખાસે આવતાં આગળોટે તોપ છોડી, અને સખમરીને તેનો જવાબ આપ્યો. લડાઈ દોઢ કલાક સુધી ચાલી. સખમરીને ૩૫ ગોળા ફેંક્યા, અને આગળોટે ૨૫. આગળોટનો છેલ્લો ગોળો સખમરીનને વાગ્યો જણાય છે, કારણકે તે ઘોડી સેકંડ પાણી ઉપર ચડી, અને પછી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. આગળોટને નુકસાન થયું નથી.

ભાવનગર દરબારી છાપખાતુ.

પ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મગલાયાર, ૧૯મી જૂન, ૧૯૧૭.

[અંક ૨૬]

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીકી નંદકુવરબા, સી. આર્ચ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેરૂંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ:

મંગળવાર, ૧૯મી જૂન, ૧૯૧૭.

દુશ્મનોની દુષ્ટતા.

પ્રભાતે વચ્ચેના કાયદાનો જર્મનીએ ટેટલી રીતે ભંગ કરેલ છે, તે અગાઉ એક પ્રસંગે અમે સંક્ષેપમાં જણાવી ગયા છીએ. તે પછી એ વિષયનો ઘણો નવો પુરાવો એકઠો થયેલ છે. તમામ તપાસતાં એવું માનવાની ફરજ પડે છે, કે આત્મીયનોની પછી કોઈ પણ સંસ્કારવાળી પ્રભાતે જર્મનો, ઑસ્ટ્રિયનો, તથા માગીયરોના જેટલી દુષ્ટતા બતાવી નથી.

પ્રસિદ્ધ એસિક, ફ્રાન્કફર્ટ, અને ક્લોઝિન ગેસનો લડાઈમાં ઉપયોગ થયા પછી ટાઈફસ, કોલેરા, વગેરે વ્યાધિઓના જંતુઓના પણ લડાઈનાં હથિયાર તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. એમ ધારવાને કારણે છે, કે મિત્ર રાજ્યોનાં ઠાકોને અત્યુક દર્દનો ચેપ લગાડવાને જર્મન જંતુ-વિદ્યાના શોધકોએ યત્ન કર્યો હતો. જર્મન તથા ઑસ્ટ્રિયન વિક્રાનો, કે જેઓ સુલેહના વખતમાં ભયંકર દર્દોના જીવતા જંતુઓના અભ્યાસમાં પોતાનો જીવ પણ ઉદારતાથી ભોજનમાં નાખતા, તેમજ પોતાની પ્રયોગશાળાઓમાં શ્રમિકો, રૂમાનિયનો, ઇટાલિયનો, તથા બેલ્જિયનોને કૃત્રિમ રીતે વ્યાધિગ્રસ્ત કરવા સાફ હવાઓ તૈયાર કરેલી, એવું સિદ્ધ થયું છે.

જે જર્મનો તથા ઑસ્ટ્રિયનોની શક્તિ તેમની ધૂરી ધજાઓના જેટલી મોટી હોત, તો મૂરખ કોઈ નવી મરકીનો ભોગ થઇ પડત, તથા વિશ્વદુનો અંત આવત. સંક્ષેપમાં, યૂરોપમાં જંતુઓનો ઉપયોગ એવી ત્રાસદાયક રીતે કરેલ છે, કે તેમની સંસ્કૃતિ ઉપર હુમલાને માટે કાળી ટીકી રહેવાની. કન્ટ અને હુબોલ્ટના વખતમાં જર્મનીમાં જે નવું જીવન ભરાયેલું, તેમાંથી લૌકિક લાભો તેમજ પૂરેપૂરા લીધેલા; પણ તે લૌકિક લાભો તેમજ એવો ઉપયોગ કરેલો, કે તેમનો હાલના વખતનો સર્વોપરિ “સાયન્સ” ભણનાર પોલ એરલિક વિશ્વદુની મધ્યમાં તેથી વ્યથિત થઇને મરણ પામેલો.

જર્મન તથા ઑસ્ટ્રિયન રાજ્યકર્તા વર્ગોને તેમના વિદ્વાનોના નિઃસ્વાર્થી કામ તરફ લાગણી નહોતી. આમાંના શ્રેષ્ઠ માણસો પણ જે જ્ઞાનની સાથે રાજકીય સ્વતંત્રતા માટે પ્રયાસ કરતા, તો બેડીઓમાં પડતા. ગાંડીના લગભગ બધાને યુનિવર્સિટીમાં નીમલુકોની તથા માનપાનની લાચી અપાયેલી, કે જેથી તેઓ યુરોપીયન પ્રજાસત્તાના પક્ષનો ભાગ કરે, અને લડાઈના સંચાને વધારે મજબૂત બનાવવામાં ઉપયોગી થાય.

પરિણામ એ આપ્યું, કે વચલાં સામ્રાજ્યોના, એરી હવાઓના શોધનાર પ્રોફેસર ઓસવોલ્ડ જેવા, ઘણા આગેવાન વિદ્વાનો હૃદયહીન બની ગયા. તેઓ માનવ રાક્ષસો થયા, કારણકે તેમની પાસે સાધારણ લોકોના કરતાં વધારે હતી, અને અંતઃકરણ ઓછું હતું.

એ એક નોંધવા લાયક હકીકત છે, કે સંકસન સિપાઈઓ, કે જેમણે ફ્રાન્સની ચડાઈના પહેલા અઠવાડિયામાં બેરિયોના કરતાં પણ વધારે દુશ્મનખોરી કરેલી, તેઓ ત્રણ મહિના પછી પશ્ચિમ ગોખરા ઉપર સૌથી ઓછા અવિવેકી બની ગયા. બ્રિટિશ લશ્કરની સામે હોય, ત્યારે પ્રશિયન અચાનક હુમલાઓમાંથી પોતાના દુશ્મનોને બચાવવાને તેઓ યતન કરતા; અને એ પ્રમાણે યુરોપીઅન લડાઈની લાયકી તેમણે અત્યુક અંશે ટકાવી રાખેલી. માર્નની લડાઈમાં તેમની જે મોટી હાર યદ્યપિ, તેથી તેમના વર્તનમાં ઘણું સુધારો થયેલો સંભવે છે.

નવો સિપાઈ જેમ જેમ વધારે ઘડાતો બંધ છે, તેમ તેમ વધારે સ્થિર થાય છે. જલ્દ ઉપર વધારે અંકુશ હોવાથી તે બંધનીત પણ જેવો બની જતો નથી. એવો પુષ્કળ પુરાવો છે, કે ટ્યૂટન સિપાઈઓને પશ્ચિમમાં જ્યારે ખાઈઓમાં રહીને લડવાનું આપ્યું, ત્યારે તેમની રીત-ભાવ વધારે સૌમ્ય થવા લાગી. જર્મન લશ્કરી અમલદારોએ પોતાના કેદીઓ તરફ દ્વેષ અને બ્રિટિશ સિપાઈઓ ઘણું ખરાબ વર્તન ચલાવે છે, એવાં જૂઠાણાં ચલાવેલાં, કે જેથી સિપાઈઓ ઉશ્કેરાય, અને અગાઉના જેવી ક્રૂરતા ચલાવે, અને તાણે યતાં અચકાય. સોમની લડાઈમાં કેટલીક જર્મન ટોળીઓ એવી સ્થિતિમાં પકડાયેલી, કે જેમાં તેમનાથી કશું બને નહીં; છતાં તેઓ તાણે યતાં ગભરાતી હતી, કારણકે તેમને એમ કહેવામાં આવ્યું હતું, કે બ્રિટિશો જો કેદીઓને તરત મારી નાંખતા નથી, તો તેમની આંખો કાઢી લે છે! સારે નસીબે ટોળીમાં એક જર્મન એવો હતો, કે જેને બ્રિટિશ વર્તનનો અનુભવ હતો. ઘણી વાર તે પોતાના સોળાટીઓને સમજાવી શકેલો, કે “તાણે થવાનો અર્થ એટલોજ છે, કે આપણને આપણી લાઈનમાં જેવું રહેવાનું અને ખાવાનું મળે છે, તેના કરતાં બેહતર રહેવાનું અને ખાવાનું આપણને ઇંગ્લંડમાં મળશે.”

જે જર્મનો ફ્રેંચની સામે હતા, તેમનો કોપ પણ થોડી વારમાં ઓછો થયેલો. તેમને વધારે રીસ ચડાવવાને કેદીઓ તરફ ફ્રેંચોના વર્તનની પણ કંઈ કંઈ જુડી વાતો કહેવામાં આવેલી. પણ એ પદ્ધતિથી કશો લાભ થયેલો નહીં એમ જણાય છે, કે જર્મનીમાં ફ્રેંચો બ્રિટિશોના કરતાં વધારે ભલા અને દયાળુ છે, એવી શ્રદ્ધા હતી. જર્મન સિપાઈઓ, ફ્રેંચો ઘણા સંસ્કૃત લોકો છે, એમ આશ્ચર્યથી માની રહેલા; અને તેઓ હંમેશાં બ્રિટિશોના કરતાં તેમને વધારે સંખ્યામાં તાણે થતા. પણ જર્મન લશ્કરી અમલદારો પ્રસંગને પહોંચી વળે તેવા હતા. તેમણે ફ્રેંચ-આફ્રિકન સિપાઈઓના જંગલીપણાના કંઈ કંઈ ગોળા ચલાવેલા. હકીકત એ હતી, કે ફ્રાન્સે ઉપયોગમાં લીધેલા આફ્રિકન સિપાઈઓમાં ઘણાખરા આર્યો અને બર્બરો હતા, કે જેઓ ટુર્કના કરતાં ઊંચા પ્રકારના સુસલમાન હતા, અને જૂની ખાનદાની તથા નવી કબાચતમાં ફેળવાયેલા હોઈને પોતાના ફ્રેંચ અમલદારોના જેવાજ સભ્ય હતા. ઘણાખરા સુદાનીઓ પણ સુસલમાન હતા, અને જોકે તેમની નસોમાં હબ્બનીનું લોહી હતું, છતાં જેઓ અમેરિકાના આંતર વિગ્રહમાં લડેલા,

તે હુશીયોના જેવાજ સજ્જન હતા. પણ હુશ્યા અને શક્તિ જર્મન અમલદારોએ જર્મન સિપાઇઓના મન ઉપર એવુંજ કસાવી દીધું હતું, કે “જો તમે ફ્રાન્સના કાળા મિત્રોના હાથમાં પડશો, તો તમારી પૂરેપૂરી કમખબતી સમજવી.” આથી કરીને ૧૯૧૬ના ફેબ્રુઆરીમાં વર્ડનની આસપાસની મારામારીમાં, તથા ૧૯૧૬ના જુલાઇમાં સોમ ઉપર લા મેઇસનેટની આસપાસ કાપાકાપીમાં, જર્મનોએ ૧૯૧૪ના ઑગસ્ટ તથા સપ્ટેમ્બરના જેલુંજ જંગલીપણુ બતાવેલું.

પણ આગલી તથા પાછલી જર્મન કૂરતાની વચ્ચે એક મહત્વનો ભેદ આપણે જોઇ શકીએ છીએ. આગલા વખતમાં ટોઇક ગેલિયમ, ફેંચ, કે પોલિશ ગામડામાં ઉપરી અમલદારોને માત્ર નિયમનું બંધન દીધું કરવું પડતું, કે તરત એકિલાને આનંદ થાય એવા કેખાવો થતા. પણ પાછલા વખતમાં જર્મન સિપાઇઓ કૂરતાથી જરા કંટાળી ગયા હતા, અને પોતાનાં કર્મોનાં પરિણામનો તેમને કંઇક વિચાર આવતો હતો. જુડાણથી તેમની ઉશ્કેરણી કરવામાં આવતી હતી, અને તે જુડાણું કેટલાંક એવાં, કે જે સૌ લોકોને વાંચવા સારૂ છાપી પણ ન શકાય. પણ તે છતાં મોટા ભાગના જર્મન સિપાઇઓ કંઇક શંકાશીલ રહેલા, અને ઉપરીઓના હુકમોના નાખુશીથી અમલ કરતા. દુરમન અમલદારો પોતાના સિપાઇઓમાં કેવી કેવી વાતો ચલાવતા, તે “સર્બિયાની પહેલી ચડાઇમાં આર્દ્રો-હંગેરિયન લશ્કરે ચલાવેલી કૂરતાના રિપોર્ટ”ના ઇશ્રેણ તરજુમામાં જોઇ શકાય છે. સર્બિયન સરકારની વિનંતી ઉપરથી રિવત્ઝવેંડમાં લોગાનની યુનિ-વર્સિટીના આર. એ. રીઇસ નામે એક પ્રોફેસરે આર્દ્રો-હંગેરિયન લશ્કરની વર્તણૂક સંબંધી વપાસનું કામ માથે લીધેલું. તેણે સર્બિયાના મોટા ભાગમાં યુસાફરી કરી, અને ત્યાં તેણે ઘણા ઑસ્ત્રિયનો તથા હંગેરિયનો, અને સેંકડો સર્બિયનો, કે જેમણે દુરમનની હુલ્લા દીડી હતી, તેમની જુખાનીઓ લીધી. તેણે પોતાનું કામ એટલી ચોકસાઇથી કરેલું, કે ૧૯૧૧ના ઉન્ડાળા સુધી તેનો રિપોર્ટ ઇશ્રેણમાં છપાયેલો નહીં. એ વાંચતાં બ્રિટિશ પ્રજાની ભાગલીમાં મોટો ફેર-ફાર થયેલો, કારણકે બ્રિટિશો હમેશાં ઑસ્ત્રિયનોને તથા માગીયરોને પ્રશિયનો અથવા બવેરિયનો કરતાં વધારે માયાળુ તથા વધારે ઉદાર ગણતા આવ્યા હતા.

ઑસ્ત્રિયનો પૂર્વના બવેરિયનો છે, અને તુર્કોની સામે સૌથી આગળના જર્મન યોદ્ધાઓ છે. તેઓ તુર્કો વિરુદ્ધમાં જંગલી અને કૂર થતાં શીખ્યા હતા, અને જે કોટિઓને તુર્કોએ પશુ જેવા બનાવ્યા હતા, તેમની પહોંરનો ઉભી કરીને તેમણે સત્તરમી સદીના ધર્મ સંબંધી વિરોધમાં અતિશય બચકર તરવ દાખલ કર્યું હતું. જ્યારે તેમણે ઉત્તરના ઇટાલિયનોને તાબે કરેલા, ત્યારે લોંગરોને એટલી કૂરતાથી દબાવી દીધેલા, કે પોલ લોકોને જાણી દેવામાં પ્રશિયનોએ પણ તેવી કૂરતા પાડેલી નહીં. જ્યારે ઇટલીના મોટા ભાગમાંથી તેમને હાંકી કાઢવામાં આવ્યા, અને હંગેરિયનોને અચૂક હુકો આપવાની તેમને ફરજ પડી, તે પછી પણ યુરપમાં તેઓ સર્વોપરિ બુદ્ધિમાન તરીકે જાણી રહ્યા હતા. પ્રશિયનો કરતાં વધારે કુશળ હોવાથી પ્રજાને જાણી કેળવણી અથવા સ્વતંત્રતાનાં તરવો પ્રાપ્ત કરતી અટકાવીને તેમણે તેના મનને આંધળું બનાવી દીધું હતું. સુબેહના વખતમાં તેઓ કેટલીક કોમોને ખીણ કોમોની ઉપર રાખતા. ઉદાહરણ તરીકે, માગીયરો

THE KING AND QUEEN OF GREECE AND THEIR FAMILY, IN THE ROYAL PALACE, ATHENS.

THE KING AND QUEEN OF GREECE AND THEIR FAMILY, IN THE ROYAL PALACE, ATHENS.

રૂમાનિયન અને યીઝ રલાવ લોકોને હબાવવામાં ઑસ્ટ્રિયન સેવા બળવતા; અને યોસિનયાતા સુસલમાનો લટકાટ ચલાવીને ડાલ્મેશિયનો તથા સર્બોને ઑસ્ટ્રિયન શહેનશાહત તરફ વધારે અધીન બનાવતા.

ન્યાયે ઑસ્ટ્રિયનોએ સર્બિયા ઉપર ચડાઈ કરી, ત્યારે ખ્રિટનો, ફ્રેન્ચ, અમેરિકનો, વગેરે સાથે તેમણે જે ઐજન્મનો દંભ રાખ્યા કર્યો હતો, તે છોડી દીધો. સત્તરમી સદીની માફક તેમણે તરત બતાવી આપ્યું, કે ય'હા પેટની હરામખોરીમાં તેઓ પ્રશિયનોથી ચડી જાય છે. વિશ્વહની શરૂઆતથી તેઓ ફાટતી ગોળીઓનો મોટા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરતા આવ્યા હતા. હસ સાધારણ ગોળીઓની સાથે પંદર એવી ફાટતી ગોળીઓ વાપરવામાં આવતી હતી. સિપાઈઓને એ ગોળીઓ સંભાળથી વાપરવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું, અને જ્યાં એકજ સર્બ ઉપર નિશાન તાકી શકાય ત્યાં તે ન વાપરવાની સૂચના હતી; કારણકે એક ગોળીથી જ સિપાઈઓ મરી શકતા હતા, અને એવા મોટા જખમો થતા હતા, કે જખમી સિપાઈ જવદ્દેજ પાછો સાળે થઈ શકતો.

આગળ ચાલતાં ફાટતી ગોળીઓનો સંગ્રહ વધેલો જણાય છે. કારણકે ત્યારે સિપાઈઓને સૂચના થયેલી, કે ગોળીઓ જેમ સમૂહની ઉપર તેમ છૂટાછવાયા સર્બિયનો ઉપર પણ વાપરવામાં હરકત નથી. થોડા મહિના લડાઈ ચાલી, તે પછી ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયનો ડમ-ડમ ઠાઠુંસો બનાવવા લાગેલા. સરકારી કારખાનામાંથી મળેલી એવી પેટીઓ દુરમન પાસેથી પડાવવામાં આવી હતી. ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયનોએ એવી આશા રાખેલી, કે ૧૯૧૪ ની આખર સુધીમાં પોતે સર્બિયનો ઉપર પૂરેપૂરી કૃતેદ મેળવશે; અને તેમણે ફાટતી તથા ડમ-ડમ ગોળીઓનો ઉપયોગ કર્યોનો કશો સ્પષ્ટ પુરાવો તૂટી ગયેલા પહાડી લોકો પાસેથી મળી શક્યો નહીં.

જર્મનોનો એ સિદ્ધાંત છે, કે લડાઈમાં જંગલીપણ એ માનવ દયાનું સૌથી શુદ્ધ રૂપ છે, કારણકે સામેની પ્રજાઓને ત્રાસ આપીને તેથી વિરોધ દૂર કરી શકાય છે. ઑસ્ટ્રિયનો આ સિદ્ધાંતનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરતા હતા. શરૂઆતમાં જ સિપાઈઓને સર્બિયનો તરફ પાશવી દ્રોષની રિયતિમાં મૂકવાને ઑસ્ટ્રિયન લશ્કરી અમલદારોએ પગલાં લીધાં હતાં. કોટો, ડેલ્મેશિયનો, યોહાનિયનો, ન્હાના ઋષિયનો, અને પોલો—કે જેમનો સાઆજ્યનાં લશ્કરોનો મોટો ભાગ બનેલો હતો—તેઓ રલાવ હતા, અને બાલ્કનની અંદરના પોતાના રલાવ બંધુઓ તરફ સહલાવવાળા હતા. પણ આ નતિઓના જે આદર્શો પાછળથી કેદ થયેલા, અને જેમની પ્રોફેસર રીધસે જુબાનીઓ લીધેલી, તેમના કહેવા પ્રમાણે, તેઓ સર્બિયનોની સાથે લડવા ઉપરાંત તેમને હેરાન પણ કરે, તે સાડ રાક્ષસી સાધનો વાપરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમને કહેવામાં આવ્યું હતું, કે સર્બિયનો જખમી સિપાઈઓના અવયવો કાપી નાંખે છે. પરિણામ એ આવેલું, કે ઑસ્ટ્રિયન અને હંગેરિયન અમલદારોએ ચલાવેલી એ જૂઠી વાતોને લીધે દુરમનના હાથમાં પરેલા જખમી તથા બિનજખમી સર્બિયનોની છરા અને સંગીનોથી કતલ ચાલેલી.

એક વાર એક ઑસ્ટ્રિયન પાયદળની પલટન સરહદ ઓળંગતી હતી, ત્યારે તેને ઑસ્ટ્રિયન

લશ્કરી પોશાકમાં એક સિપાઈ બતાવવામાં આવેલો, કે જેનાં કાન અને કાંડાં કપાયેલાં હતાં. આ માણસને ઘોડે બેસાડીને લશ્કરની આગળ ફેરવવામાં આવેલો, અને અમલદારોએ લશ્કરને કહેલું, કે “તમે પણ જે તાબે થશો, તો તમારી આ દશા થવાની.” ઑસ્ટ્રિયનોએ જણાવેલું, કે એ માણસ એક કોટ હતો; પણ પ્રોફેસર રીઇસને એમ માનવાને કારણ મળેલ છે, કે એ માણસ એક સર્ગિયન હતો, કે જેની અમલદારોએ એવી દશા કરી હતી, અને પછી ઑસ્ટ્રિયન સિપાઈઓને સર્ગિયનોની વિરુદ્ધ ઉશ્કેરવા સાડ તેને એ પ્રમાણે ફેરવવામાં આવ્યો હતો. એક બીજી વાર તેરમી અને ઔદમી પલટનના ઘણા સિપાઈઓ ઑસ્ટ્રિયનોને શરણે થયેલા, અને તેમણે તેમની કરલ કરેલી; તથા ઇતિહાસ એવો બન્યો, કે એ કરતનો એક ફોટોગ્રાફ પાછળથી સર્ગિયન સરકારના હાથમાં આવેલો. મોનેસ્ટર ફરી જિતાયું, ત્યારે એક માયો ગયેલા જર્મન અમલદારનાં કપડાંમાંથી એવાંજ ખૂનોનો એક બીજો ફોટોગ્રાફ મળેલો. એ ફોટોગ્રાફ, એક ગામડાના મેયરને તથા બીજા પાંચ નિર્દોષ અને તવંગર ખેડુતોને એક જિપ્સીએ ફાંસીએ ચડાવેલા, તેનો હતો. ધારણા એવી હતી, કે ફેયતને પોતાના આગેવાનો કપાઈ જતાં ત્રાસ થાય.

સર્ગિયાની બિનલડાયક વસ્તીને બેલ્જિયમની તથા ઉત્તર અને પૂર્વની ફ્રાન્સની બિનલડાયક વસ્તીના કરતાં વધારે દુઃખ દેવામાં આવેલું. ઉદાહરણ તરીકે પ્રોફેસર રીઇસ પોતાના રિપોર્ટમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“જેના પર ચડાઈ થયેલી, તેવાં ઘણાં ગામડાંમાં ન્હાનામાં ન્હાનીથી મોટામાં મોટી યુધ્ધી લગભગ તમામ ઔરતોની લાજ બટવામાં આવી હતી. ૨૬ મી પલટનને એક આદમી જણાયે છે, કે ‘અમને હુકમ થયો હતો, તથા એ હુકમ અમને વાંચી બતાવવામાં આવ્યો હતો, કે લડાઈ દરમિયાન જે કેઇ અમારા હાથમાં પડે તેને મારી નાંખવા અને બાળી મૂકવા, અને ફરેક સર્ગિયન વસ્તુનો નાશ કરવો’”.

સર્ગિયામાં વર્તાવેલા ત્રાસની કહાણી એટલી લાંબી છે, કે તેનો સંક્ષેપ થઈ શકે નહીં. બાળકોને સંગીનોથી મારી નાંખવામાં આવેલાં, અને ગામડિયાઓને તેમના દેવળમાં ઘેરી લેવામાં આવેલા, તથા દાડગોળાના બચાવની ખાતર તેમને લોહાંથી વધ થયેલો. બેલ્જિયમના કરતાં વધારે વાર પુરુષો, ઔરતો, તથા છોકરાંને લડાઈમાં આગળ લાલ તરીકે વાપરવામાં આવેલાં; અને વૃદ્ધ પુરુષો, સ્ત્રીઓ તથા બાળકો સહિત મકાનો બાળી નાંખવાનું કામ મોટા પાયા પર ચાલેલું. બિનલડાયક વસ્તીનાં સુમારે ચાર હજાર માણસો પહેલી ટૂંકા વખતની ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયન ચડાઈમાં આ રીતે મારી નાંખવામાં આવેલાં, એવો અંકસંદો થયેલો છે; જેમાંનાં ઘણાંને જીવતાં બાળી મૂકેલાં, અથવા મૃત્યુ પહેલાં તેમના અવયવોના કકડા કરેલા. તે વખતે સર્ગિયન મુલકનો થોડોજ ભાગ દુશ્મનના કબજામાં હતો, એટલે બલિદાનોની સરાસરી ઘણી આવેલી.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં બીજી શખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર,

—:૦:—

સામાન્ય સ્થિતિ.

જુદા જુદા મોખરા તરફ નજર કરતાં પહેલી એ વાત ધ્યાનમાં આવે છે, કે ઋષિયાની સ્થિતિ હજી સ્થિર થઈ નથી. સિપાઈઓ દુશ્મનની સાથે લાઇબ્રેરી કરે છે; અને નવી સરકારની સત્તા હજી જામી નથી. પશ્ચિમમાં બ્રિટિશ ધસારો ઠીક આગળ વધ્યો છે, અને ફ્રેંચ વિક્રમો સારા ભેરમાં છે. પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનની અને અમેરિકાની મહદથી મિત્ર રાજ્યોના પગમાં નવું બળ આગ્યું છે. પણ સખમરીનવું સંકટ હજી દૂર થયું નથી; હવાઇ હુમલાઓ હજી લંડન અને બીજાં શહેરોને હેરાન કર્યા કરે છે; અને કટાકટીનો મામલો હજી લંબાયો, તથા ભયંકર થયો, એવી નિશાનીઓ છે.

મેક્સિકોનો કબજો.

લંડન, ૮ મી જૂન.

પ્રીટ્ઝ માર્શલ સર ડગલસ હેગ શુક્રવારે જાહેર આપે છે, કે "ગઈ કાલે જે સ્થાનક કબજે થયું, તે પશ્ચિમ મોખરા ઉપરનાં દુશ્મનનાં મજબૂત સ્થાનોમાંનું એક છે. તેથી ધ્રુવ ઉપર મારો ચલાવી શકાય એવું હતું, અને સંપૂર્ણ અવલોકન કરવાની દુશ્મનને અનુકૂળતા હતી. એક માઇલ સુધી બચાવનાં સાધનો પથરાયાં હતાં. શુક્રવારમાં ત્રણ ઉપર દસ મિનિટે ૧૬ ઊંડી મુરગો એકસાથે ફોડવામાં આવી હતી, જેથી દુશ્મનની લાઇનના ઘણા ભાગ તૂટી ગયા હતા. મેક્સિકો કબજે કરતાં બહુ વખત લાગ્યો નથી. આસપાસ પણ એત્રણ ગામડાં જિતાઈ ગયાં છે.

જાનિનાનો કબજો.

રોમ, ૧૦ મી જૂન.

ધટાલિયનોએ જાનિનાનો કબજો લીધેલ છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના ઉદ્દેશો.

વૉશિંગ્ટન, ૧૦ મી જૂન.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને ઋષિયન સરકાર તરફ એક લેખ મોકલ્યો છે, જે અમેરિકન એલચીએ પિતૃએડમાં જરૂ કરેલ છે. અંદર લખેલું છે, કે "અમેરિકાના પ્રતિનિધિઓ ઋષિયાને મુલાકાત આપનાર છે, તે પ્રસંગે બધા લોકોની સ્વતંત્રતા માટે આદરેલો ચાલુ વિચાર ફેલ્ડમાં જાણવા સાફ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના મનમાં વિચારની અંદર પ્રવેશ કરતાં જે ઉદ્દેશો હતા, તે સ્પષ્ટ કરવા યોગ્ય છે. અમેરિકાને કશા લાભની કે કશી મોટાઈની ધરજા નથી; તે મોતાના કશા સ્વાર્થી હેતુ માટે લડતું નથી; પણ સર્વત્ર નિરંકુશ આપજીદીમાંથી લોકોનો છુટકારો થાય, તે માટે લડે છે. જર્મનીના રાજ્યકર્તા વગેરે હમણાં એવીજ ઉદાર ભાષા વાપરવા લાગ્યા છે, પણ તેમનો ઉદ્દેશ માત્ર પોતે મેળવી લીધેલી સત્તા ટકાવી રાખવાનો છે. * * * પ્રથમ, કરેલાં નુકસાનોનો ખદલો વાળવો જોઈએ, અને તેવાં ફરીને ન થાય તે માટે પુરતી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ.

* * * સિદ્ધાંત ખુલ્લો છે:—કે કોઈ પણ લોકોને તેઓ ન ઇચ્છતા હોય તેવા રાજ્યની નીચે મૂકવા ન જોઈએ; લોકોને જીવન અને સ્વતંત્રતાનો પ્રસંગ મળે, તે કારણ સિવાય કોઈ પણ મુલક એક હાથમાંથી બીજા હાથમાં જવો ન જોઈએ; અને ખુદી હાનિ થઈ હોય તેના બદલા સિવાય બીજાં કશાં વળતર માટે આગ્રહ ન જોઈએ. * * * માણસજાતની બંધુતા એ માત્ર સુંદર પણ ખાલી શબ્દ રહેવો ન જોઈએ; તથા તેને પ્રમળ અને વાસ્તવિક રૂપ આપવું જોઈએ.”

આધરિશ કન્વેન્શન.

લંડન, ૧૧ મી જૂન.

આજે આમની સભામાં મિ. લૉઇડ જ્યોન્સે આધરિશ કન્વેન્શનનું બંધારણ જાહેર કરેલ છે. સરકારે યરગણાં તથા ટપ્પાની કાઉન્સિલોને પોતાના પ્રમુખોને મોકલવા આમંત્રણ કર્યું છે. ચાર રોમન કૃથલિક બિશપો દેવાલયોના પ્રતિનિધિ થશે. ડબ્લિન, બેલફાસ્ટ, તથા કૉર્કની વેપારની એજન્ડાના પ્રમુખોને આમંત્રણ થશે; અને આધરિશ મન્નૂર વર્ગના પાંચ પ્રતિનિધિઓ આવશે. મિ. રેડમન્ડ તથા સર જૉન હૉન્સલેને પોતપોતાના પક્ષના પાંચ પ્રતિનિધિ ચૂંટવાનું કહેવામાં આવશે; મિ. એપ્પાયનને પોતાના બે અનુયાયી મોકલવાનું; આધરિશ અમીરોને બે તપા દક્ષિણ આયર્લેન્ડના યુનિયનિસ્ટોને પાંચ પ્રતિનિધિ આપવાનું કહેવામાં આવશે. સિન ફેનરો માટે પણ પાંચ જગ્યા રીજર્ડ રહેશે. સરકાર બધા પક્ષના આધરિશોમાંથી પંદર આગેવાનોની ચૂંટણી કરશે. કુલ સંખ્યા ૧૦૧ ની થશે. સરકાર ઇચ્છે છે, કે પ્રમુખની ચૂંટણી કન્વેન્શન પોતે કરે તો સારું, છતાં પ્રમુખ નીમવાને તથા રાજીજી પાસે તેનું નામ રજુ કરવાને પણ તે તૈયાર છે.

ગ્રીસની ગાદી.

લંડન, ૧૩ મી જૂન.

અંત્યેસથી વાર છે, કે રાજા કૉન્સ્ટન્ટાઇને પોતાના પુત્ર એલેક્ઝાંડરના લાભમાં ગાદી ઠોડી લીધી છે. રક્ષક રાજ્યોએ માગણી કરેલી, કે રાજા કૉન્સ્ટન્ટાઇને ગાદી છોડવી જોઈએ, અને યુવરાજ સિવાય બીજા કોઈને ગાદી પર બેસાડવો જોઈએ, તેના પરિણામે ઉપર પ્રમાણે બન્યું છે. શાહજાહા એલેક્ઝાંડરે રાજા તરીકે સોગવન લીધા છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે ગ્રીસના માલ રાજારાણીનો એક જાંવો પણ સુંદર સફરુંજ દોટાશાક અને અમારા વાંચનારાઓને લેટ આપીએ છીએ.

સાવનવર દરબારી છાપખાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૬ મી જૂન, ૧૯૧૭.

[અંક ૩૦.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનમરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેચવાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૬ મી જૂન, ૧૯૧૭.

દુશ્મનોની હુકમ.

(જયા અંકથી ચાલુ.)

પ્રોફેસર રીઇસ લખે છે:—

“પુરાવાથી સાબિત થાય છે, કે દુશ્મનના સિપાઇઓએ જે રીતે મારામારી અને કર્તવ્ય લાવેલી, તે અત્યુક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે હતી. એ એક ઉચ્છેદની પદ્ધતિ હતી, કે જે ખુણાં શહેરો ઉપર ગોળાઓ ફેંકવામાં પણ પ્રગટ થયેલી, તથા મકાનો અને હુપડાંઓનો નાશ કરવામાં. ફરેક લશ્કરમાં જેવા હુરામખોરો હોય છે તેવા છટાછવાયા હુરામખોરોનાં એ ફૂર કૃત્ય માની શકાય તેમ નથી. મારી વપાસથી મારી ખાતરી થઈ છે, કે બિનલડાયક વસ્તીના મોટા ભાગે બિલકુલ ગોળીઓ છોડી નથી, કે ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયન લશ્કર તરફ દુશ્મનાવટનું બીજું કશું કૃત્ય કર્યું નથી. જ્યારે કોઈ પણ લશ્કર પોતાની વિરુદ્ધ લડતમાં ભાગ લેવા માટે બિનલડાયક વસ્તીને દેહાંતકાર કરે છે, ત્યારે અપરાધીઓને ગોળીઓ દેવામાં આવે છે. છતાં ભોગ થઈ પડેલાની લગભગ અર્ધાં-અર્ધ સંખ્યાને કાંતો સંખ્યાનોથી અથવા લાઠીથી મારી નાંખવામાં આવેલી, અથવા ફાંસીએ ચડાવેલી, અથવા જીવતાં ગાળી મૂકેલી. ઑસ્ટ્રિયન અમલદારોએ મોટા મોટા બચાવ કર્યો છે, તે ચાંદો તેમ નથી. તેમના લશ્કરે નિયમિત રીતે સંહારની પદ્ધતિનું અનુસરણ કર્યું છે; અને વૃદ્ધ પુરુષો, સ્ત્રીઓ, તથા બાળકોની કર્તવ્ય એ પદ્ધતિનો એક ભાગ છે.”

ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયન લશ્કરના ઉચ્ચ અમલદારોએ એક આપાનિયું પોતાના સિપાઇઓમાં વહેંચ્યું હતું, જેમાં એક વાક્યકલાપ નીચે પ્રમાણે છે:—

“સર્મિયાની વસ્તી તરફ નિર્ભયતા અસહ્ય સંબંધી સંચના.

“લડાઈ આપણને એવા એક દેશમાં લઈ જાય છે, કે જેની વસ્તીને આપણા તરફ અતિશય ધિક્કાર છે, એવા દેશમાં, કે જ્યાં, એવાજેવાના બનાવથી જાણીતું છે તેમ, ઉપલા વર્ગોમાં ખૂનની પણ દંડગ્રસ્ત કરવામાં આવે છે, બલકે તારીફ થાય છે.

“આ પ્રકારની વસ્તીની સાથે વર્તન કરવામાં મહેરબાની અને હૃદયનું માયાળુપણું અસ્થાને છે. એ શુભો દ્વાનિકારક પણ છે, કારણકે એવી ભાગણીઓ, કે જેનો ઉપયોગ લડાઈમાં કોઈ વાર થઈ શકે છે, તેથી આપણાં પોતાનાં લશ્કરોને બચાવના સંભવ છે.

“તેટલા માટે હું હુકમ આપું છું, કે લડાઈ ન્યાં સુધી ચાલે, ત્યાં સુધી દરેક માણસ તરફ અતિશય સખ્તાઈ, અતિશય કઠોરતા, તથા અતિશય અવિશ્વાસનું વર્તન ચલાવવું.”

“કોઈ ગામની વચ્ચે યદને પસાર થતાં પકડેલા હામીઓને બનતાં સુધી પછવાડાના કોઈક માગ સુધી પહોંચાડવા, અને એ પ્રદેશમાં જો એક પણ ગોળી ફૂટી હોય, તો તેમને એકસાથે કાલ કરવા.”

“કોઈ પણ માણસ જો ખુદલા પ્રદેશમાં, અને ખાસ કરીને જો જંગલમાં જોવામાં આવે, તો એમ સમજવું, કે તે એક ટોળીનો માણસ છે, કે જેણે હથિયારો ક્યાંક છુપાવ્યાં છે, કે જે હથિયારો શોધી કાઢવાનો આપણને વખત નથી. આ માણસો જો જરા પણ શકપડતા લાગે, તો તેમને કાપી નાંખવા.”

“ફરી એક વાર કહેવાનું, કે નિયમો પાળવા, અને મોતો સાચવવો; પણ સખ્તાઈ તથા કઠોરતા વધારેમાં વધારે વાપરવી!”

ઑસ્ટ્રિયનોને તેમજ યૂરપના તમામ જનરલ સ્ટાફને ખબર હતી, કે સર્બિયા આગલા વિગ્હોથી એટલું ધાકેલું હતું, કે લડતા લશ્કરને વાસ્તેજ તે લશ્કરી પોશાક પૂરો પાડી શકે તેવું હતું, અને ખીજ વાર જોલાવેલા માણસોના માત્ર ન્હાના ભાગને માટે. એ ખીજ વાર જોલાવેલા માણસોમાંના ઘણાખરા તથા ત્રીજ વાર જોલાવેલા તમામ સિપાઈઓ પોતાનાં સાધારણ કપડાં પહેરીને લડતા હતા. પણ ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયન અમલદારોએ હુકમ કરેલો, કે કોઈ પણ લશ્કરી પોશાક વગરના હથિયારોનું સર્બિયનોને દેદ કરવા નહીં, પણ તરત મારી નાંખવા. ચડી આવનાર લશ્કરે આ સૂચનાઓનો ધરાધર અમલ કરેલો, અને દેશને લૂટવામાં પણ કશું બાકી રાખેલું નહીં.

જોરિનયામાંથી મુસલમાન જેહુનોને કુચ કરતાં લશ્કરોની સાથે ચાલવાને નીમવામાં આવ્યા હતા, અને કેટલીઓના જણાવ્યા પ્રમાણે, આ લૂટારાની ટોળીઓના હાથલાથી તે સિપાઈઓમાં પણ લોહીની ધ્વજા બેસેલી, કે જેઓ ખાનગી જિંદગીમાં કુટુંબોના માયાળુ પિતાઓ હતા. ૧૯૧૫ ની પાનખરમાં અને શિશિરમાં, ત્યારે સર્બિયાને ઘેરી લેવામાં બદગરો, ઑસ્ટ્રિયનો, માગીયરો, તથા જર્મનોની સાથે બળ્યા, ત્યારે જે જે જન્મ્યું, તેની કહાણી લગભગ ન માની શકાય તેવી છે. મુલક ઉચ્છેદ કરનારાઓના હાથમાં હતો, તે અરસામાં તેમનો દેખીતો ઉદ્દેશ એ જણાતો હતો, કે સર્બિયન બતિના સ્વતંત્ર વાગનો નાશ કરવો, અને દેશને ફરીથી વધાવવો, કે જેથી ખર્લિન-બગદાદની યોજનાનો આ મહત્વનો ભાગ હુમેશાંને માટે પૂરેપૂરો તાબે રહે. એમ કહેવામાં કશી અતિશયોક્તિ નથી, કે સર્બિયન પ્રજાએ સહેલી વેદનાની સાથે અર્વાચીન કાલમાં કશાની સરખામણી થઈ શકે તેમ નથી. સત્તરમી સદીમાં ઑસ્ટ્રિયન જંગલીપણાથી જર્મનીને એટલું સહન કરવું પડ્યું નહીં હોય; અને બદગરો તથા ઑસ્ટ્રિયનોને હાથે સર્બિયાની જેવી દશા થયેલી, તેવી બલ્ગેરિયાની પોતાની તુર્કોના અમલમાં પણ થયેલી નહીં.

ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયન અમલદારોએ પ્રથમ તો કબજો થયેલા મુલકના રહેવાસીઓ તરફ માયાળુ વર્તન ચલાવવાનો દેખાવ માત્ર તટસ્થ રાજ્યોનાં મેડિકલ મિશનો, વર્તમાનપત્રોના લેખકો, તથા ખીલ મુસાફરો ઉપર સારી અસર કરવા સાડા ધારણ કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે જિતાયેલ સર્જિયામાંથી તમામ તટસ્થોને બંધ કર્યાં, તથા અમેરિકન અને ખીલ મેડિકલ મિશનોને રબ મળી, ત્યારે ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયનોએ દેશનિકાલ, ઠેઠ, અને કલથી વસ્તી ચોષી કરવાનું કામ ચાર-બસું. આર્ચબુક ફેડરિકે અપરાધોની એક યાદી બનાવેલી, જેમાં નીચે પ્રમાણે અપરાધો સાડા મોતની સજા રાખવામાં આવી હતી:—(૧) છતનારાઓની મંજૂરી કરતાં વધારે ધોરાક ઘરમાં રાખવા વાસ્તે; (૨) બે વાર તાંબાનાં વાંસણો આપી દેવાનો હુકમ થયા પછી એ વાંસણોની માલેકી વાસ્તે; (૩) પરાયા માણસોની વચ્ચે લખેલા સંદેશા લખ જવા વાસ્તે; (૪) ન્હાસી જતા કેદીઓને ધોરાક, આશ્રય, કે કપડાં આપવા વાસ્તે. કોઇ પણ જાણુસ ખબર આપે, કે ઘણું કરીને મોત થતું, કારણકે “કોર્ટ માર્શલ” માત્ર દેખાવની હતી. ઝાહિર રીતે વધ કરીને તથા મુઠાંઓને ખુલાસા રાખીને ઑસ્ટ્રો-હંગેરિયનોએ પ્રજાને ત્રાસ આપવાનો યત્ન કરેલો. ડાન્યુબની ખેલી તરફ કામ કરવાને સુમારે સાઠ હજાર માણસોને લઈ જવામાં આવેલા, દુશ્મનો બધા આગેવાન માણસોની પૂઠે પડેલા, કે જેથી સર્જિયાને સ્વાભાવિક આગેવાનો તથા સલાહકારો ન રહે, અને તે ઉક નિરાધાર બની જાય.

ગ્રેટ બ્રિટન, ફ્રાન્સ, તથા બેલ્જિયમમાં જર્મનનું લક્ષણ પૂરેપૂરું જણાઇ ગયું. પણ, પ્રોફેસર રીઇસ કહે છે તે પ્રમાણે, ઑસ્ટ્રિયનોએ સુલેહના વખતમાં આનંદી આદમીઓ તરીકે આખરૂં ગણવી હતી. યુરપના આ મોટામાં મોટા જુલમગારોની એ યોટી આખરૂંથી પશ્ચિમનાં મિત્ર રાજ્યો ભ્રમિત થયેલાં. ક્રિયામાં ઑસ્ટ્રિયનો તથા પ્રશિયનો વચ્ચે કરો લેઠ નહોતો, કારણકે પ્રશિયનો ઑસ્ટ્રિયનોની પાયરી સુધી પહોંચી ગયા હતા. ઑસ્ટ્રિયા તથા હંગેરીના લગાયક વર્ગોને જર્મનો પાસેથી કોઇ પણ ફૂરતા શીખવી પડે, એવું નહોતું.

તેઓ હુમ્મશાં સાવધાન અને તૈયારીઓમાં વધારે સખૂરીવાળા હતા. વિશ્વ સળગી ઉઠ્યો, તે પહેલાં ઘણા વખતથી તેઓ સર્જિયનોની નિંદા ફેલાવ્યા કરતા હતા. નિંદાની કળામાં પ્રશિયનોએ એટલી કુશળતા બતાવી નથી, એમ કબૂલ કરવું જોઇએ.

પણ જર્મનીની સત્તા ચડિયાતી હોવાથી બીન ઉપર, દરિયા ઉપર, તથા હવામાં ધ્વજોનોની લડાઇનું ખરૂં સ્વરૂપ તેણે જ બતાવી આપ્યું છે. તેની રાજનીતિની ઓફિશલ ઝાહિરાવ તો ૧૯૧૭ ની શરૂઆતમાં જ થયેલી છે, પણ તેનું અનુસરણ લાંબો વખત પહેલાંથી થતું આવ્યું છે. બેલ્જિયમ તથા ફ્રાન્સમાં આગ અને સગીનથી તેને ઉપદેશ થયેલો છે, જોકે મિશનરીઓ લૂવાંના જેવી પારિસની દશા ન કરી શક્યા, તેથી ત્યાં પ્રથમ તેને ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હતો. પણ એ વખતે સુદાં જર્મન પૂર્વ આફ્રિકામાં કર્નલ વૉન લેટાઉ ફારુક કરીને એક જર્મન કમાન્ડર હતો, કે જે ખરાબર નવા સિદ્ધાંત પ્રમાણે આચરણ કરતો હતો.

બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકાની પહેલી ચડાઇ બરાબર વ્યવસ્થિત નહોતી, અને તે લેટાઉ ફારુકની

સામે સફળ થયેલી નહીં. પરિણામ એ આવ્યું, કે ભૂમધ્યરેખા ઉપર વિશાળ સુલકનો તે ધણી ધધ પડ્યો. દેશીઓ ઉપરના તેના અધિકારમાં ફેરફાર થયો હતો; અને રાહસિયા, ટેંગો સ્ટેટ, તથા બ્રિટિશ પૂર્વ આફ્રિકાની સરહદો ઉપર હુમલો કરવાના માર્ગો તેને માટે ખુલા હતા. તેની પાસે દારૂગોળાનો પુષ્કળ સંચય હતો, હજારો ગોરા સિપાઈઓ તથા તેથી ઘસગણા વધારે કાળા સિપાઈઓ હતા, અને ડોનિસબર્ગની તોષણ હતી. તેણે ધારેલું, કે કોઈ તેને છતી શકશે નહીં; અને યુરપમાં પણ જર્મન શહેનશાહત બધા હુમલામાં ટકી રહેશે, તેથી તેને યોગ્યને કોઈ સજા કરી શકશે નહીં. એટલે તેણે જે બ્રિટનો હાથમાં આવ્યા તેમના પર પોતાની રીસ ઉતારવા માંડી. યુનિવર્સિટીમાં કેળવાયેલા માણસો, તવંગર કૃષિકારો, મિશનરીઓ, તથા લડાઈના કેદીઓની શુભામોના જેવી સ્થિતિ કરવામાં આવેલી; અને બ્રિટિશ બાનુઓ તરફ જંગલી વર્તન થયેલું. ઓરતોને સરકારી શુભામે તરીકે દર રાજ છ કલાક કામ કરવું પડ્યું, તથા મોટી ઉમરની અને અશક્ત સ્ત્રીઓ પણ જે કામ કરવાની ના પાડતી, તે તેમને ભૂખે મારવાની ધારતી આપવામાં આવતી.

એક પ્રસંગે ત્રીશ બ્રિટિશ બાનુઓને, નવ બ્રિટનો તથા ચાળીશ દેશીઓ સહિત, એક લોહાના ઓરડામાં લગભગ અડતાળીશ કલાક સુધી કયાં સ્વચ્છતાનાં સાધનો વગર ગોંધાઈ રહેલું પડ્યું હતું, અને ઘણા વખત સુધી તેમને રાતલી અને પાણી પણ મળેલાં નહીં. દારૂ પીને અર્ધ છાકટા થયેલા ચોરીદારો તેમની ઉપર મૂકવામાં આવેલા, અને તેમને સખત વેદના થયેલી, ખીજે વખતે બ્રિટિશ ઓરતોને બાણીબૂઝને ભૂખે મારવામાં આવેલી, અને જેમાં કશી સભ્યતા સચવાય નહીં તેવી સ્થિતિમાં રાખવામાં આવેલી, એકે બોરાક અને છૂટા તંબુઓ સહેલાઈથી મળી શક્યા હોત. જર્મન સ્ટાફના ઉપરી કપ્તાન વિલમને એક પ્રસંગે ખુલ્લો હુકમ આપેલો, કે બ્રિટિશ ઓરતોને બોરાક વગર રહેવા દેવી.

જર્મનોના ઉદ્દેશ એ હતો, કે બ્રિટિશ આગરૂનો નાશ કરવો. આ હેતુથી તેમણે સિવિલિયન તથા લડાઈના કેદીઓ પાસે કાળા માણસોને ઉપરી રાખીને હલકામાં હલકું કામ કરાવેલું. એક છાવણીમાં જે બોરાક આપવામાં આવેલો, તે એવી હલકી બાજરીનો હતો, કે જે કાળા લોકો પોતે ખાઈ શકતા નહીં, પણ માત્ર ચીર દારૂગોળાવવામાં વાપરતા. ખાનારાંને તેથી પેટમાં પીડ ચાલેલી, એકે સારો બોરાક જે કલાકમાં લાવી શકાયો હોત. અધ નાગા બ્રિટિશ કેદીઓને શેરીઓમાં લારીઓ ખેંચવી પડેલી, અને દેશી મકાનોનાં સંકાસ સાફ કરવાની ફરજ પડેલી. દેશીઓ ગોરા શુભામોની મશકરી કરતા; અને જે તેઓ ફરિયાદ કરતા, તે ત્રણ દિવસ માત્ર લાખરી અને પાણી ઉપર રહેવાની તેમને સજા થતી. બ્રિટિશ સ્ત્રીપુરુષોની અધોગતિની વાતો જર્મનોએ લાંબે સુધી આખા આફ્રિકામાં ફેલાવેલી.

મેજર વૉલ્ટર હાવર્ડ, કે જે લડાઈની શરૂઆતમાં જ પકડાયો હતો, અને હજી કેદી છે, તેણે ૧૯૧૬ ના નવેમ્બરમાં છૂટા થયેલા એક સિવિલિયન મારફત પોતાના અનુભવનો

હેવાલ મોકલ્યો હતો. તેણે ન્હાસી જવાને યત્ન કરેલો, પણ ચાર રાત જાળમાં ભટક્યા પછી જર્મન દેશી સિપાઇઓએ તેને પકડ્યો હતો. તે અધિયન સિવિલિયને લખેલું કે :—

“તે સૌએ તેની સાથે બહુ ખરાબ વર્તન કરેલું, તેની બે પાંસળીઓ લાંગેડી, જડબું છૂંદી નાંખેલું, તથા તે છાવણીમાં આવ્યો, ત્યારે ઝાળખી શકાય એવી સ્થિતિમાં રહેલો નહીં. ઘણા મહિનાઓ સુધી તેને લોથરામાં ગોંધી રાખવામાં આવેલો, કે જેમાં તાજી હવા બિલકુલ આવી શકતી નહોતી; અને ગોરા ચોકીદારે તેમજ આસ્કરીઓ તેને ગાળો લાંડતા. અમને જે ખોરાક મળતો, તે નીરંગી ખાંધાવાળા માણસોનેય ન પચે તેવો હતો; પણ બિચારે મેજર હાવર્ડ છૂંદાયેલા જડબાને લીધે અતિશય હેરાન હતો, કારણકે તેનાથી આવી શકાતું નહોતું. જર્મનો તેના લશ્કરી હોદ્દાને સ્વીકારતા નહોતા, એટલે તેને સિવિલિયનો તથા નોકરાની સાથે મનૂરી કરવી પડતી. અમારી પાસે તેઓ જે કામ કરાવતા, તેનો હેતુ એજ હતો, કે દેશીઓની દૃષ્ટિમાં અમને ઉતારી પડાય. તેઓ સારી રીતે સફળ થયેલા.”

“અમારામાંના ઘણાખરાને લેજવાળી ઝમીન ઉપર સૂવું પડતું હતું, અને એટલી ગિદીમાં રહેતા હતા, કે ગંદા ઘાસની પથારીઓ ઉપરજ અમારે ખાવાનું લેવું પડતું. વંડામાં કશે છાંયો નહોતો, અને બળતણ માટે અમને લીલાં લાકડાં મળતાં, કે જે ફાડવાનું કામ અમારે જાતે કરવાનું હતું. ધૂમાડાથી અને સખ્ત તડકાથી અમને અતિશય કષ્ટ થતું. હું તમને કહી શકું, સહેબ, કે અમે દીન અને દુઃખી દેખાતા હતા, તથા તેવાજ થઈ ગયા હતા. અમારો ઉપરી અમલદાર મેજર વાન ચોરાવેસ્ટ કરીને હતો, તેને અમે વાંધો લખી મોકલેલો, અને તે પર મેજર હાવર્ડ સહી કરેલી. ખીજે દિવસે તે શરૂઆતમાં આવ્યો, અમને કંઈ કંઈ ખરાબ શખે કહ્યા, અને ધમકી આપી, કે જો વાંધો ઉઠાવશે, તો તમને લગાયક અદાલત પાસે ઉભા કરીને ગોળીએ દેવામાં આવશે. તેણે ત્રણ દિવસ સુધી અમને અપાતું માંસ બંધ કર્યું, અને અમારે ભાત તથા મક્કાઈથી નિર્વાહ કરવો પડ્યો, મેજર હાવર્ડની એવી ઇચ્છા છે, કે તમારે આ હકીકત વજનદાર વર્તમાનપત્રોમાં પ્રગટ કરવી. તેટલા માટે તમને લખવાનો તેણે મને આશ્રય કર્યો છે. જે કાગળની કાપલી હું સાચે ખીડું છું, તે તેની ચોતાની લખેલી છે. વધારે આપવાની તેની હિંમત ચાલેલી નહીં, કે રજીને મારી ઝડતી લેવાય, અને મને સજા થાય. તેની બધી કાયરીઓ જપ્ત કરવામાં આવેલ છે, અને ઝડતી લેવાયા અગાઉ કાગળનો એક ટુકડો પણ લેવાની અમારી છાતી ચાલતી નહોતી.”

પૂર્વ આફ્રિકામાં જર્મનો જખમી બ્રિટિશ સિપાઇઓને કાંતો ગોળીએ દેતા, અથવા સંગીનોથી કાપી નાંખતા. આનો પહેલો પુરાવો ૧૯૧૪ના સપ્ટેમ્બરની ૨૬ મી તારીખે મળેલો. એ તારીખે ઇસિયટ કરીને એક સિપાઇને પગમાં ગોળી વાગેલી, અને તેને ઉપાડી જવાને લાન્સ-કોરપોરલ બારિન્જ હથિયાર વગરનો પાસે ઉભો હતો. એ લાન્સ-કોરપોરલ ફરી ભવામાં આવેલો નહીં, અને જ્યારે એ ઝમીન પાછી હાથમાં આવી, ત્યારે ઇસિયટનું શરીર ગળી આવેલું. તેનું માથું એક ગોળીથી વીંધાયેલું હતું, અને ગરદન ઉપર સંગીનનો જખમ હતો. ખીજે એક

સિપાઈ નરમ અણીની ગોળીથી મરી ગયેલો માલુમ પડ્યો હતો, અને તપાસની એક બ્રિટિશ અદાલતે નિર્ણય કરેલો, કે જર્મનો કમ-કમ બાતની નરમ અણીની ગોળીઓ વાપરતા હતા. બ્રિટિશ પક્ષમાં હોવાના શકદાર સુસલમાન દેશીઓને ચાખખા મારી મારીને અથવા ધીજી રીતે પૂરા કરવામાં આવેલા. કેટલેક પ્રસંગે તેમની ઓરતો વધા બુવાન દીકરીઓની લાજ પણ લૂટવામાં આવેલી.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં જારી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—:૦:—

સામાન્ય સ્થિતિ.

ઋષિયાની સ્થિતિ હજી સંતોષકારક થઈ નથી. ગ્રીસમાં પણ અસ્વસ્થતા છે. પશ્ચિમ મોખરા ઉપર મિત્ર સેનાઓ સાફ કામ કરે છે, પણ હજી ધસારો ધીમો છે. વિભાવતથી તાર એટલા ઓછા આવે છે, કે ખરી સ્થિતિ બરાબર સ્પષ્ટ થતી નથી. ભયંકર સંહારની ઘોર રાત્રિ ક્યાં સુધી ચાલશે, તે કોઈથી કહી શકાય તેમ નથી. સર્વત્ર પ્રકાશની રાહ નેવાય છે.

બ્રિટિશ ધસારો.

લંડન, ૧૫ મી જૂન.

આજે આમની સભામાં વિશ્વખ્યાતાની ઓફિસના અન્ડર-સેક્રેટરી મિ. મૅકફરસને જણાવ્યું છે, કે મેની આખર સુધીમાં બ્રિટિશોએ ૭૬,૦૬૭ કેદીઓ પકડ્યા છે, જે આંકડામાં જૂનના ઓછામાં ઓછા ૮,૦૦૦ ઉમેરવા નેહાયે. વળી, ગયા વરસના જૂલાઈની ૧ લી તારીખથી બ્રિટિશોએ પશ્ચિમ મોખરા ઉપર ૪૩૪ તોપો કબજે કરેલ છે. મેસોપોટેમિયામાં આપણે ૧૦,૬૦૦ કેદીઓ તથા ઇજિપ્તમાં ૮,૭૩૯ કેદીઓ પકડ્યા છે; અને ઇજિપ્તમાં ૧૮ તોપો પણ પકડી છે. મેસોપોટેમિયામાં લડાઈની શરૂઆતથી ૧૩૨ તોપો આપણા હાથમાં પડેલ છે. ઉપરાંત તેણે જણાવ્યું, કે ગયા જૂલાઈની ૧ લી તારીખથી બ્રિટિશોએ પશ્ચિમ મોખરા ઉપર ૬૦૦ ચોરસ માઇલ ગમીન પાછી મેળવી છે.

આધરિશ કેદીઓનો છુટકારો.

લંડન, ૧૫ મી જૂન.

આમની સભામાં આજે મિ. બોનર લૉએ જાહેર કર્યું છે, કે સરકાર કંશા અપવાદ વગર તમામ રાજકીય આધરિશ કેદીઓને છોડી મૂકે છે.

ગ્રીસની સ્થિતિ.

લંડન, ૧૭ મી જૂન.

બ્રિટિશ, ફ્રેન્ચ, તથા ઋષિયન લશ્કરને થેસલીનો કબજો હોવા સાફ સાલોનિકાથી વિદાય કરવામાં આવેલ છે. માર્ગમાં કેટલીક સળમરીનો હતી, પણ કશી હરકત આવી નથી. રક્ષક રાજ્યો તરફથી હાથ કમિશનર તરીકે માર્ચો જોનર્ટ ઍથન્સમાં રહેનાર છે, એલચીઓ થોડા વખતને માટે જવાના છે. બ્રિટિશ એલચી ઍથન્સ છોડી ગયેલ છે.

જનરલ સમ્બંધ.

લંડન, ૧૮ મી જૂન.

આજે આમની સભામાં મિ. જોનર લૉએ ઝાહેર કરેલ છે, કે જનરલ સમ્બંધના ગાન તથા અતુલવનો લાલ લેવા સાથે વિગ્રહસમિતિએ પોતાની બેઠકોમાં લાગ લેવાનું તેને આમંત્રણ કર્યું છે. નવા ગ્રીક રાજ્યનું ઝાહેરનામું.

સાલોનિકા, ૨૦ મી જૂન.

રાજા એલેક્ઝાંડરે એક ઝાહેરનામું બહાર પાડ્યું છે, તેની પ્રણી સખત ટીકા કરવામાં આવે છે, અંદર એવાં વાક્યો છે, કે "મારા પિતાએ અને જે પવિત્ર કર્તવ્ય સોંપેલ છે, તે હું પૂર્ણ કરીશ; અને તેના તેજસ્વી રાજ્યના સિદ્ધાંતોને વળગી રહીશ."

ગ્રીક આગેવાનો કેદ.

અંધનસ, ૨૦ મી જૂન.

૩૧ માણસોને દેશનિકાલ કરવાના છે, અને ૧૦૩ આદમીઓને એવી જગ્યાએ રાખવાના છે, કે જ્યાંથી તેઓ નહાતી શકે નહીં.

સુપ્રિયાની આખર.

પિલ્ગ્રેડ, ૨૧ મી જૂન.

સર વિલિયમ રૉબર્ટસનની સુધારકળાદીના જવાબમાં જનરલ ગ્રિસલૉડે કહે છે, કે "શ્વતંત્ર સુપ્રિયાની સેનાઓ આખરે જાળવવાની ખાતર ફરજ અદા કરવામાં પાછળ પડશે નહીં."

ગ્રીસના બનાવો.

લંડન, ૨૧ મી જૂન.

અંધનસથી એક તાર છે, કે જે વેનિઝેલિરેટો સહિત ચાર માણસોની એક કમિટી નીમવાનો સરકારે ઠરાવ કર્યો છે, કે જે સંયુક્ત ગ્રીસના નવા બંધારણ અને નવી વ્યવસ્થાની પદ્ધતિઓની લક્ષમણ કરે.

રાજા કૉનસ્ટન્ટાઇન હુગેનો સાંત્રને વખતે પહોંચ્યો, ત્યારે લોકોએ તેને હઠધુત કર્યો હતો. સરોવરની પાળે ફરવાં લોકો એટલા ઉરકેરાયલા જણાતા હતા, કે તેને હોટેલમાં ન્હાતી જવું પડ્યું હતું. માર્ગમાં તેને એક ટેકાણે આશ્રય લેવાની ફરજ પડી હતી; અને પછી મોટરમાં પોલિસની ઘોડી નીચે તેને હોટેલમાં લઇ જવામાં આવ્યો હતો.

અમીરોની સભાનાં સુધારાં.

લંડન, ૨૨ મી જૂન.

અમીરોની સભામાં લૉર્ડ કર્ઝને ઝાહેર કરેલ છે, કે અમીરોની સભાના સુધારાનો જલદી નિર્ણય કરવા સાથે એક કમિટી નીમવાનો સરકારે ઠરાવ કરેલ છે.

માવનમ ફરમાવી જાણનાં.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૩૭ જુલાઈ, ૧૯૧૭.

[અંક ૩૧.]

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેરૂંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૩૨ જુલાઈ, ૧૯૧૭.

દુરમનોની દુષ્ટતા.

(ગયા અઠધી સાલ.)

“ન ગ્યાયા ઝેરે ચમન ઉન્હે, ન દિયા દય ગોરો કદન ઉન્હે”
કિયા કિમને વાને દદન ઉન્હે જે કિાને જિનકા મઝાર દય?”

અર્થ:—“તેમને વાલીમાં દાટ્યા નહીં, તેમ તેમને કળર કે ખાપણ આપ્યું નહીં: હે મિત્રો! જેમની કળરો ઠેકાણા વગરની છે, તેમને કોણે દાટ્યા છે?”

ટેળોરામાં મિ. ડાલ્ટન અને મિ. વેસ્ટગેટ નામે બે મિશનરીઓને જર્મનોએ પકડ્યા હતા. તેમણે તેમના પર એવો આરોપ મૂકેલો, કે તેમણે દેશીઓને “હેલિઓગ્રાફ” (= સૂર્યચંદ્ર)ની નિશાનીઓ કરતાં શિખવેલ છે. જોડું સાક્ષ્ય આપવા સાફ બ્રિટિશ દેશી ક્રિશ્ચિયનો ઉપર આગમના માર પડેલા. એક દેશી આમઝાના કોરઝાના એકસો દસ ઘા પડ્યા, તોપણ સત્યને વળગી રહેલો, અને બોલેલો, કે “બ્રિટિશોએ અમને વાંચતાં તથા લખતાં શિખવ્યું છે, અમને ઠેળવ્યા છે, અને ધર્મરની વસ્તુઓ શિખવી છે. બીજું કશું કદાપિ નહીં.” બે માણસો બધંકર મારથી પોતાની હિંમત જોઈ બેઠેલા, અને બોલેલા કે “બ્રિટિશ લશ્કરને નિશાની કરવાનું અમને બતાવવામાં આવેલ છે.” પણ એક કે બે ડિવસ પછી તેમણે પણ સાચની હિંમતથી પ્રીધી, અને પોતાનું બલાતકાર કઠાયેલું જોડું વચન ખાણું જોડી લીધું.

“અમાના છાન મારા, પર ન દેખે” કોણ આપ્યા:

ખુદા જેસા કોણ આદિત, તેરે જેસા કોણ આલિમ!”

અર્થ:—“આણું જગત જોળી વળ્યો, પણ પ્રભુ જેવો કોઈ ન્યાયી અને તારા જેવો અન્યાયી ભવામાં આવ્યો નહીં.”

બીજા એક ગામઝાને એક ન્હાની બ્રિટિશ ટુકડીએ ચોરી વાર કબજે લીધેલો, પણ ઉવટે તે છોડવાની ફરજ પડેલી. એ ગામઝા રહેવાસીઓએ બ્રિટિશોને આવકાર આપ્યો હતો, એવા બઢાનાથી જર્મનોએ તમામને કાલ કરેલા. કર્નલ યાન લેટાઉ ફ્રાંક અને તેના રાક્ષા વડાએ થોડા વખતમાં કાગી વસ્તી ઉપર ત્રાસનું શાસન બેસાડી દીધું. દેશીઓએ જોયું, કે બ્રિટિશ કેદીઓ

હલકી શુભામગિરીની સ્થિતિ લોગવે છે, કાળા લોકોના લત્તામાં સંડાસો તેમને સાફ કરવાં પડે છે, શેરીઓમાં ગાડીઓ ખેંચવી પડે છે, અને કાળા ઉપરીઓની નીચે મજૂરી કરવી પડે છે, ત્યારે ખ્રિષ્ટિય સત્તા અને ન્યાયમાં તેમને જે વિશ્વાસ હતો તે જતો રહ્યો, અને તેઓ ભયંકર તથા ક્રોધમંદ થયલા જર્મનોને મદદ કરવા લાગ્યા. જનરલ સ્મટ્સે જર્મન પૂર્વ આફ્રિકાને ઘેરા ઘાલવાની હીલચાલ શરૂ કરી, ત્યાં સુધી બિચારી કાળી વસ્તી કશું પાણી પીતાવી શકેલ નહીં.

“ધન્સાનિયતર્થે” રહકે કરો ખુદમ તો લી ખેર :

પર થેલુ સિતમગરી તો દરિદ્રાંશિ ખુદ ગધ !”

અર્થ :—“માણસાઈની મર્યાદામાં રહીને અન્યાય કરો, તોપણ ઠીક ; પણ આ કૂરતા તો ફાડી ખાનાર પશુઓથી પણ વધી ગધ.”

૧૯૧૬ ના જુલાઈમાં આફ્રિકામાં જર્મન કરતા સંબંધી એક આસ્માની પુસ્તક બહાર પડેલું, તેમાં લગાઈની જર્મન પદ્ધતિઓ સંબંધી પુષ્કળ પુરાવો હતો, એકે એ પુસ્તક મુખ્યત્વે ફરીને કામેરૂનની ચડાઈને લગતું હતું. કૂરતા મોટે ભાગે નીચેના છ પ્રકારની હતી :—(૧) મિત્ર રાજ્યો તરફ સદ્ભાવ રાખવાના શકદાર દેશીઓનાં ખૂન, (૨) જખમી સિપાઈઓના ઘાત અને તેમના અવયવોનો છેદ, (૩) લગાઈના કેદીઓ તરફ નીચ નકારી વર્તણૂક, (૪) ફૂલતી ગોળીઓનો ઉપયોગ, (૫) જર્મન દેશી સિપાઈઓએ કરેલો ઝેરી તીરોનો ઉપયોગ, અને (૬) કુવાઓમાં ઝેર. જર્મન અમલદારોએ પોતાની પ્રજા તરફ જે વર્તણૂક ચલાવેલી, તેનો ખુલાસો કામેરૂનના ગવર્નરના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી લેફ્ટેનન્ટ વૉન એંગલબ્રેખ્ટને ખીજ એક જર્મન અમલદાર ઉપર લખેલા કાગળમાં નીચે પ્રમાણે આપ્યો હતો :—

“એવા કેટલાક દાખલા બન્યા છે, કે જેમાં હુઆલાઓએ મારા સિપાઈઓ ઉપર હુમલો કરેલ છે, અને ખુદી રીતે ખ્રિષ્ટિયોને મદદ આપી છે. મેં જ્યાં હુઆલા ગામડાંનો નાશ કરવાનો હુકમ આપેલ છે. જે કોઈ હુથિયારખંધ હુઆલાઓ માર્ગમાં ગળે, પછી હુથિયારમાં ગળે તો કુહાડા, તીરકામઠાં, અને ભાક્ષા કે રાઇફલ હોય, તે તમામને ગોળીએ દેવા. જ્યારે તેઓ ગરાબર પકડાય, અને કાયદેસર કામ ચલાવીને તેમને મોતની સજા થઇ શકે તેમ હોય, ત્યારેજ તેમને કેદ કરવા.”

છતાં હુઆલાઓ અને ખીજ દેશી ક્રામોના સંબંધમાં ખ્રિષ્ટિય સેનાપતિએ એટલુંજ કહ્યું હતું, કે કબજે થયેલા મુલકમાં લોમિયા તરીકે કેટલાકને રાખવામાં આવ્યા હતા.

હુથિયારખંધ જર્મન ટુકડીઓ એક ગામથી બીજે ગામ જતી, અને વતનીઓનો નાશ કરતી. જર્મન અમલદારો અને સિપાઈઓ કાળાં લશ્કરને ઉશ્કેરવા સાડ જખમી ખ્રિષ્ટિય સિપાઈઓનાં ગળાં અપુઓથી કાપતા, પોતાનીજ બિનલડાયક વસ્તીને ગોળીએ દેવા, અથવા ફાંસીએ ચડાવતા, અથવા કુહાડીથી કાપી નાંખતા. ઘણીજરી વાર ઓરતો તથા બાળકોજ ભોગ થઇ પડતાં, કારણકે તેઓ ભયભીત પુરુષોના નેટલી ઝડપથી નહાતી શકતાં નહીં.

૧૯૧૬ના એપ્રિલમાં જ્યારે વર્ડન ઉપરનો હુમલો નિષ્ફળ નીવડ્યો, ત્યારે જર્મન અમલદારોએ લીલ પ્રાંતમાં સ્ત્રીઓ તથા છોકરીઓને ઉપાડી જઈને વસ્તીને ત્રાસ આપવા માંડ્યો. ૬૪મી પાયદળ પલટનને લડાઈના કામમાંથી છૂટી કરીને દેશનિકાલત્વ કામ કરવા સાડ્ ચોકલ-વામાં આવી. જનરલ વૉન ગ્રેવનિટ્ઝ એ કામનો ઉપરી હતો; પણ ફેબ્રુઆરી પોતે તથા તેનો સ્ટેટ ચાન્સેલર તે માટે જવાબદાર હતા. લીલનો અને તેની આસપાસનો ઉદ્યોગી મુલક કબજે થયેલા ક્રાન્સનો સર્વથી તવંગર ભાગ હતો, અને વસ્તી પણ ત્યાં સૌથી વધારે હતી. ક્રાન્સને તીવ્ર વેદના કરવા સાડ્જ પોતાની સર્વોપરિ દુધતાની રંગભૂમિ તરીકે દુરમનોએ એ મુલક પસંદ કરેલો સંભવે છે.

જર્મન અમલદારોએ પ્રથમ પોતાની મજૂરી માટે વોલ્ટિયરોની માગણી કરેલી. બેથક, દુરમનોને માટે અને પોતાના દેશની વિરુદ્ધ કામ કરવાને ચોડાજ ફૂંચો રાજી હતા. તે ઉપરથી મંગળવાર, તા. ૧૮મી એપ્રિલ ૧૯૧૬ને રોજ નીચેનો હુકમ લીલની દિવાલો ઉપર ચોડવામાં આવેલો :—

“હમ નો જાતે હુય સનમ મુલ્કે અદમ રહેગાં;
જિંદગી બાકી હય તો ફિર હી કદમ રહેગાં!”

અર્થ :—“ઓ વહાલાં! અમે તો પરલોકનો દેશ જોવા જઈએ છીએ; આવરદા બાકી હશે, તો ફરી પણ ચરણ જોડું.”

“ચૌદ વરસની અંદરનાં બાલકો, તેમની માતાઓ તથા વૃદ્ધો સિવાય, ઘરનાં તમામ માણસોએ દેશનિકાલ થવા સાડ્ દોઢ કલાકમાં તૈયાર થઈ જવું. એકમ થવાની છાવણીમાં કોને લઈ જવાં, તેનો છેવટનો નિર્ણય એક અમલદાર કરશે. તેટલા માટે ઘરમાં રહેનાર માણસોએ પોતાના મકાનની આગળ એકઠાં થવું. હવા ખરાબ હોય, તો ચાલીમાં ચોલવાની છૂટ મળશે. ઘરનું બારણું ખુલ્લું રહેવું જોઈએ. ગંધી પ્રાર્થનાઓ બંધ જશે. સ્ફુવારના આઠ પહેલાં કોઈ પણ ઘરના રહેનારને, જેમને દેશનિકાલ કરવામાં નહીં આવે તેમને પણ, મકાન છોડવાની રજા મળશે નહીં. દરેક માણસને ૨૭ રોડ સામાન સાથે રાખવાનો હક મળશે. જે વજન વધારે હશે, તો તે માણસના તમામ સામાનની સાડ્ ના પાડવામાં આવશે. દરેક માણસને સામાન અલગ હોવો જોઈએ, અને એક ચિટ્ઠી ઉપર એકજે અક્ષરે તેનું નામ લખીને તે મજબૂત રીતે ચોંટવી જોઈએ. નામમાં અટક, ક્રિશ્ચિયન નામ, તથા જોખણાણની ચિટ્ઠીના અંકડો આવશે. તમારા પોતાના લાલને માટે એ આવશ્યક છે, કે ખાવાપીવાનાં વાસણો, તેમજ એક ધાબળી, સારા જોડા, તથા ખમીસો, સાથે રાખવાં જોઈએ. દરેક માણસની પાસે પોતાની જોખણાણની ચિટ્ઠી જોઈએ. જે કોઈ માણસ દેશનિકાલમાંથી નહારી જવાનો યત્ન કરશે, તેને બિલકુલ દયા બતાવ્યા વગર સજા કરવામાં આવશે.”

(સહી) એટ્ટીપેન, કમાન્ડેર.

CANADIAN INDIANS TAKING PART IN THE WAR.

સગદમાં ભાગ લેતા કાનડાના ઇન્ડિયનો.

શહેરના લોકોએ આવા કંઈક કૃત્યની વધી રાખીજ હતી. માર્શની આખરથી ન્હાના ન્હાના હુમલા થતા આવ્યા હતા. ઉદાહરણ તરીકે, લશ્કરી દુકડીઓ દ્રામ ગાડીને ઉભી રાખતી, અને ત્રણ ચાર દેખાવડી છોકરીઓને કે મજબૂત શરીરના આદમીઓને ઉતારી લેવામાં તથા અજાણ્યે ઠેકાણે મોકલી દેવામાં આવતાં. આ અનિયમિત હુમલાઓની સામે ણિશયે તથા મ્યુનિસિપલ અમલદારોએ વાંધા ઉઠાવેલો, પણ વ્યર્થ. એ લોકોએ એક સલા બેલાવેલી, પણ જે વખતે સલા ચાલતી હતી, તેજ વખતે ઝાઝેર ખળેરા મકાનો ઉપર ચોરાતી હતી, અને જનરલ વૉન ગ્રેવનિન્ડના હુકમ નીચે ત્રણ હજાર નવું લશ્કર શહેરમાં ઉતર્યું હતું. શેરીઓને નાકે અને સામસામા રસ્તા મળે ત્યાં મશીનગનો ગોઠવાઈ ગઈ હતી, અને દેવાલયો નિરાશ ઉપાસકોથી ભરાઈ ગયાં હતાં. શુદ્ધ ક્રાઇડનેઃ દિવસ લોકોએ પ્રાર્થના કરવામાં, અને જર્મનોએ ગુલામોને ઉપાડી જવાની લશ્કરી તૈયારીઓમાં ગળેલો.

પછી શનિવારે મધરાત અને પ્રભાતની વચ્ચે ફેવ પ્રાંત ઉપર હુમલો થયો. ફસદસ પંદર-પંદર ચોકીદારોએ સંજોનોવાળી સમજૂલો લઈને મકાનોનાં બારણાં ઠોક્યાં, અને અંદરનાં તમામ માણસોને બહાર શેરીમાં આવવા હુકમ કર્યો.

“કહ્યાં ફેકે અખ દેખું રાજ તુએ :

ખુદાકો મેરી જન સોંપા તુએ !”

અર્થ:—“હવે ભેઉ છું, કે રાજ તને ક્યાં ફેકે છે. હે વહાલા! તને પ્રભુને ખોળે બેસાડું છું.”

દરેક ઘરની બહાર અંદર રહેનારાંઓની એક યાદી લટકતી હતી. નામ લઈને દરેક માણસને બેલાવવામાં આવ્યું, અને બે અમલદારો ગુલામગિરીમાં મોકલવા લાયક માણસોની પસંદગી કરતા ગયા, અને તેમને હુકમ આપ્યો, કે અચૂક વખતમાં તમારા કુટુંબની રત્ન લઈ હવે. ૧૦ મિનિટથી ૬૦ મિનિટ સુધીના વખત છૂટાં થવા સાડ જુદાંજુદાં માણસોને અપાયો હતો.

અફસોસ અને કદવાંતના ત્રાસદાયક દેખાવો થયેલા. કોઈ કોઈ માતાઓ પોતાની દીકરીઓ પોતાથી છૂટી થતાં દીવાની બની ગયેલી. એક દીવાની ચોરત, કે જેણે ધણી, દીકરો, તથા દીકરી તમામ ખોયાં હતાં, તે જર્મન સિપાઈઓ તરફ વળીને તેમની વહુઓ, દીકરીઓ, તથા જાત ઉપર શાપ વરસાવવા લાગેલી.* એક સ્ત્રીને પોતાનું એકનું એક બાળક લૂટાતાં લોહીનો પરસેવો છૂટેલો, અને જ્યારે છોકરો તેની પાસે પાછો આજીવામાં આવેલો, ત્યારે તે તેને ચોળખી શકેલી નહીં, એટલી તે શુદ્ધ ખુદ્દ ખોઈ બેઠી હતી! ભે આખાં ને આખાં કુટુંબોને દૂર ક્યાં હાલ, તો

* “ખુદા મુઝમે દિખાયે દિન ફુગાતા દૈનથી જાઇકો,
મેરે પેલેસે મિન લોંગોને ખાંધા ધસ કસાઇકો!”

અર્થ:—“હે સખી! મારા જેવા દિવસ પ્રભુ તેમની દીકરીઓને ફેખો, કે જેમણે આ ખાટીને મારે છે બાંધો છે!”

વેદના એટલી બધી ન થાત, કારણકે વિપત્તિમાં એકબીજાના સમાગમ તેમને દિવાસે આવી શકત. પણ કુરતાની પરાકાષ્ટાને લીધે દરેક કુટુંબને તોડવામાં આવેલું. સોજ અને પાંસઠ વરસની વચ્ચેનાં પચીસ હજાર સ્ત્રીપુરુષોને તેમનાં પરિજનથી છૂટાં પાડવામાં આવેલાં, અને તેમને દુશ્મનને માટે કામ કરવાની, અથવા કામના કરતાં પણ ખરાબ બાબત કરવાની, ફરજ પડેલી.

“બેલુયાઈ ઔર બેશરમીકી હય કુછ ઇતિહા?”

આઠમી હા કરે બેલુ કરને કામ હાંગ હવાનહા!”

અર્થ:—“નફ્ટાઈ અને નિર્હનજતાની કંઈ સીમા છે? તેઓ માણસ થઈને પશુઓ સરખાં કામ કરે છે!”

કારણકે ઘણી દેખાવડી છોકરીઓ અને ઓરતોને જર્મન ડાકતરોએ તપાસેલી, અને પરિપૂર્ણ નીરોગી જણાતાં ખરાબમાં ખરાબ દેશને પ્રાપ્ત કરાયેલી. જ્યારે ડાકતરો એમ જાહેર કરતા, કે એ ફ્રેંચ છોકરીઓ તથા સ્ત્રીઓને કશો સુસ્ત રોગ નથી, ત્યારે વેરથા વરીકે ઉપયોગ કરવા સાડ તેમને જર્મન સિપાઈઓને સ્વાધીન કરવામાં આવતી.

૧૯૧૬ ના વસંત અને શિયાળામાં જે બીજા બનાવો બનેલા, તે પણ ભયંકર હતા, જેકે એટલા મહત્વના નહોતા. હજારો દેશનિકાલ થયેલાઓને ભૂખે મારવામાં, મારવામાં, અને ઝાડો ઉપર લટકાવવામાં આવેલા, કે જેથી તેઓ કામ કરવાનું કષ્ટભર્યું કરે, અને ઘણાને ઉવટે કાલ કરવામાં આવેલા. કેટલાકને ખાંધામાં કામ કરવું પડેલું, કે જ્યાં તેઓ બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ તોચાની આગથી સંકટમાં હતા.

જર્મનોએ કળાને લીધે તેની શરૂઆતથી બેલ્જિયમને કંઈ કંઈ રીતે લૂંટવામાં આવી હતા. ત્રીસ લાખ જર્મન સિપાઈઓ બેલ્જિયમ અને ઉત્તર ફ્રાન્સમાંથી ગોરાક મેળવતા હતા; અને સુલેહના વખતમાં જર્મનીમાં જેટલું માંસ ખાય છે, તેથી અર્ધું ખાઈ જતા હતા. એટલે કે, બેલ્જિયમ અને ઉત્તર ફ્રાન્સની ખિનલગાયક વસ્તીને લૂંટીને જર્મની પોતાના અર્ધેઅર્ધ માંસના સંચયને બચાવ કરતું હતું. ઉપરાંત ધાતુઓ, કાપડ, રસાયનો, અને લશ્કરી ઉપયોગની તમામ વસ્તુઓ એકઠી કરીને જર્મનીમાં લઇ જવામાં આવી હતી. ૧૯૧૫ના ફેબ્રુઆરી સુધીમાં જર્મનો ઉત્તર ફ્રાન્સ અને બેલ્જિયમમાંથી ૧૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ પૌંડનો માલ ઉઠાવી ગયા હતા.

“કારખાને હાંય આઅત્તન, ખાંદ હાંય રાખ રોઝમાર:

ગો ગઝ ગોદાગરી, ઔર એ રહે-હાંય કાતકાર!”

અર્થ:—“કારખાનાં અવાવડ પડ્યાં છે, અને તમામ ધંધા બંધ થઇ ગયા છે. વેપાર પણ સૂધ ગયો, અને સૌ બેઠેલા પણ રહી રહ્યા છે.”

ઉદ્યોગોની અને કામની પૂરેપૂરી પાયમાલી થયેલી. માલિકો અને વેચવાના એજન્ટો બેલિજયન તાર કે ટેલીફોનનો ઉપયોગ કરી શકતા નહોતા; માલનો ઉઠાવ બંધ થયો હતો; મોટર વાહનો ભલકુલ મળી શકતાં નહોતાં; બેંકોએ નાણાં આપવાં બંધ કર્યાં હતાં; અને ઝમીન ખેડી શકાય એવું નહોતું, કારણકે દુશ્મનો ખેતીના ઘોડાઓને ઉપાડી ગયા હતા. ૧૯૧૫ ના ઉત્ક્રાંતિ સુધીમાં બેલિજયનની કુલ વસ્તીનો ચોથો ભાગ રોજગાર વગરનો અને જીવવાનાં સાધનો વગરનો થઈ પડ્યો. આ સ્થિતિમાં જર્મનોએ તેમને કામ આપવાની માગણી કરી. બેલિજયનોએ ચોતાના દેશની વિરુદ્ધ કામ કરવાની ના પાડી. છેવટે જર્મનીએ ગુલામો તરીકે વસ્તીને પકડી જવાનું શરૂ કર્યું; અને ઓછામાં ઓછાં ૧૫૦,૦૦૦ માણસોને લઈ જવામાં આવ્યાં.

લડાઈના તાર.

—:૦:—

મોરથો ટામસ અને ઝપિયા.

પારિસ, ૨૪ મી જૂન.

દારૂગોળા ખાતાનો ફ્રેંચ પ્રધાન મોરથો આલ્બર્ટ ટામસ ઝપિયાથી પાછો ફરતાં જણાવે છે, કે ચોતાને ઝપિયા ઉપર વિશ્વાસ છે, અને ભવિષ્ય માટે સારી આશાઓ છે. છૂટી સુલેહની વાત બંને તેવો સંભવ નથી. સરકારનું દ્વેત દૂર થયું છે, અને સંયુક્ત સરકારની સત્તા દરરોજ વધતી જાય છે. પ્રજા હવે સમજે છે, કે સ્વતંત્રતા જાળવી રાખવા સારૂ કેળવાયેલું લશ્કર આવશ્યક છે. હુમલો કરવાથી બચાવ વધારે થઈ શકશે, એમ ઘણા માનતા જાય છે. ઝપિયા શરૂઆત કરશે, કે તરત રૂમાનિયન સેના પણ સારૂ વિક્રમ કરી જતાવશે.

નોર્વેમાં જર્મન કાવતરું.

કોપનહેગન, ૨૫ મી જૂન.

ક્રિશ્ચિયાનિયાની પોલિસે કેટલાક પરદેશીઓને કેદ કરેલ છે, કારણકે એક પ્લાનગી ઘરમાંથી કેટલોક દારૂગોળો હાથ આવેલ છે; અને એક સ્ટેશને જર્મનીથી મોકલાયેલી અને દારૂગોળાથી ભરેલી મોટી ટ્રકો મળી આવેલ છે.

ગ્રીસનો મામલો.

અંથનસ, ૨૫ મી જૂન.

મિ. ઝાઇમિસે રાજીનામું આપેલ છે. મિ. વેનિઝેલોસ એક નવું પ્રધાનમંડળ રચવામાં શકાયેલ છે. પિરીઅસમાં તેને ઘણું માન મળેલ છે, અને તે અંથનસમાં આવી પહોંચેલ છે.

ઇંડિયા કાઉન્સિલ.

સંડન, ૨૬ મી જૂન.

હિંદી કાઉન્સિલમાં જે નવા સભાસદોની નીમણૂકની જાહેરાતને ટાઇમ્સ પત્ર મહત્વ આપે છે, અને જણાવે છે, કે હિંદની રાજનીતિમાં વધારે ફેરફાર થાય, ત્યાં સુધી હિંદી સવાલોની દેખરેખમાં કાઉન્સિલને વધારે ભાગ મળવો જોઈએ. સર પ્રભાશંકર પટ્ટની અવીચીન કાલના સૌથી વિલક્ષણ હિંદુઓમાંથી એક છે, કે જેના જેટલો વહિવટી અનુભવ થોડાનેજ હશે. મિ. ભૂષેન્દ્રનાથ બસુ પણ એક સમર્થ અને અનુભવી આદમી છે, અને તેની નીમણૂકથી ખંજાલામાં ઘણો સંતોષ થશે.

દારૂગોળાની ભરતી.

સંડન, ૨૮ મી જૂન.

આજે આમની સભામાં ડા. એડિસને દારૂગોળા ખાતાએ જે વરસમાં જે કામ કર્યું છે, તેનો હેવાલ આપેલ છે. તેણે જણાવ્યું છે, કે ૧૯૧૭ ના માર્ચમાં દારૂગોળા અને હથિયાદો બનાવવાની પ્રિન્ટનની શક્તિ ૧૯૧૬ ના માર્ચના કરતાં ચારગણી તથા ૧૯૧૫ ના માર્ચના કરતાં અઠાવીગણી થયેલી છે.

વેનિઝેલિસ્ટ પાર્ટમેન્ટ.

મંથ્રસ, ૨૮ મી જૂન.

જયે વરસે ૩૧ મી મેને રાજ ચૂંટાયેલી પાર્ટમેન્ટને બોલાવવાનું એક જાહેરનામું થોડા વખતમાં બહાર પડનાર છે, કે જેની અંદર વેનિઝેલિસ્ટ પક્ષનું પ્રાધાન્ય હતું, અને જેને રાજ કોન્સ્ટિટ્યુટને સ્વેચ્છાથી બરખાસ્ત કરી હતી. સરકારની ઇચ્છા એક પ્રત્યક્ષ સંમેલન ભરવાની પણ છે, કે જે રાજ્યબંધારણને નવું રૂપ આપી શકે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે લડાઈમાં લાગ લેતા કાનડાના ઇંડીયનોનો એક ફોટોગ્રાફ અને અમારા વાંચનારાઓને લેટ આપીએ છીએ.

પ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પુ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૦ મી જુલાઈ, ૧૯૧૭,

[અંક ૩૨.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેડૂયાનું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી પિક્ચર.

મંગળવાર, ૧૦ મી જુલાઈ, ૧૯૧૭.

ઑસ્ટ્રેલેશિયનોની સેવા.

થોડાજ માણસોને ખબર હશે, કે માત્ર સાઠ લાખની વસ્તીમાંથી ઑસ્ટ્રેલેશિયાએ યુરપના વિશ્વહુમાં ત્રણ લાખ સાધનસંપન્ન લડવૈયાઓ પૂરા પાડેલ છે. કોઈ પણ લશ્કર દુનિયાના ઇતિહાસમાં એટલે લાંબે પદેલે લડવા ગયેલ નથી. ખરથ તપાસતાં જણાય છે, કે ખુદ ગ્રેટ બ્રિટનના કરતાં માથા દીઠ વધારે ખરથ ઑસ્ટ્રેલેશિયાએ ઉપાડેલ છે.

વિશ્વ શરૂ થતાં જ ખોરાકના મોટા સંચયો શહેનશાહી સરકારને સુખત કરવાની તત્પરતા બતાવવામાં આવી હતી. માંસ, ખાંડ, ઘઉં, ઊન, અને બીજી કિંમતી વસ્તુઓ ઉપર તરત સરકારનો અંકુશ થયેલો. ઘઉં જેવા આવશ્યક પદાર્થનું ઉત્પન્ન વધારવાને પણ તરત પગલાં લેવાયલાં, અને તેનું પરિણામ એ આવેલું, કે વિશ્વહુના બીજા વરસમાં ઑસ્ટ્રેલેશિયા યુરપનાં મિત્ર રાજ્યોને નવ કરોડ “માપ” જેટલો ઘઉં આપી શકેલું.

બીજી દિશાઓમાં પણ સારી હીલચાલ થયેલી, દુશ્મનને લાલ ધાય તેવો બધો વેપાર જંખ કરવાની ઓવરસ્ટા તરફ ખાસ ધ્યાન અપાયલું.

ઑસ્ટ્રેલિયાની પાર્લિમેન્ટમાં પ્રથમ એમ જાહેર કરવામાં આવેલું, કે દેશનાં તમામ લડાયક વહાણો શહેનશાહતને સ્વાધીન કરવાની તત્પરતા બતાવવામાં આવેલ છે, અને ૨૦,૦૦૦ માણસોનું એક લશ્કર પૂર્વ પાડવાની. બંને માગણીઓનો સ્વીકાર થયેલ છે. પણ પછી સામા પક્ષના આગેવાને કર્મકાર પક્ષ તરફથી કહેલું, કે “જર્મન આપણીને હરાવવા સારું ઑસ્ટ્રેલિયા છેલ્લા માણસ અને છેલ્લા શિલિંગ સુધી ખરચવામાં પાછી પાની કરશે નહીં.” આ વચન પ્રમાણે ઑસ્ટ્રેલિયાએ સંપૂર્ણ આચરણ કરી બતાવ્યું છે.

ન્યૂ ઝીલેંડની પાર્લિમેન્ટમાં જ્યારે મુખ્ય પ્રધાન મિ. માસ્સીએ જાહેર કરેલું, કે શરૂઆતમાં આઠ હજાર માણસોનું એક લશ્કર મોકલવાની માગણી મંજૂર થયેલી છે, ત્યારે બધા સમાસદોએ ઉભા થઈને રાજરક્ષાનું સ્તોત્ર ગાયેલું. ટીકા કે વિરોધનો એક પણ અવાજ સંભળાયેલો નહીં.

જૂની દુનિયામાં લડવા જવાય, તે પહેલાં તેમની પાડોશમાંજ ઘણું કામ કરવાનું હતું. ત્રીસેક વરસથી દક્ષિણ સમુદ્રોની અંદર ઘણા સુલકમાં જર્મનીએ પોતાનો લાલ, સફેદ અને કાળો વાવટો ચડાવ્યો હતો; અને તે વખતના ઑસ્ટ્રેલેશિયન રાજપુરુષોએ તે સામે વાંધા

લીધા હતા, તેમનું કથું વળ્યું નહોતું. સામોઆ, ન્યૂ ગિનીનો અમુક ભાગ, અને કેટલાએક મહત્વના દ્વીપસમૂહો જર્મનીએ પોતાના કર્યા હતા.

ઑસ્ટ્રેલિયા અને ન્યૂ ઝીલેંડ જાનેમાં જીવવાનો માટે ફરજિયાત લશ્કરી કેળવણી કેટલાંક વરસોથી ચાલુ કરવામાં આવી હતી. ઑસ્ટ્રેલિયામાં- લશ્કરી તાલિમની એક કોલેજ હતી, કે જેને ડૉટન કરીને એક સ્થાનમાં જનરલ બ્રિટિશ નામના એક સમર્થ સિપાહીશ્યાએ વ્યવસ્થિત કરી હતી. જર્મન સરવાનો ઉપર ચડાઈ લઈ જવાને સાડા કેળવાયેલા માણસો અને ખાહોશ અમલદારો પુરતા હતા.

ઑસ્ટ્રેલિયાની પાસે અર્વાચીન લડાયક વહાણોનો એક ન્હાનો સરખો કાફલો પણ હતો. તેથી કરીને વિશ્વ યુદ્ધ થયા પછી ઑસ્ટ્રેલેશિયન પાણીમાં કોઈ પણ બ્રિટિશ વહાણ ધુળું નથી, તેમ કોઈ પણ હુમલો સુદ્ધ થયેલ નથી. બીજી તરફ, ઑસ્ટ્રેલેશિયન બંદરોમાં અને આસપાસ જર્મન વેપારી વહાણોની એક મોટી સંખ્યા તરત જપ્ત કરવામાં આવેલ છે.

પહેલો ઘા ન્યૂ ઝીલેંડે માર્યો. સામોઆની સામે તેણે ૧,૩૦૦ માણસોનું એક લશ્કર તૈયાર કર્યું. કામ ઘણી ઝડપથી કરવામાં આવ્યું. વિશ્વને હજી પખવાડિયું પૂરું થયું નહોતું, ત્યાં તો સામોઆની જર્મન રાજધાની એપિઆમાં બ્રિટિશ વાવટો ફરકવા લાગ્યો; અને ઑગસ્ટની ૨૬ મી તારીખે આખો ટાપુ બ્રિટિશોના હાથમાં આવી ગયો.

૧૯૧૪ના સપ્ટેમ્બરની શરૂઆતમાં ન્યૂ ગિની અને બિરમાર્ક દ્વીપસમૂહ પર ચડાઈ કરવાને ઑસ્ટ્રેલિયન લશ્કર વિદાય થયું. સપ્ટેમ્બર પૂરો થયો, ત્યાં સુધીમાં કામ પૂરું થયું, અને થોડા માણસોની હાનિના બદલામાં ૧૦૦,૦૦૦ ચોરસ માઈલ દુરમનની ઝમીન હાથમાં આવી.

કાફલામાં ઑસ્ટ્રેલિયા નામની એક ૧૬,૨૦૦ ટનની કૂંઝર હતી, કે જેના ઉપર ૮ બાર-ઇચિયા અને ૧૬ ચાર-ઇચિયા તોપો હતી; સિડની, મેલબોર્ન તથા બ્રિસ્બેન નામની ત્રણ હજારી કૂંઝરો હતી, કે જે દરેક ૫,૬૦૦ ટનની, અને ૮ છ-ઇચિયા તોપોવાળી હતી; છ નવી હજારનાં વિનાશક વહાણો હતાં; અને બે સળમરીન હતી. પ્રખ્યાત જર્મન આગબોટ એન્ડનના નાશ કરનાર તરીકે સિડનીનું નામ તો હિંદુસ્તાનમાં પણ મશહૂર છે.

ઑસ્ટ્રેલેશિયાનો ફરજિયાત લશ્કરી કેળવણીનો કાયદો માત્ર સ્વદેશ-રક્ષા માટેનો હતો. એટલે પરદેશ લશ્કર મોકલી શકાય, તે પહેલાં પોલિટિયરોને આમત્રણ કરવાની જરૂર હતી. આમત્રણનો પ્રતિધ્વનિ બહુ સારો મળેલો. નોકરીની સરતો બહુ ઉદાર હતી, એમ ઑસ્ટ્રેલિયન સરતોના નીચે આપેલા સંક્ષેપ ઉપરથી માણી પડશે:—

પગારના નિયમો.—લેફ્ટેનન્ટ, રાજના ૨૧ શિલિંગ; સારજન્ટ, રાજના ૧૦ શિલિંગ
૬ પેન્સ; ડોરપોરલ, રાજના ૧૦ શિલિંગ; સિપાઈ, રાજના ૬ શિલિંગ.
વિધોગનું લગ્ન.—જે પરણેલા માણસોને રાજના ૮ શિલિંગ કરતાં ઓછું મળતું હોય,
તેમને—(અ) ઘર રહેલી બાઈડીને માટે, રાજના ૧ શિલિંગ ૫ પેન્સ;

(બ) સોળ વરસની અંદરની ઉમરના દરેક બાળકને વાસ્તે, રાજના ૪૬ પેન્સ. કોઈ માણસને માતાના નિર્વાહનો આધાર પણ ને પોતાની ઉપર હોય, તે તેને (અ) જેલું વધારાનું લાતુ અપાય છે.

પેન્શનો.—આ લશ્કરીના મોત પછી તેની વિધવાને, અગર લશ્કરી પોતે છેક અશક્ત થઈ પડતાં તેને પોતાને આપવામાં આવશે: લેફ્ટેનન્ટ, દર વરસે ૯૧ પૌંડ; સાર્જન્ટ, ૭૦ પૌંડ; કોરપોરલ, ૬૮ પૌંડ; સિપાઈ, ૫૨ પૌંડ. ઉપરાંત, કોઈનું મોત અથવા બિલકુલ અશક્તિ થતાં, સોળ વરસની અંદરના દરેક બાળકને વાસ્તે દર વરસે ૧૩ પૌંડ. બિલકુલ અશક્તિ થતાં, બાઈપીને ઉપર જુદી જુદી પદવી માટે બતાવેલી રકમોમાંથી અર્ધ વધારાની મળે છે.

ઑકટોબરની આખર સુધીમાં તે તમામ માણસો અને ઘોડા વહાણો ઉપર ચડી ચૂક્યા; અને નવેમ્બરની ૧લી તારીખે ૪૦ વહાણો ઉપજ્યાં.

એટલું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ, કે એક સો વરસ પહેલાં આ દેશના ગોરા નિવાસીઓની સંખ્યા થોડા હજાર કરતાં વધારે નહોતી; તેથી તેમને જે અભિમાન અને સાહસની લાગણી થઈ હશે, તે માપી શકાય તેવી છે. આ નવા દેશો, કે જેમને લડાઈનો કદાપિ અનુભવ થયો નહોતો, તે ૧૨,૦૦૦ માઈલ દૂર લડવા સાડે એક સાડે લશ્કર મોકલતા હતા. ૨૦,૦૦૦ ઑસ્ટ્રેલિયનોની સરાસરી જાયાઈ પાંચ ફુટ આઠ ઇંચ હતી, અને ન્યૂ ઝીલેંડનો એ સરાસરીથી પણ એક ઇંચ ચડતા હતા. અર્ધોઅર્ધ સિપાઈઓ તથા ઘણા અમલદારોએ દક્ષિણ આફ્રિકામાં લડાઈ લીધી હતી.

ઑસ્ટ્રેલેશિયનો પ્રથમ ઇજિપ્તમાં ઉતર્યા, અને ત્યાં તેમણે ત્રણ મહિના સુધી વધારે વાલિમ લીધી. ૧૯૧૫ના એપ્રિલની શરૂઆતમાં ઑસ્ટ્રેલિયાનું પાયદળ અને ન્યૂ ઝીલેંડનું તમામ લશ્કર ઇંગ્લેન્ડ અને લેમ્બોસના ટાપુઓ ઉપર ઉપરની વાલિમ લેવા સાડે ફરીને રવાના થયું. માણસોએ બહુ, કે લડાઈનો દિવસ દૂર નથી, અને એક બ્રિટિશ લશ્કર ગાદીપોલીના દ્વીપકલ્પ ઉપર ઉતરશે, તેની સાથે રહીને તેમને કામ કરવાનું છે.

ગાદીપોલીમાં તેઓ પસંદ દરેલી જગ્યાએ નહીં પણ ધીરે ઉતર્યા. ત્યાં આગળ કેટલીક ટેકરીઓ આવેલી છે, અને ટેકરીઓ ઉપર તુર્કો બાઈઓ બાંધીને પડ્યા હતા. હોડીઓ કિનારા પાસે આવી, કે તુર્કોએ તેમના પર મશીનગનો ચલાવવા માંડી. પાસેની એક ટેકરીમાંથી તોપોના ગોળા પણ શરૂ થયા. આ આગના વરસાદમાં પહેલી ત્રણ હોડીઓ કિનારે પહોંચી.

માણસો છાતીપૂર પાણીમાં ફૂટી પડ્યા, અને ગમે ત્રણત્રણ કિનારે જવા લાગ્યા. કયા હુકમની રાહ જોયા વગર તેઓ ગંકરાની માફક ટેકરીએ ચડવા માંડ્યા. હુકમને માટે રાહ જોનાર માણસો તેમને ઠેકાણે હોત, તે માર્યા જાત. પણ આ લોકો તો, તુર્કોને ખગર પડી, તે પહેલાં ટેકરીને શિખરે પહોંચી ગયા.

હાથોહાથની લડાઈમાં તુર્કો કવીન્સલેન્ડ, પશ્ચિમ ઑસ્ટ્રેલિયા, તથા તારમાનિયાના વીર

વિક્રમો આગળ ટકી શક્યા નહીં. ઑસ્ટ્રેલેશિયનો મશીનગનો તરફ ધર્યા, અને ગોલ્ડાએને સંગીનો વડે મારવા લાગ્યા. તેમના હૃવંતાદથી નીચેનાં વહુઓના ચિંતાતુર સમૂહને ખચર પડી, કે ઉતરવાનું સ્થાન કળગે થયેલ છે.

ચોડી વારમાં પ્રભાત થવા આવ્યું, અને વહુઓમાંથી હોલીએ કિનારા તરફ ચાલવા લાગી. કિલ્લામાંથી તેઓ છૂટવા લાગી, અને છૂટાછવાયા રાખેલા માણસો ગોળીગદાર કરવા માંડ્યા. છતાં સિપાઇઓ ઉતરીને ટેકરી પર ચડવા લાગ્યા. તેમણે તુર્કોને ત્રણ ટેકરીઓ સુધી પાછા હુડાવ્યા. પણ તેઓ સંખ્યામાં ઘોડા હતા. પાસેની મેદોસ અને ખીજી છાવણીઓમાંથી નવું તુર્કી લશ્કર આવી પહોંચ્યું, અને સાત પહેલાં ઑસ્ટ્રેલેશિયનોને પાછા હુડવાની ફરજ પડી.

ન્યૂક્રાઉન્ડલેન્ડની યોદ્ધા,

ન્યૂક્રાઉન્ડલેન્ડમાં અઢી લાખ કરતાં વધારે વસ્તી નથી, છતાં તેણે ચાલુ વિગ્રહમાં બહુ સારો ભાગ લીધેલ છે. વિગ્રહનાં પહેલાં બે વરસમાં તેનું 'ન્યાય' લશ્કર બે વાર લગભગ સાફ થઈ ગયું છે; અને છતાં તેણે નવા સિપાઇઓ મોકલવાનું બની રાખેલ છે.

ન્યૂક્રાઉન્ડલેન્ડની શોધ કોલંબસે અમેરિકામાં પત્ર મૂક્યો, તે પછી પાંચ વરસે જોન કુબટ કરીને એક વેનિસના જલાસીએ કરી હતી. ખ્રિસ્તલના કેટલાક વેપારીઓની પ્રેરણાથી સાતમા હેબીએ તેને શોધની સફર ઉપર મોકલ્યો હતો. સો વરસ પછી ખ્રિસ્તલના વેપારીઓએ એ સુલકમાં માછલાંને વેપાર ખીલવવાને યત્ન કરેલો; અને ત્યારથી તે ઓગણીસમી સદીના મધ્ય ભાગ સુધીને એ સંસ્થાનનો ઇતિહાસ બહુ વિચિત્ર છે.

વેપારીઓ ન્યૂક્રાઉન્ડલેન્ડમાં કાચગ વમવાટ કરવા ચાલતા નહોતા. તેમને ઉદ્દેશ માત્ર તેને માછલાં પકડવાના રોચન તરીકે વાપરવાનો હતો. લગભગ આખી વસ્તી માછીઓની હતી, અને તેના ઉપર વેપારી વહુઓના કબ્જાનો અગત્ય ચલાવતા. તેઓ ગમે તેમ ઇનસાફ આપતા, કિનારાથી છ માઇલ સુધીમાં કોઈ પણ માણસને વસવાની મના હતી. જે ખીજા લોકો ત્યાં આવતા, તેઓ જલાલકારે દ્વર કરાતા. ન્યૂક્રાઉન્ડલેન્ડમાં માછલાં પકડવાના હુક વારતે સ્પેન તથા ફ્રાન્સને ખ્રિસ્ત સાથે લડાઈ થયેલી. તોપણ બ્રિટિશ વસ્તી ટકી રહી, અને વધતી ગઈ. પરિણામમાં હાલનું સંસ્થાન વર્તમાન છે.

વખત જતાં ન્યૂક્રાઉન્ડલેન્ડના રહેવાસીઓને સ્વરાજ્ય પણ મળેલું. પ્રદેશ દુનિયાના પ્રવાસીઓના માર્ગથી દૂર હતો. ઘોડાજ માણસો તેની સુલાકાત લેતા; અને ઘોડાનેજ તેની માટી કુદરતી દોઝવની ખચર હતી.

પછી તેના ઇતિહાસમાં એક નવું પ્રકરણ શરૂ થયું. સર રોબર્ટ રીડ કરીને કાનડાના એક પ્રખ્યાત કંદાકટરે ટાપુની તમામ રેલવે હાથમાં લીધી, તેનું રૂપ જલ્દી નાંખ્યું, અને કેટલીક આગભોટો સાથે વ્યવહાર શરૂ કર્યો. એન્ડ્રો-ન્યૂક્રાઉન્ડલેન્ડ ખીલવણી કંપનીએ મોટા પોધની આસપાસ પ્રુક્ષળ જગ્યા મેળવી, અને ત્યાં એક ચાલતી ટળનું શહેર બાંધ્યું, તથા

હુનિયાની એક મોટામાં મોટી કાગળ જનાવવાની મિલ કાઢી. બીજા ઉદ્યોગો પણ અડધથી નિકળવા માંડ્યા. સર એડવર્ડ મૅરિસ સુખ્ય પ્રધાન રહ્યો, તે અરસામાં દેશનો સારો વિકાસ થયો. જેતીની ખીલવણી થઈ, ખાણ જોદનારાઓને ઉત્તેજન મળ્યું, વેપારી કમિશનરોને ટાપુઓના વેપારની સારામાં સારી પદ્ધતિઓ શીખવા સાડું પરદેશ મોકલવામાં આવ્યા, અને દરેક ખાતાના કારભારમાં સુધારો થયો. ન્યૂફાઉન્ડલેન્ડ આળાદ જાની ગયું.

વિશ્વ શરૂ થતાં સંસ્થાનનો તમામ ઉત્સાહ ઉદ્યોગમાંથી વળીને લડાઈ તરફ ટપ્યો. ૧૯૧૪ ના ઑગસ્ટની ૪ થી તારીખે રાત્રે ખજર આવી, કે ગ્રેટ બ્રિટન તથા જર્મની વચ્ચે લડાઈ સળગી છે. ટાપુના જધા પણ એકત્ર થઈ ગયા, અને ૭ મી તારીખે ઠસવ થયો, કે ઑક્ટોબરની ૩૧ મી સુધીમાં ૧,૦૦૦ નાવિકોનું લશ્કર પૂરું પાડવું, તથા પ્રથમ ૫૦૦ માણસોને ઝમીન પર લડવા સાડું તૈયાર કરવા.

જૂના વખતમાં બ્રિટિશ સરકારના કેટલાક ચોટીદારો ટાપુમાં રહેતા હતા; પણ ૧૮૬૮ માં ઑગસ્ટનની સરકારે તેમને જોલાવી લેવાનો હુકમ કરેલો. સંસ્થાને લશ્કરનું ખર્ચ પોતે આપવાની માગણી કરેલી, પણ તેની ના પાડવામાં આવેલી. સિપાઈઓ વહાણોમાં બેસીને રવાના થયેલા, અને ખરાકો ઘણું વરસ સુધી ખટર જેવી પડી રહેલી, તથા છેવટે જાળી મૂકવામાં આવેલી. એ તારીખથી તે વિશ્વ શરૂ થયો ત્યાં સુધી કોઈ પણ બ્રિટિશ લશ્કર કદાપિ ન્યૂફાઉન્ડલેન્ડમાં ઉતર્યું નહોતું, અને ઘણાખરા વતનીઓએ કોઈ પણ સિપાઈને જોયો નહોતો. લશ્કરી કેળવણી નવેસરથી શરૂ કરવાની હતી. શરૂઆત તરત થઈ; અને લોકો વિશ્વની કલાની કેળવણી લેવા લાગ્યા.

પણ નોકાની યાજવમાં ન્યૂફાઉન્ડલેન્ડની સ્થિતિ વધારે સારી હતી. ઘણા વખતથી ધારાસભામાં લશ્કરી નાવિકોને તૈયાર કરવા સાડું અત્યુક રકમ મંજૂર થતી આવી હતી. ૧૮૯૨ માં ચહેનશાહી સરકારે કેલિબ્રેસો નામની એક નૂની ફૂઝર ન્યૂફાઉન્ડલેન્ડને સુખત કરી હતી, કે જેથી ત્યાંના માછીઓ લશ્કરી નાવિકો તરીકે તૈયાર થઈ શકે. તે દિવસથી પાંચ બ્રિટિશ અમલદારો કેલિબ્રેસો ઉપર રહેતા આવ્યા હતા, અને તેમણે સેંકડો જુવાન માછીઓને કેળવ્યા હતા.

જે વરસ પૂરાં થયાં તે પહેલાં ન્યૂફાઉન્ડલેન્ડના ૨,૦૦૦ માછીઓ બ્રિટિશ વહાણોમાં સેવા બળવવા હતા. એ અરસામાં તેમના ૧૦૦ માણસો મર્યા ગયા હતા.

ન્યૂફાઉન્ડલેન્ડની ભૂમિસેનાને પ્રથમ હાર્ડન્ટસમાં કામ સુખત થયેલું. તેઓ પ્રથમ આવ્યા, ત્યારે સંખ્યા ૧,૧૦૦ ની હતી. ગાઢલીપોલી છોડ્યા પછી ત્રીજે દિવસે જ્યારે લેબોસના ટાપુમાં તેમની દાગડી લેવામાં આવી, ત્યારે માત્ર એક સો સિત્તેરે જવાળ આવેલો! જાહીના જધા કામ આવી ગયા હતા.

સોમની લડાઈમાં પણ તેમણે એવું જ વિક્રમ જતાવેલ છે. સર ઇગલસ ટેગે ન્યૂફાઉન્ડલેન્ડની સરકારને લખેલું, કે “ન્યૂફાઉન્ડલેન્ડને ચોતાના પુત્રોને માટે મગર થવાનો હક છે. જૂલાઈની ૧લી તારીખે તેમણે જે વીરત્વ અને કર્તવ્યપરાયણતા જતાવેલ છે, તેથી વધારે કોઈએ કદાપિ કહ્યું કરેલ નથી.”

ન્યૂક્રાઉન્ડલેન્ડ એક ન્હાતું સંસ્થાન છે, અને તેનું લશ્કર ન્હાતું હતું અને છે. પણ જોન જૉન્સને કહ્યું છે, તે આપણે ભૂલવું નોંધવું નથી, કે:—

“In small proportions we just beauties see :
And in short measures life may perfect be.”

અર્થ:—“ન્હાના પ્રમાણમાં આપણે ખરી ખૂબીઓ જોઈએ છીએ; અને ટૂંકાં માપમાં જીવન સંપૂર્ણ હોઈ શકે છે.”

લંડનના તાર.

—:૦:—

મિ. લંડન જ્યોર્જનો સિંહનાદ.

લંડન, ૨૯ મી જૂન.

ગ્લાસગો નગરના સન્ત એન્ટ્રુક હોલમાં લાપણ કરતાં મિ. લંડન જ્યોર્જ કહ્યું છે, કે “રાજ્યનું” વઢાણ અત્યારે એક વાવાઝોડામાં સપડાયું છે, અને તે રૂબી ન જાય, તેટલા માટે અંદર બેઠેલ સૌના કુશળ સંજ્ઞા, હિંમત, અને સહનશીલતાના પ્રયત્નોની જરૂર છે; પણ જો સૌ સાથે કામ કરવા લાગશે, તો આપણે તેને જાચવી શકશું. * * * જોશક ઋષિયાના આશ્ચર્યકારક વિકાસથી આ વરસે લશ્કરી સ્થિતિમાં આપણને એટલું હાનિ થઈ છે, છતાં હુમેશાંને માટે તેથી લાભ થવાનો છે. * * * ઋષિયન રાજ્યવિસ્તરણી વિજયમાં વાર લાગી છે, પણ ઋષિયા જ્યારે ફરી ઉભું થશે, ત્યારે ઘણું વધારે પ્રળાભ માણસ પડશે, અને તેથી પહેલાં મળ્યો હોત, તે કરતાં વધારે સંપૂર્ણ અને વધારે ઉચિત વિજય આપણને મળશે. * * * આપણને ઘણું નુકસાન થયેલું છે, અને તેને લીધે કદાચ કેટલાક ધંધાઓ ઉપર વધારે અંકુશો મૂકવા પડશે, અને કદાચ કંઈ ખીણ થશે. તોપણ, બધા સંભવોનો સંભાળથી વિચાર કર્યા પછી સરકાર એવા અનુમાન પર આવેલ છે, કે સભમરીનો આપણને ભૂખે મારી શકશે નહીં, તેમ આપણાં લશ્કરોને પરદેશી રણરેત્રો પરથી હઠાવી શકશે નહીં. એ તથા જૂનમાં આપણને થયેલું નુકસાન ભેગું ઘણું છે, તોપણ નૌકાખાતાની ધારણા કરતાં લાખો ટન એધું છે. * * * જરા પણ અચકાયા વગર હું કહી શકું છું, કે જો આપણે સૌ આપણું કર્તવ્ય જાળવશું, તો સભમરીનો એપ્રેલિનોના જેવીજ નિષ્ફળ નિવડશે. * * * એક માણસ એવો છે, કે જે દેશમાં કોઈ પણ માણસ કરતાં હશે તેના જેટલુંજ કામ કરે છે, અને તે રાજ્યનો રાજા છે. * * * યૂરપ ફરી એક વાર તેના જહાડુરમાં જહાડુર અને સારામાં સારા પુત્રોના લોહીમાં ન્હાય છે, પણ પવિત્ર ઉદ્દેશોની પરંપરાને ભૂલતા નહીં. માનવ જાતના જોશના માર્ગમાં તે કાંસનાં રોશનો છે. * * *

ગ્રીક એલચીઓની વિદાયગિરી.

અંધન્સ, ૩૦ મી જુલાઈ.

ખર્લિન, વિથેના, કોન્સ્ટન્ટિનોપલ, અને સોફિયા ખાતેના ગ્રીક એલચીઓને પાછા બોલાવવામાં આવેલ છે, અને વિગ્રહની સ્થિતિ વર્તમાન છે. અનિષ્ટ માણસોને દૂર કરવાની ક્રિયા શરૂ થઈ છે. નોકાખાતાના પ્રધાન એડમિરલ ગુન્ડુરિઓટિસે ચાર એડમિરલો અને બીજા અમલદારોને રીટાયર કરવાનો હુકમ કર્યો છે. મિત્ર રાજ્યોના લશ્કરે અંધન્સ છોડ્યું છે, અને એક વેનિઝેલિસ્ટ પલટને તેનું કામ સંભાળી લીધું છે.

ગ્રીસની રાજનીતિ.

અંધન્સ, ૨ લી જુલાઈ.

હીસેંગરના દુઃખદાયક બનાવો માટે જે જે લોકો જવાબદાર હોય, તે સોના ઉપર ફ્રાન્સદારી રીતે કામ ચલાવવાનો સરકારે ઠરાવ કર્યો છે. પ્રધાનમંત્રીના સલાહદો પણ બની શકશે નહીં. પેલોપોનીસસમાંથી અમલદારો મિ. વેનિઝેલોસ પાસે આવી ગયા છે, અને સૌએ નવી સરકાર તરફ વફાદારીની ખાતરી આપેલ છે. ગાત્ર જનરલ પાપુલોસ હજી હાજર થયેલ નથી. જો તે અંધન્સ નહીં આવે, તો તેને બળવાજોર ગણીને દેશનિકાલ કરવામાં આવશે.

ઝપ્પિયન ધસારો.

લંડન, ૨૭ જુલાઈ.

કોનીયુબી કબજે થયેલ છે, અને ૧૬૪ અમલદારો તથા ૭,૪૦૦ શિપાઈઓ કેદ પકડાયા છે. કોનીયુબી તાર્નોપોલીની પશ્ચિમે ૨૦ માઈલ પર આવેલું છે. ઝપ્પિયનો લેંગર્ગ લેવાને ધારતા હોય એવું જણાય છે. ઝપ્પિયન હુમલાની વાત જાણીને લંડન અને પારિસમાં પ્રચલે જલ્દી આનંદ થયેલ છે.

પિટુઝેડનું રૂપાંતર.

લંડન, ૪ થી જુલાઈ.

ઝપ્પિયન ક્રિતેદની ખબરથી પિટુઝેડનું રૂપ ફરી ગયું છે. સ્વદેશપ્રીતિનો છુટ્ટો ઉછળતાં નિરાશા નાશ પામી છે. જનરલ રસ્કી અને બીજા અમલદારોએ એક સરખસ કાદુનું દળું, અને દેશભક્તિનાં લાખલો થયાં હતાં. શરૂ થયેલી લડાઈનો અંત આવતાં તો અડવાડિયાં થશે.

અમેરિકનનું પહેલું લશ્કર.

વાશિંગ્ટન, ૪ થી જુલાઈ.

ઓક્રિસપટી ગાઉર થયું છે, કે અમેરિકના પહેલા લશ્કરને લઈ જતાં વઢાણો ઉપર જર્મન સબમરીનોએ બે વાર હુમલો કર્યો હતો. અમેરિકન વિનાશક વઢાણોએ તેમની સામે લડાઈ કરી છે, અને એક સબમરીનનો નાશ થયેલ છે. એક પખુ અમેરિકન વઢાણને કે આઢમીને ધજા થઈ નથી, પહેલો હુમલો ૨૨ મી જૂને રાતના ઓઠમી થયો હતો.

લાવનસ દરજાતી ધાપખાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૭મી જુલાઈ, ૧૯૧૭.

[અંક ૩૩.

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેઠવાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૭ મી જુલાઈ, ૧૯૧૭.

કેળવણી.

અમે આશા રાખીએ છીએ, કે ન્હાનાં બાળકોને એટલાં થકવવામાં નહીં આવે, કે તેઓ ન્હાનપણમાં જ ઘરડાં બની જાય. માનસિક વિકાસ કરવા જતાં તેમનાં માથાં અને પેટ મોટાં, તથા હાથ અને પગ ન્હાનાં બની જાય, એવું થવું જોઈએ નહીં.

આ મહત્ત્વના વિષય ઉપર કેટલીક સાધારણ વાતો કહેવાની પણ અત્યાર સુધી જરૂર રહેલી જણાય છે.

સાર્વજનિક દ્રવિયાત કેળવણીની હવે સર્વત્ર હિમાયત કરવામાં આવે છે, કે જેથી દરેક બાળકને વાસ્તે જ્ઞાનનો દરવાજો ખુલ્લો થાય. જોકે એ સંબંધી નિયમ રાજ્ય તરફથી કરવામાં આવે છે, તોપણ એ રાજ્યની પોતાની ન્હાનામાં ન્હાની અને ગરીબમાં ગરીબ પ્રજા તરફની દ્રવિયાત છે. કેળવણી વગર પ્રજાને પોતાનાં ધર્મપુસ્તકો વાંચી શકે નહીં; તે વગર તેઓ હિસાબ રાખી શકે નહીં; અને તે વગર ગેરહાજર મિત્રો તથા સંબંધીઓ તરફના રોહને પણ જીવંત રાખી શકાય નહીં. કેળવણીથી જ સ્વર્ગની, દુનિયાની, અને જોડા મંડલની શરૂઆત પાંચ છે.

જો સમાજને આ વાત આવશ્યક લાગે, અને રાજ્ય તેને સંમતિ આપે, તથા દ્રવિયાત કાયદો લાગુ થાય, તો જે બાળકોને ખાવાનું મળે તેમ ન હોય, તેમને ખાવાનું આપવાની વ્યવસ્થા પણ થવી જોઈએ, પછી ભલે તે વ્યવસ્થા કાંતો મ્યુનિસિપાલિટીઓ કરે, અથવા સ્કૂલ-બોર્ડના પ્રાંતો કરે. આ સ્વીકાર્યો વગર છુટકો નથી. સિદ્ધાંત એ છે, કે દરેક બાળક, ધરનું ગમે તેટલું ગરીબ હોય, તોપણ દેશની અંદર એક રીતે પોતાના ઘરમાં છે, અને તેને સારો તથા નિર્દોષ માનસિક જોરાક મેળવવાનો હક છે, અને ગણને આધાર આપવા સાડ નિયમિત શારીરિક જોરાક પર પણ તેનો હક થાય છે. ક્યાં બાળકોને ખાવાનું આપવું, અને ક્યાં ન આપવું, તે ચોક્કસ કરાવવાનું કામ દ્રવિયાત કરનારાઓનું છે.

કેળવણી દ્રવિયાત કરવાથી, જે ન્હાનાં શરીરો અને મનોની એ વિષયમાં અત્યાર સુધી અવગણના થયેલ છે, તેમને આઘાત થવાનો સંભવ છે, એ ભૂલવું ઘટતું નથી. ભાર નહીં કરવામાં તેને ઉપાડનાર પીકતું ગરુ વિચારવું જોઈએ. જે બાળકોનાં કુટુંબોમાં સેકંડો વરસથી અજ્ઞાન ચાલ્યું આવતું હોય, તેમનાં મન કેળવણીમાં માળાપનાં બાળકો કરતાં જુદાં હોય છે. શરૂઆતમાં જ્ઞાન

બને તેટલું સરલ કરીને આપવું જોઈએ. ચિત્રો અને કિંડરગાર્ટનનાં સાધનોનો જેમ વધારે ઉપયોગ થાય તેમ વધારે સારું. નરમાશની આંખ અને વ્યવસ્થાની નીચે શક્તિઓ વિકસિત થવી જોઈએ; અને મંદતા તથા જડતાને દોષ ન ગણતાં શિક્ષાસની આવશ્યક સ્થિતિરૂપ સમજવાં જોઈએ. કેટલાંક બીજ એવાં હોય છે, કે જેને ઝમીનમાંથી બહાર નિકળતાં એક કરતાં વધારે ઉન્હાળાની જરૂર પડે છે. ગતિની મંદતા માનસિક વાડનથી મટે તેવી નથી.

સેંકડો વરસથી ચાલતા આવેલા અજ્ઞાનને લીધે મગજ એવું બની ભય છે, કે તેને જ્ઞાન ભારરૂપ લાગે છે, અને તે માટે પ્રયાસ કરતાં પરસેવો છૂટે છે. તેટલા માટે, જે જડ બાળકો ભણતાં નથી, તેમનો કેળવણીના સવાલમાં વધારે વિચાર કરવાની જરૂર છે; અને હુશિયાર બાળકો તો પોતા પોતાની સંભાળ લઈ શકશે. કદાચ શરૂઆતમાં જડ જણાતાં બાળકો આગળ ઉપર સારું પાણી પણ બતાવી શકે. પણ જો તેમની સાથે સોટીથીજ કામ લેવામાં આવે, તો અંદર રહેલ બીજનો નાશ થવાનો સંભવ છે.

એવો પણ ભય છે, કે જો ફરજિયાત કાયદાનો દુરુપયોગ થાય, તો કેળવણીથી પ્રજા સંસ્કારી થવાને બદલે ઉલટી પીડિત થાય. પરંતુ કેળવેલી પ્રજા પોતાને મળેલા લાભને વાસ્તે રોટ્ટનો ઉપકાર માનશે, એમ માની બેસવાનું નથી. જેને જેને તેથી હાનિ થઈ હશે, તેઓ ભવિષ્યના સમાજમાં હાનિકારક નિવડવાનો સંભવ છે. શેકસપિયરના નાટકમાં કાલીબાન પોતાના ભાષાજ્ઞાનનો ઉપયોગ શાપ આપવામાં કરે છે.

બાળકોને હુશિયાર બનાવવા માટે કોઈ પણ શિક્ષકને વધારે પગાર મળવો જોઈએ નહીં. હુશિયાર બાળકો પોતાની મેળે બહાર પડ્યા વગર રહેશે નહીં. જો સ્પર્ધા અને હરીફાઈથી તેમને બલાભારે કામ કરવું પડ્યું હશે, તો ઘણી વાર તેમનાં તન તથા મનને હાનિ થશે, અને તેઓ વહેલા મરણ પામશે. માત્ર વિદ્યા કંઈ વાસ્તવિક શક્તિ નથી; મગજને તે વાસ્તે ભૂળ લાગી હોય, અને તેને શક્તિ તથા ઉપયોગના રૂપમાં ફેરવવાને તે ઉત્સુક હોય, તે સિવાય લાંબે વખતે તે તેને ભારરૂપ થઈ પડે છે. શાળામાં માયાશુષ્ણાનું પ્રાધાન્ય રહેવું જોઈએ; જડતા પોતાના સ્વરૂપને ઓળખી શકે, અને પોતાના વરફ હસી શકે, એવા 'પ્રયમિતજનું' વાતાવરણ જોઈએ; ન્હાની શક્તિઓને ઘટે તેવાં ન્હાનાં કામ સોંપવાની કુશળતા જોઈએ; દૃષ્ટાંત અને ઉદાહરણથી બંધ શક્તિઓને ખુલી કરવી જોઈએ; તથા જડતા ઓછી જડ દેખાય, ત્યારે તેની તારીફ થવી જોઈએ. જો બાળકોને પરાણે વીસમી સદીના પ્રકાશનો લાભ આપવો હોય, તો એવે ધોરણે કામ લેવું જોઈએ.

શરીરને વાસ્તે પાષણ તથા મનને વાસ્તે પચે તેવો ખોરાક, એમાં બધી વાત આવી ભય છે. તાજું હવા, કસરત, અને નિયમિત પંક્તિઓમાં ચાલવું, એ આવશ્યક બાબતો છે. કોઈક પ્રકારના લશ્કરી મંડળમાં દાખલ થવામાં બાળકને પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું જેવું ભાન થાય છે, તેવું બીજી યોદ્ધા રીતે થઈ શકે છે. તેથી તેને કુમ અને અધીનતાનું પહેલું દર્શન થાય છે, અને એવું લાગે છે, કે બાળકો પણ મહત્ત્વનાં છે, અને તેઓ પણ જીતની તૈયારીઓ કરી શકે છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૭ મી જુલાઈ, ૧૯૧૭.

કેળવણી.

અમે આશા રાખીએ છીએ, કે ન્હાનાં બાળકોને એટલાં થકવવામાં નહીં આવે, કે તેઓ ન્હાનપણમાં જ ઘરડાં બની જાય. માનસિક વિકાસ કરવા જતાં તેમનાં માથાં અને પેટ મોટાં, તથા હાથ અને પગ ન્હાના બની જાય, એવું થવું જોઈએ નહીં.

આ મહત્વના વિષય ઉપર કેટલીક સાધારણ વાતો કહેવાની પણ અત્યાર સુધી જરૂર પડેલી જણાય છે.

સાર્વજનિક દ્રશ્યિયાત કેળવણીની હવે સર્વત્ર હિમાયત કરવામાં આવે છે, કે જેથી દરેક બાળકને વાસ્તે જ્ઞાનનો દરવાજો ખુલ્લો થાય. જોકે એ સંબંધી નિયમ રાજ્ય તરફથી કરવામાં આવે છે, તોપણ એ રાજ્યની પોતાની ન્હાનામાં ન્હાની અને ગરીબમાં ગરીબ પ્રજા તરફની દ્રશ્ય છે. કેળવણી વગર પ્રજાજનો પોતાનાં ધર્મપુસ્તકો વાંચી શકે નહીં; તે વગર તેઓ હિસાબ રાખી શકે નહીં; અને તે વગર ગેરહાજર મિત્રો તથા સંબંધીઓ તરફના સ્નેહને પણ જીવંત રાખી શકાય નહીં. કેળવણીથી જ સ્વર્ગની, દુનિયાની, અને મોટા મંડલની શરૂઆત થાય છે.

જો સમાજને આ વાત આવશ્યક લાગે, અને રાજ્ય તેને સંમતિ આપે, તથા દ્રશ્યિયાત કાયદો લાગુ થાય, તો જે બાળકોને ખાવાનું મળે તેમ ન હોય, તેમને ખાવાનું આપવાની વ્યવસ્થા પણ થવી જોઈએ, પછી ભલે તે વ્યવસ્થા કોતો રયુનિસિપાલિટીઓ કરે, અથવા સ્કૂલ ઝોર્ડના પ્રાંતો કરે. આ સ્વીકાર્યા વગર છુટકો નથી. સિદ્ધાંત એ છે, કે દરેક બાળક, ધરતું ગમે તેટલું ગરીબ હોય, તોપણ દેશની અંદર એક રીતે પોતાના ઘરમાં છે, અને તેને સારો તથા નિર્દોષ માનસિક ખોરાક મેળવવાનો હક છે, અને ગરજને આધાર આપવા સાફ નિયમિત શારીરિક ખોરાક પર પણ તેનો હક થાય છે. ક્યાં બાળકોને ખાવાનું આપવું, અને ક્યાં ન આપવું, તે ચોક્કસ ઠરાવવાનું કામ દ્રશ્યિયાત કરનારાઓનું છે.

કેળવણી દ્રશ્યિયાત કરવાથી, જે ન્હાનાં શરીરો અને મનોની એ વિષયમાં અત્યાર સુધી અવગણના થયેલ છે, તેમને આઘાત થવાનો સંભવ છે, એ ભૂલવું ઘટવું નથી. ભાર નહીં કરવામાં તેને ઉપાડનાર પીકનું ગળું વિચારવું જોઈએ. જે બાળકોનાં કુટુંબોમાં સેંકડો વરસથી અજ્ઞાન આદ્યું આવતું હોય, તેમનાં મન કેળવાયેલાં માળખાનાં બાળકો કરતાં જુદાં હોય છે. શરૂઆતમાં જ્ઞાન

ખને તેટલું સરલ કરીને આપવું જોઈએ. ચિત્રો અને કિંટરગાર્ટનનાં સાધનોના જેમ વધારે ઉપયોગ થાય તેમ વધારે સારું. નરમાશની આંખ અને વ્યવસ્થાની નીચે શક્તિઓ નિકસિત થવી જોઈએ; અને મંદતા તથા જડતાને દોષ ન ગણતાં વિકાસની આવશ્યક સ્થિતિરૂપ સમજવાં જોઈએ. કેટલાંક બીજ એવાં હોય છે, કે જેને ઝમીનમાંથી બહાર નિકળતાં એક કરતાં વધારે ઉન્દાણાની જરૂર પડે છે. ગતિની મંદતા માનસિક તાકતથી મટે તેવી નથી.

સેંકડો વરસથી ચાલતા આવેલા અજ્ઞાનને લીધે મગજ એવું બની ગયું છે, કે તેને જ્ઞાન ભારરૂપ લાગે છે, અને તે માટે પ્રયાસ કરતાં પરસેવો છૂટે છે. તેટલા માટે, જે જડ બાળકો લાજુતાં નથી, તેમને કેળવણીના સવાલમાં વધારે વિચાર કરવાની જરૂર છે; અને હુશિયાર બાળકો તો પોતે પોતાની સંભાળ લઈ શકશે. કદાચ શરૂઆતમાં જડ જણાતાં બાળકો આગળ ઉપર સારું પાણી પશુ પતાવી શકે. પણ જો તેમની સાથે સોટીથીજ કામ લેવામાં આવે, તો અંદર રહેલ બીજને નાશ થવાનો સંભવ છે.

એવો પણ ભય છે, કે જો ફરજિયાત કાર્યદાનો દુરુપયોગ થાય, તો કેળવણીથી પ્રજા સંસ્કારી થવાને બદલે ઉલટી પીડિત થાય. પરાણે કેળવેલી પ્રજા પોતાને મળેલા લાભને વાસ્તે સ્ટેટને ઉપકાર માનશે, એમ માની બેસવાનું નથી. જેને જેને તેથી હાનિ થઈ હશે, તેઓ ભવિષ્યના સમાજમાં હાનિકારક નિવડવાનો સંભવ છે. શેક્સપિયરના નાટકમાં કાલીબાન પોતાના બાધાજ્ઞાનને ઉપયોગ શાપ આપવામાં કરે છે.

બાળકોને હુશિયાર બનાવવા માટે કોઈ પણ શિક્ષકને વધારે પગાર મળવો જોઈએ નહીં. હુશિયાર બાળકો પોતાની મેળે બહાર પડ્યા વગર રહેશે નહીં. જો સ્પર્ધા અને હરીફાઈથી તેમને બલાકારે કામ કરવું પડ્યું હોય, તો ઘણી વાર તેમનાં તન તથા મનને હાનિ થશે, અને તેઓ વહેલા મરણ પામશે. માત્ર વિદ્યા કંઈ વાસ્તવિક શક્તિ નથી; મગજને તે વાસ્તે ભૂખ લાગી હોય, અને તેને શક્તિ તથા ઉપયોગના રૂપમાં ફેરવવાને તે ઉત્સુક હોય, તે સિવાય કાંઈ વખતે તે તેને ભારરૂપ થઈ પડે છે. શાળામાં માયાળુપણાનું પ્રાધાન્ય રહેવું જોઈએ; જડતા પોતાના સ્વરૂપને ઓળખી શકે, અને પોતાના તરફ હસી શકે, એવા યુક્તિમિજનનું વાતાવરણ જોઈએ; ન્હાની શક્તિઓને ઘટે તેવાં ન્હાનાં કામ સોંપવાની કુશળતા જોઈએ; દૃઢતા અને ઉદાહરણથી બંધ શક્તિઓને ખુલી કરવી જોઈએ; તથા જડતા ઓછી જડ દેખાય, ત્યારે તેની તારીફ થવી જોઈએ. જો બધાં બાળકોને પરાણે વીસમી સદીના પ્રકાશનો લાભ આપવો હોય, તો એવે ધોરણે કામ લેવું જોઈએ.

શરીરને વાસ્તે પોષણ તથા મનને વાસ્તે પંચે તેવો ખોરાક, એમાં ગંધી વાત આવી બળ્ય છે. તાણ હવા, કસરત, અને નિયમિત પદ્ધતિઓમાં ચાલવું, એ આવશ્યક ગાળનો છે. કોઈક પ્રકારના લરકરી મંડળમાં દાખલ થવામાં બાળકને પોતાની પ્રતિભાનું જેવું ભાન થાય છે, તેવું બીજી થોડીજ રીતે થઈ શકે છે. તેથી તેને ક્રમ અને અધીનતાનું પહેલું દર્શન થાય છે, અને એવું લાગે છે, કે બાળકો પણ મહત્ત્વનાં છે, અને તેઓ પણ છૂતની તૈયારીઓ કરી શકે છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૭ મી જુલાઈ, ૧૯૧૭.

કેળવણી.

અમે આશા રાખીએ છીએ, કે ન્હાનાં બાળકોને એટલાં યકવવામાં નહીં આવે, કે તેઓ ન્હાનપણમાં જ ઘરડાં બની જાય. માનસિક વિકાસ કરવા જતાં તેમનાં માથાં અને પેટ ઘોટાં, તથા હાથ અને પગ ન્હાના બની જાય, એવું થવું જોઈએ નહીં.

આ મહત્ત્વના વિષય ઉપર કેટલીક સાધારણ વાતો કહેવાની પણ અત્યાર મુખી જરૂર રહેલી જણાય છે.

સાર્વજનિક દરજિયાત કેળવણીની હવે સર્વત્ર હિમાયત કરવામાં આવે છે, કે જેથી દરેક બાળકને વારતે જ્ઞાનનો દરવાજો ખુલ્લો થાય. જોકે એ સંજોગો નિયમ રાખ્યા તરફથી કરવામાં આવે છે, તોપણ એ રાજ્યની પોતાની ન્હાનાગાં ન્હાની અને ગરીબમાં ગરીબ પ્રજા તરફથી દુશ્મ છે. કેળવણી વગર પ્રજાજનો પોતાનાં ધર્મપુરતકો વાંચી શકે નહીં; તે વગર તેઓ હિંસાજ રાખી શકે નહીં; અને તે વગર ગેરહાજર મિત્રો તથા સંજોગોથી તરફના રનેદને પણ જીવન રાખી શકાય નહીં. કેળવણીથી જ સ્વર્ગની, હુનિયાની, અને ઘોટા મંદલની શરૂઆત થાય છે.

જો સમાજને આ વાત આવશ્યક લાગે, અને રાજ્ય તેને સંમતિ આપે, તથા દરજિયાત કાયદો લાગુ થાય, તો જે બાળકોને ખાવાનું મળે તેમ ન હોય, તેમને ખાવાનું આપવાની વ્યવસ્થા પણ થવી જોઈએ, પછી જ્યારે તે વ્યવસ્થા કાંતો મ્યુનિસિપાલિટીઓ કરે, અથવા સ્કૂલ બોર્ડના આંતરે કરે. આ સ્વીકાર્યો વગર છુટકો નથી. સિદ્ધાંત એ છે, કે દરેક બાળક, ધરતું ગમે તેટલું ગરીબ હોય, તોપણ દેશની અંદર એક રીતે પોતાના ધરમાં છે, અને તેને સાદો તથા નિર્દોષ માનસિક જોશક મેળવવાનો હુક છે, અને ગગજને આધાર આપતા સાડા નિયમિત શારીરિક જોશક પર પણ તેનો હક થાય છે. ક્યાં બાળકોને ખાવાનું આપવું, અને ક્યાં ન આપવું, તે ચોક્કસ કરાવવાનું કામ દરજિયાત કરનારાઓનું છે.

કેળવણી દરજિયાત કરવાથી, જે ન્હાનાં શરીરો અને મનોની એ વિષયમાં અત્યાર મુખી અવગણના થયેલ છે, તેમને આપાદ થવાનો સંભવ છે, એ ભૂલવું ઘટવું નથી. ભાર નહીં કરવામાં તેને ઉપાડનાર પોતાનું મનું વિચારવું જોઈએ. જે બાળકોનાં કુટુંબોમાં સંકટો વરસથી અમાન આશુ આવતું હોય, તેમનાં મન કેળવણીમાં માખાપનાં બાળકો કરતાં જુદાં હોય છે. શરૂઆતમાં જ્ઞાન

અને તેટલું સરલ કરીને આપવું નેહ્યે. શિવો અને કિંદરગાર્ડનનાં સાધનોનો જેમ વધારે ઉપયોગ થાય તેમ વધારે સારું. નરમાશની આંખ અને બ્લવર્યાની નીચે શક્તિઓ વિકસિત થવી નેહ્યે; અને મંદતા તથા જડતાને દોષ ન ગણતાં વિકાસની આવશ્યક સ્થિતિરૂપ સમજવાં નેહ્યે. કેટલાંક બીજ એવાં હોય છે, કે જેને ઝમીનમાંથી બહાર નિકળતાં એક કરતાં વધારે ઉન્દુળાની જરૂર પડે છે. ગતિની મંદતા માનસિક વાડનથી મટે તેવી નથી.

સેંકડો વરસથી ચાલતા આવેલા અજ્ઞાનને લીધે મગજ એવું બની ન્તય છે, કે તેને જ્ઞાન ભારરૂપ લાગે છે, અને તે માટે પ્રયાસ કરતાં પરસેવો છૂટે છે. તેટલા માટે, જે જડ બાળકો ભણતાં નથી, તેમનો કેળવણીના સવાલમાં વધારે વિચાર કરવાની જરૂર છે; અને હુશિયાર બાળકો તો પોતે પોતાની સંભાળ લઇ શકશે. કદાચ શરૂઆતમાં જડ જણાતાં બાળકો આગળ ઉપર સારું પાણી પછુ જતાવી શકે. પછુ જો તેમની સાથે સોડીથીજ કામ લેવામાં આવે, તો અંદર રહેલ બીજનો નાશ થવાનો સંભવ છે.

એવો પછુ ભય છે, કે જો ફરજિયાત કાયદાનો હુકમપોગ થાય, તો કેળવણીથી પ્રજા સંસ્કારી થવાને બદલે ઉલટી પીડિત થાય. પરાણે કેળવેલી પ્રજા પોતાને મળેલા લાભને વાસ્તે સ્ટેટનો ઉપકાર માનશે, એમ માની બેસવાનું નથી. જેને જેને તેથી હાનિ થઇ હશે, તેઓ ભવિષ્યના સમાજમાં હાનિકારક નિવડવાનો સંભવ છે. શેક્સપિયરના નાટકમાં કાલીબાન પોતાના બાપાજાનનો ઉપયોગ શાપ આપવામાં કરે છે.

બાળકોને હુશિયાર બનાવવા માટે કોઈ પણ શિક્ષકને વધારે પગાર મળવો નેહ્યે નહીં. હુશિયાર બાળકો પોતાની મેળે બહાર પડ્યા વગર રહેશે નહીં. જો સ્પર્ધા અને હરીફાઈથી તેમને બલાકારે કામ કરવું પડ્યું હશે, તો ઘણી વાર તેમનાં તન તથા મનને હાનિ થશે, અને તેઓ વહેલા મરણ પામશે. માત્ર વિદ્યા કંઈ વાસ્તવિક શક્તિ નથી: મગજને તે વાસ્તે ભૂખ લાગી હોય, અને તેને શક્તિ તથા ઉપયોગના રૂપમાં ફેરવવાને તે ઉત્સુક હોય, તે સિવાય લાંબે વખતે તે તેને ભારરૂપ થઇ પડે છે. શાળામાં માયાળુપણાનું પ્રાધાન્ય રહેવું નેહ્યે; જડતા પોતાના સ્વરૂપને ઓળખી શકે, અને પોતાના તરફ હસી શકે, એવા યુશગિભજનું વાતાવરણ નેહ્યે; ન્દાની શક્તિઓને ઘટે તેવાં ન્દાનાં કામ સોંપવાની કુશળતા નેહ્યે; દૃષ્ટાંત અને ઉદાહરણથી ગંધ શક્તિઓને સુધી કરવી નેહ્યે; તથા જડતા ઓછી જડ દેખાય, ત્યારે તેની તારીફ થવી નેહ્યે. જો બાળકોને પરાણે બીસમી સદીના પ્રકાશનો લાભ આપવો હોય, તો એવે ધોરણે કામ લેવું નેહ્યે.

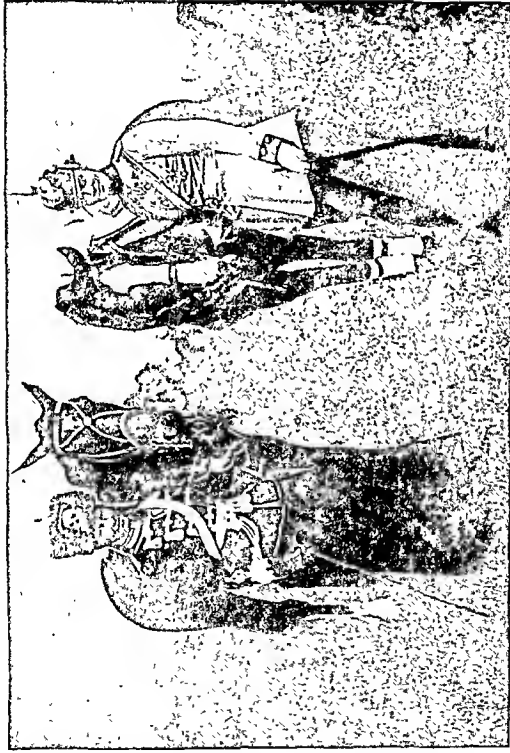
શરીરને વાસ્તે પોષણ તથા મનને વાસ્તે પચે તેવો ખોરાક, એમાં ગંધી વાત આવી ન્તય છે. તાજુ હવા, ઠસરવ, અને નિયમિત પંક્તિઓમાં ચાલવું, એ આવશ્યક ગાળનો છે. કોઈક પ્રકારના લરકરી મંડળમાં દાખલ થવામાં બાળકને પોતાની પ્રતિષ્ઠાનું જેવું ભાન થાય છે, તેવું બીજી થોડીજ રીતે થઇ શકે છે. તેથી તેને કુમ અને અધીનતાનું પહેલું કથન થાય છે, અને એવું લાગે છે, કે બાળકો પણ મહત્વનાં છે, અને તેઓ પણ જીવનની તૈયારીઓ કરી શકે છે.

નિયમિત માનવ જીવનને વાસ્તે એ પ્રકારની ઘાટ્યાવસ્થા માત્ર પાઠ શીખવાના કરતાં બહુતર તૈયારી છે; અને ન્હાના અવયવો ન્યારે જરાજર કસાય છે, ત્યારે ઉપલી અનિશ્ચિત શક્તિઓ પણ વધારે ચોકસાઈથી કામ કરવા લાગે છે.

નહીં મારવાથી બાળક બગડે છે, એ વાત ગંભીર વિચાર વગર બાળુએ મૂકવા જેવી નથી; પણ સજામાંથી સખ્તાઈ અથવા ક્રેપનું તરત દૂર કરવું જોઈએ. કેટલેક પ્રસંગે સજા કર્યા વગર ચાલે તેમ નથી. પણ જો તે બારી રહે, તો બાળક જડ બને છે; અને એ દેખાવ જોનાર અથવા જાણનાર શાળા પણ તેથી ઉતરી જાય છે. પણ એ વિષયમાં એક સાદો નિયમ છે. કોઈ પણ બાળકને માથા ઉપર, કે કાન ઉપર, કે જરાકની કડોડ ઉપર, કે હાથ ઉપર કદાપિ મારવું જોઈએ નહીં. હાથ ઉપર નેતરના કુટકા મારવા, એ જંગલીપણું છે; અને કોઈ વાર તેથી આખી જિંદગી સુધી નુકસાન થાય છે. કાન ઉપર મારવું, એ આંખ ઉપર મારવાના જેવું લાયકર અને દુષ્ટ કૃત્ય છે. કુદરતે માણસને એવા ભાગે આપ્યા છે, કે જેના ઉપર તેની લવિષ્યની તનદુરસ્તીને હાનિ કર્યાં સિવાય પ્રહાર થઈ શકે. પણ હાથ ઉપર ઘા કરવા, અને વેકાને ખીડવા; એ કામ તો ઉત્તર અમેરિકાના ઇંડિયનોને લાયક છે. જે દેવી કલાએ દેવી હાથની મૂર્તિ વરીકે માણસની લાગણીવાળી આંગળીઓ બનાવી છે, તે વિચારતાં જણાયે, કે એવી રાક્ષસી સજા કરનારાઓને પોતાને સજા થવી જોઈએ. બાલકના શરીરની અંદર જે અવયવમાં ખાસ વેદના અને નુકસાનનો સંભવ હોય, તે પર હુમલો કરનાર શિક્ષકે ન્હાનાં બાળકોના સહવાસનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને માણસોના જંગલમાં જઈને જુદો ધધો શોધવો જોઈએ.

કોઈ પણ નિશાળ ખરેખરી શાળા થઈ શકે, તે સાડે રમત ખરી રમત રહેવી જોઈએ, અને સ્વતંત્રતા ખરી સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ. હાલની પદ્ધતિઓ એ નિયમનો નખથી શિખ સુધી ભંગ કરે છે. સાંજે પાઠ કરવાની ટેવ ફિરોર આંખો ઉપર ઘરડી ચિંતાને સવારી કરાવે છે. તે બાળકના પાણીને નષ્ટ તથા કલુષિત કરે છે. જ્યારે નિશાળ સાંજે પાંચ વાગ્યે બંધ થાય, ત્યારે તેની ચોપડીઓ બાંધી દેવી જોઈએ, અને ખીજ દિવસના પ્રભાત સુધી હવાડવી ન જોઈએ. સ્વીડિશ ભાષામાં એવી એક કહેવત છે, કે “શિયાળાની રાત્રિઓમાં ઘણું પાકે છે.” વિદ્યાની પાચન-ક્રિયા ત્યારે ચાલે છે, અને લજ્જાચલી વાતો અનિચ્છક શક્તિઓને સુપ્રત થતાં મનનો ભાગ બની જાય છે. પણ આજો દિવસ લજ્જાવાના ઉન્હાળા અને તાપમાં ધાક અને કાયરપણું પરિણમે છે. ન્હાનાં બાળકો અને ખીલતાં તરુણુ ઓપુરુષો આજકાલ એમનાં માળાપનાં જેવાંજ નિસ્તેજ અને સચિંત દેખાય છે, એ સ્થિતિનું એક સુખ્ય કારણ ચાલતી લજ્જાવરની પદ્ધતિ છે. આખી પ્રજાને સાંજે પાઠ કરવાની ટેવ પડશે, તો દેશનાં બળની અને બુદ્ધિની શી દશા થશે, તે કહેવાતું નથી. બુદ્ધિમાન બાળકો તેથી જડ થાય છે, અને તન તથા મનનો અકાલે હાય થવા લાગે છે. મનના ઉપર દબાણ અને જુદમ થાય, તે કરતાં તો તેને સાદામાં સાદું શિક્ષણ મળે, તેજ વધારે સાફ. અતિશય દબાણથી દરેક વસ્તુ ઘટે છે, અને વિફળ થાય છે.

THE KAISER'S ONLY DAUGHTER AND THE GERMAN CROWN PRINCESS.

કેઝરની એકની એક પુત્રી અને જર્મન સુવરાજી લરકડી પોશાકમાં.

પુરુષ અને સ્ત્રી.

"I saw a woman clothed with the sun, and the moon under her feet, and on her head a crown of twelve stars," *Revelation*, 12 : 1.

અર્થ—“મિ’ સૂર્યથી આવૃણિત એક સ્ત્રીને જોઈ, અને ચંદ્રમા તેના પગ નીચે હતો, અને તેના મસ્તક ઉપર બાર તારાનો એક તાર હતો,” પ્રકાશન, ૧૨ : ૧.

પુરુષ અને સ્ત્રીનાં સ્વરૂપ શાં છે, અને તેમનો પરસ્પર સંબંધ કેવા પ્રકારનો છે, એ સંબંધી સત્ય હજી આપણા દેશમાં અને ખીજા દેશોમાં થોડાજ માણસો જાણે છે; અને કેળવણીની યોજનાઓમાં પણ તેથી ઘણી ખામી રહે છે.

સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચેના ભેદો તાર્કિક અને અગ્રણિત છે. એકની ખીજની સાથે સંયુક્ત ધવાની યોગ્યતાનો આધાર એ ભેદો ઉપર છે.

દુનિયામાં જેમ નવ જીવન વધતું જશે, તેમ એ ભેદો વધતા જશે; અને તે એટલા માટે, કે સંયોગ વધારે ગાઢ થઈ શકે, અને અમર સંયોગ માટે વધારે તૈયારી થાય.

પુરુષ અને સ્ત્રી એક નથી, તેમ સમાન પણ નથી. ટેકરી અને ખીણની વચ્ચે સમાનતા હોઈ શકે નહીં. ખીણ ઇમારતો અને હૃદયોથી ભરપૂર હોય છે, અને વાડીઓ તથા મોલાતતી સમૃદ્ધિ તેની શોભા વધારે છે. ટેકરીને ખીણ ઉપરના દેખાવો હોય છે, અને તેઓ પણ સાર્વજનિક લાભમાં હિસ્સો આપે છે. અહિં પૂર્ણતાને દરેક પગલે અસમાનતા છે. પુરુષ અને સ્ત્રી કશામાં સમાન નથી, અને કશામાં અસમાન નથી, પણ દરેક વાતમાં પરસ્પરની ખામી પૂરી કરનાર છે.

આ જમાનો સ્વતંત્રતાનો છે, એટલે સ્ત્રીઓનાં હૃદયો હાલ સ્વતંત્રતાની તૃપ્તિથી ઉજળવા લાગ્યાં છે. તેમના રાજકીય હુકો અને કેળવણી સંબંધી હુકોની દ્રવે ના પડાય તેમ નથી. અત્યારે તો વ્યવહારના ઘણા ધંધાઓમાં સ્ત્રીઓને દાખલ થવાની છૂટ નથી; પણ સ્ત્રીજાતિ ઉપર પુરુષની એવી આપણુદ સત્તા લાંગ્રો વળત ચાલવાની નથી.

કયા ધંધાઓ સ્ત્રીઓને ફાવશે અને કયા નહીં ફાવે, એ સ્ત્રીઓ પોતેજ પ્રયોગથી અને અનુભવથી જાણી લેશે. એટલું તો સ્પષ્ટ છે, કે સ્ત્રીની શક્તિઓ પુરુષના જેવીજ છે. સ્ત્રી કોઈ પણ કલામાં કે શાસ્ત્રમાં પ્રવેશ કરી શકે; સિંહાસન ઉપર બેસી શકે; સેનાઓતું ઉપરીપણું કરી શકે; છટાદાર લાખણ આપી શકે; ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય લખી શકે; વૈદ્ય તરીકે દવા આપી શકે અને વાઠકાપ કરી શકે; ધર્મોપદેશ ઉપદેશ આપી શકે; અને દૈવી સંદેશાને અહણુ કરી શકે. સંશ્લેષમાં, તે તમામ જાળત કરી શકે. જે કાંઈ કરવાનો તેને પુરતો સ્નેહ હોય, તે તે કરી શકે. અને તમામ વિષયોમાં પુરુષની બુદ્ધિએ જે સત્યો પ્રગટ કર્યાં છે, તે કરતાં કંઈક જુદી ખૂબીનાં સત્યો સ્ત્રીની હૃદયપ્રધાન બુદ્ધિ જતાવી શકે.

લવિધ્યમાં સ્ત્રીની પદવી સુધરશે, અને તે પુરુષને હાલના કરતાં વધારે મદદગાર થશે,

એમાં કશો શક નથી. દરમિયાન અત્યારે તો ઉપરથી કિતરતી સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ પણ ઘણી વાતોમાં જોઈ શકાય છે. ખુદશી અનીતિની વાત તો આપણે બાબુએ મૂકીએ. છતાં સારી સ્થિતિની સ્ત્રીઓ પોતાના પતિની ગેરહાજરીમાં પણ મેજબાનીઓ આપે છે, અને છૂટનો આનંદ અનુભવે છે. તમામ સમાજની રહેણીકરણી ઘણી રીતે ફરી જશે, એવાં સૂચનો દેખાય છે.

લડાઈના વાર.

:૦:

લૉર્ડ હાર્ડિંગનો ખુલાસો.

લંડન, ૩૭ જુલાઈ.

મેસોપોટેમિયા કમિશનના રિપોર્ટના સંબંધમાં લૉર્ડ હાર્ડિંગે આજે એક ખુલાસો કરેલ છે. કમિશનમાં પુરાવાની પરીક્ષા કરી શકે તેવા કોઈ કુશળ વકીલની ખામી માટે, તથા ગયો પુરાવો બહાર પાડી શકાય એમ નથી તે માટે, તેણે ખેદ જાહેર કરેલ છે. “હાલ તો સાધારણ વાંચનારને એવી અસર થવાનો સંભવ છે, કે જાણે હિંદુ વિગ્રહમાં કશો ગંભીર પ્રયાસ કરેલો જ ન હોય; અને હિંદુમાં એવી લાગણી થવાનો સંભવ છે, કે હિંદુનાં પ્રયત્નો અને સ્વાર્થલોની વિલાયતને પુરતી કદર નથી. * * * સુમારે ૮૦,૦૦૦ બ્રિટિશ તથા ૨૧૦,૦૦૦ હિંદી લશ્કર દરિયાપાર ચોકલવામાં આવેલ છે, ત્યારે અગાઉ માત્ર ૧૮,૦૦૦ લશ્કર ચોકલાયું હતું. ટેરિટોરિયલો આવી પહોંચ્યા, તે પહેલાં કેટલાંક અઠવાડિયાં સુધી હિંદુસ્તાનમાં બ્રિટિશ ચોક્કસાની સંખ્યા માત્ર ૧૫,૦૦૦ ની હતી, અને એ પ્રમાણે શહેનશાહતના લાભની ખાતર હિંદની સલામતી જોખમમાં મુકાઈ હતી. મેં એ જોખમ સંપૂર્ણ નિર્ણયતાથી ખેડેલું, કારણકે હિંદની પ્રજાને મને વિશ્વાસ હતો, અને હું અભિમાનપૂર્વક કહી શકું છું, કે તેણે મારા વિશ્વાસને સાચો સિદ્ધ કરેલ છે. * * * ૧૯૧૫ના ઑક્ટોબરની ૬ થી તારીખે હિંદી સરકાર તરફથી મિ. એન્જરલેનને એક તાર કરવામાં આવ્યો હતો, કે જે મેસોપોટેમિયાના રિપોર્ટમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ નથી. તેમાં એવું લખેલું હતું, કે ફ્રાન્સથી એક ખીન્ને સેનાવિભાગ ચોકલી અપાય, તે પહેલાં કૂતથી આગળ ન જવું, એવું હિંદી સરકારે જનરલ નિકસનને ફરમાવેલ છે. * * * કમિશન ડાકતરી વ્યવસ્થાની બાબતમાં મારા કાર્યને અપૂર્ણ ગણે છે, પણ લશ્કરી બાબતમાં દખલ કરવાનો આરોપ ન આવે, એ રીતે હું શું વધારે કરી શકત, તે બલુકું સહેલું નથી. ખાનગી અફવા એવી હતી, કે સ્થિતિ ખરાબ છે; પણ ઓફિશ્યલ રિપોર્ટ એવો હતો, કે સ્થિતિ સારી છે. * * * મેં સાહત્રીસ વરસ સુધી તાજની સેવા કરેલી છે. રાજ્યની જે મોટામાં મોટી જગ્યાએ મેં કામ કરેલ છે, અને સરકારની વિનંતી ઉપરથી વાઇસરોયના હોદ્દાની મુદત લંબાવા દીધી છે. * * * હું મારા પ્રયાસમાં નિષ્ફળ થયો હોઈશ, પણ એવો સુકારો હિંદની તમામ લશ્કરી સેવા અને એ વિશાળ સામ્રાજ્યની આંતર સ્થિતિ ધ્યાનમાં લીધા પછી આપવો જોઈએ, અને તેમાં અહીંના મારા દેશબંધુઓનીજ નહીં, પણ હિંદમાંના મારા પ્રજાબંધુઓની પણ સંમતિ થવી જોઈએ, કે જેમના ટકી રહેલા વિશ્વાસને અને સારા અભિપ્રાયને હું સર્વોપરિ કિંમતના ગણું છું.”

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની મદદ.

વાશિંગ્ટન, ૭ મી જુલાઈ.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે ફ્રાન્સને હાલમાં બે કરોડ પૌંડ ધીરેલ છે, અને તેનું કુલ દેહણું છ કરોડ વીસ લાખ પૌંડ થાય છે. તમામ મિત્ર રાજ્યોને સાથે ગણીએ, તો યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે છવીસ કરોડ પૌંડ પૂરા પાડેલ છે.

લંડન ઉપર હુવાઇ હુમલો.

લંડન, ૭ મી જુલાઈ.

આજના હવાઇ હુમલામાં ૨૮ પુરુષો, ૬ સ્ત્રીઓ, તથા ૩ બાળકો માર્યા ગયાં છે; તથા ૭૪ પુરુષો, ૩૦ સ્ત્રીઓ, અને ૩૭ બાળકો જખમી થયેલ છે. આવો મોટો હુમલો અત્યાર સુધી થયેલ નથી. નીચે ઉડતા બાજની માફક દુશ્મનો આવ્યા હતા.

કપતાં કારખાના ઉપર બોંબ.

પારિસ, ૮ મી જુલાઈ.

૮૪ ફ્રેંચ વિમાનોએ શુક્રવારે રાત્રે દુશ્મનના સુલકની અંદરનાં શહેરો ઉપર બોંબ નાંખેલ છે. અગિયાર વિમાનોએ ટ્રીએસ ઉપર અઢી ટન બોંબ નાંખીને આગો પ્રગટાવી છે, જેમાંની એક વચલા સ્ટેશને લાગી હતી. છ વિમાનોએ લુડવિગશાફ્ટન ઉપર બોંબ ફેંકેલ છે, અને બેડનનાં એનિફ્રીનનાં કારખાનાં સળગી ઉઠ્યાં છે. સાર્જન્ટ-મેજર ગેલ્લોઇએ એક વિમાનને લઇને એસનનાં કપતાં કારખાનાં ઉપર બોંબ છોડેલ છે. એ વિમાન રાતના નવ ઉપર દસ મિનિટે ઉપડ્યું હતું, અને ૪૫૦ માઇલની સુસાફરી કરીને સ્વવારના સવાર્યારે પાછું આવેલું. એકંદરે સાડાતેર ટન બોંબનો ઉપયોગ થયેલ છે. બે વિમાનો પાછાં ફરેલ નથી.

ઝુવિયન ધસારો.

લંડન, ૮ મી જુલાઈ.

સ્ટેનિસ્લોની પશ્ચિમે ઝુવિયનો આગળ ધસ્યા છે. રવિવારે જનરલ કેનિંગ્હામ્ કેટલાંક ગામડાં, ૧૮૧ અમલદારો, ૭,૦૦૦ સિપાઇઓ, ૪૮ તોપો; તથા ઘણી મશીનગનો કબજે કરેલ છે. પિન્સ્કના રેલવેસ્ટેશન ઉપર બોંબ પડવાથી ત્યાં આગ લાગી છે.

ગ્રીસ અને મિત્ર રાજ્યો.

પારિસ, ૮ મી જુલાઈ.

મિત્ર રાજ્યોનાં લશ્કરો થોડા વખતમાં ગ્રીસ છોડી જશે, એવી ઝાહેરાત થયેલ છે. સાલોનિકાનો પ્રદેશ ખાલી થશે નહીં.

સ્પેન અને ઝુવિયા.

લંડન, ૮ મી જુલાઈ.

આખની સલામાં સર ફ્રિલિપ મેંગનસને જવાબ આપતાં મિ. બાલ્ફોરે કહ્યું છે, કે જર્મન એજન્ટો સ્પેન અને ઝુવિયામાં બ્રિટન સંબંધી જોડી વાતો ફેલાવે છે, એ ખાતરી સાચી છે. સ્પેનમાં બળવો જગાડવા અને ઝુવિયામાં ગયેલી મહેનશાહતને પાછી લાવવા બ્રિટન આદે છે, એવી અફવાઓ ચલાવવામાં આવે છે.

મિ. લોપ્ડ જ્યોર્જનું ભાષણ.

લંડન, ૧૦ મી જુલાઈ.

એવું ઓદિશયલી ઝાહર થયેલ છે, કે આમની સલાની ગુપ્ત બેઠકમાં મિ. લોપ્ડ જ્યોર્જ નીચે પ્રમાણે બોલેલ છે:—“શનિવારે બાપીસ વીમાનો લંડન ઉપર આવ્યા હતાં, જેમાંથી ત્રણનો નાશ થયેલ છે. દરેકની પાસે ૮૦૦ સ્તલ બોંબ હતા. હુમલો કરનારના બચાવ માટે જર્મનોએ રક્ષક કાફલાની પણ ગોઠવણ કરી હતી. પાછાં વળતાં આમાંથી છનો નાશ થયેલ છે, અને એકને ધબક થયેલ છે, એટલે હુમલો હાનિ વગરનો થયેલ નથી. હવામાં સંપૂર્ણ બચાવ તો થઈ શકે એમજ નથી. મોખરા ઉપર બ્રિટિશ વિમાનો પણ જર્મન લાઇન જોળાં-ગીને અંદર જાય છે, તથા રોકેશનો અને છાવણીઓ ઉપર બોંબ છોડે છે. છેલ્લા ચારપાંચ મહિનામાં આપણી નૌકાનાં વિમાનોએ ઉત્તર બેલ્જિયમમાં આવેલી જર્મન વિમાનશાલાઓ ઉપર ૭૦ ટન બોંબ ફેંક્યા છે, જ્યારે જર્મનો બ્રિટન ઉપર માત્ર બે ટન ફેંકી ચકયાં છે. અઢાવીશ સિવિલિયનો માર્યા ગયા, તે ખેડકારક છે; પણ મોખરા ઉપર પુરતાં વિમાનો ન હોય, તો લશ્કરને સહજમાં અઢાવીશ હજારનું નુકસાન થઈ જશે. * * * છેલ્લા છ મહિનામાં વિમાનો ધનાવવાનું કામ થયું ત્રણથી વધુ છે, અને કર્મકારોની સંખ્યામાં ૨૩,૦૦૦ નો વધારો કરવામાં આવેલ છે.”

હાલિજની જીત.

પિત્તરેડ, ૧૦ મી જુલાઈ.

ઝવિયનોએ હાલિજનો કબજો લીધેલ છે.

જર્મનીમાં રાજકીય સ્થિતિ.

લંડન, ૧૦ મી જુલાઈ.

ફ્રેંચ રાજપુરુષો ધારે છે, કે માર્શલ હિંડનબર્ગ જર્મનીમાં મિલિટરી ડિક્ટેટર નિભાશે. હા. બેથમેન-હોલવેગની વિરુદ્ધની હીલચાલ વિચેનાથી પ્રેરાયલી જણાય છે.

ઝવિયન વિક્રમ.

લંડન, ૧૨ મી જુલાઈ.

હાલિજની નૈર્ઝત્યમાં ૨૦ માઇલ ઉપર કેલેઝમાં દુશ્મનની છાવણી છે, તે રથાન ઝવિયનોએ કબજો કરેલ છે.

હિંદી પ્રધાનનું રાજીનામું.

લંડન, ૧૨ મી જુલાઈ.

હિંદના સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ મિ. ઓર્સ્ટન ચેમ્બરલેને રાજીનામું આપેલ છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે કેન્ઝરની પુત્રી તથા જર્મન યુવરાણીનો તરફી પોશાકમાં એક મુંદર સંયુક્ત ફોટોગ્રાફ અને અમારા વાંચનારાઓને લોટ આપીએ છીએ.

ભાવનગર દરબારી છાપખાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૪મી જુલાઈ, ૧૯૧૭.

[અંક ૩૪.]

। यतो धर्मं स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

લાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૪ મી જૂલાઈ, ૧૯૧૭.

અમેરિકન તટસ્થતાનો અંત.

૧૯૧૭ના ફેબ્રુઆરીની ત્રીજી તારીખે, એટલે વિશ્વ શરૂ થયાને બરાબર અઢી વરસ થયાં ત્યારે, મિ. વુડ્રો વિલ્સન, કે જે આગલા નવેંબરમાં અમેરિકાનાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો ફરીને પ્રમુખ ચૂંટાયો હતો, તેણે કંગ્રેસને ઝાહિર કર્યું, કે જર્મન શહેનશાહત સાથે સંબંધ તોડી નાંખવામાં આવેલ છે. એપ્રિલની બીજી તારીખે પ્રેસિડન્ટે કંગ્રેસ પાસે માગણી કરી, કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તથા જર્મનીની વચ્ચે વિશ્વહરી રિથિત છે, એવી ઝાહિરાત કરવી. એપ્રિલની છઠ્ઠી તારીખ સુધીમાં સરકારનો કશો ખતો “હાઉસ”માં પસાર થઈ ગયો. આ પ્રમાણે અમેરિકન તટસ્થતાની લાંબી મુદતનો અંત આવ્યો. આ પ્રસંગે અમે સંબંધ તુટ્યા પહેલાંના અઢાર મહિનાનો ઇતિહાસ આપવા પ્રયત્ન થઈએ છીએ, કારણકે અમેરિકાના ઇતિહાસમાં તેનું મહત્ત્વ ઘણું છે.

ચાલુ વિશ્વ પહેલાં અમેરિકામાં પરદેશ સંબંધી કશી વાસ્તવિક રાજનીતિ નહોતી. બલ્કે કે અમેરિકા યુરોપને એમ કહેતું હતું, કે “અમને અમારા ખંડમાં નિર્ણય રહેવા દો, એટલે અમે તમારાં કામકાજમાં વચ્ચે આવશું નહીં.” એટલું ખરું, કે આગલાં વીસ વરસમાં તેણે એક યુરોપીઅન દેશની સાથે લડાઈ કરી હતી, અને ચીનની રિથિત યુધ્ધારવામાં બીજાં રાજ્યોની સાથે ભાગ લીધો હતો; પણ ક્યુબાને છોડવવાનું કર્તવ્ય તો મત્રો સિદ્ધાંત ઉપરથીજ દ્વિવિત થતું હતું, કે જૂની દુનિયાનાં રાજ્યો નવી દુનિયાનાં પ્રગ્લભતાક રાજ્યોને સતાવે, ત્યારે તેમની રક્ષા કરવી જોઈએ. ફિલિપાઇન ટાપુએ મળી ગયેલા, તે પણ અકસ્માતથી.

૧૯૧૫ના મે માસમાં લુસિટાનિયાને ડુબાવવામાં આવી ત્યારથી, તે ૧૯૧૭ના ફેબ્રુઆરીની ૧લી તારીખે પ્રતિબિદ્ધ પ્રદેશનું ઝાહિરનામું નિકળ્યું ત્યાં સુધી, અમેરિકાના કારભારીઓ માત્ર જર્મનીની સાથે સવાલજવાળમાં રોકાયેલા રહ્યા હતા. પ્રેસિડન્ટે કશી ઉતાવળ કરી નહીં, કારણકે પ્રથમ વિશ્વ તરફ જ તેની પસંદગી નહોતી, સળંગ કે તે બહુતો હતો, કે દેશ લડાઈ માટે તૈયાર નથી, અને તટસ્થતા રાખવાથી માણસજાતને તે વધારે ઉપયોગી થઈ શકશે. લુસિટાનિયા જેવા બીજાં પણ બનાવો જાણેલા. ૧૯૧૫ના ઑગસ્ટની ૧૯મી તારીખે વ્હાઇટ સ્ટારની આગઝોટ એરેમિકને ડુબાવવામાં આવી હતી. વોશિંગ્ટનના સ્ટેટ ખાતા પાસે ફેલુ થયેલા અને પાછળથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુરાવા પ્રમાણે સિદ્ધ થયેલ છે, કે એક જર્મન ટોપીંગથી તેને બળીપૂરતે ડુબાવી હતી.

તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બરે અમેરિકન સરકારને લખેલી એક યાદીમાં જર્મન સરકારનો બચાવ એવો હતો, કે સળમરીનના કમાન્ડરને એવી ખાતરી થયેલી, કે આગળોટનો તેના ઉપર હુમલો કરવાનો ઇરાદો હતો. સપ્ટેમ્બરની ૧૪ મીએ અમેરિકન સરકારે એવો પુરાવો રજુ કર્યો, કે જેથી એરેબિકની સામેનો આરોપ ટકી શકે નહીં. કેટલીક બાંજગઠ પછી અમેરિકન માણસોના જન માટે નાણાંનો ખર્ચો આપવાની જર્મનીએ તત્પરતા બતાવી, અને તે પ્રેસિડન્ટની વતી મિ. લેન્સિંગે સ્વીકારી.

ફરી નવેમ્બરની ૭ મી તારીખે ઇટાલિયન લાઇનર એ'કોનાને ઑસ્ટ્રેલિયન વાવટો હાલવાની એક સળમરીને ડુબાવી. ડિસેમ્બરની ૬ મી તારીખે મિ. લેન્સિંગે યાદી લખેલી, તેમાં એ કૃત્ય જે સ્થિતિમાં થયેલું, તેનું વર્ણન આપેલું હતું. ઉત્તરમાં હજી આગળોટ ઉપર હવા, અને હોડીઓમાં ઉતરવાની વાટ ભેટા હતા, ત્યાંજ આગળોટ ઉપર ગોળાઓ શરૂ થયેલા, અને તે ડૂબેલી. મિ. લેન્સિંગે લખેલું, કે "યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સરકાર એવું ધારે છે, કે સળમરીનના કમાન્ડરે દેશો વચ્ચેના કાયદાનો ભંગ કરેલ છે, કારણકે તેણે અરક્ષિત બિનલકાયક લોકોનો નિરર્થક નાશ કરેલ છે." માટે એ ઑસ્ટ્રેલિયન-હંગેરીની ઇચ્છા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સાથે સારો સંબંધ ટકાવી રાખવાનો હોય, તો તેણે આ અપરાધનો અસવીકાર કરવો જોઈએ, અને જવાબદાર અમલદારોને સજા કરવી જોઈએ. વિધેનાનો જવાબ ઉદ્ભવ હતો. એ તકરારની પતાવટ હજી થઈ નહોતી, ત્યાં "પર્શિયા" નામની આગળોટનો પણ એવીજ સ્થિતિમાં નાશ કરવામાં આવેલો. એટલા વખત સુધીમાં વચલાં સામ્રાજ્યો સમજી ગયાં હતાં, કે પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનથી બહુ ડરવા સરખું નથી, કારણકે તે પોને સુલેહ જાળવવાને તેમના જેટલોજ ઉત્સુક છે.

૧૯૧૬ ના ફેબ્રુઆરીમાં એવું જાહેર થયેલું, કે હુસિટાનિયા સંબંધી તકરારમાં જર્મની "શરણુ થયેલ" છે. પ્રેસિડન્ટનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ હતો, કે જર્મની એમ કબૂલ કરે, કે એ કૃત્ય કાયદા વિરુદ્ધ હતું. તેના ગીજે ઉદ્દેશ કોષક પ્રકારનું વળતર મેળવવાનો હતો. અને ત્રીજો ઉદ્દેશ એ હતો, કે હુસિટાનિયાને સળમરીનનો મુખ્ય કેસ કરીને જર્મની પાસેથી વચન લેવું, કે તે પોતાની દુષ્ટતા એટલી કમી કરી નાંખે, કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તેની સાથે સંબંધ ટકાવી શકે.

જર્મનીએ પ્રેસિડન્ટને તેના ત્રીજો ઉદ્દેશ કાગળ ઉપર જીતવા દીધો. તેણે ફરીને વચન આપ્યું, કે હુધિયાર વગરનાં વેપારી વહાણોને, જે તેઓ નહાસી જવાનો કે સામે થવાનો યત્ન નહીં કરે, તો સ્લાવચેતી આખ્યા વગર અને ઉવારૂઓ તથા અલાસીઓની સલામતીની ખાતરી કર્યા વગર, ડુબાવવામાં આવશે નહીં. કાયદા વિરુદ્ધ કૃત્યના સંબંધમાં તેણે પોતાની એ વાત પકડી રાખી, કે બ્રિટિશ ઘેરાની સામે સળમરીનની લડાઈ ન્યાયપુરસ્સર છે; પણ એ કબૂલ કર્યું, કે તટસ્થોની સલામતી જોખમાવી જોઈએ નહીં. હુસિટાનિયામાં માર્યા ગયેલા અમેરિકનોને માટે પૂરેપૂરું વળતર આપવાની તેણે તત્પરતા બતાવી આવા શરણુ યવાથી પ્રજાને સંતોષ થયેલો નહીં. અમેરિકનોના ખુનનો પૈસો સ્વીકારવાની તત્પરતા માટે કેટલાકે પ્રેસિડન્ટને ઠપકો આપેલો. એમ બતાવવામાં આવેલું, કે વેપારી વહાણો પણ જે સામે થાય કે નહાસી જવાનો યત્ન કરે, તો તેમને ડુબાવી શકાય, એવી જર્મનીએ બારી રાખેલ છે.

દરમિયાન મિ. લેન્સિંગે મિત્ર રાજ્યોની સરકારને એક યાદી લખીને જણાવેલું, કે દરિયાઇ લડાઇની રિથતિ ફરી ગયેલી હોવાથી વેપારી વહાણોએ જાયાવ માટે હુધિયારખંધ રહેવું જોઇએ નહીં. તેણે લખેલું, કે:—

“૧૯૧૫ ના વરસ પહેલાં દુરમનના વેપારની સામે મોટી તોપોવાળી કૃત્રિમી લડાઇ ચાલતી. એ સ્થિતિમાં પ્રત્યેક કાયદાથી વેપારી વહાણને જાયાવ માટે હુધિયારખંધ થવાની છૂટ હતી, અને તેથી તેના ખાનગી વેપારી વહાણ તરીકેના લક્ષણમાં કયો ફેર પડતો નહીં. આ હક એટલા માટે સ્વીકૃત થયેલો જણાય છે, કે તે લડાયક વહાણની સામે તો લડી શકેજ નહીં, પણ ઉત્તરવી પંક્તિનાં આંધિયાનાં હુધિયારો સામે જાયાવ કરી શકે.

“પણ સળમરીનના ઉપયોગથી આ સ્થિતિ ફરી ગઇ છે. એક કુરૂર અને એક સળમરીનને જાયાવની શક્તિમાં સરખાવીએ, તો જણાય છે, કે સળમરીન પાણી નીચે જઇ શકે ખરી, પણ ખીજી રીતે લગભગ અરક્ષિત છે. એક વેપારી વહાણ એક ન્હાની તોપથી પણ સળમરીનની તો સામે થઇ શકે. વળી, દરિયાના મુખ્ય ગાગોમાંથી આંધિયાઓને ફર કરવામાં આવેલ છે. એટલે દાલતા સળમરીનની લડવના દહાડામાં વેપારી વહાણો ઉપર તોપો ચડાવવાનો અર્થ એટલોજ થાય, કે સળમરીન તેને હરાકત કરી શકે નહીં. * * * તેટલા માટે લડતી પ્રજાનાં વેપારી વહાણોને હુધિયારખંધ થવાની મના થવી જોઇએ.”

આ સૂચના ૧૯૧૪ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૬ મી તારીખે મિ. પ્રાયને કાઉન્ટ બર્નરડાઈને એક યાદી લખેલી તેથી વિરુદ્ધ બાય છે. એ યાદીમાં એવું લખ્યું હતું, કે વેપારી વહાણ એક છ-મિલિયા તોપ અને યોરો દારૂગોળો રાખી શકે. અમેરિકન પ્રજાને મિ. લેન્સિંગના સમાધાનથી અસંતોષ થયેલો.

માર્ચની ૨૪ મી તારીખે સસેક્સ નામની ફ્રેંચ આગબોટનો ટોર્પિડોથી નાશ થયો. પ્રેસિડેન્ટ હરીકલ એકઠી ઠરીને જર્મની પાસેથી ખુલાસો માગ્યો. ખુલાસો અસંતોષકારક અને મોટો આવ્યો, તથા તે આવ્યો તે પહેલાં બીજી કેટલીક આગબોટોનો સંદાર થયેલો. પ્રેસિડેન્ટને મળેલ ખુલાસાથી સંતોષ થયો નહીં. ૧૮ મી એપ્રિલે તેણે એક બીજી યાદી લખી, અને જણાવ્યું, કે જો શહેનશાહી જર્મન સરકાર પોતાની રીતભાવ સુધારશે નહીં, તો યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને વિતગીરી સાથે સંબંધ તોડી નાંખવાની ફરજ પડશે:—

“ફરી ફરીને શહેનશાહી સરકારે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સરકારને ગંભીર વચનો આપેલ છે, કે ઉતાડૂઓનાં વહાણોની તો એ દશા નહીં થાય, છતાં તેણે સળમરીનોના કમાન્ડરોને વારંવાર એ વચનો તોડવાની રજા આપી છે. * * * તટસ્થ માલેરીનાં વહાણો, અને તટસ્થ બંદરેથી તટસ્થ બંદરે જતાં તટસ્થ માલેરીનાં વહાણોનો પણ લડતા પક્ષનાં વહાણોની સાથે સંદાર કરવામાં આવેલ છે. હુસિટાનિયા અને એરેલિક યરળી મોટી આગબોટો અને સસેક્સ જેવી ઉતાડૂઓની બોટ ઉપર એક ઘણી પણ સાવચેતી આપ્યા વગર હુમલો થયેલ છે; અને જાનલગાયક ઉતાડૂઓ તથા ખલાસીઓનો એવો નાશ કરાયેલ છે, કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સરકાર તેને ઉન્મત

ગણુયા વગર રહી શકતી નથી, અને તેનો કોઈ રીતે જાણવ થઈ શકે તેમ નથી. * * * યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સરકારે ઘણી સખૂરી રાખી છે. * * * હવે પોતાના હુકમને માટે યોગ્ય લાગણીને લીધે તે શહેનશાહી સરકારને કહે છે, કે અવધિ પૂરે થયો છે.”

જર્મનીએ ૪ થી મેએ ઉપલી યાદીનો જવાબ આપેલો, જેમાં કેટલાંએક વાકયો નીચે પ્રમાણે હતાં:--

“જર્મન સરકાર યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સરકારને આદેશ કરે છે, કે જર્મન નૌકાસેનાઓને નીચે પ્રમાણે હુકમો મળી ગયા છે: કોઈ પણ વહાણને રોકવાના, તપાસવાના, તથા ડુબાવવાના જે સામાન્ય નિયમો પ્રજાઓના કાયદામાં સ્વીકૃત થયેલા છે, તે પ્રમાણે વિશ્વપ્રદેશ તરીકે આદેશ કરેલા પ્રાંતની અંદર કે તેની બહાર કોઈ પણ વહાણને, સાવચેતી આપ્યા વગર અને માણસોના જાન બચાવ્યા વગર, ડુબાવવામાં આવશે નહીં, જો તેઓ નહારી જવાનો અથવા સામે થવાનો ચરન નહીં કરે તો.

“પણ તટસ્થોને એવી આશા રાખવાને કશો હક નથી, કે જ્યાં સુધી તેના દુશ્મનને પ્રજાઓના કાયદાનો ભંગ કરનારી લડાઈની પદ્ધતિઓ વાપરવા દેવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી જર્મની, કે જેને પોતાની હયાતીની ખાતર લડવાની ફરજ પડી છે, તે તટસ્થોના લાભની ખાતર, એવા આબાદ શસ્ત્રના ઉપયોગને સંકુચિત કરશે.”

સખમરીનની લડાઈ થોડી વાર નરમ પડી. પણ તે થોડાંજ અઠવાડિયાં સુધી. જે વહાણો ઉપર અમેરિકન ઉતાડૂઓ હોય, કે જેના પર અમેરિકન વાવટો ફરકતો હોય, તે સિવાયનાં તમામ વહાણો બોળાવા માંડ્યાં. ૧૯૧૬ ના ઑક્ટોબરની ૧લી તારીખ સુધીમાં બ્રિટિશ નૌકા-ખાતાએ બાહર કરેલું, કે સસેક્સના નાશ પછી જે ૨૬૨ વહાણોનો નાશ થયેલ છે, તેમાંનાં એાછાંમાં એાછાં ૧૫ બિલકુલ સાવચેતી વગર બોળવામાં આવ્યાં હતાં. છતાં વૉશિંગ્ટનના સ્ટેટખાતા તરફથી એાફિશયલ રિપોર્ટ થયેલો, કે આમાંના કોઈ પણ કેસમાં એવું કશું માલુમ પડેલ નથી, કે જેને જર્મનીએ ૪ થી મેએ આપેલા વચનના ઉલ્લંઘન જેવું ગણી શકાય !

૧૯૧૬ ના ઉનહાળામાં બાલ્ટિમોરમાં એક મોટા દરિયાની પ્રવાસી જર્મન સખમરીન આવી હતી. તે પછી ઑક્ટોબરની ૭ મી તારીખે ન્યૂપોર્ટના જંદરમાં એક જર્મન સખમરીન ટોર્પીડોની નળીઓ અને તોપો સહીત આવેલી. ૮ મી તારીખે ન્યૂપોર્ટના નૌકાના અને બીજા અમલદારોએ તેની સુલકાત લીધેલી. જર્મન એલચી તે વખતે ન્યૂપોર્ટમાંજ હતો. તેની સાથે ઉપયોગી માહિતીની કદાચ આપલે કર્યા પછી નિયમ પ્રમાણે ૨૪ કલાકમાં યુ પી તરીકે બોળખાતી એ સખમરીને ન્યૂપોર્ટ છોડ્યું. તે પછી ૪૮ કલાકની અંદર, અમેરિકન કિનારા ઉપરથી જોઈ શકાય તેમ, તેણે છ વહાણ બોળ્યાં—ચાર બ્રિટિશ, એક ડચ, તથા એક નોર્વીજિયન. દરેક વખતે સખમરીનના કમાન્ડરે સાવચેતી આપેલી, અને અમેરિકન લડાયક વહાણોની મદદ પહોંચેલી, તેથી એક પણ જાનનું નુકસાન થયલું નહીં.

આ બનાવથી મોટો હાહાકાર થયો. જર્મન સખમરીનને ન્યૂપોર્ટમાં દાખલ થઈને કાઉન્ટ જર્નસ્ટોફની જોડે વ્યવહાર કરવાની રજા અપાઈ, તેથી મિત્ર રાજ્યોમાં ઘણી નાણુશી પ્રગટ થયેલી.

યુ પ૩ નાં પરાક્રમો વિરુદ્ધ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે કર્યો રીતસર વાંધો લીધેલો નહીં. પણ કાઉન્ટ બર્નસ્ટોર્ફને પ્રેસિડન્ટ ન્યૂ જર્સીમાં પોતાને મકાને બોલાવેલો અરો, અને તેને કહી દીધું, કે એ પ્રમાણે ફરીથી થશે તે નહીં ચાલે. અને એ પ્રમાણે ફરી થયું નહીં. છતાં યુરોપીઅન દરિયામાં ઑક્ટોબરની ૨૬ મી તારીખે મેરિનાને હુમાવવામાં આવી, અને છ અમેરિકન ઉતાડ્યો મરણ પામ્યા. તે પછી અમેરિકન આગબોટ ચેનંગ પર હુમલો થયેલો, અને જપિયન ઉપર ૧૭ અમેરિકનોની હુનિ થયેલી. આ બધા કેસોમાં રટેર ખાતાએ તપાસ ઉપરાંત કશું વધારે કર્યું નહીં; અને ઘડીશર એવું લાગ્યું, કે સંસેકસની યાત્રીમાં પ્રેસિડન્ટે જે જોર બતાવેલું, તેનું તેને વિસ્મરણ થયું હોય. પણ તેને વિસ્મરણ થયું નહોતું. તે માત્ર પ્રસંગની રાહ જોતા હોતા, અને ૧૯૧૭ના જાન્યુઆરીની ૩૧ મી તારીખે પ્રસંગ આવ્યો.

એ તારીખે જર્મનીએ ઝાહેરાત આપી, કે ફેબ્રુઆરીની ૧લી તારીખથી તટસ્થતા ચોટા વખત આપ્યા પછી, બ્રિટિશ ટાપુઓના તથા ફ્રાન્સની આસપાસના દરિયામાં તથા જમીન સમુદ્રમાં જે કોઈ વહાણ મળશે, તેને સળગરીનો બોળશે.

આ યાદીથી તટસ્થ અસર થઈ. અમેરિકાના એકથી બીજા કિનારા સુધી કોનાહલ ધડ રહ્યો. જે દિવસ પછી પ્રેસિડન્ટે કેથેસને ઝાહેર કર્યું, કે કાઉન્ટ બર્નસ્ટોર્ફને પરવાના આપી દેવામાં આવેલ છે. ઉપરાંત, તેણે કહેલું, કે:—

“હું એમ માની લઉં છું, કે જ્યાં તટસ્થ રાજ્યો આ પ્રમાણે કરશે. શહેનશાહી જર્મન સરકારની સાથે હુમનાવટ કરવાની અમારી ઇચ્છા નથી. જર્મન લોકોના અમે સાચા મિત્રો છીએ, અને જે સરકાર તેમના તરફથી જાહેર છે, તેની સાથે સુલેહ બળવવાની અમારી અંતઃકરણની ઇચ્છા છે. તેઓ અમારી વિરુદ્ધ છે એમ માનવાની અમાને ફરજ પડશે, ત્યાં સુધી અમે તેમ માનવાના નથી; અને અમારા લોકોના વાજબી હુકોના ચોચ બચાવ ઉપરાંત કશું વધારે કરવાનો અમારો ઇરાદો નથી. કયા સ્વાધી હેતુઓ સાધવાને અમે ચાહતા નથી. અમે માત્ર સ્વતંત્રતા, ન્યાય, અને અપ્રતિહત જીવનનો અમારો હક સ્થાપિત કરવા ઇચ્છીએ છીએ.”

તેજ દિવસે કાઉન્ટ બર્નસ્ટોર્ફને પરવાના આપવામાં આવ્યા. મિ. જેરડે પણ જર્મની છોડ્યું. ઑસ્ટ્રિયન એલચી કાઉન્ટ ટાનોવ્સ્કીને ડોશિંગ્ટનમાં રહેવા દેવામાં આવ્યો, જોકે અમેરિકન સરકારે તેનો ઑફિસલ સ્વીકારણ કર્યો નહોતો; અને ઑસ્ટ્રિયાનો ઇરાદો સ્પષ્ટ થાય ત્યાં સુધી વિધેનામાં પણ અમેરિકન એલચી મિ. પેનહીલ્ડ રહે એવું હતું.

દરમિયાન જર્મન પરદેશખાતાના પ્રધાને એકિસકો ખાતેના જર્મન એલચી ઉપર લખેલો એક પત્ર અમેરિકન સરકારના હાથમાં આવ્યો. તે નીચે પ્રમાણે હતો:—

બર્લિન, ૧૮ મી જાન્યુઆરી, ૧૯૧૭.

“૧લી ફેબ્રુઆરીથી અમે કયા અંકુશ વગર સળગરીની લડત ચલાવવા ચાહીએ છીએ. છતાં અમારો ઇરાદો એવો છે, કે અમેરિકાનાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને તટસ્થ રાખવાનો યત્ન કરવો.

“જો આ યત્ન સફળ ન થાય, તો અમે મેક્સિકોની સાથે નીચેની સરતો પ્રમાણે મૈત્રી કરવાની દરખાસ્ત મૂકીએ છીએ : કે અમે સાથે રહીને લડાઈ કરીએ, તથા સાથે રહીને સુલેહ કરીએ. અમે નાણાં સંબંધી સામાન્ય મદદ કરશું, અને એવી સમજણ છે, કે મેક્સિકોએ ન્યૂમેક્સિકો, ટેક્સસ, તથા એરિઝોનાનો જોવાયલો સુલક પાછો છૂતી લેવો. વિગતો તમારે ચોકસ કરવી.

“સુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સાથે વિગ્રહ જાગવાનું નહીં થાય, કે તરત તમારે ખાનગી રીતે આ વાત મેક્સિકોના પ્રેસિડન્ટ પાસે મૂકવી, અને સુચવવું કે પ્રેસિડન્ટે પોતાની મેળે જાપાનને સાથે જાળવાનું આમંત્રણ કરવું. તેજ વખતે જર્મની અને જાપાનની વચ્ચે મધ્યસ્થ થવાની તેણે માગણી કરવી.

“મેક્સિકોના પ્રેસિડન્ટનું એ વાત ઉપર ધ્યાન એવ્યલે, કે હવે નિરંકુશ સખમરીનની લડત આસરે, એટલે ઇંગ્લંડને થોડા મહિનામાં સુલેહ કરવાની દ્રશ્ય પડશે.”

(સહી) ઝિમરૅન,

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં બારી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—:૦:—

જર્મન આન્સેલરનું રાજનામું.

લંડન, ૧૪ મી જુલાઈ.

હા. વૉન બેથમેન-હોલવેગે રાજનામું આપ્યું છે, અને તેને ઠેકાણે ખોરાક ઉપર જાપતો રાખનાર ખાતાના પ્રશિયન કમિશનર હા. મિકાએલિસની નીમણુક થઈ છે.

ગેલીશિયામાં ન્હાસલાખ.

લંડન, ૧૫ મી જુલાઈ.

રોમથી તાર છે, કે જેમ ૧૯૧૪ માં બન્યું હતું તેમ, ગેલીશિયાની વસ્તી લાયલીત થઇને ઑસ્ટ્રિયાના અંદરના ભાગમાં ન્હાસવા લાગી છે. યોલિના અને સ્ટ્રિજનાં શહેરો છોડી દેવામાં આવ્યાં છે.

બ્રિટિશ રાજકુટુંબ.

લંડન, ૧૭ મી જુલાઈ.

રાજજીએ પોતાના ઘર તથા કુટુંબને વાસ્તે વિંડસરનું નામ ધારણ કર્યું છે. પ્રિવી કાઉન્સિલમાં કૉનોટનો ડયૂક, કાન્ટરબરીનો આર્કબિશપ, લૉર્ડ આન્સેલર, સુખ્ય પ્રધાન, લૉર્ડ રોઝબરી, મિ. બાલ્ફોર, મિ. એસ્કિવથ, જનરલ કમ્પ્સ, વગેરે હાજર હતા.

હિંદના સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટ.

લંડન, ૧૭ મી જુલાઈ.

ઑફિસથી ગાહેર થયેલ છે, કે સર એડવર્ડ કાર્સન વિગ્રહસમિતિમાં સભાસદ નિભાયેલ છે; ડા. ઑડિસન પુનર્વ્યવસ્થાના પ્રધાન થયા છે; મિ. ઇ. એસ. મોન્ટેગુ હિંદના સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટ નિભાયેલ છે; મિ. અર્થિલ હાર્ગ્રોવાના પ્રધાન બન્યા છે; અને સર એલિફ ગ્રીસ નૌકાના પહેલા લોર્ડ થયેલ છે. મિ. ચમ્પરલેને પોતાની ઑફિસની સીટો રાખીને આપી દીધી છે.

મેસોપોટેમિયન કમિશન.

લંડન, ૧૮ મી જુલાઈ.

આજે આમની સભામાં મિ. બોનર લોએ જણાવ્યું છે, કે સરકારે મેસોપોટેમિયાની તપાસ છોડી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, અને લોર્ડ હાર્ડિંગે ફરી રાજીનામું આપેલું, તે નામંજૂર કરવામાં આવેલ છે.

વહાણોના વિનાશ.

લંડન, ૧૮ મી જુલાઈ.

નૌકાખાતું જણાયે છે, કે ગયા સપ્તાહમાં સંયુક્ત રાજ્યનાં બંદરોમાં ૨,૮૨૮ વેપારી વહાણો આવ્યાં છે, અને ૨,૬૨૦ રવાના થયાં છે. - ૧,૬૦૦ ટન ઉપરાંતનાં ૧૪ તથા અંદરનાં ૪ વહાણો બ્રાજિલમાં આવેલ છે; તથા ૧૨ ઉપરનો હુમલો નિષ્ફળ ગયો છે.

પિતૃગ્રહમાં તોફાન.

પિતૃગ્રહ, ૧૮ મી જુલાઈ.

સોમવારે રાત્રે સરકારની સામે લશ્કરીઓએ તોફાન કરેલ છે. મોળારા ઉપરની કેટલીક બળવાખોર પલટોનોને વિખેરી નાંખવા માટે જહાજોએ એ તોફાન ઉશ્કેરેલું કહેવાય છે. કેટલાક માણસો માર્યા ગયા છે, અને બારેકને ઇસ્પતાલે લઈ જવા પડ્યા છે. થોડી મિનિટમાં જ તોફાન શાંત થયેલ છે, અને લશ્કર બરાકોમાં પાછું આવ્યું છે.

સ્પેનમાં ગંભીર મામલો.

લંડન, ૧૮ મી જુલાઈ.

સ્પેનમાં મામલો વધારે ગંભીર થતો જાય છે. ઘણા રિપબ્લિકન ડેપ્યુટીઓ બાર્સીલોના જવા લાગ્યા છે, કે જ્યાં સરકારની નાણુશી છતાં એક વિરુદ્ધ પાર્લિમેન્ટ સ્થાપવાની તૈયારીઓ ચાલે છે. ઘણા રિપબ્લિકનો તથા સોસ્યલિસ્ટો કેદ થયેલ છે. સુખ્ય પ્રધાન રાબની સામે મસલહત કરવા સાથે જ્ઞાનકાથી ઉપડી ચૂક્યો છે.

લાવનગર દરબારી છાપખાતું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૩૧ મી જુલાઈ, ૧૯૧૭.

[અંક ૩૫.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહેંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૩૧ મી જુલાઈ, ૧૯૧૭.

અમેરિકન તથ્યતાનો અંત.

(ગયા અઠથી ચાલુ.)

જિમરમનનો કાગળ પકડાયો, તેજ અરસામાં અમેરિકન ખાતમીખાતાએ કાઉન્ટ બર્નર્ટ્સેઈ ઉપરનો ખીલો પણ એક સંદેશો પકડ્યો, કે જેમાં એણે લખેલું હતું, કે અમેરિકન બંદરોમાંના તમામ જર્મન તથા ઑસ્ટ્રિયન વહાણોનાં એન્જિનો તથા સંચાયાનો બિગાડ કરવો, કે જેથી વિગ્રહ સળગી ઉઠતાં તેમનો ઉપયોગ થઈ શકે નહીં.

પ્રેસિડન્ટ વિડ્સનને મુશ્કેલ કામ કરવાનું હતું. જે તેણે કેબિસ પાસે જઈને મેક્સિકો સંબંધી જિમરમનનો લેખ રુઝુ કર્યો હોત, તો તે પ્રજાને એકદમ વિગ્રહમાં ઉતારી શક્યો હોત. બધાં રૅટેઓને એ વાત જાહેર થતાં એટલો ક્રોધ ચલ્યો હોત, કે એક દિવસમાં વિગ્રહ જાહેર થાવ. પણ રાજકીય તેમજ લશ્કરી કારણોને લઈને પ્રેસિડન્ટે ધીમેથી કામ કરવાનો નિશ્ચય કરેલો. જર્મન અમલદારોનાં ખુલાં વચનો ઉપરજ આધાર રાખીને તેણે કાઉન્ટ બર્નર્ટ્સેઈને રજા આપીને તથા મિ. જેર્ડને ગોલાવી લઈને જર્મની સાથેના સંબંધ પ્રથમ તોડી નાંખ્યો. સેનેટે ૫ વિગ્રહ ૭૮ મતથી તેના કાર્યને સંમતિ આપી. પણ તરત લડાઈ શરૂ કરવાને કર્યો કોલાહલ થયો નહીં. પ્રેસિડન્ટે જણાવેલું, કે જે અમેરિકન વહાણોનો નાશ થયે, તો પોતે ફરીને કેબિસ પાસે આવશે, એટલે કે લશ્કરી સત્તાની ત્યાં મંગળી કરશે.

દરમિયાન પોતે જેટલે સુધી જવા ચાહતો હતો, તેટલે સુધી તે દેશને પોતાની સાથે જોડી શક્યો. અને દક્ષિણ તથા પશ્ચિમનાં સંસ્થાનોને જર્મનીએ જે ફટકો મારવા ધાર્યો હતો, તે પ્રગટ કર્યા વગર તે એટલે સુધી પરિણામ લાવી શક્યો. એ યાદ રાખવું ઘટે છે, કે માત્ર પૂર્વનાં સંસ્થાનોએજ વીરત્વનો સ્વભાવ બતાવી આપ્યો હતો. એ સંસ્થાનો રીપબ્લિકન વિચારનાં હતાં, અને પ્રેસિડન્ટના પોતાના પક્ષની ખાનગી મંડળીઓમાં તેમનો કોઈ પ્રતિનિધિ નહોતો. તેની સત્તા તથા તેની રાજકીય વ્યવસ્થા દક્ષિણ, મધ્ય, તથા પશ્ચિમનાં સંસ્થાનો ઉપર ચપાચેડી હતી, અને એ પક્ષની સુલેહની લાગણીજ કેમ્પ્રોમેટિક પક્ષની મંડળીઓમાં પ્રગટ થતી હતી. તેટલા માટે સ્વાભાવિક રીતેજ પ્રેસિડન્ટના મન ઉપર, જે સંસ્થાનો ઉપર પોતાની તથા પોતાના પક્ષની સત્તાનો આધાર હતો, તેના સેનેટેશ, પ્રતિનિધિઓ, ગવર્નરો, તથા અમલદારોના અભિ-પ્રાયની અસર થયેલી. આખરે ન્યાયે તેની પોતાની ખાતરી થઈ, કે પ્રજાની આખર તથા

સલામતીની ખાતર હથિયાર પકડવાની જરૂર છે, ભારે પણુ રિયતિ કેટલા સંકેટવાળી છે, તે ઘણા લોકોને સમજાવવાનું બાકી રહ્યું હતું.

જર્મનીએ ૧૯૧૪ માં એટ બ્રિટનના સંબંધમાં જેવી ભૂલ કરી હતી, તેવીજ ૧૯૧૭ માં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના સંબંધમાં કરી. તેણે પારેલું, કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ કદાપિ વિગ્રહમાં ઝંપલાવશે નહીં. મેક્સિકોનું કાવતરું પકડાયું છે, એમ કોઈને ખબર નહોતી. એટલે અમેરિકન એલચી મિ. જેર્ડ તરફ અધિત વર્તન કરવામાં આવ્યું. પ્રશિયા અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની વચ્ચે જૂના વખતનો એક એવો કરાર હતો, કે જો લડાઈ સળગે, તો દરેક દેશે સામેના દેશના વેપારીઓ અને બીજા પ્રજાજનોને નવેક માસ પોતાના મુલકમાં રહેવા દેવા, અને પછી અરથણુ કર્યા વગર જવાની રજા આપવી. જર્મન સામ્રાજ્યની સ્થાપના થઈ, ત્યારે આ કરારને તાળે કરવામાં આવેલો નહીં. એટલે છેલ્લી ઘડીએ જર્મન સરકારે એક નવા કરાર ઉપર સહી કરવા સાડ મિ. જેર્ડ ઉપર દબાવુ કર્યું. તેને સાનમાં રાખવામાં આવ્યો, અને પોતાની સરકાર સાથે વ્યવહાર કરવાનાં સાધનોની તેને મના થઈ. તેને કહેવામાં આવ્યું, કે જો નવા કરાર ઉપર સહી નહીં થાય, તો જર્મનીની અંદરના બધા અમેરિકનો ક્રેદ થશે. મિ. જેર્ડે જવાબ આપેલો, કે “મને એ પ્રમાણે કોઈનામાં પૂરાય નહીં.” થોડા કિસ થોડા પછી મિ. જેર્ડને જર્મની છોડવાની રજા મળેલી, અને ઘણા અમેરિકનો તેની સાથે વિદાય થયેલા.

પોતાના એલચીની આ દશા થયા છતાં અમેરિકન લોકો ઉરેરાયલા નહીં. ૧૯૧૭ ના ફેબ્રુઆરીના મધ્ય ભાગમાં સેનેટ તથા પ્રતિનિધિસભાના આગેવાનોએ પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનને ચેતવણી આપેલી, કે જો જર્મની સામે વિગ્રહ ઝાઢેર કરવાની કોંગ્રેસ પાસે માગણી થશે, તો કોંગ્રેસ તે સ્વીકારશે નહીં. મિ. ક્લાયનની સરદારી નીચે ઘણા માણસો મુલેહ ટકાવી રાખવાને પ્રયાસ કરતા હતા; અને આગેવાન વર્તમાનપત્રોમાં તથા બીજે પુષ્કળ નાણું ખરચાતું હતું.

આ અરસામાં હાઉસેટોનિક અને લિમ્બ એમ લૉ નામે અમેરિકન વહાણોનો સળ-મરીનથી નાશ થયો. પછી ૧૯૧૭ ના ફેબ્રુઆરીની ૨૫ મી તારીખે આધરિશ કિનારા પાસે લેકોનિયા નામની આગળોટ હુખાડવામાં આવી, અને તેમાં બે અમેરિકન શહેરીઓના પ્રાણ ગયા. આ કૃત્યે મુલેહી દુઃખનાવટનાં હતાં, એટલે ફેબ્રુઆરીની ૨૬ મી તારીખે પ્રેસિડન્ટ વિલ્સને ફરી કોંગ્રેસ પાસે હાજર થઇને દેશનાં વહાણોને જાયાવવાની સત્તા માગી. તેની સામે મજબૂત વિરોધ બતાવવામાં આવ્યો. એટલે શાંતિપ્રિય તથા બેવકા જને પ્રકારના લોકોને ચૂપ કરવાને તેણે જે લેખ જાન્યુઆરીની ૧૯ મી તારીખે જર્મન પરદેશખાતાના પ્રધાને મેક્સિકો શહેર ખાતેના જર્મન એલચી ઉપર મોકલ્યો હતો, તે પ્રગટ કર્યો. પરિણામે પૂર્વ, મધ્ય, દક્ષિણ તથા પશ્ચિમનાં સંસ્થાનો એક થઈ ગયાં, અને વિગ્રહ માટે તૈયારી કરવા લાગ્યાં. અમેરિકન વહાણો ઉપર તોપો ચડાવવામાં આવી; અને જર્મન તથા ઑસ્ટ્રિયન સળમરીનોતો લેટો કરવા સાડ તે રવાના થયાં.

વિગ્રહની ઝાઢરાતમાં કશી ઉતાવળ કરવામાં આવી નહીં; પણ મિત્ર રાજ્યોની સાથે કામ

કરવાની તૈયારીઓ ત્વરાથી ચાલવા લાગી. મિત્ર રાજ્યોને તરત લશ્કરી મદદની જરૂર નહોતી; અને અમેરિકનોથી તે આપી શકાય, એમ પણ નહોતું. એટ પ્રિટન, ફ્રાન્સ, તથા ઇટલી ઝમીન ઉપર અને દરિયાની સપાટી ઉપર પુરતાં બળવાન હતાં. તેમને જે તાંગી હતી, તે ખોરાક, ધાતુ, તથા લશ્કરી સામાનની હતી. અમુક અંશે નાણાંની મદદની પણ તેમને જરૂર હતી, અને એ મદદ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ પુરુષ આપી શકે તેમ હતું.

અમેરિકાની અસરથી ચીનની સરકારે પણ જર્મની સાથેના સંબંધ તોડી નાખ્યો, અને જર્મન વહાણો જપ્ત કરવા માંડ્યાં. કયૂબાની સરકારે પણ ટયૂટનેની વિરુદ્ધ કામ કરવાનો કસાવ કર્યો, કારણકે માર્ચની મધ્યમાં એવી વાત બહાર પડેલી, કે આગલા પ્રેસિડન્ટ ગ્રોવેરના વખતમાં જે બળવો થયેલો, તે જર્મનીએજ જગાડ્યો હતો. જર્મનીને ઉદ્દેશ ક'ંઈ અંશે અમેરિકન સરકારને ગલરાવવાનો અને ખાસ કરીને અમેરિકન કિનારાની નજીક સબમરીનોને વાસ્તે આશ્રયો રચાવવાનો હતો. આ ખાતરીથી દક્ષિણત્વ સંસ્થાઓમાં લડાઇનો આવેશ પ્રબળ બની ગયો. દરમિયાન ઋષિયામાં રાજ્યવિરુદ્ધ થયો, એટલે અમેરિકાના મનમાં કશો અંદોશ રહ્યો નહીં.

વિગ્રહની શરૂઆતથી જર્મન-અમેરિકન યાહુદીઓ મિત્ર રાજ્યોથી વિરુદ્ધ હતા. ઋષિયાને જુલમ તેઓ જૂલો શકતા નહોતા. એટ પ્રિટનમાં પણ ડેટલાક આગેવાન યાહુદીઓ પ્રિટન અને ફ્રાન્સના ઋષિયા સાથેના સંબંધ માટે બડબડતા હતા. ન્યારે ઋષિયન પ્રજા એકાએક સ્વતંત્ર બની ગઇ, અને ઋષિયન યાહુદીઓ પણ સાથે છૂટા થયા, ત્યારે અમેરિકન યાહુદીઓને ઘણા સંતોષ થયેલો. પછી તેઓ જર્મની તરફ રીસ બતાવવા લાગ્યા. કહૂન, લોબ, અને ક'પની જેવી મોટી શરાફી પેઢીઓએ પોતે યૂરપનાં પ્રભસત્તાક રાજ્યોની તરફ છે, એમ ઝાઝરે કહ્યું. આગલા મહિનામાં ન્યૂ યૉર્કમાં ખોરાક સંબંધી ડેટલાંક ગંભીર તોફાનો થયાં હતાં. ત્યાં યાહુદીઓની વસ્તી મોટી હતી, અને એ જળાયલું હતું, કે ઘણા સૌથી વધારે તોફાન કરનારાઓને જર્મનીએ ઉશ્કેર્યો હતા. ઉદ્દેશ એ હતો, કે કેંગ્રેસ ખોરાકની જળુસો પરદેશ જતી અટકાવે, અને તેને લીધે એટ પ્રિટન, ફ્રાન્સ, તથા ઇટલીને ચુરકેલી પડે. માર્ચના બીજા અઠવાડિયામાં પણ ન્યૂ યૉર્કમાં એવા હબરો જર્મન એજન્ટો હતા, કે જેઓ ખુલ્લી રીતે પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનની વિરુદ્ધ કાવતરાં કર્યાં કરતા હતા, તથા મિત્ર રાજ્યોનાં લશ્કરોને ખવરાવવા સારૂ પોતાના લોકોને જૂએ મારવાનો તેના પર આશ્રય મૂકતા હતા. ઋતુની અને પાકની નહારી સ્થિતિને લીધે ખોરાકની અને શાકભાજીની જરા તાંગી હતી; પણ એ સ્થિતિનો એટ પ્રિટન, ફ્રાન્સ, તથા ઇટલીની સામે હુમલો કરવામાં ઉપયોગ થયેલો. ન્યારે ઋષિયન ઉપલપાયલની રીતે ઝાઝરે કરવામાં આવી, ત્યારે ખોરાક માટેનાં તોફાનો લગભગ શરૂ થયાં.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનના મન ઉપર અણધાર્યાં ઋષિયન ચમત્કારથી જાડી અસર થયેલી જણાય છે. તેણે તરત કેંગ્રેસને જાણવવાની તથા જર્મનીની સામે વિગ્રહ ઝાઝરે કરવાની તારીખ બે અઠવાડિયાં વહેલી આણી. એપ્રિલની બીજી તારીખે તેણે કેંગ્રેસની પાસે માગણી કરી, કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ તથા જર્મનીની વચ્ચે વિગ્રહ છે, એવી ઝાઝરાત કરવી. તેણે કહેલું, કે:—

“એક પસંદગી એવી છે, કે જે આપણે કરી શકતા નથી, અને કરવાને પાત્ર પણ નથી.

AN INVISIBLE MILITARY CHAPEL ON A FRENCH FRONT.

ફ્રેંચ મોખરા ઉપર એક અદૃશ્ય લશ્કરી દેવાલય.

આપણે તાબે થવાનો માર્ગ 'પસંદ કરશું' નહીં, અને આપણી પ્રજા તથા આપણા લોકોના સૌથી પવિત્ર હક્કોનું ઉલ્લંઘન થવા દેશું' નહીં. જે નુકસાનોની સામે આપણે સમજ પધ્ધતિ છીએ, તે કંઈ સાધારણ નુકસાનો નથી; એથી તો માનવ જીવનનું મૂળજ કપાઈ જાય છે.

* * * * *

“આપણે એવા ઝમાનાની શરૂઆત સુધી આવી પહોંચ્યા છીએ, કે જેમાં એવો આગ્રહ કરવામાં આવશે, કે વર્તન તથા કરેલાં નુકસાનને માટે જવાબદારીનાં જે ધોરણો સુધરેલાં રાજ્યોની અંદર જુદાજુદા શહેરીઓના સંબંધમાં વપરાય છે, તેજ ધોરણોને પ્રજાઓ વચ્ચેના વ્યવહારોમાં પણ ઉપયોગ થવો જોઈએ. આપણને કંઈ જર્મન લોકોની સાથે લડાઈ નથી. તેમના તરફ આપણને સમજાવ અને મિત્રતા સિવાય બીજી લાગણી નથી. તેમની સરકારે આ વિગ્રહમાં અંપલાવેલ છે, તે કંઈ પ્રજાની પ્રેરણા નહોતી. તેમને પહેલાંથી જણાવીને કે તેમની સંમતિ મેળવીને વિગ્રહ શરૂ કરવામાં આવેલ નથી.

“જૂના હુઝૂરના દિવસો, કે જ્યારે કયાંય પણ રાજ્યકર્તાઓ પોતાના લોકોનો અભિપ્રાય પૂછતા નહીં, ત્યારે જે પ્રમાણે વિગ્રહો નિર્ણયિત થતા, તે પ્રમાણજ આ વિગ્રહ પણ થયેલ છે. જૂના વખતમાં અમુક વંશના લાલની ખાતર કે અમુક મહત્ત્વાકાંક્ષી માણસોના સમૂહના લાલની ખાતર લડાઈઓ લડાતી, અને એ લોકો પોતાના મનુષ્ય બંધુઓનો ખ્યાલ અને હથિયાર તરીકે ઉપયોગ કરવાને ટેવવાલા હતા. આત્મશાસિત પ્રજાઓ પોતાનાં પાડોશનાં રાજ્યોને જાણીતી રીતે ભરતી નથી, અને એવી વિષમ સ્થિતિ લાવવાને કાવતરાં કરતી નથી, કે જેમાં ઘા કરીને જીત મેળવી શકાય. ન્યાં કોઈને સવાલો પૂછવાનો હક ન હોય, તેવા કોઈ આચાર્યન મીચેજ આવી યોજનાઓ સફળ કરી શકાય છે. ઉત્તરપિંડી અથવા પ્રપંચની સુધરિત અને કદાચ ઝમાનાઓથી ચાલી આવતી યુક્તિઓ માત્ર દરખાસોનાં ગ્રંથ સ્થાનોમાં અથવા સંકુચિત હકદાર વર્ગે સંભાળથી સાચવેલા મંત્રો વડેજ વાપરી શકાય છે. જે પ્રજામાં લોકમત તમામ બાબતો સંબંધી પૂરેપૂરી માહિતી મેળવવાનો આગ્રહ રાખે છે, તેવી પ્રજામાં સારે નસીબે એવી યુક્તિઓ રચાવી અશક્ય છે.

“સુલેહને માટે ટકી રહે તેવી એકસંખી કરવી હોય, તો તે પ્રજાસત્તાક પ્રજાઓથીજ બને તેમ છે. આપણે સરકારોનો એવો વિશ્વાસ ન રાખી શકાય, કે તેઓ તેની અંદર રહીને પ્રતિજ્ઞાઓ તથા વચ્ચેનાં પાલન કરશે. * * * સ્વતંત્ર લોકોજ પોતાના ઉદ્દેશને તથા પોતાની પ્રતિજ્ઞાને સામાન્ય હેતુ તરફ દૃઢતાથી અનુકૂલ રાખી શકે છે, અને પોતાના સંકુચિત લાભો કરતાં માણસજાતના લાભને પસંદ કરે છે.

“શું દરેક અમેરિકનને લાગતું નથી, કે છેલ્લાં થોડાં અઠવાડિયામાં ઝપિયાની અંદર જે આશ્ચર્યકારક બનાવો બની રહ્યા છે, તે આપણી આશામાં આસ્થાને ઉમેરે છે? * * *

“સત્ય અને ધનસાફીની બંધી લાગણીથી લગાઈ ચલાવવાનું આપણે માટે વધારે સહેલું થશે, કારણકે આપણે કશા દ્રવ્ય વગર કામ કરીએ છીએ. જર્મન પ્રજા તરફ આપણને દુશ્મનાવટ નથી, તેમ તે પ્રજાને કશી હાનિ કરવાનો આપણો આશય નથી. પણ માત્ર આપણે સરકારની

સામે આપણે હથિયાર ઉપાડ્યાં છે, કે જેણે માણસાઇ અને હકના બધા વિચારોને તિલાંજલિ આપીને ગમે તેમ ધ્રુમવા માંડ્યું છે.

“વર્તમાન કાલમાં આ વાત માનવી તેમને ગમે તેટલી કઠણ લાગે, છતાં તે અમારાં હૃદયમાંથી બોલાય છે. આપણે મહિનાના મહિનાઓ સુધી તેમની વર્તમાન સરકારના અત્યાચારો સાહન કર્યા છે, તે એ મિત્રતાની ખાતર. * * *

“કેંએસના ગૃહસ્થો, આપને આ પ્રમાણે સંબોધન કરવામાં મેં એક દુઃખદાયક અને કટકર ફરજ બળવી છે. કદાચ મહિનાઓ સુધી તીવ્ર આગની કસોટીમાંથી આપણને પસાર થવું પડશે, અને મોટાં બલિદાનો આપવાં પડશે. આ મહાન અને શાંતિપ્રિય લોકોને વિગ્રહમાં, અને તે પણ સૌથી બચકર અને વિનાશક વિગ્રહમાં, ઉતારવાનું કામ બચાવેલું છે. સંસ્કૃતિ પોતે ભ્રમમાં જણાય છે, પણ સત્ય સુલેહના કરતાં વધારે કિંમતી છે, અને જે વસ્તુઓને આપણે હમેશાં હૃદયમાં સૌથી વધારે ચાહતા આવ્યા છીએ, તેમની ખાતર આપણે લડશું. પ્રજા શાસનને માટે, જેઓ સત્તાને તાણે ધાય છે તેમનો પોતાની સરકારમાં અવાજ હોવાના હકને માટે, નહાની પ્રજાઓના હકો અને સ્વતંત્રતાને માટે, સ્વતંત્ર પ્રજાઓના સંપત્તી દુનિયામાં સુલેહ અને શાંતિ ફેલાવવા માટે, તથા છેવટે દુનિયાને પોતાને સ્વતંત્ર કરવાને માટે આપણે લડશું.”

ઉપરના વ્યાખ્યાનમાં પ્રેસિડન્ટ વિલ્સન જે ખૂબીથી જર્મન સરકારની અને જર્મન લોકોની વચ્ચે લેક કરે છે, તે રાજનીતિની સર્વોપરિ કુશળતા બતાવે છે. એવા ઘણા જર્મન અમેરિકનો હતા, કે જેમના પૂર્વજો કાંતો પ્રશિયન શાસનથી કંટાળીને અમેરિકામાં આવ્યા હતા, અથવા જેઓ પોતે વધારે સ્વતંત્રતાની ખાતર બહાર નિકળ્યા હતા. આ બંને પ્રકારના માણસો ઉપર વિલ્સનના શબ્દોની ઊંડી અસર થયેલી.

પ્રેસિડન્ટ વિલ્સનનું સંબોધન માત્ર અમેરિકાનાજ નહીં પણ દુનિયાના ઇતિહાસમાં મહત્વનું છે, એ વિવેકી વાંચનાર ભેદ શકશે.

લડાઇના તાર.

—:૦:—

પિત્તરેડમાં તોફાન.

પિત્તરેડ, ૧૮ મી જુલાઇ.

હુન્ડરો ખલાસીઓ, સિપાઇઓ, તથા મજૂરો કૌનસ્ટાટથી આવેલ છે. ખલાસીઓ એવા વાવરાઓ ફેરવે છે, કે “અમલદારોને ઉતારી પાડો.” પિત્તરેડના લશ્કરી ગઠ્ઠનને ઝાડેર કરેલ છે, કે શહેરમાં બંદોબસ્ત કરવા સારૂ સરકારના હુકમથી લશ્કર બોલાવવામાં આવેલ છે. તે શહેરીઓને ભલામણ કરે છે, કે બહુ અગત્યના કારણ સિવાય ઘર છોડીને કોઇએ બહાર જવું નહીં; અને અત્યવયા માણસો અંદર ઘુસી ન જાય, તેટલા માટે ઘરનાં બારણાં બંધ રાખનાં.

ઋષિયન સિપાઇઓનું હુડી જઘું.

લંડન, ૨૦ મી જુલાઈ.

એક વાયરલેસ ઋષિયન તાર પરથી જણાય છે, કે વિદ્વાની દિશામાં તોષાનો સખત મારો ચાલે છે. ગ્રાહીની દક્ષિણે વીસ માઈલ સુધી દુશ્મને આગ્રહથી હુમલા કર્યા છે. હુમલા પાછા વાળવામાં આવેલ છે, પણ બેટકેવ તથા મેનેઝેવની વચ્ચે એક પલટન ખાઈઓ છોડીને પોતાની મેળે હુડી ગઈ છે. પરિણામે પાસેની પલટનોને પણ હુકમ પહોંચ્યું છે, અને દુશ્મનને પોતાની કૃતેહ વિસ્તારવાની તક મળી છે. કેટલીક હુકડીઓએ અમલદારોના હુકમ માનવાની ના પાડી છે.

પ્રધાનોનાં રાજીનામાં.

પિતૃથેડ, ૨૧ મી જુલાઈ.

પ્રિન્સ લ્વોફે રાજીનામું આપેલ છે, અને કેરેન્કી મુખ્ય પ્રધાન નિમાયેલ છે. વિશ્વ અને નૌકાખાતાના પ્રધાનનું કામ પણ હાલ તેનીજ પાસે રહેશે. મિ. ત્સેચેટેલ્લી અંદરના વિભાગનો પ્રધાન થયેલો છે, અને ટપાલ તથા તારનાં ખાતાંઓ હજી તેની પાસે છે. મિ. નેકેસાફ કામચલાઉ ન્યાયખાતાનો પ્રધાન થયેલ છે.

મિ. કેરેન્કીનું ખૂન કરવાનો એક પ્રયત્ન પોલોસ્ક શહેરમાં થયો હતો, પણ ગોળી તેને વાગી નથી.

લેનિનના પક્ષકારોનાં હુમિયારો લઈ લેવામાં આવેલ છે, અને આગેવાનોને કેદ કરવાને લશ્કર જવા માંડ્યું છે. લેનિનના પોતાના કરા સમાચાર નથી. ઓક્રિશ્ચલી એમ જણાવવામાં આવે છે, કે ફરી બંદોબસ્ત ચાલુ થયેલ છે.

મિ. કેરેન્કીનો આગ્રહ.

લંડન, ૨૨ મી જુલાઈ.

પિતૃથેડથી એક તાર છે, કે હેલ્સિંગફોર્સ અને ખીઝ બંદરો વચ્ચેના એક સંદેશમાં મિ. કેરેન્કી જણાવે છે, કે જર્મન એજન્ટોએ પિતૃથેડમાં ઉશ્કેરેલાં તોફાનો દબાઈ ગયાં છે, અને કેદ પકડવાનું કામ ચાલે છે. તે સૌને અપીલ કરે છે, કે સરકારની મદદે આવે.

પિતૃથેડ, ૨૨ મી જુલાઈ.

નવી કામચલાઉ સરકારે એક આહ્વાનમાં કહીને જણાવ્યું છે, કે “શહેરીઓ : અહીંના વખત આવી ચૂક્યો છે. કેરનાં લશ્કરોએ ઋષિયન મોખરાને તોડેલ છે, કારણકે કેટલાંકેની બેદરકારી વધા ખીઝઓના રાજ્યદ્રોહથી તેમને સરલતા થયેલ છે. બંને પ્રકારના લોકોથી નવીન ઋષિયાના પાયાને ઘણું નેખમ છે.”

લંડન, ૨૩ મી જુલાઈ.

મિ. એલેક્ઝાન્ડર કેરેન્કીનું “ઋષિયન નેપોલિયન” અને “ઋષિયન રાજ્યવિપ્લવના સેન્ટ જસ્ટ” તરીકે વર્ણન આપવામાં આવે છે. તેની ઉંમર ૩૭ વરસની છે, તે એક વદીલ છે, તથા સાધ્વીશિયાના એક મહેવાળો દીકરો થાય છે.

પિતૃચેડ, ૨૪ મી જૂલાઇ.

મિ. કેરેન્ડી જણાવે છે, કે જો આખરૂં અને નીતિની દલીલોની અસર નહીં થાય, તો સરકાર લોહી અને લોહાંથી પણ ઋષિયાને જગ્યાવશે. જો તે થશે, પણ રાજ્યવિશ્વ પહેલાંની સ્થિતિ પાછી આવશે નહીં.

બાલકન કોન્ફરન્સ.

લંડન, ૨૪ મી જૂલાઇ.

મિત્ર રાજ્યોત્તુ' બાલકન કોન્ફરન્સ આવતી કાલથી પારિસમાં મોરચો રિમાના પ્રમુખપણા નીચે ભરાનાર છે. મિ. લોઇડ જ્યોર્જ, મિ. બાલ્ફોર, બેરન સોલ્લિનો, સર્વિયન મુખ્ય પ્રધાન, તથા ઋષિયા, રૂમાનિયા, અને ગ્રીસના પ્રતિનિધિઓ તેમાં હાજરી આપશે.

ઋષિયન સેનાપતિઓ અને હીરતા.

લંડન, ૨૫ મી જૂલાઇ.

નૈર્ઘ્ન્ય મોખરા ઉપરની ઋષિયન સેનાઓના સેનાપતિઓએ મુખ્ય પ્રધાનને તથા વિશ્વ-ખાતાના પ્રધાનને તાર કરીને બતાવ્યું છે, કે દ્રોહીઓ અને નહાસેકુઓને જ્યાં સુધી દેહાંતની સજા થશે નહીં, ત્યાં સુધી લશ્કરમાં ફરી જઠોળરત થશે નહીં.

જે સાવમી સેનાએ હુમલો શરૂ કર્યો હતો, તે અત્યારે નહાસે છે. જે આઠમી સેનાએ હાલિકજ અને કાલજને કબજે લીધેલો, તેને હઠી જવાની ફરજ પડી છે, કારણકે કાયરો નહાસી જવાને લીધે તેની જમણી બાજુ ખુલ્લી થઇ ગઇ છે.

આઇરિશ કન્વેન્શન.

લંડન, ૨૫ મી જૂલાઇ.

આયલેંડની ભાવી રાજ્યવ્યવસ્થાની યોજના તૈયાર કરવા સારૂ જોલાવેલું કન્વેન્શન આજે ઉપ્પિલનની મિનિટી કોલેજમાં મળ્યું હતું. સર હૉર્ડેસ પ્લેટ એકમતે પ્રમુખ નિમાયેલ છે.

રૂમાનિયન હુમલો.

બુરસી, ૨૬ મી જૂલાઇ.

રૂમાનિયનોએ દક્ષિણ કાર્પેથિયનમાં હુમલો કર્યો છે, તથા મેરેન્ડી અને વેલૂસ નામે ગામડાં કબજે કર્યા છે. તેમણે સેંકટો કેલીઓ પકડ્યા છે, તથા ૧૯ તોપો હાથ કરેલ છે. વિશાળ મોખરા ઉપર તેમણે દુશ્મનની લાઇનને-લેટી છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે ફ્રેંચ મોખરા ઉપરના એક અદૃશ્ય લશ્કરી દેવાલયનો એક સુંદર ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

સાવનતર દરબારી હાપખાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૭મી ઑગસ્ટ, ૧૯૧૭,

[અંક ૩૬.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીથી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેહ્યાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૭ મી ઑગસ્ટ, ૧૯૧૭.

ઋષિયામાં રાજકીય ઉત્થલપાથલ.

“રૂત બદલતેહી ઝમાનેકા ચલન બદલા હયઃ
દિન નયા રાત નધ મુખદ નધ રામ નધ!”

અર્થ:—“ઋતુ બદલતાં દુનિયાની રીતભાત બદલાઈ ગઈ છે: દિવસ નવો, રાત નવી, સહુવાર નવી, અને સાંજ પણ નવી છે.”

૧૯૧૭ના ફેબ્રુઆરીની ૨૭મી તારીખે પિતૃશ્રેષ્ઠમાં ભરાયેલું ‘મિત્ર રાજ્યોત્ત’ કોન્ફરન્સ પૂરું થયું, અને બ્રિટિશ મુખ્ય પ્રતિનિધિ લૉર્ડ મિલ્નર સચિંત સ્થિતિમાં ઈંગ્લંડ જવા રવાના થયો. તેજ દિવસે સાંજે હુમા ફરી ઉઘડી, અને બ્રિટિશ એલચી સર જ્યોર્જ છુકેનન તેમાં શું બને છે તે જોવાને હાજર હતા.

દરેક માણસને ખબર હતી, કે આંતર વિશ્વ ત્વરાથી ચલાનો છે; કોઈને પણ એ ખબર નહોતી, કે પરિણામ શું થશે. ‘મિત્ર રાજ્યોત્ત’ કોન્ફરન્સ, કે જેમાં વિશ્વખ્યાતાનો નવો ઋષિયન પ્રધાન બિલિએએક્સ અને બીજા ગદા પ્રપંચી કારલાદીઓ મીઠા શબ્દો બોલ્યા હતા, તે એક ઐતિહાસિક કારસ જેવું નીવડ્યું હતું. ઋષિયન પ્રધાનમંડળ જર્મની, ઑસ્ટ્રિયાન્ડ, ગરી, બલ્ગેરિયા, તથા તુર્કીની સાથે સુલેહના કરારો કરાવી ચૂક્યું હતું; અને ફ્રાન્સ આલ્સેસ તથા લોરેન પાછાં લેવાનો આગ્રહ કરે, તો છૂટનો, બદલો, તથા તુર્કોની સાથે છૂટી સુલેહ કરવાને પણ અંદર ખાનેથી તૈયાર હતું.

“નિદા ગાતી હય માતમચી ફલકરેઃ
કોઇ મારા ગયા ઉસ પાર ગરદન!”

અર્થ:—“આકાશ ઉપરથી રડવાનો સ્વર સંભળાય છે. પેલે કાઠે કોઈને ગરદન મારવામાં આંચો.”

સર જ્યોર્જ છુકેનને, મૉસ્કોમાં ત્સાર અને ત્સારિત્ઝાના માનીતાને વખોડી કાઢ્યો હતો, તેથી ઋષિયન દરબારમાં ગ્રેટ બ્રિટનની સાથે દ્રેષની લાગણી ઉછળી આવી હતી. બ્રિટિશ એલચીના ભાષણથી ઉત્તેજિત થઇને રોમેનોફ ખાનદાનના એક આગેવાન આલમી ઍન્ડ બ્લક ડિમન્ટ્રિ પેવ-

લેવિયે યેગરી રેપુટિનને દ્વિ'મતવાન અને ખુલી રીતે મારી નાંખ્યો હતો, અને પોતાના માનીતાનું વૈર લેવાને કુટુંબના નિર્ભળ વડાને ઉરકેરણી આપી હતી.

“જુદા કિસીકે કિરીકા ગરઝ હુખીખ ન હોઃ

યે દાગ યો હુય કે દુશ્મનકો બી નસીખ ન હો!”

અર્થ:—“કોઇનાથી કોઇનો પ્રિય જન અળગો થવો ન જોઇએ; એ હુખ એવું છે, કે પ્રભુ શત્રુ ઉપર પણ તે ન નાંખેા!”

રોમેનોફ કુટુંબનાં લગભગ બધાં સ્ત્રીપુરુષો પોતાના તખ્તવનશીન સંબંધીથી અળગાં પડી ગયાં હતાં; અને પિતૃશ્રેયમાં તેમના એક મહેલની અંદર ૧૯૧૭ ના જાન્યુઆરી તથા ફેબ્રુઆરીમાં હુમાના તથા શહેનશાહતની કાઉન્સિલના આગેવાન સભાસદોની સાથે ક્રાન્કરન્સો લરાયા કર્યાં હતાં. શહેનશાહના બીજા એક નિકટના સંબંધી ઍન્ડ ડયૂક નિકોલસ મિખાઇલોવિચે ૧૯૧૬ ના ડીસેમ્બરમાં ત્સારની સુલાકાત લીધી હતી, અને ત્સારિત્વાને પ્રપંચી અને દ્રેષી જર્મન ઓરત વરીદે વખોડી કાઢી હતી. ઍન્ડ ડયૂકે કહેલું: “મારે કહેવાતું હતું તે મેં કહ્યું, હવે મને તો તમે મને ગોળીએ મરાવો, અને રાજમહેલની વાડીમાં કફનાવી દો.”

“દરૂદ કરના મુઝકો કૂએ ચારમેં:

કપ્ર બુલબુલકી બનેં મુલકારમેં!”

અર્થ:—“મને વહાલાની શેરીમાં દાટજો. બુલબુલની કબર તો વાડીમાંજ પવી જોઇએ.”

નિકોલસ સ્વપ્ન આંખોથી તેને સામે જોતો હતો, પણ તેને સિગારેટ માટે સળગાવેલી દીવાસળીએ આપ્યા કરતો હતો; અને જ્યારે તે વિદાય થયો, ત્યારે તેની સાથે તેણે હાથ મેળવ્યો હતો. ઍન્ડ ડયૂકે તે પછી ત્સારને એક કાગળ પણ લખેલો, અને ત્સારિત્વા ઉપર ફરી એવો આરોપ મૂકેલો, કે તે ખરાબ સલાહકાર છે, અને ઋષિયા તરફ દ્રોહી છે. ઍન્ડ ડયૂકને તેની જાગિર પર જવાનો હુકમ થયેલો, પણ તેને બીજું કશું કરવામાં આવેલું નહીં.

આંતર વિગ્રહ અથવા જર્મન સુલેહ અટકાવવા સારૂ શહેનશાહી કુટુંબે એક વધારે પ્રયત્ન પણ કરેલો. ત્સારિત્વા એલેકઝાંડ્રા, કે જે રાણી વિક્ટોરિયાની દૌહિત્રી તથા પ્રિન્સેસ એલિથ અને હેસેનોના ઍન્ડ ડયૂકની દીકરી થાય, તેને તેના બાઈ હેસેનોના રાજ્યકર્તા ઍન્ડ ડયૂકની છૂટા હેરા પામેલી ઓરત મળવા આવેલી. એ બાઈએ બીજી વારનું લગ્ન રોમેનોફ કુટુંબના એક શાહજાદાની સાથે કર્યું હતું, અને તેટલા માટે તેને ઋષિયા તરફ અંતઃકરણની લાગણી હતી. તેણે ખુલ્લી વાતચિત કરીને જર્મન ત્સારિત્વાને જોખમ શું હતું તે સમજાવ્યું.

પણ એ વિલક્ષણ બાઈડી કશું સમજી નહીં. તે જાણી, કે “વમને પ્રિન્સજની રમત વગર બીજી કશાની ખબર નથી. હું બાવીસ વરસથી તખ્ત ઉપર છું, અને ઋષિયન લોકોને પૂરેપૂરા

રાજમહેલમાંથી બરતરફ થયો, ત્યારે તેણે એ દવાઓ મેડેમ વાઇકોબાને આપેલી; અને તેણે રાજ કુમારને એ ઝેર આપેલું, તથા તેથી લોહી પડેલું. ત્યારે રેસ્પુટિનને પાછો જોલાવવામાં આવ્યો, ત્યારેજ તેણે ઝેર આપવાનું બંધ કરેલું. આ સાધનથી એ બે ખૂની બદમાશોએ શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુના મન ઉપર આશ્ચર્યકારક કાબુ મેળવેલો.

જેન્ડ યુદ્ધ ડિમટ્રી પેવેલોવિચે રેસ્પુટિનને મારી નાંખ્યો, તેથી કંઈ ઋષિયન દરબાર સાફ થયેલ નહીં. ક્ષુભિત અને કોપાયમાન થયેલાં શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુની સાથે મેડેમ વાઇકોબાને સંતત પ્રસંગ રહેલો, અને તે તેમને આગ્રહ કર્યો કરતી હતી, કે યુવરાજની ખાતર તેમણે એકશાસનને ટકાવી રાખવું જોઈએ. છતાં રેસ્પુટિનના મરતી વખતના હુકમ પ્રમાણે તેણે એજ યુવરાજને ઝેર આપવાની જોડવણી કરી હતી. રેસ્પુટિન હુમ્મોમાં એવો ભવિષ્યવાદ કરતો આવ્યો હતો, કે તેના પોતાના મરણ પછી ચાલીશ દિવસે ન્હાના રાજકુમારનું પણ મરણ થશે; અને આ રાક્ષસી વૈરને માટે તેણે બે તૈયારીઓ કરી હતી, તે સહેલથી કદાચી શકાશે. પણ પેલી ઓરતે પ્રથમ પોતાને વાસ્તે બીજા કોઈ મદદગારની શોધ કરવા માંડી; અને અપરાધમાં પોતાના નવા ભાગીદાર તરીકે તેણે પ્રોટોપોપોફને પસંદ કર્યો.

“કૈસ જંગલમે” અડેલા હુય મુઝે જાને દા:

ખૂબ ફેરગી ને મિસ બેંગ દીવાને દા!”

અર્થ:—“કૈસ વગડામાં એકલો છે. મને જવા દો, એટલે બે ગાંડા એકઠા થઈને જસણું, અને ભારે મઝા પડશે.”

મેડેમ વાઇકોબાની સૂચનાથી હુમાનો તે પતિત વાઇસ-પ્રેસિડન્ટ પ્રેતાવાહનના પ્રયોગો કરવા લાગ્યો, અને એક વાર તેણે રાજમહેલમાં પ્રયોગ કરી બતાવ્યો. શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુની હાજરીમાં તેણે રેસ્પુટિનના પ્રેત પ્રાણને જોલાવવાનો ઢોંગ કર્યો. આ યુક્તિથી વહેમી શહેનશાહના મન ઉપર અદ્ભુત અસર થઈ. વરસોથી નિકોલસ રેસ્પુટિનની સલાહને અનુસરતો આવ્યો હતો; અને હવે તે પ્રોટોપોપોફ બે ફરમાવે તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યો.

આ પ્રમાણે મેડેમ વાઇકોબા મહેલની અંદરના કામકાજની દેખરેખ રાખતી હોવાથી, તથા શહેનશાહ અને શહેનશાહબાનુના દરેક વિચારથી પ્રોટોપોપોફને માહિતગાર કરતી હોવાથી, રેસ્પુટિનનો એ નવો અનુગામી પોતાની અસાધારણ કાર્યકુશળતાથી તથા જર્મન પક્ષના બીજા બધા આગેવાન કારભારીઓ સાથેના પોતાના સંબંધથી ઋષિયન શહેનશાહતને ધણી યથ શક્યો.

પ્રોટોપોપોફ તેના પોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે નવા હુમાનોને રિચવડ્યુ અને ગિસ્માર્ક હતો. હુમાની અંદરના તેના આગલા મિત્રો અને પ્રશંસકોએ તેની સાથેના સંબંધ છોડી દીધો હતો. બીજા કારભારીઓને તેઓ સલામાં જોલવા હતા, પણ તેને નહીં. ધણીધણી રીતે અને જુદે-જુદે પ્રસંગે પ્રમુખીય પાર્લિમેન્ટે ત્સારને ચેતવણી આપી હતી, કે કશું સમાધાન થાય તે પહેલાં પ્રોટોપોપોફને પ્રધાનમંડળમાંથી દૂર કરવાની જરૂર છે.

હુમા ફરીને ઉઘડી, તે પહેલાં ટ્રોટોપોપોફે લોકોના પ્રતિનિધિઓની વિરુદ્ધ એક ઘણું હુશિયારીભરેલું કાવતરું રચ્યું હતું. અંદરની વ્યવસ્થાનો પ્રધાન હોવાથી ઉદામ પક્ષના હુમરા ઋષિયન જહાલોનાં નામ અને કેકાણાં તે બહુતો હતો. તે તેમને તુરંગમાં પૂરી શક્યો હોત, અથવા કેટલાં માર્શલ પાસે તપાસ કરાવીને થોડા દિવસોમાં ગોળીએ મરાવી શક્યો હોત. પણ તેમને દાખી દેવાને બદલે તેણે પોતાના એજન્ટોને નાણાં સાથે તેમની પાસે મોકલ્યા, અને એવો બંદોબસ્ત કર્યો, કે જર્મન સોશ્યલ ડેમોક્રેટોની પણ એક મોટી સંખ્યા પિતૃશ્રેષ્ઠમાં પ્રવેશ કરે, અને ઋષિયન એનાર્કિસ્ટો, ટોલ્સ્ટોયનો, પેસિક્સિસ્ટો, કમ્યૂનિસ્ટો, અને લાલ સોશ્યલિસ્ટો સાથે કામ કરે. ખાસ કરીને દારૂગોળો બનાવવાનાં કારખાનાંઓમાં ટ્રોટોપોપોફના માણસો સૌથી વધારે તોફાન કરાવનારા હતા. તેઓ વારંવાર મજૂરોને હડતાળ પાડવા સારૂ આગ્રહ કરતા, અને આખા યૂરપમાં સોશ્યલ રીપબ્લિકે રથપાય, તેવી હીલચાલ શરૂ કરવાનું સૂચવતા. પ્રોફેસર મિલ્યુકોફ અને હુમાના ધીજ લોકપ્રિય આગેવાનોને મળતા આવે, એવા પોશાક પહેરીને માણસો દારૂગોળો બનાવવાનાં કારખાનામાં જતા, અને શેરીઓમાં આડચો ઉભી કરવાને મજૂરોને સમજાવતા.

લડાઈના તાર.

—:૦:—

ઋષિયનોતું હડી જવું.

લંડન, ૨૭ મી જુલાઈ.

તાનોપોલની પૂર્વ તરફ ઋષિયનોને હડી જવું પડ્યું છે. સરેશના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર બનોવ, યુઝાનોવ, વગેરે કેટલાંક ગામ હુસમે કબજે કર્યા છે. કેટલીક પલટનો લડે છે, અને કેટલીક હારી જાય છે.

ફ્લાન્ડર્સમાં તોપોની મારામારી.

લંડન, ૨૮ મી જુલાઈ.

કેટલાંક અઠવાડિયાંથી ફ્લાન્ડર્સમાં જે તોપો ફૂટે છે, તે દર રોજ લંડનમાં સંભળાય છે, અને છેલ્લા પંચવાડિયામાં વધારે સંભળાયેલ છે. પંદર-ઘંટિયા ગોળા કેઢ વાર મોખરાની લાઇનથી વીસ માઇલ સુધી જઈને પડે છે.

સિયામ અને જર્મની.

કોપનહેગન, ૨૬ મી જુલાઈ.

બર્લિનથી એક તાર છે, કે બાકિંગમાં જે જર્મન એલચી છે તેને જ્યારે પરવાના મળશે, ત્યારે જ બર્લિનમાંના સિયામના એલચીને પણ જવાની રજા મળશે. લશ્કરી ઉમરના સિયામીઓને નજરકેદ કરવામાં આવે છે. વિહ્યેનાથી તાર છે, કે સિયામે ઑસ્ટ્રિયા-હંગરીની સામે પણ વિશ્રહ ઝાંહેર કરેલ છે.

જાપાનની મદદ.

ટોક્યો, ૨૯ મી જુલાઈ.

મિત્ર રાજ્યો તરફ શુભેચ્છા પ્રગટ કરવાને જાપાનથી મિશન આવનાર હતું, તેને બદલે

એવું કહ્યું છે, કે ગ્રેટ બ્રિટન, ફ્રાન્સ, ઝપિયા, ઇટલી, તથા બેલ્જિયમ, એ દરેક દેશના જખમીઓને જાપાન તરફથી ૩૬,૦૦૦ પૌંડ લેટ આપવા; અને રૂમાનિયા તથા સર્બિયાના જખમીઓને ૬૬ હજાર પૌંડ આપવા.

રૂમાનિયન લશ્કરમાં જર્મન પ્રપચ.

લંડન, ૩૦ મી જુલાઇ.

જર્મનીએ ઝપિયામાં વાપરેલી સુક્તિઓ રૂમાનિયામાં પણ વાપરવાનો યત્ન કર્યો છે; અને લશ્કરમાં ગળવેા જગાડવાની હીલચાલ કરવામાં આવેલ છે. પણ યધા યત્નો નિષ્ફળ નીવડ્યા છે. ગયા અઠવાડિયામાં ઝપિયન પોશાકમાં પચાસ જર્મનો પકડાયા હતા, જેમને તપાસ પછી ગોળીએ દેવામાં આવેલ છે.

અમેરિકાનો આગ્રહ.

ન્યૂ યૉર્ક, ૩૦ મી જુલાઇ.

લશ્કરી અમલદારોના એક મંડળ આગળ ગોલતાં મિ. લેન્સિંગે કહ્યું છે, કે “તમારા મનમાં જો એવો ખ્યાલ હોય, કે તમે પોતાની નહીં પણ કોઇ બીજાની લડાઇ લડો છો, તો તે કાલી નાંખજો. વિજયી જર્મની શું યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ જેવા કિંમતી ઇનામ ઉપર તરાપ માર્યા વગર રહી શકી હોત? એ બનાવની રાહ જોઇને જર્મની સામે એકલે હાથે લડવામાં શું યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનું હકાપણ ગણાત? તે કરતાં હાલજ જર્મનીના બહાદુર દુશ્મનોની સાથે લળીને હમેશાંને માટે લશ્કરી ધમકીને ખંધ કરવી, એ શું બેહતર નથી?”

ઝપિયામાં જર્મન ધસારો.

લંડન, ૩૦ મી જુલાઇ.

દસ દિવસમાં જર્મનો ઝપિયનોની સામે ૬૦ માઇલ આગળ ધસ્યા છે. ૨૩ મી જુલાઇએ એક સવાર બક્રાકસમાં યધને પસાર થયો, અને જોલતો ગયો, કે “જર્મન સવારો પાછળ આવે છે. બચવું હોય તો ગયો.” દુશ્મન ત્યારે ૫૦ માઇલ દૂર હતા. એ માણસ પાછળથી કેદ પકડાતાં એક જર્મન બસુસ જણાયો હતો.

મેંગોલિયાના નાશનું કારણ.

લંડન, ૩૦ મી જુલાઇ.

આમની સભામાં એક સવાલનો જવાબ આપતાં ડા. ઝ્કનેમેરાએ જણાવ્યું છે, કે આગળોટ મેંગોલિયા ૨૪ મી જૂનને રોજ એક સુરંગથી નાશ પામી હતી. સુરંગો જર્મન આગળોટ વુલ્ફે મૂકેલ હશે, એમ ધારવામાં આવે છે.

ઝપિયામાં ફેરફાર.

પિટ્ઝેહ, ૨૭ ઑગસ્ટ.

જનરલ બ્રિસલોફે રાઇનાસુ’ આપેલ છે, અને જનરલ કૉનલોફ સેનાધિપતિ નિમાયેલ છે. જનરલ ત્યેરેમિસાફ નેર્જીય મોખરનો ઉપરી થયેલ છે.

લાવનચર દરવારી છાપખાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૪મી ઑગસ્ટ, ૧૯૧૭.

[અંક ૩૭.

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનમરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેદ્યાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૪ મી ઑગસ્ટ, ૧૯૧૭.

ઋષિયામાં રાજકીય ઉચ્ચતપાથક.

(ગયા અ'કથી ચાલુ.)

ન્યાયે હુમા ઉઘડી, ત્યારે પ્રોટોપોપોફે બળવો જગાડવાને બે સંભાળથી તૈયાર કરેલી સુક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો. હુકતાયો પડાવવાની તેની આગલી યોજના હુમાના એક માલ પ્રેસિડન્ટ મિ. ગવ્યકોફની વ્યવસ્થાપક શક્તિને લીધે નિષ્ફળ નીવડી હતી; અને ગવ્યકોફ હવે ઉપલી સભાનો એટલે શહેનશાહતની કાઉન્સિલનો એક આગેવાન સભાસદ થયો હતો. મિ. ગવ્યકોફ વિશાળ અનુભવનો આદમી હતો, કે જે દક્ષિણ આફ્રિકાના વિગ્રહમાં બેર લોકોના પક્ષમાં લડ્યો હતો, જેણે માન્સૂરિયાની લડાઈમાં કામ કર્યું હતું, અને જેણે ૧૯૧૫ ના દારૂગોળાના સંકટમાં શ્રેષ્ઠ ટૂંક નિકોલસને તથા જનરલ એલેક્સિસએફને ઘણી મદદ આપી હતી. તે વિગ્રહના ઉઘોગોની કમિટીનો ડિરેક્ટર હતો, અને આ કમિટીમાં તેણે કેટલાક બાહોશ કર્મકાર પ્રતિનિધિઓને દાખલ કર્યા હતા, કે જેમણે દારૂગોળાનાં કારખાનાંઓમાં અનુદેશની અંદર ફરીને તેમને પ્રોટોપોપોફની ઉશ્કેરણી પ્રમાણે હુકતાય પાડતાં અટકાવ્યા હતા.

એટલે પ્રોટોપોપોફે 'પહેલું' પગલું બે લીધું, કે મિ. ગવ્યકોફની કમિટીના આગેવાન સભાસદોને ફેદ કર્યા. આથી હુમાને રીસ ચડી, એટલુંજ નહીં, પણ ખોટી બળવાખોર હીલચાલની સામે પિતૃશ્રેષ્ઠના કર્મકાર વર્ગના જે સુખ્ય રક્ષકો હતા, તે દૂર થયા. છતાં હુમાએ સખૂરી રાખી, અને જોકે પ્રોફેસર મિલ્યુકોફે એક લાપલ્સ કરીને જાહેર કર્યું, કે સ્વતંત્રતા માટેની લડત શરૂ થવાની તૈયારી છે, તોપણ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓએ એવું કશું વલણ પ્રગટ કર્યું નહીં.

૧૯૧૭ ના માર્ચના પહેલા અડવાડિયામાં સુરકેલી વધતી ગઈ. પછી પ્રોટોપોપોફે ચોતાની ખીલ સુક્તિ વાપરી. તેણે ખોરાકની વસ્તુઓ આવતી અટકાવીને લોકો ઉપર દબાણ કરવા માંડ્યું. એક તરફથી, ન્યાયે ખેતીનો પ્રધાન, કે જે તેનો મારેલો માણસ હતો, તે હુમાને સમજાવતો હતો, કે બરફના તોફાનોને લીધે ખોરાકની સુરકેલી છે, જાણે કે ઋષિયન શિયાળામાં બરફનાં તોફાનો કંઈ નવીન બનાવ હોય; ત્યારે બીજી તરફથી, પ્રાંતોના ગવર્નરેશ, કે જેના ઉપર પ્રોટોપોપોફેના સીધો અંકુશ હતો, તેઓ સુક્તિથી ખેડુતોને સમજાવતા હતા, કે આગળ ઉપર વધારે કિંમતો ઉપજાવવા સારૂ દાણો રાખી મૂકવો.

ઋષિયા આખી દુનિયામાં સૌથી મોટું 'જેતીલું' રાજ્ય છે, છતાં વિચ્છેદની શરૂઆતમાં કારભારીઓની કેવળ અણુઆવડતને લીધે કેટલાંક શહેરોમાં જોરાકની મુરકેલી અનુભવવી પડી હતી. કારભારીઓએ ભવિષ્યનો વિચાર કરીને કશી વ્યવસ્થા કરી નહોતી; પણ મ્યુનિસિપાલિટીઓ તથા સ્થાનિક કાઉન્સિલોએ દુકાળને અટકાવ્યો હતો. આ સ્થાનિક કાઉન્સિલો બધા લોકોને ખવરાવવાની પણ તજવીજ કરી શકી હોત, પણ ત્સારને પોતાને ધારતી હતી, કે જો સ્થાનિક કાઉન્સિલોનો અધિકાર વધશે, તો આપણું સરકાર ચાલી શકશે નહીં. પ્રોટોપોપોફે "ડિક્ટેટર" (==સર્વોધિકારી) થયો, ત્યાં સુધી પ્રજાને જોરાકની અડચણ ભોગવવી પડી.

જોરાક સંબંધી મુરકેલીઓ બહુબીજાને વધાર્યા પછી તેણે અનાજ મેળવવાનાં સૌથી સારાં સાધનો સંબંધી ડુમાની સલાહ માગવાનો દંબ કર્યો. તે જાણતો હતો, કે ડુમામાં જે પક્ષ છે, કે જેમના કૃત્રિમ દુકાળને પહેંચી વળવા માટે જુદા જુદા વિચારો છે. એક પક્ષને ગમે તે નાણું એસે તોપણ જોરાક મેળવવાની ઇચ્છા હતી; અને તે પક્ષ જેડુંતેને જાણમાં જાતી કિંમતો આપવાને તૈયાર હતો. બીજા પક્ષનો એવો વિચાર હતો, કે આછી કિંમતે અને બધા જેડુંતો પાસેથી લેવાણું કરવાની પદ્ધતિથી ચાલી શકશે. એટલે જોરાક સંબંધી વિવાદમાં ઘણા મતભેદ થયો. માર્ચના પહેલા અઠવાડિયામાં પ્રોટોપોપોફે ત્સારને ખબર આપી, કે પોતે ડુમાની સત્તા તોડેલ છે, અને વંશને જોખમ ન પહોંચે, તે માટે સંભાળ લીધી છે.

ત્સાર સ્વસ્થ અને પ્રસન્ન થઈને મોખરા ઉપર ગયો, અને પ્રોટોપોપોફે પોતાની કૃત્રિમ ઉપલ-પાચતની ગોઠવણો કરવા લાગ્યો, કે જેનો તે ડુમાની સામે હુથિયાર તરીકે ઉપયોગ કરવાનો હતો. પિતૃશ્રેષ્ઠમાં અપાતો જોરાક એકદમ કમી કરીને માણસો ભૂળે મરે એટલી હદ સુધી ઉતારવામાં આવ્યો. પણ પ્રપંચી ડિક્ટેટરના એજંટે એક મોટી ભૂલ કરી. તેણે વિચાર વગર જોરાકની આયાત બિલકુલ બંધ કરી દીધી, જોકે કેટલોક જોરાક તો રાજધાનીથી માત્ર એક દિવસમાં પહેંચાય, તેટલે સુધી આવી ગયો હતો. શહેરમાં ૩૫,૦૦૦ લશ્કરી સિપાઇઓ હતા, અને તેમને રાજ્ય તરફ વફાદાર રાખવા સાડું, તથા ભૂખ્યા લોકોને ગોળીએ દેવા માટે તત્પર રાખવા સાડું, જે દર શેઠ ત્રણ શેર લાખરી મળતી હતી, તે ઘટાડીને ૧૬ શેર કરી નાંખવામાં આવી.

પિતૃશ્રેષ્ઠના ચોકીદારોને મળતા જોરાકમાં આ ઘટાટો થવાથી ઋષિયાના અને માણસ-જાતના ભવિષ્યમાં ફેરફાર થયો. ઘણાખરા સિપાઇઓ કુટુંબવાળા, સિપાઇગિરીમાં નવા જોડાયેલા, અને પ્રજામાંથી આવેલા હોઇને પ્રજા તરફ લાગણીવાળા હતા. સ્વતંત્ર સરકાર માટેની હિલચાલમાં વિદ્યાર્થીઓ અગ્રેસર હતા; અને તેઓ લશ્કરની સાથે ભળીને બળવાના કંઈ કંઈ સિદ્ધાંતોનો ઉપદેશ આપતા હતા. પ્રોટોપોપોફેને સિપાઇઓમાં ગેદિલી થવાનો સંભવ દેખાયેલો નહીં. તેણે શુભ પોલિસનો, તથા અગાઉ યાહુદીઓની કતલમાં વાપરેલા, તેવા સરકારી ભાડુતી મારાઓને રાજધાનીમાં લાવવાનો જાહેરાત કરી મૂક્યો હતો.

લશ્કરના સંબંધમાં પ્રોટોપોપોફે વિચ્છેદજાતાના નવા પ્રધાન ઉપર તથા પિતૃશ્રેષ્ઠના ચોકી-દારોના કમાન્ડર ઉપર આધાર રાખ્યો હતો. આ જાને માણસોને લશ્કરમાં ચાલતી હિલચાલની તથા

બુદ્ધિ પીઠાતા ચોરીદારોની લાગણીની કશી ખજર નહોતી. ૧૯૧૭ ના માર્ચની ૭ મી તારીખે અને બુધવારે પ્રોટેપોપોંદ્ર પોતાના ન્હાના ખોટા બળવાની શરૂઆત કરાવી. શુભ પોલિસની સૂચના પ્રમાણે ઉભાં થયેલાં કેટલાંક ટોળાંઓએ ચોરીઓમાં ભાખરી માટે પુકાર ઉઠવવા માંડ્યા. મજૂરો સાંજે કારખાનાંઓમાંથી છૂટા થતાં આં તોફાનોમાં શામિલ થાય, તે માટે ઘણા યત્ન કરવામાં આવેલા. પણ લોકો પોતાના વ્યવસ્થાપકોના અકુશ નીચે ટકી રહેલા.

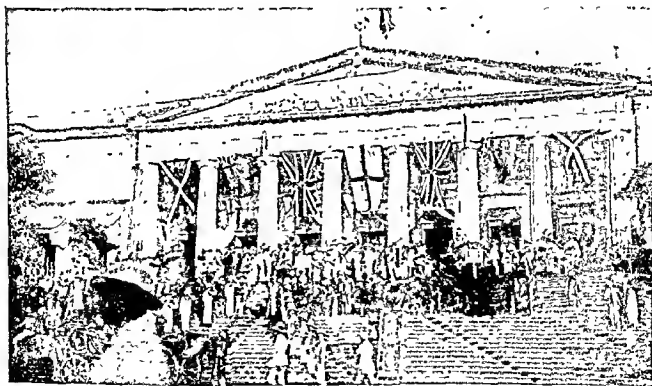
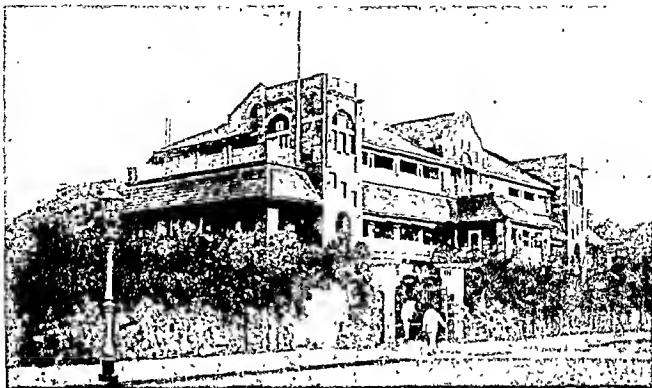
શરૂવારે તોફાન જારી રહ્યું અને વધ્યું. અધિયન સોસાયટી ડેપુટી રંગભૂમિ ઉપર દાખલ થયા. તેમનો આગેવાન કેરન્સકી એક બુદ્ધિમાન અને સમર્થ વકીલ હતો, કે જે હુમાનો પણ સલાસદ હતો. બીજા આગેવાન એવોજ આવેશવાળો એક વક્તા ચીડાઈ કરીને હતો. આ બે સોસાયટીસ્ટ આગેવાનોએ હીલચાલની ગતિ વધારી, અને પ્રોટેપોપોંદ્રની સામે તેનાં પોતાનાં હથિયારોથી લડવાનું શરૂ કર્યું. લાડુતી માણસોની સાથે ખરેખરા કર્મકારો મોટી સંખ્યામાં શામિલ થયા, અને લકિયારાઓની દુકાનો લાંગવા લાગ્યા. ફોરસેક ચોરીદારોએ ગોળીખહાર શરૂ કર્યો; અને હથિયારબંધ પોલિસ તોફાનને અચૂક વિભાગમાંજ પૂરી રાખવાની ફેશિશ કરવા લાગી.

આટલે સુધી તો બધું પ્રોટેપોપોંદ્રની ધારણા પ્રમાણે આવ્યું. તેણે એટલું તોફાન કરાવ્યું હતું, કે જેનું બહાનું આપીને હુમાને બંધ કરી શકાય, તથા વર્તમાનપત્રોને ચુપ કરીને આપ-ખુદ સરકાર ચલાવી શકાય. નીચલી સલામાં જુદા જુદા વિચારનાં બે રાજકીય મંડળોની વચ્ચે કોન્ફ્રન્ટેનોપલ અને ડાર્નલ્સની છુટતી બાબતમાં ખુસ્કો બજારો હતો. ઉપરાંત, બેમાંના એક પક્ષની અંદર પણ જોરાકના સવાલના સંબંધમાં મતભેદ હતો.

પ્રોટેપોપોંદ્રે ડેપુટીઓની અંદર જોરાકના સવાલ સંબંધી મતભેદ વધારવાનો યત્ન કર્યો, અને કેટલાંકે પ્રધાનો તથા હુમાનો આગેવાનો વચ્ચે એક કોન્ફ્રન્સની યોજના થઈ. આ કોન્ફ્રન્સમાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓએ સંજીન સંપ દેખાડીને ત્સારને અને તેના કારભારીઓને ચક્રિત કર્યા. તેમણે માગણી કરી, કે સ્થાનિક કાઉન્સિલો, કે જેમણે દારૂગોળાના સંકટ વખતે પોતાની વ્યવસ્થાપક શક્તિ સિદ્ધ કરી આપી હતી, તેમને અનાજની સુખ્ય સંચાલકો બનાવવી; અને વહેંચી આપવાનું કામ મ્યુનિસિપલ અધિકારીઓને સોંપવું. પ્રોટેપોપોંદ્રે આ કોન્ફ્રન્સમાં હાજરી આપેલી નહીં. પોતાના મારેલા કારભારીઓ દ્વારા કામ કરીને તેણે સ્થાનિક કાઉન્સિલોની મદદની ના પાડી; અને હુમા તથા શહેનશાહતની કાઉન્સિલ બંનેનો અંત આણવાની ગોડવણ કરી. તેણે કેજરની માફક એવું કરાવ્યું, કે રાજકીય સામાવજિયાઓને લશ્કરમાં મોકલી દેવા.

માર્ચની ૯મી તારીખે જ્યારે સૌને ખજર પડી, કે કોન્ફ્રન્સનું કશું પરિણામ આવ્યું નથી, ત્યારે પિતૃશ્રેષ્ઠના મજૂરો હીલચાલમાં શામિલ થયા, અને જાણે કે આનંદમાં હોય તેમ, ગીત ગાતા ગાતા, અને કેટલાંક સિપાઈઓને બીડીઓ આપતા આપતા, નેચકી અને બીજી સુખ્ય ચોરીઓમાં ફરવા લાગ્યા. લોકોએ કશા ઝમઝાની વડી રાજેલી નહીં, અને ઘણા બાવી બળવા-ખોદોના કરતાં ઉત્સુક પ્રેક્ષકો જેવા વધારે હતા. પણ પ્રોટેપોપોંદ્રની હથિયારબંધ પોલિસે લોકોના લડાયક જુસ્સાને જાલીખૂંટને ઉશ્કેર્યો. એક પખવાડિયા કરતાં વધારે વખતથી એ લોકોએ સરકારી

BOMBAY IN WAR-TIME: THE ADMIRAL'S HOUSE AS NURSES' CLUB; AND A WAR SALE.

વિગ્રહના વખતમાં સુખદ: નૌકાના વડાનું મકાન નર્સોની ક્લબ્બ તરીકે; અને ટાઉનહૉલ.

મકાનો, દેવાલયો, વગેરેનાં છાપરાનો કળજે લીધો હતો; અને ત્યાં તેમણે મશીનગનો, રાઇફલો, દારૂગોળો, વગેરે સામગ્રી તૈયાર રાખી હતી. હુમા ઉઘડી, ત્યારથી તેઓ ગોળીઓ છોડવાના હુકમની રાહ જોયા કરતા હતા; અને આખરે કશું કારણ મળ્યા સિવાય તેમણે તાજ અને પ્રજા વચ્ચેની લડાઈ શરૂ કરી.

પ્રોટોપોપોફને માટું તોફાન ભેઠું હતું, અને તે તેણે જગાડ્યું. તેની સાથે ત્રણ ઋષિયન ગૃહસ્થો હતા : પ્રિન્સ લ્વોફ (પ્રાંતિક કાઉન્સિલોના યુનિયનનો પ્રમુખ), મિ. ફાઇઝિએકો (હુમાનો પ્રમુખ), અને પ્રોફેસર મિલ્યુકોફ (કોન્સ્ટીટ્યુશનલ ડેમોક્રેટિક પક્ષનો અગ્રેસર). તોફાન જેમ લંબાતું ગયું, તેમ પ્રબલીય બળ ઉપર તેમનો અધિકાર વધતો ગયો. તેમના એજંટો આખા દેશમાં કામ કરતા હતા, અને ત્યાં તેમની સત્તા એટલી વધી ગઈ હતી, કે પિતૃઐકમાં થોડી વાર હાર ખમવી પડે, તોપણ તેઓ કાયમને માટે પાછા પડે નહીં.

તેટલા માટે તેઓ શાંતિથી રાહ જોતા રહ્યા. સૌથીલ ડેમોક્રેટો અને ખીજાં વધારે તોફાની મંડળોના માણસો લડાઈ માટે તૈયાર થયા; અને પ્રોટોપોપોફના એજંટોની ઉત્કેષણીથી એ પ્રધાને મૂકવા ધારેલી હદતું ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા. દારૂગોળાનાં કારખાનાંઓમાં તથા બરકોમાં તેમણે ઢલો રથાપી, અને મજૂર પક્ષના તથા સિપાઈઓના હજારો પ્રતિનિધિઓની મદદથી તેમણે અંકુશની એવી વ્યવસ્થા તૈયાર કરી, કે જેથી રાજ્યવિભવના બેકાગિનોના કરતાં પણ તેમની સત્તા વધી ગઈ. તા. ૧૦ મી માર્ચ અને રવિવારની સાંજે જ્યારે પાયદળને લોકો ઉપર ગોળી છોડવાનો હુકમ મળ્યો, ત્યારે થોડાજ સિપાઈઓએ ગોળીઓ છોડી. ખીજાઓએ બળવો કરીને પોતાના અમલદારોને કતલ કર્યા. પ્રોટોપોપોફની પોલિસે વધારે અત્યાચાર કરવા માંડ્યો, પણ લશ્કરની મદદ ન હોવાથી અચુક અચુક જગ્યાઓમાં લોકો તેમને ઠાર કરી શક્યા.

આટલા વખતમાં સાચી ઉઘલપાલ ઝરૂ થઈ ગઈ. વિગ્રહખાતાના નવા પ્રધાન જનરલ ખીલિએએફની સંમતિથી જનરલ ખેરેઝોફે એવો નિશ્ચય કર્યો, કે મોખરા ઉપરથી જનરલ ઇવેનોફની સરદારી નીચે ત્સાર લશ્કર ગ્રાકલી આપે, ત્યાં સુધી રાજધાનીને હથિયારના નેરથી ટકાવી રાખવી. બિચારા નિર્બળ ત્સાર તરફ પહેલા વર્ગના લશ્કરી આગેવાનોમાંથી જનરલ ઇવેનોફ એકલોજ વફાદાર રહ્યો હતો.

રવિવાર તા. ૧૧ મી માર્ચને રાજ પિતૃઐકના લશ્કરના કમાન્ડરે એક ઝાંઝેરનાસુ* કાઢીને લોકોને ચેતવણી આપી, કે બંદોબસ્ત જાળવવા સાડ સિપાઈઓ બલાતકાર વાપરશે. વર્તમાન-પત્રો છપાયાં નહોતાં, દ્રામ ગાડીઓ દોડતી નહોતી, અને રાજધાની શહેનશાહતની સર્વોપરિ રણબૂમિ જેવી બની ગઈ હતી. ચોરીદારોને બેલાવવામાં આવેલા, કે તેઓ લોકોને ગોળીએ મારે; પણ એ ચોરીદારો અગાઉના જેવા રહ્યા નહોતા. જૂના વિચારના અમલદારો તથા માણસો ખંને અદૃશ્ય થયા હતા, અને તેમને ઠેકાણે જે નવા આવ્યા હતા, તેમને પ્રજા તરફ દિલસોજી હતી.

હિંડનબર્ગ તથા મેકેનસને જે પ્રબળ પ્રહારો કરેલા, તેનું એક પરિણામ એ આવેલું, કે આપણુક સત્તાને કબુલ રાખનારા અમલદારો ઋષિયન લશ્કરમાંથી મરી ખૂટ્યા હતા, અને બધી

પલટનોમાં વધારે ઉદાર વિચારના આદર્શો દ્રષ્ટા યથા હતા. હીલચાલની શરૂઆતથી હુમમે ખબર હતી, કે લશ્કરનો સ્વભાવ ફરી ગયેલ છે, અને જનરલ એલેક્સિયેસ્કના હાથમાં સેનાવિ. પત્રોનો અધિકાર ફરી આવતાં પ્રપંચીઓનું ચાલવાનું નથી.

ઘોળા રવિવારને દિવસે ખાર વરસ અગાઉ રાતા રવિવારને દિવસે જે બનાવો બન્યા હતા તે કરતાં જુદાજ બનાવો બન્યા. પિટુએડના અર્ધો જૂએ મરતા ચોકીદારો લગભગ પ્રજાજનોના જેટલાજ અસંતુષ્ટ હતા; અને બળવાને માટે તૈયારી કરતા હતા. પોલિન્સ્કી ગાર્ડોનો એક ફિરપિચ્ચનિકોફ નામનો એક કમિશન વગરનો અમલદાર બધી બરાકોમાં ફરી આવ્યો, અને તેણે બીજા કમિશન વગરના અમલદારોને તથા માણસોને એકમત કર્યા. પછી અમલદારો વિષે ચર્ચા ચાલી, અને તેમણે નિર્ણય કર્યો, કે એક ટુકડીના ઉપરી સિવાય બાકીના બધા હુમા વરફ વફાદાર હોવાનો સંભવ છે. એ માણસની તેમણે તપાસ ચલાવી, અને તેને ગોળીએ લીધા; અને પછી તેઓ શેરીઓમાં ગયા, તથા પ્રેઓએન્સ્કી પલટનના ચોકીદારોને પોતાની સાથે શામિલ થવા સમજાવ્યા.

આ ચોકીદારો ઉચલપાચલના આધારભૂત હતા, કારણકે તેમણે ખીન્ન ખીન્ને બાકીના બધા ચોકીદારોને મેળવી લીધા, તથા પ્રોટોપોપોફની હથિયારબંધ પોલિસને હરાવી. પેવલોન્સ્કી ગાર્ડોની એક ટુકડીએ નેન્સ્કીમાં લોકો ઉપર ગોળીઓ છોડીને એક સો આદર્શોને કતલ તથા જખમી કરેલા. આ ગાર્ડોએ પાછળથી બળવો કર્યો, અને પોતાના અમલદારોને ગોળીએ લીધા. તે પછી કોર્સેકો પશુ પુષ્કળ સંખ્યામાં ભેડાયા, અને લાઇનનું ઘણું પાયદળ પણ સાથે થયું.

સ્વતંત્રતાના ઘણા સિપાઇઓ ટોરિડા મહેલ, કે જ્યાં હુમા બેસતી હતી, ત્યાં ગયા, અને રેખુટીઓ પાસેથી હુકમો માગવા લાગ્યા. આ દ્રષ્ટે પ્રમુદીય સભાએ સ્થિતિ ઉપર કાબુ રાખવાની એક સારી તક ચુકાવી. રેખુટીઓએ પોતાની પાસે આવેલા સિપાઇઓને પોતાના હાથમાં રાખવા બેઠતા હતા; અને બાકીના ચોકીદારો સાથેની મસલહતમાં તથા પોલિસ સાથેની વકરાદોમાં તમને સૂચના આપવી ઘટતી હતી. લગભગ એમ દેખાય છે, કે હુમાના આગેવાનોને રાતા રવિવારના સ્મરણથી દુઃખ થતું હતું, અને એવી ધાસ્તી લાગતી હતી, કે પ્રમુદીય યત્ન આ વખતે પણ નિષ્ફળ જશે. એટલે કર્મકારોના પ્રતિનિધિઓની એનાર્કિસ્ટ કાઉન્સિલથીજ કુતેહમંદ લશ્કરની સાથે સંબંધ બેસી શકાયો; અને તેમના પ્રતિનિધિઓ પણ કાઉન્સિલમાં ભેડાયા.

પ્રોટોપોપોફને હવે ગંભીર ધાસ્તી લાગવા માંડી. મંદવાડનું બહાનું કાઢીને તે દૂર રહ્યો, અને હુમાની બેઠક ચોકીવાર બંધ કરવાનો હુકમ કાઢવાને તેણે તસારને સમજાવ્યો. આ તેનો મૂળથી નિશાનો હતો; પણ તેનો ધાંધલો મોટો પડ્યો. તસારની આજ્ઞાપત્રિકા બહાર પડી, તે પહેલાં તે બળવાખોર ગાર્ડોએ ટોરિડા મહેલના બચાવનું કામ હાથમાં લીધું હતું. આખી રાત રેખુટીઓએ બેઠક બારી રાખી; અને મહેલના બીજા ઓરડાઓમાં કર્મકારો તથા સિપાઇઓના પ્રતિનિધિઓ મળીને રાજધાનીમાં ચાલતી લડાઈ સંબંધી સૂચનાઓ આપતા રહ્યા.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં બીજી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—:o:—

જનરલ રમટ્સનો સંદેશો.

લંડન, ૩૨ ઑગસ્ટ.

વિગ્રહનું ચોથું વરસ શરૂ થાય છે, તે પ્રસંગે જનરલ રમટ્સને સંસ્થાનો તરફ નીચેના સંદેશો મોકલ્યો છે:—“આપણે વિગ્રહના ચોથા વરસમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ, પરિણામ હજી અનિશ્ચિત છે, અને અંત ક્યારે અને કેવી રીતે આવશે, તે હજી કોઈ જોઈ શકતું નથી. બધી દિશાઓમાં અસાધારણ દળાણ મવાથી ઘણા મોટા ફેરફારો થયા છે. કશિયન આપ-પ્રદ સત્તા ઉઘલપાયલમાં અદ્વૈત યથા છે; અને જૂની દુનિયામાં રીઘાતી સ્વતંત્રતાનો અવાજ સાંભળીને નવી દુનિયાનું મોટામાં મોટું પ્રભસત્તાક રાજ્ય મદદમાં આવ્યું છે. વિશ્વવિગ્રહનો અંદરનો અર્થ ધીમે ધીમે એવો દેખાતો જાય છે, કે દુનિયાનાં સ્વતંત્ર પ્રભસત્તાક રાજ્યો અને આપપ્રદ સત્તાની છેલ્લી અને મોટામાં મોટી સંસ્થાની વચ્ચે માનવ સ્વતંત્રતા માટેનું આ કઠાઈ છેલ્લું અને મોટામાં મોટું યુદ્ધ છે. * * * આપણે કશા સ્વાર્થી હેતુઓ માટે નહીં પણ માનવ જાતિના સર્વોપરિ હિત માટે લડીએ છીએ, તેટલા માટે આપણે જીતવું જોઈએ, અને જીતશું.”

કશિયન પ્રધાનમંડળ.

પિટ્ઝેડ, ૫ મી ઑગસ્ટ.

મિ. કેરેન્સીના રાજનામા પછી સરકારે બધા પક્ષના પ્રતિનિધિઓ, હુમાના સલાસદો, તથા કર્મકારો, સિપાઈઓ, અને જેડુતોના પ્રતિનિધિઓની એક સલા મેલાવી હતી, તેણે આખી રાત બેઠક લરીને ઠસણું છે, કે મિ. કેરેન્સી એક જ એવો આદર્શ છે, કે જે દેશનું શાસન ચલાવી શકશે.

પિટ્ઝેડ, ૬ મી ઑગસ્ટ.

બધા પ્રધાનોએ મિ. કેરેન્સીના હાથમાં પોતાનાં રાજનામા આપ્યાં છે, કે જેથી તે નવું પ્રધાનમંડળ રચી શકે. મિ. કેરેન્સી રાજપુરુષોની સાથે કોન્ફરન્સો કરવામાં ચોકચેલ છે; અને તેણે સુખ્ય પ્રધાન તરીકે જારી રહેવાનું સ્વીકારેલ છે.

કશિયન રાજ્યદ્રોહીઓ કેદ.

લંડન, ૬ મી ઑગસ્ટ.

જે કોન્ફરન્સમાં એવું કહ્યું, કે મિ. કેરેન્સી વગર ચાલે તેમ નથી, તેમાં મિ. નેકેસાંદ્રે જણાવ્યું છે, કે જનરલ ગૂર્કોએ માલ ત્સારને તેના તરફ પોતાની વફાદારી બતાવનારો એક કાગળ લખેલો, તે પકડાતાં તેને કેદ કરવામાં આવેલ છે. મન્નૂદો અને સિપાઈઓની કાઉન્સિલના ટ્રોટ્સકી અને ડુનાયારસ્કી નામે બે આગેવાન સલાસદોને જૂલાઈની મધ્યમાં થયેલા તોફાનના સંબંધમાં કેદ કરવાનો ન્યાયખાતાના પ્રધાને હુકમ કાઢ્યો છે. ક્યોરટોફ નામના એક માલ પ્રધાનને પણ કેદ કરવામાં આવેલ છે.

નકલિયામાં નવી વ્યવસ્થા.

પિતૃશ્રેય, ૬મી ઑગસ્ટ.

નવી સરકારની પહેલી બેઠકમાં મિ. કેરેન્ડ્રીએ પ્રમુખપદેથી કહ્યું છે, કે પ્રવ્રતા બચાવ ઉપર તથા મોખરાની પાછળની વ્યવસ્થા ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

મકાનો બાંધવાની મોટી યોજના.

સંકલ્પ, ૮મી ઑગસ્ટ.

મજૂરોને માટે મોટા પાયા ઉપર મકાનો બાંધવા સંબંધી વિચાર કરવાને સરકારથી નિમાયલી એક કમિટી આવતી કાલથી બેસનાર છે. લગભગ પૂરી થયા પછીના મજૂરીના સવાલોની કમિટીએ રિપોર્ટ કરેલ છે, કે પચીસ કરોડ પૌંડને ખર્ચે દસ લાખ મકાનો બાંધવાં જોઈએ. સ્થાનિક સરકારનું ઓર્ડર કબુલ કરે છે, કે અત્યારે ઓછામાં ઓછાં પાંચ લાખ ઘરોની તગી છે.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની તૈયારી.

ન્યૂયૉર્ક, ૮મી ઑગસ્ટ.

સરકારે વિમાનો બનાવવાનું એક નવું કારખાનું શરૂ કરવા હુકમ આપેલ છે. તેમાં દસ લાખ ડૉલરનો ખર્ચ થશે, અને તે ૧૦૦ દિવસમાં તૈયાર થશે. તેમાં ૨,૦૦૦ મજૂરો કામ કરશે; અને દર વરસે ૧,૦૦૦ નહાનાં વિમાનો પથરા થશે.

મિ. લૉઇઝ ન્યોર્સ.

સંકલ્પ, ૮મી ઑગસ્ટ.

સેનૉય હાઉસમાં સર્વિયન સોસાયટીના એક ખાણા ઉપર બોલતાં મિ. લૉઇઝ ન્યોર્સે કહ્યું છે, કે “સર્વિયન ગ્રુપ્પ પ્રધાન મિ. પાસિખના અને મિ. વેનિઝેલોસના આપણે અત્યારે હું જાહેર કરી ચકું તે કરતાં વધારે આભારી છીએ. સર્બિયા, કે જે ધૂળથી અને જંગલી-પણથી છવાઇ ગયેલ છે, તે સાફ થવાની તૈયારી છે, અને ફરી તે તાજું અને અજળ નેડું બનશે. પૂરેપૂરું વળતર એ મુલેહની પહેલી સરત છે. વિશ્વ ગમે તેટલો લંબાય, છતાં સર્બિયાની શક્તિમાં બ્રિટિશ આગરૂ રહેલી છે. સર્બિયા તથા બેલ્ગિયમ દરવાજાના રક્ષકો છે; અને તેમને તેમણે બહાદુરીથી બચાવ કરેલ છે. સર્વિયન લશ્કર આટલી વિપત્તિઓ પડ્યા છતાં દંટ દિંમત દારેલ નથી, અને હજી પણ દરવાજાની રક્ષા કરે છે. આપણે ફરીને સર્બિયા વરફ મિત્રતાનો હાથ લંબાવીએ છીએ. આપણે અંત સુધી સાથે રહીને લડશું.”

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે વિશ્વના વખતની સુબર્ષનાં બે દર્શનોનો એક સુંદર સંગ્રહ ફોટોગ્રાફ અમારા પાંચનારાઓને અમે ભેટ કરીએ છીએ.

લાલનગર દરબારી ધાખનાનું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૧મી ઓગસ્ટ, ૧૯૧૭.

[અંક ૩૮.]

। યતો ધર્મે સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેદ્યાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૧ મી ઑગસ્ટ, ૧૯૧૭.

ઝપિયામાં રાજકીય ઉચ્છવાયલ.

(ગયા અઠ્ઠમી ચાલુ.)

જ્યારે હુમાના સભાસદો શાસન કરવાનો યત્ન કરવા લાગ્યા, ત્યારે તેમને માલુમ પડ્યું, કે પોતે કામકાજના મધ્યગિંદુથી બહાર છે. જે લોકોએ તોફાન જગાડ્યું હતું, તેઓજ તેને ચલાવતા રહ્યા. તેઓમાં કેટલાક કમિશન વગરના અમલદારો હતા, કેટલાક છટાદાર ભાવુ ફરી શકે તેવા સાહસિક સિપાઇઓ હતા, કેટલાક કર્મકાર પક્ષના વક્તાઓ હતા, અને ઘણા શુભ પોલિસન એજન્ટો હતા. જો લોકોની કુતેહુ યાચ, તો જોડા તોફાનીઓ એમ સિદ્ધ કરવાની રિયતિમાં હતા, કે તેઓ ઉચ્છવાયલમાં લોકો વચ્ચે વફાદાર રહેલ છે, અને પ્રોટોપોપોફની સેવા કરવાનો દેખાવ માત્ર તેને તોડી પાડવા સાડ તેમજ કહેલ છે.

જો લોકોની હાર થાય, તો એજન્ટો એમ કહેવાને શક્તિમાન હતા, કે પોતે દારનારીના હુકમ પ્રમાણે ગરાળ વર્તન કરેલ છે, અને કર્મકારોને પણ તેઓ બહાર પડવાને તથા જોગીએ દેવાવાને સમજાવી શકેલ છે. દરમિયાન આમાંના ઘણાખરા માણસો હુમા અકુશ રાજવાનાં કંઈ પગલાં બંદે તેની સાથે હતા. કર્મકાર વર્ગના ઉચ્છેદકો સાથે લગી જઈને તેઓ સિપાઇઓને એવી રીતે સમજાવતા હતા, કે હુમાને તેઓ પત કરે નહીં.

હુમાના આગેવાનો જૂના દુરમતોની ધમકીથી જેવા ડરતા હતા તેવાજ લગભગ આ નવા પક્ષકારોથી લયલીત થયેલા. સોમવાર તા. ૧૨ મી માર્ચે હુમાના પ્રમુખે ત્સારને તાર કયો, અને પ્રમુખની માગણી પ્રમાણે કરવા સાડ તેને ઉજ્જુ સંબોધન કર્યું. આટલા વખત સુધીમાં પિન્ટોના તમામ ચોક્કસ ગળવાખોરોની સાથે બેઠાઈ ગયા હતા. છતાં પ્રોટોપોપોફ, જનરલ એન્ડ્રોસ, અને વિચિત્રખાવાના નવા પ્રધાને પોતાની દાર સમજીને લોહી રેડાતું અટકાવ્યું નહીં. એટલે લડાઈ ચાલુ રહી.

ચોક્કસદારોએ તોપખાતું અને દારૂગોળાનો ફેફાર કળજે કર્યો, અને જે મકાનોમાં પોલિસ અને ટ્રોલી અમલદારોના સિપાઇઓ લરાઈ બેઠા હતા, તેને ઘેરી લીધાં. ગળવાખોર સિપાઇઓની સાથે ઘણા બાહ્ય અમલદારો હતા, તેથી લડત કુશળવાથી ચલાવવામાં આવી, અને બંન્ને પક્ષોના પ્રમાણમાં ઓછું થયું. જે પક્ષનોએ પોતાના ઘણાખરા અમલદારોને મોતીએ દીધા

હતા, તેમાં સાધારણ સિપાઇઓ હિંમત અને વક્તૃત્વથી ભરે દરજ્જે ચડી ગયા. એક સિપાઇ એકજ દિવસમાં સિપાઇના દરજ્જાથી ચડીને સેનાપતિ બની ગયાને દાખલો પણ નોંધાવેલો છે.

શેરીઓની લડાઇમાં સેનાપતિના કર્તવ્યની ચોક્કસ જરૂર હતી. બળવાખોર લશ્કરીઓના ત્રણ સેનાવિભાગ ઉપરાંત સુમારે ૪૦,૦૦૦ સિવિલિયનોએ હથિયાર મેળવ્યાં હતાં, અને તેઓ પોલિસની સામે લડતા હતા. સામાવાળાઓનું મુખ્ય સ્થાનક તેમણે કબજે કર્યું, અને તેને આગ લગાડી. પછી તેમણે કેટલાનાને મુલાકાત આપી, અને વખાનું રાજકીય કેદીઓને છૂટા કર્યાં. અવ્યવસ્થામાં કેટલાએક સાધારણ અને હજારો પણ ન્હાતી છૂટ્યા. લડતાં ટોળાંઓમાં કેટલાએક નિરંકુશ આદમીઓ હોવા છતાં એકંદરે ત્સારના અધિકારને અધઃપાત અસાધારણ વ્યવસ્થા અને શંતિથી કરવામાં આવ્યો. માત્ર પોલિસના માણસોજ ખીંચેલા દેખાતા હતા, કારણકે તેમની પાસે દારૂના શુભ સંબંધો હતા.

ઋષિયન લોકો બ્રાહ્મણની ખરી લાગણી માટે હમેશાં મથાહૂર છે. પિતૃશ્રેષ્ઠની ચાર દિવસની લડાઇમાં પણ એ લાગણી પ્રગટ થયેલી. પ્રોટોપોપોફનાં માણસો નબળાં પડતાં ગયાં, તેમ ઘણી શેરીઓમાં લોકોએ પોલિસને કેદ કર્યાંના અને તુરંત સુધી પહોંચાડ્યાના દાખલા દેખાવા માંડ્યા. મંગળવારે આપણે સત્તાનું છેદ્ધું ભેર તૂટી ગયું, અને બુધવારે તા. ૧૪ મી માર્ચે જૂના પ્રધાનોએ રાજનામાં આપી દીધાં, તથા હુમા અને સ્થાનિક કાઉન્સિલોના યૂનિયનના સભાસદોની એક કામચલાઉ સરકાર સ્થાપિત થઇ.

એ દિવસ પહેલાં ત્સારિત્સા, કે જે તે વખતે ત્સારકોચે સેલોમાં રહેતો હતો, તેણે પોતાના મહેલની ચોક્કસ કરવા સાડે એક નવું મોટું લશ્કર ગોલાબુંદું હતું. એ વખતે ચોક્કસદારે ઉશ્કાર્યો હતો કે, દરબારના સિપાઇઓ પણ તેમની સાથે લગી ગયા; અને અમલદારો બાઇના ઓરડામાં પેઠા. તે બોલી, “મહેરબાની કરીને મને ગોળીએ દેશો નહીં. હું તો હવે માત્ર એક દયાની બહેન છું, અને મારાં છોકરાંની સારવાર કરું છું.” પાચમાલીની ઘડીએ તેની સ્થિતિ દયાજનક હતી. તેનાં છોકરાં અમુક એપી દરદથી પીડાતાં હતાં, અને તેનો એકનો એક દીકરો એલેક્સિસ મરણના લયમાં હતો.

ત્સારને જ્યારે ઉચ્ચલપાચલની ક્ષતેહના સમાચાર મળ્યા, ત્યારે તે મોહિલેક્ષની લશ્કરી છાવણીમાં હતો. પહેલાં તો પોતાની સામે કોણ કોણ છે, એ તે સમજી શક્યો નહીં; એટલે તેણે સેન્ટ જ્યોર્જના નાઇટોની એક “બેટલિયન” સાથે જનરલ ઇવેનોફને પિતૃશ્રેષ્ઠ પાછું કબજે કરવા મોકલ્યો. ગેલીશિયામાંથી અગાઉ હડી જવું પડેલું, ત્યારે જનરલ ઇવેનોફે ઉપરી તરીકે અસાધારણ કુશળતા બતાવી આપી હતી; અને સ્વતંત્ર ઋષિયાની સામે લડવા તૈયાર થયેલાઓમાં એ એકજ પ્રખ્યાત નાયક હતો. પણ તેને અપાયેલું લશ્કર સુપ્રત થયેલા કામને પહોંચી વળવાને પુરતું નહોતું. ત્સારકોચે સેલો આગળ તેની દ્રેનને બતાવવા પાછી વાળવામાં આવી, અને ઉત્તર-પૂર્વ મોખરાના લશ્કરના ઉપરી જનરલ રસકીએ તેને અટકાવી, ત્યાં સુધી તે લાઇન ઉપર આમતેમ રખડતી રહી.

પાછળથી એવું કહેતામાં આવેલું, કે જનરલ ધવેન્ડરે ત્સારને છેલ્લી સલાહ એ આપેલી, કે દિના લાઇન ખુલ્લી કરવી, અને પિતૃશ્રેયનાં ધારાં ઉપર જર્મનોને ઉતારવા. પણ જનરલ રસ્ટ્રીએ પ્રત્યક્ષતું સમર્થન દીધું. ખરૂંકે શહેરમાં જનરલ રસ્ટ્રીની છાવણી હતી, ત્યાં ત્સાર પોતે ગયે. રાજધાનીની નજદીકમાં એ સૌથી મોટી છાવણી હતી, અને શહેનશાહે બેશક એવી આશા રાખી હતી, કે જનરલ રસ્ટ્રી તેને એટલું મોટું લશ્કર આપશે, કે તેથી ઉચલપાલતને તોડી શકાયે. પણ રસ્ટ્રી એલેક્સિયેફ, એવર્ટ, ફ્રિસલોફ, અને ઍન્ડ ડ્યૂક નિકોલસના જેવાજ વિચારનો આદમી હતો: એટલે કે, અશક્તિ માટે અને જર્મની તરફના દ્રાહી વલણ માટે તેને પ્રધાનમંડળ ઉપર રીસ ચડી હતી. તેને કારસારમાં યોજાજ રસ હતો, પણ તે રથાનિક અને પ્રભાવી પ્રતિનિધિ. એનાં મંડળોની તેમણે વિપ્રભમાં કરેલાં સારાં કાગળી કિંમત આંકતો હતો. અને પ્રોટેપોફાફ હાર પમાડવાને ફરી યોજનાઓ કરે, તે કરતાં એ મંડળોને વિનય માટે વ્યવસ્થા કરવાનો વધારે અવકાશ મળે, એ પક્ષે હતો. ન્યારે ત્સારની ખાતરી થઇ, કે રસ્ટ્રી ચલિત થાય તેમ નથી, ત્યારે ૧૪મી માર્ચે મધ્ય રાત્રે ચર્ચા કર્યા પછી તેણે લોકોને જવાબદાર સરકાર બધવાની તત્પરતા દેખાડી.

પણ રસ્ટ્રીને ખબર હતી, કે હુમાના છેલ્લા સંબોધનનો જવાબ આપતાં બે દિવસ વીટી ગયા છે, એટલે ત્સારને ગાદી છોડ્યા સિવાય બીજો માર્ગ નથી. તેણે ટેલીફોન ઉપર પ્રેસિડન્ટ ફાઇક્સેવિચ સાથે વાતચિત કરી, અને રિયલિટીની ગુપ્ત ગુપ્ત વિગતો ફાઇક્સનાં ઍન્ડ ડ્યૂક નિકોલસને, ગુપ્ત છાવણીમાં એલેક્સિયેફને, તથા ફ્રિસલોફ અને એવર્ટને જાહેર કરી. તે સૌનો એવો અભિપ્રાય થયો, કે ત્સારે ગાદી છોડવી જઇએ; એટલે ૧૫મી માર્ચે રફવારમાં રસ્ટ્રીએ ત્સારને સૌના નિર્ણયની ખબર આપી. ત્સારે તે ઉપરથી પોતાના દીકરાને ગાદી મળે એવો લેખ તૈયાર કર્યો. એ લેખ ગોઠવાયો નહોતો, ત્યાં કામચલાઉ સરકારના બે પ્રતિનિધિઓ આવી પહોંચ્યા, અને તેમણે ત્સારની સાથે વાતચિત કરી. ન્યારે તેણે બંધનું, કે પોતાના બાંધીબાંધી પણ લોકોની સાથે બળી ગયા છે, ત્યારે તેણે વારસ સંબંધી વિચાર ફેરવ્યો, અને માંદા ઉઠારાથી વિયુક્ત થવાની પોતાની ઇચ્છા નથી, એમ જણાવીને તેણે ઍન્ડ ડ્યૂક ગિખાએલને ગાદી મળે, એવા એક લેખ ઉપર સહી કરી. પછી તેણે કિંગીયા જવાની ઠાસિશ દીધી, પણ જનરલ એલેક્સિયેફ તેને અટકાવ્યો.

આ પ્રમાણે ૧૯૧૭ ના માર્ચની ૧૫મી તારીખની સાંજ સુધીમાં હુમા અને રથાનિક ફાઇન્સિયોએ આદરેલી હીલચાલ સફલ થઇ. દુનિયાની અંદર જે મોટામાં મોટું આપખુદ રાજ્ય હતું, તે ત્વરાથી ખ્રિષ્ટિય શાસનને મળતું જતી ગયું. ઋષિપત્ર શહેનશાહવના નિઃશ્ચય અને વૈવિધ્ય તરફ ભેંટાં જણાયે, કે ઉચલપાલતમાં બનતું નુકસાન પ્રમાણમાં ઓછું થયેલું.

પિતૃશ્રેયની વસ્તીને સૌથી વધારે સદન કરતું પટેલું; પણ મરી ગયલા, સખ્ત જખમી થયેલા અને શોડા જખમીઓ મળીને ૨,૫૦૦ ની દાનિ ચાર દિવસની ચેરીઓની લગાઇ માટે ઓછી ગણાય. ફાસ્ટોમાં માત્ર ૬ ગણ્યો માર્યા ગયેલા, અને ૮ જખમી થયેલા; પણ

કોનસ્ટાન્ટ અને ફિનલેન્ડના કેટલાક ભાગ સિવાય બીજે જાણે સ્થાને સરકારને મોટો ફેરફાર સહેલાઈથી હાથલ થયેલો. ખાલિફને અને કાળા સમુદ્રને જાને કાફલાઓ કથા ગંભીર તોફાન વગર કે વસ્તુઓ અને માણસોની હાનિ વગર પ્રજાપક્ષમાં બળ્યા. માત્ર દૂર પૂર્વમાં આમુસ્ના પ્રદેશમાં એવો એક લશ્કરી ઉપરી નિકળેલો, કે જે કામચલાઉ સરકારની સામે થયેલો.

એક મૂર્ખ ઍન્ડ ડ્યુસે કોકેસસની સેનાના ઉપરી ઍન્ડ ડ્યુક નિકોલસને કાગળ લખીને સામો બળવો ઉઠાવવાની સલાહ આપવાથી રોમેનાં કુટુંબને ઘણી હાનિ કરેલી. આ મૂર્ખાંધર્તુ એટલું જ પરિણામ આપ્યું, કે ઍન્ડ ડ્યુક નિકોલસ, કે જે નવી હીલચાલ તરફ વફાદાર રહ્યો હતો, તેની પાસેથી અધિકાર લઈ લેવામાં આવ્યો; અને જર્મની તથા ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી સામેના વિશદમાં જનરલ એલેક્સિયેફને મદદ કરતાં તેને અટકાયત થઈ. ઍન્ડ ડ્યુકને પ્રથમ સેનાપતિની પદની ઉપરથી રેસ્પુટિન અને ત્યારિસાએ જાસેડ્યો હતો, એટલે તે સામો બળવો જગાડે, એ વાત કોઈ રીતે મનાય તેવી નહોતી.

દરમિયાન ટોરિસા મહેલમાં રાતરિવસ બેઠકો ભરીને કામચલાઉ સરકારે પોતાની સ્થાપના કીધી. પ્રિન્સ જ્યોર્જ દ્વોર્ક, કે જે પ્રાંતિક કાઉન્સિલોના ચૂનિયનનો પ્રમુખ હતો, તે મુખ્ય પ્રધાન નિભાયો. પ્રોફેસર પૉલ મિલ્યુકોવ, કે જે કોન્સ્ટિટ્યુશનલ ડેમોક્રેટ પક્ષનો આગેવાન હતો, તે પરદેશ ખાતાનો પ્રધાન થયો. મિ. ગચ્ચકોવ, કે જે વિશ્વ સંબંધી ઉદ્યોગોની કમિટીનો પ્રમુખ હતો, અને જેણે ત્વરાથી હાડગોળો તૈયાર કરાવ્યો હતો, તે વિશ્વ અને નૌકાનો પ્રધાન નિભાયો. મિ. કેરેન્સ્કી, કે જે સૌશલ ડેમોક્રેટોનો અગ્રેસર હતો, તે ન્યાયખાતાનો પ્રધાન થયો. મિ. ફોરબિએકો, કે જે હુમાનો પ્રમુખ અને રાજ્યવિશ્લવનો મુખ્ય પ્રચાલક હતો, તેણે કશી ઓફિસ લીધી નહીં; તેમ ચીફે પણ પ્રધાનમંડળથી બહાર રહ્યો.

પિતૃથેડમાં સૌશલ ડેમોક્રેટિક પક્ષની પ્રવૃત્તિ તથા ધાંધલને લીધે રાજધાનીમાં પ્રજાપક્ષની ક્ષતેહ માટે કર્મકાર પ્રતિનિધિઓએ હાવો કરેલો. આ લોકો એટલા સંખ્યાળંધ હતા, કે પિતૃથેડની સ્થિતિ મિ. ગિલ્બર્ટ પોતાના એક હાસ્ય રસના ગેલમાં 'જે ભૂમિતુ' વર્ણન કરે છે, તેવી બની ગયેલી, કે જ્યાં જુકો ટકાના ત્રણ બરીદ કરી ચકાચ તેટલા હતા, શ્રીદર્શનાર્થલોથી ફરસળંધીમાં બીડ થતી હતી, અને દરેક શેરીમાં કોઈક રાજકીય પક્ષના બેત્રણ આગેવાનો હતા.

૧૯૧૭ના માર્ચની મધ્યમાં પિતૃથેડમાં જુદાજુદા પક્ષના આગેવાનો ૧,૩૦૦ હતા. એમિલની મધ્ય સુધીમાં એ સંખ્યા ૪,૦૦૦ની થયેલી. દરેક કંતો કર્મકારોનો અથવા સિપાઈઓનો પ્રતિનિધિ હતો. કોઈ કોઈ વાર કોઈ પલટનના નવા કેળવાયેલા બેડુતો પોતાની પાર્લમેન્ટ બનાવતા. ઉદાહરણ તરીકે, ગાર્ડોની એક પલટને પોતાના અમલદારોને મારી નાંખેલા, પોતાની એક ટુકડી લોકો ઉપર ગોળીબહાર કરતી હતી તેની સાથે લડાઈ કરેલી, અને પછી તેઓ નાથક રહિત સ્થિતિમાં ટોરિસા મહેલમાં આવેલા, કે જેથી પોતાને હુમાના હુકમ નીચે મૂકી શકાય. પણ કશી વધારે લડત ચલાવવાને અને ઉપયોગી કામમાં શામિલ થવાને બદલે એ પલટનની જુદીજુદી કમિટીઓ થયેલી; અને તેઓ ઋષિયાના તથા માણસબતના સવાલોની ચર્ચા કરવા લાગેલી, અને

અઠવાડિયાં સુધી લઘ્ય કાલ્પનિક રાજ્યની વિગતો સંબંધી વિવાદમાં પડી રહેલી. એક પક્ષ માણસ વિગ્રહ સંબંધી કથા જોલેલો નહીં. તેમણે ધારેલું, કે વિગ્રહ પૂરો થયેલ છે; કારણકે એવી અકલા ચાલી હતી, કે જર્મનીના સોશલ ડેમોક્રેટી કમિયન લોકોની સાથે એક થઈ ગયા છે. તેમને લાગેલું, કે માત્ર નવા રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવાનું જ બાકી છે; અને પછી તેઓ ઘેર જઈને આનંદ લોગવી શકશે! અમલદારો વગરની ઘણી પલટનોમાંથી સિંચાઈઓ કાઢી પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયેલા; અથવા રાજધાનીમાંજ નકામી વાતો કરવા બેઠકવા રહેલા. દારૂ-ગોળાનાં કેટલાંક કારખાનાં, કે જેના ઉપર જનરલ રસદીના લશ્કરને આધાર હતો, તેમણે પક્ષ કામ જાંધ કરેલું; અને દુનિયાના સવાલોની ચર્ચા માટે માણસોએ ચડિયાતા મુસારાની માગણી કરેલી.

જે હિંડનબર્ગ પોતાનાં માણસો અને તોષોથી ઘા કરવાને તૈયાર હોવ, તે તે ફરીને રિગા મોખરા ઉપર રૂંડકો ડિમિટ્રીએફને લોડી શક્યો હોત; અને ૧૨કોડ આતેની જનરલ રસદીની છાવણી સુધી પહોંચીને પિતૃશ્રેષ્ઠને લયલરેલી સ્થિતિમાં લાવી શક્યો હોત. પણ કમિયનને સારે નસીબે હિંડનબર્ગ તૈયાર નહોતો. તેના વધારાના માણસો જર્મનીની મધ્યમાં હતા. તેના રડાફરો વડો ઉત્તર ફ્રાન્સની નવી લાઇન ઉપર પોતાનાં લશ્કરોને દુકાવી લાવવાના કામમાં રોકાયેલો હતો. કમિયન ઉપલપાયલની ત્વરિત ક્રેતુથી જેવું કમિયન કારભારીઓને આશ્ચર્ય થયું હતું, તેવું જ જર્મની તથા ઑસ્ટ્રિયાને થયેલું. જર્મિને એવી ધારણા રાખી હતી, કે પિતૃશ્રેષ્ઠની અંદર શેરીઓમાં ઘોડીક મારામારી ગાત્ર થશે, અને પછી હુમા જાંધ થશે; અને પ્રોટોપોપાફના દાપમાં કુલ સત્તા આવશે, તથા તે સુલેહ કરશે.

એટલે કમિયાની અણધારી હીલચાલથી દેખરેને તથા તેના પ્રધાનોને પ્રથમ તો ફિકર થયેલી. કમિયન ઉપલપાયલની જર્મન પ્રજા ઉપર પણ અસર થાય, તે શાંત પાડવા સારૂ જ્યેમન-ડોલ્લરેને તરત અચુક રાજકીય સુધારાની અરપછ દરખાસ્ત રજુ કરી. આ દરખાસ્ત એવે વખતે કરવામાં આવેલી, કે જ્યારે જર્મન લોકોને કમિયામાં જનેલા બનાવેલી પૂરી ખબર નહોતી; અને તે ઘણા દગાણને લીધે તેને પાછળથી જેવી લેવી પડેલી. પણ ૧૯૧૭ ના માર્ચની ૧૪ મી તારીખે જર્મન પ્રજાને શાંત કરવાને સુધારાનું જે વચન આપાયું, તેથી એટલું તો દેખાઈ આવ્યું, કે જર્મન લશ્કરી અમલદારો પિતૃશ્રેષ્ઠની અવ્યવસ્થાનો લાભ લેવાની સ્થિતિમાં નહોતા. પોતાનીજ પ્રજામાં એવી હીલચાલ રજો શરૂ થાય, એવી પણ તેમને ધારતી રહેલી જણાય છે.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં પૂરો કરવામાં આવશે)

લડાઈની વાર.

—:૦:—

સામાન્ય સ્થિતિ.

પશ્ચિમ મોખરા ઉપર ખ્રિષ્ટિયો અને ફ્રેન્ચનો ધસારો બારી છે, અને તેઓ ઠીક ફ્રેન્ક મેળવે છે. પણ બીજા મોખરાઓ સંબંધી પુરતી ખબર મળતી નથી. કમિયનો બરાબર દસર

થયા જણાતા નથી. બેલિયમમાં હૂનોનો ઝુલ્મ વધતો જાય છે. હજી એક પણ પક્ષ તરફ દૈવની ખાસ કૃપા દેખાતી નથી. છતાં છેવટનો વિજય ઉપરની ઇચ્છા હશે તેનેજ મળશે, એટલું ચોક્કસ છે; અને મિ. લાઇડ જ્યોર્જ કહે છે, કે હુશમનની લશ્કરી સ્થિતિના કરતાં મિત્ર રાજ્યોની લશ્કરી સ્થિતિ બેહતર છે. આપણી મુશ્કેલીઓ ઓછી થતી જશે, અને સત્તા વધશે; જ્યારે હુશમનની મુશ્કેલીઓ વધતી જશે, અને સત્તા ઘટશે.

બ્રિટિશ કર્મકાર વર્ગનું કોન્ફરન્સ.

લંડન, ૧૦ મી ઑગસ્ટ.

સ્ટોકહોમમાં બુદ્ધી બુદ્ધી પ્રત્યક્ષાના સોશયલિસ્ટોનું જે કોન્ફરન્સ મળવાનું છે, તેમાં પ્રતિનિધિઓ મોકલવા કે નહીં, એ નક્કી કરવાને બ્રિટિશ કર્મકાર પક્ષનું કોન્ફરન્સ આજે વેસ્ટ-મિનસ્ટરમાં મળ્યું હતું. મિ. પર્ડી પ્રમુખ હતા. ૬૦૦ કરતાં વધારે પ્રતિનિધિઓ અને મિત્ર રાજ્યોની મુલાકાતે આવેલા ક્રિયન પ્રતિનિધિઓ પણ હાજર હતા. છેવટે નિર્ણય એ થયો છે, કે જે સ્ટોકહોમનું કોન્ફરન્સ જે કરાવ કરે તેને અનુસરવાનું જાહેર ન હોય, તો તેમાં હાજરી આપવામાં હરકત નથી.

મિ. હેન્ડરસનનું રાજીનામું.

લંડન, ૧૧ મી ઑગસ્ટ.

મિ. હેન્ડરસને પ્રધાનમંડળમાંની પોતાની જગ્યાનું રાજીનામું આપેલ છે.

સાઉથએન્ડ ઉપર બોંબ

લંડન, ૧૩ મી ઑગસ્ટ.

સાઉથએન્ડમાં હવા સારી હતી, અને ઘણા પ્રવાસીઓ આવેલા જણાતા હતા, ત્યાં સાંજે આકાશ એકદમ ચોતરફથી આવતાં વિમાનોથી ભરાઈ ગયું. છ વિમાનો શહેર ઉપર ફરતાં રહ્યાં, અને ઘણે ભાગે ગરીબ લગ્નાઓ ઉપર બોંબ પડ્યા. ૨૭ મકાનને તુકસાન થયેલું, તે પૈકીનાં ૧૭ એકજ શેરીમાં હતાં. સ્ટેશન તરફ જનારા લોકો ઉપર એક બોંબ પડેલો, તેથી સૌથી વધારે હાનિ થયેલી.

સ્પેનમાં માર્શલ લૉ.

માડ્રિડ, ૧૩ મી ઑગસ્ટ.

આખા સ્પેનમાં માર્શલ લૉ ચાલશે, એમ અહીં કરવામાં આવેલ છે.

હડતાલનું રૂપ ગદલાઇને બળવા જેવું વલણ દેખાય છે, અને બુદ્ધે બુદ્ધે કેકાણે તોફાન થયાં છે. રાજધાનીમાં શાંતિ છે.

સ્ટોકહોમ કોન્ફરન્સ.

લંડન, ૧૩ મી ઑગસ્ટ.

આમની સભામાં મિ. બોતર લૉએ અહીં કરેલ છે, કે ગ્રેટ બ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, ફ્રાન્સ, અને ઇટલીએ નિર્ણય કર્યો છે, કે સ્ટોકહોમ કોન્ફરન્સમાં જવાની કોઇને રજા આપવી નહીં.

ચીનનું વલણ.

લંડન ૧૪ મી ઑગસ્ટ.

ચીને ઑસ્ટ્રિયા અને જર્મની સામે વિગ્રહ ઝાઢેર કરેલ છે.

ઝપિયન રેટ કોન્ફરન્સ.

પિટ્ઝેટ, ૧૪ મી ઑગસ્ટ.

મોસ્કોમાં ગધા પડેા અને વર્ગોતું એક મોટું રેટ કોન્ફરન્સ ભરવાની યોજનાને મિ. કેરેન્કીએ આલે ફરી હાથમાં લીધી છે. ઑગસ્ટની ૨૫ મી થી ૨૭ મી સુધી કોન્ફરન્સ કેમલિનમાં ભરાશે, અને સુમારે ૧,૦૦૦ માણસો તેમાં ભાગ લેશે. પ્રારંભમાં મિ. કેરેન્કી પોતે સામાન્ય રિથિતિ ઉપર વિવેચન કરશે.

મેસોપોટેમિયા.

લંડન, ૧૫ મી ઑગસ્ટ.

આલે આમની સલામાં મિ. મોન્ટેગુએ ઝાઢેર કરેલ છે, કે મેજર કાર્ટર, કે જેલે મેસોપોટેમિયામાં રાષ્ટ્રતરી ખામીઓ ગદાર પાડી હતી, તેને લેફ્ટનન્ટ-કર્નલ બનાવવામાં આવેલ છે.

વહાણોનો વિનાશ.

લંડન, ૧૫ મી ઑગસ્ટ.

નોંકાખાતું ખગર આપે છે, કે છેલ્લા અઠવાડિયામાં બ્રિટનને જુદે જુદે ગંદરે ૨,૭૭૬ વહાણો આવી પહોંચ્યાં છે, અને ૨,૬૬૬ રવાના થયાં છે. ૧,૬૦૦ ટનની ઉપરનાં ૧૪ અને અંદરનાં ૨ વહાણો હુનાવવામાં આવેલ છે. ૧૩ ઉપરનો હુમલો નિષ્ફળ નીવડ્યો છે.

પોપ અને સુલેહ.

લંડન, ૧૬ મી ઑગસ્ટ.

પોપે લડતી પ્રજાઓને એક યાદી લખીને સુલેહ માટે સંબોધન કરેલ છે. અંદરખાનેથી તેમાં ઑસ્ટ્રિયા અને જર્મનીનો હાથ હોય, એવો શક બ્રિટિશ વર્તમાનપત્રો પ્રગટ કરે છે.

માટી ત્સાર.

પિટ્ઝેટ, ૧૬ મી ઑગસ્ટ.

“જોર્સ ગ્રેગેટ” જલ્લાવે છે, કે રહેનચાહી કુટુંબને એક સ્પેશલ ટ્રેનમાં સાઈનીડિયા લઈ જવામાં આવેલ છે. સાથે સરકારના બે સલાસદો અને લશ્કરી ચોરીદારો રહેલ છે. ત્સારની દીકરીઓને પિટ્ઝેટમાં રહેવાની ઇચ્છા હોય, તો સંમતિ મળી હતી; પણ તેમને પોતાનાં માળાપની સાથે જવાનું પસંદ કયું છે. તેમને કયાં લઈ જવામાં આવેલ છે, તે હવે પછી ઝાઢેર થશે.

પ્રિંટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૮મી ઑગસ્ટ, ૧૯૧૭.

[અંક ૩૯.]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેરૂંચાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૮ મી ઑગસ્ટ, ૧૯૧૭.

ઋષિયામાં રાજકીય ઉચ્ચપાથક.

(ગયા અ'કથી ચાલુ.)

દરમિયાન પિતૃશ્રેષ્ઠના તોફાનીઓ તમામ અધિકારને નિર્મૂળ કરવાને મથી રહ્યા હતા. પ્રામાણિક લોકોની સાથે દ્રોહીઓ અને હરામખોરો પણ મોટી સંખ્યામાં ભળ્યા હતા. કર્મકારો તથા સિપાઇઓનાં કેટલાંક મંડળોમાં જર્મન એજન્ટો સરહારી ભોગવતા હતા, તથા લશ્કરને નિર્ભય કરી નાંખવાને પ્રયાસ કરતા હતા, કે જેથી તેના પર બરાબર પ્રહાર થઇ શકે. દારૂગોળો બનાવનારાઓને તથા લશ્કરોને એલુ, જોડુ, કહેવામાં આવેલું, કે જર્મન તથા ઑસ્ટ્રિયન સોશયલ ડેમોક્રેટો તેમને પગલે ચાલવાને તથા શહેરોમાં અને મોખરા ઉપર પણ બળવો જગાડવાને તૈયાર છે! કેટલાક દાખલામાં ઋષિયન સિપાઇઓને એવી સલાહ અપાયલી, કે તેમણે પોતાના અમલદારોને મારી નાંખવા, અને હથિયાર વગર ખાઇઓમાંથી નિકળવું, એટલે ટ્યૂટન સિપાઇઓ તેમનો બંધુભાવથી સત્કાર કરશે!

જર્મનીમાં સોશયલ ડેમોક્રેસીની દશા શુભાભિના જેવી હતી. તેઓ ઋષિયન સોશયલ ડેમોક્રેસી મારફત માત્ર કામચલાઉ સરકારને તોડી પાડવાને મથી રહ્યા હતા, કે જેથી હોદ્દેનઝેલર્ન વંશને પૂરેપૂરી ફતેહ મળે.

સ્વતંત્ર ઋષિયા સામેના આ પ્રપંચમાં પહેલા પ્રધાનમંડળના એજન્ટો મદદ કરતા હતા. પ્રોટેપોપૅન્ડ પોતાની મેળે ડુમા પાસે આવેલો, અને મગજ કામ કરી શકતું નહોતું, એવી સ્થિતિમાં કામચલાઉ સરકારને શરણ થયેલો. તેના ઘણાખરા સાથીઓને કેદ કરવામાં આવ્યા હતા; અને તેની હથિયારબંધ પોલિસના માણસો કાંતો કેદ થયા હતા, અથવા માર્યા ગયા હતા. પણ જે શુભ એજન્ટોને તેણે ઝરખાનાંઓ તથા કલઓમાં દાખલ કર્યા હતા, તે હજી છૂટા હતા. આમાંના કેટલાંકે બનાવોની પરંપરાથી જલરાધને પ્રજાપક્ષના બની ગયા હતા. પણ બીજાઓ હજી સામી હીલચાલની આશા રાખીને જૂના પ્રધાનોની સૂચના પ્રમાણે લશ્કરને નિર્ભય કરવાની પ્રવૃત્તિ કર્યા કરતા હતા.

પિતૃશ્રેષ્ઠ પંચાયતના મુખ્ય અગ્રણીઓ ઋષિયન નહોતા, અને તેથી ઋષિયન પ્રજાની સાથે સંસર્ગમાં પણ નહોતા. મિ. ચીડઝે એક ન્યોર્નિયન હતો; તેનો મુખ્ય મદદગીશ હીથુ હતો; ઘણાખરા જુદા જુદા વિચારના નારિતકો હતા. ઘણાનું મુસ્લિમો જ્ઞાન સાફ હતું; પણ કેમને કશે અનુભવ નહોતો.

માર્ચની ૧૫ મી તારીખે આ લોકોએ લશ્કરો તરફ પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા, જેમણે સિપાઇઓને એવો હુકમ આપ્યો, કે અમલદારોને તાળે રહેવું નહીં, પણ નવા ઉપરીઓ ચૂંટવા. જો આ મૂર્ખાઈ સફળ થઈ હોત, તો જર્મન અને ઑસ્ટ્રિયન લશ્કરો પિતૃએડ, મોસ્કો, તથા બ્રાઉન્સા સુધી પહોંચી શકત.

કામચલાઉ સરકાર, બુર્ગી હુમા, અને લશ્કરના ઉપરીઓએ સ્ટેટ્સુ સુકાન રાજધાનીના તોફાનીઓને સુપ્રત કરવાની યોગ્ય રીતે ના પાડી; અને મોસ્કો જવાની તથા બળવાખોરોની સામે લશ્કર લાવવાની તૈયારી કરી. ૧૮૭૧ માં જ્યારે પારિસના પંચાયતીઓને નવી પ્રબલીય સભાનાં લશ્કરોની સાથે વિરોધ થયેલો, ત્યારે ફ્રાન્સની જેવી સ્થિતિ હતી, તેને મળતી ઋધિયાની સ્થિતિ થયેલી. પણ ફ્રાન્સમાં જ્યારે પ્રબળ પ્રતિનિધિઓ રાજધાનીથી બહાર બેસવા હતા, અને તેને શાંત કરનાર લશ્કરને હુકમો આપતા હતા, ત્યારે ઋધિયામાં દેશના ઉપ્યુટીઓ તથા કાઉન્સિલરો બળવાખોર રાજધાનીમાં જ બેસતા હતા, અને સિપાઇઓના બાકીગાર્ડને ખુટવવા માટે તોફાનીઓ મથી રહ્યા હતા. પિતૃએડના આગલા ચોરીદારોના મોટા ભાગ ઉપર પંચાયતના પ્રતિનિધિઓના અંકુશ હતા; અને તેઓ અનેક જૂઠાણાં, પ્રપંચો, અને ખાલી ખયાલોથી ઠગાતા હતા.

ચાર સંસ્થાઓ સત્તા વાપરતી હતી: કામચલાઉ સરકાર, હુમાની કાર્યવાહક કમિટી, હુમાનું મિલિટરી કમિશન, અને મજૂરો તથા સિપાઇઓના પ્રતિનિધિઓની કાઉન્સિલ. પહેલી ત્રણ સંસ્થાઓ નવી સ્થિતિને ટેકો આપવાને કામ કરતી હતી, પણ પિતૃએડના લોકચમૂહના પ્રતિનિધિઓએ પ્રબલ તરફ બેવફાઈની ઘણી નિશાનીઓ બતાવેલી. ૧૯૧૭ ના માર્ચના છેલ્લા અઠવાડિયામાં તેમણે ટોરિસ મહેલમાં માણસો મોકલેલા, અને તેમને હુકમ આપેલો, કે કામચલાઉ સરકારના તથા હુમાની કાર્યવાહક કમિટીના સભાસદોને ઠેક કરવા. કેટલાક અવગે માર્ગ ચડી ગયેલા સિપાઇઓ આ પ્રતિનિધિઓની સાથે ગયેલા, કે તેઓ જોર વાપરીને ધારેલા માણસોને ઠેક કરી શકે.

પણ ચોરીદારોની એક મજબૂત ટુકડી મહેલનું રક્ષણ કરતી હતી. તેઓ બોલી ઉઠ્યા, કે “શું! તમે હુમાના સભાસદોને ઠેક કરવા ઇચ્છો છો? ચાલ્યા જાઓ!” પ્રતિનિધિઓ ચાલ્યા ગયા, અને પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવવા સાડુ તેમણે ૧૫૦ હુધિયારબંધ સિપાઇઓને ત્સાર્સ્કોયે સેલો ખાતે એવો લેખી હુકમ આપીને મોકલ્યા, કે શહેરનાહને પકડવો, અને તેને પીટર તથા પૉલના કિલ્લામાં ઠેક કરવો. ફરી કામચલાઉ સરકારના માણસોએ એ સિપાઇઓને અટકાવ્યા. બાગમાં ફરતા “કર્નલ રોમેન્કો”ની ઝાંખી માત્ર કરીને તેમને પાછા ફરવું પડ્યું.

કામચલાઉ સરકારના સભાસદોને ઠેક કરવાનો ચલન નિષ્ફળ નીવડ્યા પછી પિતૃએડની આરંધ પંચાયતના આગેવાનોએ લશ્કરોને હાથમાં લેવાનો ચલન કર્યો. તેમણે હબ્સે મિશનરીઓ તથા પ્રતિનિધિઓને મોખરાનાં લશ્કરો તરફ મોકલ્યા. છતાં કેાઇ પણ સેનાપતિ કે ઉપરીએ પોતાના બધા અમલદારો સિપાઇઓથી ચૂંટાવાની પદ્ધતિને સ્વીકારી નહીં. દક્ષિણના સેનાપતિ જનરલ પ્રિન્સલોફે પોતાનાં લશ્કરોમાં કશી દબાવણ કરવાની ના પાડી. મધ્યના સેનાપતિ

જનરલ એવરે' તો પંચાયતીઓનાં કૃત્યને એટલું વખોડી કાઢ્યું, કે તેઓ પાછળથી તેની સામે આશ્રયથી કાવતરાં કરતા રહ્યા.

માત્ર પશ્ચિમોત્તરના જનરલ રસકીના લશ્કરમાં ગંભીર અવ્યવસ્થા થયેલી, અને પંચાયતીઓએ અમલદારોને પાછા પાડવાનો પ્રયાસ કરેલો. આ લશ્કર રાજધાનીની સૌથી વધારે નજીક હતું; તેથી તેના ઉપર એનાર્કિસ્ટ એટલે અરાજક અસર વધારે થયેલી. પણ જનરલ રસકી અને તેના હાથ નીચેના અમલદારો કંઈ યોડાધણ દ્રોહીઓ અને ખાલી ખયાલીઓને નમતું આપે એવા નહોતા. પંદરેક દિવસ અંધાધૂંધી ચાલી ખરી, પણ જર્મનો ઘા કરી શકે, તે પહેલાં લશ્કર પાછું નિયમમાં આવી ગયું, અને રિગાથી દ્વિગાની સારસ ભૂમિઓ સુધી દૃઢ ઉભું રહ્યું.

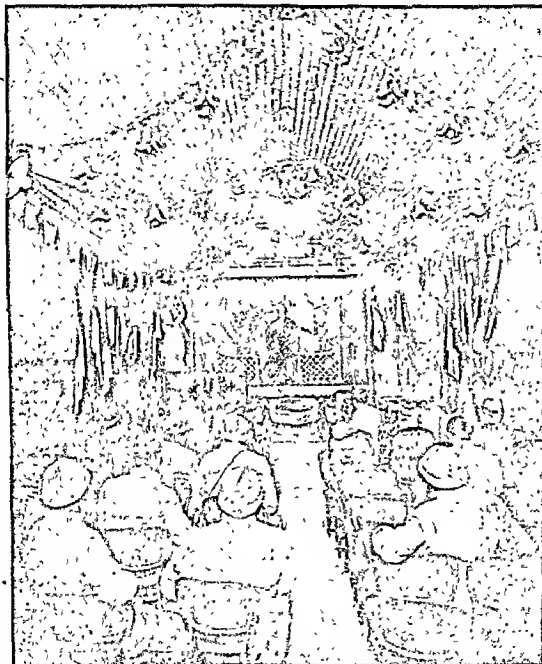
આટલા વખત સુધીમાં એ સ્પષ્ટ થઈ ગયું, કે જો પંચાયતીઓ કામચલાઉ સરકારના અને હુમાના સલાસદોને કેદ કરશે, તો માખરા ઉપરની સેનાઓ પિતૃશ્રેષ્ઠ લશ્કર મોકલીને પંચાયતોને પરાજય કરશે. આ ઉપરથી હોલેનઝોલર્ન અને હુંસબર્ગના મળતિયાઓએ પોતાનાં શસ્ત્રો બદલ્યાં. લડાઈની લાઇન પાછળનાં મોટાં શહેરોમાં તોફાનો જગાડીને તેમણે ઋષિયન પ્રજાની સેનાઓને નિર્બળ કરવાનો પ્રયાસ આદર્યો. સંચયમાં રાખેલા સિપાઈઓને કહેવામાં આવેલું, કે “તમારે તમારા અમલદારોને તાબે રહેવાની કશી જરૂર નથી. તમારાં ગામોની આસપાસની મોટી જાગિરાની લોકોમાં વહેંચણી થઈ રહી છે.”

ચોકખું કહ્યા વગર, પણ અનેક સૂચનોથી, સિપાઈઓને એવી રીતે સમજાવવામાં આવેલું, કે તેઓ પોતાનું સ્થાન છોડીને વહેંચાતી ગ્રમીનમાં સારા હિસ્સો પડાવવા સાફ પોતપોતાનાં ઘર તરફ વિઠાય થાય. ખાસ કરીને દક્ષિણ ઋષિયાના કૃષિપ્રધાન પ્રદેશમાં પિતૃશ્રેષ્ઠ પંચાયતની સાથે સંબંધવાળી કેટલીક મંડળીઓએ એકત્રિત પાર્ટી જાગિરા ઉપર હુમલો કરવાને અને તે વહેંચી લેવાને ઉરકેર્યા પણ હતા. કેટલેક સ્થળે કરતો પણ ચાલેલી.

જનરલ બ્રિસલોફ કિએકમાં સંચયમાં રાખેલાં લશ્કર ઉપર કાબુ ટકાવવામાં સફળ થયેલો, પણ એટલેસા અને બીજા આગ્રયો ઉપરનો અંકુશ થોડો વખત ખોવાયેલો. મધ્યની સેનની પાછળ ગોરકે દૃઢ રહ્યું, છતાં મોટાં શહેરોની અંદર સામાન્ય દિયતિ ઘણાં અડવાડિયાં સુધી અતિશય અવ્યવસ્થાની સહેલી.

પિતૃશ્રેણી પંચાયતે બીજા ઘણાં શહેરોમાં ન્હાની પંચાયતો ઉત્પન્ન કરવામાં વિલક્ષણ પ્રવૃત્તિ બતાવેલી, કે ત્યાં કર્મકારો સોરયલ ડેમોક્રેટિક હીલચાલો માટે યોડાધણ તૈયાર હતા. શહેરોનાં બધાં તોફાનો કંઈ પોતાં નહોતાં. લશ્કરમાં અવ્યવસ્થા થઈ, તે દરમિયાન એવું માલુમ પડેલું, કે જે અમલદારોને સિપાઈઓએ કાઢી મૂક્યા હતા, તે અમલદારો પણ ઉપરીપણા માટે નાલાયક હતા, કારણકે અશક્ત અને બીજા અથવા હુલ્મગાર હતા. એજ પ્રમાણે મન્ડ્રોની હીલચાલથી ત્યાંત્યાં ર્યુનિસિપલ અમલદારોની સત્તા તૂટી ગયેલી, ત્યાં ઘણી વાર એવું જણાયેલું, કે લોકોની અપ્રીતિ સકારણ હતી, અને જૂની શેઠર કાઉન્સિલો સિત્તવખેર તથા કામ કરવાને અશક્ત હતી. નવા મુખ્ય પ્રધાન પ્રિન્સ ન્યોર્વેલ્ડના અંકુશ નીચેની એમરેલોઓ અથવા સ્થાનિક કાઉન્સિલો

RECREATION FOR THE VICTORS OF VERDUN: A SOLDIERS' THEATRE.

વડુંનના છતનારાઓ મારે ગમ્મતઃ કૃત સિપાઇઓની એક નાટકશાળા.

ખર્ચાં તોફાનોમાં પ્રમાણમાં ઠીક સ્થિત રહેલી. ૧૯૧૬ માં એ કાઉન્સિલોએ જ નિયમોના બચાવ કર્યા હતા; અને ૧૯૧૭ માં પણ તેઓ બચાવને માટે આજીવંતી છતાં શાંતિથી કામ કરતી રહેલી.

માર્ચના મધ્યથી એપ્રિલના મધ્ય સુધી વિલક્ષ્મ અને બ્રાંટ થયેલા નિયમોના લોકો ઘડીમાં પંચાયતીઓ તરફ અને ઘડીકમાં બંધારણીઓ તરફ ઝૂકતા રહ્યા. સાદે નસીબે પંચાયતના કેટલાક આગેવાનો કામચલાઉ સરકારની સાથે સમાધાન કરી શક્યા. મિ. કેન્ડેન્કીએ નવી સરકારમાં ન્યાયના પ્રધાનની પદવી સ્વીકારી, અને પોતાની સમાધાનની શક્તિ પ્રગટ કરી. એક પછી એક મેળાવડામાં તે તોફાનીઓની સામે બહાર પડવા લાગ્યો, અને તેથી શ્રાતાઓને વાસ્તવિક સ્થિતિની ખીંચીધી કેળવણી મળવા માંડી. ચીકે અને તેના મદદનીશો વધારે સૌમ્ય થયા, અને આંતર વિગ્રહ ન સળગે તે માટે સાવધાન બન્યા. કામચલાઉ સરકાર પાસે કેટલીક સરતો કબુલ કરાવીને પંચાયતના આગેવાનોએ એટલું કબુલ કર્યું, કે અમુક વિવાદશરત બાબતો નવી ચૂંટાવાની પ્રત્યક્ષ પરિપક્વ આગળ રજુ કરવી.

પણ સમગ્ર દેશ સામાન્ય ચૂંટણી માટે તૈયાર થાય, તે પહેલાં પિતૃશ્રેષ્ઠ પ્રતિનિધિઓના આગેવાનોએ પ્રિન્સ લ્વોડની રાજનીતિમાં કેટલોક મહત્ત્વનો ફેરફાર કરાવ્યો.

પ્રથમ, કૅન્ડેન્કીએ મિખાએલને બંધારણ પ્રમાણે શાસન કરનાર રાજ બનાવવાનો વિચાર રદ કરવામાં આવ્યો; અને એવું કહ્યું, કે નિયમોમાં રાજનું શાસન કરવું કે પ્રજાનું, તેનો નિર્ણય મતસંખ્યાથી કરવો. પહેલાં કોઇ કોઇની એવી ધારણા હતી, કે ગામડિયાઓ જૂની પરંપરાને અને તસારના અમલને પસંદ કરશે. પણ પંચાયતીઓએ બતાવી આપ્યું, કે તેઓ ગામડિયાઓને એ વિચારથી સુક્ત કરવાને શક્તિમાન છે. રેસ્પુબ્લિક વગેરે નિયમો દરબારની દુષ્ટ મૂર્તિઓ સંબંધી લયકર વાતોના એક મોટા પ્રવાહ દેશ ઉપર અને સેનાઓ ઉપર રડવામાં આવ્યો.

નિયમોના કામચલાઉ સરકારે અતિશય સખરી રાખી. સાદે નસીબે, ૧૯૧૭ ના એપ્રિલની ૩૦ તારીખે એક જર્મન ઉપરીના કૃત્યથી લોકોને ખરી સ્થિતિ સમજવાનો પ્રસંગ મળ્યો. સ્ટોએડ નદી ઉપરના એક પૂલ-કિલ્લામાં જનરલ ઍરિસલોડની દક્ષિણની સેનાના કેટલાક વિભાગો રાજકીય ચર્ચા ચલાવતા હતા, અને લાઇને અરક્ષિત સ્થિતિમાં હતી.

જર્મનેને શું ચાલે છે તેની અગર હતી. અનુકૂળ પવન જોઇને તેમણે એવી હવાનાં વાદળાં ઉપર વાદળાં નિયમોના આઇ ઉપર મોકલ્યાં, અને પછી રાજકીય સલા પર તોપો ચલાવીને તેઓ નદી સુધી પહોંચ્યા. લશ્કરનો મોટો ભાગ માર્યો ગયો, અથવા કેદ થયો; અને ઘણી તોપો તથા દારૂગોળો દુરમનના હાથમાં પડ્યાં. પણ તેથી અવ્યવસ્થા અને ગેરબંદોષસ્વરૂપે કેટલી હાનિ થઇ શકે, તેનો દરેક નિયમોના સિપાઇને તથા શહેરીને ખ્યાલ આવી ગયો. ખર્ચાં લશ્કરને ધારતી લાગી, અને તેઓ પોતાના અમલદારો તરફ વધારે માનથી જોવા લાગ્યાં.

સ્ટોએડની હાર પછી બે દિવસે કેસલેંક લીગની એક સલા રાજધાનીમાં મળી. મોખરા ઉપરના સિપાઇ પ્રતિનિધિઓએ તથા તમામ કેસલેંક સેનાઓના પ્રતિનિધિઓએ કામચલાઉ

સરકારને ટેકા આપવાના તથા ફતેહ થાય ત્યાં સુધી લડાઇ બંદી રાખવાના કસમ આપ્યા. બીજે દિવસે પહેલી સેનાના પ્રતિનિધિઓ પશુ પિતૃથેકમાં આવી પહોંચ્યા. પંચાયતીઓ કામચલાઉ સરકારની સંમતિ વગર અરાજક વિચારોના જે ફેલાવો કરતા હતા, તેની સામે તેમણે વાંધો ઉઠાવ્યો; અને ઝાઝરે કહ્યું, કે નવી પ્રબલીય પરિવહ ચૂંટાય, ત્યાં સુધી પ્રજા વચ્ચે હુકમો કાઢવાનો માત્ર સરકારને જ અધિકાર છે. છતાં સ્થિતિ એવી નહોતી.

કામચલાઉ સરકારને હજી પિતૃથેક પંચાયતની સાથે સત્તા વહેંચી લેવાની ફરજ પડતી હતી. પંચાયતીઓ લશ્કરમાંથી માણસોને બોલાવી લેવાને તથા દારૂગોળાતું ઉત્પન્ન અટકાવવાને પ્રયાસ કરતા હતા.

એપ્રિલની ૯ મી તારીખે લેનિન કરીને અગાઉ દેશનિકાલ થયેલો એક આદમી ગ્રીસ સોબતીઓની સાથે ઋષિયામાં આવી પહોંચ્યો, અને તેથી પંચાયતીઓ વધારે ઉશ્કેરયા. તે એટ પ્રિટન, ક્રાન્સ, તથા ઇટલીની વિરુદ્ધ બોલવા લાગ્યો; અને આગ્રહ કરવા લાગ્યો, કે ટ્યૂટન અને તુર્કની સાથે છૂટી મુલેહ કરવી જોઈએ. એટ પ્રિટન ઉપર ખાસ જોરથી હુમલા થયેલા.

કામચલાઉ સરકારના કેટલાક સલાહદોને એટ પ્રિટનના પક્ષમાં લાવણી આપવાની જરૂર પડી. તેમણે લોકોને સમજાવ્યું, કે બ્રિટિશ કાફલાએ ૧૯૧૪ના ઑગસ્ટમાં પિતૃથેકની રક્ષા કરી હતી; અને ૧૯૧૫ તથા ૧૯૧૬માં બ્રિટિશ સેનાએ ઋષિયા ઉપરનું દબાણ બોધ્યું કહ્યું હતું.

૧૯૧૭ના એપ્રિલની ૭ મી તારીખે પરદેશ આવતાના પ્રધાન તરીકે લાવણ કરતાં પ્રોફેસર પૉલ મિલ્યુકોફે કહેલું, કે “કોન્સ્ટન્ટિનોપલ અને ડાર્ડનેલસનો કબજો આપણા દેશને આવશ્યક છે.” તેણે જતાવેલું, કે જો સામુદ્રિકીઓ તટસ્થ થશે, તો ઋષિયા અગાઉના કરતાં નિર્ગળ બનશે, તેને કાળા સમુદ્રના કિનારાની કિલ્લેખંધી સંબંધી નિરંતર વિચાર કરવો પડશે, અને કાળા સમુદ્રમાં કાફલો પશુ વધારે જોરાવર નિભાવવો પડશે.

તેના વિચારો ખરા હતા. પશુ તેથી સોશયલિસ્ટો છેડાઇ પડ્યા. પંચાયતના આગેવાનોએ સુખ્ય પ્રધાન ઉપર એટલું બધું દબાણ કર્યું, કે તેને ઝાઝરાત આપવી પડી, કે “ઋષિયાને પોતાનો મુલક વધારવાની ઇચ્છા નથી, તેમ જીજી પ્રજાઓને હાનિ થાય એવી રીતે જોરાવર થવું નથી.”

પ્રિન્સ લ્વોફે આ પ્રસંગને સારો ઉપયોગ કર્યો. તેણે સૂચવ્યું, કે સ્વતંત્ર ઋષિયન લોકોએ જર્મની, ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી, અને બલ્ગેરિયામાંના પોતાના બંધુઓને આપણે સત્તાને તોડી પાડવામાં મદદ આપવી જોઈએ. એટલે ઘણા ઋષિયન પંચાયતીઓ અને જીજીઓ ઘોડા વખતમાં એવું બોલવા લાગ્યા, કે ચૂરપની કાયમની શાંતિને અર્થે જર્મન, ઑસ્ટ્રિયન, તથા બલ્ગેરિયન લોકોએ સ્વતંત્ર સરકાર મેળવવા માટે હીલચાલ કરવી જોઈએ. આ દલીલથી મુલેહની વાતો ભાંગી પડી, કારણકે ટ્યૂટનિક સોશયલિસ્ટો એટલું મોટું પરાક્રમ કરવાને સમર્થ નહોતા.

ઋષિયામાં હજી સુધી શાંતિ થયેલ નથી. પણ અંજે ઉપડી થોડીજ વિગતો કમચઃ આપણે જોટલી માહિતી મેળવી શક્યા છીએ.

લડાઈના તાર.

—100—

રૂમાનિયન મોખરા.

લંડન, ૧૭ મી ઑગસ્ટ.

રૂમાનિયન છાવણીની સાથે રહેલો “ટાઇમ્સ” નો ખાસ ખબરપત્રી જણાવે છે, કે “રૂમાનિયનો કદાપિ લડ્યા નથી તેવડી માટી અને વિનાશક લડાઈ હજી પૂરી થઈ નથી. સ્લેનિક ખીલુશી ગાલાઝ સુધી ૧૦૦ માઈલના મોખરા ઉપર મારામારી ચાલે છે. એકંદરે પરિણામ મિત્ર રાજ્યોના લાભમાં આવતું બન્યું છે. છ દિવસ અને રાતથી ઝપિયનો અને રૂમાનિયનો બહાદુરીથી લડ્યા કરેલ છે. એમણે ઘાટમાં રૂમાનિયનો હુશમનને ઘણા તુકસાન સાથે હરાવી શક્યા છે.”

ચીનમાં હુશમનો.

પેકિંગ, ૧૭ મી ઑગસ્ટ.

સરકારના તમામ જર્મન અને ઑસ્ટ્રિયન નોકરોને બરતર્ફ કરવામાં આવેલ છે, કે જેમાં ૧૨૦ કરતાં વધારે જગતખાતાના અમલદારો છે. તેમને હાલ નજરકેદ રાખવામાં આવશે નહીં, પણ ચીનના અમલદારોની નજર નીચે તેઓ સુલેહના ઉદ્યોગો કરી શકશે.

ઇટાલિયન ધસારો.

લંડન, ૨૦ મી ઑગસ્ટ.

ઇટાલિયન ધસારો આગળ વધીને ટ્રિએસ્ટ માટેની લડાઈના રૂપમાં આવતો બન્યો છે. જનરલ કેટાની તોપોનો મારો ભરેથી ચલાવે છે, અને પાછલા ભાગ ઉપર વિમાનીઓ બોમ્બ ફેંકે છે.

સાલ્વોનિકામાં આગ.

લંડન, ૨૦ મી ઑગસ્ટ.

તા. ૧૮ મીને રોજ સાલ્વોનિકામાં એક લયંકર આગ લાગી છે, અને દિવાલોની અંદરના અર્ધો શહેરનો નાશ થયો છે. ૮૦,૦૦૦ માણસો ઘર વગરનાં થઈ પડ્યાં છે. ઝિંદગીના તુકસાનની હજી ખબર પડી નથી. ૧૯ મીની સાંઝ સુધીમાં આગ અંકુશમાં આવેલ છે.

હિંદીઓ માટે કમિશનો.

સિમલા, ૨૦ મી ઑગસ્ટ.

હિંદના સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટ આમની સલામાં અહેર કરેલ છે, કે હિંદીઓને લશ્કરમાં કમિશન આપવામાં અત્યાર સુધી જે પ્રતિબંધ રહેલ છે, તે દૂર કરવાનો સરકારે ઠરાવ કરેલ છે. હાલ તરત નવ હિંદી અમલદારોને કમિશન આપવા વાસ્તે તૈયારીઓ ચાલે છે.

મિ. મોન્ટેશુ હિંદની સુલાકાતે.

સિમલા, ૨૦ મી ઑગસ્ટ.

આજે સાંઝે એક ખાસ ગેઝેટ ઑફ ઈન્ડિયા બહાર પડેલ છે, જેમાં અહેર કરવામાં આવેલ છે, કે સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટ હિંદને સુલાકાત આપશે, તથા સ્થાનિક સરકારોની સાથે વર્તમાન સ્થિતિની ચર્ચા કરશે, અને પ્રતિનિધિઓની સૂચનાઓ સાંભળશે.

ફ્રેંચ ધસારો.

લંડન, ૨૧ મી ઑગસ્ટ.

આજે સાંઝે વર્ડુનની પ્રખ્યાત રણભૂમિ ઉપર ફ્રેંચોએ એક ખીલ મોટી લડાઈ શરૂ કરી છે. પખવાડિયા ઉપરથી મ્યૂઝના બને કિનારા ઉપરની જર્મન લાઇનો ઉપર તોપોનો મારો ચલાવવામાં આવે છે. સાલગ્રોઈ માઈલના મોખરા ઉપર સખત લડાઈ ચાલી રહી છે.

જર્મન ફરતા.

પારિસ, ૨૨ મી ઑગસ્ટ.

વર્ડુનની હારથી ખીલધને જર્મનોએ ફરીને એક મોટો અપરાધ કર્યો છે. જર્મન વિમાનોએ ગધ રાત્રે બેંજ ફ્રેંચને ત્રણ ફ્રેંચ ઇસ્પિતાલોને આગ લગાડેલ છે; અને ડાકતરી અમલદારો બળતાં મકાનોમાંથી જખમીઓને ફેરવતા હતા, તેમના ઉપર મશીનગન છોડેલ છે. સાવ ડાકતરી અમલદારો તથા સાત જખમીઓ માર્યા ગયેલ છે; અને ૨૦ અમલદારોને તથા ૧૨ જખમીઓને ધન યથ છે. જખમીઓ ચોતાની પધારીમાં માર્યા ગયા છે. મકાનોનાં છાપરાં ઉપર લાલ સ્વસ્તિકો ખુદા દેખાતા હતા, છતાં જર્મનોએ ત્રીજી વાર આવીને બેંજ ફ્રેંચ છે.

ધડાલિયન હુમલો.

લંડન, ૨૨ મી ઑગસ્ટ.

આખા મોખરા ઉપર લડાઈ ચાલે છે. ગોરીઝિયાની ઉત્તરમાં ધડાલિયનો આગળ વધતા લાય છે. ડેલીઓની સંખ્યા ૧૩,૩૧૧ સુધી પહોંચી છે, અને ૩૦ તોપો તથા પુખ્ત માલ હાથ પડેલ છે. વિમાનો સારી મદદ આપે છે.

જાપાનની મદદ.

પારિસ, ૨૩ મી ઑગસ્ટ.

એક ફ્રેંચ પેપર જણાવે છે, કે “યૂરપની અંદર જાપાનીઓ લડાઈમાં લાગ લઈ શકે, તેમાં આવતી સુરક્ષેલીઓ દર થયેલ છે; અને ઋષિયન મોખરા ઉપર જાપાની વાંવટો ચોડા વખતમાં દેખાવ દેશે.”

પિતુઝેકમાં સંશોધન.

પિતુઝેક, ૨૩ મી ઑગસ્ટ.

પિતુઝેકમાંથી અનિષ્ટ તત્ત્વોને દૂર કરવાને ઋષિયન સરકારે સખત પગલાં લેવાનું શરૂ તોડેલ છે. ધર્મખાતાંઓ ખાલી કરાયા છે, ઘરડા સિપાઈઓ બહાર મોકલાયા છે, ગુપ્ત ચોક્કસ વખતમોજ છે, અને ઘણા જોટી રીતે પાછળ રહેલા માણસોને મોખરા ઉપર મોકલવામાં આવે છે. બલ્ગેરિયન લ.

વાતો લાંગી પડી,

નિવેદન.

ઋષિયામાં હજી એવાં વર્ડુનના જીવનારો માટે ગમ્મત—ફ્રેંચ સિપાઈઓની અમુક નાટક નેટલી માહિતી મેળવી શક્યાં અમારા વાંચનારાઓને અને લેટ કરીએ છીએ.

નાવનગર દરવાજી બાજુમાં.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૪થો સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૭,

[અંક ૪૦.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેઠ્યાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૪ થી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૭.

સત કળીર.

“સાગ બરાબર તપ નહીં, જીઠ બરાબર પાપ;
તને દિવસે ગાય હય, તારું દિવસે આપ.”

મહાત્મા સત કળીર સાહિબના સંબંધમાં સર આર્થર્સ જેમ્સ લાયલ નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“કળીરજી પંદરમી સદીના આગલા અર્ધ ભાગમાં થઈ ગયા, અને ઉત્તર હિંદુસ્તાનના વૈષ્ણવ ધર્મોદ્ધારકોમાં તે સૌથી વધારે પ્રખ્યાત છે. તેઓ પ્રખ્યાત શુરુ રામાનંદના બાર શિષ્યોમાંના એક ગણાય છે. તે પોતે જયદેવ* અને નામદેવ† નાં નામ પણ પોતાના શિક્ષક તરીકે ગણાય છે. દંતકથા એવી છે, કે કળીર કોઈ બ્રાહ્મણ વિધવાનો પુત્ર હતો. માતાએ તેને બહાર મૂકી દીધેલો. અલી અથવા નીરૂ નામના સુસલમાન વણકરને બનારસ પાસેના લહર તળાવમાં તે એક કમળ ઉપરથી મળી આવ્યો. એ વણકરની વહુનું નામ નીમા હતું. જાનેએ તેને સુસલમાન તરીકે ઉછેર્યો. કળીરજીએ પોતાની જિંદગીને મોટો ભાગ બનારસમાં ગાળેલો જણાય છે, અને પાછળથી તેઓ મગહર ગયેલા. એ ગામ હાલના જસ્તી નામના પ્રદેશમાં આવેલું છે. ત્યાં કળીરજી ઇ. સ. ૧૪૪૯માં વિદેહ થયા કહેવાય છે. તેઓ પ્રથમ સુસલમાન અને વણકર હતા, એ બાબતમાં શંકા કરવાતું કશું કારણ જણાતું નથી; તેનું પોતાનું નામ અને તેના દીકરા કમાલનું નામ સુસલમાની છે, હિંદુ નથી. તેણે શુરુ રામાનંદના સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કર્યો, એ હકીકત તે વખતે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં નવાઈની ગણાય તેવી નહોતી. આગલા શીખ શુરુઓનો ધર્મ, કે જે મુખ્યત્વે કરીને કળીરના શિક્ષણ ઉપર સ્થપાયેલો હતો, તેમાં પણ હિંદુ ધર્મને ઇસ્લામની સાથે એક કરવાનો ઉદ્દેશ હતો; અને પદમાવતનો કર્તા મલીક મોહમ્મદ, કે જે કળીરજીની પાછળ સો વરસે થઈ ગયો, તેના દાખલા પરથી જણાય છે, કે જાને ધર્મ વચ્ચેનો સંબંધ કોઈ વાર અતિશય નિકટ થઈ જતો. કહેવાય છે, કે કળીરજીનું મૃત્યુ થયું, ત્યારે હિંદુઓ વધા સુસલમાનો જાનેએ તે પોતાના ધર્મના હોવાનો દાવો કરેલો; અને મગહરમાં તેમના મકાનેથી

પાયદસ્ત નિકળી, ત્યારે કળીરજના પોતાના મગદ યવાથી વિવાદની શાંતિ થયેલી. કળીરજએ કહેલું, કે કંદની નીચે શું છે તે તો જુઓ! અને તરત તેઓ અદૃશ્ય થયેલા. કપડું જાયું કરતાં નીચે કુલના ઢગલા સિવાય બીજું કંઈ નહોતું. અર્ધાં પુલ સુસલમાનોએ લઇને દંદનાબ્યાં; અને બાકીનાં અર્ધાં હિંદુઓએ લઇને બાબ્યાં.

“લક્ષ્મીમાર્ગના સમર્થ ઉપદેશક તરીકે કળીરજની ખ્યાતિ મોટી છે. ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં કળીરખથીઓની સંખ્યા હાલ પણ દસ લાખ કરતાં વધારે છે. પંથનું મુખ્ય સ્થાનક બનારસમાં કળીર જોરામાં છે, અને હાં તેના અંથો બળવી રખાયા છે, જોકે મોટે ભાગે તે તેના શિષ્યોને હાથે લખાયા છે.

“તેની સાખીઓ સુમારે ૫,૦૦૦ છે; અને ‘શબ્દાવલિ’ કરીને એક હજાર શબ્દોનો અંધ છે, જેમાં તેના પ્રિદ્વિતોનું વિવેચન છે. નાનકશાહીઓ અને દાદુપંથીઓ તથા શીખો પણ તેને શુરુ તરીકે માન આપે છે.

“કળીરના અનુયાયીઓ અવિવાહિત રહેતા નથી, અને શાંત જીવન ગુજારે છે, વિદ્વાન તેમને બ્રિટનના કવેકર સાથે સરખાવે છે.”

કળીરજ સંઘથી આઠલી યોડીજ વાતો નોંધીને હવે અને તેના અમૂલ્ય ઉપદેશમાંથી એક નવી મહિરતગાલા અમારા વાંચનારાઓને આપવા સાફ અશ્વત્થ થઇએ છીએ:—

“કળીર કુતા રખકા, મોતી નામ ધરાય;
ગલે બિય દારી ત્રેમકી, જિત ગેચે જિત જાય.”

અર્થ સ્પષ્ટ છે. નમ્ર લક્ષ્મી હજી પોતાની નમ્રતા વધારે મગદ કરે છે:—

“દાસ કહાવન કંઠન હય, મેં દાસનકો દાસ;
અખ તો યૌસા હો રહું; પાંડે તલેજી ધાસ!”

જગતની ક્ષણભંગુર વસ્તુઓમાં મુખ્ય સમજનારને કળીરજ કહે છે:—

“જૂડે મુખકો મુખ કહે, માનત હય મન મોદ;
જગત ચળેના કાલકા, કંછુ મુખમે કંછુ મોદ.”

જગત કાલનું ચલેલું એટલે જોરાક છે, જેમાંના કેટલોક મ્હોડામાં ચવાતો હોય છે, અને બાકીના જોખામાં પડ્યો હોય છે.

“આપા હય સો જાયમા, રાજ રંકે કંકીર;
કોઈ સિંહાસન અઢ અલે, કોઈ અંધ જાત જાંચર!”

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૪ થી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૭.

સત કળીર.

“સાચ બરાબર તપ નહીં, જોકે બરાબર પાપ;
તારકે હિરંદ ગામ હપ, તારકે હિરંદ આપ.”

મકાતમા સત કળીર સાહિબના સંબંધમાં સર આર્લ્સ જેમ્સ લાયલ નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“કળીરજી પંદરમી સદીના આગલા અર્ધ ભાગમાં યજ્ઞ ગયા, અને ઉત્તર હિંદુસ્તાનના વૈષ્ણવ ધર્મોદ્ધારકોમાં તે સૌથી વધારે પ્રખ્યાત છે. તેઓ પ્રખ્યાત શુરુ રામાનંદના બાર શિષ્યોમાંના એક ગણાય છે. તે પોતે જયદેવ* અને નામદેવ† નાં નામ પણ પોતાના શિક્ષક તરીકે ગણાવે છે. હંતકયા એવી છે, કે કળીર કોઈ બ્રાહ્મણ વિધવાનો પુત્ર હતો. માતાએ તેને બહાર મૂકી દીધેલો. અલી અથવા નીરૂ નામના સુસલમાન વણકરને બનારસ પાસેના લહર તળાવમાં તે એક કમળ ઉપરથી મળી આવ્યો. એ વણકરની વહુનું નામ નીમા હતું. જાનેએ તેને સુસલમાન તરીકે ઉછેર્યો. કળીરજીએ પોતાની જિંદગીનો મોટો ભાગ બનારસમાં ગાળેલો જણાય છે, અને પાછળથી તેઓ મગહર ગયેલા. એ ગામ હાલના જસ્ટી નામના પ્રદેશમાં આવેલું છે. ત્યાં કળીરજી ઇ. સ. ૧૪૪૯માં વિદેહ થયા કહેવાય છે. તેઓ પ્રથમ સુસલમાન અને વણકર હતા, એ બાબતમાં શંકા કરવાનું કશું કારણ જણાતું નથી; તેનું પોતાનું નામ અને તેના હીકરા કમાલનું નામ સુસલમાની છે, હિંદુ નથી. તેણે શુરુ રામાનંદના સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કર્યો, એ હકીકત તે વળતે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં નવાઈની ગણાય તેવી નહોતી. આગલા શીખ શુરુએનો ધર્મ, કે જે સુખ્યત્વે કરીને કળીરના શિક્ષણ ઉપર રચાયેલો હતો, તેમાં પણ હિંદુ ધર્મને ઇસ્લામની સાથે એક કરવાનો ઉદ્દેશ હતો; અને પદમાવતનો કર્તા મલીક મોહમ્મદ, કે જે કળીરજીની પાછળ સો વરસે યજ્ઞ ગયો, તેના દાખલા પદ્ધતી જણાય છે, કે જાને ધર્મ વચ્ચેનો સંબંધ કોઈ વાર અતિશય નિકટ યજ્ઞ જતો. કહેવાય છે, કે કળીરજીનું મૃત્યુ થયું, ત્યારે હિંદુઓ વધા સુસલમાનો જાનેએ તે પોતાના ધર્મના હોવાનો દાવો કરેલો; અને મગહરમાં તેમના મકાનેથી

પાયદસ્ત નિકળી, ત્યારે કળીરજના પોતાના પ્રગટ થવાથી વિનાશની શાંતિ થયેલી. કળીરજએ કહેલું, કે કંઈનની નીચે શું છે તે તો જુઓ! અને તરત તેઓ અદૃશ થયેલા. કપડું ઊંચું કરતાં નીચે કુંભના ઢગલા સિવાય ખીચું કશું નહોતું. અર્ધો પુલ મુસલમાનોએ લઈને દફનાવ્યાં; અને બાકીનાં અર્ધો હિંદુઓએ લઈને બાળ્યાં.

“લક્ષ્મીભાગના સમર્થ ઉપદેશક તરીકે કળીરજની ખ્યાતિ મોટી છે. ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં કળીરજથીઓની સંખ્યા હાલ પણ દસ લાખ કરતાં વધારે છે. ‘પંચતું’ મુખ્ય સ્થાનક જનારસમાં કળીર જોરામાં છે, અને ત્યાં તેના મંથો જાળવી રખાયા છે, જોકે મોટે ભાગે તે તેના શિષ્યોને હાથે લખાયા છે.

“તેની સાખીઓ મુમારે ૫,૦૦૦ છે; અને ‘શબ્દાવલિ’ કરીને એક હજાર શબ્દોનો ગ્રંથ છે, જેમાં તેના દ્રિદ્ધાંતોનું વિવેચન છે. નાનકડાહીઓ અને દાહુપંથીઓ તથા શીખો પણ તેને શુરુ તરીકે માન આપે છે.

“કળીરના અનુયાયીઓ અવિવાહિત રહેતા નથી, અને શાંત જીવન ગુઝારે છે. વિદ્વાન તેમને ક્ષિત્રનના કવેકરો સાથે સરખાવે છે.”

કળીરજ સંજાધી આટલી યોડીજ વાતો નોંધીને હવે અમે તેના અમૂલ્ય ઉપદેશમાંથી એક નવી મહિરતનમ્રતા અમારા વાંચનારાઓને આપવા સાફ પ્રયત્ન થઈએ છીએ:—

“કળીર કુત્તા રામકા, મોતી નામ થરાય;
ગમે બિચ દારી ચેમકી, જિત જેંચ જિત જાય.”

અર્થ સ્પષ્ટ છે. નમ્ર ભક્ત હજી પોતાની નમ્રતા વધારે પ્રગટ કરે છે:—

“દાસ કદાચન કંઠન હય, મેં દાસનકો દાસ;
અમ તો એસા હો રંદું, પાંડે તરેજી ધાસ.”

જગતની ક્ષણભંગુર વસ્તુઓમાં સુખ સમજનારને કળીરજ કહે છે:—

“જુડે ગુખડો ગુખ કહે, માનત હય મન મોદ;
જગત ચમેના કાલકા, કંછુ ગુખમે કંછુ મોદ.”

જગત કાલનું ચમેલું એટલે જોરાક છે, જેમાંનો કેટલોક મહોડામાં ચવાતો હોય છે, અને બાકીનો જોળામાં પડ્યો હોય છે.

“આપા હય રો જાયગા, રાજ રંડે કળીર;
કેજ સિંહાસન વડ ગમે, કેજ અંધ જાત જંજર!”

કોઈ રાજગાદી લોગવીને, તો કોઈ બંધીખાને રહીને, પણ સૌ જવાના છે. અને તેટલા માટે કળીરજી ચેતાવે છે:—

“જાઓ લોકો, મત સોનો, ન કરો નીંદરો પાર:”

જેઓ ગાપનો દેનકો, જેઓ પદ સંસાર!”

પણ મરણ એટલે શું? કોણ મરે છે? કળીરજી સમજાવે છે:—

“મરૂં મરૂં સખ કોઈ કહે, મરી મરે બહાય:

મરના થા રો મર વુકા, અખ કોન મરેહિ જાય?”

હુનિયામાં સૌ કોઈ કહે છે, કે ‘હું મરૂં છું’, ‘હું મરૂં છું’, પણ કળીરજી તો બહાએ મરતી નથી. કારણકે જે મરવાનું હતું, તે બધું મરી ગયું. ત્યારે બાકી શું રહ્યું, કે તે મરી બધ? ફરી એ વિચારને વધારે સ્પષ્ટ રૂપમાં મૂકે છે:—

“મન મુયા, માયા મુઈ, સંસાર મુયા શરીર:

અવિનાશી તો ના મરે, તુ કયું મરે કળીર?”

એથી પણ આગળ ચાલીને કળીરજી એક વધારે મહત્વનું સત્ય જતાવે છે:—

“જીવતરો મરનો ભડો, જો મર જાણે કોય:

મરને પહેલે જો મરે, કુલ ઉજિયારા હોય!”

આ દોહરા ઉપરથી લઠાઈમાં કામ કરનારા બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમોને પણ ઘણા ઉપદેશ મળે તેમ છે. કળીરજી મરણ પહેલાંના જે મરણની વાત કરે છે, તે સ્વાર્થી કામનાના અહંકારનું મરણ છે. વળી, જાણે આપણનેજ કહેતા હોય તેમ, કળીરજી કહે છે:—

“આજહુ તેરા સખ મિટે, જો જગ માને દાર:

મરંગે જગત દિગ દગ, જો મર જતરદિ દાર!”

અર્થ:—“જો તું એમ સમજે, કે જગતમાં મળતી બધી કૃતેહો હારજ છે, તો તારી

* સરખાવો:—

“યા નિશા સર્વ ભૂતાનાં નમ્યાં જાગર્મિ સંયમી।

યર્યાં જાગર્મિ ભૂતાનિ યા નિશા પદ્યનો મુને:॥”

અર્થ:—“જે સર્વ ભૂતની રાત્રિ છે, તેમાં સંયમી જાગે છે. જેમાં જૂતો જાગે છે, તે જોનાર મુનિને રાત્રિ છે.”

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-

બધી જાન્યોનો છેડા આજેજ આવી જાય. માટે આ તારા ઘટમાં જે મારામારી આવી રહી છે, ઇંદ્રિયોની જે ખેંચતાણ થયા કરે છે, તેને હું બાળી મૂક! કારણકે:—

“ધર જાણે ધર ઊગરે, ધર જાણે ધર જાય:”

એક અર્થમાં દેખિયા, મહા કાસકો ખાય!”

આ પ્રકારની વાણીને આપણા લોકો “અવજ વાણી” ના નામથી ઓળખે છે. ધર બાળ્યાથી ધર ઉગરે છે, એ ખરી વાત છે; પણ જે ધર બળે છે તે જુદું છે, અને જે ઉગરે છે તે જુદું છે. જે ઉગરે છે તે આત્માનું જીવન છે, અને જે બળે છે તે અહંકારનું. મસ્તોના જીવન માટે કબીરજી કહે છે:—

“સૂલી ઉપર ધર કરે, બિગડા કરે અદાર,

કાસ તીનકો કયા કરે, આડ પહર દુશિયાર!”

પણ આ “સૂલી ઉપર ધર” કરવાનો ઉપદેશ આપનાર મહાત્માનું હૃદય દયારસથી ભરપૂર છે, જાણે કે હાલના વખતને માટે કહેતા હોય તેમ કબીરજી કહે છે:—

“જસતી આઈ વાદલી, બરબન લાગા અંગાર:

હાક કબીરા! કાર જ દાઝન હય સંસાર!”

અને દાઝતા સંસારીઓને તે કહે છે:—

“મુખમે મુમરન ના કરે, દુઃખમે કરે જે વાદ,

કહે કબીર તા દાસકી કોન મુને કિરિયાદ?”

હિંદુસમાજે કબીરજીને મહાત્મા તરીકે સ્વીકારેલ છે, છતાં તેના કેટલાક ઉપદેશોની અસર ભેદજે તેવી થઈ નથી. ઉદાહરણ તરીકે, તે કહે છે:—

“પાથર પૂગે હરિ મિલે, તો મેં પૂજું ગિરિયાય:

સખશે તો ચક્કી ભલી: પીસ પીસકે ખાય!

કુચુદિકા સુએ નહીં. હાં હાં દેવલ જાય:

દિલ દેહરાઈ ખખર નહિ, પાથરને કયા પાય?”

* સરખાવો:—

“He that findeth his life shall lose it: and he that loseth his life for my sake, shall find it,” Matthew, 11: 30.

અર્થ:—“જે પોતાનું જીવન મેળવે છે, તે તે ખોશે: અને જે મારી ખાતર પોતાનું જીવન ખુએ છે, તે તે મેળવશે”, માત્થી, ૧૧: ૩૦.

નીચેની સાખી જરા ચકિત કરે તેથી છે:—

“મરફે મરિતે મેં ગયા, પદાં બિ દરદા નામ:
મેં તજ પૂઠું તે સખિ! કિન દેખા? કિય કમ?”

અર્થ:—“મહા મરિતામાં ગયા, તો ત્યાં પણ પ્રભુનું નામ તો છેજ, પણ મુશ્કતમાન કામને કબીરજી કહે છે, કે એ જાહેન! હું તને એ પૂછું છું, કે મહા મરિતામાં પ્રભુને પોતાને કાણે અને ક્યાં લેયા?”

“રામ નામ રાખ કોઇ કંઈ, કમ કારક જોરે ચોર:
ક્રુપ પ્રદાત ગય તરે મર્મે, એકિ નામ કહુ જોર!”

અને સ્મરણસિદ્ધિનો નિયમ નીચેની સુંદર ઉપમાથી સમજાવે છે:—

“મુમરન કિહિ મું કંમે, જ્યું ગાયઃ પનિદાર:
હાલે માલે મુનમં: કહે કબીર બિવાર!”

નામસ્મરણ લોકોને જતાવવાને માટે નથી, તે પર ધ્યાન જોયતાં કબીરજી કહે છે:—

“જાહેરે ક્યા કિજાકાએ, અંતરે કહીએ રામ
નર્દાં મામલા અરકા, પદા પનીકાં કમ”

હુનિયાની સાથે નિરાશત નથી, પણ ધણીની સાથે કામ છે. વળી,

“માલા તો કરમેં કિરે, જબ કિરે મુખમાંદિ;
મનવા તો ક્યોદિય કિરે, એકા મુમરન નાંદિ.
“મુમરન મુનિ સગાય કે. મુજરે કહુ ના જોત:
જાહેરેકે પર દેવકે, અંતરેકે પર જોત!”

“કાજ કારકે માલા કિની, માંદે પદાયા મન:
માલા બિવારી ક્યા કહે, જે દેવનાદાર કૃપન?
“માલા તો મનપી ભડી, જોરે સંચારી વેળ;
માલા પદેરે મન મુખી, તો જોનકરે પર દેખ!”

દિલને દેરવ્યા વગર માત્ર માલાને દેરવ્યાથી કશો સાર નથી, એ સ્પષ્ટ કરવાને કહે છે:—

“માલા મુજરે જરે પરી, કામે કિરપે માંદે?
કેત દિલ કહે આપના. તો નામ કિલાયું નાંદે?”

કળીરજી અંતરની વાતોનેજ મહત્ત્વ આપે છે, અને તેટલા માટે કહે છે:—

“તમકો નેત્રી નય કંઈ, મનકો કંઈ ન કાવ;
મનકો નેત્રી જે કંઈ, એા નુરુ આલક રંગ.”

વળી, દાંભિકોને પ્રહાર કરતાં કહે છે:—

“મન મેલા તન કિજલા જમલા કપડી અંગ;
તાને નેા કૈયા બસા, તનમન એકદિ રંગ!”

નીચેની સાખીમાં પ્રકાશની પ્રાપ્તિને માર્ગ બતાવે છે:—

“મન રાગ મન રંક દય, મન કાયર મન શૂર;
શૂન્ય શિખર પર મન રમે, મરનક આવે નૂર!”

કહેણી અને રહેણી વચ્ચેનો મોટો ભેદ કળીરજી ફરી ફરીને સ્પષ્ટ કરે છે:—

“કથની બકની બાઝ દે, રહીનીસે ચિત લાય;
નિરખી નીર પિયે જિના, કબહુ પ્યાસ ન જાય
“એક હમારી રીઝી ગુન, જે તું હુવા હય કામ;
કરું કરું તું કયા કહે? કયા કયા કિયા હય કામ!
“જેસી કથની મેં કથી, તેસી કથે ન કોય;
કરનીસે સાહિબ મિલે, કથની જૂહી હોય.”

લક્ષણની તાર.

—:૦:—

ફ્રેંચ ધસારો.

લંડન, ૨૪ મી ઑગસ્ટ.

આજ સવારે ફ્રેંચ લશ્કરીએ એથેકોર્ટ જંગલ અને મોર્ટહૉમ વચ્ચે જોરથી ધસારો કરી નં. ૩૦૪ ની મજબૂત ટેકરી કબજે કરી છે.

જરૂરખાવો:—

“And the earth was without form, and void, * * * And God said
Let there be light: and there was light,” Genesis, 1 : 2, 3.

અર્થ:—“અને પૃથ્વી રૂપ વગરની અને શૂન્ય હતી, * * * અને હાથેરે કયું, કે પ્રકાશ થાઓ:
અને પ્રકાશ થયો,” સંસર્જન, ૧ : ૨, ૩.

ઇટાલિયન ધસારો.

લંડન, ૨૪ મી ઑગસ્ટ.

લડાઇ ચાલુ છે. ઇટાલિયનોએ નવાં મથકો કબજે કર્યા છે, અને હુમલા પાછા વાળેલ છે. કેટીઓની સંખ્યા ૨૦,૦૦૦ માણસોની યથા છે, અને ઉપરાંત ૫૦૦ અમલદારો છે. ૬૦ તોપો પડાવવામાં આવેલ છે. વિમાનોએ દુરમન ઉપર પંદર ટન બોમ્બ ફેંકેલ છે.

કેન્ટનું ભાષણ.

કેપનલેગન, ૨૪ મી ઑગસ્ટ.

બલિનથી એક ઓફિસર તાર બહાર પડ્યો છે. ઇસેર મોખરા ઉપરનાં લશ્કરોને સંબોધન કરતાં કૈસર બોલ્યો છે, કે “દુરમનને બસ યશુ લાગ્યો, ત્યાં સુધી આપણે લડશું. આપણે સુખ્ય અને સૌથી વધારે ધીમી દુરમન ઇંગ્લંડ છે. તે આખી દુનિયામાં જર્મનીની સામે તિરસ્કાર ફેલાવે છે, અને મિત્રોને લડવાને આતુર બનાવે છે. તેટલા માટે ઇંગ્લંડ ખાસ કરીને તે દુરમન છે, કે જેને આપણે ગમે તેટલી સુરક્ષા છતાં જમીનદોસ્ત કરવો જોઈએ.”

નકષિયામાં ફેરફાર.

પિત્ત્રેક, ૨૫ મી ઑગસ્ટ.

મિ. સેલિન્કાફે મિ. કેરેન્સ્કીની સાથે મતભેદ થવાથી વિમદ્વખાતાના પ્રધાનના અંકિટન હાફાનું રાજીનામું આપેલ છે.

મોસ્કો કોન્ફરન્સ.

મોસ્કો, ૨૬ મી ઑગસ્ટ.

આજે કોન્ફરન્સ ખુલ્લું કરતાં મિ. કેરેન્સ્કીએ એક સમર્થ વ્યાખ્યાન આપેલ છે. પરિવર્તમાં કુલે ૨,૫૦૦ પ્રતિનિધિઓ હતા: ૪૮૮ પ્રતિનિધિઓ ચાર હુમાના; ૧૦૦ ખેડૂતોના; ૨૨૭ સમગ્ર ન્નવિયાના સિપાઇઓ અને કર્મીદારોના પ્રતિનિધિઓની કાઉન્સિલના; ૧૪૭ મ્યુનિ-સિપાલિટીઓના; ૧૧૮ એમસપેઓ તથા શહેરોના; ૧૫૦ ઔદ્યોગિક મંડળો તથા બેંકોના; ૩૧૩ સહકારી મંડળોના; અને ૬૭૬ ધંધાઓના મહાજનોના.

લંડન, ૨૮ મી ઑગસ્ટ.

સેનાધિપતિ કોર્નિલોફે એક સ્પષ્ટ ભાષણ કરીને લશ્કરની અવ્યવસ્થાનો ચિતાર આપેલ છે. “મોખરા ઉપરની રિયલિટી એટલી ખરાબ છે, કે આખો ગેલીશિયા અને આખો બુલગારિયા—આપણી તાલુ છતોના તમામ લાલ આપણે ગ્રામાપેલ છે. દુરમન કેટલેક સ્થળે આપણી હારને જોળેલ છે, અને આપણા દશિલુના પ્રદેશો જોખમમાં છે. તે રૂમાનિયન સેનાનો નાશ કરવા યત્ન કરે છે, અને રિગાના દરવાજા ઠોકે છે. જો રિગાના અખાલનો કિનારો બચાવી રાખવામાં સેના આપણને મદદ નહીં કરે, તો પિત્ત્રેક જવાનો માર્ગ સારી પેઠે ખુલ્લો થશે.”

રૂમાનિયન વિક્રમ.

લંડન, ૨૮ મી ઑગસ્ટ.

ફ્રાંકસાનીથી ઉત્તરમાં મારાસેરી મોખરા ઉપર રૂમાનિયન લશ્કરે મકેનઅનની મોટી સેનાની સામે બહુ સારો બચાવ કરેલ છે. સેરેયના હાજા કિનારાનો કબજો રૂમાનિયનોના હાથમાં જ રહેલ છે.

આવનવા દરખાદી અપનાવડ.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૧મી ડિસેમ્બર, ૧૯૧૭.

[અંક ૪૧.]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેડ્યાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

જર્મન સુલેહ કરાવવા સાફ જુદી જુદી પ્રજાઓના મંડળને ફરી હસ્તીમાં લાવવાને યત્ન કરેલો. ૧૯૧૭ માં સ્ટ્રાકહોમમાં સોશયલિસ્ટ કોન્ફરન્સ ભરાવવાની યોજનામાં પણ તેણે મદદત્વનો ભાગ લીધેલો.

અંત સોશયલિઝમ ઉપરાંત અંત ધર્મનું પણ મિત્ર રાજ્યોની સામે એક રાજકીય હથિયાર તરીકે રૂપાંતર થયેલું. ડા. ક્રવાઇપર કરીને એક આગેવાન રાજપુરુષ કેલ્વિનિસ્ટ લીગને પ્રમુખ હતો, અને એ લીગનો ઉદ્દેશ “નાસ્તિક અને તોફાની ક્રાન્સ”ની સામે થવાનો હતો. લીગના પ્રમુખે લુસિટાનિયાના વિનાશની તારીફ કરેલી, અને કહેલું, કે “અમેરિકન દારૂગોળો જનાવનારાઓએ મોકલેલા સામાનના બચાવ સાફ ઠાલ જેવા થવા માટે જોઈએ માર્ગો ગયા તેમને સજા થયેલી છે.” જર્મન ચક્ષુના ગ્રેટરેસ્ટ મંડળની સાથે એક કુદલિક મંડળ પણ હતું, અને કાર્ડિનલ વૅન રોસસ તથા ચૂક્રેકનેનો આર્કબિશપ તેના અગ્રેસર હતા. અંત પાછરીએ કાંઈ કાંઈ વાર ધર્મીસન ઉપરથી જર્મન વિગ્રહને ન્યાયપુરસ્સર અને કીર્તિપ્રદ તરીકે બહાર કરવા.

માત્ર થોડાએક સત્તા વગરના અંત લોકો પોતાના પૂર્વજોની સ્વતંત્રતા રાખી રહ્યા હતા; અને તેમના સુખ નાથક “ટેલીગ્રાફ” વર્તમાનપત્રના એડિટરને જર્મનીના હરામખોરો સંબંધી અભિપ્રાય આપવાના અપરાધ માટે હાલંડની સરકારે છેવટે કેદ કરેલો. ડા. ક્રવાઇપરના વિચારના માણસોએ ગ્રેટ બ્રિટન તથા ફ્રાન્સ ઉપર સખ્ત આક્ષેપો કરેલા, પણ તેમને પોલિસે અટકાવેલા નહીં. એવું ધારવામાં આવેલું, કે હાલંડને જર્મનીના બાહુમાં નાંખવાનું ગ્રેટ બ્રિટનને પરવડે તેમ નથી, કારણકે તેથી તો ગ્રેનિંગેનથી શેલ્ટ સુધીનો ઉત્તર સમુદ્રનો તમાગ કિનારો જર્મન સળમરીનોને આશ્રય વરીકે ઉપયોગી થઈ શકે. અંત લોકોએ એવો હિસાબ કરેલો, કે જર્મન સળમરીનોથી તેમને બચાવ થાય છે, અને તેથી તેમનાં પૂર્વનાં સંસ્થાનો તથા તેમને વેપાર સુરક્ષિત રહે છે. જર્મનીના હુમલાથી જે વહાણો જોવાતાં હતાં, તેને બ્રિટિશ હુમલાખટની સામે પીમાની કિંમત તરીકે ગણવામાં આવતાં.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે વિગ્રહમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં સુધી હાલંડના રાજ્યકર્તા અને વેપારી વર્ગને ક્યો શોભ થયેલો નહીં. ત્યારે શોભ થવાનું કારણ પણ એજ હતું, કે અમેરિકા અંત લોકોને જોરાક પૂરું પાડતું હતું, અને અંત પોતાની પેદાશ સુધ્ધળ નાણાં લઈને જર્મનીને વેચતા હતા. અમેરિકા પોતાને મોકલાતો જોરાક ણંધ કરશે, એમ લાગતાં તેમને ઘણી ચિંતા થયેલી.

૧૯૧૭ની વસંતમાં, અમેરિકા મોકલાતા માલ ઉપર અંકુશ મૂકશે, એમ જાણવાથી સ્વીડનમાં પણ ફિકર થયેલી. વિગ્રહના ૩૪ મહિના સુધી સ્વીડન મધ્ય સામ્રાજ્યોના બાધી મિત્ર જેવું રહ્યું હતું. કેટલેક પ્રસંગે ફિનલેન્ડમાં થઈને પિતુથેડ ઉપર સ્વીડિશ હુમલાનો ભય હતો. જો ગ્રેટ બ્રિટન વિગ્રહમાં ભળેલ ન હોત, અને જો ઝાપિયા, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, તથા સર્બિયાજ તરફમાં ઉતર્યો હોત, તો ૧૯૧૪ના ઑગસ્ટથીજ સ્વીડન ઘણું કરીને મધ્ય સામ્રાજ્યોની સાથે થાત.

૧૯૧૩માં મધ્ય સામ્રાજ્યો કે મિત્ર રાજ્યો કાંઈની સ્વીડન ઉપર ખાસ અસર નહોતી. એક “લિમ્બર્ગ” પ્રધાનમંડળ શાસન કરતું હતું, અને તે દેશની અંદરના સવાલોમાં દોષાયું હતું. રાજા એક જર્મન શાહઝાદીને પરણ્યો હતો, અને પ્રશિયન સરકારની પદ્ધતિઓના વખાણ

જર્મનો આખી દુનિયાના સરદાર થયા હોવ, તો ડચ વેપારની આગેવાન પેઢીઓના માણસોને તેથી નુકસાન નહોતું. તેઓ જર્મન પેઢીઓની સાથે સારા કંચાર કરીને આખાદ થઈ ચકયા હોવ.

હૉલંડના ખેડુત વર્ગને કશી રાજનીતિ સંબંધી પંચાત નહોતી. બ્રિટિશ ઘેરા બરાબર ન હોવાથી તેઓ પુષ્કળ નેદા મેળવતા હતા, અને તેથી સંતુષ્ટ હતા. તેમને ધારતી એટલીજ હતી, કે ગ્રેટ બ્રિટન વચ્ચે પડીને મધ્ય સામ્રાજ્યોમાં જતો માલ પરાણે ચટકાવશે. એવી અકુશાઓ આલેલી, કે ગ્રેટ બ્રિટન જાવા તથા સુમાત્રાને પકાવી લેશે; અને જે ડચ વહાણો બ્રિટિશ બંદરોમાં હશે તે જપ્ત થશે.

હુમલાને પહોંચી વળવા સારૂ ડચ લશ્કર તૈયાર પણ થયેલું. ૧૯૧૬ ના માર્ચની ૩૧ મી તારીખે જનરલ સ્ટાફે રેલવેઓનો કળભે લીધો, અને જુદે જુદે સ્થળે માણસોની મજબૂતી કરી. લશ્કરી તથા નૌકાખાતાના અમલદારો તથા માણસોને રબ આપવાની મના થઈ. તેઓ કિનારે મોકલવામાં આવી; અને શેલ્ટ તથા દ્વાર્ધનનાં સુખો પાસેનો બચાવ વધારે મજબૂત થયો. આગબોટોના શેરાના ભાવ ઉતરી ગયા. કેટલીક આગબોટોએ પોતાની સફરો સુલતવી રાખી; અને લોકો બેઠામાંથી નાણાં ઉપાડી લેવા માંડ્યા. પાર્લિમેન્ટની એક સુસ બેઠક લશ્કરમાં આવી; અને એક અકવાડિયા સુધી ઘણી અશાંતિ રહી. ધીમે ધીમે જ્યારે લોકોની ચિંતા શમી જવા માંડી, ત્યારે લશ્કરી અને રાજનીતિ પ્રવૃત્તિનું કારણ બહાર આવ્યું. જર્મન જનરલ સ્ટાફે ડચ જનરલ સ્ટાફને સાવચેતી આપી હતી, કે શેલ્ટના સુખની પાસે બ્રિટિશો હુમલો કરનાર છે; અને સૂચવ્યું હતું, કે બ્રિટિશ લશ્કર ઉતરશે તેની સામે થવાને જ હૉલંડ તત્પર નહીં હોય, તો બેલિજમમની અંદરનું જર્મન લશ્કર એ કામ ઉપાડી લેશે.

ડચ વર્તમાનપત્રોનો મોટો ભાગ ગ્રેટ બ્રિટનથી વિરુદ્ધ હતો. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે “ટુબેન્ટિયા” નામની ડચ આગબોટને એક જર્મન સળમરીને ડુળાવેલી, ત્યારે ફાટરડામના એક વર્તમાનપત્રે સૂચન કરેલું, કે એ કૃત્ય કોઈ બ્રિટિશ સળમરીનનું હોવું જોઈએ. પછી, જ્યારે બર્ડલરૂનને યુ ૧૮ વડે ખુફી રીતે ટોપીંગો મારવામાં આવેલી, ત્યારે એજ વર્તમાનપત્રે નરમાશથી લખેલું, કે “જર્મન લોકોને માટે આખા હૉલંડમાં જે સદ્માવ છે, તેમાં આ કૃત્યથી ક્ષતિ થશે!”

૧૯૧૭ માં જર્મનીએ નિરંકુશ સળમરીનની લડત શરૂ કરી, ત્યારે ફ્રાંસમથથી રવાના થયેલી સાવ ડચ આગબોટોને, તેમના પર હુમલો કરવામાં નહીં આવે, એવું દુરમનના અમલદારોનું પચન છતાં, ટોપીંગો મારી ડુળાવવામાં આવેલી. તેમાંની કેટલીક આગબોટો તટરથ જાંદરોએ જવાની હતી; અને એક ડચ સરકાર માટે ઘઉં ભરીને પાછી વળતી હતી. તમામને નાશ થયેલો. છતાં ઉપલા વર્ગોના પોતાના પાટોશીઓ ઉપરનો વિશ્વાસ નષ્ટ થયેલો નહીં.

એટલુંજ નહીં. મિનહીર ટ્રોએલરૂડ, કે જે હૉલંડમાં સોશલ ડેમોક્રેટ હીલચાલનો આગેવાન હતો, તે કેંચરના ગુલામ જેવા બની ગયેલ હેડન શીડ્મન તથા એગર્ટનો સહકારી હતો. ૧૯૧૬ ના જૂલાઈમાં એક ડેનિશ-સમાં જર્મન લાપામાં લાવણ કરીને તેણે તેમનું રવાગત કરેલું; અને

જર્મન સુલેહ કરાવવા સારૂ જુદી જુદી પ્રબલ્યોના મંડળને ફરી હસ્તીમાં લાવવાને યત્ન કરેલો. ૧૯૧૭ માં સ્ટોકહોમમાં સોશલિસ્ટ કોન્ફરન્સ ભરાવવાની યોજનામાં પણ તેણે મદદત્વનો ભાગ લીધેલો.

૩૫ સોશલિઝમ ઉપરાંત ૩૫ ધર્મનું પણ મિત્ર રાજ્યોની સામે એક રાજકીય હંધિયાર તરીકે રૂપાંતર થયેલું. ડા. કવાધપર કરીને એક આગેવાન રાજયુગ્મ કેલ્વિનિસ્ટ લીગને પ્રમુખ હતો, અને એ લીગને ઉદ્દેશ “નાસ્તિક અને તોફાની ક્રાન્સ”ની સામે થવાનો હતો. લીગના પ્રમુખે લુસિટાનિયાના વિનાશની પારીક કરેલી, અને કહેલું, કે “અમેરિકન દારૂગોળા બનાવનારાઓએ મોકલેલા સામાનના અચાવ સારૂ ઢાલ જેવા થવા માટે જ જેઓ માર્યા ગયા તેમને સજા થયેલી છે.” જર્મન પક્ષના પ્રોટેસ્ટન્ટ મંડળની સાથે એક કૃષિક મંડળ પણ હતું, અને કાર્ડિનલ વૅન રોસમ તથા યૂદ્ધકેતો આર્કબિશપ તેના અગ્રેસર હતા. ૩૫ પાકરીઓ કોઈ કોઈ વાર ધર્મોક્ત ઉપરથી જર્મન વિચરને ન્યાયપુરસ્સર અને કીર્તિપ્રદ તરીકે ગણે કરવા.

માત્ર થોડાએક સત્તા વગરના ૩૫ લોકો પોતાના પૂર્વજોની સ્વતંત્રતા રાખી રહ્યા હતા; અને તેમના મુખ્ય નાયક “ટેલીગ્રાફ” વર્તમાનપત્રના એડિટરને જર્મનીના હુરામખોરો સંબંધી અભિપ્રાય આપવાના અપરાધ માટે હાલડની સગકારે છેવટે કેદ કરેલો. ડા. કવાધપરના વિચારના માણસોએ ગ્રેટ બ્રિટન તથા ફ્રાન્સ ઉપર સખ્ત આક્ષેપો કરેલા, પણ તેમને પોલિસે અટકાવેલા નહીં. એવું ધારવામાં આવેલું, કે હાલડને જર્મનીના બાહુમાં નાંખવાનું ગ્રેટ બ્રિટનને પરવડે તેમ નથી, કારણકે તેથી તો જોનિંગેનથી શેલ્ટ સુધીનો ઉત્તર સમુદ્રનો તમામ કિનારો જર્મન સખમરીનોને આશ્રય વરીકે ઉપયોગી થઈ શકે. ૩૫ લોકોએ એવો હિસાબ કરેલો, કે જર્મન સખમરીનોથી તેમનો અચાવ થાય છે, અને તેથી તેમનાં પૂર્વનાં સંસ્થાનો તથા તેમનો વેપાર સુરક્ષિત રહે છે. જર્મનોના હુમલાથી જે વહાણો ખોવાતાં હતાં, તેને બ્રિટિશ દુરમનાવટની સામે વીમાની કિંમત તરીકે ગણવામાં આવતાં.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સે વિચરમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં સુધી હાલડના રાજ્યકર્તા અને વેપારી વર્ગને કશો ફોલ થયેલો નહીં. ત્યારે ફોલ થવાનું કારણ પણ એજ હતું, કે અમેરિકા ૩૫ લોકોને ખોરાક પૂરું પાડતું હતું, અને ૩૫ પોતાની પેદાશ યુષ્કળ નાણાં લઈને જર્મનોને વેચતા હતા. અમેરિકા પોતાને મોકલાતો ખોરાક બંધ કરશે, એમ લાગતાં તેમને ઘણી ચિંતા થયેલી.

૧૯૧૭ ની વસંતમાં, અમેરિકા મોકલાતા માલ ઉપર અંકુશ મૂકશે, એમ બલ્કવાથી સ્વીડનમાં પણ ફિકર થયેલી. વિચરના ૩૪ મહિના સુધી સ્વીડન મધ્ય સામ્રાજ્યોના ભાવી મિત્ર જેવું રહ્યું હતું. કેટલેક પ્રસંગે ફિનલેન્ડમાં થઈને પિતૃગ્રેહ ઉપર સ્વીડિશ હુમલાનો ભય હતો. જો ગ્રેટ બ્રિટન વિચરમાં ભળેલ ન હોત, અને જો ઋષિયા, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, તથા સર્બિયાજ લડાઈમાં ભિતર્યો હોત, તો ૧૯૧૪ ના ઑગસ્ટથીજ સ્વીડન ઘણું કરીને મધ્ય સામ્રાજ્યોની સાથે થાત.

૧૯૧૩ માં મધ્ય સામ્રાજ્યો કે મિત્ર રાજ્યો કોઈની સ્વીડન ઉપર ખાસ અસર નહોતી. એક “લિબરલ” પ્રધાનમંડળ શાસન કરતું હતું, અને તે દેશની અંદરના સવાલોમાં રોકાયેલું હતું. રાજા એક જર્મન શાહઝાદીને પરણ્યો હતો, અને પ્રશિયન સરકારની પદ્ધતિઓના વખાણ-

GAS-MASK ROUTE—MARCHING NEAR LONDON.

લંડનની પાસે જેરી હવાને અટકાવવાનાં યોદ્ધાં પેદરી કૃત કરતાં શિપાર્થગ્યા.

નાર હતો. તે ભૂલી ગયેલો, કે પોતે ફ્રેંચ રાજ્યવિશ્લવની સેનાના એક સાધારણ સિપાઇનો વૃદ્ધપૌત્ર થતો હતો; અને કર્મકાર પ્રધાનમંડળના સંલગ્ન થી તેને ધારતી લાગેલી. તેથી તેણે રાજનીતિના એક ફટકાને અનુમોદન આપેલું; અને ૧૯૧૪ ના માર્ચમાં સ્વીડિશ અમીરોએ તેનો ઉપયોગ કરેલો.

મોટા અમીનદારોએ જોડેલાં એક મોટું ટોળું તૈયાર કર્યું, અને તેમણે સરકારની સામે પોતાનો અણગમો બહાર કર્યો. તે ઉપરથી લિબરલ પ્રધાનમંડળને રજા આપવામાં આવી; અને નવા પાછળ પડવા વિચારના પ્રધાનો નિભાયા. સ્વીડિશ અમીરોને જર્મન જનરલ સ્ટાફના ઇરાદાની બાંહેધરી ખર્ચ હોય એમ જણાય છે. ઋધિયાની સાથેના જે વિરોધનો પોલ્ટાવામાં અંત આવ્યો હતો, તે તેમણે ફરી જગાડવાનો વિચાર કરેલો. સ્વીડિશ અમીરો અગાઉ લગ્નની લૂટથી ધનાઢ્ય અને ભેરવાર થયેલા હતા. ઘણે ભાગે તેઓ બાલ્ટિક પ્રાંતોમાંથી આવેલા જર્મનો હતા, કે જે પ્રાંતો પાછળથી ઋધિયાએ જિતી લીધેલા. તેઓ મહાન ગુસ્તેવસ તથા બારમા આલ્ફની સાથે રહીને લડેલ હતા, અને વારંવારની લડાઇથી તેમણે સ્વીડનમાં સત્ત્વ રહેવા લીધું નહોતું.

જે વખતે જર્મની, પોલાંડ, અને ઋધિયાની લૂટ ઉપર સ્વીડનનો નિર્બંધ ચાલતો હતો, તેની સ્મૃતિથી તે જૂના લડવાયોના વંશજો ઉત્તેજિત થયેલા. તેમના પૂર્વજોએ પ્રશિયનોને પહેલવહેલું શિખરું હતું, કે લગ્નને લાલકારક ધંધો બનાવી શકાય છે. પણ તેમના ઉદ્દેશોને ઘટે તેમાં તેમની પાસે સાધનો નહોતાં. તેમના દેશની વસ્તી ઘટીને ૫૫ લાખની થઇ ગઇ હતી; અને લશ્કર માત્ર બે લાખનું હતું, તથા ખાસ સંલગ્નોમાં પણ બહુમાં બહુ પાંચ લાખનું થઇ શકે, એવી સ્થિતિ હતી.

એ ખાસ સંલગ્નો સહેલાઇથી ઉભા કરી શકાય, એવું નહોતું. કર્મકારોમાં સૌશ્યવિસ્ત વિચારો ફેલાયેલા હતા; અને મધ્યમ વર્ગો વધારે સ્વતંત્રતાને ઇચ્છતાં શીખ્યા હતા. હુમલાથી લાભ છે, એવી પ્રથમ આ વર્ગોની ખાતરી કરાવવાની જરૂર હતી. જો ફિનલેંડને સ્વતંત્ર બનાવવાના બહાનાથી માત્ર ઋધિયા સામે લડવાનું હોત, તો એ બની શકત. પણ જર્મની તો પ્રજાસત્તાક ફ્રાન્સની સામેજ તૈયાર થતું હતું. મિ. બ્રેન્ટિંગ, કે જે સ્વીડિશ સૌશ્યવિસ્તોનો આગેવાન અને સૌથી મોટા રાજકીય મંડળનો વડો હતો, તે ફ્રાન્સને હિમાયતી હતો, અને આલ્ફેસ તથા લોરેન ઉપર ફ્રાન્સના હુકમોનો સમર્થક હતો. કર્મકાર વર્ગમાં તેની એટલી બધી પ્રતિષ્ઠા હતી, કે તેની અવગણના કરવાનું બને તેમ નહોતું.

સુખ્ય પ્રધાન હર હેન્નાસ્કોન્ડેડ જુદી રીતે જર્મન પક્ષનો હતો. સ્વીડિશ વર્તમાનપત્રો-ઓની મદદથી જર્મન સમાચારો અને જર્મન વિચારોનો સ્વીડનમાં પુષ્કળ ફેલાવો થયેલો. પશ્ચિમનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યોના શા વિચારો છે, તે સ્પષ્ટ કરવાની પ્રસિદ્ધ બ્રિટિશ સાક્ષરોને પણ રજા મળેલી નહીં. લોકોને ઠહેવામાં આવેલું, કે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના દિવસો વીતી ગયા છે, અને હવે તો વ્યવસ્થાનો અમાનો આવેલ છે.

પણ સ્વીડનના હઠીલા કર્મકારો સમજેલા નહીં. તેમણે કશી ધમકી આપી નહીં, કે હીલચાલ કરી નહીં. છતાં તેમનું વલણ એવું દેખાતું હતું, કે ૧૯૧૫ ના ઉન્હાળામાં જ્યારે બધાં ઝપિયન લોકો હઠી જતાં હતાં, ત્યારે ઝપિયા ઉપર ધા કરવાની સરકારની હિંમત ચાલેલી નહીં.

પણ જ્યારે સ્વીડિશ સરકારે જોયું, કે ઝપિયાની હુમલો કરવાની શક્તિ પાછી મળવાનો આધાર મુખ્યત્વે કરીને સ્વીડિશ સુલકમાં યદ્યપે પસાર થતા દારૂગોળા ઉપર રહેલો છે, ત્યારે એટ પ્રિટન તથા સ્વીડનની વચ્ચે એક લાંબો પણ શાંત વિરોધ શરૂ થયો.

સ્વીડિશ કારભારીઓ એવી રીતે કામ કરવા લાગ્યા, કે બાણે લકાઇ જમાડવાનો તેમનો ઈરાદો હોય; પણ દેખાવ એવો રાખ્યો, કે બાણે દરિયા ઉપર એટ પ્રિટનના હુલમથી તેમને પરાણે એ ઉપાય લેવો પડતો હોય. ૧૯૧૫ માં બ્રિટિશ સળમરીનો બાલ્ટિકમાં ફરતી હોવાને લીધે તેમને જર્મનીની અંદર લોકો સામાન મોકલવામાં અટકાયત પતી હતી, એ તેમની પ્રવૃત્તિનું એક કારણ હતું.

સ્વીડનના રાજ્યે ડેન્માર્ક તથા નોર્વેના રાજ્યોને કેન્દ્રસ્થમાં ગોલાવ્યા, અને તેમને એમ સમજાવવાને યત્ન કર્યો, કે બ્રિટિશોની દરિયાઇ સત્તાની સામે ધવા સારૂ રુકેન્ડિનેચિયન દેશોએ એકસાપી કરવી જોઇએ.

પણ ડેન્માર્ક અને નોર્વેના રાજ્યનારણ્ય પ્રમાણે ચાલનારા રાજ્યોએ સ્વીડનની સાથે જોડાવાની ના પાડી. પ્રથમ તો, તેઓ પોતાની પ્રજાને એ પ્રમાણે બાંધી લેવાની સ્થિતિમાં નહોતા. બીજું એ, કે તેમને જર્મનીના કરતાં એટ પ્રિટનની ઓછી ખાતરી હતી. અને ત્રીજું એ, કે તેમના પશ્ચિમ કિનારાઓ એટલા જુલ્યા હતા, કે બ્રિટિશો તેમના પર હુમલો કરી શકે; જ્યારે જર્મન કાફી દુરતીમાં હતા, ત્યાં સુધી સ્વીડનના પોતાના કિનારા તો સુરક્ષિત રહ્યા હતા.

સ્વીડનની રાણી જર્મનીમાં ગયેલી, અને ત્યાં તેણે અંદર રીતે લખિય જાણેલું, કે જર્મનીની અવસ્થા ફતેહ થશે. તે સ્વીડન પાછી ફરી, તે પછી તેના પતિ અને તેના પ્રધાનો ધારી રાણેલી ચોજના પ્રમાણે કામ કરવા લાગ્યા.

૧૯૧૫ ના ડિસેમ્બરમાં હેલિગ બોલ્ફ નામની એક ડનિશ આગબોટને, તે સુનાઇટ્ટ સ્ટેટ્સથી જે સ્વીડિશ પાર્સલો લઇ જતી હતી તેની તપાસ માટે, કક્ષાલ આલુવામાં આવી હતી. પાર્સલોનો ત્રીજો ભાગ એવો માલુમ પડ્યો, કે જેમાં લશ્કરો સામાન હતો, અને જે સ્વીડનમાં યદ્યપે જર્મની જવાનો હતો. એ પાર્સલો જપ્ત કરવામાં આવેલાં.

આ દૃત્ય પ્રજાઓના કાયદા પ્રમાણે બરાબર હતું, છતાં સ્વીડનના વિચારોત્કુક પક્ષને તેથી કશોયે વધારવાતું બહાનું મળ્યું. એ લોકોએ સામા દેશ તરીકે સ્વીડનમાં યદ્યપે ઝપિયામાં જતી બ્રિટિશ પાર્સલોની ટપાલને રોકી; અને તે ૧૯૧૬ ના ઓગસ્ટ સુધી રોકાયેલી રહી.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં બીરી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—:૦:—

ઇટાલિયન ધસારો.

લંડન, ૩૧ મી ઑગસ્ટ.

ગેરિઝિયાની પૂર્વમાં અને માન્ટ સાન ગેબ્રિએલીના ઉત્તર તરફના ઢાળાવો ઉપર હુશમે વારંવાર સખ્ત હુમલા કરેલા, પણ તે ગયા નુકસાન સાથે પાછા વાળવામાં આવેલ છે. ગ્રેટોવિઆ ખીણમાં કેટલીક ખાઇઓના વિલાસો ઇટાલિયનોએ કબજે કરેલ છે. ગઈ કાલે ૭૧૭ ફેરીઓ પકડાયા છે, એટલે લડાઈની શરૂઆતથી કુલ ૭૨૦ અમલદારો તથા ૨૬,૫૮૧ સિપાઈઓ પકડાયેલ છે. શાહોવાનાં રેલવેનાં મકાનો ઉપર વિમાનોએ સાકારણુ ટન બોમ ફેંકેલ છે.

બેલ્જિયન લશ્કર.

લંડન, ૩૧ મી ઑગસ્ટ.

અખર મળે છે, કે વિગ્રહની શરૂઆતમાં બેલ્જિયન લશ્કર હતું, તે કરતાં હાલ વધારે પ્રબળ અને સાધનસંપન્ન છે. ન્યૂપોર્ટથી બોસિંચે સુધી ૨૦ માઇલનો મોખરો તેના કબજામાં છે. તેમણે ઘણી લડતમાં લાગ લીધો છે, અને તેમની સહનશીલતા તારીફલાયક છે.

ઝરુથિયન વિગ્રહખાતું.

લંડન, ૧ લી સપ્ટેમ્બર.

ઝરુથિયામાં વિગ્રહખાતાના કામચલાઉ પ્રધાન મિ. સેવિનકોફે પોતાનું રાજીનામું પાછું એથી લીધેલ છે. તે જણાવે છે, કે લાઇનોની પાછળનું વ્યવસ્થાનું કામ તે તરત હાથમાં લેશે.

ફ્રાન્સમાં જર્મન ખરપટ.

પારિસ, ૧ લી સપ્ટેમ્બર.

આંતર વ્યવસ્થાના પ્રધાન મિ. માલ્લીએ રાજીનામું આપેલ છે. એ પ્રધાનનો મિ. આલમેરેડો કરીને એક મિત્ર પારિસના એક વર્તમાનપત્રનો એડિટર હતો. તેના ઉપર જર્મનીથી આવેલા એક મોટા એકને સ્વીકારવાનો આરોપ હતો. આલમેરેડોએ તુરંગમાં આપઘાત કરેલ છે. એ બાબત માટે જીન કેટલાક અમલદારોને પણ ભરતફૂં કરવામાં આવેલ છે.

ઝરુથિયન રાજ્યવિસ્તારની સામે કાવતરું.

પિત્તરેડ, ૨૭ સપ્ટેમ્બર.

વર્તમાનપત્રો જણાવે છે, કે મોસ્કો કોન્ફરન્સને વખતે પિત્તરેડમાં રાજ્યવિસ્તારની વિરુદ્ધનું એક કાવતરું પકડાયેલ છે. આગેવાનોમાં કેટલાક નળીતા રાજપુરુષો તથા અમલદારો છે, તપાસ કરતાં પુરાવા પકડાયા છે.

જનરલ કોર્નિલોફ.

પિત્તરેડ, ૨૭ સપ્ટેમ્બર.

કામચલાઉ સરકારે એક યાદી જદાર પાડીને જનરલ કોર્નિલોફમાં પોતાનો વિશ્વાસ ઝાહિર કરેલ છે; અને લશ્કરમાં બરાબર જદોબરત બાળવવા સાડ જે ખગલાં લેવાની તેણે મંજૂરી માગેલી, તે આપવામાં આવેલ છે.

ઝપિયામાં જર્મન ધસારો.

લંડન, ૩૭ સપ્ટેમ્બર.

વિષમ સ્થિતિને લીધે વિગાને પ્રદેશ ખાલી કરવામાં આવેલ છે. વિગાની ઉપર ૧૮ માઇલ દૂર દિના નદી ઓળંગવામાં આવેલ છે. જર્મન ધસારો વિગા-પિતુથેડ રેલવેના કળખને માટે જણાય છે.

લંડન, ૪ થી સપ્ટેમ્બર.

વિગા પશ્ચિમ છે. ઝપિયન લશ્કરે એક પશુ ગોળી છોડ્યા વગર દિનાની મજબૂત લાઇનને ત્યાગ કરેલ છે. દિનાની દક્ષિણેના બંધો સુલક અને ઉપર પશુ ઘણા માઇલ સુધી ખાલી કરવામાં આવેલ છે. દુશ્મનનાં વહાણો વિગાના કિનારાનાં ગામડાં ઉપર ગોળા ફેંકે છે. ઝપિયને ઉત્તર તરફ હલવા જાય છે. જર્મન તોપોએ વિગા શહેરને ઘણું હુકસાન કરેલ છે. આ સમાચારથી પિતુથેડના લોકો ચિંતામાં પડ્યા છે.

સર્બિયામાં સંકટ.

લંડન, ૪ થી સપ્ટેમ્બર.

દુઃખી સર્બિયન વસ્તીને મદદ કરવાનું મિત્ર રાજ્યોને સંબોધન કરવામાં આવેલ છે. હેશાની અંદરની સ્થિતિ દુઃખદાયક છે. દુરમને બંધો પાક ઉપાડી ગયા છે; અને રહેવાસીઓને અઠવાડિયે માત્ર એક લાખર મળે છે. હુબરો જાળકો દૂધ વગર મરી જાય છે. ઓસ્ટ્રિયા-હંગેરીમાં સુમારે ૮૦,૦૦૦ નબરકેટ ધથેલા સર્બિયનો અને કેદીઓ મરણ પામેલ છે.

બોક્ષના સૈનિકો.

વૉશિંગ્ટન, ૪ થી સપ્ટેમ્બર.

અત્યંત સેનાને માટે પસંદ થયેલા નવા સિપાઇઓને સ્વાગત આપતાં પ્રેસિડન્ટ વિદસન કહે છે, કે “આખી દુનિયાની આંખો તમારા ઉપર છે, કારણકે તમે ખાસ અર્થમાં બોક્ષના અથવા જૂટના સૈનિકો છો.”

ઇસિયન જીત.

લંડન, ૫ મી સપ્ટેમ્બર.

ગ્રેસિયાની ઉત્તર-પૂર્વમાં ચાર માઇલ દૂર મૉન્ટ સાન ગેબ્રિએલી કરીને ૨,૦૦૦ ફુટ ઉચાઇની એક ટેકરી ઇટાલિયનોએ કબજે કરેલ છે. ટ્રિએસ્ટના બચાવ માટે એ ટેકરી ઘણા મહત્વની ગણાય છે. ૧,૬૮૮ કેદીઓ પકડાયા છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે ઝેરી દવાને અટકાવવાનાં મોહરો પહેરી કુચ કરતા બ્રિટિશ સિપાઇઓને એક ફોટોગ્રાફ અને અમારા વાંચનાસઓને લેટ આપીએ છીએ.

પ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૮મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૭.

[અંક ૪૨.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીધી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

લાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

બિના મૂલ્યે વેહેંઆતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૭.

તત્સથ યૂરપના પ્રપંચો અને અનુભવો.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

લોબી સ્વીડિશ વેપારીઓએ જર્મનીમાં એટલાં પશુઓ, અનાજ, અને ખીજાં સાધનો મોકલી આપ્યાં હતાં, કે દેશ લગભગ ખાલી થયો હતો. ૧૯૧૬ નો પાક ધાર્યો પ્રમાણે ન ઉતરવાથી યુરોપીયમાં વધારે થયેલો. પૈસાને કંઈ પશુઓ કે અનાજના રૂપમાં ફેરવાય એવું નહોતું. ડેન્માર્ક, નોર્વે, તથા હાલડની પણ એવીજ દશા હતી. બધા દેશોએ જર્મનીને શક્તિ કરવાં વધારે માલ વેચ્યો હતો; અને ફરી ભરતી કરવાનાં સાધનો નહોતાં. એટલે જિટને કેટલાંક અનાજનાં વહાણોને સ્વીડન જતાં રોકેલાં, તેથી પણ સ્વીડનનું સંકેત વધારે થયેલું.

સ્વીડિશ લોકોને અસુક પ્રમાણમાંજ ખોરાક મળે, એવો ખંદોબસત કરવાની જરૂર પડેલી. પ્રમાણ પાછળથી ઘટાડવું પણ પડેલું; અને ખોરાક સંબંધી તોફાનો થવા લાગેલાં. મળવિરુદ્ધ પક્ષના આગેવાનોએ પ્રભાવી સલા પાસે નાણાંની મોટી રકમની માગણી કરેલી, કે જેથી તત્સથતા જાળવવા સારું વધારે મળજીત પગલાં લઈ શકાય. પણ લિબરલો તથા સોશયલિસ્ટો ભેદ શકેલા, કે શાંતિના ઉદ્દેશો માટે વધારે લશ્કરની જરૂર નથી. એટલે તેઓ એકત્ર થયેલા, અને હામર્સલ્ન્ડના પ્રધાનમંડળની દરખાસ્તો મંજૂર રહેલી નહીં.

રાજ્ય શુરુઆત વચ્ચે પડ્યો, અને યુદ્ધપ્રિય બ્રિટિશ-વિરુદ્ધ પક્ષ તથા શાંતિપ્રિય જર્મન-વિરુદ્ધ પક્ષની વચ્ચે કંઈક સમાધાન કરાવવાનો પ્રયાસ કરવા લાગ્યો. પણ હંર હામર્સલ્ન્ડને તો ધણી મસલહત પછી રાજીનામું આપવાની ફરજ પડી. રાજની ઇચ્છાથી પ્રભાવીરુદ્ધ પક્ષનું એક નવું પ્રધાનમંડળ રચાયું. પણ નવા પ્રધાનોમાંના ઘણાખરાએ મિત્ર રાજ્યોની સામે કયાં કૃત્યો કરેલાં નહોતાં.

નવા પ્રધાનમંડળને સ્થાપિત કરવામાં અમીદાની મઠદથી રાજ્યએ પોતાની ખાસ સત્તા વાપરેલી, એમાં કશો શક નથી. ૧૯૧૭ ના માર્ચ સુધીમાં એવી સ્થિતિ થઈ, કે સ્વીડનના પ્રભાવીરુદ્ધ પક્ષને અને સ્કેન્ડિનેવિયાના એ ખીજા હામર્સલ્ન્ડનને બ્રિટિશ નોકાળણ સિવાય બીજી ળાળતોનો વિચાર કરવાની ફરજ પડી. ઉપલબ્ધતાને એવો તોફાની પવન યૂરપમાં ચાલી નીકળ્યો,

કે જેવો બારીલના પડ્યા પછી દેખાયલો નહીં. ૧૮૩૦ અને ૧૮૪૮નાં તોફાનો તો પ્રમાણમાં નજીવાં હતાં.

સ્વીડનનો રાજા ફ્રેંચ વકીલના પુત્ર બનાંડાનો વંશજ હતો, અને વિચિત્ર અભિમાનથી તેણે હોહનઝોલ્સનોના જેવું રૂપ ધારણ કર્યું હતું. તેની આસપાસનું લડાયક મંડળ ઘણું બાગે પ્રશિયન જન્મતું હતું, અને પ્રશિયન જીક્સાથી ઉભરાતું હતું. પણ જર્મનીના નંચનલ લિબરલોના જેવો લિબરલ પક્ષ સ્વીડનમાં નહોતો; અને સોશલિસ્ટો જર્મન સોશલિસ્ટોના જેવા નરમ અને અધીન સ્વભાવના નહોતા.

૧૯૧૭ ના એપ્રિલમાં એવી અફવા ચાલી હતી, કે કેટલાએક સ્વીડિશ નૌકાના અને લશ્કરના આદમીઓ બૂખના દુઃખને લીધે લોકોની સાથે મળી જઈને બળવો જગાડવાને તૈયાર છે. એક મહિના પછી સુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની કેબિનેટમાં એવી વાત થયેલી, કે સ્કેન્ડિનેવિયા અને હોલંડને જોરાક માટે આવશ્યક હોય તે કરતાં વધારે માલ મોકલાતો અટકાવેલો જાય છે.

આ સ્થિતિમાં ૧૯૧૭ ના મેમાં નવા સ્વીડિશ પ્રધાનમંડળે નવા બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળની સાથે મસલહત શરૂ કરી. થોડો વખત મનદુઃખ દૂર થયું, અને સ્વીડિશ પ્રજાને મળતા ખોરાકના પ્રમાણમાં વધારો થયો. દુનિયાની સુલેહની ચર્ચા માટે સ્ટોકહોમ થોડી વાર મુખ્ય સ્થાન ધર્મ પડ્યું.

જર્મન એજન્ટોએ નોર્વેને એલું સમજાવવા યત્ન કર્યો હતો, કે ૧૯૦૯ થી તે ઋષિયન હુમલાના જોખમમાં છે. સ્વીડિશ વિગ્રહપક્ષે નોર્વીજિયનોને ઘણા આગ્રહ કરેલા, કે જર્મનીની સાથે એક થઈને ઋષિયન ધારતીનો અંત લાવેલો જાય.

જ્યારે વિગ્રહ શરૂ થયો, ત્યારે નોર્વીજિયન લોકોને ઋષિયન સરકારનો ઘણો અવિશ્વાસ હતો; પણ ગ્રેટ બ્રિટન તથા ફ્રાન્સ રક્ષા કરશે, એવી શ્રદ્ધા હતી. ગ્રેટ બ્રિટને ખાસ કરીને ૧૯૦૫માં નોર્વીજિયન પ્રજાસાસનને આધાર આપ્યો હતો, કે જ્યારે સ્વીડનના રાજ્યની સાથેના તેનો સંબંધ તૂટી ગયેલો. એક બ્રિટિશ શાહજાદી સ્વતંત્ર નોર્વેની રાણી થઈ હતી, અને ભાષા તથા ઐતિહાસિક પરંપરા દ્વારા નોર્વેને ડેન્માર્કની સાથે નિકટનો સંબંધ હતો.

છૂટા થયેલા નોર્સ લોકોએ ડેન્માર્કમાંથી પોતાનો સમ પસંદ કર્યો હતો. આઇસલેન્ડનું તેમનું સંસ્થાન પણ ડેન્માર્કની પાસેજ રહ્યું હતું; છતાં નોર્સ લોકોને ડેન્માર્ક તરફ કયો દ્રેષ હોવાને બદલે ઈર્ષ્ય રહેલું હતો. પરિણામે નોર્સ લોકો મિત્ર રાજ્યો તરફ સહભાવના રહેલા.

છતાં ૧૯૧૪ થી ૧૯૧૬ સુધી સર એડવર્ડ ગ્રેએ જે નામનો ઘેરા ટકાવી રાખેલો, તેનો લાભ લેવાને તેઓ ચૂકેલા નહીં. જર્મનોની સાથે લડાઇના સામાનના વેપારમાં કેટલાક નોર્વીજિયનોએ પુષ્કળ નાણાં પ્રાપ્ત કરેલાં. બ્રિટિશ સરકારે નેવસનના વખતના દરિયાઇ હુકોનો થોડો અંશે ઉપયોગ શરૂ કર્યો, ત્યાં સુધી નોર્વીજિયન ખનડો, કારખાનાંવાળાઓ, તથા વેપારીઓએ દુશ્મનની સુરકેલીમાંથી સારી કમાણી કરેલી. પણ નોર્વેમાં એ રીતે નફો મેળવનારાઓનું પ્રમાણ ગ્રેટ બ્રિટનમાં નફો મેળવનારાઓના પ્રમાણ કરતાં ઘણું કરીને વધારે નહોતું.

એકંદરે સ્વીકૃતિનું પત્રાસન જેટલું મિત્ર રાજ્યોથી વિરુદ્ધ હતું, તેટલું જ નોર્વેનું પ્રજા-શાસન તટસ્થ રહેલું. સળમરીનોના સંહાર શરૂ થયો, તે પછી નોર્સ વહાણોના માલિકો અને ખલાસીઓ મિત્ર રાજ્યો તરફ વધારે લાગણી પણ દર્શાવવા લાગેલા. નોર્વેમાં વસ્તીના પ્રમાણમાં વેપારી વહાણોની સંખ્યા આખી દુનિયામાં સૌથી વધારે છે.

અર્વેચીન નોર્સ લોકો જન્મથી દરિયાના પરિચિત હોય છે, અને નૌકાની યાજ્ઞતોમાં ઘણી કુશળતા ધરાવે છે. દુરમનની સળમરીનો જે પ્રદેશમાં ફરતી હતી, તે પ્રદેશમાં યુગવવાનું તેમને કંઈ રાજકીય કારણ નહોતું. તેમણે ધાર્યું હોત, તો તેઓ માત્ર અમેરિકાનાં અને ખીન્ન વટસ્ય જાંદરોની સાથે વેપાર રાખી શકત, અને બ્રિટન તથા જ્યૂન વચ્ચેની લડતના માત્ર દ્રશ્ય રહી શકત.

પણ નોર્સ લોકો એવા સ્વભાવના નથી. કંઈક પોતાની મર્દાનગીના અસિમાનથી, કંઈક સાહસના લાભની ખાવર, અને મોટે અંશે હુસિટાનિયાના વિનાશથી કુદ્ધ થઈને તથા મિત્ર રાજ્યો તરફ સહાવ હોવાથી નોર્વેના ખલાસીઓ સંકટમાં જ પલાવવા રહેલા. ૧૯૧૭ ની વસંત સુધીમાં તેમને વહાણોની હાનિ ઘણી મોટી થયેલી, અને માણસો પણ કંઈ ઘોડા મરેલા નહીં. ઉદાહરણ તરીકે, ૧૯૧૭ ના માર્ચ અને એપ્રિલમાં તેમને ૧૩૬ વહાણોનું તુકસાન થયેલું, એટલે અઠવાડિયે સરાસરી ૧૭ વહાણનું. બ્રિટિશોને એજ અરસામાં ૬૨ અઠવાડિયે ૨૪ વહાણોની હાનિ થતી. નોર્વેની કુલ વહાણોની સંખ્યા ધ્યાનમાં લેતાં જણાયે, કે પ્રમાણમાં તેને થ્રેટ બ્રિટનના કરતાં પણ વધારે ખમતું પડેલું.

જમિયાનાં ઘોળા સમુદ્રનાં જાંદરોના વેપારને તુકસાન કરવા સાફ જર્મન સળમરીનો નોર્વેના કિનારાના સૌથી ઉત્તરના ભાગ સુધી પહોંચતી. તેટલા માટે ૧૯૧૭ ના જાન્યુઆરીની ૩૦ મી તારીખે નોર્વેની સરકારે હુકમ કાઢેલો, કે લડતા પક્ષોની સળમરીનોએ નોર્વેની હુકમતનાં પાણીનો ઉપયોગ કરવો નહીં.

મિત્ર રાજ્યો તરફ સહાવ છતાં નોર્વેની ખાણોમાંથી જર્મનીનાં હાડગોળાનાં કારખાનાં માટે તાંબુ મોકલવામાં આવતું. તે ઉપરથી ૧૯૧૬ ના ઑગસ્ટમાં થેરાના પ્રધાન તરીકે લોર્ડ રાબર્ટ સેસિલે એવો જાહેાજસ્ત કરેલો, કે જર્મનીની સાથે વેપાર કરનાર નોર્વીજિયન વહાણોને બ્રિટિશ કોલસો ણિલકુલ આપવો નહીં. એટલે ૧૯૧૭ ની વસંતમાં નોર્વીજિયન સરકારે જર્મની તરફ તાંબુ મોકલાવતું અટકાવવાનું કબુલ કર્યું.

ડેન્માર્કની સ્થિતિ જુદી હતી. તેની પાસે કાચું લોડું કે તાંબુ નહોતું. પ્રશિયાએ કિચલ ડેન્માર્ક માટે તેનો ચુલક પડાવી લીધો હતો, તેથી તેને જે રીસ ચરેલી, તે કરતાં થ્રેટ બ્રિટન ઉપર તેને ઓછી રીસ નહોતી. કારણકે સ્વેડિશ-હોલ્સ્ટીન વિગ્રહમાં, પ્રથમ મહદ આપવાનું વચન સ્થાપિત, જ્યારે હુમલો થયો, ત્યારે બ્રિટને તેને નિરાધાર રહેવા લીધું હતું.

ફ્રેન્ચ વેસ્ટ ઇન્ડિયન ટાયપો, કે જે પનામાની નહેરના મોટા વેપારી માર્ચ ઉપર આવેલા

હતા, તે ડેન લોકોને કિંમત વગરના થઈ પડ્યા હતા. જર્મન સરકારે ભયેલું, કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઉપર દબાણ કરવાનું એ સારું સાધન છે, અને હામબર્ગ-અમેરિકા લાંબને ત્યાં ટેલિગ્રાફ સ્ટેશન સ્થાપ્યું, તે પછી તેણે તે ખરીદી લેવાને યત્ન કરેલો.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો દેખાવ એવો હતો, કે તાલે પોતાને કશી ખબર નથી. છતાં તે પૂર્ણ સાવધાન હતું. ૧૯૧૬ ના ઉન્ડાળામાં પ્રેસિડન્ટ વિડ્સને એ ટાપુએ ખરીદી લેવાની માગણી કરી. ડેનિશ પ્રધાનમંડળની ઇચ્છા એની સાથે સારો સંબંધ બાળવવાની હતી. ટાપુએ ડેન્માર્કને ઉપયોગી નહોતા, બલકે કંઈ અંશે ભારરૂપ હતા; અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ જે ૫૦ લાખ પૌંડની રકમ આપવાને રાજી હતું, તેનો ઉપયોગ દેશના કેટલાક સુધારા માટે આવશ્યક હતો. છેવટે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે ઘણું ખર્ચ ટાપુએ મેળવી લીધા.

ડેનિશ ચાહુદીઓ ઘણું લાગે જર્મન એજન્ટો હતા. ન્યોર્થ બ્રેન્ડીસ, કે જે એક સાક્ષર તરીકે આખા યુરપમાં નામાંકિત હતો, તેનું વલણ દુરમન તરફ હતું. આટલા માટે કલેમેંટો અને બીજા આગેવાન ફ્રેન્ચેએ તેનો ટ્રાહી તરીકે તિરસ્કાર કરેલો. બ્રેન્ડીસનો ભાષા નાણાંખાતાનો પ્રધાન હતો, અને બ્રેન્ડીસનું પોતાનું તરુણ દેશમાં ઘણું વજન હતું.

૧૯૧૭ ના મેની મધ્ય સુધીમાં ડેન્માર્કના ઉદ્યોગો ટોલસાની વર્ગીને લીધે સૂઈ ગયા હતા. ઝંસ અને વીજળીનાં કારખાનાંઓએ જલ્લાવેલું, કે જો શ્રેષ્ઠ બ્રિટન સાથેનો વેપાર જલદી શરૂ નહીં થાય, તો કારખાનાં બંધ કરવાં પડશે. પેટ્રોલનો સંચય ખૂટી ગયો હતો, અને પ્રકાશને માટે મીથુબનીઓનો પણ થોડો જ જલ્લો ગણી રહ્યો હતો.

સ્વિત્ઝર્લેંડને પણ ઘણું અંશે જર્મનોએ મેળવી લીધું હતું. ફ્રેન્ચ-સ્વિસોના કરતાં જર્મન-સ્વિસો ત્રણગણા હતા, અને તેમના લશ્કરનો ઉપરી જનરલ વિલ એક જર્મન-સ્વિસ હતો. બર્ન અને ત્સુરિકના મોટા વેપારીઓ જર્મન વેપારીઓની સાથે સંબંધમાં હતા; અને સોશયલિસ્ટ પક્ષ પણ જર્મનોની સાથે ભડાયેલો હતો.

સ્વિત્ઝર્લેંડમાં દયાનું ઉમદા અને નિષ્પક્ષપાત કામ કરનારા બધા ફ્રેન્ચ-સ્વિસ હતા. ઘણા ખરા સ્વિસ એન્જિનિયરિંગ કામનો જર્મનીમાંથી આવતાં કોલસો, લોહ અને ગજવેલ ઉપર આધાર હતો. તેમનો ઇડિયાળ બનાવવાનો ઉદ્યોગ એવા પ્રકારનો હતો, કે તેને ગોળીઓ બનાવવાના કામમાં ફેરવી શકાય.

જર્મનીનો ઉદ્દેશ એ હતો, કે સ્વિત્ઝર્લેંડના સુખ્ય ઉદ્યોગોને હાફગોળાના ઉત્પન્નમાં મદદગાર બનાવી દેવા; એટલે તેમણે એ દેશની સાથે નાણાં અને વેપારનો સંબંધ ઘણો વધારી દીધેલો.

સ્વિત્ઝર્લેંડમાં એક લશ્કરી વર્ગ પણ હતો, કે જે પ્રશિયન લશ્કરી વર્ગને મળતો હોવાની સાથે તેના કરતાં વધારે સુધરેલો હતો. તેના હેપ્સબર્ગ કુટુંબમાંથી તેણે ઑસ્ટ્રિયાને એક શહેનશાહ આપ્યો હતો, અને ઘણાં નહાનાં રાજ્યોને તેણે ભૂત કાલમાં રાજ્યો પૂરા પાડ્યા હતા.

સ્વિત્ઝર્લેન્ડનું પ્રજાસાચન આદ્યસના આ લઠવેયા ગૃહયોગ્યે ઘડેલું હતું. તેમની સ્વતંત્રતા ઓછી કરે એવા કોઇ શંકેનશાક કે રાજને તેઓ ધમ્મતા નહોતા; અને તેઓ પોતાના ખેડુતો તથા ગામડિયાને એવી કુશળતાથી કેળવતા, કે જે કોઇ રાજ કે પોપને જરૂર પડતી, તે સ્વિસ ભાડુતી લશ્કરોને ઉપયોગ કરતા. ઘણાં શતકો સુધી લડાઇ એજ સ્વિસ લોકોનો ઉદ્યોગ હતો.

૧૬૧૭ માં સ્વિસ લોકોને યોરાકની તગી લોગવવી પડેલી, કારણકે તેમણે જર્મનીને અતિશય માલ વેચી નાંખ્યો હતો. હજારો પશુઓ હુશનનાં લશ્કરોને યોરાક પૂરો પાડવા સાડ મોકલાઇ ગયાં હતાં, એટલે સ્વિત્ઝર્લેન્ડ, કે જે દૂધનો સુલક ગણાય છે, તેને પોતાનાં શહેરોમાં દૂધની તગી પડેલી. ૧૬૧૭ ના મે માસમાં વેસ્ટફલિયામાંથી કોલરો મળે તે માટે બીબાં ૬૦,૦૦૦ પશુઓ જર્મનીને આપવાનાં હતાં. પણ સ્વિસ લોકો આ માગણીની તો સામે થયેલા.

સ્પેન આ બધાં તોફાનોમાં અલગ રહેલું. સ્પેનિઅર્ડોમાં પોતાની અંદર પુષ્કળ મતભેદ હતો. અમીરો કેઝરને માન આપતા, કારણકે પોતાના સોશલિસ્ટ વર્ગની તેમને ધારતી હતી. તેઓ પશ્ચિમનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યોનો પરાક્રમ આદરતા હતા, કે જેથી સ્પેનમાં તેમની પોતાની સત્તા ઝમાનાઓ સુધી બારી રહે.

અમીરોની આવી વૃત્તિ છતાં ભેદ તેમને મજબૂત મદદ ન મળી હોત, તો સ્પેન પણ ખીચે ખીચે ઇટલીની માફક મિત્ર રાજ્યોની સાથે ભેડાત. પણ દેશમાં ૮૦,૦૦૦ જર્મનો હતા. આમાંના કેટલાક ફ્રાન્સથી નહાસી આવ્યા હતા, કેટલાક નઝરેકેડ રાખેલાં વહુણોના ખલાસીઓ હતા, અને ચોરા ભાગ કામરૂનના જર્મન સિપાઇઓનો હતો. આ લોકોએ આફ્રિકાના સ્પેનિશ સુલકમાં આશ્રય લીધો હતો, અને તેમને સ્પેન લાવવામાં આવ્યા હતા.

આમાંના કેટલાક ઉત્તર સ્પેનનાં ઉંચાળી શહેરોમાં જઈને ત્યાં રાજ્યવિપ્લવનો ઉપદેશ આપતા હતા, હલતાળો પગાવવાની ગોઠવણ કરતા હતા, અને ફ્રાન્સ તથા ગ્રેટ બ્રિટનને મોકલાતો માલ અટકાવવાની કોશિશ ચલાવતા હતા. બીબાઓ બંદરોમાં જઈને રહ્યા હતા, અને ત્યાં બિગારો કરતા હતા. સ્પેનિશ મોટાં શહેરોમાંના જર્મન નાણાવડીઓ તેમને પૈસાની મદદ આપતા હતા. તેમણે ઘણાં વર્તમાનપત્રો ખરીદી લીધેલાં, અને પુષ્કળ ગોટી અફવાઓ ચલાવેલી. જર્મનોને માત્ર રાજ આદર્શોનો બીક હતી, અને એ દેશભક્ત રાજતું ખૂત કેમ ન થયું, એજ આશ્ચર્યકારક છે.

લડાઈના તાર.

—10:—

સામાન્ય સ્થિતિ.

ફ્રાન્સમાં પ્રધાનમંડળને રાજીનામું આપતું પડ્યું છે, અને નવું પ્રધાનમંડળ સુરકેલીથી રચાયું છે. બુએનોસ એર્સમાંથી જર્મન એલચીને રજા આપવાતું હતું છે. અધિવાની સુરકેલીઓમાં કોર્નિલોક્ષના બળવાથી વધારો થયેલ છે. જર્મનો માસમની પ્રતિકૂલતાને લીધે પિતૃગ્રેહ સુધી પહોંચશે કે કેમ, તે માટે શંકા બતાવવામાં આવે છે. પશ્ચિમ મોખરા ઉપર ઝટુ વિરુદ્ધ હોવાથી

હાલ જાતું થઇ શકે તેમ નથી. પણ થોડા વખતમાં મિત્ર રાજ્યોની બાબતમાં દેવ પોતાનો દાખ દેખાડશે, એવી આશા રાખવામાં આવે છે.

મિ. લોર્ડ જ્યોર્જનું સંબોધન.

લંડન, ૭ મી સપ્ટેમ્બર.

આજે બર્કનહેડમાં બોલતાં મિ. લોર્ડ જ્યોર્જે કહ્યું છે, કે “મિત્ર રાજ્યોના પક્ષનો અને હુનિયાની સ્વતંત્રતાનો આપણા દરિયાઇ પ્રાધાન્ય ઉપર આધાર છે, અને મને ખાતરી છે, કે એ પ્રાધાન્ય ટકી રહેશે. * * * અધિયા તરફના તાજા સમાચાર ચિંતાજનક છે, પણ એટલું તો મને હમેશાં લાગ્યા કર્યું છે, કે જ્યારે ઉપલબ્ધ થશે, ત્યારે ફતેહમાં વિશ્વાસ થશે. * * * અધિયન આગેવાનો બધા બહાદુર અને દેશલક્ષ્મી માણસો છે. દુરમનો રિગા આગળ જે પ્રયાસ કરી રહ્યા છે, તેથી રાજ્યવિશ્લેષ લેખકમાં છે, એમ તેઓ સમજે છે; અને તેટલા માટે બચાવની ખાતર બનતું બધું કરવાને તેઓ તૈયાર નહીં. * * * હું માનું છું, કે અધિયા હજી પણ પ્રબલ થશે, અને વિગ્રહના અંત પહેલાં હુનિયાને પ્રશિયન આપણીમાંથી મુક્ત કરવામાં મોટો ભાગ લેશે.”

અધિયામાં સંકટ.

પિત્તરેડ, ૮ મી સપ્ટેમ્બર.

જર્મન ચડાઈ રિગાથી આગળ વધે એવા સંભવને લીધે અધિયન સ્ટેટ બેંકને તથા તોપખાનાની છાવણીને નિજની નોવગોરોડ ફેરવવામાં આવે છે.

સ્વીડિશ બેંકમાંની.

વોર્સિંગન, ૯ મી સપ્ટેમ્બર.

મિ. લેન્સિંગ જણાવે છે, કે સ્ટેટખાતાએ કેટલાક તાર પકડ્યા છે, કે જે બુએનોસ એર્સ ખાતેના જર્મન એલચીએ બર્લિનની પરદેશખાતાની એક્સિસ તરફ લખ્યા હતા, અને જે સ્વીડિશ એલચીએ પોતાના તાર વરીકે સ્ટોકહોમ સ્વાના કર્યા હતા. સ્વીડન જર્મનીની તાર એક્સિસ તરીકે કામ કરે છે, એ જાહેર થતાં સર્વત્ર તેને દોષ દેવામાં આવે છે.

અધિયામાં હુસાંપ અને ફાટફટ.

પિત્તરેડ, ૯ મી સપ્ટેમ્બર.

મિ. ફેરેન્ડી એક જાહેરનામામાં જણાવે છે, કે જનરલ કોર્નિલોફે એવી માગણી કરી હતી, કે સેનાધિપતિને તમામ સિવિલ અને મિલિટરી સત્તા સોંપી દેવી, અને તે એક નવી સરકાર રચશે. મિ. ફેરેન્ડી જનરલ કોર્નિલોફનો હુકમ માનવાની ના પાડે છે, અને સેનાધિપતિને અધિકાર જનરલ કેલેબ્રોએન્ડ્રીને આપવામાં આવશે. પિત્તરેડના શહેર અને પ્રાંતમાં માર્શલ લૉ સ્થપાવાની જાહેરાત થઇ છે.

મિ. ફેરેન્ડીએ આખા અધિયામાં તમામ સિવિલ અને મિલિટરી અધિકારીઓને સંદેશો મોકલ્યો છે, કે જનરલ કોર્નિલોફે પિત્તરેડને ફસાવેલ છે, જનરલ લુકોમ્બરી પણ દ્રોહી છે,

કારણકે જનરલ કૉર્નિલોફને અધિકાર લેવાને કામચલાઉ સરકારે કરેલો હુકમ તેણે માન્યો નથી. જનરલ કૉર્નિલોફને તેના દગાને માટે સજા કરવામાં આવશે.

પિતુગ્રેડ, ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર.

મિ. કેરેન્સ્કીને યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવાની અનુકૂલતા થાય, તેટલા માટે પ્રધાનમંડળે રાજીનામાં આપેલ છે. મિ. કેરેન્સ્કીએ જનરલ એલેક્સિસેફને ફરી સેનાધિપતિ થવાનું કહેલું; પણ તેણે તા પાડી છે. જનરલ કૉર્નિલોફને કેદ કરવાનો હુકમ નીકળ્યો છે, કૉર્નિલોફને સદેશો લાવનાર લોકોને અને બીજા ૮૦ માણસોને સરકારે કેદ કરેલ છે. કર્મકારો અને સિપાઈઓના પ્રતિનિધિઓની કાઉન્સિલે કેરેન્સ્કીને 'ટેકો આપવાનું' વગર સરતે કબુલ કરેલ છે.

લંડન, ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર.

એક અધિયન વાયરલેસ સંદેશા પરથી જણાય છે, કે ઉપલા અમલદારો સર્વત્ર સરકારને ટેકો આપે છે. જનરલ રેનકિન છાવણીના સ્ટાફ સહિત કેદ થયેલ છે. જનરલ અર્ડેલી પણ તેના સ્ટાફના કેટલાક માણસો સાથે કેદ થયેલ છે.

જનરલ કૉર્નિલોફની હીલચાલ અડપથી નરમ પડતી જાય છે. નૈઋત્ય સિવાયના બધા મોખરા ઉપરના કમાન્ડરોએ સરકાર તરફ વફાદારી અહિર કરેલ છે.

કૉર્નિલોફની સામે કાયદેસર પગલાં શરૂ થયેલ છે.

લંડન, ૧૩ મી સપ્ટેમ્બર.

મિ. કેરેન્સ્કી જણાવે છે, કે “કામચલાઉ સરકારના નિર્ણયને અનુસરીને સેનાધિપતિની ઓફિસ મને સોંપવામાં આવેલ છે. માત્ર સેનાધિપતિ અને ઘોડાએક સેનાપતિઓએ બળથી જગાડવાને જે અછલ વગરનો ચલ કરેલો, તે પૂરેપૂરો નિષ્ફળ થયેલ છે. બળવાખોરો લશ્કરી અઘાલતને સુપ્રત કરવામાં આવશે.”

મિ. કેરેન્સ્કી કામચલાઉ સેનાધિપતિ રહે, તેની સાથે મિ. એલેક્સિસેફ જનરલ સ્ટાફના વડા તરીકે કામ કરશે.

જનરલ કલેમ્બોન્સ્કી, કે જે હુમણાંજ જનરલ કૉર્નિલોફ પછી સેનાધિપતિ નિભાવેો હતો, તેને ખરતર્ફ કરવામાં આવેલ છે.

પિતુગ્રેડથી એક પાછળના તારમાં જણાવવામાં આવે છે, કે જનરલ કૉર્નિલોફે અશુક સરતે શરણે થવાનું કબુલ કર્યું છે, પણ સરકાર કશી સરતો સ્વીકારવાની ના પાડે છે.

મહેનત ખાતાના પ્રધાન મિ. રોકોબેલેફે કહ્યું છે, કે જનરલ કૉર્નિલોફને પ્રચલ પડી ભાંગ્યો છે, અને તેની છાવણી શરણે થયેલ છે.

જનરલ રસકી ઉત્તરના મોખરા ઉપર અને જનરલ ડ્રેગોમિરોફ નૈઋત્ય મોખરા ઉપર કમાન્ડન્ટ નિભાવેલ છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

[પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૭.

[અંક ૪૩.]

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેરૂંચાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૧૭.

બગદાદ ઉપર ફતેહુલ્લ્હ અગાધ.

ફત-અલ-અમારાના હિંદી-બ્રિટિશ યોદ્ધાઓને ૧૯૧૬ ના એપ્રિલની ૨૯ મી તારીખે દુરમનને તાબે થવું પડ્યું, તેનાં ગંભીર પરિણામો આવેલાં. એશિયા અને આફ્રિકા બંનેની અંદર બ્રિટિશ પ્રતિષ્ઠામાં તેથી ઘટાડો થયેલો. ઇજિપ્તમાં સનૂસી અને તુર્કી હુમલા હુલાવવામાં આવ્યા, તેથી ડાર્ફનલ્ડ અને મેસોપોટેમિયાની નિબ્ધતાની અસર કંઈક ઓછી થયેલી. તોપણ બ્રિટિશ શહેન-શાહતનાં લશ્કરોની સામે સૌથી પ્રબળ મુસલમાન સત્તાએ મેળવેલી ફતેહોનાં રાજકીય પરિણામો એવાં આવેલાં, કે જે પ્રત્યક્ષ લડાયક લાભ કરતાં ઘણાં વધારે હતાં.

આબિસ્સીનિયાના જંગલી ક્રિશ્ચિયન રાજ્યના તરુણ શહેનશાહની આસપાસના કેટલાક આદમીઓ ઉપર તુર્કોની ફતેહથી એટલી અસર થયેલી, કે તેમણે સુદાન ઉપર હુમલો કરવા માટે તુર્કો તથા ટ્યૂટનેની સાથે મળી જવાનો યત્ન કરેલો. ઇરાનમાં બળવાખોરો તથા દેશી અને યુરોપીઅન ભાડુતી સિપાઇઓને એવું લાગેલું, કે બ્રિટિશોની સત્તા તૂટી ગઈ છે, અને જર્મનો એક મોટું તુર્કી લશ્કર લઇને ઇરાનમાં ફરી વળશે, ત્યાંનાં ઋષિયન તથા બ્રિટિશ લશ્કરને કચરી નાંખશે, તથા હિંદ ઉપર અડાઇ કરશે. અને આમ ધારીને તેઓ તોફાન કરવા લાગેલા. બંધી દિશાઓમાં બેચેનીની નિયામીઓ દેખાતી હતી, અને ઘણા દેશી આગેવાનોને બ્રિટિશ શહેન-શાહતના બળમાં જે વિશ્વાસ હતો, તેની અનેક રાજકીય તથા ધાર્મિક પ્રપંચોથી કસોટી થયેલી.

સારે નસીબે એશિયા અને ઉત્તર-પૂર્વ આફ્રિકામાં બ્રિટિશોએ જે પ્રતિષ્ઠા બેસાડી હતી, તે થોડા વખતની હારથી અને કાવતરાથી ડગેલી નહીં. સુદાન, દક્ષિણ આફ્રિકા, અને ફ્લાન્ડર્સમાં બ્રિટિશોએ દૃઢતાની છાપ બેસાડી હતી. આબિસ્સીનિયા, ઇરાન, અફઘાનિસ્તાન, તથા અરબસ્તાનમાં વફાદાર રાજ્યકર્તાઓને લાગેલું, કે જે પ્રબળે ઝોર્ડનનું વેર લીધું હતું, તે જનરલ ટાઉનશેન્ડનું પણ વેર લીધા વગર રહેશે નહીં.

તુર્કો પોતે ફતેહથી કુલાયા હતા, પણ તેઓ ફત-અલ-અમારાના યોદ્ધાઓને છોડવી ન શકનાર હિંદી અને બ્રિટિશ લશ્કરની પાછળ પડેલા નહીં. સર પર્સી લેકની સરદારી નીચેના લશ્કરને તોડવાનો તેમને ચારો પ્રસંગ મળ્યો હતો; પણ અડાઇ કરવાને ગઢલે તેમણે ગચાવની તૈયારીઓ કરી. ૧૯૧૬ ના મેની ૧૯ મી તારીખે, ટાઇગ્રિસના જમણા કિનારા ઉપર અસ સિન

પાસે તેમનાં ચાણાં હતાં, ત્યાંથી તેઓ દૂરી ગયા. અને જીજ્ઞાસુ દિવસની સાંજ સુધીમાં છેક હાથ નહીં સુધીનો ટાઇયિસનો જમણો કિનારો તેમણે ઘણું ભાગે ખાલી કર્યો.

પરિણામે ચઢાઈ કરવાનો બોલો બ્રિટિશ લશ્કર ઉપર આવી પડ્યો. સ્વાભાવિક રીતે, કશા હુમલાનો પ્રયત્ન થયો નહીં. લશ્કર અવિશય થોકડું હતું, સાધનો પશુ ઘણાં એવાં હતાં, અને ટાઇયિસ તથા હાઇના ખૂણામાંનો પૂરથી ભીંજાયેલો કચ્છપ્રદેશ એવો ભેજમવાળો હતો, કે કંઈ પણ ઝમીન હાથમાં પડે, તેને ટકાવી રાખવાનું અશક્ય જેવું હતું.

કેાઈ પણ પક્ષ કશી હીલચાલ કરવાની સ્થિતિમાં નહોતો. તુર્કોની હિંમત નહોતી, અને બ્રિટિશોની શક્તિ નહોતી. પણ દુરમનો કંઈ નકામા બેઝી રહેલા નહીં. જ્યારે તેમને માલુમ પડ્યું, કે બ્રિટિશો બગદાદની દિશામાં તરત કશું કરી શકે તેમ નથી, અને જ્યારે સન્ના-ઈ-યાતથી કૂત-અલ-અમારા સુધીના બધા તુર્કો અચાવોને ઘણા સુધારવામાં આવ્યા, ત્યારે એક મોટા તુર્કો લશ્કરે જનરલ બેરેટ્ટોની સરદારી નીચેના ઋષિયન લશ્કરની સામે ધસારો કર્યો, કે જે કરિંદ સુધી પહોંચ્યું હતું.

કરિંદ પહાડોની ગાળીમાં બગદાદથી માત્ર ૧૫૦ માઇલ દૂર આવેલું છે, અને બગદાદથી તેહિરાન સુધીના જૂના વેપાર અને જીવનના માર્ગમાં છે. ઋષિયા અને બ્રિટન વચ્ચે શરૂઆતમાં એવી ગોઠવણ થઈ હતી, કે જનરલ ટાઉનસેન્ટ બગદાદ ઉપર પૂર્વથી હુમલો કરે, તેજ વખતે જનરલ બેરેટ્ટોએ ઉત્તરમાંથી ધસારો કરવો. બ્રિટિશ હીલચાલ ભાંગી પડી, ત્યારે કરિંદનું ઋષિયન લશ્કર એટલું નબળું પડી ગયું, કે તેની ઉપર આવેલા મોટા લશ્કરની સામે ટકવાની તેનામાં શક્તિ રહી નહીં. તેટલા માટે ઋષિયનો કરિંદથી કરમાનશાહ સુધી હડી ગયા. ત્યાં પણ તેમના પર ફરી હુમલો થયો, એટલે તેમને કરમાનશાહ છોડીને ફરી હટવું પડ્યું. ધરાનની સરહદથી ૨૫૦ માઇલ દૂર તેઓ આખરે તુર્કો ધસારાને રોકી શક્યા, અને ઉત્તર ધરાનને દુશ્મન ઉજડ કરી શકતા, એ સ્થિતિમાંથી તેનો ઉગારો કર્યો.

દરમિયાન દક્ષિણ ધરાનનો પણ એક અણધારી બ્રિટિશ હીલચાલને લીધે પાપમાલીમાંથી અચાવ થયો હતો. કૂત પડ્યું, તે પહેલાં કેટલાક મહિના ઉપર સર પર્સી સાઇકસ ધરાની અખાવના પ્રવેશ પાસે આવેલા બંદર આખાસ આગળ ઉતર્યો હતો. શરૂઆતની યોજના પ્રમાણે તેનું કર્તવ્ય માત્ર દક્ષિણ ધરાનમાં ફરી બંદોબસ્ત કરીને મેસોપોટોમિયામાંની બ્રિટિશ જીતોને વિસ્તારવાનું હતું. પણ જ્યારે મેસોપોટોમિયામાં નિષ્પ્રજવા મળી, તથા જ્યારે તુર્કો, ટયૂટનો, બળવાજોર ધરાનીઓ, અને તટસ્થ લાડુલીઓ હિંદ ઉપર ચઢાઈ કરવા સારૂ ધરાનને આશ્રયના રૂપમાં બદલી નાંખવાનો પ્રયાસ કરવા લાગ્યા, ત્યારે સર પર્સી સાઇકસનું કાર્ય ઘણા મદત્તરનું થઈ પડ્યું.

આદમી પોતાના કામને પૂરો પડે તેવો હતો. સર પર્સીએ સવાર તરીકે જિંદગી શરૂ કરી હતી, અને શોધક તરીકે તેને વધારે પ્રસંગ મળ્યો હતો. પાંચ વરસ લશ્કરમાં નોકરી કર્યો પછી તે અફઘાનિસ્તાનમાં જતા રણના સ્થાની પાસે આવેલ કરમાન કરીને ધરાની શહેરમાં એક ન્હાની પણ અતુલ જગ્યાએ સ્થિર થયો હતો. આસપાસના ઉજડ અને પહાડી પ્રદેશનું

તે પરિક્રમણ કરી રહ્યો, તે પછી તે વધારે જંગલી અને વધારે દૂર રહેલા મશાદ નામે ધરાની શહેરમાં કેન્સલ-જનરલ નિમાયલો. એ શહેર, જ્યાં ધરાન, અફઘાનિસ્તાન, અને ઋષિયાનાં રણોનો સંગમ થાય છે, ત્યાં પહાડી જૂથોમાં આવેલું છે. વીસ કરતાં વધારે વરસો સર પર્સીએ મુસાફરી અને શોધમાં ગાળ્યાં હતાં, અને તેથી ધરાનના સવાલોમાં સૌથી વધારે માહિતગાર વરીકે તેની ગ્યાતિ થઈ હતી, અને એ દેશના ઇતિહાસકોમાં પણ તે અગ્રેસર હતો.

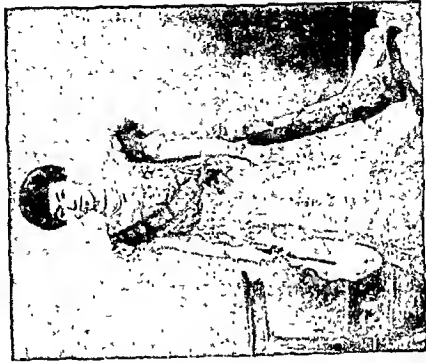
૧૯૧૬ ની શરૂઆતમાં એક ન્હાની ખ્રિટિશ ટુકડીના ઉપરી તરીકે તે ધરાનમાં પાછો આવ્યો હતો. તેનો ધરાદો એવો હતો, કે ધરાનની કેમોને નોકરીમાં દાખલ કરવી, કેળવવી, અને હથિયારબંધ કરવી, કે જેથી તુર્કો, ટ્યૂટનો, લુટારાઓ, અને નૂની લશાયક પોલિસના પ્રપંચી સ્વીડિશ અમલદારોની સામે ધરાનને પોતાને એક બચાવની કિવાલના રૂપમાં ફેરવી શકાય. સામા ઉઠેલા પ્રદેશો, કે જેમાં કેમોને જર્મનોએ હથિયારો આપ્યાં હતાં, તેમાં ૧,૦૦૦ માઇલ કરતાં વધારે કુચ કરીને, કૃત આગળ તાબે થવાથી અને હાર્ડનક્સની નિષ્ફળતાથી જે સ્થિતિ ભોજમલદેલી પછ પડી હતી, તેનો સર પર્સી સાઇકેસે બચાવ કર્યો.

પ્રથમ તો તે કરમાન ગયો, અને તે પહાડી શહેરના વેપારનો બંદર આખ્યાસના દરિયાઇ વેપારની સાથે તેણે સંબંધ કર્યો. પછી મધ્યના પહાડોની વચ્ચે કુચ કરીને તે યજ્ઞ સુધી ગયો, અને ત્યાંથી ઇસ્પહાન પહોંચ્યો. ત્યાંથી તે દક્ષિણ બણી શિરાઝ અને બુશાયર તરફ વળ્યો. એક પછી એક કેમોને તે કુશળતાથી ખ્રિટિશ પક્ષમાં લાવતો ગયો. આખરે સુમારે ૧૧,૦૦૦ જીવાન અને લશાયક ધરાનીઓ તેની મિલિટરી પોલિસમાં દાખલ થયા. નવા સુલકનો એક વિશાળ પ્રદેશ તેણે ખ્રિટિશની અસર નીચે આણ્યો, અને તેનું બસરાની ઉત્તર-પૂર્વમાં આવેલાં કિંમતી ખ્રિટિશ પેટ્રોલિયમ ક્ષેત્રોની સાથે ભેડાણુ કર્યું.

જ્યારે સર પર્સી સાઇકેસની મોટી કુચ પૂરી થઈ, ત્યારે ખ્રિટિશ શહેનશાહવાની સીધી અસર હિંદની બલૂચીસ્તાન સરહદથી દક્ષિણ ધરાનની આરપાર થઈને ટાઇગ્રિસ ઉપર કૃત-અલ-અમારા સુધી પહોંચી, એવું થયું. વિગ્રહ શરૂ થયો, ત્યારે ધરાનમાં ખ્રિટિશ લાગવગ માત્ર બંદર આખ્યાસ સુધી પહોંચતી હતી. પણ હવે ધરાની સુલકનો માત્ર એક ન્હાનો ખૂણા તુર્કોના કળતમાં રહ્યો, અને ઋષિયન તથા ખ્રિટિશ લશ્કરોના સંયુક્ત દબાણુ વડે થોડી વારમાં ત્યાંથી પણ તુર્કોને હાંકી કાઢવામાં આવ્યા.

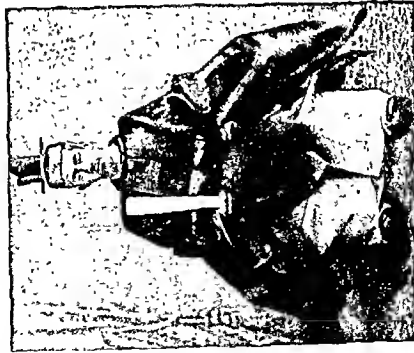
ધરાનની સ્વતંત્રતા પડાવી લેવાનો ગ્રેટ બ્રિટનનો કરો ધરાદો નહોતો. મૂળથીજ ઋષિયન અને ખ્રિટિશ લાગવગના પ્રદેશોની વચ્ચે ઘા ઝીલનાર રાજ્ય તરીકે તેને રાખવામાં આવ્યું હતું. માત્ર ટ્યૂટન અને તુર્કોનાં કાવતરાંથીજ શિરાઝનો પ્રદેશ તોફાની બની ગયો હતો, અને કૃતમાં તુર્કોની ક્તેહ થવાથી આખા દક્ષિણ ધરાનનો કળતે લેવાનું ભોજમમાં આવેલાં ખ્રિટિશ લશ્કરને માટે આવશ્યક થયું હતું. ને જર્મનોએ પહેલેથી કેમોને હથિયારો આપ્યાં ન હોત, અને તુર્કોએ હિંદની સામે ચડાઈમાં મદદ કરવાની ઉરફેરણી કરી ન હોત, તો આ મોટા નવા રક્ષિત પ્રદેશનો ખ્રિટિશ શહેનશાહતમાં ઉમેરો થયો ન હોત.

THE EMPRESS OF JAPAN.

જાપાનની શહેનશાહ બાલુ.

THE EMPEROR OF JAPAN.

જાપાનના શહેનશાહ.

આબિસ્સીનિયામાં બ્રિટિશ અધિકારની સામેની હીલચાલ એસાડી દેવામાં ઓછી મુશ્કેલી પડેલી. તરુણ શહેનશાહની આસપાસના માણસો દાઢગિસ ઉપરની તુર્કી કૃતેદથી એટલા બધા ઉશ્કેરાઈ ગયેલા, કે તેમણે આબિસ્સીનિયાને ક્રિશ્ચિયન રાજ્યને બદલે મુસલમાન ધનાવવાની દરખાસ્ત કરેલી. આ વિલક્ષણ યોજના તેમને જર્મન શહેનશાહના એજંટોએ સૂચવી હતી, કે જે શહેનશાહને વિશ્વ પહેલાં પૂર્વ આફ્રિકામાં પોતાનીજ મુસલમાન વસ્તીની સામે પ્રપંચો કર્યા હતા, અને તેમને વટલાવવા સાડુ હુકમોના ઉછેરને ઉપયોગ કરવા ચતન કર્યો હતો.

પણ ક્રિશ્ચિયન કેમોના સૌથી ભરાવર ઠાકોરા એ દરબારીઓની સામે થયા. તેમણે શહેનશાહના લશ્કરને હરાવ્યું, તેને ગાદી ઉપરથી ઉડાડી મૂક્યો, અને તેને સ્થાને એક ક્રિશ્ચિયનની સ્થાપના કરી. અફઘાનિસ્તાનમાં અમીરે ખુશિયા અને ગ્રેટ બ્રિટન બંનેની સાથેના પોતાના સારા સંબંધ વફાદારીથી ટકાવી રાખ્યો. ડાર્ડનદસથી હકલું પશ્યું, અને ફૂલ આગળ હાર યદ્ય, તોપણ તેણે પ્રપંચીઓની સલાહ માનેલી નહીં.

અફઘાનિસ્તાન આ પ્રમાણે દૃઢ હતું, ધરાન દુશ્મનાવટ અને અરાજકતામાંથી મિત્રતા અને વ્યવસ્થામાં આવતું જતું હતું, અને મક્કાનો શરીફ, નેજરનો ઠાકોર, તથા ખીજ આરબ રાજ્ય-કર્તાઓ તુર્કી તરફ વિશેષ દર્શાવતા હતા, તેથી મેસોપોટેમિયામાંના હિંદી-બ્રિટિશ લશ્કરની સ્થિતિ સુધરવા લાગી. હિંદની અતિશય મોટી માનવશક્તિનો ઉપયોગ જોકે પગારો ઘણા ઓવાને લીધે ઘણા સંકુચિત પ્રમાણમાંજ યદ્ય ચકતો હતો, તોપણ તે ધીમે ધીમે વધતો ગયો. હિંદના લશ્ચકક ધર્મો દાઢગિસ અને મુશ્કેલીસ ઉપરની લડાઈની સ્થિતિ સહી શકે તેવા છે; અને જોકે તેઓ આરબોના જેટલો વાપ સહી શકતા નથી, તોપણ એનેટોલિયાના પહાડી પ્રદેશોમાં વસતા મુસલમાનોના જેટલા સહનશીલ તો છેજ.

શરૂઆતમાં નવા જુવાન હિંદી સિપાઈઓ પોતાના ઘોડા અને ટેવાયલા દેશી બાઈઓના જેવા ગુણો બતાવી શકેલા નહીં. તેમને કેળવણી થોડાજ વખતની મળી હતી, અને લશ્ચકક અનુભવ ધીમે ધીમે મેળવવાનો બાકી હતો. ખીજ તરફ, તેમની સામે એશિયાના સારામાં સારા લડવૈયા હતા.

બાહોશ બ્રિટિશ સેનાપતિઓ, કે જેમણે ધમ્રની આસપાસ જૂના હિંદી લશ્કરનું કામ જોયું હતું, તેઓ નવા સિપાઈઓને કેળવવા સાડુ પૂર્વમાં આવ્યા. સર આલ્ફ્રેડ મન્નો, કે જે ધમ્રમાં એક સેનાપતિ હતો, અને જેણે ગાલ્લીપોલી લીપકલ્પમાંથી ખસી જવાની યોજના અમલમાં આણી હતી, તે કમાન્ડર-ઇન-ચીફ નીભાયો. તેણે હિંદમાં રહીને દાઢગિસ ઉપર કૃતેદ મળે તે માટે બધી વ્યવસ્થા કરી. બધાં બ્રિટિશ લશ્કરોની પ્રવૃત્તિઓની સાથે તેનું કામ ધરાબર જોડાયલું હતું; અને તેના ઉપર શહેનશાહી રટાકના વડા સર લિલિથમ ફૉર્બેસનને અંકુશ હતો.

આ નવી વ્યવસ્થાનું પરિણામ એ આવ્યું, કે કામકાજની વ્યવસ્થા હિંદી-બ્રિટિશ ઠાકોરાઓના અદ્દલ હાથમાંથી દૂર યદ્યને એવા માણસોને સુપ્રત કરાઈ, કે જેમની જાંચી શક્તિ

અતિશય સખત પ્રકારની સંવત લડાઈમાં સિદ્ધ થયેલી હતી. સર રૅનલી મૉડ, કે જે સર પર્સી લોક અને સર જૉન નિકસન પછી મેસોપોટેમિયાના લશ્કરનો કમાન્ડર નિભાવે, તે વિશ્વ સળગી ઉઠ્યો, ત્યારે એક કર્નલ હતો. તે પછી બ્રિગેડિયર તરીકે તેણે નામના મેળવેલી, અને ૧૯૧૫ માં મેજર-જનરલ નિભાવેલો. પશ્ચિમ મોખરા ઉપર જળમી થયા પછી, અને ડિસ્પેચોમાં પાંચ વાર નામ આવ્યા પછી, તેને મેસોપોટેમિયા જવાનું થયેલું.

૧૯૧૬ ના એપ્રિલની ૫ મી તારીખે હેત્રા આગળ તુર્કોના ભેરને તોડનાર એજ હતો, અને છેલ્લી ઘડીએ ફેલાહિયે લાઇનો ઉપર છાપો મારીને તેણે જનરલ ટાઉનશેન્ડને બચાવવા ચલન કર્યો હતો. વળી, સશસ્ત્ર-ચાત આગળ દુશ્મનના મોખરાને લેદવાને તેણે કૌશલ્ય કરી હતી, પણ કેટલાક સિપાઇઓ દિશા ભૂલવાને લીધે એ ચલન પૂરો સફળ થયો નહોતો. કુમકે ગયેલા લશ્કરના બધા સેનાપતિઓમાં સર રૅનલી મૉડ સૌથી વધારે કુશળતા બતાવી હતી, અને અતિશય સંકટની સ્થિતિમાં તે લગભગ ક્ષતેહમંદ થયો હતો.

જનરલ ટાઉનશેન્ડનું વૈર લેવાને અને એશિયા તથા ઉત્તર આફ્રિકામાં બ્રિટિશ શહેનશાહીની પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવવાને ચૂંટાયેલો કમાન્ડર આ પ્રકારનો હતો. ઘણી બાબતોમાં આગલા ઉપરીઓના કરતાં તે વધારે સાધનસંપન્ન હતો. હિંદી-બ્રિટિશ કારભારીઓની દોષપાત્ર બેદરકારી અને દીર્ઘદૃષ્ટિની ખામી અહિં થવાથી ઉશ્કેરાયેલા બ્રિટિશ લોકમતના દબાણને લીધે જે પગલાં ૧૯૧૪ અને ૧૯૧૫ માં લેવાયાં ભેષતાં હતાં, તે આખરે ૧૯૧૬ માં આગ્રહથી લેવાયાં.

(આ મહુરતનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં ભરી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—:૦:—

કૉનિલોફનો બળવો.

પિતૃઐડ, ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર.

જનરલ કૉનિલોફને આધાર આપનાર લશ્કરનો ઉપરી જનરલ ક્રિમોફ અહીં આવી પહોંચેલ છે. તેણે પોતાના લશ્કરને હુથિયાર મૂકી દઇને સરકારને તાણે થવાનો હુકમ આપેલ છે. મિ. કેરેન્સ્કીને તે મળેલ છે. ઘર આવીને તરત તેણે પિસ્તોલ ખાઇ આપઘાત કરેલ છે.

કર્ગકારો અને સિપાઇઓના પ્રતિનિધિઓની કાઉન્સિલે ડૉન નદી પર આવેલા રૅસ્કોફ ગામમાં જનરલ કેલેકાઇન તથા તેના કૉસ્તેકોને કેદ કરેલ છે.

પિતૃઐડ, ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર.

જનરલ કૉનિલોફ અને તેના મુખ્ય મદદનીશો કેદ થયેલ છે.

ન્યૂ યૉર્ક, ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર.

અમેરિકાના એસોશિએટેડ પ્રેસનો પિતૃઐડ ખાતેના ખગરપત્રી જણાવે છે, કે જનરલ કૉનિલોફ કેટલીક પસંદ કરેલી પલટોને ૮ મી તારીખે કબ્જે હતું, કે રિગાના મોખરા ઉપર તેમની મદદની જરૂર છે, ભેકે તેનું ખર્ચ લઘ્ય પિતૃઐડ હતું. એજ રાત્રે જનરલ કૉનિલોફ

પોતાનું પહેલું અહેરનામું તૈયાર કરેલું, જે હજી મળી શકતું નથી. સોલ્ડિયર્સ કોમ્પોઝિટરોએ તે છાપવાની ના પાડેલી, જે પરથી એક અમલદારે તુર્કીમાનોની એક ટુકડીને હુકમ આપેલો, કે કોમ્પોઝિટરો તાબે ન થાય, તો તેમને કાપી નાંખવા. થોડા વખત પછી કોમ્પોઝિટરોને મિ. કેરેન્કીનું અહેરનામું પણ મળેલું, અને તે તેમણે ચુસ્ત રીતે જનરલ કૉર્નિલોફના અહેરનામાની સાથે છાપેલું.

કૉર્નિલોફના અહેરનામામાં નીચેના શબ્દો છે:—“માત્ર સ્વતંત્રતા અને સ્વદેશના સ્નેહને લીધે જે રાજાનામું આપવાનો હુકમ માન્યો નથી. તે કરતાં હું લોકોના એક સાચા પુત્ર તરીકે મરવાનું પસંદ કરું છું. હું મારી પદવીને કદાપિ છોડીશ નહીં, પણ મારી જિંદગીનો પુરીથી લોગ આપીશ.”

નવું ઋષ્ટિયન પ્રધાનમંડળ.

પિતૃશ્રેષ્ઠ, ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર.

નવા પ્રધાનમંડળ માટે એક આખી રાત મસલહત આપ્યા પછી કંઈક ઠીક થયેલો થઈ શક્યો છે, અને રાજકીય સ્થિતિ ભ્રમમતી હતી, તે સુધરી છે. મિ. કેરેન્કી મુખ્ય પ્રધાન રહેશે; જનરલ વરખોન્સ્કી વિગ્રહખાતાનો પ્રધાન થશે; ઍડમિરલ વરહેરોન્સ્કી, દરિયાખાતાનો પ્રધાન; મિ. ટેરેન્કોવેકો, પરદેશ ખાતાનો પ્રધાન; અને મિ. નિકિટિની, ટપાલ તથા તારખાતાનો પ્રધાન. પ્રજાશાસનની આહારાત.

પિતૃશ્રેષ્ઠ, ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર.

સરકારે ઋષ્ટિયાને એક પ્રજાશાસન તરીકે અહેર કરેલ છે. સરકાર એમ પણ જણાવે છે, કે જનરલ કૉર્નિલોફની સામે કંઈ વૈરનાં પગલાં લેવામાં આવશે નહીં, પણ તેને બચાવની તમામ સરલતા કરી આપવામાં આવશે.

અમેરિકાની તૈયારી.

લંડન, ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર.

ચુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં સુમારે ૧૫ લાખ સિપાઇઓ કબાયત લે છે. વિમાનો બનાવવા સાડ ૧૨ કરોડ ૮૦ લાખ, અને વેપારી વહાણો બાંધવા સાડ ૨૨ કરોડ ૭૦ લાખ પૌંડ ખર્ચ કરવાનું હંમેશાં છે. અસાદેજ લડાઇના કામ માટે દર રોજ ૧૬ લાખ પૌંડ ખર્ચાય છે.

સિપાઇઓ અને સુખોમલિનોફ.

પિતૃશ્રેષ્ઠ, ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર.

સેના અને નૌકાનું કલણ, કે ન્યાં જનરલ સુખોમલિનોફની તપાસ ચાલે છે, ત્યાં ૩૦૦ સિપાઇઓ અને ખતાત્રીઓએ જઇને માગણી કરી, કે “તપાસમાં બહુ વાર લાગે છે, માટે જનરલ સુખોમલિનોફને તથા તેની ઓરતને અમને સોંપી દો, કે જેથી અમે તેમનો તરત નિકાલ કરીએ.” માગણીની ના પાડવામાં આવી. સિપાઇઓ જોડ્યા, કે “અમે ત્રણ દિવસમાં પાછા આવશું, અને ત્યારે જ તપાસ પૂરી નહીં થઈ હોય, તો તે પૂરી કરશું. દરમિયાન જનરલ સુખોમલિનોફને સાધારણ કેદીનો ખોરાકજ આપવાની અમારી માગણી છે.” આ માગણીનો સ્વીકાર થયેલ છે.

જનરલ રમડસના ઉદ્ગાર.

પારિસ, ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર.

એક ફ્રેંચ વર્તમાનપત્રીની સાથે વાતચિત કરતાં જનરલ રમડસે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—
 “જર્મની કશા સુધારાની આશા રાખી શકે તેમ નથી. એથી ઉલટું, એક પછી એક પ્રજા તેની વિરુદ્ધ એકઠી થતી જાય છે, તેથી તેની વધતી જતી ધારતીની શું કોઈ શંકા કરી શકે? તેના ખોરાકનો સવાલ દર રોજ વધારે મુશ્કેલ થતો જાય છે, તેનું આર્થિક ભવિષ્ય સંકટમાં છે, અને તેનું નામ વધારે વધારે ધિક્કારાતું જાય છે. સંશ્લેષમાં, તે શૂંગળાઈ મરણના ભોખમમાં છે. * * * જર્મની સુલેહને માટે તલસે છે. તેના બધા લોકોને લાગે છે, કે તેમની સ્થિતિ ભયભરેલી છે. * * * આજેજ આપણે જીત્યા છીએ, અને જર્મની તે સારી રીતે સમજે છે.”

બ્રિટિશ ધસારો.

લંડન, ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર.

આજે સવારે આપણે ધમની પૂર્વમાં એક વિશાળ મોખરા ઉપર હુમલો કરેલ છે, અને સંતોષકારક રીતે આગળ વધ્યા છીએ. મહારવનાં સ્થાનકો કબજે થયેલ છે.

કાર્નિલોફની તપાસ.

પિટ્ઝેડ, ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર.

એમ જણાવવામાં આવે છે, કે એક કોર્ટ માર્શલ અને જુરી સાથે મળીને જનરલ કાર્નિલોફની તપાસ ચલાવશે. કર્મકારો અને સિપાઈઓના પ્રતિનિધિઓની કાઉન્સિલની સૂચનાથી તપાસ પિટ્ઝેડમાં નહીં, પણ મોખરા ઉપર ચલાવવામાં આવશે.

સાબમરીનો ઉપાય.

લંડન, ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર.

એમ સત્તાવાર રીતે જાહેર કરવામાં આવે છે, કે સળમરીનોની વિરુદ્ધનાં પગલાં સફળ થતાં જાય છે, અને હાનિઓ ઓછી થવાનો સંભવ છે. વઢાણો બોળાયા કરશે, પણ સાબમરીનોની હાર થઈ છે. એક અમલદાર કહે છે, કે “જો અમે જે જાણીએ છીએ તે પ્રજા જાણે, તો તેમને લેશ પણ ચિંતા થાય નહીં.” ધુમાડાનાં એવાં વાદળાં વઢાણોને વીંટી લે છે, કે તેથી વઢાણો દેખી શકાતાં નથી. યુનાઈટેડ રેટ્સના નૌકાખાતાએ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં ધુમાડાની પેટીઓ બનાવવાનો હુકમ કર્યો છે, અને એવી પેટી દરેક વઢાણ ઉપર રહે, એમ ફરમાવ્યું છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે જાપાનનાં નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહબાનુનો એક સુંદર સંયુક્ત ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૭ ઑક્ટોબર, ૧૯૧૭.

[અંક ૪૪.]

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેચ્યાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨ જી ઑક્ટોબર, ૧૯૧૭.

બગદાદ ઉપર ફતેહુમંદ ચમણ.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

"Behold, happy is the man whom God correcteth; therefore despise not thou the chastening of the Almighty :

"For He maketh sore, and bindeth up; He woundeth, and His hands make whole.

Job, 6 : 17, 18.

"જો, જેને ઈશ્વર સજા કરે છે તે માણસ સુખી છે; તેટલા માટે સર્વશક્તિમાનની શિક્ષાની અવગણના ન કરતો :

"કારણકે તે દુખાડે છે, અને બાંધી દે છે; તે જખમ કરે છે, અને તેના હાથ સાજા કરે છે."

અથવા, ૬ : ૧૭, ૧૮.

નદી ઉપર ચાલે એવી આગબોટોનો એક મોટો કાફલો એકઠો કરવામાં આવ્યો. દારૂ-ગોળાનો સંગ્રહ પણ જોઈએ તે જાતનો અને મોટા પ્રમાણમાં સંચિત થયો. ઇસ્પતાલની રૂઝવડ ૧૯૧૬ ના જન્યુઆરીમાં ૪,૭૦૦ ખાટલાની હતી, તે ૧૯૧૬ ના ઑગસ્ટમાં ૧૮,૦૦૦ ખાટલાની થઈ. દર્દી અટકાવવામાં કબેલ તથા જંતુવિદ્યામાં કુશળ ડાક્ટરોને ઉત્તેજન મળવા માંડ્યું, અને તેમની સંખ્યા ઘણી વધારવામાં આવી. દવાઓ અને વૈકસીના મેળવવામાં આવ્યાં, અને ફેલેરા ફાટી નીકળ્યો હતો, તે અટક્યો.

જૂનાં વિમાનોને બદલે નવાં વિમાનો દાખલ થયાં. તુર્કો આફ્રિકાનોપલથી મોટી તોપો લાવ્યા હતા, તેમને પહોંચી વળે એવી નવી તોપો આવી. મોટર લારીઓના કાફલાઓ અને સ્થિત વાહનનાં બીજાં સાધનો પ્રાપ્ત થયાં. બરફનાં કારખાનાં ઉભાં થયાં, લીલો ખોરાક પુષ્કળ પ્રમાણમાં ઉગારવામાં આવ્યો, અને માંખી વગેરે જંતુઓના ઉપદ્રવની સામે પગલાં લેવાયાં.

જે રેલવેની હિંદી-બ્રિટિશ કારભારીઓએ લાંબા વખત સુધી ના પાડી હતી, તે શરૂ થઈ. જે પ્રમાણે લૉર્ડ કિચનરે ખારટૂમ તરફ રેલવે નાંખીને ઝૉર્ડનનું વૈર લીધું હતું, તે પ્રમાણે સર રટનલી ઝૉડના એન્ટનિયરોએ ટાઉનશેન્ડનું વૈર લેવાને બગદાદ તરફ રેલવે બાંધી. અસાધારણ બડપથી લાઇન તૈયાર થઈ.

પણ રેલવે બંધાઈ, તે પહેલાં નદીનાં મોટાં પૂરને પાછાં વાળવાનો બહોળાત કરવાની જરૂર હતી. તેટલા માટે માજિલથી શાર્પના સુધી એક મોટો બંધ ઉભો કરવામાં આવ્યો. એ મોટો બંધમાંથી એક બીજી દિવાલ પાણી અટકાવવા સારૂ બસરા સુધી બંધાઈ. કુલ ૨૦ માઈલના મોખરા ઉપર એ બંધી વ્યવસ્થા થઈ.

બંદર ઉપર અને ઉપલાં શહેરોમાં મોટાં જલાશયો તૈયાર થયાં. લંડનની સાથે ત્રીધા વાયરલેસ વ્યવહાર સ્થાપિત થયો, અને બસરા હુનિયાનું એક મોટું બંદર બની ગયું. સિંદખાદ અલાસીના વખતમાં તેની જે જહોજલાલી હતી, તે કરતાં પણ તેની મહત્તા વધી. ત્યારે તે તેજના, દેશમ, અને મોતીઓના વેપારનું મોટું દાર હતું. તે વખતમાં મેસોપોટેમિયાનો દેશ એટલો રસાળ હતો, અને વસ્તી એટલી બધી હતી, કે બસરાથી બગદાદ સુધી ખેતરોનાં મકાનો લગભગ એકબીજાંનો સ્પર્શ કરતાં.

બલીક હાટત-અલ-રશીદના અમલ પહેલાં હબરો વસતી નદીએ વચ્ચેનું મોટું રણ ગુલાબની માફક ખીલતું આવ્યું હતું. પણ પછી એક પછી એક જીતનાશ્યો આવી, આબાદ થઈ, અદૃશ્ય થયા હતા. પહેલાં ન્યાં ઘઉંના ક્યારાઓ ચળકવા હતા, ત્યાં પાછળથી બટુઓની ઝાડીઓ થવા લાગી હતી. પહેલાં ન્યાં ઘેટાં ચરવાં હતાં, ત્યાં સિંહો ધૂમવા હતા. મહેલો અને મંદિરો, જૂલતી વાડીઓ અને લાખો મકાનો જમીનહોસ્ત થયાં હતાં. હુનિયાના એ પ્રાચીન ફિરહોસના ઉદ્ધા વારસ-ખારબના વખતમાં મોગલોનાં ધાડાં ઉપર ધાડાંએ પાંચમાલી કરી મૂકી હતી, અને તુર્કોએ જંગલી સ્થિતિને પાછી આણી હતી.

આરબોએ જોયું, કે તુર્કોએ ખ્રિસ્તોને હરાવ્યા છે. કેટલાંક વસતી તેમને ખ્રિસ્તિય સત્તાને વિશ્વાસ આવવા લાગ્યો હતો; અને તેઓ જરા એમ માનતા થયા હતા, કે ખ્રિસ્તિયો દ્વારા મેસોપોટેમિયાનો કદાચ ઉદ્ધાર થયો. પણ જ્યારે જનરલ ટાઉનશેન્ડના લશ્કરને ટેરીફોનની મોટી કમાન પાસેથી હસવું પડ્યું, ત્યારે ઘણા આરબોને ખ્રિસ્તિયો ઉપરથી વિશ્વાસ ઉઠી ગયો. તેઓ તુર્કોની સાથે લડ્યા, અને હિંદી-ખ્રિસ્તિય લશ્કરની પાછળ પડવામાં તથા તેને ઘેરી લેવામાં તેમને મદદ આપવા લાગ્યા. પછી જ્યારે બસરાનો દેખાવ ફરવા લાગ્યો, ત્યારે તેમના મન ઉપર કંઈક અસર થઈ ખરી.

નવી વ્યવસ્થાનું કામ જ્યારે અમારા અને બીજાં દૂરનાં નદી ઉપરનાં શહેરોમાં પણ ખેરથી ચાલવા લાગ્યું, ત્યારે તેની વાતો નજદથી મક્કા સુધી આખા અરબસ્તાનમાં ફેલાવા માંડી. એ સમાચાર ઉત્તરમાં બગદાદ, મોસલ, અને એલેક્ષા સુધી, તથા ત્યાંથી કોન્સ્ટાન્ટિનોપલ પણ પહોંચેલા હોવા જોઈએ. પણ તુર્કો અને ટ્યુટનોએ એ વાતોને બહુ વજન આપેલું હોય, એમ જણાતું નથી. તેમણે માનેલું નહીં, કે ખ્રિસ્તિયો જે ઉદ્યોગ કરી રહ્યા હતા, તેથી લગાઈના પ્રવાહ ઉપર કંઈ પણ અસર થઈ શકશે.

તુર્કો લશ્કરી અધિકારીઓએ ફતેહથી કૂલાઈ જઈને ટાઇગિસના મોખરાને વધારે મજબૂત બનાવવાને કરી દરકાર કરી નહીં; અને જેલીસિયાની બંદર ઓસ્ટ્રિયનોને મદદ આપવામાં હબરો

માણસો ખરથી નાંખ્યા. તેમણે સ્વેચ્છાની નહેરની દિશામાં એક બીજા પ્રયત્ન પણ કરેલી, સાલોનિકાની આસપાસ બલ્ગેરિયનોને મદદ કરેલી, આર્મીનિયામાં ઋષિયનોની સામે લડતમાં સારી ટક્કર લીધેલી, અને ધરાન દ્વારા હિંદ ઉપર ચડાઇ કરવાની યોજનાને પણ ધોરેલી નહીં. જર્મનોએ મોડું મોડું એમ જણાવેલું, કે મેસોપોટેમિયામાં પાછળની લડતની યોજના તુર્કી સ્ટાફના પોતાના વિચારો પ્રમાણે હતી; અને તે ઉપર તેમણે વાંન હર ગોલ્ડના અનુગામીનો અભિપ્રાય લીધેલા નહીં. પણ ફ્રાંકનહેન અને હિંડનબર્ગ જાનેએ તુર્કીમાંથી મોટાં લશ્કરો પોતાના સ્વાર્થ માટે લીધેલાં, અને જનરલ ધ્રિસલોફની સરદારી નીચેની દક્ષિણ-પૂર્વની ઋષિય સેનાની સામે તેમને ધકવી નાંખેલાં, એ ભેલાં એમ દેખાય છે, કે જર્મનોએજ તુર્કોને ખોટે રસ્તે ચડાવ્યા હોવા ભેધએ.

હકીકતમાં જર્મનીના જનરલ સ્ટાફેજ ટાઇગ્રિસ ઉપરની સ્થિતિ સમજવામાં ભૂલ કરેલી. એક મજબૂત ઑટોમન લશ્કર ટાઇગ્રિસ ઉપર રહેલું ખરું; પણ ખ્રિષ્ટો જે પ્રયત્ન કરી શકે, તેને પહોંચી વળવાને તે પુરતું નહોતું. ફ્રાંકનહેન, હિંડનબર્ગ, અને હુટેન્હાફ ખ્રિષ્ટિય લશ્ચુને ખરાબર સમજેલા નહીં. સાધારણ ખાંખેતા તેમણે કરેલી, પણ સર વિલિયમ રૉબર્ટસન, સર ચાર્લ્સ મન્રો, અને સર સ્ટેનલી મૉડ અસાધારણ વિક્રમે માટે તૈયારી કરી રહ્યા હતા.

મેસોપોટેમિયાની સેનાએ સાડા સાત મહિના કબજે કરેલા મુલકને વ્યવસ્થિત કરવામાં, વાહનની પદ્ધતિએ ત્વરિત કરવામાં, વધારે માણસો એકઠા કરવામાં, તથા લડતનાં બેઠવર સાધતો યોજવામાં ગાળ્યા. ટાઇગ્રિસ અને હાઇ વચ્ચેની જે ભૂમિ દુરમને ઊંડી દીધી હતી, તેને ધીમે ધીમે મજબૂત કબજે કરવામાં આવ્યો.

તુર્કોની પાસે તે વખતે ટાઇગ્રિસના વાંકા અને વળાંકોમાં સુમારે ત્રીસ માઇલની લાઇને હતી. સત્તા-ધ-યાત આગળ તેમની જાડી અને અટપટી ખાઇઓ પૂરમાં આવેલ સુવાઇયા કચ્છ અને ટાઇગ્રિસની વચ્ચે આવેલી હતી. સામેને કિનારે અસ સિન આગળ મજબૂત બંધાયો હતો.

૧૯૧૬ના ડિસેમ્બરની ૧૩મી તારીખે રાતમાં સર સ્ટેનલી મૉડે દુરમન ઉપર ધસારો શરૂ કર્યો. ધમામ અલી મનસુરથી ઉપડીને સવારો અને પાયદળનું એક લશ્કર રાતે રણમાં કુચ કરવા લાગ્યું; અને હાઇ નદી ત્યાં આગળ ઉતરાય છે, ત્યાં પહોંચ્યું. અતોળ આગળ નદી ઉપર એક હોડીઓનો પૂલ નાંખવામાં આવ્યો. પ્રમાત ધતું હતું, ત્યાં સવારો પણ નદી ઓળંગી ગયા, અને નદીને પશ્ચિમ કિનારે ચાલીને કૂતથી બે માઇલ સુધી પહોંચ્યા. પછી કૂતની પેલી તરફ નવ માઇલ દૂર ઉપલી ટાઇગ્રિસ ઉપર શુભાનને પૂલ છે, તે ઉપર સવારોએ અયાનક ચડાઇ કરી.

નવારે આ પ્રમાણે થોડી વાર દુરમનની ગતિશક્તિ ઓછી થઇ, ત્યારે હાઇ ઉપરનાં હિંદી-ખ્રિષ્ટિય લશ્કરોએ આગળ ધસારો કર્યો, અને કૂતથી ૬ માઇલ સુધીની બધી જમીન છૂતી લીધી. ચડાઇ કરનાર સિપાઇઓ પોતાની નવી છાવણીમાંથી દેખી શકતા હતા, કે શહેરના વતનીઓ પોતાની અગાસીઓ ઉપર ચડીને ભેંચા કરે છે. ખ્રિષ્ટિય તોપવાળાઓને જો હુકમ મળ્યો હોત, તો શહેરનાં બધાં મકાનો પાયમાલ કરી શકાત. પણ શહેર ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યો નહીં. ગોળા માત્ર સત્તા-ધ-યાત ઉપર ફેંકવામાં આવ્યા.

નાતાલ સુધીમાં મેસોપોટેમિયાનું લશ્કર ઉત્સાહમાં આવી ગયું; અને પોતાના ભરની તથા ઉપરીની કુશળતાની તેને ખાતરી થઈ ગઈ. છતાં તુર્કો પણ કંઈ કાચા નહોતા, ૧૯૧૭ ના જાન્યુઆરીની ૯ મી તારીખે ફત્તની ઉત્તરે ટાઇગિસના એક વાંકમાં આવેલી તુર્કી ખાઇએ ઉપર હિંદી અને બ્રિટિશ વિક્રમોએ અચાનક હુમલો કર્યો, અને ફત્તની પૂર્વમાં આવેલી ટેકરીઓનો કબજો કર્યો. તુર્કો ચોરીદારોની સ્થિતિ સંકટની હતી. પછવાટે ટાઇગિસમાં પૂર આવ્યું હતું, અને તેમની પાસે પૂલો નહોતા. વાહનના સાધનમાં માત્ર જૂના વખતની ઘોડી હોડીઓ હતી. બ્રિટિશ તોપોએ તેમને સાંકડા પ્રદેશમાં આણી મૂક્યા; પણ તૂટી જવાને અગર તાબે થવાને બદલે તુર્કોએ કેટલાંક નાળાંઓમાં ધધને સામે હુમલો કર્યો, અને ગયેલી ઘોડી જમીન પાછી મેળવી. હિંદીઓએ સાંઝે પાછો હુમલો કર્યો, અને બધી જમીન ફરી મેળવી લીધી. લડાઇ આખી રાત અને બીજે દિવસે પણ ચાલી. તુર્કો ઘણી બહાદુરીથી લડ્યા, પણ સાંઝ સુધીમાં તેમને નદીકાંડા ઉપર એક સાંકડા ત્રિકોણમાં ભરાઇ જવું પડ્યું. એક બ્રિટિશ સિપાઇએ કહેલું, કે “મને એમ લાગે છે, કે તુર્ક મરી જાય, તે પહેલાં પોતે હાર્યો છે, એમ લાગતો નથી.” નવ દિવસ સુધી એ સ્થળ, કે જે મોહમ્મદ અબુલ હસનના નામથી ઓળખાતું હતું, તેના બચાવ કરનારાઓ નદીના વાંકમાં ટકી રહ્યા. પછી જ્યારે તાબે થશે એવું લાગતું હતું, ત્યારે સુદાંઓને દફનાવી દધને તેઓ અધારામાં ટાઇગિસના ડાબા કિનારા ઉપર હરી ગયા.

પણ બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમોનાં વિક્રમોનું વિગતવાર વર્ણન આપવાનો અમને અવકાશ નથી, એટલે આસપાસની સ્થિતિ આટલે અંશે સ્પષ્ટ કર્યા પછી, હવે અમે માત્ર ઘોડી સુદાની વાતોજ નોંધી શક્યું.

ફેબ્રુઆરીની ૧૭ મીએ બપોર પછી સન્ના-ઇ-ચાતના મયક ઉપર હુમલો શરૂ થયો, અને ૨૨ મી તારીખે એ મયકનો તથા ટાઇગિસ ઉપર આખોની બે લાઇનનો કબજો લેવાયો. તુર્કોએ છ વાર સામા હુમલો કર્યો, અને હજારો માણસોનો લોગ આપ્યો, પણ તેમનું કશું વળું નહીં.

ફેબ્રુઆરીની ૨૪ મી અને ૨૭ મી તારીખ વચ્ચે તુર્કોના ૪,૩૦૦ કેરીઓ પકડાયા; અને કુલ નુકસાન સુમારે ૩૦,૦૦૦ માણસનું થયું. તેમના સારામાં સારા લડવૈયા બપો ગયા, અને ખાંડીના બગદાદ તરફ ન્હાસવા લાગ્યા.

માર્ચના પહેલા અઠવાડિયામાં ઝરિયનોએ ફરી કરમાનશાહ જિતી લીધું. તે વખતે તેઓ બગદાદથી ૧૬૭ માઇલ અને બ્રિટિશો માત્ર ૧૪ માઇલ દૂર હતા.

૧૯૧૭ ના માર્ચની ૧૧ મી તારીખે બગદાદના કિલ્લા ઉપર બ્રિટિશ વાવટો ચડાવવામાં આવ્યો.

જીતનારાઓ શહેરમાં દાખલ થતા હતા, ત્યારે આરઓ, યાહુદીઓ, પરાનીઓ, આર્મીનિયનો, અને ખાલ્દીઓનાં ટોળેટોળાં તેમને ભેગાને એકઠાં થયાં. છોકરાંઓ લશ્કરની આગળ નાચવા લાગ્યાં; સ્ત્રીઓ સારાં કપડાં પહેરીને અગાસીઓ અને ઝરૂખાઓમાંથી તાળીઓ વગાડી આવકાર આપવા લાગી; હર્ષનાદ કરતાં માણસોથી તમામ શેરીઓ ભરાઇ ગઈ. પણ કેટલાક કુર્દો એ વખતેનો

લાશ લઈને શહેરને બીજે છેડે આવેલી બગીચાને લૂટતા હતા, એટલે પોલીસનું કામ કરવાને પલટોનાને તરત તે તરફ મોકલવી પડેલી.

શહેરીઓનો આનંદ ખરેખરો હતો. તેમણે મોગલોના વખતના જેવો જ ખુદશ તુકોના અમલમાં પણ સહન કર્યો હતો.

જ્યારે બગદાદનો કબજો લેવાયો, ત્યારે હિંદી-બ્રિટિશ સવારોએ ટાઈગિસના ડાળા કિનારા ઉપર આગળ ધસવાનું જારી રાખ્યું, અને ૨૪ કલાકમાં તેઓ બગદાદથી ઉપર ત્રીસ માઈલ સુધી પહોંચ્યા.

એપ્રિલની ૨ જુલાઈ તારીખે હિંદી લાન્સરો અને કવિયન કોર્સોકોનો કાઝિલ રોજાત આગળ સંગમ થયો. બે મિત્ર રાજ્યોનાં લશ્કરો એકઠાં થયાં, ત્યારે કૂવ અને બગદાદની છતોની પૂર્ણાહુતિ થઈ, અને ધરાન ઉપર ચડાઈ ન થઈ શકે, એવી સંતત મોખરાની ડિવાલ બની ગઈ.

પણ હજી ધણું કામ કરવાનું બાકી હતું. તુકોની કુમકે નવું લશ્કર આવ્યું હતું, અને એક નવો બાહોશ ઉપરી નિભાયો હતો. એથી પણ વાત ચાલેલી, કે મખ્યાત જર્મન સેનાપતિ મેકેનસન મેસોપોટેમિયામાં આવશે, અને તુકોને મદદ આપશે. કદાચ તેણે પોતાના રડાફના કોઈક સમર્થ માણસને મોકલ્યો હશે, અને અવકાશે પોતે આવવાનું વચન આપ્યું હશે.

૧૯૧૭ના એપ્રિલની આખર સુધીમાં સર રૅનલી મૉક ફેલુલ સુધીની સુફીસનો કબજો રોજની શરૂઆત. સમાર ટર્મિનસ સુધીની ૭૦ માઈલની બગદાદ દેલવે તમામ બ્રિટિશના હાથમાં આવી. તુટી ગયેલા તુર્કી લશ્કરને બગદાદથી દૂર સુમારે એક સો માઈલ સુધી ત્રગડવામાં આવ્યું. આશીન બાબીલોનિયામાં બ્રિટિશ કબજો થયો; અને કર્જાત તપા સમારનાં મુસલમાની ધામ તુરાનિયનો પાસેથી પાછાં પડાવવામાં આવ્યાં. લીલા અજાના ધરાનીઓ કર્જાતને મક્કાના જેવું જ પવિત્ર ધામ ગણે છે.

અરબસ્તાનની મધ્યમાં મક્કાનો શરીફ, કે જે હઝરત મોહમ્મદનો સ્ત્રીધો વંશજ છે, તેણે પોતાના લોકોની સ્વતંત્રતા જાહેર કરી; અને પોતે ફિલાસ્તિનો રાજા હસન બની ગયો. અરબસ્તાનના બીજા સ્વતંત્ર નવાબોની સાથે-તેણે સંપ કર્યો, અને તુકોની સામે વ્યવસ્થિત યવાથી આરણ કોમમાં નવું તેજ દેખાવા લાગ્યું.

લડાઈના તાર.

—:૦:—

સામાન્ય સ્થિતિ.

પશ્ચિમ મોખરા ઉપર બ્રિટિશો અને ફ્રેન્ચોનો ધસારો જારી છે; પણ કવિયન મોખરા ઉપરના સમાચાર બરાબર મળતા નથી. મોહટોલયામાં જર્મનો દૂરી જરૂરી ધસારો કરવા લાગ્યા

છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં જર્મનીનાં ઘણાં કાયદારાં પકડાયાં છે, પણ તેને શરમ લાગતી હોય, એવું દેખાતું નથી. આસ્તિકા દેવનો હાથ દેખાવાની રાહ જોયા કરે છે.

જર્મન ખટપટ.

વૉશિંગ્ટન, ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર.

સ્ટેટ ખાતાએ જર્મનીની એક નવી ખટપટ બહાર પાડી છે. ૧૯૧૭ના જાન્યુઆરીની ૨૨મી તારીખે વૉશિંગ્ટન ખાતેના માલ જર્મન એલચી કાઉન્ટ બર્નસ્ટોફે બર્લિનની પરદેશ ખાતાની એક્સિસ પાસે એવી માગણી કરી હતી, કે કેએસમાં લાગવગ ચલાવવા સારૂં જુદાં જુદાં મંડળોમાં અગાઉની માફક સાઠ હજાર ડોલર સુધી વહેંચવાની જરૂર છે, માટે તેની મંજૂરી આપવી.

નફિયન સ્થિતિ.

પિટ્ઝેક, ૨૧ મી સપ્ટેમ્બર.

જનરલ એલેક્સિએફે જનરલ સ્ટાફના વડાની જગ્યાનું રાજીનામું આપેલ છે, કારણકે જનરલ કોર્નિલોફની સાથે શામિલ હોવાના શકદાર જનરલ સ્ટાફના બધા અમલદારોને બરતફ કરવાની મિ. કેરેન્કીની માગણી સાથે તે સંમત નથી. તે ધારે છે, કે અનુભવી અને કસાયેલા અમલદારોની જગ્યાએ તરત પૂરતી મુરકેલ છે. જનરલ લેરેમિસોફ, કે જે અગાઉ નૈઋત્ય ગોખરા ઉપર કમાન્ડન્ટ હતો, તે એલેક્સિએફની જગ્યાએ આવેલ છે.

ન્યાયખાતાના પ્રધાને પ્રધાનમંડળને ઝાઝર કરેલ છે, કે તપાસ કરતાં જણાય છે, કે કેલ થયેલા અમલદારોમાંના ઘણાખરાએ કાયદારામાં ભાગ લીધો નથી, અને તેમને તરત છોડી મૂકવામાં આવશે.

પિટ્ઝેક, ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર.

વિગ્રહખાતાનો પ્રધાન જનરલ વરખોન્સ્કી છાવણીથી પાછો ફરેલ છે. કર્મકારો અને સિપાઇઓના પ્રતિનિધિઓની કાઉન્સિલ સમક્ષ સેનાની નવી વ્યવસ્થા સંબંધી બેલાતાં તેણે કહ્યું છે, કે “નવી વ્યવસ્થાના બે માર્ગ છે. કોર્નિલોફનો માર્ગ સખ્તાઈ અને લોહી રેડવાનો હતો. ખીલે વરખોન્સ્કીનો માર્ગ છે, અને તે સેનામાં સારા વિચારોનો અને વ્યવસ્થાનો ફેલાવો કરવાનો છે. કોર્નિલોફની પદ્ધતિ ખોટી અને બેબમબરેલી હતી, કારણકે સેના હથિયારબંધ પ્રત્રાની બનેલી છે. મારી પદ્ધતિથી મોરકોમાં સારાં પરિણામ આવ્યાં છે, અને હું તેનો લભામ ગોખરા ઉપર અને પાછળના ભાગમાં પ્રયોગ કરવા ધારૂં છું. એલેક્સિએફ પોતાની જગ્યાએ ટકી શકે તેમ નથી, કારણકે અત્યારની સેનાની માનસિક સ્થિતિ તે સમજતો નથી.”

સખમરીનો રામેની શોધો.

પારિસ, ૨૨ મી સપ્ટેમ્બર.

ફ્રેંચ નૌકાનો એક ઊંચો અમલદાર જણાયે છે, કે સખમરીનોની સામે હુમાડાનાં વાહનો ઉપરાંત ખીજી શોધોનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઉલાહરણ તરીકે, સૂક્ષ્મધાવક યંત્ર, કે જેની મૂળ શોધ ફ્રેંચ નૌકાના ત્રણ લેફ્ટનન્ટોએ કરી હતી, તે હાલ ઘણું સુધારવામાં આવેલ છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૮ મી ઑગસ્ટ, ૧૯૧૭.

પશ્ચિમ મોખરા ઉપર દર રોજની ઝિંદગી.

અત્યારે આખા ઉત્તર ક્લોસમાં બ્રિટિશો ફ્રેન્ચોની સાથે તેમની દર રોજની ઝિંદગીમાં ભેડાઇ ગયા છે. ધારો કે તમે કોઇ બ્રિટિશ શહેર કે ગામડામાં પ્રવેશ કરો છો. જ્યાં આગળ રસ્તા ફંટાતા હશે, ત્યાં આગળ કોઇક કોટડીમાંથી એક હાથમાં વાવટો લઇને તથા ખીન્ને હાથ ભાંચા કરીને એક બ્રિટિશ પોલિસમેન તમને અટકાવશે. એ પોલિસમેન વળી લશ્કરી સિપાઇ હશે. કોટડીમાં તેનો સોબતી કોઇ ફ્રેન્ચ હશે. એ બે માણસોની ફરજ એટલું જોવાની છે, કે કોઇ પણ અનિદ્ય અથવા અભણો આદમી, પછી બ્રિટિશ હો કે ફ્રેન્ચ હો, તે શહેર કે ગામડામાં પેસી શકે નહીં, તેમ તેમાંથી બહાર જઇ શકે નહીં. મોખરા ઉપરની દર રોજની ઝિંદગીની એક વાત એ છે, કે “કાગળો” હાથવગા નેમ્મએ.

પોલીસચોડી પસાર કરી, કે જોવામાં આવશે, કે ઘણાખરા રસ્તામાં અને શેરીઓમાં નવાં નામનાં પાટિયાં લાગી ગયાં છે, અને એ નવાં નામ ઇંગ્લિશ છે. હાઇ સ્ટ્રીટો, અને ચર્ચ સ્ટ્રીટો, અને લવ લેનો પુષ્કળ દેખાય છે. નામ પાડનારાઓએ કંઈ સારાંજ નામ શોધવાની તસ્દી લીધી નથી; કારણકે “ડેમિટ સ્ટ્રીટ” જેવાં નામ પણ અપાયલાં છે.

અતોનાં માપ માઇલોથી થવાને બદલે “કિલોમીટર” થી થવા લાગેલાં જણાય છે. પાહનવાળાઓ તમામ “કિલોમીટર”નીજ વાતો કરે છે, જોકે પાયદળે કલાકે પાંચ કિલોમીટર કુચ કરવાને બદલે ત્રણ માઇલ કુચ કરવાની ભાષા પકડી રાખી છે.

૧૯૧૬ના ડીસેમ્બર સુધીમાં ઘણાખરા ફ્રેન્ચ હુકામદારો બ્રિટિશ સિપાઇઓ સાથેના વ્યવહારમાં ઉપયોગી થાય તેવા બેચાર ઇંગ્લિશ શબ્દો શીખી ગયા હતા; તથા આપણા પણ ઘણાખરા સિપાઇઓએ થોડુંક ફ્રેન્ચ શીખી લીધું હતું. ખાનપાનની જગ્યાઓમાં ફ્રેન્ચ સિવિલિયનો અને બ્રિટિશ સિપાઇઓ એકસા થતા, અને એકબીજાને એટલા ઓળખી ગયા હતા, કે કશી ટીકા આશતી નહીં. શરૂઆતમાં તો ફ્રેન્ચો બ્રિટિશોને જરા કઠોર અને લાગણી વગરના ધારતા હતા; પણ બે વરસના અનુભવ પછી એવો વિકલ્પ અભિપ્રાય ટકી શકેલો નહીં. બેશક કોઇ વાર કન્યા પણ થતા. લુટી લુટી ફોનો વચ્ચે કયા લોકોમાં નથી થતા? પણ તે અપવાદરૂપ હતા. ધને ભાગે ફ્રેન્ચ ગામડિયાઓ અને શહેરીઓએ બ્રિટિશ સિપાઇઓનો સારો સત્કાર કરેલો. ઉદાહરણ

તરીકે, અસુક ફ્રેંચ કુટુંબની સાથે રહેલો એક સિપાઈ, કે જે એક તરણ અંધકર્તા છે, તેણે એક કાગળમાં નીચે અમાણે લખ્યું હતું:—

“અમે દસ દિવસથી લાઈન ઉપરથી પાછા આવ્યા છીએ, અને હાલ અમારા ત્રણ સોળતીઓની સાથે હું એક ફ્રેંચ ઝૂંપડામાં રહું છું. ઝૂંપડામાં એક ભુવેનલ કરીને ખેડુત અને તેની સ્ત્રી, ચારથી દસ વરસ સુધીનાં તેનાં ત્રણ છોકરાંની સાથે, રહે છે. ઉપરાંત, તે સ્ત્રીના એક ઘરડો બાપ પણ સાથે છે, કે જે દિવસનો ઘણોખરો લાગ દેવતા પાસે બેસી રહે છે. પહેલાં અમને સૈન્ય એવું લાગેલું, કે એ લોકોને, અમે રહેવા આવ્યા છીએ, તે પસંદ નથી. * * * પણ છોકરાંએ સંકોચ દૂર કર્યો. સૌથી ન્હાની છોકરી બહુ આનંદી આત્મા છે. માચી ક્યાં રહે છે, તે બહુવા સાડું હું રસોડામાં બાંધને પૂછવા ગયો હતો. બાઈએ થંડી રીતે રસ્તો બતાવ્યો, અને હું બહાર આવ્યો. પણ પેલી ન્હાની છોકરી મારી પાછળ દોડતી આવી, અને બોલી, કે ‘અરે પ્રભુ! તમે બૂલા પડી જશો.’ મેં જરા હસીને તેની સાથે મજાક ઢીધી, અને તેણે જવાબ દીધો, કે ‘મારે તમારી સાથે રસ્તો બતાવવા આવ્યા વગર છૂટકો નથી, અને તો તમે બૂલા પડશો નહીં’. એટલે મેં કહ્યું, કે ‘આલો ત્યારે’; અને તે મારી સાથે ચાલી. એક બે વાર ગયા પછી તેણે મારા સાસું જાણે જોઈને કહ્યું, કે ‘પણ તમારે ગાડીઓ તથા ઓટરોની સંભાળ રાખવી પડશે. તે વખતે જરૂર મારી નાંખશે. તમારે ખરેખર સલામત રહેવું હોય, તો મારો હાથ પકડવો જોઈએ’. અને હું ગામડાનાં વાહનોથી કચરાઈ ન જઈ, તે માટે મારે તે ન્હાની બાલુનો હાથ પણ પકડવો પડ્યો! એ રીતે અમે માચીને ત્યાં પહોંચ્યાં, અને પાછાં ફર્યાં. વળતાં રસ્તામાં છોકરીને બાપ ભેગો થયો. તેણે છોકરીને ઉચ્છ્રી લેવાની ધમ્મણ કરી, પણ તેણે ના પાડી, અને કહ્યું, કે ‘હું બ્રિટિશ સિપાઈની રક્ષા કરું છું’.

* * * એ વાતને આઠ દિવસ વીતી ગયા છે, અને હવે એ ફ્રેંચ લોકો અમારી બહુ સરભરા કરે છે. તેઓ અમને રસોડામાં બેસવાનો આગ્રહ કરે છે, કારણકે તે વધારે ગરમ છે; રાત્રે ગરમાગરમ દૂધ અને કોઈ વાર ઈંડાં પણ આપે છે; અને જો અમે પેસા આપવાનું કહીએ, તો જોવા જેવો દેખાવ થાય છે. પહેલાં અઠવાડિયામાં તો પાઠોસીઓએ વાડાના પંપનો હાથો સંતાવ્યો હતો, કે જેથી સવારમાં અમે ત્યાં ન્હાઈ ઘોષ ન શકીએ; પણ હવે તેમને કચો વાંધો નથી, અને કોઈ વાર વાતચિત કરવા સાડું પણ તેઓ ઉભા રહે છે. ગઈ કાલે એક પાઠોસીએ મને ત્રણ નારંગી આપી હતી. * * * ત્રણ દિવસ પછી અમે લાઈનમાં પાછા જશું. મને એમ થાય છે, કે આ ઉતાવળ અમે સાથે લઈ જઈ શકીએ, તો કેવું સાડું”!

૧૯૧૬ની આખરમાં સિપાઈઓને માટે અસુક નવી જલ્દનાં ઝૂંપડાં તૈયાર થવા માંડ્યાં, અને અધિકારીઓને તે એટલાં બધાં ગમી ગયાં, કે ૧૯૧૭ના ઘણા મહિના વીત્યા નહોતા, ત્યાં ક્રાન્સમાં આવાં ૨૦,૦૦૦ ઝૂંપડાં ઉભાં થયાં. નિરસેન કરીને એક કેનેડિયન અમલદાર ચોજનાનો ચોધક હતો, અને એ ઝૂંપડા તેના નામથી ઓળખાતાં હતાં. અંદર વપરાયેલી ભુદી ભુદી વસ્તુઓ એવા માપની હતી, કે જોડણ સહેલાઈથી બની શકતું. ઝૂંપડા ઉભાં કરવા માટે છાપેલી

સૂચનાઓ સાથે મોકલવામાં આવતી; અને જેમ કેાઈ છેાકરો રમતનું ઘર બનાવે, તે પ્રમાણે તે તૈયાર થતાં. અંદરની કેાઈ પણ વસ્તુ જે માણસો સહેલાઈથી ફેરવી શકે તે કરતાં વધારે વજનની નહોતી. ચાર માણસો ચાર કલાકમાં એવું એક ઝૂપડું ઉભું કરી શકવા.

દરેક ઝૂપડામાં ચોવીસ આદમીઓ સૂતા, અને દિવસને વખતે પધારીઓ વીંટાઈને બાજુ ઉપર જતાં વચ્ચેની જગ્યા ખાવાપીવાને માટે છુદ્દી થતી. સુમારે પચાસેક માણસો એક ઝૂપડામાં બેસી શકતા. છાપડું ગોળાઓ ન લેદી શકે તેવું તેા નહોતું, પણ છરાઓની સામે ઠીક બચાવ કરતું.

તારની લાઈન નાંખનારા, નળ નાંખનારા, વગેરે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ ફરવા આદમીઓની ટોળીઓ ઘણું કરીને તંબુઓને ઉપયોગ કરતી. ફ્રાન્સના રસ્તાઓની આસપાસ ત્રણત્રણ ચારચાર તંબુઓની એવી ઘણી છાવણીઓ હતી. કેાઈ વાર અને ખાસ કરીને રાતને વખતે રસ્તાઓની બાજુમાં એક છૂટો તંબુ પણ જેવામાં આવતો, તપાસ કરતાં કદાચ માહુમ પડતું, કે એ તંબુ મોટર વાહનોના કેાઈ અમલદારનો છે. તેનો નોકર કદાચ એક “માઇમસ રટવ” ઉપર સાર્જનું ખાણું તૈયાર કરી રહ્યો હશે.

ઘણા ધીંગડયાગડના આશ્રયો પણ હતા. એ તૈયાર કરવામાં ગમે તે વસ્તુ વપરાતી. જૂનાં કલ્લઈનાં પતરાં, ક્લેનલનાં અને એવાં કપડાં, તથા જાડા બ્રાઉન પેપરનો પણ તેમાં ઉપયોગ થતો.

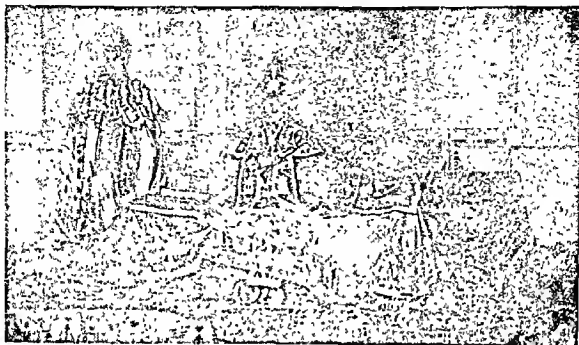
રહેવાનાં ઠેકાણાં તરીકે લોંચરાંનો ઘણો ઉપયોગ થતો. લોંચરાં ઊંડાં અથવા છીછરાં, ન્હાનાં અથવા મોટાં, સૂકાં અથવા લેજવાળાં હતા; ટૂંકામાં, રહેવાનાં ઠેકાણાંમાં જે કંઈ સારા કે માઠા શુભો હોઈ શકે, તે બધા લોંચરાંમાં હતા; અને નકારા શુભો ઘણું કરીને વધારે હતા. જર્મનનાં કેટલાંક લોંચરાંમાં બીજળીના ચંખાઓની અને પ્રકારની ગોઠવણો હતી. આવાં હજારો લોંચરાં બ્રિટિશોના હાથમાં પડેલાં, અને આપણા માણસોએ તેમનો લાભ લીધેલો.

એક પલટન એક દિવસ કિનારા પાસે ઝૂપડાંઓમાં રહેતી હોય, તેને બીજે દિવસ લાઈનની પાસે ગામડામાં જવું પડતું, અને તંબુએ અથવા લોંચરાંમાં રહેવું પડતું. એક કે બે અઠવા-હિયામાં કદાચ તેને ખાંધોમાં જવાનું થતું. એટલે સ્થાનફેર, એ સિપાઈની હર રોજની જિંદગીનો એક મોટો ભાગ હતો. પ્રથમ ટ્રેનની સુસાફરી કરવાની આવતી. ગામડાંનાં સ્ટેશનો ઉપર ઘણી વાર ફ્રેંચ જેડુતો સુસાફરો માટે પાણી અથવા નારંગીઓ લાવતા.

ટ્રેનની સુસાફરી પછી પગરસ્તે કેટલાક માઈલની સુસાફરી આવતી, અથવા કેાઈ વાર મોટરામાં બેસીને જવાનું થતું.

ઝેરી હવા આવવાની તૈયારી દેખાતી, કે તરત એક અસુક પ્રકારનો ઘંટ વાગતો, એટલે સૌ સમજીને પોતાના ટોપ પહેરી લેતા. હવાખાવાનો એક ખાસ અમલદાર રહેતો, અને તે ટોપ પહેરવા સંબંધી સૂચનાઓ આપતો.

THE EMPRESS ZEODITA : THE NEW PRO-ALLY RULER OF ABYSSINIA.

સાહુનશાહબાનુ ઝીઝોડિટા : આબીસિનિયાની નવી મિત્રપક્ષની રાજ્યકર્તા.

સિપાઇઓને કોઇ નાર ખુદ્દી છાવણીઓને બહાર ગામડાંઓમાં રાખવામાં આવતા. જેના ઉપર ગોળા પથ્થા હોય, તેવાં ઘણાંખરાં ગામડાંઓમાંથી ફ્રેંચ સિવિલિયનો આવ્યા ગયા હતા. ઘણી વાર એમ પણ બનતું, કે કેટલાંક ઘરોમાં ફ્રેંચ સિવિલિયનો તથા બીજાંઓમાં ખ્રિટિશ સિપાઇઓ વસતા હતા. કોઇ વાર નિશાળના જેવાં મકાનોને ફ્રેંચ ખાળકો તથા ખ્રિટિશ સિપાઇઓ બંને ઉપયોગ કરતા. ખાસ કરીને સ્ત્રિવાદે સાંજને વખતે નિશાળનાં મકાનોને ખ્રિટિશો ઇશ્વરની ઉપાસના માટે ઉપયોગ કરતા.

ખાઇઓમાંથી આરામ માટે પાછા આવેલા સિપાઇઓ પુટખાલની રમત પણ રમી શકતા; અને અમલદારો તે જોવા આવતા. આરામની છાવણીઓમાં અને ગામડાંમાં ગાયનના જલસા થતા; અને વિલાસતથી ધંધાદાર ગવૈયાઓ પણ સિપાઇઓને ગમત કરાવવા સારૂ આવતા. કાગળો લખવા માટેની વ્યવસ્થા યંગ મેન્સ ક્રિશ્ચિયન એસોસિએશને તરફથી કરવામાં આવી હતી; અને ખાઇઓમાં રહેલા માણસોને કાગળો એકઠા થયેલા મળતા. કોઇ સિપાઇને એકાદ પાર્સલ મળતું; તો તે પોતાના મિત્રોની સાથે તેના ઉપલોગ કરી આનંદ કરતો.

ઘણા ગિમાર માણસો, જેમને કશી દવાથી આરામ થતો નહીં, તેઓ સાત દિવસ ઘેર જઇ આવતા, તો સાજા થઇને પાછા ફરતા. ૧૯૧૬ની આખર સુધીમાં અમલદારોને ખાતરી થયેલી, કે રત્નની દવા તરીકે પણ ઘણી કિંમત છે.

ક્રાન્સમાં સિપાઇઓને ખોરાક પણ પૂરતો અને સારો મળતો; અને તેથી થાકેલા સિપાઇઓ થોડા વખતમાં ફરી ખરાબર તૈયાર થઇ જતા. માંખણ બહુ સારું મળી શકતું. દૂધની પણ ચોતરફ તારીફ થતી. એ દૂધ ગેરક ડબ્બાનું હતું, પણ સાધારણ ડબ્બાના દૂધ જેવું તે બહુ અને ચીકણું ન હતું.

એવું જોવામાં આવેલું, કે દારૂ ન પીનાર સિપાઇઓ ગળપણને ખાસ પસંદ કરતા. દારૂ અને ગળપણમાં એવો કોઇક સામાન્ય શુભ હોવો જોઇએ, કે જેથી એક અથવા બીજાને માટે માણસોને તલબ રહેતી. સિપાઇઓ મીઠાઇ અને ડબ્બાનાં ફળો માટે પુષ્કળ પૈસા વાપરતા. કોઇ કોઇ સિપાઇઓ સાખરી કે એવી બીજી કશી વસ્તુ વગર સુરખાના ડબ્બાઓ એકલા પૂરા કરતા.

જેમ ખાવાપીવાનું સારું હતું, તેમ કપડાંની છત પણ સારી હતી. જરૂર પડે ત્યાં ખમીસો, બઢનો, વગેરે સહેલાઇથી મળી શકતાં. ચપ્પુઓ, શ્વેત, અસ્ત્ર, વગેરેને સિપાઇઓ સારી રીતે સાચવતા. ખાઇઓમાં નહાની વસ્તુઓ સહેલાઇથી જોવાઇ જતી. ચપ્પુ એક કાણુ નીચે ઝમીન ઉપર મૂક્યું હોય, ત્યાં બીજી કાણુ ઉપર કાઢવ પડવાથી તે અદૃશ્ય થઇ જતું. પણ ખાઇઓમાં વસ્તુઓ જોવાય, તેની અમલદારો ઘણુંખરું દરશુજર કરતા.

ઘોરો વખત છૂટા થયલા અને નવા આવનારા સિપાઇઓ ખાઇઓમાં સાથે રહેતા. સામેના દુશ્મન કેવા છે, તેની એ વખતે વાતો થતી.

ખાઇઓની અંદરના કામને અવધિ પૂરે થવા આવતો, ત્યારે સિપાઇઓ કલાકો ગણવા લાગતા. ઘણાખરા બહાર જઇને ગરમ પાણીથી સારી રીતે ન્હાવાની, સ્વચ્છ કપડાં પહેરવાની, અને ખૂબ ઊંઘવાની ઇચ્છા રાખવા હતા. એ ત્રણ બાબતોની તેમને ખાસ જરૂર હતી. પણ બ્રિટિશ સિપાઇઓની ફરી તાલ્લ ગની જવાની શક્તિ આશ્ચર્યકારક હતી. લાંબી ઊંઘ લીધા પછી મિત્રો સાથે મળીને કંઈક વધારે સરસ ગરમત ચોજવાનો વિચાર કરતા. ખાર કલાક સુધીની રત્ન લઇને ઘણાં પાસેનાં ન્હાનાં શહેરોમાં જવા નીકળી પડતા, અને અજવાળી રાતે આવી ઘણી ટુકડીઓ આનંદથી પાછી ફરતી દેખાતી.

શહેરમાં જઇને સિપાઇઓ પહેલું કામ એ કરતા, કે સારામાં સારી વીસીમાં જઇને ખાણા માટે હુકમ આપતા. તેમને કંઈ ખાવાની મુશ્કેલીઓ પડેલી, તેથી એમ નહીં; પણ તેઓ જુદો ખોરાક અને જુદી રીતે લેવાને ઉત્સુક રહેતા. જોરાકની સાથે તેઓ દ્રાક્ષાસવ પીતા, અને ઘણી વાર ગંધા સાથે ખર્ચ કરીને શામ્પેન ઉડાવતા. દેવ્ય હુકમદારો ઘણી વાર બહુ અઘટિત કિંમતો માગતા. એક માણસને માટે એક ન્હાના ચાના પોટના દસ આના પડતા; છતાં સિપાઇઓ ઘરની માફક ચીની ખાતામાં અને સારી આ પીવા સારૂ એટલી રકમ પણ ખુશીથી આપતા.

લડાઇના તાર.

—૧૦૧—

ઝપિયામાં પ્રમુખીય કોન્ફરન્સ.

પિટ્ઝેડ, ૨૮ મી સપ્ટેમ્બર.

તમામ ઝપિયાના પ્રમુખીય કોન્ફરન્સની બેઠક ઉઘડી છે. ૧,૨૦૦ પ્રતિનિધિઓ તથા મિ. કેરેન્સ્કી સહિત બધા કામચલાઉ પ્રધાનો હાજર હતા. પ્રેસકોમાં કેટલાંક એલચીઓ પણ હતા. મિ. ચીક્સેએ પ્રારંભના બ્યાખ્યાનમાં જણાવ્યું, કે દેશની સ્થિતિ ગંભીર હોવાથી કોન્ફરન્સ ભરવામાં આવેલ છે.

પિટ્ઝેડ, ૨૯ મી સપ્ટેમ્બર.

કોન્ફરન્સમાં મિ. કેરેન્સ્કી બોલવાને ઉભો થતાં તેને હર્ષનાદથી વધાવવામાં આવ્યો હતો. જનરલ કોર્નિલોસ્ક સંબંધી બોલતાં-તેણે કહ્યું, કે “તેની નીમણૂક થઇ, ત્યારથી છાવણી તરફથી સરકારને વારંવાર ધમકીઓ મોકલવામાં આવતી હતી. * * * સરકારના ધ્યાનમાં છે, કે

ગેલીશિયામાં જે બનાવો બન્યા છે, તેથી લશ્કરની અવ્યવસ્થા દૂર કરવાનું આવશ્યક થયું છે.]
પણ એ બાબતમાં મારી પોતાની યોજનાઓ છાવણીના કરતાં સુધી છે. બે યોજનાઓ વચ્ચે
લાંબી લડત ચાલી છે, અને દરેક આકૃત આવી પડતાં છાવણીએ પિતૃએકને તાજી ધમકી આપેલ
છે. બે છાવણીની માગણી પ્રમાણે નહીં કરવામાં આવે, તો મોસ્કો કોન્ફ્રન્સ તૂટી જશે, એવો પણ
સંદેશો મળ્યો હતો. પણ સરકારે તેનો સ્વીકાર કરેલ નથી.”

સિન ફ્રેન્સીસ તેક્કાન.

લંડન, ૨૮ મી સપ્ટેમ્બર.

સિન ફ્રેન્સીસ એક આગેવાન ટોમસ એશીલું મરણ થતાં ગુરુવારે રાત્રે હાર્કમાં સિન ફ્રેન્સીસ
તેક્કાન કરેલ છે. એમણે પોલિસોને પત્રદો માર્યા છે; અને પોલિસોએ રાઇફલો તપા સંગીનોનો
ઉપયોગ કરેલ છે. કેટલાક માણસોને જરા જરા ધબકાવેલ છે.

ઇટાલિયન ધક્કારો.

લંડન, ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર.

પાંડલાકાની દક્ષિણે તથા મેડોનીથી દક્ષિણ-પૂર્વમાં ઇટાલિયનોએ જાંચી જમીન કબજે
કરેલ છે. ૪૯ અમલદારો અને ૧,૩૬૦ સિપાઇઓ કેદ થયેલ છે. સેલ્લાડિડાલ તથા મોન્ટ
સેન ગ્રેજિએલીમાંથી ઇટાલિયનોને હાલી દેવાને દુરમતે ઘણા પ્રયત્નો કરેલા, પણ તે વ્યર્થ ગયા છે.

સેના અને નૌકાના પગારો.

લંડન, ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર.

સેના અને નૌકાના માણસોના પગારમાં વધારા ઝાઝર થયેલ છે. બે વરસને બદલે છ
મહિનાની નોકરી પછીજ દર રોજ ત્રણ અથવા છ આના વધારે પગાર મળશે.

ચીન અને જાપાન.

ન્યૂ યૉર્ક, ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર.

જાપાની મિશનના માનમાં અપાયલા એક ખાણ ઉપર બોલાતાં બેરન ઇશાઇએ કહ્યું છે,
કે “જાપાન કદાપિ ચીનની સર્વોપરી સત્તાની કે તેના ગુલકની સામે હુમલો કરશે નહીં, એટલુંજ
નહીં, પણ બહારથી બીજા કોઇ ચડાઇ કરશે, તો ચીનની સ્વતંત્રતાની રક્ષા કરશે. જાપાન
સમજે છે, કે ચીન ઉપર કોઇ ચડાઇ કરે, તો પરિણામે જાપાનને પોતાને સંકટ થવાનો
સંભવ છે.

હવાઇ હુમલો.

લંડન, ૧ ડી ઑક્ટોબર.

ગઈ રાતના હવાઇ હુમલામાં ૬ માણસો માર્યા ગયા છે, અને ૪૨ માણસોને ધબકા
છે. લંડન તબક્કામાં માત્ર બે માણસોનું જ મરણ થયેલ છે. ડોવરની પેલી તરફ દુરમનનું એક

વહાણ નીચે પાડવામાં આવેલ છે. લંડન પ્રદેશ ઉપર દસ ઘોંઘ પડ્યા કહેવાય છે. કેટલાક ઉજડ જગ્યા પર પડ્યા છે. એક ઘોંઘ એક ઇન્ડિયા પાસે પડેલો, અને તેથી બારીઓ ભાંગી ગયેલી,

મેસોપોટેમિયામાં જીત.

લંડન, ૨ જી ઑક્ટોબર.

પાર્સિયી એક વાર છે, કે બ્રિટિશોએ મેસોપોટેમિયામાં ૧૩,૦૦૦ તુર્કોને કંદ કંદેલ છે. ટાઇમ્સ પણ જણાવે છે, કે યુક્રેટીસ ઉપર એક સારી જીત મળેલ છે.

ઝમિયન તુર્કિસ્તાનમાં તોફાન.

પિટ્ઝેઝ, ૨ જી ઑક્ટોબર.

તાશકંતમાં બે પલટનોની મદદથી કેટલાએક માણસોએ તોફાન મચાવ્યું છે, પોતાની સ્વતંત્રતા અહેર કરેલ છે, અને સરકારના કહેણની અવગણના કરેલ છે. તોફાન બેસાડી દેવાને લશ્કર મોકલવામાં આવે છે.

વહાણોનો વિનાશ.

લંડન, ૩ જી ઑક્ટોબર.

‘નોકાખાતું’ જણાવે છે, કે છેલ્લા અઠવાડિયામાં ૨,૬૮૦ વહાણો બ્રિટિશ જાહેરામાં પહોંચ્યા હતાં; અને ૨,૭૪૨ સવાના થયાં છે. ૧,૬૦૦ ટન ઉપરની ૧૧ આગબોટોનો તથા તેની અંદરની ૨ આગબોટોનો નાશ કરવામાં આવેલ છે. ૧૬ ઉપરનો હુમલો નિષ્ફળ નીવડ્યો છે.

હુમલો હુમલાનો બદલો.

લંડન, ૪ થી ઑક્ટોબર.

એમ કહેવાય છે, કે દુરમન ઉપર ચડાઇ કરી શકે, તેવા ખાસ વિમાનોની ઘણી ઘોટી સંખ્યા તૈયાર કરવાનું સરકારે ફરમાવેલ છે. લશ્કરની જરૂરિયાતો પૂરી પાડ્યા ઉપરાંત હુમલો હુમલા થઇ શકે, એવો વખત હવે આવી ચૂક્યો છે, તેટલા માટેજ આ ઠરાવ કરવામાં આવેલ છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે આગિસ્તાનિયાની નવી મિત્રપક્ષની રાજ્યકર્ત્રી શહેનશાહનાતુ ઝીઓડિટાનો એક જોવા લાયક ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને લેટ આપીએ છીએ.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૧૬ મી ઓક્ટોબર, ૧૯૧૭.

[અંક ૪૬.

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેદ્યાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૧૬ મી ઑગોસ્ટ, ૧૯૧૭.

દરિયામાં સરખા,

૧૯૧૭ની વસંતમાં અને આગલા ઉન્હાળામાં ન્યારે લરકર લરકરની સામે લડતું હતું, ત્યારે એક ચેરો ખીજા ચેરાની સામે હતો : મિત્ર રાજ્યો સપાટી ઉપરનાં વહાણોથી જર્મનીને દબાવતાં હતાં, અને જર્મની મિત્ર રાજ્યોને સળમરીનોથી દબાવતું હતું.

નેપોલિયનના વિઝેકેને વખતે ગ્રેટ બ્રિટન પોતાનો ખોરાક પોતે ઉત્પન્ન કરતું હતું, પણ તે પછી દરિયારસ્તે આણેલા ખોરાક ઉપર તેનો ઘણો આધાર રહેતો આવ્યો હતો. ૧૯૧૬માં ખોરાકની આયાત ૪૧,૬૦,૦૦,૦૦૦ પૌંડની ધધ હતી; અને તેમાં દેશમાં વપરાતા ઘઉંના ૬૬ નો સમાવેશ થતો હતો. એ ઉપરાંત લરકર માટે ખોરાક આવેલો, તે જુદો.

જર્મનીને પોતાના ચેરામાં બે કુદરતી કારણોથી મદદ મળેલી. ૧૯૧૬-૧૭માં આખી દુનિયામાં ઘઉંનો પાક ઓછો ઉત્પન્ન થયો હતો. ૧૯૧૫-૧૬માં ન્યારે તે ૧૧,૦૮,૦૦,૦૦૦ ટન થયો હતો, ત્યારે ગયા વરસમાં માત્ર ૬,૪૭,૫૦,૦૦૦ ટન થયેલો. એટલે છતમાં પ્રથમથીજ સેંકડે ૧૫ ટકાની ઊણપ હતી. જર્મનીને અનુકૂલતા કરી આપનાર ખીજું કારણ ૧૯૧૬-૧૭ની અતિશય યરદ હવાતું હતું. શિયાળો અતિશય સખ્ત હતો, અને તેની સાથે વારંવાર બરફ પડતો. વસંત પણ ઘણી ઓડી આવેલી. ૧૯૧૫-૧૬માં બ્રિટિશ પાક ૭૫,૪૦,૦૦૦ ટન હતો હતો, જે વસ્તોની બધી જરૂરોને માટે પુરતો હતો. ૧૯૧૬-૧૭માં તે ઘટીને ૫૪,૭૩,૦૦૦ ટન થયેલો, અને એ રીતે સેંકડે સુમારે ત્રીસ ટકાની ઊણપ આવેલી. વિદાયતમાં નીપજેલાં બટાઈની તંબીને સીધે પરદેશી ખોરાક માટે વધારે ખર્ચ જગેલો.

હવાની ખરાબીથી જર્મનો રાજ થયેલા, ભેકે જર્મનીનો પોતાનો પાક પણ તેથી બગડ્યો હતો. જેની શરૂઆતમાં ક્રેંકર્ટના એક વર્તમાનપત્રમાં નીચે પ્રમાણે છપાયું હતું :—

“એમાં કશો શક નથી, કે આપણા દુશ્મનોની ચિંતાઓ ઘણી ઓટી છે, અને હાલના અંકડામાંથી તેઓ જાણે, તોપણ એ ચિંતાઓ વધતી જશે, એ ચોક્કસ છે. ઉત્તર અમેરિકામાં ફરી ખરાબ પાક ઉતરવાનો છે, અને અનાજનો ઓટો બાગ હજી તેમને ત્યાંથીજ મળી શકે છે.

વહાણોની જોડ પછુ તેમને વધારે લાગતી જવાની છે. એથી ઉલટું, આપણે જોઈતી તમામ વસ્તુઓ આપણાં પોતાનાં સાધનોથી મેળવવાને સમર્થ છીએ; અને ઉત્તર ફ્રાન્સ, કાવર લેન્ડ, તથા સિયુઆનિયામાં આપણી પાસે યુદ્ધજન રસાળ ઝમીન તથા સંખ્યાબંધ પશુઓ છે. ઉપરાંત, રૂમાનિયાની ભૂમિ આપણા કબજામાં છે, કે જે આપણે સુલેહ થાય ત્યાં સુધી રાખવાના છીએ, અને જેમાં આપણાં હસ્તકે વાવણી કરી શકે તેમ છે. આપણને પણ પ્રમાણમાં તંગી પડશે, છતાં આપણા દુરમનોને તો કશું મળશે નહીં. થકવી નાંખવાના વિચારની તેમને ઇચ્છા હતી. તેમને એ વાતનો પરતાવો થશે, કારણકે જો આપણે હવે માત્ર દુટ રહેશું, તો હુનિયાનો જોરાક ખૂટી જવાં, તેઓ ધારતા હશે તે કરતાં જુદી રીતે, તેમને સુલેહ કરવાની ફરજ પડશે, અને તે હાથ દેખાય છે, તે કરતાં કદાચ વહેલી પણ કરવી પડે.”

પછુ ૧૯૧૭ ની વસંત સુધીમાં પોતાના કબજાની ઝમીનમાંથી જર્મનોને જોડેથી જોરાક મેળવી શકેલા નહીં. એ અરસા સુધી મિત્ર રાજ્યોના સપાટી પરના કાફલાઓનો ઘેરો પૂરે-પૂરો નહોતો. સરહદ પરનાં તટસ્થ રાજ્યો પાસેથી જર્મનીને ઘણો જોરાક મળેલો. હાલંડ અને ડેન્માર્ક પોતે પરદેશથી જોરાક મંગાવીને પોતાનો જોરાક જર્મનીમાં મોકલ્યો હતો. ૧૯૧૬ માં હાલંડે જર્મનીમાં ૧૨,૦૦,૦૦૦ ટન જોરાક મોકલેલો. સ્વિત્ઝર્લેન્ડે પણ એ પ્રમાણે કરેલું. જર્મન નૌકાએ તટસ્થ રાજ્યો તરફ કરી કયા બતાવેલી નહીં, અને તેમનાં વહાણો જરા પણ લાગણી વગર બેાળી લીધેલાં; પણ બ્રિટિશોએ તટસ્થો તરફ જે બલમનસાધ રાખેલી, તેનો લાભ જર્મનીએ પૂરેપૂરો લીધેલો.

જર્મનીની પાસેનાં તટસ્થ રાજ્યોને શરૂઆતમાંજ એમ કહી શકાયું હોત, કે “કાંતો તમે જર્મનીમાં જોરાક મોકલવો બિલકુલ બંધ કરો, અથવા આયાત કરવાનું મોકી વાળો.” હાલંડ અને ડેન્માર્ક બંને પોતાનાં સાધનોથી નિર્વાહ ચલાવવાને શક્તિમાન હતાં. પણ એ માર્ગ છેક ૧૯૧૭ માં મોડો લેવાયો. તોપણ ૧૯૧૭ ની અંદર જર્મનીમાં જોરાકની મુરદેલી જોવા સંબંધી ઘણાં પ્રમાણો છે. માર્શમાં હાલનો ચાન્સેલર હર મિખાઇલિસ, કે જે તે વખતે જોરાક ખાતાનો કમિશનર હતો, તેણે જાહેર કરેલું, કે “જોરાકની ઘણી તંગી છે.” જેતી ખાતાના પ્રશિયન પ્રધાને પ્રશિયન પાર્લિમેન્ટને સાવચેતી આપેલી, કે “૧૯૧૭ માં સુધારાની આશા રાખવી નહીં; કારણકે બટારાં અને બીટનું વાવેતર ઓછું પડે, અને દૂધ તથા માંખણ અગાઉના કરતાં પણ ઓછાં મળી શકશે.”

મોટાં શહેરોમાં સ્થિતિ સૌથી ખરાબ અને ગામડાંઓમાં સૌથી સારી હતી. હામબર્ગમાં, શિયાળાના સૌથી આકરા ભાગમાં, શંકા પડતી જાતનાં ૧૦૦ ઇંડાના ૩ પૌંડ પડતા; અને રેટફ્રિનમાં ઓફિરથી જાહેર થયેલું, કે મલ્ટરનું કામ કરી જોરાકને લીધે ૨૫ ટકા જેટલું બચી ગયું છે. લીલા જોરાકની ખાખીને લીધે કેટલોક રથળે અમુક હોંનો ઉપદ્રવ પણ પથેલો.

એપ્રિલની ૧૬ મી તારીખે ઠાકુગોળાનાં ૩૦૦ કરતાં વધારે કારખાનાં બર્લિનમાં કામ

વગરનાં થઇ પડ્યાં હતાં; અને ૨૧૦,૦૦૦ માણસોએ હડતાળ પાડી હતી. જર્મનીમાંથી આવેલા તટરોએ જણાવેલું, કે હાનખર્ગમાં ૩૫,૦૦૦ માણસોએ હડતાળ પાડી છે. એવું પણ કહેવાતું હતું, કે કેલસાની ખાણોના પ્રદેશમાં હજારો આદમીઓએ કામ કરવું બંધ કરેલ છે.

આ સ્થિતિ માટે ઉતાવળે અને સખત પગલાં લેવાયેલાં. એવી સૂચના આપવામાં આવેલી, કે જો ૨૧ મી એપ્રિલ સુધીમાં હડતાળિયાઓ કામ ઉપર ચડશે નહીં, તો તેઓ સાધારણ સિપાઇઓ ગણાશે, અને તેમની સાથે એમ ગણીને કામ લેવામાં આવશે. બર્લિન પ્રદેશનાં ઠાકુ-ગોળાનાં કારખાનાં લશ્કરી કાયદા નીચે મૂકાયેલાં. આગાધીન જર્મનો તરત તાબે થયેલા. ૨૨ મી વારીએ સૌ કામ ઉપર ચડી ગયા છે, એવું આંદર થયેલું.

જર્મન અવસ્થા એવી સારી હતી, અને અતિશય ગરીબોને મદદ આપવાને એવાં પગલાં લેવાયેલાં, કે કર્મકાર વર્ગને ધારી ચકાય તેટલી હરકત આવેલી નહીં. પણ આ બાબતમાં નિષ્પક્ષપાત પુરાવો મેળવવો મુશ્કેલ છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના એક અમલદારે કહેલું, કે “જોકે જર્મનોને સાધારણ રીતે થોડી ભૂખ ખમવી પડે છે, છતાં તેમની તનદુસ્તી સુધરી છે, કારણકે અગાઉની માફક તેઓ હદથી વધારે ખાઇ ચકતા નથી!” ડૉ. કંથુએનિયસ કરીને એક હચ ઠાકતરે કહેલું, કે “ઉત્તરવા મધ્યમ વર્ગના કરતાં મજૂરોને ઓછું ખમવું પડે છે, કારણકે હિંમિયારો વગેરે બનાવવાનાં કારખાનાંઓમાં બિંયા મુસારા મળે છે.”

જર્મની સંખ્યાની જુદા જુદા અને કેઇ વાર પરસ્પર વિરોધી અભિપ્રાયોમાંથી, જે એક વાત ખાસ તરી આવે છે, તે એ છે, કે તેમણે સળમરીન ઉપર ઘણી આશા બાંધેલી. જો ૧૯૧૭ની વસંતમાં તેના બરાબર ઉપાયો લેવાયા હોત, અને એ હજાણું કચરાયું હોત, તો જર્મનો પાછા પડ્યા હોત. પણ કમનસીબે ઘણાં અકવાલિયાં સુધી જર્મન સળમરીનો ઘણી ફેતેહમંદ થયેલી.

સળમરીનોની લડતને સપાટી ઉપરનાં જર્મન વહાણોએ સારો ટેકો આપેલો, અને ખાસ કરીને ઝીબ્રગમાં. ત્યાં જે જર્મન વિનાશક વહાણોનો ઠાકેલો રહેતો હતો, તેના અમલદારો વારંવાર ચડાઇઓ કર્યા કરતા. બંદરની પાસે મુરગો નાંખવામાં આવી હતી, અને કિનારા ઉપર તોપો ગોઠવેલી હતી; એટલે જ્યારે જ્યારે ઉત્તર સમુદ્રમાં રહેલું મુશ્કેલ લાગતું, ત્યારે જર્મન વહાણો બંદરનો આશ્રય લેતાં.

રવિવાર, તા. ૨૫ મી ફેબ્રુઆરીએ ઝીબ્રગનાં વિનાશક વહાણો ટિલેસન અને આલબ્રેખતની સરહારી નીચે બહાર નીકળ્યાં, અને બ્રિટિશ કિનારા તરફ આદ્યાં. ઓફિસલ બ્રિટિશ રિપોર્ટ પ્રમાણે રાતના સવા અગિયાર વાગ્યે તેઓ કેન્ટના કિનારા પાસે પહોંચેલાં; અને ત્યાંથી તેમણે બ્રાડસ્ટેર્સ તથા મોર્ગેટ ઉપર તોપના ગોળા ફેંકેલા. શરૂઆતમાં તેમણે વારા-ગોળાઓ ફેંક્યા, કે જેથી સર્વોદ્દેશી અજવાળું થાય તેવું અજવાળું થોડી વાર થઇ રહેલું. બ્રાડસ્ટેર્સ ઉપર

દસ મિનિટ મારો ચાલ્યો, એ શહેર પારોના એક ઘર ઉપર ગોળો પડતાં અંદર એક યોરવ મરણ પામી, તેનું બાળક મરણતોલ જળમી થયું, અને બીજાં ત્રણ છોકરાંને ધબ થઇ. માર્ગે ઉપર હુમલો છ મિનિટજ રહ્યો, અને બહુ થોડું નુકસાન થયું. ઘણાખરા ગોળા ખેતરોમાં પડ્યા, અને જોકે ત્રણચાર મકાનોને ધબ થઇ ખરી, પણ તે બહુ નહીં.

આ ઓફિશ્યલ હેવાલથી એટલું તો સાફ દેખાય છે, કે એક મહત્ત્વને સ્થાને બ્રિટિશ જર્મનો કરતાં બળમાં ઉતરતા હતા; અને જોકે ઝીંઘગમાંથી આવી ચડાઇએ વારંવાર થયા કરતી હતી, તોપણ તેને પહેાંચી વળવાની કોઇ સફળ પદ્ધતિ જડી નહોતી. ત્યાં સુધીની બધી ચડાઇઓમાં જર્મનો પ્રમાણમાં થોડી હાનિથી નહાસી શક્યા હતા; અને તે છતાં બ્રિટિશ કાફલાઓને સાફ નુકસાન કરી શક્યા હતા.

જર્મનો ઘા કરી શકતા, અને કર્યા પછી નિરાંતે પાછા પણ જઇ શકતા. તેઓ કેન્ટના કિનારા ઉપર શહેરો તથા ગામડાં પર ગોળા ફેંકી શકતા; અને બ્રિટિશ યોજકો એ પ્રદેશની રક્ષા કરવાને શક્તિમાન નથી, એમ દેખાતું હતું.

વહાણોના હુમલાની સાથે, હવા અનુકૂળ હોય ત્યારે, વિમાનો પણ હુમલા કરતાં. માર્ચની ૧લી તારીખે પ્રભાતમાં એક જર્મન વિમાને બ્રોક્સ્ટેર્સ ઉપર ફેટલાક જોઇ નાંખેલા, જેમાંના ઘણાખરા દરિયામાં પડેલા. એક જોઇ એક વાડીમાં પડ્યો, અને બીજો એક બાલ-શાલાની બહાર પડ્યો. એક માણસને માથામાં જરા ઈજા થઇ, પણ સારે નસીબે બીજા કોઇને ગંભીર હાનિ થઇ નહીં. આ હુમલા કરનાર વિમાનો ઘણું કરીને “આનલ”નાં વહાણો ઉપર નજર રાખવામાં રોકાયાં હશે; પણ તેમણે દરિયાકાંઠાનાં અરક્ષિત ગામો પર ચડાઇઓ કરેલી; અને બ્રિટિશ અધિકારીઓ જર્મન શહેરો ઉપર ચડાઇ કરીને, કે બીજા કોઇ રીતે, તેમને અટકાવી શકેલા નહીં.

માર્ચની ૧૬મી તારીખે રાત્રે ત્રણ ઝેપ્પેલિનો કેન્ટનો કિનારો બોળાંચાં, અને બ્રિટિશ ઝમીન ઉપર તેમણે ફેટલાક જોઇ ફેંક્યા. કયું ખાસ નુકસાન થયું નહીં. પણ તે બધાં સલામત પાછાં જઇ શક્યાં નહીં. ત્રણમાંના એક ઝેપ્પેલિનને કાંતો વિમાનો સામેની આગથી વાગ્યું હોય, કે કાંતો તેનું એન્જિન ખેટકયું હોય. ૧૬-૧૭ની રાતમાં ઉત્તરનો તોફાની પવન નીકળ્યો હતો, અને તેથી એ ઝેપ્પેલિન દક્ષિણ તરફ ફ્રાન્સમાં ઘસડાઇ ગયું. ૧૭મી તારીખે સ્વવારમાં તે જોને આગળ, એટલે પારિસથી ઉત્તરે સુમારે ૪૫ માઇલ દૂર, દેખાયું હતું; અને ત્યારે તે ધીમે ધીમે જર્મન લાઇનો તરફ ઉડતું હતું. એ વખતે તે ૧૦,૦૦૦ ફુટની ઊંચાઇએ પણ ઘણુંજ ધીમેથી ગતિ કરતું હતું. તેની પાછળ પડવા સાફ એક ફેંચ વિમાન બંધું ચઢ્યું, પણ તોપ ચાલી શકે તે માટે તે ખસી ગયું. તેની આસપાસ આગ છૂટવા માંડી. પાંચ ઉપર આગીશ મિનિટે એક ગોળો બરાબર વાગ્યો, અને તરત આસ્માની લડકા દેખાવા શરૂ થયા. પ્રભાતના પ્રકાશમાં તે એક ગંભીર મથાલની માફક બળતું દેખાતું હતું; અને ઝસ ખપી જતાં તે બળતું બળતું નીચે પડ્યું. એક લાગ છૂટે પડીને પ્રથમ ઝમીન ઉપર

પણે, અને તેમાંથી ત્રણ ચાર નાવિકો ફરી પડ્યા. તે બધા તરત મરણ પામ્યા. બાકીનું હવાઇ વહાણ અંદરના વીસ માણસો સહિત મોટા ધબકારા સાથે ઉઠી ઝમીનના એક ઠકડામાં પડ્યું, અને ઘણી વાર સુધી બળતું રહ્યું. ૧૯૧૭ માં મિત્ર રાજ્યોને હાથે નાશ પામનાર આ પહેલું ઝેરપેસિત હતું.

માર્ચની ૧૮ મી તારીખે રહવારમાં વહેલાં કેટલાંક જર્મન વિનાશક વહાણો ઝીબ્રમથી નીકળીને કેન્ટના કિનારા પાસે આવ્યાં, અને ત્યાંના એક શહેર ઉપર ગોળા ફેંકવા લાગ્યાં. ત્રણ મિનિટમાં માર્ગેટ ઉપર નવ શસ્ત્ર છૂટેલાં. એક ગોળાથી બે ખાલી ઘરોનો નાશ થયેલો. ત્રીજા એક ઘરને ઘણું નુકસાન થયેલું, પણ એક સિપાઈની ચોરસ ત્યાં પોતાના ન્હાના બાળકની સાથે રહેલી હતી, તે કંઈક સંકટની અગમચેતી લાગવાથી આગલી સાંજે મકાન છોડી ગઈ હતી. એ વખતે બ્રિટિશ નૌકાને પણ જર્મનો હાનિ પહોંચાડી શકેલા. ટોવરની સામુદ્રધુનીની પૂર્વે તેમણે એક બ્રિટિશ વિનાશક વહાણ ભેટ્યું, અને તેના પર ટોર્પીડો છોડીને તેને ડુબાવ્યું. એ વહાણે પણ એક ટોર્પીડો છોડી, પણ તે નિષ્ફળ ગઈ. એ વહાણનો તેના બધા અમલદારો અને આંક સિવાયના તમામ જણાસીઓ સહિત નાશ થયો. એક બીજું બ્રિટિશ વિનાશક વહાણ માણસોને પાણીમાંથી બચાવવાને યત્ન કરતું હતું, તેના પર પણ ટોર્પીડો છોડાઈ; છતાં તેને બહુ નુકસાન થયેલું નહીં. એજ વખતે એક ૧,૫૦૦ ટનની આગબોટ બોળવાનો પણ જર્મનોએ હાથો કરેલો. છેવટે કયા નુકસાન વગર જર્મન વહાણો પાછાં જઈ શકેલાં.

ચોરા કિલસ પછી, ૨૬ મી તારીખે, તેમણે એક બીજી ચડાઈ કરી, અને ડન્કર્ક, કે જે ઝીબ્રમથી માત્ર ૪૦ માઇલ દૂર છે, તે ઉપર ગોળા ફેંક્યા. તેઓ રહવારના બે વાગ્યે આવેલા, અને તેમણે ૬૦ ગોળા ફેંકેલા. નુકસાન કંઈક થયેલું ખરું, પણ બંનનું થોડુંજ. બે માણસો માર્યા ગયેલા. આગ માત્ર ત્રણ મિનિટ ચાલી, અને જ્યારે ડન્કર્કનો ઠાકલો પાછળ પડવાને તૈયાર થયો, ત્યારે તેઓ ઝડપથી ચાલ્યા ગયા. તેમની ગતિ ચડિયાતી હોવાને લીધે બ્રિટિશ નૌકાની આગરૂ જરા ચોષી થયેલી; અને વટર્યોને લાગેલું, કે બ્રિટન પોતાના કિનારાનો પણ બચાવ કરવાને શક્તિમાન નથી.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં બીજી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

જનરલ સ્મલ્સનું સિંહાવસોકન.

લંડન, ૪ થી ઑક્ટોબર.

વેપારી મંડળીઓના પ્રમુખોએ આવેલા એક ખાસ ઉપર લેણદાં જનરલ સ્મલ્સે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—“આ દેશના તેમજ સમગ્ર શહેનશાહતના લોકોને રાજકીય આગેવાનોએ પોતાના વિશ્વાસમાં લેવા લે છે. તેમણે બેહુલ જોબ આનંદથી ઉડાવ્યા છે, અને બેસુમાર સંકટોનાં ત્રણ વરસ પછી પણ તેમનો પ્રાણ અજિત રહેલ છે. વખત જતાં તેમના કામની મહત્તા વધતી જાય છે, અને આ મોટા વિશ્વદના ઘેરતા યા જ્યારે દુરમત ઉપર પડે, ત્યારે

મને ખાતરી છે, કે સખ્તમાં સખ્ત અને બારેમાં બારે ઘા પ્રભાવોના આ સમાજ તરફથી પડશે, કે જેમને આપણે બ્રિટિશ શહેનશાહત કહીએ છીએ. મને ખાતરી છે, કે વર્તમાન સ્થિતિ વધારે સ્પષ્ટ થતી જાય છે, અને પરિણામની હવે બિલકુલ શંકા નથી. ચોરાજ વખત ઉપર એક કેંચ વર્તમાનપત્રીને મેં કહ્યું હતું, કે જર્મનો હારી ચૂક્યા છે, અને તેમના રાજ્યકર્તાઓ તે સમજે છે. * * * એકબે અપવાદો સિવાય દુશ્મન બધેજ ઠેકાણે બચાવ ઉપર રહેલ છે, અને બધેજ તેને ધીમે ધીમે હઠવું પડે છે. * * * જર્મનોને હરાવવાને હાઇન સુધી પહોંચવાની જરૂર નથી. હાઇન સુધી આપણે પહોંચ્યું, તે પહેલાં તો તેઓ સુલેહ માટે માગણી કરશે. * * * ફત્તેહ મારવાને દુશ્મને ઝખિયા પસંદ કરેલ છે, પણ હિંદુસ્તાની રાજનીતિ પ્રમાણે એમાં તેઓ મોટામાં મોટી ભૂલ કરે છે. કારણકે ઝખિયા ઉપર ઘા કરવામાં તેઓ, જે એક તેમના જેવુંજ આપણે રાજ્ય હતું, તેના ઉપર ઘા કરે છે. * * * ઝખિયાની સ્થિતિ પ્રસવવેદનામાં પડેલી એક ચોરતના જેવી છે, અને તેના પર પ્રહાર કરવાને જર્મનીએ આ તક લીધી છે. એમ કરવાનો તેને ગમે તેટલો હક હોય, પણ ઇતિહાસનો પ્રાણ તેને કદાપિ માફ કરશે નહીં. સ્વતંત્રતા, કે જે ઝખિયાની અંદર પીઠા સાથે જન્મવા માંડી છે, તે ઉભી થશે. * * * જર્મનીની બધી આશા હવે સળમરીન ઉપર ટકી રહી છે, અને એ આશા પણ વ્યર્થ જવાની છે. સળમરીનનાં સંકટો ગમે તેટલાં હોય, તોપણ ઉવટના નિર્ભય ઉપર તે અસર કરી શકે તેમ નથી. * * * ગયા મહિનામાં આપણાં વિમાનોએ દુશ્મનની લાઇનની પાછળ ૨૦૭ ટન બોમ્બ નાંખ્યા છે; જ્યારે એજ સુદમાં લંડન ઉપર દુશ્મન માત્ર ૪૬ ટન બોમ્બ નાંખી શકેલ છે. * * * બાયલાઓ સંકટ આવે ત્યારે વધારે બાયલા બની જાય છે; પણ બહાદુર પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વધારે દૃઢ થાય છે, અને લંડનના રહેવાસીઓ હાલ સુલેહ સંજોગી પહેલાંના કરતાં પણ ઓછો વિચાર કરે છે.”

બ્રિટિશ ધસારો.

લંડન, ૫ મી ઑક્ટોબર.

રીલ્ડ-માર્શલ સર ડગલસ હેગ જણાવે છે, કે “ગઈ કાલ રહેવારથી ૧૧૪ અમલદારો સહિત આપણે ૪,૪૪૬ કેરીઓ પકડ્યા છે.”

ઝખિયન પાર્લમેન્ટ.

પિત્તરોડ, ૭ મી ઑક્ટોબર.

એકે શરૂઆતની પાર્લમેન્ટની ચૂંટણીઓ હજી અધૂરી છે, તોપણ તેની એકેકે શરૂ થઈ છે, અને મિ. ચીરોએ પ્રમુખ ચૂંટાયેલ છે.

ફિનલેન્ડ ઉપર જર્મન ચઠાઈ.

લંડન, ૮ મી ઑક્ટોબર.

રોહાંકોમથી તાર છે, કે જર્મનીના એક મજબૂત કાફલાની હિલચાલ પરથી લાગે છે, કે તે હેલસિંગ ફ્રાંસ ઉપર ચઠાઈ કરશે. હુમલો હરિયારતે અને અમીનને માંગે પણ થશે, એમ પિત્તરોડથીએ અંબર મળે છે.

મિ. મોન્ટેગ્યુની મુલાકાત.

લંડન, ૮ મી ઑક્ટોબર.

ઓફિશ્યલી આઉર થયું છે, કે અર્લ ઑફ ટોનોઓર અને મિ. ચાર્લ્સ રાખર્ટસ, એમ. પી., એ મિ. મોન્ટેગ્યુની સાથે હિંદુસ્તાનમાં આવવાનું આમંત્રણ સ્વીકારેલ છે. મિ. મોન્ટેગ્યુની ગેર-હાજરી દરમિયાન લૉર્ડ આર્ચલિંગ્ટન પાર્લિમેન્ટમાં તેના પ્રતિનિધિ તરીકે કામ કરશે. ઋષિયામાં નવું સંયુક્ત પ્રધાનમંડળ.

પિટ્ઝેક, ૯ મી ઑક્ટોબર.

એક નવું સંયુક્ત પ્રધાનમંડળ રચવામાં આવેલ છે. અંદર સુખ્ય પ્રધાન અને સેનાપ્રિપતિ મિ. કેરેન્ડી સહિત છ સેક્શનલિસ્ટો અને અગિયાર મજબૂતા પ્રતિનિધિઓ છે. મિ. ટેરેટચેકો, પરદેશાખાતાનો પ્રધાન; જનરલ વરગોન્સ્કી, વિગ્રહધ્યાતાનો પ્રધાન; અને ઑડમિરલ વેડેન્સ્કી, નૌકાખાતાનો પ્રધાન થયેલ છે.

જર્મન નૌકામાં બળવા.

કોપનહેગન, ૧૦ મી ઑક્ટોબર.

જર્મન પાર્લિમેન્ટમાં ઑડમિરલ વૉન કેપેલે આઉર કરેલ છે, કે જર્મન નૌકામાં કાયિધન રાજ્યવિપ્લવના વિચારો દાખલ કરવાનો પ્રયત્ન થયેલ છે.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૧૦ મી ઑક્ટોબર.

અહીં એવી ખબર આવી છે, કે ઑડમિરલ કેપેલે જર્મન પાર્લિમેન્ટમાં જે બળવાની વાત કરેલી, તે સાર જર્મન લડાયક વહાણોના ખલાસીઓએ જગાણે હતો, જેમાં એક વેસ્ટફલન કરીને હતું. વેસ્ટફલનના ખલાસીઓએ કમાનને દરિયામાં ફેંકી દીધો હતો, અને તેનું ચરીર આઠ દિવસ સુધી હાથ આવેલું નહીં. પછી તેઓ પોતાનાં વહાણો છોડીને કિનારે ગયેલા. હપરાંત, જૂર્નબર્ગ કરીને એક ખીત વહાણના ખલાસીઓએ પણ પોતાના અમલદારોને કેદ કરેલા, અને નઝરકેદ થવા સાડ નાંચે પહોંચવાનો યત્ન કરેલો. કેઝરનો વિચાર સાત સાત બળવા-ખોરોમાંથી એક એકને ગોળીએ દેવાનો હતો; પણ ડા. મિખાએલિસે પાર્લિમેન્ટ સમક્ષ એ જવાબદારી ઉઠાવવા સામે વાંધો દીધો. આખરે ત્રણ બળવાખોરોને ગોળીએ દેવામાં આવ્યા; અને બાકીનાને સજા સજા કરવામાં આવી. ખરાબ અને ઓછો ખોરાક બળવાનાં કારણોમાંનું એક હતું; એમ જણાવવામાં આવે છે.

ઋષિયામાં હરતાળ.

પિટ્ઝેક, ૧૦ મી ઑક્ટોબર.

ઋષિયામાં રેલવેના હડતાળિયાઓને માગ્યા ગયા છે સુસારા વધારી દેવાનું સરકારે મંજૂર કર્યું છે.

ઈન્જિનેનો સુલતાન.

લંડન, ૧૦ મી ઑક્ટોબર.

ઈન્જિનેનો સુલતાન મરણ પામ્યો છે, એમ આઉર થયું છે.

સાવનગર દરબારી કાપખાતું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૩ મી ઓક્ટોબર, ૧૯૧૭,

[અંક ૪૭.

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેઠ્યાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૩ મી ઑક્ટોબર, ૧૯૧૭.

હરિયામાં લડાઈ.

(ગયા અઠથી ચાલુ.)

૨૦ મી એપ્રિલની રાત્રે જર્મન વિનાશક વહાણોનો એક મજબૂત કાફલો ઝીણગથી નિકળ્યો, અને સામુદ્રધુનીમાં આવ્યો. તેના એક વિભાગે કેલે ઉપર તોપનો મારો શરૂ કર્યો, અને એ બંદર ઉપર સુમારે ૫૦૦ ગોળા ફેંક્યા. બે ચારતો મરણ પામી; બારેક માણસને ધન ધધ; અને બીજું ઘણું નુકસાન થયું. છ વહાણો ઉપર તરફ ઉપડ્યાં, અને એ શહેરની ઉપર પણ ગોળા ફેંક્યા, પણ તે માત્ર એક ખેડેલા ખેતરમાં પડ્યા. ત્યાં સુધી બ્રિટિશ નૌકા આવી પહોંચેલી નહીં. સામુદ્રધુનીમાંથી બહાર નિકળતાં બ્રિટિશ નૌકાનો લેટો થયો ખરા; પણ તેનું બળ ઘણું ઓછું હતું.

છ જર્મન વહાણોની સામે માત્ર બે બ્રિટિશ વહાણો હતાં. તેઓ “સ્વિફ્ટ” અને “બ્રોક”નાં નામથી ઓળખાતાં હતાં. સ્વિફ્ટની નામની ગતિ ૩૫ ફરિયાદ માઈલની હતી; અને તેના પર ૪ ચાર-ઈંચિયા તોપ ચડાવેલી હતી. અમલદારે તથા ખલાસીઓ મળીને તેના ઉપર કુલ ૧૫૦ માણસો હતા. “બ્રોક” ઉપર ૬ ચાર-ઈંચિયા તોપો હતી, અને તેના પર અમલદારે તથા ખલાસીઓ મળીને કુલ ૧૬૦ માણસો હતાં. સ્વિફ્ટ ઉપર ૪ અઢાર ઇંચની ટોપીંગની નળીઓ હતી; તથા બ્રોક ઉપર ૬ એકવીસ ઇંચની હતી. કમાન્ડર ચેક સ્વિફ્ટનો ઉપરી હતો; તથા કમાન્ડર ઇવેન્સ બ્રોકનો.

બાર ઉપર આળીશ મિનિટે સ્વિફ્ટે પહેલવહેલા જર્મનોને જોયા. તેઓ માત્ર ૬૦૦ વાર ફર હતા, અને ઘણી ઝડપથી પૂર્વ તરફ જતા હતા. રાત અંધારી હતી, અને જેવા બ્રિટિશોએ જર્મનોને ઓળખ્યા, તેવાજ જર્મનોએ પણ બ્રિટિશોને દીડા. તરત જર્મનોએ ખલાસીઓને લડવાનાં ઠેકાણાં ઉપર ફાળે ધધ જવાને ઘંટ વગાડ્યા, અને તેનો અવાજ પાણી ઉપર ધધને સંભળાયો. લડાઈ જાગી, તેમાં જર્મનોનાં બે વહાણો નાશ પામ્યાં. ડૂળતાં વહાણોમાંથી ૧૮ જર્મન અમલદારે તથા ૧૦૮ માણસોને બ્રિટિશોએ બચાવ્યા; પણ એમાંથી ૩૦ બ્રિટિશ વહાણો ઉપર આવ્યા પછી મરણ પામ્યા. ૨૪ મી તારીએ તેમને દફનાવવામાં આવ્યા. કમાન્ડરે ચેક તથા ઇવેન્સને કપ્તાનની પદવી મળેલી; અને તેમને તથા બીજા વિક્રમોને સાફ માન અપાયું.

વારીખ ૨૧ મી, ૨૩ મી, ૨૪ મી, વધા ૨૬ મીએ - પણ જર્મન વહાણો બહાર નિકળેલાં ; અને લડાઇ ચાલેલી, પણ તેની વિગતોમાં ઉતરવાની જરૂર નથી.

અનુભવથી માણુમ પડ્યું છે, કે માત્ર હુવામાં ઉડતાં વિમાનોના કરતાં, જે વિમાનો દરિયા ઉપર પણ ઉતરી શકે અને ટકી શકે, તેવાં વધારે ઉપયોગી થઈ શકે છે. એવાં વિમાનો દરિયા ઉપર ઉતરીને ૫,૦૦૦ કે ૬,૦૦૦ વાર દૂર રહીને ટોર્પીડો છોડી શકે છે, અને પછી વરત ઉડી જાય છે.

ખ્રિશ્ચો ઓગ્રગ ઉપર વિમાનો વડે અવારનવાર હુમલા કરતા ખરા, પણ તે હુમલા જારી રહેતા નહોતા. એક કૃત્ય વર્તમાનપત્રે એ પદ્ધતિની વિરુદ્ધ નીચે પ્રમાણે લખેલું :—

“દીર્ઘદૃષ્ટિનો ઉપયોગ થયો હોત, તો હુમલા ઉપરાઉપર કરવાની જરૂર નેધ શકાત. દુશ્મનને હેરાન કરી શકાત, અને તેને બિલકુલ નિરાંત મળત નહીં. જર્મન નૌકાના એ આશ્રયનો નાશ થાય, ત્યાં સુધી હુમલા જારી રાખવા નેધતા હતા. પણ એથી વિરુદ્ધ વિચાર પ્રમાણે કામ થયું છે. લાંબે લાંબે આંતરેજ હુમલા કરવામાં આવેલ છે. નુકસાન થવાની ધાર્તીથી ઉત્સાહી અને સંવત કામ થઈ શકતું નથી. લડાઈમાં નુકસાન વગર કદાપિ ક્ષેત્ર જીતવી શકાતી નથી. માત્ર એટલું જાણવું આવશ્યક છે, કે જે પરિણામ આણી શકાય, તેની કિંમત, જે નુકસાનનો સંભવ છે તેના કરતાં, વધારે છે કે નહીં. ઓગ્રગનો જો નાશ થયો હોત, તો મિત્ર રાજ્યોને કેટલો બધો લાભ થાત, તેની કોનાથી ના પડાય તેમ છે? દાલના અવારનવાર હુમલા તો બંધન થવા નેધએ.”

નૌકાની તમામ લડાઈમાં જર્મનોને ઉત્તર સમુદ્રમાં અવલોકન કરતાં હવાઈ વહાણોથી ઘણી મદદ મળેલી. ખ્રિશ્ચ નૌકાની આંખો એટલું નેધ શકતી નહીં. એપેલિનોની બરાબરી કરી શકે એવાં વિમાનો ખ્રિશ્ચોની પાસે નહોતાં.

આ બધાં અકવાડિયાંમાં એટલે ખ્રિશ્ચ તથા તટરથોની સામે જર્મન સમ્રાજ્યોની લડત તો ચાલુજ હતી. પણ પ્રજાને થયેલાં નુકસાનની પૂરી ખબર પડતી નહીં.

ફેબ્રુઆરીની આખરે નૌકાખાતાએ આવતાંજતાં તથા જોળાયેલાં વહાણોના આંકડા આપવાનું શરૂ કર્યું. આંકડા સાચા હતા, પણ જે ખાતરીએને લીધે તે અસંતોષકારક રહેતા. દુબેલાં વહાણોના ટનેજ જલુપવામાં આવતા નહીં. પણ સરાસરી ૩,૦૦૦ ટનનાં ૧૫ વહાણ જોળાય, તે કરતાં સરાસરી ૮,૦૦૦ ટનનાં ૧૦ વહાણો જોળાય, તેથી વધારે હાનિ છે. બીજી ખાતરી એ હતી, કે આવતાંજતાં વહાણોની સંખ્યા વધારે દેખાવાને લીધે નુકસાનનું પ્રમાણ હતું તે કરતાં ઓછું દેખાતું. એકજ વહાણ એક બંદરેથી બીજે બંદરે જતાં બીજી વાર નોંધાતું. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે લોકોના વાંચવામાં આવેલું, કે માર્ચના પહેલા અકવાડિયામાં તમામ પ્રજાનાં ૧૦૦ ટનની ઉપરનાં ૨,૫૪૮ વહાણો બંદરોમાં પહોંચ્યાં છે, અને ૨,૪૭૭ વહાણો

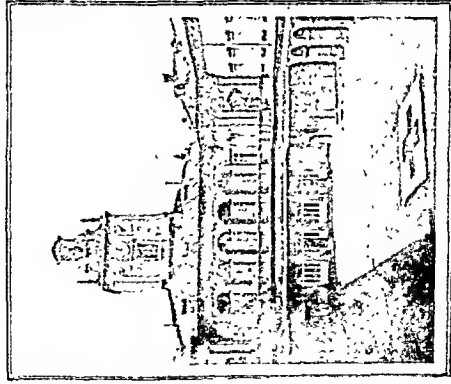
તમામથી વિદાય થયા છે; તથા હાનિ ૧,૬૦૦ ટનની અંદરનાં ૯ તથા ઉપરનાં ૧૪નીજ થઇ છે; ત્યારે તેમને ખોટી નિરાંત થયેલી. એવું દેખાયલું, કે જાણે બ્રિટિશ બંદરોમાં આવતાંજતાં વહાણોના સેંકડે માત્ર અર્ધા ટકા જેટલું તુકચાન થયેલ છે. માણસો એમ વિચારતા નહીં, કે અઠવાડિયે કે ટકા વરસે ૨૫ ટકા થતા લાવ છે; તેમ એ પણ ખયાલ કરતા નહીં, કે આવતાં જતાં વહાણોમાં વટરો અને મિત્ર રાજ્યોનાં વહાણોનો સમાવેશ થાય છે, પણ હાનિના આંકડામાં નથી થતો.

ઉપરની બાબતો વરકુ ધ્યાન ખેંચીને અમે ઘેરાના પહેલા ત્રણ મહિનાના આંકડા આપીએ છીએ, કારણકે તે ઇતિહાસમાં મહત્વના છે:—

૧૯૧૭.	બ્રિટિશ બંદરોનાં તમામ વહાણો.		બોળાયેલાં વહાણો.		બચેલાં વહાણો.
	આવેલાં.	ઉપડેલાં.	૧,૬૦૦ ટનનાં તથા ઉપરનાં.	૧,૬૦૦ ટનથી નીચેનાં.	
ક્રેસુઆરો, ૨૫	૧,૯૮૫	૧,૬૫૯	૧૫	૬	૧૨
માર્ચ, ૪	૨,૫૨૮	૨,૪૭૭	૧૪	૯	૧૨
" ૧૧	૧,૯૮૫	૧,૬૫૯	૧૩	૪	૧૬
" ૧૮	૨,૫૨૮	૨,૫૫૪	૧૬	૮	૧૯
" ૨૫	૨,૩૧૪	૨,૪૩૩	૧૮	૭	૧૩
એપ્રિલ, ૧	૨,૨૮૧	૨,૩૬૯	૧૮	૧૩	૧૭
" ૮	૨,૪૦૬	૨,૩૬૭	૧૭	૨	૧૪
" ૧૫	૨,૩૭૯	૨,૩૩૧	૧૯	૯	૧૫
" ૨૨	૨,૫૮૫	૨,૬૨૧	૪૦	૧૫	૨૭
" ૨૯	૨,૭૧૬	૨,૬૯૦	૩૮	૧૩	૨૪
મે, ૬	૨,૩૭૪	૨,૪૯૯	૨૪	૨૨	૩૪
" ૧૩	૨,૫૬૮	૨,૫૫૨	૧૮	૫	૧૯
" ૨૦	૨,૬૬૪	૨,૭૫૯	૧૮	૯	૯
" ૨૭	૨,૭૧૯	૨,૭૬૮	૧૮	૧	૧૭

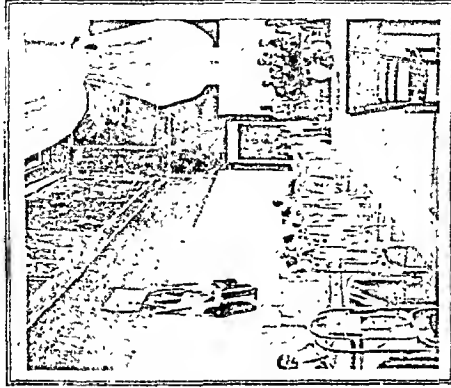
આંકડા તપાસતાં જણાયે, કે દરેક અઠવાડિયે સળમરીનની લડતનાં પરિણામોમાં ફેર પડતો આવ્યો છે. આતું કારણ એ છે, કે જર્મન સળમરીનોના કેટલાક કમાન્ડરો બીજાઓના કરતાં વધારે કુશળ હતા; અને દરેક સળમરીનને ફરી સાધનસંપત્તિ થવા સારૂ તથા બતાશીઓને આરામ આપવા સારૂ અસુક વખતે બંદરો આશ્રય હોવો પડે છે, તેથી એવો વખત પણ આવ્યો હોવો ભ્રષ્ટ્ર, કે બ્યારે સારામાં સારા કમાન્ડરો ગેરહાજર હોય. વળી, જર્મન છાપાંઓ ઉપરથી જણાય છે, કે સળમરીનથી સંહાર કરવાના કામમાં ખાસ કુશળતા ધરાવનાર

THE QUIRINAL AS MILITARY HOSPITAL.

લશ્કરી હસ્પિતાલ તરીકે કિવરિનાલ મહેલ.

A THRONE-ROOM AS WARD.

એક મિલસાનનો ઓરડો ફરીજોને માટે.

બ્રિટિશ જખમીઓ તે હમોશાની માફક શાંત હતા. એજ રાતે “ડાનેગાલ” કરીને બીનું એક જખમીઓનું વહાણ હતું; તે પછી બેળાયું. લેન્ડ્સમાં ૧૫ જર્મનો સહિત કુલ ૩૪ આદમીઓ માર્યા ગયા; અને ડાનેગાલમાં ૪૧ નો અંત આવ્યો.

આ પછી જખમીઓને બ્રિટન મોકલવાનું બંધ કરવામાં આવ્યું; અને ઇસ્પતાલ-વહાણોમાં જર્મન દેહીઓને મોકલવાનું શરૂ થયું.

તટસ્થ વહાણોને હુમાવવાનું પણ ચાલ્યાજ કરતું હતું. એપ્રિલની બીજી તારીખે “અંજટેક” નામે અમેરિકન હથિયારબંધ વહાણને ટોર્પીડો વાગેલી. રાત તોફાની હોવાથી સખમરીન દેખાયલી નહીં. અંજટેક ઝડપથી ડૂબી ગયું, અને તેની સાથે ૨૮ અમલદારો તથા માણસો નાશ પામ્યા.

ચોડા દિવસ પછી પહેલી જર્મન સખમરીન ઉપર એક અમેરિકન હથિયારબંધ વહાણે તોપ છોડી. એ વહાણનું નામ “મોંગોલિયા” હતું. જખરો ધડાકો સંજળાયા પછી પુષ્કળ તેલ સપાટી ઉપર દેખાયું હતું.

એપ્રિલની ૬ થી તારીખે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે વિશદ ઝાહર કર્યો, તે પછી તેની નૌકાની પંથુ મિત્ર રાજ્યોને મદદ મળવા લાગી. અમેરિકનો ૬૨ વસ્તે ૧૨,૦૦,૦૦૦ ટનનાં વેપારી વહાણો બનાવવા હતા; અને લડાયક વહાણો પણ સારી ઝડપથી બનાવવાને શક્તિમાન હતા. ઉપરાંત, ૭,૧૬,૦૦૦ ટનનાં ૧૧૬ જર્મન તથા ઑસ્ટ્રિયન વહાણો અમેરિકન બંદરોમાં હતાં. એ બધાં તરત જત થયાં, દુરસ્ત થયાં, તથા ઉપયોગમાં આવવા લાગ્યાં.

અમેરિકન નૌકામાં અમલદારો તથા માણસો મળીને કુલ ૬૬,૦૦૦ આદમી હતા. ૧૯૧૨ માં જર્મન નૌકાનું બળ પણ તેટલુંજ હતું.

મેની શરૂઆતમાં અમેરિકન એટલાંટિક કાફલાનો અચુક ભાગ એક બ્રિટિશ બંદરે આવી પહોંચ્યો. બ્રિટિશ નૌકાએ તેને ઘણી ધામધૂમથી આવકાર આપ્યો. એ કાફલાએ પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ એટલાંટિકની ચોકીનું કામ ઉપાડી લીધું; એટલે બ્રિટિશ કાફલાનો વધારે ભાગ ઉત્તર સમુદ્રમાં કામ કરવા સાફ છૂટો થયો.

આ મદદ બરાબર વખતસર આવી પહોંચી. એક અમેરિકન અમલદારના જણાવ્યા પ્રમાણે, જર્મનો ૬૨ મહિને દસ નવી સખમરીનો બનાવવા હતા. તેને મળેલી માહિતી પ્રમાણે તે વખતે જર્મનો પાસે ૩૦૦ સખમરીનો તૈયાર હતી, અને તે ૩૦૦ થી ૧,૫૦૦ ટન સુધીની હતી. સખમરીનોના બુદ્ધા બુદ્ધા ભાગ બાર્બન, એલબરફેલ્ડ, હુસેલ્ડર્ફ, અને બીજાં શહેરોમાં તૈયાર થતા; અને હાઇબર્ગ અથવા સ્ટેટ્ટિનમાં તેઓ એકઠા કરાતા. એકી વખતે ઘણું કરીને ૬૦ સખમરીનો દરિયામાં રહેતી; અને એ પાછી ફરતી, પકડતી, કે ડૂબતી, કે તરત બીજી તેમની જગ્યાએ આવતી.

અમલદારો હમેશાંને માટે ગેમ થયા હતા. ઉદાહરણ તરીકે, લેફ્ટેનન્ટ કમાન્ડર પેરુ, કે જેણે ફ્રેજીઆરીમાં એકજ દિવસમાં ૫૦,૦૦૦ ટનનાં વહાણો બોળેલાં, તે માર્ચમાં અદૃશ્ય થયેલો. ઘણી થ'ડી અને તોફાની હવામાં સળમરીનોતે પોતાનું કામ કરતાં અડચણ આવતી; તેમ ઘણી સારી હવામાં પણ તે બહુ સફલ થઈ ચકતી નહીં.

પારકાં વહાણોનો વિનાશ કરવા સાડ જર્મનો અતિશય દગલગાળની યુક્તિઓ વાપરતા. અંદર બહુ માણસો બેઠાં હોય તેવા દેખાવવાળી હોડીઓ છૂટી મૂકવામાં આવતી; અને કેાઇ વહાણ મદદે આવે, તેના નાશ માટે એ હોડીઓની સાથે સુરંગો લગાડેલી હતી. સળમરીનોતે બહારથી મચ્છીમારોની હોડીઓ જેવી દેખાડવામાં આવતી; અને તેઓ વારંવાર પોતે દુઃખમાં હોવાની ખોટી સિગ્નલો આપતી.

દરદીઓનાં વહાણો ઉપર હુમલા કરવાનો જર્મન નૌકાખાતાએ બાબીબૂછને હુકમ આપ્યો હતો; અને સળમરીનોના ખલાસીઓને એ કૃત્ય કરવાં બહુ આનંદ આવતો હોય, એમ દેખાતું હતું. ૨૦ મી માર્ચની રાતમાં “એસ્કુરિયાસ” કરીને ઇસ્પિતાલના વહાણને કશી સાવચેતી દીધા વગર હુખાવવામાં આવ્યું હતું. વહાણ ઉપર રાતા ફાસની સુદા બળકી રહી હતી, પણ તેથી તો જર્મન હુરામખોરોનું કામ ઉલટું મળેલું થયેલું. એ વહાણ ઉપર ૬૦૦ દરદીઓ હતા, અને તેમની વહેનાવ માટે પુષ્કળ સેવિકાઓ અને બ્રિજમવદારો હતાં. એ સ્ત્રીઓ સહિત ૪૩ માણસો માર્યા ગયેલાં; અને ૩૬ ને ઇત્ત થયેલી. બ્રિટિશ સરકારે બાબીબૂછની આજ્ઞા આજેર કર્યું હતું, કે જો જર્મનો ઇસ્પિતાલનાં વહાણોનો નાશ કરશે, તો સામાં વળતરનાં પગલાં લેવાશે. ઇસ્પિતાલનું વહાણ બોળાયું, છતાં નૌકાખાતા તરફથી કશું વળતર બની શક્યું નહીં.

૩૦ મી માર્ચની રાતે “રૂસેસ્ટર ઈસલ” નામના ઇસ્પિતાલ-વહાણને ટોપીંગો મારવામાં આવેલી; પણ એ પ્રસંગે બધા જખમીઓને દૂર કરવામાં આવેલા, અને કશું બનતું નુકસાન થયેલું નહીં. દસમી એપ્રિલે ફરી “સાદટા” નામે વહાણને હુખાવવામાં આવેલું. છતાં કશાં વળતરનાં પગલાં લેવાયલાં નહીં. એ વિદ્રબ્ધી અને બ્રિટિશ વહાણોને થતી હાનિથી લોકોને લાગેલું, કે નૌકાખાતામાં ફેરફાર થવાની જરૂર છે.

આખરે ૧૪ મી એપ્રિલની રાતે સાચો પ્રયત્ન થયો. બેડનમાં ફ્રીબર્ગ ઉપર તે રાતે વિમાનોએ બોંબ નાંખ્યા. જર્મનોના જહાઝા પ્રમાણે સાત ચોરતો તથા ચાર સિપાઇઓનાં મરણ થયાં; અને ૨૭ પુરુષો, સ્ત્રીઓ, તથા બાળકોને ઇત્ત થઇ.

એપ્રિલની ૧૭ મી તારીખે એક સળમરીને “લેન્ફેક” નામે એક ઇસ્પિતાલ-વહાણને હુખાવ્યું, કે જેના ઉપર કેટલાક બ્રિટિશ જખમીઓ તથા કેદ પકડાયેલા પ્રશિયન ગાર્ડો હતા. ધડાકો સંભળાયો, કે તરત પ્રશિયન ગાર્ડો બચાવની હોડીઓ તરફ દોડ્યા; પણ તેમને મારીને પાછા કાઢવામાં આવ્યા. છેવટે એક હોડી તેમના હાથમાં આવી, પણ તેઓ એટલી બધી સંજ્યામાં અંદર ભરાયા, કે પાણી ઉપર પહોંચતાં તે તૂટી ગઇ, અને તે બધા બહાર પડ્યા.

બ્રિટિશ જખમીઓ તે હુમલાની માફક શાંત હતા. એજ રાતે “ડોનેગાલ” કરીને બીજી એક જખમીઓનું વહાણ હતું; તે પણ બેળાણું. લેન્ફ્રેન્કમાં ૧૫ જર્મનો સહિત કુલ ૩૪ આદમીઓ માર્યા ગયા; અને ડોનેગાલમાં ૪૧ નો અંત આવ્યો.

આ પછી જખમીઓને બ્રિટન મોકલવાનું જાંધ કરવામાં આવ્યું; અને ઇસ્પતાલ-વહાણોમાં જર્મન ડૉક્ટરોને મોકલવાનું શરૂ થયું.

તટસ્થ વહાણોને હુળાવવાનું પણ ચાલ્યાજ કરતું હતું. એપ્રિલની બીજી તારીખે “અંજટેક” નામે અમેરિકન હથિયારબંધ વહાણને ટોર્પીડો વાગેલી. શવ તોફાની હોવાથી સળમરીન દેખાયલી નહીં. અંજટેક ઝડપથી ટૂંપી ગયું; અને તેની સાથે ૨૮ અમલદારો તથા માણસો નાશ પામ્યા.

થોડા દિવસ પછી પહેલી જર્મન સળમરીન ઉપર એક અમેરિકન હથિયારબંધ વહાણે તોપ છોડી. એ વહાણનું નામ “મેગિલિયા” હતું. જખરો ધડાકે સંભળાયા પછી પુષ્કળ તેલ સપાટી ઉપર દેખાયું હતું.

એપ્રિલની ૬ થી તારીખે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે વિશદ જાહેર કર્યો, તે પછી તેની નૌકાની પંથુ મિત્ર રાજ્યોને મદદ મળવા લાગી. અમેરિકનો દર વર્સે ૧૨,૦૦,૦૦૦ ટનનાં વેપારી વહાણો બનાવવા હતા; અને લડાયક વહાણો પણ સારી ઝડપથી બનાવવાને શક્તિમાન હતા. ઉપરાંત, ૭,૧૬,૦૦૦ ટનનાં ૧૧૬ જર્મન તથા ઑસ્ટ્રિયન વહાણો અમેરિકન બંદરોમાં હતાં. એ બધાં તરત જત થયાં, દુરસ્ત થયાં, તથા ઉપયોગમાં આવવા લાગ્યાં.

અમેરિકન નૌકામાં અમલદારો તથા માણસો મળીને કુલ ૬૬,૦૦૦ આદમી હતા, ૧૯૧૨ માં જર્મન નૌકાનું બળ પણ તેટલુંજ હતું.

તેની શરૂઆતમાં અમેરિકન ઍટલાંટિક કાફલાનો અસુક ભાગ એક બ્રિટિશ બંદરે આવી પહોંચ્યો. બ્રિટિશ નૌકાએ તેને ઘણી ધામધૂમથી આવકાર આપ્યો. એ કાફલાએ પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ ઍટલાંટિકની ઓકીનું કામ ઉપાડી લીધું; એટલે બ્રિટિશ કાફલાનો વધારે ભાગ ઉત્તર સસુદ્રમાં કામ કરવા સાફ છૂટે થયો.

આ મદદ બરાબર વખતસર આવી પહોંચી. એક અમેરિકન અમલદારના જમ્યાવ્યા પ્રમાણે, જર્મનો દર મહિને દસ નવી સળમરીનો બનાવવા હતા. તેને મળેલી માહિતી પ્રમાણે તે વખતે જર્મનો પાસે ૩૦૦ સળમરીનો તૈયાર હતી, અને તે ૩૦૦ થી ૧,૫૦૦ ટન સુધીની હતી. સળમરીનોના જુદા જુદા ભાગ જામૈન, એન્ગરફ્રેંક, હુમેલ્ડોર્ફ, અને બીજાં શહેરોમાં તૈયાર થતા; અને હાઇબર્ગ અથવા સ્ટેટ્ટિનમાં તેઓ એકઠા કરાતા. એકી વખતે ઘણું કરીને ૬૦ સળમરીનો દરિયામાં રહેતી; અને એ પાછી ફરતી, પકડાતી, કે દુબતી, કે વરત બીજી તેમની જગ્યાએ આવતી.

મેની આખરે બ્રિટિશ સ્થિતિમાં ક'ષ્ટક સુધારો થયેલો જણાય છે. નેકે વહાણો તો ઘણાં જોખાતાં હતાં, તેપણુ આમની સલામાં તા. ૨૫ મીએ મિ. લોપડ જ્યોર્જ કહેલું, કે “આપણે સારી રીતે આગળ ચાલ્યા છીએ. છેલ્લાં ત્રણ કે ચાર અઠવાડિયાંમાં અગાઉની એટલી ક્ષેપ પણુ સુધત કરતાં વધારે સખમરીનોતો આપણે નાશ કરી શક્યા છીએ.”

લડાઈના તાર.

—101—

નવો બ્રિટિશ ધસારો.

લંડન, ૧૨ મી ઑક્ટોબર.

પ્રીલ્ડ-માર્ચલ સર કમલસ હેગ જણાવે છે, કે આજે રહવારે પાંચ ઉપર પચીસ મિનિટ ઇમ્પની ઉત્તર-પૂર્વમાં છ માઇલના મોખરા ઉપર આપણે હુમલો કર્યો છે, અને સંતોષકારક રીતે આગળ વધીએ છીએ. રાતમાં ખૂબ વરસાદ પડ્યો છે.

સખમરીનોતો ખલાસીઓમાં બેદિલી.

લંડન, ૧૨ મી ઑક્ટોબર.

ફટરમે ખખર ગળી છે, કે જર્મન ખલાસીઓ સખમરીનોતોમાં નોકરી કરવાને નાપુશી દેખાડવા લાગ્યા છે. કેટલાએકે એ નોકરીની ના પાડેલી, તેમને ગોળીએ કેવામાં આવેલ છે.

જર્મન ઍલમિરલ્સ' રાજનામું.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૧૩ મી ઑક્ટોબર.

ફ્રાંકફર્ટ' એક પેપર જણાવે છે, કે જર્મન નૌકાખાવાના પ્રધાન ઍલમિરલ કેપેલે રાજનામું આપેલ છે.

રિગાના અખાતમાં સ્થિતિ.

પિતૃગ્રેડ, ૧૩ મી ઑક્ટોબર.

રિગાના અખાતના મુખમાં આવેલા એસલ અને ડાગો ટાપુઓ ઉપર જર્મનો ઉતર્યા છે. એ ક્રિયામાં ૮ ફ્રેડનાંટો, ૧૨ હળવી કૂચરો, ૪૦ ટોર્પીડો-બોટીઓ, અને ૩૦ સુરંગ સાક્ કરનાર મહવાઓએ ભાગ લીધો છે. હીલચાલ ચિંતા કરાવે તેવી છે, પણ પિતૃગ્રેડ તરત જોખમમાં નથી.

ન્યુપિયન શહેરોમાં તોફાન.

પિતૃગ્રેડ, ૧૪ મી ઑક્ટોબર.

જુનેહગારો અને ન્હાસેડુઓનાં ટોળાં ૧૦ મી ઑક્ટોબરે ખારકાક્ લૂટવા લાગ્યાં છે. લશ્કરીઓને તેમણે ગણુકારેલ નથી. આજો દિવસ લડાઈ ચાલ્યા પછી સાંઝે માર્ચલ લો બાહેર

થયેલ છે. બેસ્સેરેબિયા, પોટાલિયા, ગેરસન, તથા આઆખાન પ્રાંતોનાં પણ બુઢાં બુઢાં શહેરોમાં ખોરાકની તંગીને લીધે એવાં તોફાનો થયેલ છે. તેમને ઝડપથી બેસાડી દેવામાં આવ્યાં છે. કેઝર કોન્સ્ટન્ટિનોપલ જાય છે.

આગસ્ટર્મ, ૧૫ મી ઑક્ટોબર.

કેઝરની સુલાકાત માટે કોન્સ્ટન્ટિનોપલમાં ઘણી ધામધૂમ કરવામાં આવે છે, અને રસ્તાઓ શણગારાય છે. પ્રિન્સ ગ્રિયાએફીન તથા અન્વરપાશા એક દરને સ્ટેશને તેના સરકાર કરશે; અને સુલતાન પોતે ઇસ્તંબૂલના સ્ટેશને તેને આવકાર આપશે.

જર્મન સેના તથા નૌકામાં અસંતોષ.

આગસ્ટર્મ, ૧૬ મી ઑક્ટોબર.

લુએર્ઝબર્ગ ખાતે મળેલી સોશયલિસ્ટોની એક સલામાં હર શીડિમેને નૌકાના બળવા સંબંધી બોલવાં કહ્યું છે, કે “જો એવા બધા બનાવોની સાથે બેઝાએલા માણસોને પકડવાની સરકારની મરજી હશે, તો દર રોજ એક સાથે ત્રણસો ત્રણસો માણસો ઉપર કેસ ચલાવવા પડશે. સિપાઇઓ અમારી પાસે ફરિયાદો લાવે છે, અને તેના તપાસ કરવાને અમે એક ખાસ ખાતું ઉઘાડ્યું છે. વૉન કેપેલને તો જુલું પડશે; પણ મિખાએલિસ કયાં જશે?”

વહાણોના વિનાશ.

લંડન, ૧૭ મી ઑક્ટોબર.

નૌકાખાતું જણાવે છે, કે છેલ્લા અઠવાડિયામાં ૨,૧૨૪ વહાણો બ્રિટિશ બંદરોએ આવી પહોંચ્યાં છે, અને ૨,૦૯૧ રવાના થયાં છે. ૧,૬૦૦ ટન ઉપરની ૧૨ આગબોટો અને અંદરની ૬ બાળવામાં આવેલ છે. પાંચ વહાણો ઉપરનો હુમલો નિષ્ફળ ગયો છે.

જર્મનીમાં તોફાન.

લંડન, ૧૮ મી ઑક્ટોબર.

જર્મન પાર્ટિમેન્ટમાં પૂછાયેલા સવાલો પરથી જણાય છે, કે ઑગસ્ટમાં મિલસનમાં ખોરાક માટે ગંભીર તોફાનો થયાં હતાં. ૭૦ હુકાનો લૂટવામાં આવી હતી, અને સિપાઇઓએ ગોળીઓ છોડવાથી કેટલાક આદમીઓ માર્યા ગયા તથા જખમી થયા હતા. માર્શલ લૉ અંહેર થયો હતો.

મૂન સામુદ્રધુનીનો બચાવ.

પિટ્ઝેક, ૧૯ મી ઑક્ટોબર.

દુશ્મનનાં લડાયક વહાણો મૂન સામુદ્રધુનીમાં પેસવાનો યત્ન કરે છે, પણ ઋધિયનો હજી તેમને ફાવવા દેતા નથી.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે લશ્કરી ઇન્સિવાલ તરીકે કિવરિનલ મહેલ તથા એક સિંહાસનનો આરો દરદીઓને માટેનો એક સુંદર સંયુક્ત ફોટોગ્રાફ અને અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ,

લાલનગર દરબારી ડાપખાતું.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૩૦ મી ઑક્ટોબર, ૧૯૧૭.

[અંક ૪૮.

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થવું

અને

લિના મૃદ્યે વેદ્યાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી ચિન્ન.

મંગળવાર, ૩૦ મી આગષ્ઠમસ, ૧૯૧૭.

ખ્રિષ્ટીયોની વિમ્બ સરકાર.

"He calleth to me out of Scir, Watchman, what of the night?
Watchman, what of the night?"

"The Watchman said, The morning cometh, and also the night."

Isaiah. 21: 11-12.

"તે મને સેરમાંથી બોલાવે છે, ચોકીદાર, રાતનું શું છે? ચોકીદાર, રાતનું શું છે?"

"ચોકીદારે કહ્યું, સુવાર આવે છે, અને રાત પણ આવે છે."

યશાયાદ, ૨૧: ૧૧-૧૨.

લશાઈનાં અટ્ટી વરસ પછી ગ્રેટ બ્રિટનના રાજ્યકર્તાઓને ૨૫૪ માણસ પશુ, કે ચહેનચાદતનાં દ્વરાજ્ય લોગવતાં તમામ અંગોના પ્રતિનિધિઓનું એક પ્રધાનમંડળ રચ્યા વગર આવે તેમ નથી. ૧૯૧૬ ના નાવાલને દિવસે આમંત્રણ દાવવામાં આવ્યું; અને ૧૯૧૭ ની વસંતમાં વિમ્બ સમિતિ અને વિમ્બ પ્રધાનમંડળની બેઠકો યથા.

એ આમંત્રણ મિ. લૉપ્ડ ન્યોર્ઝની નવી સરકારનું સાથી પહેલાં કૃત્યોમાંનું એક હતું. એ કૃત્યથી જણાઈ આવ્યું, કે નવા પ્રધાનમંડળમાં નવી કલ્પનાસાક્ષિ છે. એ આમંત્રણ વધા તેનાં પરિણામો માટેનું બધું માન મિ. લૉપ્ડ ન્યોર્ઝને અને તેના સદસ્યોને ધટે છે.

લશાઈના કામચુરતી તમામ કાર્યવાહક સત્તા બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળના હાથમાં રહે, એ બેશક તે વખતે સ્વાભાવિક લાગ્યું હશે. ચહેનચાદતના અંદરના સંબંધોને માટે બ્રિટિશ પ્રધાનો હમેશાં જવાબદાર રહ્યા હતા. પરંતુ સાચી રાજનીતિ ઉપરના અંકુશની સાથે બીજી કેટલીએક કાર્યવાહક સત્તાઓ ટાપીજ નેપથ્યે. એટલે મિત્રના કોની સાથે રાખવી, અને દુરમતાવટ કોની

સાથે રાખવી, એનો જે અધિકાર નિર્ણય કરે છે, તેણે એ પણ જાણવું જોઈએ, કે અમુક વખતે તેની રાજનીતિની પાછળ કેટલું નોકાનું અને લશ્કરી બળ રહેલું છે. નાણાં વગર નોકાઓ ખંધાતી નથી, અને લશ્કરી કેળવણી તથા એકઠાં થતાં નથી. તેટલા માટે પરદેશો સાથેની રાજનીતિ ઉપર અંકુશ રાખનારની પાસે નોકા તથા સેના માટે ખર્ચાતાં નાણાં ઉપર પણ અંકુશ હોવો જોઈએ. આ સત્તાઓ અત્યાર સુધી બ્રિટિશ પ્રધાનોના હાથમાં જ રહેતી હતી. સંસ્થાનાને એ અધિકારની સાથે કે એથી આવી પડતા બોલની સાથે કરી નિસંગત નહોતી. વિગ્રહ સળગી ઉઠ્યો, ત્યારે આ સ્થિતિ હતી; અને ૧૯૧૬ ના અંત સુધી તે જારી રહી.

ભવિષ્યના ઝમાનાઓને કદાચ આશ્ચર્ય લાગશે, કે જે પદ્ધતિની અંદર સામ્રાજ્યની સર્વોપરિ સત્તા રાજ્યશરીરના એક જ અંગમાં રહેતી, તે સ્થિતિ છેક વિગ્રહ સળગી ઉઠ્યો, ત્યાં સુધી સંસ્થાનોએ શા માટે સહી લીધી હશે? તેનું કારણ ઘોડા ચપ્પેમાં આપી શકાય તેવું છે. બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય જેટલે અંશે એક સ્ટેટ હતું, તેટલે અંશે એક શાંતિપ્રિય સ્ટેટ હતું.

વિગ્રહ સળગી ઉઠ્યો, ત્યારે સંસ્થાનોની સેનાઓ એકઠી કરાઈ; અને યુરપ, એશિયા, તથા આફ્રિકાનાં રણભેત્રો ઉપર લડવા લાગી. પણ વિશ્વવિગ્રહની શેતરંજ ઉપર તેમને ચલાવનાર વ્યૂહરચના તો બ્રિટિશ પ્રધાનોની જ રહી. ગાલ્લીપોલી એ વ્યૂહરચનાનો એક સંયોગ હતો; ઇન્જિન્ટનો બચાવ, એ બીજો; મેસોપોટેમિયા તથા ઇરાનની લડતો, એ ત્રીજો; જર્મન નૈઋત્ય આફ્રિકા તથા જર્મન પૂર્વ આફ્રિકા પરની ચડાઈ, એ વળી ચોથો. જેમ પશ્ચિમ યુરપની લડાઈઓમાં, તેમ ત્યાં, સર્વત્ર, બ્રિટિશ પ્રધાનોના નિર્ણયને સંસ્થાનોએ સ્વીકારી લીધો. એ વિષયમાં સંસ્થાનોના કારભારીઓએ આજ દિવસ સુધી માથું માર્યું નહોતું; તેઓ માથું મારી શકે, અથવા તેમને માથું મારવાની જરૂર લાગે, એવી સ્થિતિ જ ઉત્પન્ન પચેલી નહોતી. સંસ્થાનો એવી બાબતમાં ત્યાં સુધી માત્ર હુકમ ઉઠાવવાનું જ સીખ્યાં હતાં; હુકમ આપનારાઓ ઉપર ટીકા કરવાની તેમને કદાપિ વૃત્તિ થયેલી નહીં.

૧૯૧૬ ની આખરે, જ્યારે મિ. લૉર્ડ જ્યોર્જના પ્રધાનમંડળે આ સ્થિતિ કલમના એક ઝટકાથી ફેરવી નાંખી, ત્યારે પણ ઘણા લોકો તેનું ખરું અને પૂરેપૂરું વાત્પર્ય સમજી શકેલા નહીં. સમાનતાની વાતો સાંભળવા અને બોલવા છતાં બ્રિટિશ પ્રભુએ કદાપિ એમ માનેલું નહીં, કે પોતે સંસ્થાનોની સમાન છે. પોતે જાણે માથાપ હોય, અને સંસ્થાનો માત્ર આઝાદીન રહેવાને બાંધાયેલ ફરજ હોય, એમ તેણે માન્યા કરેલું.

સંસ્થાનોના રાજપુરુષો શ્રેષ્ઠ બ્રિટનની આ માન્યતાને સ્પર્શી રીતે સમજતા, ભેંકે સ્થાનિક સ્વસત્યમાં તેઓ સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હોવાથી એ વિષયમાં સલાહ કરવાની દરકાર રાખતા નહીં. સુરોપીઅન રાજનીતિના કાવાદાવાથી દૂર રહેવાનું તેમને ગમતું પણ હતું; અને એથી કરીને લશ્કરી ખર્ચના બોલથી તેઓ દૂર રહી શકતા; અને પોતાનું તમામ મગ્નતું નાણું પોતાનાં

ખનાવવાની યોજના રચવી, એ ઘોડાની આગળ ગાડીને મૂકવા સરખું હતું. સંસ્થાનાએ કદાપિ યૂરપ લશ્કર મોકલવાની આવશ્યકતા સંભંધી ગંભીર વિચાર કર્યો નહોતો. ઑસ્ટ્રેલિયા, દક્ષિણ આફ્રિકા, અને ન્યૂ ઝીલેન્ડની લશ્કરી વ્યવસ્થાએ માત્ર પોતપોતાના મુલકના ખચાવપુરતી હતી. કાનકાનું લશ્કર પણ એજ પ્રકારનું હતું, અને એ હેતુ માટે પણ પુરતું નહોતું.

(આ મહત્વનો વિષય હવે પછીના અંકમાં બીરી રાખવામાં આવશે.)

મિ. લોમ્ડ જ્યોર્જનો સિંહુનાદ.

હમણાંજ આદર્શ હાલમાં ખોલતાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના અને શ્રેષ્ઠ બ્રિટનના મુખ્ય પ્રધાન મિ. લોમ્ડ જ્યોર્જ નીચેના મહત્વના વિચારો દર્શાવ્યા છે:—

“આ પ્રકારના વિરોધનો હમણાંજ અંત આવ્યો છે. (તાળીઓ.) માણસજાતના લવિષ્યને માટે એ આવશ્યક છે, કે આ વિરોધનો અત્યાદેજ દુર્યો લાવવો જોઈએ, કે જેથી માત્ર પશુખળને સિંહાસન ઉપરથી ઢોળી પાડીને હમણાંને માટે જમીનદોસ્ત કરી શકાય, અને આપણાં ખાલકોને એ લીતિએ અનુભવવી ન પડે, કે જેનો ચિતાર આપવાની પરમ સમર્થ કલ્પનાશક્તિની પણ હિંમત ચાલતી નથી. * * * આ પ્રકારનો નિર્ણય તરતમાં લાવી શકાય એવી રીતિ નથી. જર્મની જે અત્યાદે મુલેહ કરે, તે તે એવી સરતોથી, કે વર્તમાન વિશ્વહુનો તેને લાભ મળે, અને એથી તે લવિષ્યમાં કોઈ પણ ભૂરાડ સામ્રાજ્યને એવો પ્રયોગ ફરી કરવાનું ઉત્તેજન મળે. (સાંભળો, સાંભળો.) તેપોત્રિયને ફ્રાન્સને એક કદાપિ ન ભૂલાય તેવો પાઠ ભણાવ્યો છે, અને એવોજ પાઠ જ્યારે દરેક પ્રશિયનના હૃદય તથા મનમાં આગથી આલેખાશે, ત્યારેજ આ વિષય અંધ પડશે. (તાળીઓ.) અહીં તર્ફી સરતો અને છૂટોની જે ચર્ચાઓ ચાલી રહી છે, તેમાં વિચકના ઘોટા ઉદ્દેશ ઉપર આપણે દૃઢતાથી નજર રાખવી જોઈએ. સવાલ કંઈ મુલકની નવી વ્યવસ્થાનોજ નથી, સિવાય કે પ્રજાઓના દુકનો સ્વીકાર થવા સાડ એ આવશ્યક છે; તેમ કંઈ વળતરનો પણ સવાલ નથી, સિવાય કે કદેલા નુકસાનનો બદલો આપવા સાડ તે આવશ્યક છે. ખાસ કરીને એ એક ઘોટા વિચારને નષ્ટ કરવાનો સવાલ છે, કે જે વિચારે યૂરપને બીવરાબ્ધ અને શુભમ બનાવ્યું છે, અથવા ક્ષેત્ર થઈ હોય તે બનાવી શકત, (તાળીઓ.) ખરો દુરમન તે પ્રશિયાએ જેને પાળી પોપીને ઉછેરેલ છે, તે લકવાનો જુસ્સો છે.

“પ્રશિયાનો આદર્શ એવી દુનિયાનો છે, કે જેમાં જલાતકાર અને પશુતા સર્વોપરિ રાજ્ય કરે. એથી વિરુદ્ધનો આદર્શ એવો છે, કે દુનિયામાં સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્યો રહે, અને તેઓ પરસ્પર આળસદાર મુલેહથી ભોડાયલાં રહે. એ લડાઈના જુસ્સાનું મંદિર ગોદસડામમાં

છે, અને જ્યાં સુધી એ મંદિર ઝરીનદોસ્ત નહીં થાય, ત્યાં તેના પૂજારીઓને હુમેશાંને માટે બદનામ કરીને વિગેરી નાંખવામાં નહીં આવે, ત્યાં સુધી દુનિયામાં સુલેહ કે સ્વતંત્રતા થવાની નથી. (તાળીઓ.)

“આ વરસમાં મેં આશા રાખી હતી, કે આપણે તે બચકર સત્તાને તોડી શક્યું; ચોતરફથી સામટા ધસારાની આપણે રાહ જોતા હતા, કે જેથી એ હેતુ પાર પડ્યો હોત. પણ ઋષિયાની લડાયક શક્તિ થોડા વખતને માટે તૂટી જવાથી આપણી આશાઓ—નિષ્ફળ થઇ છે એમ તો હું નહીં કહું; પણ—દૂર ગઇ છે. છતાં વખત આપણી બાબુમાં છે. * * * સળમરીનથી હાલ આપણને વહાણોનું જે નુકસાન થાય છે, તે ગયા એપ્રિલમાં જે થતું હતું, તેના કુથી બહુ વધારે નથી. અને ૧૯૧૭ માં જર્મન સળમરીનોને જે સંહાર થયો છે, તે છેલ્લા આખા વરસની હાનિઓના કરતાં ઓછો છે. * * * છતાં ઋષિયા ફરી ટટાર થાય, અને અમેરિકા તૈયાર થાય, ત્યાં સુધી મિત્ર રાજ્યોએ પોતાનાં સાધનોની ઠરકસર કરવી આવશ્યક છે. ખોરાક બચાવો, કાપડ બચાવો, વેલો બચાવો, અને મહેનત બચાવો. સેનાઓએ ભાણસોમાં બચાવ કરવો જોઇએ. દરેક દિશામાં પેદાશ વધારો. સૌ પહેલાં, ચાલો આપણે સહનશક્તિ અને દૃઢતા કેળવીએ. જે કંઈ વિલંબ થાય છે તે છતવાને માટે છે. (તાળીઓ.) કોઈ લોહો કુસંપ, અવિશ્વાસ, અને ઠગાઇનાં બીજ વાવવાને યત્ન કરે, તે સામે સાવચેત રહો. * * * બધા પ્રકારના બોલોઇઝમથી ચેતતા રહો. જર્મન સેનાનું એ છેલ્લામાં છેલ્લું અને સૌથી બચકર હથિયાર છે. * * * આ કંઈ પક્ષપક્ષીની વાત કરવાનો વખત નથી; એક જ પક્ષ છે, અને તે પ્રજા પોતે છે. (સાંભળો, સાંભળો.) દુરમન પ્રજામાં કુસંપ ફાવવાને તથા એક રાજ્યને તેના મિત્ર રાજ્યની સામે ઉશ્કેરવાને પ્રયાસ કરી રહ્યો છે. * * *

“આપણાં કબોટા ગમે તેટલાં મોટાં હશે, તોપણ આપણા સિપાઇઓનાં કબોટા આગળ તે કશા હિસાબમાં નથી. જરા વિચાર તો કરો. આ ક્ષણે લોહીથી ખરડાયેલા કાદવના ખાડાઓમાં તેઓ હાલોની સંખ્યામાં પડ્યા છે, અને ઘણા દિવસથી પડ્યા છે. તેમના ઉપર એક જોંગ અહીં પડે, અને બીજો એક માઇલ દૂર પડે, અને પછી અદૃશ્ય થાય, એવું બનતું નથી; પણ દિવસ અને રાત ચોતરફ વરસાદ વરસ્યા કરે છે. * * * આપણે આપણાથી બનતું બધું કરીએ, તોપણ તેમના વીરત્વનું સાદું આપણાથી વળાય તેમ નથી. (તાળીઓ.) આપણે બનતા બધાના કરતાં કંઈ પણ ઓછું કરીએ, તો તેમના સ્વાર્થણને આપણે કલંકિત કર્યું કહેવાશે. (ખૂબ તાળીઓ.)”

લડાઈના તાર.

—:૦:—

રીગાના અખાતનો ખચાવ.

લંડન, ૧૬ મી ઑક્ટોબર.

રીગાના અખાતમાં જર્મન નૌકાએ જે ક્ષેત્ર મેળવી છે, તે જૂનાં વહાણોના અધિયત સ્થાનિક કાફલા ઉપર મેળવેલી જણાય છે. હુશનની છતમાં વિલંબ કરવાને એ કાફલાએ પોતાનો બહાદુરીથી લોગ આપેલો માત્રુમ પડે છે. મોટા બાલ્સ્ટિક કાફલાએ લડાઈમાં ભાગ લીધો નથી.

પિતુએડનું “નોવા ગ્રયા” જણાયે છે, કે દેવાલ ખાલી કરવાનું તા. ૧૬ મીથી શરૂ થઈ ચૂક્યું છે, કારણકે હુશન ત્યાં ઉતરે, એવો સંભવ છે. ઘણાખરા રહેવાસીઓ અંદરના ભાગમાં આલ્યા ગયા છે.

પિતુએડમાં રસાયનીઓએ હડતાળ પાડી છે. કુલ ૨૫૦ હુકાનોમાંથી માત્ર ૩૨ હુકાનો ખુલ્લી રહે છે.

પિતુએડનું સંકટ.

પિતુએડ, ૧૬ મી ઑક્ટોબર.

પિતુએડ ખાલી કરવા સંબંધી વિચાર ચલાવવાને પ્રધાનોનું એક ખાસ કમિશન બેઠું છે. સરકાર પોતાની બેઠક માર્કેટમાં ફેમલિન મહેલમાં લઈ જશે, અને “કોન્સ્ટિટ્યુઅન્ટ સભા” પણ માર્કેટમાં મળશે. સરકારી ખાતાંઓને ઉતાવળે ફેરવવામાં આવશે નહીં. પ્રિસિમિનરી પાર્લિમેન્ટની પહેલી બેઠક પિતુએડમાં થશે, અને સરકાર તે વખતે માર્કેટ જવાની જરૂરિયાત સમજાવશે. બળતણની તંગીને લીધે રેલવેઓ બરાબર કામ આપતી નથી, અને ટ્રેનોમાં વધારે ઘટાડો થશે, એમ કહેવાય છે.

ઈંગ્લંડ ઉપર હવાઈ હુમલો.

લંડન, ૨૦ મી ઑક્ટોબર.

હવાઈ વહાણોએ કરેલા ગઈ કાલના હુમલામાં ૨૭ માણસો માર્યા ગયાં છે, અને ૫૩ ને ઘૂલ થઈ છે. મકાનોનું પણ ફેટલુંકે લુકસાન થયેલું છે. ઈંગ્લંડથી પાછા ફરતાં ચાર ઝેપ્-લિનોને ક્રાન્સમાં ઉતરવું પડ્યું છે. તેઓ એક પણ ઝાંખ નાંખી શક્યાં નથી.

મૂન ટાપુનો ત્યાગ.

લંડન, ૨૦ મી ઑક્ટોબર.

દુરમનની નોકાના દળાણને લીધે ઋષિયનોને મૂન ટાપુનો ત્યાગ કરવો પડ્યો છે.

ઋષિયન પાર્લમેન્ટ.

પિટ્ઝેક, ૨૨ મી ઑક્ટોબર.

પ્રિલિમિનરી પાર્લમેન્ટ મેરી મહેલમાં ઉઘડી છે. મિત્ર રાજ્યોના તથા વટસ્થ રાજ્યોના એલચીઓ હાજર હતા. મિ. કેરેન્સ્કીએ એક ભાષણ કરીને જણાવ્યું, કે “મને આશા છે, કે પાર્લમેન્ટ સરકારને ‘કોન્સ્ટિટ્યુઅન્ટ સભા’ના હુકો જાળવવામાં મદદ કરશે, જે હવે કોઈ રીતે સુલતવી રાખવાની નથી. સરકાર તથા પાર્લમેન્ટે સેનાની લશાયક શક્તિ પાછી મેળવવા વરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આપણા દુરમનો ધારે છે તે કરતાં ઓછા વખતમાં ઋષિયા જો ધારે તો ટટાર થઇ શકે તેમ છે.” ભાષણ પૂરું થયા પછી મિ. કેરેન્સ્કીએ વાળીઓના ગડગડાટ વચ્ચે પોતાની ખુરશી મેડેમ બ્રેસકોવસ્કાને વાસ્તે ખાલી કરી હતી, કે જેણે પાર્લમેન્ટને પોતાનો પ્રમુખ ચૂંટવાને આમંત્રણ કહ્યું હતું. જેડુતોના પ્રતિનિધિઓની કાર્યવાહક સભાનો પ્રમુખ મિ. એકસેન્ટિએ ૨૨૮ વધારે મતથી પાર્લમેન્ટનો પ્રમુખ ચૂંટાવેો હતો. મિ. કેરેન્સ્કીએ પોતાના ભાષણમાં એમ પણ કહ્યું હતું, કે જોકે ઋષિયા સુલેહને વાસ્તે ઇન્ટેન્શર છે, તોપણ તે બલાતકારને કદાપિ વાંધે થશે નહીં.

બાલ્ટિકમાં જર્મન ધસારો.

લંડન, ૨૨ મી ઑક્ટોબર.

એક ઋષિયન વાયરલેસ સંદેશા પરથી જણાય છે, કે જર્મનો રવિવારે વર્ડર દ્વીપકલ્પ ઉપર ઉતર્યા છે. ઋષિયનોનાં થાણાં તેમણે પાછાં હડાળ્યાં છે; અને દ્વીપકલ્પના પશ્ચિમ ભાગનો કબજો લીધેો છે.

ફ્રેન્ચ વિક્રમ.

લંડન, ૨૪ મી ઑક્ટોબર.

ફ્રેન્ચોએ એક મજબૂત ધસારો કરીને દુરમન પાસેથી કેટલાંક ગામડાં પડાવ્યાં છે. અત્યાર સુધી ૭,૫૦૦ કેદીઓ ગણાયા છે, અને જે પુષ્કળ માલ દાપ પડ્યો છે, તેમાં ૨૫ તોપો પણ છે.

લંડન, ૨૬ મી ઑક્ટોબર.

ફ્રેન્ચોએ ખીબ ૨,૦૦૦ કરતાં વધારે કેદીઓ પકડ્યા છે. કુલ ૧૦૦ તોપો હજારે થયેલ છે. ધસારો ફ્રેન્ચમંદીથી આગળ વધે છે. મિનોનનું ગામડું અને જંગલ તેમના હાથમાં પડેલ છે.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૬ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

[અંક ૪૯.]

। यतो धर्म स्ततो जयः ।

નામદાર મહારાણીશી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરના મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેળ્યાતું
સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી પિક્ચમ.

મંગળવાર, ૬ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭.

બ્રિટિશની વિગ્રહ સરકાર.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

"I regard this Council as marking the beginning of a new epoch in the history of the Empire."

Mr. Lloyd George.

"શહેનશાહતના ઇતિહાસમાં આ સમિતિ (કાઉન્સિલ) ને હું એક નવા યુગની શરૂઆત સમજું છું."

મિ. લૉડ્જ બોલે.

જ્યારે વિગ્રહ સળગી ઉઠ્યો, ત્યારે તરત સાલુમ પડ્યું, કે આ શારતુ' બધું વજન ઉઘાડવાની એકલા ષેટ ક્રિટનમાં શક્તિ નથી. સંસ્થાનોએ તરત તેમાં ભાગ લેવાની તૈયારીઓ શરૂ કરી. અને થોડા વખતમાં સંસ્થાનોના આગેવાનો એમ પણ કહેવા લાગ્યા, કે સંસ્થાનોનાં લશ્કરો હતાં કરવાની સાથે લવિચ્છમાં સામાજ્યની પરદેશો સાથેની રાજનીતિમાં પણ સંસ્થાનોને અમુક દિશ્વો મળવો જોઈશે. પણ શરૂઆતમાં સૌને બીજું એટલું બધું કામ કરવાતું હતું, કે શહેનશાહતના આગેવાનોનું વિગ્રહ પ્રધાનમંડળ યોજવાનો કાળને વિચાર આવેલો નહીં. પણ જો સંસ્થાનોના પ્રધાનોને અવકાશ મળતાં વિગ્રહ પ્રધાનમંડળમાં ભાગ લેવા સાડ આવવાને આગમલુ થયું હોત, તો તેમની હાજરીથી બ્રિટિશ પ્રધાનોનું કામ ઘણું જોખમ ધાત, અને તેઓ પરદેશો સાથેની શહેનશાહી રાજનીતિની સુખ્ય રેખાઓ નહીં કરી શક્યા હોત.

સંસ્થાનોનાં લશ્કરો લગાઈમાં શામિત થયાં, અને તેની હીલચાલ ઉપર એકલી બ્રિટિશ સરકારનો અંકુશ રહ્યો, તેથી હાનિ તો અવશ્ય થયેલી. ગાદ્દીપોલીનોજ દાખલો લઈએ. બ્રિટિશ પ્રધાનોએજ પહેલા ઑસ્ટ્રેલિયન લશ્કરને એ કમનસીબ અડાઈ ઉપર મોકલ્યું હતું, અને ત્યાં તેનો ઘણું નિકળી ગયો હતો. જો શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળમાં તે વેળાએ ઑસ્ટ્રેલિયાનો પણ એક પ્રતિનિધિ હોત, તો શહેનશાહતની વમામ પ્રજ્ઞને એવું લાગત, કે એ અડાઈ માટેની જવાબદારી માત્ર બ્રિટિશ પ્રધાનોની નહોતી, પણ શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળની હતી. બેથક

શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળ કંઈ બધી રીતે એકદમ સુધારી શકત નહીં. વિગ્રહ પ્રધાનમંડળની બેઠક બની ગઈ, ત્યારે પણ દરેક મુશ્કેલીને ઉપાય જોડેલો નહીં. છૂટા થયા પછી, ન્યૂ સાઉથ વેલ્સના મુખ્ય પ્રધાન મિ. હૉલનેને પોતાના મુલકમાં પાછા ફર્યા પછી પહેલા બાપલુમાંજ કહેલું, કે “સંસ્થાનેના આગેવાનેને પણ લડાઈની ખરી રીતે સંબંધી શેરીઓના સાધારણ માણસોના કરતાં કશી વધારે માહિતી નથી. અને માત્ર વર્તમાનપત્રોમાં જે બહાર પડે છે, તે જાણીએ છીએ. અને આ પ્રમાણે કશી શુભ ખાતરી ન મળવાને લીધે પરિણામ એ થાય છે, કે અમારા પોતાના લોકોને કોઈ પણ દિશામાં દોરવાને અમે સમર્થ થઈ શકતા નથી.”

૧૯૧૫ ની શરૂઆતમાં મૉન્ટરીઅલ ખાતે બાપલુ કરતાં સર વિલ્ફ્રીડ હૉલિઅરે જણાવેલું, કે કાનડાએ પોતાની મેળે અને પૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી વિગ્રહમાં ભાગ લેવાનો ઠરાવ કર્યો છે. તેના શબ્દો વિચારવા લાયક છે:—

“વિગ્રહમાં ભાગ લેવાને આપણે બંધાયેલા છીએ કે નહીં, એવો સવાલ ઉભો થયો છે. એટલું તો હર કોઈ કબુલ કરે છે, કે આપણે પોતાનો કિનારો, આપણો વેપાર, તેની રક્ષા કરવાની તો આપણી ફરજ છે. આપણા ઉપર ચડાઈ થતી અટકાવવાને આપણે બંધાયેલ કરવો જોઈએ; અને ચડાઈ થાય તો તેને આપણે હટાવવી પણ જોઈએ. પણ યુરપના મોખરાએ ઉપર લશ્કર મોકલવાને આપણે બંધાયેલા છીએ? * * * એ સવાલનો જવાબ આપવાને કાયદો ભેલાની જરૂર નથી. આપણે એક સ્વતંત્ર પ્રજા છીએ, પૂરેપૂરી રીતે સ્વતંત્ર છીએ. આવા વિગ્રહમાં ભાગ લેવો કે નહીં, એ ઠરાવ આપણી પોતાની મુનસફી ઉપર રહેલો છે. એ ઠરાવ કરવાનું કામ કાનડાની પ્રજાનું, તેની પાર્લિમેન્ટનું, તથા તેની સરકારનું છે. આ સ્વતંત્રતામાં ઇંગ્લેન્ડનું ગૌરવ છે, કારણકે તેણે તે આપણને બહેલી છે; અને કાનડાનું પણ ગૌરવ છે, કે જે તેના ઇંગ્લેન્ડને મદદ આપવામાં ઉપયોગ કરે છે. આપણે છેક સ્વતંત્ર છીએ. સ્વતંત્રતા એ તમામ બ્રિટિશ સંસ્થાઓનું લક્ષણ છે.”

૧૯૧૬ ના નાતાલને દિવસે જ્યારે મિ. હૉલિઅરે જ્યોર્જ સંસ્થાનેને શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળમાં હાજરી આપવાને આમંત્રણ કર્યું, ત્યારે શહેનશાહતના લડાઈ પુરતા ઉદ્દેશને માટે નવા કાર્યવાહક અધિકારની રચાવના થઈ. છતાં એ પગલાનું પૂરેપૂરું મહત્ત્વ એકદમ સંસ્થાનેના સમજવામાં આવેલું નહીં.

ભનુચારીની આખરે એક ઍસ્ટ્રેલિયન વર્તમાનપત્રીની સાથે વાતચિતમાં મિ. હૉલિઅરે જ્યોર્જ નીચેનું મહત્ત્વનું વિજ્ઞાપન કરેલું:—

“સંસ્થાનેના લોકોને ખબર છે, કે હું કંઈ ‘જિજો’ નથી. * * * પણ શહેનશાહતના ઇતિહાસમાં આ સમિતિને હું એક નવા યુગની શરૂઆત ગણું છું. લડાઈએ આપણને સૌને બદલી નાંખ્યા છે. પ્રભુ ભલુતો લલો છે, કે આપણે હજી સમજીએ છીએ, તે કરતાં વધારે તેણે આપણને શિખવ્યું છે. તેણે આપણે માટે એક નવો યુગ ઉઘાડ્યો છે, અને જેમ

અધિકારમાં પણ અમે સાથે આપ્યા છીએ, અને લોકો તથા નાણાં સાથે રૂબાં છે, તેમ એ નવા યુગમાં પણ અમે દરિયા પારના અમારા જાંબુઓની સાથેજ પ્રવેશ કરવા ચાહીએ છીએ.”

જેશક, મિ. લૉર્ડેન્સ જ્યોર્જના દર્શન પ્રમાણે શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળની પહેલી ફરજ લગાઇમાં છૂતવાનું કામ, પ્રથમ વિચારવાની હતી.

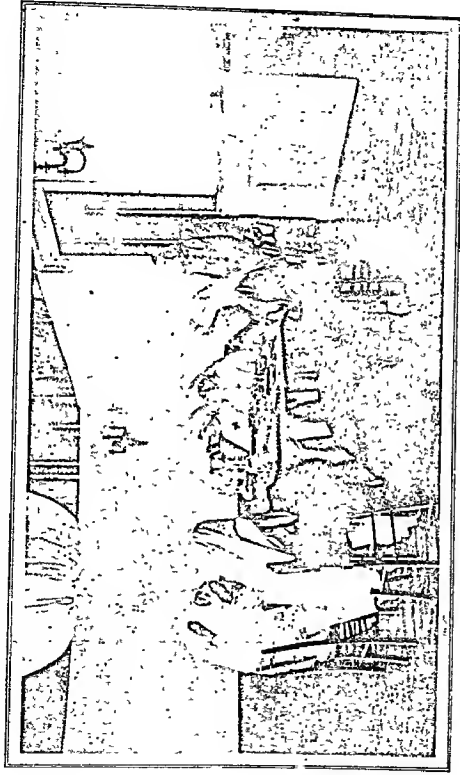
શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળ માર્ચની આખરમાં મળી શક્યું. તેની અંદર કેટલાંક કારણોને લીધે માત્ર એક આરેલિયાનો પ્રતિનિધિ આવી શકેલો નહીં. તેની બેઠકો જે પ્રમાણે હોવી જોઈએ તે પ્રમાણે ગ્રુપ હતી; અને તેનાં કામકાજનું કચું દફતર પણ હોઈ શકે નહીં. છતાં એમાં ઠસો શક નથી, કે તેનાં પરિણામો ધણાં સરસ આવ્યાં છે; અને જ્યારે તેના સલાસદો દૂરા પડ્યા, ત્યારે બ્રિટિશ સરકારે ઠરાવ કર્યો, કે એ સમિતિ દર વરસે ભરાવી જોઈએ. ૧૯૧૭ ના મેની ૧૭ મી તારીખે આમની સભા સમયે મુખ્ય પ્રધાને એ સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે બોલેર ક્યું હતું:—

“મને લાગે છે, કે શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળની બેઠકોના પરિણામ તરીકે એક મહત્વનો નિર્ણય થયેલો છે, તે મારે આ સભાને જણાવવો જોઈએ. જે જનાવ બ્રિટિશ શહેનશાહતના ઇતિહાસમાં અતિશય મહત્વનો ફેરફાર સૂચવે છે, તેની પાર્લામેન્ટને આદિશ્યત માહિતી અપાય, એ મને ઇચ્છવા યોગ્ય લાગે છે. સભાને યાદ હશે, કે ગયા ડીસેમ્બરમાં નામદાર શાનજીની સરકારે દરિયા પારના સંસ્થાનોના તેમજ હિંદુસ્તાનના મુખ્ય પ્રધાનોને અગર આજેવાન શજન પુરુષોને પ્રધાનમંડળની તેમજ શહેનશાહી વિગ્રહ સમિતિની બેઠકોમાં હાજરી આપવા સાડે આમંત્રણ કર્યું હતું. એ આમંત્રણ મંડળ કે જે માર્ચમાં મળ્યું હતું; અને જેની ૧૪ બેઠકો થઈ હતી, તેને ઉદ્દેશને હું બોલું છું.

“બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળ તે વખતે શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળ બની ગયું હતું. તેની બેઠકો ચાલતી હતી, તે દરમિયાન તેના દરિયા પારના સલાસદોને પણ સરકારની પાસેની તમામ માહિતી મળી શકતી હતી; અને એ સલાસદો બ્રિટિશ વિગ્રહ પ્રધાનમંડળના સલાસદોની સાથે સમાનતા ભોગવતા હતા. શહેનશાહી રાજનિતિના તમામ મહત્વના સવાલો ઉપર એ બેઠકોમાં લાંબી ચર્ચા થઈ હતી, અને મહત્વના નિર્ણયો થયા હતા. એ નિર્ણયોને લીધે આપણે વધારે સંપન્ન અને ઉત્સાહથી લગાઇ ચલાવી શક્યું, અને જ્યારે મુલેદ સંબંધી મસલહતનો પ્રસ્થાવ આવ્યો, ત્યારે તે અતિશય કિંમતી નિવડ્યો.

“સરકાર તરફથી હું એટલું વધારે કહેવા ચાહું છું, કે દરિયાની પેલી પારથી આપણા સહુઓ જે તાત્કાલિક મન અને નવાં દૃષ્ટિગોળો લેતા આવ્યા છે, તેથી જે સવાલોમાં આપણાં મન ધણાં લાંબા વખતથી રોકાયેલાં છે, તેમાં અમને સૌને અતિશય મદદ મળી છે. અમારા પોતાના તરફથી તે અમે ખાતરીથી કહી શકીએ છીએ, કે પ્રયોગ પૂર્વક કોઈમંદ ઉતર્યો છે.

LADIES OF THE RED CROSS BREAKFASTING IN THE QUIRINAL.

કિર્લિનલ મહેલમાં નાસ્તા લેતી રેડ ક્રોસની બાલુકો.

“શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળના ઠરાવો જોશક સુખ છે, પણ તે સંબંધી એક વાત તો અમારે આ સભાની પાસે વિલંબ વગર ઝાઝેર કરવી જોઈએ, એમ અમને લાગે છે. શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળમાં સૌના એવો અભિપ્રાય થયો છે, કે આ નવી પદ્ધતિથી, માત્ર તેના તમામ સભાસદોનેજ નહીં, પણ આખી શહેનશાહતને એટલો લાભ થયો છે, કે તેને હાથમાંથી જવા દેવી જોઈએ નહીં. આ કારણથી છેલ્લી બેઠકને વખતે ખ્રિટિશ સરકાર તરફથી મેં રીવરસ દરખાસ્ત કરી હતી, કે શહેનશાહી પ્રધાનમંડળની બેઠકો દર વરસે બરાબી જોઈએ, અથવા શહેનશાહતની સાથે નિસબતના અગત્યના સવાલોની ખાતર વરસની અંદર પણ બરાબી જોઈએ; અને તેમાં નીચેના સભાસદો હોવા જોઈએ :—

“ગ્રેટ બ્રિટનનો સુખ્ય પ્રધાન તથા શહેનશાહી સવાલોની સાથે ખાસ નિસબત ધરાવનારા તેના સહકારો;

“દરેક સંસ્થાનનો સુખ્ય પ્રધાન, અથવા તેના જેટલીજ સત્તાનો કોઇ ખાસ નિમાયેલ પ્રતિનિધિ;

“અને હિંદુસ્તાનની સરકાર જેની નીમણુક કરે, તેવો હિંદુસ્તાનના લોકોનો એક પ્રતિનિધિ.”

“આ દરખાસ્તને હરિયા પારના પ્રતિનિધિઓએ અંતઃકરણથી અનુમોદન આપ્યું હતું, અને અમે આશા રાખીએ છીએ, કે પરદેશો સંબંધી તથા શહેનશાહી રાજનીતિ સંબંધી વિચાર કરવાને શહેનશાહી પ્રધાનમંડળ દર વરસે મળે, એવો ખ્રિટિશ રાજ્યબંધારણમાં એક નિયમ થઇ જશે.

“મારે એટલું વધારે કહેવું જોઈએ, કે એ સંસ્થાનું વર્તમાન રૂપ અતિશય સ્થિતિસ્થાપક છે. એ રૂપ કોઇની યોજના પ્રમાણે નહીં, પણ વિગ્રહની જરૂરિયાતો પ્રમાણે બંધાયું છે. તેનું વસ્તુ એ છે, કે શહેનશાહતની અંદરની જુદી જુદી સરકારોના પ્રયુક્તો અને શહેનશાહી રાજનીતિની સાથે નિસબત ધરાવનારા પ્રધાનો નિયમિત વખતે એકબીજાની સાથે મળવા જોઈએ; અને તેમણે પરદેશો સાથેની રાજનીતિના સવાલોની ચર્ચા કરવી જોઈએ. જોશક જે નિર્ણય થશે તે પર તેમની જુદી જુદી પાર્લિમેન્ટોનો અંકુશ તો રહેશેજ. આ સાધનથી તેમને શહેનશાહી ગાળતો સંબંધી તમામ માહિતી મળી શકશે; અને પોતાપોતાના સ્વરાજ્યને કશે વિશેષ કયાં સિવાય તેઓ સાથે મળીને શહેનશાહતની રાજનીતિને નિર્ણય કરી શકશે.”

વિગ્રહ પ્રધાનમંડળના સભાસદો શહેનશાહી સહકારના ટેટલાક બીજા સવાલોની ચર્ચા કરવાને “વિગ્રહ સમિતિ”માં પણ એકઠા થયા હતા. આ કોન્ફરન્સે પસાર કરેલા ઠરાવો પાછળથી એક પાર્લિમેન્ટરી પેપર તરીકે પ્રગટ થયા છે. તેની અંદર એક ઠરાવ નીચે પ્રમાણે છે :—

“શહેનશાહી વિગ્રહ સમિતિનો એવો અભિપ્રાય છે, કે શહેનશાહતમાં સમાયેલા ભાગોના

* હિંદુસ્તાનના લોકોનો એક પ્રતિનિધિ, કે જેની નીમણુક થોડા નહીં, પણ હિંદુસ્તાનની સરકાર કરે, એ વિષય ઉપર, એ વાત બહાર પડી તે અરસામાં. સુઝાના પ્રખ્યાત સાપ્તાહિક “હિંદી પત્ર” દરમિયાન અતિશય સચોટ અને રમણ દીધા કરી હતી.

પરસ્પર અને શહેનશાહીની સાથેના સંબંધોની પુનર્વ્યવસ્થાનો સવાલ એટલા બધા મહત્વનો અને એટલો બધો કઠિન છે, કે તે લડાઈ બંધ પડે તે પછી જોલાવવાની એક ખાસ શહેનશાહી સમિતિનો વિષય થવો જોઈશે.

“છતાં આટલું તો દક્ષતર ઉપર નોંધવાની જરૂર અમારી ફરજ લાગે છે, કે એવી ટાણ પશુ પુનર્વ્યવસ્થામાં સોસોનાં સ્વરાજ્ય સંબંધી બધી સત્તાઓ બળવી રાખવી જોઈએ, અને તે એવા સ્પષ્ટ સ્વીકાર ઉપર સ્થાપિત થવી જોઈએ, કે સંસ્થાનો એ શહેનશાહી Common-wealth (સામાન્ય ધન) ની સ્વરાજ્ય લોગવતી પ્રજાઓ છે; અને હિંદુસ્તાન શહેનશાહીનો એક મહત્વનો ભાગ છે; તથા સંસ્થાનોને અને હિંદુસ્તાનને પારકા દેશો સાથેની રાજનીતિમાં અવાજ આપવાનો હક છે.”

શહેનશાહી વિગ્રહ પ્રધાનમંડળની બેઠકો પૂરી થયા પછી કાનડા, હિંદુસ્તાન, ન્યૂ ઝીલેન્ડ તથા ન્યૂ ફાઉન્ડેલેન્ડના પ્રતિનિધિઓ પોતાપોતાના દેશમાં પાછા ફર્યા. જનરલ સ્મર્ડસને ઇંગ્લંડમાં રાખવામાં આવ્યો. શહેનશાહી પ્રધાનમંડળની તેણે મોટી સેવા બજાવી હતી, એ વાત સર્વત્ર જણાયેલી હતી. ૧૯૧૭ ના જૂનની ૧૮ મી તારીખે મિ. બોનર લોએ આમની સભામાં ઝાંઝેર કર્યું, કે “ખ્રિષ્ટિય વિગ્રહ પ્રધાનમંડળે ઇંગ્લંડમાં રહે તેટલો વખત પોતાની બેઠકોમાં ઢાળી આપવાને જનરલ સ્મર્ડસને આમંત્રણ કરેલ છે, કારણકે તેઓ તેની ખાસ લરકરી વિધાનો અને તેના અનુભવનો લાભ લેવા આદે છે.”

લડાઈના તાર.

—:૦:—

ઇટાલિયનોની સામે ધસારો.

લંડન, ૨૬ મી ઑક્ટોબર.

જૂલિયન મોખરા ઉપર ડાળી બાલુદી દુરમને ઇટાલિયનોની સામે મજબૂત ધસારો કર્યો છે. ઇટાલિયનોને પોતાની સરહદ સુધી હટી જવું પડ્યું છે. એવું જણાવવામાં આવે છે, કે ઋષિયામાંથી ત્રણ લાખ જર્મનો ઑસ્ટ્રિયનોની મદદે આવેલ છે. પ્રખ્યાત મેકેનસન આ સેનાનો નાયક છે.

હટ્લીમાં સંકટ.

રોમ, ૨૬ મી ઑક્ટોબર.

ઇટાલિયન પ્રધાનમંડળને રાહનાયું આપવાની ફરજ પડી છે. બેરન મોન્નિનો અથવા સેન્યોર ઓરલેન્ડો નવું પ્રધાનમંડળ રચશે, એમ મનાય છે.

લડાઈનો ખર્ચ.

લંડન, ૨૬ મી ઑક્ટોબર.

પ્રભક્રીય ખર્ચની કમિટી જણાવે છે, કે સપ્ટેમ્બરની આખર સુધી ૫ અબજ પૌંડનો ખર્ચ થઈ ચૂક્યો છે, જે પૈકી ૧,૩૨,૧૦,૦૦,૦૦૦ પૌંડ મિત્ર રાજ્યો, સંસ્થાઓ, તથા હિંદુસ્તાનને ધીરાધેલ છે. પ્રભતા કરજમાં ત્રણ અબજ પૌંડનો વધારો થયેલ છે. જે હાલના રાજના ખર્ચમાં વધારો નહીં થાય, તો છ છ મહિને પ્રભતા કરજમાં એક અબજ પૌંડનો વધારો થયા કરશે.

પ્રાંતીય અને જર્મની.

રાયો ડી બનેરો, ૨૬ મી ઑક્ટોબર.

જર્મની સાથે વિશ્વ ઝાઝર કરવાનું સેનેટે એકમતે ઠરાવ્યું છે, અને પ્રેસિડન્ટે તે મંજૂર રાખેલ છે. પ્રાંતીયની એક આગળાટને જર્મનીએ ટોપીટા મારીને હુલાવવાથી તેને આ પ્રમાણે કરવું પડ્યું છે.

મુશ્કિત સ્થિતિ.

મોસ્કો, ૨૬ મી ઑક્ટોબર.

રાજપુરોની ફેબ્રિસે હુમાના માલ પ્રમુખ મિ. ફોલિએકોને પ્રમુખ તરીકે ચૂંટેલ છે. ફેબ્રિસનું કર્તવ્ય અત્યવસ્થાનો અંત આણીને પ્રભને બચત કરવાનું છે, એમ પ્રમુખે જણાવ્યું છે.

પિત્તઝેક, ૨૭ મી ઑક્ટોબર.

પ્રિલિમિનરી પાર્લમેન્ટમાં મિ. કેરેન્સ્કીએ જણાવેલ છે, કે દુશ્મનને રાજધાની શરણ કરવાનો સવાલ ઉઠ્યો નહીં. એથી ઉલટું, બચાવની મજબૂતી માટે પ્રયાસ આવે છે, અને જે શહેરને ખાલી કરવું પડશે, તે તે માત્ર ખોરાક તથા બળતણની તંગીને લીધે કરવું પડશે. પાર્લમેન્ટે સરકારના વિચારને અનુમોદન આપ્યું છે.

જર્મન આન્ડોલર.

આગસ્ટાઈમ, ૨૮ મી ઑક્ટોબર.

બર્લિનનાં સંજનાં વર્તમાનપત્રો ખબર આપે છે, કે ડા. મિખાએલિસે રાજનાયું આપેલ છે. ઇટાલિયનો ઉપર જર્મન ધસારો.

લંડન, ૨૮ મી ઑક્ટોબર.

એક ઇટાલિયન વાયરલેસ એક્સિરયલ સંદેશ પરથી જણાય છે, કે જૂલિયન મોખરા ઉપરની ડાબી પાંખ ઑસ્ટ્રિયન અને જર્મન લશ્કરો ભેટી શક્યાં છે. ઇટાલીની પવિત્ર ભૂમિમાં દુશ્મનો પેઠા છે.

પાર્લમેન્ટમાં હિંદ.

લંડન, ૨૮ મી ઑક્ટોબર.

આમની સભામાં લુહાં જુહાં લશ્કરોની સેવા સંબંધી બોલતાં મિ. લોપ્ડ જ્યોન્ નીચે પ્રમાણે કહેલ છે:—

“ પછી હિંદ—કેવી બહાદુરી અને વફાદારીથી હિંદી પ્રભએ બ્રિટિશ લશ્કરને મદદ આપી છે.

આપણી મુશ્કેલીના વખતમાં તેમણે આપણને જે અંતઃકરણથી મજબૂત મદદ આપેલી છે, તેની યાદગિરી વિગ્રહ પૂરે. થયા પછી પણ ભૂલી જવાશે નહીં, અને જ્યારે હિંદુસ્તાનનો સવાલ આપણી પાસે આવશે, ત્યારે તે યાદ રાખીને આપણે કામ કરશું.”

જર્મન તથા હિંદી બળવાખોરોને સજા.

ચિકાગો, ૩૦ મી ઑક્ટોબર.

અમેરિકામાં રહીને હિંદુસ્તાનમાં બળવો જગાડવાની કોશિશ કરવા માટે ત્રણ જર્મનોને બે વરસની કેદ તથા ૨,૦૦૦ પૌંડ દંડની સજા થયેલ છે. તાત શુભ નામના એક હિંદુને પણ ૧૮ માસ કેદની તથા ૪૦ પૌંડ દંડની સજા થઇ છે.

ઇટલીમાં સંપ.

રોમ, ૩૧ મી ઑક્ટોબર.

ઑસ્ટ્રો-જર્મન ધસારાથી ઇટાલિયનો ઉલટા વધારે સંયુક્ત થયા છે. સોશલિસ્ટ આગેવાનોએ સરકારને ટેકો આપવાનું જાહેર કર્યું છે; અને પાદરીઓ પણ પક્ષમાં આવી ગયા છે.

યુક્રેનનો કબજો.

લંડન, ૩૧ મી ઑક્ટોબર.

દુરમને યુક્રેન છૂટી લીધું છે; પણ ઇટાલિયન લશ્કરી અધિકારીઓએ એ કેટલાક દિવસ અગાઉ ખાલી કર્યું હતું. દુરમનો ઇટલીમાં કપિયાના જેવું રમખાણ જગાડવા ચાહે છે; પણ સફળ થયા નથી.

જર્મન ચાન્સેલરનો હોદ્દો.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૩૧ મી ઑક્ટોબર.

ખર્લિનથી એક વાર છે, કે હા. મિખાએલિસે ચાન્સેલરના હોદ્દાનું રાજીનામું આપ્યું છે, અને તે સ્વીકારવાનું બવેરિયાના સુપ્રમ પ્રધાન કાઉન્ટ હર્ટલિંગને આમંત્રણ થયું છે.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૬ ફી નવેમ્બર.

કાઉન્ટ હર્ટલિંગે જર્મન ચાન્સેલરનો હોદ્દો સ્વીકારવાની ના પાડી છે.

નિવેદન.

આજના અંકની સાથે રોમના કિવરિનલ મહેલમાં નાસ્તો લેતી રેડ કૉસની બાનુઓનો એક સુંદર ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને ભેટ આપીએ છીએ.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩૦.]

મંગળવાર, ૧૩ મી નવેમ્બર, ૧૯૧૭.

[અંક ૫૦,

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેદ્યાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી ચિકમ.

મંગળવાર, ૧૩ મી નવેમ્બર, ૧૯૧૭.

બ્રિટિશ રાજકુટુંબના અનુભવો.

"Gird on Thy conquering sword,
Ascend Thy shining car,
And march, Almighty Lord !
To wage Thy holy war !

"તારી વિજયી તરવારને બાંધી લે,
તારા ચળકતા રથ ઉપર ચડ,
અને કુચ કર, ઐ સર્વશક્તિમાનુ દેવામી !
તારી પવિત્ર લડાઈ ચલાવવાની આવર."

બ્રિટિશ રાજકુટુંબને વિગ્રહ સળગી ઉઠવાથી અમુક ઠસોટીમાંથી પસાર થયું પશુ છે; અને તેને અમુક પ્રસંગ પણ પ્રાપ્ત થયેલ છે. ન્યારે હાથોહાથની લડાઈ ચાલતી, અને રાજાઓ જાતે પોતાની સેનાઓને મોખરે સવારી કરતા, તે દિવસો તો ક્યારના ચાલ્યા ગયા છે. પણ હજી બ્રિટિશ તાજ ઐ શહેનશાહવાના બધા જાગોને એકઠા થવાનું મધ્યબિંદુ છે. રાજા શહેનશાહવાની સેનાઓને સર્વોપરિ સેનાધિપતિ છે, અને કાફલાનો તે ઝંડભિરલ છે. વિગ્રહ રાજના નામથી ઝાઝેર કરવામાં આવે છે.

શહેનશાહ રાજાજી ન્યોર્થ એક નાવિક (સેપ્ટારી) છે. ન્યારે ગાદીએ આવવાનો થોડાજ સંભવ હતો, તે દિવસોમાં તેણે એક વહાણનું ઉપરીપણું લોગવ્યું છે. રાજા તરીકે પોતાની કારકીર્દીની શરૂઆતથી તે નોકા અને સેનાની સાથે ગાદ સંબંધમાં રહેલ છે. વિગ્રહને લીધે તેને જે ઠસોટીઓ અને ચિંતાઓમાંથી પસાર થયું પશુ છે, તેની થોડાજ માણસોને પુરતી દ્રવ્યના આવી શકે. પ્રથમ તો લડાઈ જાગવાથી કેટલાક લોકોના સંબંધો તોડવા પડ્યા છે. બ્રિટન અને જર્મનીનાં શહેનશાહી કુટુંબો અનેક ગાંઠાથી જોડાયેલાં હતાં. જેઝર પોતે રાજાંજીના પિતાની જાહેનને પુત્ર થતો હતો. રાજકુટુંબની એક સાખા એવી હતી, કે જ્યાં ગા બ્રિટનમાં રહીને, બ્રિટિશ પક્ષમાં સેવા બજાવતી હતી, અને પુત્ર જર્મનીના પક્ષમાં લડતો હતો. વ્યક ઓફ કોન્ટે

એક જર્મન ગાદી સ્વીકારવાની ના પાડી હતી. ખ્રિસ્તની સામે થનારાઓમાં મહારાષ્ટ્રી વિક્ટોરિયાનો કેટલોક પરિવાર હતો.

વિગ્રહ સળગી ઉઠ્યો, તે પહેલાં ફેઝરે વારંવાર ઇંગ્લંડમાં પોતાનાં સંબંધીઓને મુલાકાત આપી હતી. મહારાષ્ટ્રી વિક્ટોરિયા સ્વર્ગવાસી થયાં, ત્યારે પોતાનો કેટલોક મહત્વનો ગ્રોઆમ રદ કરીને તે ઓસ્ટ્રેલિયા આવ્યો હતો, કે જેથી તે મહારાષ્ટ્રીશ્રીને છેલ્લી વખતનું માન આપી શકે. ૧૯૧૪ ની પહેલાં આરજ વરસ ઉપર જ્યારે રાજાજી એડવર્ડના દેહની દફન ક્રિયા થવાની હતી, ત્યારે તેણે રાજાજી જ્યોર્જના જમણા હાથ ઉપર ખ્રિષ્ટિય શ્રીલંકા-માર્ચાલના પોશાકમાં સવારી કરી હતી. લોહીના સંબંધો તરત તૂટી શકતા નથી. અને તોપણ જ્યારે વખત આવ્યો, ત્યારે તે તોડી નાંખવામાં રાજાજી જ્યોર્જ લેશ પણ વિલંબ કરેલો નહીં.

૧૯૧૪ ના જૂલાઈમાં “હોમ રૂલ” બિલ અમીરિની સભાનો વાંધો હોવા છતાં કાયદો થવાની તૈયારી હતી. અદરદર હુધયારણ થતું હતું; અને આયર્લેન્ડમાં બંધેદો ભગવાની ઘડી પાસે દેખાતી હતી. રાજાજી કાફલાની મુલાકાતે જવાના હતા. એકદમ અહિર ખખર આવી, કે એ મુલાકાતને વાર લાગશે, તે પછી “ટાઇમ્સ”માં ખુલાસો બહાર પડ્યો, કે રાજાજીએ બર્કિંગહામ મહેલમાં સરકાર, યૂનિયનિસ્ટો, નેશનેલિસ્ટો, અને અદરદરવાસીઓના આગેવાનોનું એક કોન્ફરન્સ બોલાવ્યું છે.

રાજાજીએ પ્રતિનિધિઓને આવકાર આપ્યો, અને કોન્ફરન્સની શરૂઆતમાં તેમની પાસે એક ભાષણ કર્યું, જેની અંદર તેમણે બધા પક્ષોને આપલો કરીને સુલેહ ભળવવા માટે આશ્વસની સંબોધન કર્યું. બેઠક એ પગલા ઉપર અસુક ટીકા થયેલી. પણ જેમણે ટીકા કરેલી, તેમને પણ એટલું તો કબુલ કરવાની ફરજ પડેલી, કે આત્મા આવતા રિવાજને તોડીને નવું પગલું ભરવાનો જો કોઈ વાર પણ વખત આવ્યો હોય, તો તે ત્યારે આવ્યો હતો.

જૂલાઈના ત્રીજા અઠવાડિયામાં રિપટહેડ ખાતે રાજાજીએ લઠાયક વહાણો અને દરિયાઈ વિમાનોને “રિન્ચૂ” કર્યાં. દર રોજ યુરપના આકાશમાં લડાઈનાં વાદળાં વધારે; કાળાં થતાં જતાં હતાં. જર્મનીમાં સેનાને સત્જ કરવાને શ્રમ તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી. ઑસ્ટ્રિયન વારસના ખૂન સંબંધી ઑસ્ટ્રિયા વધા સાંજિયા વચ્ચેની મસલહત લગભગ તૂટી પડવાની તૈયારી હતી.

“રિન્ચૂ”માં આવેલાં લઠાયક વહાણોની હાર રર માઇલ લાંબી હતી; અને ૧૪ વહાણો ઉપર નવી ૧૩૬ ઇંચિયા તોપા હતી.

ખ્રિષ્ટિય પ્રજાની પરદેશો સાથેની રાજનીતિ સરકાર નિર્ણીત કરે છે, રાજાજી નહીં; અને સરકાર તેને માટે પ્રજા તરફ સીધી જવાબદાર રહે છે. પણ વિગ્રહ અગાઉના દિવસોમાં દુનિયાના કામકાજમાં રાજાજી કોઈ વાર પરીક્ષ અને કોઈ વાર પ્રત્યક્ષ મોટો ભાગ લેતા આવ્યા છે. સરકાર અને પ્રધાનોની પ્રવૃત્તિઓમાં વિરોધ ન ઉત્પન્ન થાય, તે માટે મહારાષ્ટ્રી વિક્ટોરિયાના વખતથી એવી પદ્ધતિ સ્થાપિત થયેલી છે, કે રાજ્યકર્તાઓ ઉપર આવતા અથવા તેમના

તરફથી જવા ખાતરી કાગળો, જે તેમાં રાજનીતિને નિસજાત હોય, તેા મુખ્ય પ્રધાનને, અથવા પરદેશ ખાતાના સેક્રેટરીને, અથવા જાનેને, જતાવવા પડે છે.

નૂલાઇમાં મોરેથી પ્રશિયાનો પ્રિન્સ હેન્રી લંડન ખાતે આવેલો, અને તેણે રાજાજી જ્યોર્જની સાથે વાવચિત કરેલી. એટ બ્રિટનની અંદરના જર્મન ભાતરીખાતાનો મુખ્ય અંકુશ તેની પાસે છે, એમ તે વખતે કહેવાતું હતું. પ્રિન્સ હેન્રીએ જણાવેલું, કે “કેઝર અંતઃકરણથી સુલેહને આહ છે, અને ફ્રાન્સ તથા ઋષિયાની લડાયક પ્રવૃત્તિઓથી તેને પરાણે લડાઇમાં ઉતરવું પડે છે. જે ઑસ્ટ્રિયા-હંગરી સંઘિયા ઉપર ચડાઇ કરે, તેા એ જાને દેશો સંઘિયાની મદદે જવાની ધમકી આપે છે. માટે આપ કૃપા કરીને ફ્રાન્સ તથા ઋષિયાને સમજાવો, કે તેઓ વટસ્થ રહે; અને ઑસ્ટ્રિયા સંઘિયાને જે સજા કરવા ધારે છે, તે વચ્ચે પડ્યા વગર કરવા દે.”

તેણે વકીલાત કરેલી, કે બ્રિટન અને જર્મનીએ આ ખાળતમાં સાથે મળીને કામ લેવું જોઇએ, અને પરસ્પર આધાર આપવો જોઇએ. કેઝરે પોતે ઘોઠા દિવસ; પછી સુનાંધટક દટ્ટેક્સના પ્રેસિડન્ટને લખતાં જણાવ્યું હતું, કે “રાજા જ્યોર્જે બ્રિટિશ વટસ્થતાનું વચન આપેલ છે.” પણ એ કથન દેખીતું જ ખોટું હતું. બ્રિટનમાં રાજાને પ્રજાની વટસ્થતાનું વચન આપવાનો અધિકાર નથી. અને કેઝરનું કથન જાહેર થયું, કે વરત તેનો ઇનકાર કરવામાં આવેલો.

કેઝરનું કથન ઑગસ્ટની દસમી તારીખે લખાયલું હતું, અને તે તેણે બર્લિન ખાતેના અમેરિકન એલચી મિ. જેરડને પ્રેસિડન્ટને પહોંચાડવા સારૂ પોતાને હાથે આપેલું:—

“નામદાર રાજા પાંચમા જ્યોર્જે લંડનમાં હિઝ રૉયલ હાઇનેસ પ્રિન્સ હેન્રીની મુલાકાત લીધી હતી, અને મને રૂબરૂ એમ કહેવાની સત્તા આપી હતી, કે જે જર્મની, ફ્રાન્સ, ઑસ્ટ્રિયા, અને ઋષિયાને લડાઇમાં ઉતરવું પડશે, તેા ઇંગ્લેંડ વટસ્થ રહેશે. એ સંદેશો મને મારા લાઇએ તારથી જણાવ્યો હતો; અને નૂલાઇની ૨૯મી તારીખે રૂબરૂ પણ જાહેર કર્યો હતો.”

બર્લિન પહોંચ્યા પછી ૧૯૧૪ના નૂલાઇની ૩૦મી તારીખે પ્રિન્સ હેન્રીએ રાજાજી જ્યોર્જને નીચે પ્રમાણે તાર કર્યો હતો:—

“હું અહીં ગઈ કાલે પહોંચ્યો. આપે ગયે રવિવારે બર્લિનમાં મહેલમાં જે કહ્યું હતું, તે સંદેશો વિલિયમને આપ્યો. વિલિયમ ઉપકાર માને છે.

“નિકોલસની માફક વિલિયમ પણ સુલેહ જાળવવાને ધન્ટેઝાર છે; અને તેની સાથે વારના સંદેશ ચલાવ્યા કરે છે. આજે નિકોલસે કહ્યું છે, કે પાંચ દિવસ ઉપર ઋષિયન લશ્કરને તૈયાર થવાનો હુકમ આપવામાં આવેલ છે.

“અમને એમ પણ જાતરી મળી છે, કે ફ્રાન્સ સુદાં લડાઇની તૈયારીઓ કરી રહ્યું છે. અમે પોતે અત્યાર સુધી કંઈ લડાયક પગલાં લીધાં નથી; પણ જે અમારા પાઠશીઓ પોતાની

તૈયારીઓ બરી રાખશે, તો અમારે પણ તે ગમે તે હલ્લે લેવાં પડશે. એટલે આખા મૂરખમાં લડાઈની હોળી સળગવાની.

“આપ જો આગ્રહથી આ સ્થિતિ અટકાવવા ઉત્સુક હો, તો ક્રાન્સને અને ઋષિયાને સમજાવો, કે તેઓ તટસ્થ રહે. મને લાગે છે, કે એથી ઘણો લાભ થશે. મને લાગે છે, કે યૂરપની શાંતિ બાળવવાનો આજ એક બરાબર માર્ગ છે, અને ખીન્ને કદાચ કોઈજ નથી. જર્મની અને ઇંગ્લેન્ડે તો અત્યારે એકબીજાને આધાર આપવો જોઈએ.

“સુલેહ બાળવવાને વિલિયમ અંતઃકરણથી ચાહે છે, એમ ખાતરીથી માનજો. પણ તેના બે પાટાશીઓ લડાયક તૈયારીઓ કરી રહ્યા છે, એટલે તેને પણ પોતાના દેશના બચાવ સારૂ કદાચ અનુસરણ કરવાની ફરજ પડશે. હું આપને ત્રણ મમાલો તાર કહું છું; તેની જે વિલિયમને ખબર આપી છે; અને હું આશા રાખું છું, કે જેવા મિત્ર લાવથી મેં આ સંદેશો લખ્યો છે, તેવાજ મિત્ર લાવથી આપ તે સ્વીકારશો.”

સદી) હન્ની.

રામજી ન્યોર્જે તેજ દિવસે તારના જવાબ મોકલીને મિન્સ હેન્નીને ઉપકાર માન્યો, અને કહ્યું, કે “જો ઑસ્ટ્રિયા માત્ર ગેલશ્વેડના અને આસપાસના સુલકનો કબજો લેવાથી સંતોષ માનતું હોય, તો મારી સરકાર ઋષિયાને અને ક્રાન્સને લડાયક તૈયારીઓ સુલતવી રાખવાનું કહેવાને તૈયાર છે. * * * હું આશા રાખું છું, કે વિલિયમ પોતાની મોટી વગનો ઉપયોગ કરીને ઑસ્ટ્રિયાની પાસે આ દરખાસ્તનો સ્વીકાર કરાવશે. આમ કરવાથી તે સિદ્ધ કરી બતાવશે, કે જર્મની અને ઇંગ્લેન્ડ હુનિયાનું સંકટ અટકાવવાને મથી રહેલ છે. વિલિયમને ખાતરી આપજો, કે હું મારાથી બનતું બધું કરું છું, અને યૂરપની શાંતિ બાળવી રાખવાને બનશે તે હુમેશાં કર્યો કરીશ.”

તેજ દિવસે દૈંઝરે રામજીને જવાબ વાળ્યો, કે “મારા વિચારો પણ આપના જેવાજ છે;” અને ઉમેર્યું, કે “મને હમણાંજ ખબર મળી છે, કે નિકોલસે પોતાની આખી સેનાને તથા મોકાને સમજાવવાના હુકમ આપેલ છે. જે મસલહતમાં હું રોકાયેલો છું, તેના પરિણામને માટે પણ તેણે રાહ જોઈ નથી; તેમ મને કશી ખબર પણ આપી નથી.”

ઉપલા તારના જવાબમાં રામજી ન્યોર્જે લખ્યું; કે “મેં નિકોલસને એક ઉતાવળનો તાર મોકલ્યો છે.”

ત્યારે વરત જવાબ વાળેલો. “દૈંઝરે વિગ્રહ ઝાઢેર કયો છે. ઑસ્ટ્રિયા-હંગરીમાં શુન્ન અને ઝાઢેર લશ્કરી તૈયારીઓ ચાલતી હતી, તે સારૂ મારે પણ તૈયારી કરાવવી પડી છે. લડાઈ અટકાવવા સારૂ મેં બનતી બધી મહેનત કરી છે. હવે મારે તેમાં પરાણે ઉદરજી પડે છે, તો હું આશા રાખું છું, કે તમારો દેશ ક્રાન્સને અને ઋષિયાને આધાર આપશે. ઇશ્વર તમને સુખી કરે, અને તમારી રક્ષા કરે.”

પણ જર્મન સરકારે તો સંઘિયા સામેની યુદ્ધમાં ઑસ્ટ્રિયા-હંગરીને મદદ આપવાનો ઠરાવ કરી મૂક્યો હતો, જોકે તેને ખબર હતી, કે એમ કરવાથી ઋષિયાની સાથે પણ લડાઈ કરવી પડશે.

જેલિયમ ઉપર યુદ્ધ થયા પછી તરત રાજ આદ્યે એક તાર કરીને રાજા જર્મોર્નની મદદ માગી હતી.

ઑગસ્ટના પહેલા રવિવારને દિવસે 'લ'ડન અતિશય ઉત્સાહમાં આવેલું. હજારો માણસો બકિંગહામ મહેલની આસપાસ એકઠા થયેલા, અને વફાદારીનાં ગીતો ગાઇને રાજાજીને બિરહાવવા લાગેલા. સોમવારે અને મંગળવારે રાજાજી અને રાણીજીને વારંવાર જૂંખામાં આવીને પ્રભની સલામ લેવી પડેલી. મંગળવારની રાત્રે લોકોનાં ટોળાં ઘણાં મોટાં હતાં. આસપાસ સર્વત્ર લશ્કરી તૈયારીઓ દેખાતી હતી. ઘડીએ ઘડીએ લશ્કરી સામાનની ગાડીઓ અથવા સિપાઇઓની હારની હાર રસ્તે ધઇને નિકળતી.

બકિંગહામ મહેલના દરવાજા બહારનો વિક્ટોરિયા મેમોરિયલની આસપાસનો બપો પ્રદેશ માણસોથી ચીકાર ભરાઇ ગયો હતો. દેશભક્તિનાં ગીતો અને વચ્ચે વચ્ચે પ્રભુનાં કોત્રો ગવાતાં હતાં. સાવ વાગ્યાના અરસામાં પ્રભની ઉત્સુકતા શાંત કરવા સાડ રાજાજી, રાણીજી, પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ, અને શાહજાદી ગેરી જૂંખામાં આવ્યાં. એમને જોવાં જ લોકોએ "ગોડ સેવ ધિ કિંગ," (ધર્મીયર રાજાજીને રક્ષે,) એ ગીત ગાવાનું શરૂ કર્યું. ફરી રાજાજીએ શાહ નવ વાગ્યે દર્શન આપેલું, અને ત્યારે પણ એ પ્રભાણે થયેલું. અગિયાર વાગ્યા પછી પણ થોડી વારે રાજાશાણીએ જૂંખામાં દેખાવ દીધો હતો.

વિગ્રહ જાહેર કરવાની ઘડી પાસે આવી, એટલે લોકોએ નીચેનું પ્રખ્યાત ગીત ગાનું શરૂ કર્યું:—

"O God, our help in ages past,
Our hope for years to come,
Our shelter from the stormy blast,
And our eternal home!"

અર્થ:—“ઓ ધર્મીયર, જૂત કાલના જમાનાઓમાં અમને મદદ કરનાર,
ભવિષ્યના વખતમાં અમારા આશરથાન,
તોફાની સપાટામાં અમારા આશ્રયરૂપ,
અને અમારા દુનિયાના નિવાસ!”

કારણકે મહેલમાં રહેલો રાજા અને ગેરીઓમાં આવવા માણસો, સૌ સમજવા દેતા, કે

મળની સમક્ષ આવી પડેલા મોટા સંકેટમાં, જો ઈશ્વર આપણી તરફ નહીં હોય તો, સેનાઓ, અને નૌકાઓ, અને માણસોની મદદ કર્યા કામમાં આવવાની નથી. બીજા દેશના પ્રેક્ષકોને હજારો બ્રિટિશ પુરુષો તથા સ્ત્રીઓને આ ગીતો ગાવાં સંભળતાં બ્રિટનના સ્વરૂપનું સાચું ભાન થયેલું. બ્રિટન આ વિશ્વ જાણે એક પવિત્ર લડાઈ હોય, એમ ગણીને તેની અંદર પ્રવેશ કરતું હતું.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં બારી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—:૦:—

ઇટલીની હુકુંશા.

લંડન, ૧લી નવેમ્બર.

ટાઇમ્સનો મિલિટરી ખબરપત્રી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

“હવે એવી ઝાતુ પાસે આવતી જાય છે, કે જ્યારે આફ્રિકાની માફક ક્ષાન્ત્રમાં અને ફ્રાન્સમાં પણ મોટાં વિક્રમો થઇ શકવાનાં નહીં; પણ ઇટલીનાં મેદાનોમાં તો આખો ચિયાળો લડાઈ જામી શકે તેમ છે, અને જે પણ સૈન્ય વધારે સાધનસંપન્ન હોય, તેને ચિયાળામાં લઇવું કીક પડે છે. * * * મિત્ર રાજ્યો, ઇટલી સહિત, આખા પશ્ચિમ મોખરા ઉપર દરિયાઈ વાહન-વગર એકબીજાને મદદ આપવાને રાક્ષિતમાન છે.”

બીરશેળા છતાયું.

લંડન, ૧લી નવેમ્બર.

એક રાત કુચ ક્યાં પછી બ્રિટિશોએ ગઇ કાલે સવારે બીરશેળા ઉપર હુમલો કર્યો હતો. જે વખતે પાયદળના સિપાઇઓ પશ્ચિમના અને નૈર્ઋત્યના બચાવો ઉપર હુમલો કરતા હતા, તે વખતે સવારે પૂર્વ તરફથી ધર્યા આવતા હતા. દુશ્મનો ખૂબ સામે યથા છતાં સંઘે બીરશેળાનો આપણે કળંગે લીધો છે. ૧,૮૦૦ કેદીઓ અને ૬ તોપો પકડાયેલ છે.

નવો જર્મન આન્સેલર.

આમ્સ્ટર્ડામ, ૨જી નવેમ્બર.

કાઉન્ટ હર્ટસિંગ નવો આન્સેલર નિમ્નાયેલ છે. ગઇ કાલે રૂઢવારે તેણે કેઝરની મુલાકાત લીધી, ત્યારેજ એ વાત જોક્સ થઇ દહેવાય છે.

મિ. વેનિઝેલોસનો અભિપ્રાય.

રોમ, ૪ થી નવેમ્બર.

રૂટરના એક ખગરપત્રીની સાથે વાતચિતમાં મિ. વેનિઝેલોસે કહ્યું છે, કે "મને ખાતરી છે, કે લડાઈ મુશ્કેલ અને લાંબી થવાની છે; પણ સાથે જો રોમ મને ખાતરી છે, કે છેવટે ફોર્સે મિત્ર રાજ્યોની થશે. ઇટલી પોતાની પીડાઓમાંથી મુક્ત થઈ શકશે. બીજાં બધાં મિત્ર રાજ્યો કદાચ લડત ધોડી દેશે, (કે જે મનાય એવી વાત નથી,) તોપણ મારી ખાતરી છે, કે ગ્રેટ બ્રિટન તથા અમેરિકા લડાઈ જારી રાખીને અતે વિજયી થશે. ગ્રીસની સ્થિતિ દર રોજ સુધરતી જાય છે."

ઇટલીમાં બ્રિટિશ લશ્કર.

લંડન, ૫ મી નવેમ્બર.

ઇટાલિયન છાવણીમાંના રૂટરનો ખગરપત્રી જણાવે છે, કે બ્રિટિશ લશ્કરને મોખરા ઉપર જતું બેઠું ઇટાલિયનોએ બ્રિટિશ વિક્રમોને ઉત્સાહથી આવકાર આપેલ છે. સ્ત્રીઓ અને પુરુષોનાં ટોળેટોળાં સ્ટેશનોએ તેમને કુળો, સિગારેટો, વગેરે આપતાં હતાં. "ધણું છવે ઇંગ્લંડ" ના પુકારો થયા હતા.

અંથ્રોસનું લોપાણ.

અંથ્રોસ, ૫ મી નવેમ્બર.

અંથ્રોસ અને બર્લિન વચ્ચે ચાલેલા તારના ગુપ્ત સંદેશો ઉકેલવામાં આવેલ છે, અને તેથી સિદ્ધ થાય છે, કે કોન્સ્ટન્ટાઇન તથા તેની સહી જર્મનીના પક્ષમાં કામ કરતાં હતાં.

ઇટાલિયન મોખરો.

લંડન, ૬ ફી નવેમ્બર.

પારિસમાં એવું જાહેર થયેલ છે, કે જનરલ ફ્રાંક અને જનરલ રોબર્ટસન ગયા અકવાડિયામાં ઇટલી ગયા હતા. જનરલ ફ્રાંક એ મહિના પહેલાં પણ ઇટલીમાં હતો; અને ત્યારે તેણે જનરલ કેટોનાની સાથે બધી ચોજના નક્કી કરી હતી. આ કારણને લીધે બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ મહદ જલદીથી પહોંચી શકી છે. દિવસ અને રાત મિત્ર રાજ્યોની કુમક આગ્યા કરે છે.

નવો ઋષિયન વિશ્વજ્ઞાતાનો પ્રધાન.

પિટરબર્ગ, ૬ ફી નવેમ્બર.

વિશ્વજ્ઞાતાના પ્રધાન મિ. વર્ખોવસ્કીની જગ્યાએ કામચલાઉ તરીકે અંડર-સેક્રેટરી મિ. મેનિકોવસ્કીની નીમણૂક થયેલ છે.

આવનગર દરબારી છાપખાતું

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૦ મી નવેમ્બર, ૧૯૧૭.

[અંક ૫૧,

। યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,
ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની
આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું
અને
વિના મૂલ્યે વેડુચાતું
સાપ્તાહિક યત્ર.

"Blind unbelief is sure to err,
And scan His work in vain;
God is His own interpreter,
And He will make it plain,

Cowper,

અર્થ:—“ધર્મરૂં પોતાના ચમત્કારો કરી જતાવવાને કોઈક ભેદભરેલા માર્ગમાં ગતિ કરે છે; તે સમુદ્રમાં પોતાનાં પગલાં રથાપે છે, અને તે તોફાનની ઉપર સવારી કરે છે.

“તે પોતાની અકચરિત ચોજનાઓને અનંત કુશળતાથી બનાવેલી અગાધ ખાણોની અંદર ભરી રાખે છે, અને પોતાની સર્વોપરિ ઇચ્છા પાર પાડે છે.

“ઓ ધીરજુ સાધુઓ, નવી હિંમત પકડો, જે વાદળોથી તમે ઘેટાલા બધા બીહો છો, તે તો ફયાના ભરેલાં છે, અને તે તમારાં મરતક ઉપર આશીર્વાદ વરસાવશે.

“હુદ્ર ઇદ્રિયથી પ્રભુનો ન્યાય ન કરો, પણ તેની કૃપાની ખાતર તેના પર વિશ્વાસ રાખો; દેખીતી રીસના દાંનની પાછળ હુપાયલું તેનું વદન તો હસતું છે.

“તેના ઉદ્દેશો જલદી પાર પડશે, દરેક કલાકે તે પ્રગટ થતા જશે; કળીનો સ્વાદ કઠાચ કંડવો પણ લાગે, પણ જ્યારે તે ફુલ થશે, ત્યારે મીઠું થશે.

“આંધળી અનાસ્થા ભૂલ્યા વગર રહેશે નહીં, અને ઇશ્વરના કામને માપવાનો બ્યર્થ પ્રયાસ કરશે; પ્રભુ પોતે પોતાનો સાબ્યકાર છે, અને તે એ ખુદકુ કરી જતાવશે.”

કાઉપર.

લડાઈ ગાંઠેર ક્યાં પછી રાજાજીનું પહેલું કર્તવ્ય ઍલ્ડરશૉટ જઇને ફ્રાન્સ જનાર લશ્કરનું નિરીક્ષણ કરવાનું હતું. રાણીજીને તથા ચેન્નર કલાઈવ વિગરામને સાથે લઇને પોતે છાવણીમાં ગયા; અને ત્યાં તેમને સર ડગલસ હેગે આવકાર આપ્યા. પોતે પગે, ચાલીને વિમાનો વગેરે વખામ જોયું.

રાજકુટુંબે ફયાના કામ ઉપાડી લેવામાં આજેવાન ભાગ લીધો. સરકારે આવનારી આફત સામે ઉપાયો વિચારવાને એક કમિટી નીચી; અને એક પ્રબલીય ફૂંડ ઉઘાડી પ્રિન્સ ઍફ વેલ્સને તેના ખર્ચનથી બનાવ્યા. ચોવીસ કલાકમાં અડી લાખ પૌંડ ફૂંડમાં ભરાઈ ગયા. ચોડાજ વખતમાં દસ લાખ પૌંડ ભરાયા; અને જે મહિનાની અંદર “નેશનલ રિલીફ ફૂંડ” ત્રીસ લાખ પૌંડ સુધીનું ચંદ્ર ગયું. ‘રાજકુટુંબે ઉદારતાથી નાણાં આપેલાં. રાજાજીએ ૫,૦૦૦ પૌંડ આપ્યા; રાણીજીએ ૧,૦૫૦; રાજમાતા એલેક્ઝાંડ્રાએ ૫૦૦; અને પ્રિન્સ ઍફ વેલ્સે ૩,૦૦૦.

મિન્સ ઑફ વેલ્સે ઉપલી યોજના શરૂ કરીને તરત જીતું કામ ઉપાધ્યું. પહેલી બેરેલિયનના થ્રેનિયર ગાર્ડમાં તે એક સેકન્ડ-લેફ્ટનન્ટ નિમાયા હતા. વિગ્રહ ઝાહર થયા પછીના સોમવારને દિવસે રૂઢવારમાં પાંચ વાગતે તેણે પોતાની પસંદગીમાં જવા સાડું બકિંગહામ મહેલ છોડ્યો. તે પોતાનીજ મોટરમાં યુસાફરી કરતા હતા, અને પોતેજ ચલાવતા હતા. આઠ વાગતાં તે પસંદગી સાથે યથા ગયેલા.

શુક્રવાર, તા. ૨૧ મી ઑગસ્ટને રાજ, રાજાજી અને રાણીજીએ, શાહઝાદી મેરીને સાથે લઇને, વેસ્ટમિન્સ્ટર આખીની અંદર ઇન્ડિયાપાસનામાં ભાગ લીધો. તે દિવસ સિપાઇઓ અને ખલાસીઓને માટે ખાસ પ્રાર્થનાના ઠરાવેલો હતો. આખીમાં ઉપાસકોનું મોટું મંડળ એકઠું થયું હતું. સ્તોત્રોની પસંદગી રાજાજીએ પોતે કરી હતી, જેમાંનું કવિ કાઉપરનું પ્રખ્યાત સ્તોત્ર અમે આ અંકની શરૂઆતમાં આપેલું છે.

રાજાજીની પ્રવૃત્તિઓ જોકે બહાર બહુ જણાતી નહોતી, તોપણ હકીકતમાં અતિશય હતી. યોગ્ય વખત પછી મિ. લૉઇડ જ્યોર્જે “દેશના સૌથી સખત કામ કરનાર” તરીકે રાજાજીનું વર્ણન આપેલું. પ્રધાનોની સાથે તેને બેમુમાર કૉન્ફરન્સો થયેલાં. કેટલાક નિર્ણયો તેના વગર ખીલા કોઇથી યથા શકે એવું નહોતું. ખ્રિસ્તના રાજ્યજીવારણમાં પણ કેટલીક જવાબદારી તો રાજાને પોતાને લેવી પડે છે. રાજાજીએ તે બધી હસ્તાધી ઉપાડી લીધી. રજૂઆતના દરેક ભાગમાં બનવા બનાવોની તેણે વાહેફૂગારી રાખવા માંડી. દરરોજ ઝમીન અને દરિયાના મોખરા ઉપરના રિપોર્ટો પોતે ધ્યાનથી વાંચતા. તેને સેના અને નૌકાના આગેવાનોને મળવું પડતું, પરદેશના કારભારીઓની સાથે વાતચિત કરવી પડતી, અને જાંયા અમલદારોને પણ વખત આપવો પડતો. લગાઇ દરમિયાન મહુરતના કામ માટે ઇંગ્લંડથી બહાર જનાર દરેક આફગીની સાથે રાજાજી વાતચિત કરતા, અને તેની યોજનાની ચર્ચામાં ઉતરતા. પોતે દેશની બહાર જતા, ત્યારે પણ તેમને આરામ નહોતો. રાજ્યના મહુરતના કામજો લઇને સવારો તેમની પાછળ ફર્યાજ કરતા. સહી માટે આવતા હસ્તાવેએ ઉપર સહી કરવાનું કામ પણ કંઇ ઘોડું નહોતું; કારણકે રીવસરના ઠાગજો સિવાય ખીલામાં, પોતાને સંતોષ પાય તે પછીજ, સહી કરવાની રાજાજીને ટેવ છે.

“રેડી મેલ”ના એક ખબરપત્રીએ રાજાજીની રાજની જિંદગી સંબંધી કેટલીક બાબતો લાયક વિગતો બહાર પાડેલી:—

“રાજાજી કોઇ તહેવાર ભોગવતા નથી. રૂઢવારમાં વહેલા તેઓ કામ શરૂ કરે છે, અને તે રાત્રે મોટે સુધી ચાલ્યા કરે છે.

“દુનિયાની અંદરના મોટામાં મોટા વ્યવહારના પોતે ઉપરી છે, એટલે તેમનું કામ બહુ વિચારપૂર્વક વ્યવસ્થિત કરવું પડે છે, નહીં તો તે કદાપિ પુરું થાયજ નહીં. તેઓ રૂઢવારમાં વહેલા ઉઠે છે, અને વર્તમાનપત્રો ધ્યાનથી પાંચી લખે છે. સાડા આઠના મુમારમાં

RUSSIAN NUNS PREPARING BEDS FOR WOUNDED SOLDIERS.

જાપાની સિપાહીઓ અને પથારીઓ તૈયાર કરતી નાણિકા સાર્વજનિક.

તે પોતાના સેક્રેટરીઓને મળવા નવરા થાય છે, અને રહવાની ટપાલગુ કામ સાડા દસ સુધી ચાલે છે. સાડા દસથી નારવાના વખત સુધી મહેલમાં લુટી લુટી પ્રવૃત્તિઓ હોય છે, અને તે બધી એવી સરસ રીતે ગોઠવેલી હોય છે, કે પા કલાક પછી કામ વગરનો રહેતો નથી.

“ત્રણ અને પાંચનો વચ્ચે દારૂગોળા બનાવવાનાં કારખાનાં, ઇસ્પિતાલો, વિમાનશાલાઓ, વગેરે સંસ્થાઓની તેઓ સુલાકાત લે છે. સાડા પાંચથી આઠ સુધી ફરી તેઓ કામ ઉપર બેસે છે, કારણકે ડોડીબંધ કાગળોમાં સહી કરવાની હોય છે, અને ઘણા વિચારવાના પણ હોય છે. એક દાખલો લખ્યો. પગારના વધારાઓની દરેક ચાલીમાં રાજાજીને પોતાના હાથથી સહી કરવી પડે છે. ખાણું ચાલવાં બીજા કાગળોએ આવી પહોંચે છે, અને આરામમાં ગયા પહેલાં તેના પણ નિકાલ થઇ જાય છે.

“રાજાજીનું સૂત્ર એ છે, કે ‘હમણાં કરો.’ તેઓ, અમેરિકનો જેને ‘ચાકખા ડસ્કનો આદમી’ કહે છે, તેવા છે; તેઓ કશું અપૂરું કામ એકઠું થવા દેતા નથી. તેઓ ગમે ત્યાં ગયા હોય, લકાઈના મોખરા ઉપર કે નોકાની સુલાકાતે, ત્યાં કાસરો પાછળ કાગળો લખને આવ્યાજ કરે છે, જેમાંના કેટલાક વાંચવાના અને બીજા સહી કરવાના હોય છે. બિલકુલ વખત નકામો જતો નથી; અને કાસરો કાગળો પૂરા કરીને પાછા લંડનમાં લાવે છે.”

રાજાજી અને રાણી મેરી માંદા અને જખમી સિપાઈઓને વારંવાર સુલાકાત આપતા; અને તેમની રીવલાતની ઘણી સરસ વાતો ચાલવી. એક વાર એક ઇસ્પિતાલને એકજ દિવસે રાજાજી તથા રાણીજીએ અને એક પ્રખ્યાત લશ્કરી અમલદારે સુલાકાત આપેલી. પેલો લશ્કરી અમલદાર ઘણા ઠાઠમાં આવ્યો. તેની હાજરીમાં સૌને ગાંઠું સંભાળી રાખવી પડી; અને તે ટપ્યો ત્યારે સૌને નિરાંત થઇ. પછી બપોરે ટેલીફોનમાં સંદેશો આવ્યો, કે રાજાજી અને રાણીજીને એક કલાકની કુરસદ છે, અને તેઓ ઇસ્પિતાલ ભેવા આવવા ધારે છે. એજ વખતે વિક્ટોરિયા સ્ટેશનથી કેટલાએક તાજા જખમીઓ આવવાના હતા. ચેટ્ટને તેટલા માટે રાજાજીના સેક્રેટરીને કહ્યું કે “પછીના કલાકમાં તો અમે સૌ ઘણા વ્યવસાયમાં હશું. જો રાજાજી માત્ર એક કલાક મોડા પધારવાની કૃપા કર્યો, તો તેમને માટે બધી તૈયારી બની શકશે”. તરત ટેલીફોનમાં જવાબ આવ્યો, કે “એ સ્થિતિમાંજ ઇસ્પિતાલ ભેવાની રાજાજીનાં ઇચ્છા છે. વચ્ચે તેને માટે કંઈ ખાસ તૈયારી કરો, એવી તેમની ઇચ્છા નથી.” થોડી મિનિટ પછી, જ્યાં દરદીઓને એંબ્યુલન્સમાંથી ઉતારવામાં આવતા હતા, ત્યાં એક શાંત ગાડી આવી પહોંચી, અને અંદરથી રાજાજી તથા રાણીજી ઉતર્યા. દરદીઓને ઉતારવામાં આવતા હતા, ત્યાં તેઓ થોડી વાર ઉભાં રહ્યાં, કેટલાકની સાથે વાવચિત કરી, અને યહી તેમના પરિચારકોને સલાહો પૂછ્યા. તેમની આસપાસ કરો ઠાઠ નહોતો. અંદર જઇને તેઓ દરેક બોરડામાં ફર્યા, અને દરેકની સાથે વાવચિત કરવા લાગ્યાં. તરુણ જખમી અમલદારો અદબ અને ધાર્તીને ભૂટી ગયા. સૌને આનંદ થયો.

એક ધરિપવાસમાં એક જખમી છોકરો હતો. તેની ઉમર સોળ કરતાં વધારે ન હોવી જોઈએ, એમ તેના વદન પરથી દેખાઈ આવતું હતું, જોકે નિયમ પ્રમાણે તેણે ઓગણીસની ઉમર લખાવી હતી. રાત્રીએ તેનો ચેહેરો જોઈ કુતૂહલ થયું.

“વારૂ, તમારી ઉમર કેટલી થયું?” રાત્રીએ પૂછ્યું.

“ઓગણીસ, સાહેબ,” છોકરાએ જવાબ આપ્યો.

રાત્રીએ કહ્યું, “ખરાબર એ તો હું જાણું છું, કે તમારી લશ્કરી ઉમર છે. પણ તમારી ખરી ઉમર કેટલી છે?” ઉમરમાં આવા ફેરફારો આવે છે, તેની રાત્રીએ અનુભવથી ખબર હતી.

બીજે કોઈ પ્રસંગે રાત્રીએ એક ધરિપવાસમાં ફરતા હતા, ત્યાં તેમણે એક સફેદ વાળનો યુવકનો જોયો. તેના વાળ ઉમરને લીધેજ સફેદ થયા છે, એમ સાફ દેખાતું હતું. રાત્રીએ તેની પાસે જઈને પૂછ્યું:—“તમે “રિઝર્વિસ્ટ” (=સંચયમાં રાખેલા) છે, નહીં વારૂ?” સિપાઈએ જવાબ આપ્યો:—“નહીં, સાહેબ. હું ફરી લશ્કરમાં દાખલ થયો છું; જર્મનોને જરા પ્રહાર કરવાની મને ઇચ્છા હતી.” રાત્રીએ તેના ગાંધિલા હાથ વરફ નજર કરી, અને કહ્યું: “મને લાગે છે, કે હાલ તો જર્મનો તમને પ્રહાર કરી ચક્રા જણાય છે. તમારી ઉમર કેટલી થયું?” પેલાએ પોતાના બિછાના ઉપરના કાર્ડ વરફ દૃષ્ટિ કરીને કહ્યું: “મને પિસ્તાળીસ વરસ થયાં, સાહેબ.” રાત્રીની આંખમાં જરા ગમ્મતની રેખા પ્રગટ થઈ; અને તેમણે પૂછ્યું: “અને તમારી ખરી ઉમર કેટલી?” પેલાએ તરત જવાબ આપ્યો, કે “બાસકની, હજાર”.

સપ્ટેમ્બરની ૧૬મીએ પાર્લિમેન્ટ બંધ થવાની હતી. રાત્રી જાતે ત્યાં પધારેલા નહીં; પણ તેમના બાપણની અસર આખા રેશમાં થયેલી:—“હું તમને એવી સ્થિતિમાં સંબોધન કરું છું, કે જેની અંદર વાણીના કરતાં કર્મની વધારે જરૂર છે. * * * આપણે એક યોગ્ય ઉદ્દેશની ખાતર લડીએ છીએ, અને એ ઉદ્દેશ પૂરેપૂરો પાર પડે, ત્યાં સુધી આપણે દયિયાર છોડવાના નથી.”

નવેમ્બરમાં એણે જાહેર થયેલું, કે પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ, કે જે ગ્રેનેડિયર ગાર્ડમાં સેવા કરે છે, તે સર લૉન ફ્રેન્ચના એ-ડી-કોં નિમણેલ છે; અને પોતાની નવી જખ્યાનો ચાર્જ લેવાને ઉપડી ગયા છે. તેની નિમણૂક સનિવારને દિવસે થયેલી; અને સોમવારે તો તે છાવણીમાં પહોંચી ગયેલા. એ વાતની આને ખબર હતી, કે કેટલાંક અકવારિયાં થયાં શાદજાદા સાહેબ મોખરા ઉપર જવાને અતિશય ઉત્સુક હતા.

(આ મહત્વનો ઇતિહાસ હવે પછીના અંકમાં જારી રાખવામાં આવશે.)

લડાઈના તાર.

—:૦૧:—

ઝૂપિયામાં નજી તોફાન.

લંડન, ૮ મી નવેમ્બર.

પિતૃશ્રેય એજન્સી ખબર આપે છે, કે ગઈ કાલે કર્મકારો તથા સિપાઈઓના પ્રતિનિધિઓની કાઉન્સિલની એક ખાસ સલા મળી હતી, જેની અંદર પ્રમુખ મિ. ટ્રાંટઝ્કીએ જણાવ્યું હતું, કે કામચલાઉ સરકાર હસ્તીમાં રહેલ નથી, કેટલાક પ્રધાનો કેદ થયેલ છે, અને પ્રિલિમિનરી પાર્લિમેન્ટ બરખાસ્ત કરવામાં આવેલ છે.

લંડન, ૮ મી નવેમ્બર.

પિતૃશ્રેયથી એક તાર છે, કે તોફાન મંગળવારે સાંજે શરૂ થયેલું, જ્યારે તાર આફ્રિકા અને ન્યૂસ એજન્સીને મેક્સિકોસિટોએ કળતે લીધેલો. કોઈએ અટકાયત ન કરી, એટલે યુધવારે આખી રાજધાનીને કળતે લેવાયો. છતાં સરકાર શિયાળું મહેલમાં કામ કર્યા કરતી હતી. મંગળવારની આખી રાત મિ. કેરેન્કી કામમાં હતો, પણ સ્કુવારના સાત વાગ્યાથી તે અકુશ થયેલ છે, જેકા અને સુખ દુકાનો હજી બંધ છે.

લંડન, ૧૨ મી નવેમ્બર.

વાયરલેસ મારફત ખબર મળે છે, કે પિતૃશ્રેયમાં કેસેક પલટનો લેનિનના અનુયાયીઓની સાથે થયેલ છે. મિ. કેરેન્કી પિતૃશ્રેયમાં જલદીથી આવી પહોંચશે, કહે છે કે તેની સાથે બે લાખ કરતાં વધારે લોકો છે.

સ્ટાંડલેમ, ૧૨ મી નવેમ્બર.

શિયાળું મહેલનો ગયાવ કરવાને સી સિપાઈઓ તૈયારી કરતી હતી, તેમાંથી સેકેડને બોલશેવિકોએ કેદ કરેલ છે; અને તેમને વ્યભિચારી તથા છાકટા સિપાઈઓને સુપ્રત કરવામાં આવેલ છે. પછી તેમણે મહેલને લૂંટ્યો છે, ચિત્રોને લાંગી નાંખ્યાં છે, કિંમતી ચીની વાસણોના ચૂરા કર્યા છે, અને કોચો વગેરે ઉતરડી નાંખેલ છે. સારે નસીબે કલાની ઉમદા વસ્તુઓ કામચલાઉ સરકારે પહેલેથીજ દૂર કરી હતી.

૧૦ મી તારીખે પિતૃશ્રેયમાં લાખરીનો સંચય માત્ર ચાર દિવસ ચાલે તેટલો હતો; અને ફિનલેન્ડમાં તો લાખરી મળતીજ નથી. ફિનલેન્ડ જવાનાં લાખરીનાં ૫૧ “વેગનો” સિપાઈઓએ હાથ કરેલ છે. ઉત્તરના મોખરા ઉપર માત્ર અડવાડિયું ચાલે એટલો ઠાણો છે.

નવો ઇશ્વરિયન સેનાધિપતિ.

રોમ, ૮ મી નવેમ્બર.

જનરલ સ્ટાફનો ઉપરી જનરલ હાયઝ જનરલ કેડોર્નાને કેકાણે સેનાધિપતિ નિમાયેલ છે.

તે છપ્પન વરસની ઉમરનો છે, અને ઘણો બુદ્ધિમાન ગણાય છે. જનરલ બોટાગિલ્લો તથા જનરલ જિઆડિનો તને મદદ કરવાને નિમાયતા છે.

પેસ્ટ્રાઇનનો મોખરો.

લંડન, ૫ મી નવેમ્બર.

આખું તુર્કી લશ્કર ઉત્તર તરફ હઠતું જાય છે, અને ખ્રિસ્તિય વિમાનો તેના પર બોંબ ફેંકે છે. આખીશ કરતાં વધારે તોપો આપણાં હાથમાં પડેલ છે.

હરલીમાં જર્મનોનો ત્રાસ.

રોમ, ૧૩ મી નવેમ્બર.

ગોખરા ઉપરથી ખાળર આવે છે, કે જર્મનોએ ઇટલીમાં પણ બેલિજ્યમના જેવાંજ પાપ કરવા માંડ્યાં છે. તેઓ મકાનો લૂટે છે તથા બાળે છે, બોરતોની લાજ લૂટે છે, બાળકોના અવયવો કાપી નાંખે છે, અને સર્વત્ર ત્રાસ ફેલાવે છે.

લંડન, ૧૪ મી નવેમ્બર.

રૅડાકોબીથી એક તાર છે, કે સોમવારને દિવસે મિ. કેરેન્સીના લશ્કરને બોલ્શેવિકો સામે લડાઈ થઈ છે. મિ. કેરેન્સીની ફતેહ થઈ કહેવાય છે.

કોપનહેગનથી પણ એક તાર છે, કે મિ. કેરેન્સીએ મેક્સિમલિસ્ટોને પૂરેપૂરા હરાવ્યા છે. કેરેન્સીના મંડળના બે સિવાય બીજા તમામ પ્રધાનોને છૂટા કરવામાં આવેલ છે. એમ કહેવાય છે, કે લેનિન પકડાયો છે.

લંડન, ૧૪ મી નવેમ્બર.

ફ્રાન્સે સત્તાવાર ખબર મળી છે, કે પિન્ટ્રેકો પાછું મિ. કેરેન્સીના કબજામાં આવી ગયું છે. કામચલાઉ સરકારે પોતાની ઇચ્છા દાલ મોસ્કોમાં રાખી છે.

લંડન, ૧૫ મી નવેમ્બર.

રૅડાકોબીથી ટોચી છેલા તારમાં જણાવવામાં આવે છે, કે પિન્ટ્રેકોથી પરસ્પર વિરૂદ્ધ ખબરો મળે છે. એક ખબર એવી છે, કે મિ. કેરેન્સી જીતેલ છે; અને બીજી ખબર એવી છે, કે તે હારેલ છે.

નિવેદન.

- આજના અંકની સાથે જખમી સીપાઇઓ માટે પથારીઓ તૈયાર કરતી ઋષિવન સાપ્તીઓનો એક મુંદર ફોટોગ્રાફ અમે અમારા વાંચનારાઓને બેટ આપીએ છીએ.

જનરલ હાનારી રાખખાતું

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

પૃ. ૩.]

મંગળવાર, ૨૭ માં નવેમ્બર, ૧૯૧૭,

[અંક ૫૨,

।યતો ધર્મ સ્તતો જયઃ।

નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુંવરબા, સી. આઈ.,

ભાવનગરનાં મહારાણી સાહેબ, એમની

આજ્ઞાથી પ્રસિદ્ધ થતું

અને

વિના મૂલ્યે વેળ્યાતું

સાપ્તાહિક પત્ર.

બ્રિટિશ અને હિંદી વિક્રમ.

મંગળવાર, ૨૭ મી નવેમ્બર, ૧૯૧૭.

બ્રિટિશ રાજકુટુંબના અનુભવો.
(ગયા અઠથી ચાલુ.)

મિન્સ ઑફ વેલ્સ ક્લાસમાં છાવણીએ પહોંચ્યા, તે પછી થોડે દિવસે રાજાજીએ લશ્કરને પહેલી સુલાકાત આપી. પ્રસંગ પરમ મહત્વનો હતો. બીજા જ્યોર્જ પછી કોઈ પણ બ્રિટિશ રાજાએ રજુશ્વરમાં હાજરી આપેલી નહીં. એ સંગઠનમાં ન્યૂ ઑર્ક ટાઇમ્સે નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું :—

“૧૭૧ વરસથી કોઈ પણ બ્રિટિશ રાજાએ રજુશ્વરને સુલાકાત આપી નથી, તેથી એ બનાવ ઘણા મહત્વનો છે. તેમની હાજરીથી સિપાઇઓને આનંદ થશે, એમાં કશો શક નથી. સિપાઇઓની માફક જેઓને જિંદગીની ગંભીરતાનો અનુભવ હોય, તેવા સૈને ગમી નથી તેવા સદ્ગુણી રાજાજી જ્યોર્જમાં છે. સિપાઇઓ જાણે છે, કે પોતાના રાજાજી એક સાચા, પ્રમાણિક, અને ગહાદુર આદમી છે, કે જે મોખરે આવીને સિપાઇઓના નસીબમાં લાગ લેવાને પણ તૈયાર છે.”

રાજાજીએ મોખરાને સુલાકાત આપી, તે વખત ઘણા કટાકટીનો હતો. બ્રિટિશ લાઇન જાણે તૂટી જશે, એવો ભય રહેતો હતો. મળી શક્યા તેટલા માણસોને ખાઇઓમાં નાંખવામાં આવ્યા હતા. ઑક્ટોબરની આખર સુધીમાં ૫૭,૦૦૦ માણસોનું નુકસાન તો થઈ ચૂક્યું હતું.

પ્રથમ સુલાકાત રાજાજીએ જુલોનને આપેલી, કે જે તે વખતે જખમીઓનું શહેર બની ગયું હતું. મોટી હોટેલો અને બીજી ધમારતોમાં ઇસ્પતાલો શરૂ થઈ હતા. હજારો જખમીઓ ટ્રેનોમાં અને બીજા માર્ગે આવ્યા કરતા હતા. રાજાજીએ ગંધી ઇસ્પતાલોમાં ફરીને સિપાઇઓને આત્માસન આપેલું. એક જખમી જર્મન અમલદારની સાથે તેમણે જર્મન ભાષામાં વાતચિત

પ્રયાસથી જે શહેનશાહવાની સ્થાપના થઈ છે, તે સ્વતંત્ર શહેનશાહતનો ખીબા કોઈને પારસો ન મળે, તેટલા સાફ તમે ધર, દોલત, અને જિંદગીનો પણ લોગ આપી રહ્યા છે.

“આ બલિદાનેને સાર્થક કરવાની મારી તમને સૂચના છે.

“હજી અત દેખાતો નથી. લશ્કરને સ્વલ્પે ઉપર ટકાવવાને વધારે વધારે માણસોની જરૂર પડતી જાય છે. ફતેહ અને ટકી રહે તેવી સુલેહ સિપાઈઓ મળી શકે તેમ છે.

“જૂના વંખતમાં આપણી જાતના વીર પુરુષોએ ઘણા બધા ધોરણે ધોરણે ધારણ કરી બતાવ્યું છે.

“હું બધા વર્ગના લોકોને આવાહન કરું છું, જે તમે આપણા તે બંધુઓને આધાર આપી અને લડાઈમાં લાગ લેવો શરૂ કરો.

“મારા સંબોધનને યોગ્ય પ્રતિધ્વનિ તમને ટકાવી રાખી છે, અને તેના તેજને આંખે શક્યો, કે જેમણે ઘણા મહિનાઓથી બે પડવા લીધું નથી.”

(સહી) જ્યોર્જ શહેનશાહ.

આપી, તે વખતે પ્રેસિડન્ટની સંમતિથી રાજ્યોએ નીચેના

માર્ગદર્શકો હતા:—

ક્રાન્સને બીજી વખતે
સંદેશો ક્રાન્સના સિ

“ક્રાન્સને મારા હિલની એક મુરાદ આજે પાર પડવાં મને ઘણો આનંદ થાય છે.

“ધી ક્રેંચ સેનામાં ઉતરતા આવે છે, તે માટે માફ સાનંદાશ્ચર્ય તમારી પાસે તમારું મારી ઇચ્છા હતી.

તમારા પ્રખ્યાત સેનાધિપતિ અને તેના સહકારોના અગ્રેસરપણા નીચે તમે—અમલદારો, વન વગરના અમલદારો, અને સિપાઈઓએ સ્વદેશની એવી સારી સેવા બજાવી છે, કે જેની રક્ષા કરવાને માટે તે હમેશાં તમારો આભારી રહેશે.

“મારી સેનાઓ તમારે પડખે રહીને અને તમારા સહયોગ વરીકે લડવામાં માન સમજે છે. પ્રભુ પાસે મારી પ્રાર્થના છે, કે જે બંધનોથી આપણા બેય દેશ હાલ ભેડાયેલા છે, તે રહે, અને તેઓ હમેશાં સંયુક્ત જ નરી રહે.

“સિપાઇઓ,—મારી અંતઃકરણની મુળારેકખાદી સ્વીકાર્યો. મને કશો શક નથી, કે તમે આ રાક્ષસી વિરોધનું ક્ષેત્રમંદ છેવટ લાવી શક્યો, અને મારા સિપાઇઓ તથા દેશના નામથી હું તમને અભિનંદન આપું છું, તથા શુભેચ્છાઓ પાઠું છું.”

એક બે દિવસ પછી દેશમાં એવી વાત ઉડી, કે મોખરા ઉપર રાજાજીને સખત ધન થયેલ છે. એાદિશયલ ચાદી તરત બહાર પડી, એમ જણાવવામાં આવ્યું, કે રાજાજી રણજેન ઉપર લશ્કરનું અવલોકન કરતા હતા, ત્યાં સિપાઇઓના પ્રયત્ન-હર્ષનાદથી ઘોઠો ભડક્યો અને પડ્યો હતો. “રાજાજીને ઘણે ઠેકાણે વાચું તથા ઇલાયું છે, અને તેથી હાલ તેઓ ભિછાનામાં જ રહેશે.” નીચે પાંચ શક્તિરોની સહી હતી,

તરત કેટલીક ખોટી અફવાઓ પણ શરૂ થયેલી, કેટલાકે કહેલું, કે રાજાજી સ્વર્ગવાસી થયા છે. ખીજાઓએ કહેલું, કે અકસ્માત ઘોઠાના પડવાથી નહીં, પણ જર્મનોના હુમલાથી થયેલ છે—એક જર્મન ગોળાથી રાજાજી જખમી થયેલ છે. લોકો સંભારવા લાગ્યા, કે રાજાજી એડવર્ડના મંદવાડમાં પણ શક્તિરોએ છેક છેલ્લી ઘડીએ પ્રાણને વિશ્વાસમાં લઇને સાચી વાત જણાવી હતી. એટલે ખરાબમાં ખરાબ અનુમાનો કરવામાં આવેલાં.

પણ એ બધા ખરાબીના પયગંબરો ખોટા હતા. અકસ્માત ઘોઠાના પડવાથીજ થયો હતો. રાજાજીને થયેલી ધન ઘણી વેદના કરતી હતી. શક્તિરોને યોદ્ધાવવા કાસડો કોઢેલા, પણ તે જલદી મળી શકેલા નહીં. રાજાજીને ઉઠાડીને એક મોટર કારમાં બેસાડવામાં આવેલા. અકસ્માત ઘોઠાજી સિપાઇઓએ ભેગો હતો, એટલે મોટર પાછી જતી હતી, ત્યારે પણ ઘણી પલટનોએ હર્ષનાદ કરેલા. ઘોઠા વખત પછીજ સિપાઇઓને ખબર મળેલી, કે પ્રસંગ હર્ષનાદનો રહ્યો નથી. આખરે ઇંગ્લંડ જવા માટે પોતે એક ઇન્ડિપેન્ડેન્સ-ટ્રેનમાં ઉપડેલા. ઇંગ્લંડ તરફ રવાના થયા પહેલાં રાજાજીએ સેના તરફ નીચેના સંદેશો મોકલેલો:—

“અમલદારો, કમિશન વગરના અમલદારો, તથા સિપાઇઓ,

“મારી સેનાઓને ફરી એક વાર મળવાથી મને સુખ થયું છે.

“કેટલાંક નવાં તૈયાર થયેલાં લશ્કરોને ભેળને અને ખાસ સંતોષ થયો છે. કારણકે શરૂઆતની ક્ષવાયતથી મેં તેમનું અવલોકન કર્યું છે.

* * *

“છેલ્લો હું અહીં આવ્યો, તે પછી તમે ઘણી સખત લડાઈઓ લડ્યા છો. બધીમાં તમે આખરે મેળવી છે, અને ખતાવી આપ્યું છે, કે ખ્રિસ્તિય સેનાનાં જાંમાં જાંયાં પારલોથી લમે ઉતરતા તો નથીજ.

“આપણા ઉમદા મિત્રોની સાથે કામ કરીને તમે યૂરપના કાયદાઓ અને યૂરપની સ્વતંત્રતાની સામેના દુષ્ટ પ્રપંચને હરાવેલ છે, કે જે પ્રપંચ લાંબા વખતથી અને ગુપ્ત રીતે કરવામાં આવ્યો હતો.

“આ વિજયોમાં મોટા ભાગ આપવા પડ્યા છે. પણ મને ખાતરી છે, કે તમારા સ્વદેશી બંધુઓ, કે જેઓ તમારા પરાક્રમ તરફ તારીફથી ભ્રષ્ટ રહેલ છે, તેઓ સંખ્યામાં નવી ભરતી કરવાને અને બધાં સાધનો પૂરાં પાડવાને કાંઈ પણ પ્રયાસ બાકી રાખશે નહીં.

“તમારામાંના ઘણાને મેં અલંકૃત કીધા છે. પણ અસાધારણ શૌર્યને માટે જેમની કદર થવી ઘટે, તે બધાને જો મેં અલંકૃત કીધા હોત, તો તેનો અંત આવત નહીં, કારણકે આખી સેના શૌર્યથી પ્રકાશિત છે.

“હું ખરેખર દિલગીર છું, કે અકસ્માતને લીધે બધાં લશ્કરને જોવાનું મારાથી બની શક્યું નથી, પણ જેટલો વખત હું તમારી સાથે રહ્યો, તેટલા વખતમાં તમારી સહનશીલતા અને તમારા ખુશમિત્તજ ભેદને માફ હૃદય આનંદથી પ્રવૃદ્ધિત થયું છે. તમારી જે અંડગ દૃઢતા છે તેથીજ આખરે કૃતેદ્દ મળવાની છે. લક્ષ્યને હુમેશાં નજરમાં રાખજો, અને યાદ રાખજો, કે છેવટના ધ્યાથી જય મળે છે.”

(સહી) જ્યોર્જ શહેનશાહ.

એવિલયા નામના ઇસ્તિવાલ-વડાણમાં રાખજોને લઈ જવામાં આવેલા. ફરિયો તોફાની હતો. ઘેર આવ્યા પછી તેમને જવી સારી ઊંઘ આવી, તેની અકસ્માત પછીના દિવસોમાં આવેલી નહીં. વિક્ટોરિયા સ્ટેશનથી બકિંગહામ મહેલ સુધી એવિલયાની અંદર મૂકેલ એક ડાળીમાં તેમને લઈ જવા પડ્યા હતા.

લડાઈના તાર.

—:0:—

જનરલ ઓરિસનું સિંહાવલોકન.

લંડન, ૧૫ મી નવેમ્બર.

ફોર્લેન્ડમાં દુરમન ત્વરાથી સામા હુમલા કરવા લાગ્યા છે, પણ તમનું કશું વળતું નથી. જનરલ ફ્રાન્કનહેન એલેપોમાં ઊપણી રાખીને તુર્કીમાં ગયો હતો, અને બગદાદ પાછું છતી

લેવાની તૈયારીઓ કરતો હોતો. પેલેસ્ટાઇનમાં જનરલ મૉડના ધસારાથી એ આશા બરબાદ થઇ છે. હુશ્મનને ૫૦ માઇલ દૂરી જહું પડ્યું છે. ઇટલીની સ્થિતિ હજી ચિંતાજનક છે. કુમક આવી પહોંચે ત્યાં સુધી ઇટલી ટકી રહે છે કે નહીં, તે જોવાનું છે. બ્રિટિશો અને ફ્રેંચો કેટલાક દિવસ સુધી મોખરે પહોંચી શકશે નહીં.

ફ્રેંચ પ્રધાનમંડળ.

પારિસ, ૧૬ મી નવેમ્બર.

મિ. કલેમેંટોએ એક નવું પ્રધાનમંડળ રચ્યું છે. મિ. કલેમેંટો તેના ઉચ્ચ સ્વભાવને લીધે “વાઇ” ના ઉપનામથી ઓળખાય છે. તેને લશ્કરી બાળતોનો ઘણો અનુભવ છે. ઇટાલિયન મોખરો.

લંડન, ૧૭ મી નવેમ્બર.

પહાડોથી દરિયા સુધી ૭૫ માઇલ ઉપર સખ્ત લડાઇ ચાલી રહી છે. ઑસ્ટ્રિયનો અને જર્મનો ઇટાલિયનોને જંપવા દેતા નથી. ઇટાલિયનો તેમને ટ્રેલિઓ અને વિસ્તેન્ઝા ઉપર ઉતરવાં અટકાવે છે. વેનિસમાં માત્ર ૨૦,૦૦૦ માણસની વસ્તી રહેલ છે. કલાના કિંમતી નમુનાઓ દૂર કરવામાં આવેલ છે. કારખાનાં બંધ છે, અને દુકાનો પોતાનો માલ વેચી નાંખે છે.

કેરેન્ડીની હાર.

લંડન, ૧૭ મી નવેમ્બર.

પિતુઝેડ ખાતેનો રૂટરનો ખજાણપત્રી તેરમી તારીખના વારમાં જીત્યા છે, કે ૧૧ મી તારીખ પછી ત્સારકોએ સેલોનો એ વાર જીતા જીતા પક્ષોએ કબજો લીધો છે. મોસ્કોમાં ધા તોફાન થયું કહેવાય છે, અને ૨,૦૦૦ માણસો માર્યા ગયાં છે.

લંડન, ૧૮ મી નવેમ્બર.

મેકિસમેલિસ્ટ લશ્કરે ગેરિયનાનો કબજો લીધો છે. કેરેન્ડીનો સ્ટાફ કેદ થયેલો, અને કેરેન્ડીને પોતાને “હાસલુ” પડ્યું છે. તેને કેદ કરવા માટે વાયરલેસ ટુકડો નોકરવા છે. દુદતાની ખામીને લીધે અને માત્ર શખ્તો ઉપર આધાર રાખવાને લીધે કેરેન્ડીની હાર થઈ છે. સોમવાર સુધીમાં પિતુઝેડનો પૂરેપૂરો કબજો મેકિસમેલિસ્ટોના હાથમાં રહી ગયેલ છે.

બલ્ગેરીની છૂટ.

લંડન, ૧૮ મી નવેમ્બર.

ઑસ્ટ્રોલિયન અને ન્યૂઝીલેંડ સવારોએ શનિવારે બલ્ગેરીનો કબજો લીધો છે. હુશ્મનો ઉત્તર તરફ હઠતા નાચે છે.

પાંચ સખમરીનનો નાશ.

લંડન, ૧૯ મી નવેમ્બર.

આમની સભામાં મિ. એસ્કિવથને જવાબ આપતાં મિ. લોઇડ જોયર્સે કહ્યું છે, કે "તે આપણે સાથે મળીને કામ કરશું, તો ગમે તે બનશે તેની મને ધાસ્તી નથી. હું દૃષ્ટિમયોદામાં ચિંતાઓને જોઈ છું. મેં તે કદાપિ છુપાવી નથી. જે કંઈ બને તે પ્રત્યે જણાવવું; એ બેહતર છે. પણ મને ખાતરી છે, કે માત્ર બે વસ્તુઓ આપણને દુરાવી શકે તેમ છે. ને સખમરીનોના સંકટથી આપણી હરિયાદ સ્વતંત્રતા યોવાઈ હોત, તો આપણી આશાઓ નષ્ટ થાત. પણ સખમરીનોનો હુવે મને ડર રહ્યો નથી. એ વાત આપણા કળમમાં આવતી બધ છે. શનિવારે આપણે પાંચ સખમરીનનો નાશ કરેલ છે. (ખૂબ તાળીઓ.) બીજી ધાસ્તી સંપત્તી ખામીની છે. જે કોઈ યોજનાથી સાચી અને ટકી રહે તેવી કૃતેહ મળે, અને લોહી લોહાણ દુનિયામાં શાંતિ ફેલાય, તેને હું ટેકા આપીશ".

ઝપિયામાં તોફાન.

લંડન, ૧૯ મી નવેમ્બર.

નાણાં ખાતાના અમલદારો મેક્સિમેલિરેટોને તિબેરીનાં નાણાં સોંપવાની ના પાડે છે. રટેટ બેંકના ડિરેક્ટર તથા વાઇસ ડિરેક્ટરોને કેહ કરવામાં આવ્યા હતા, પણ પાછળથી ઇડવામાં આવેલ છે.

મોંઝેકોમાં હસમી તારીખથી લડત શરૂ થઈ હતી. આદમી તારીખ સુધીમાં ત્રણ હજાર માણસો માર્યા ગયા છે, જેમાંના ઘણાખરા સિવિલિયનો છે. દિવસોના દિવસો સુધી દાદરો ઉપર અને બારણાંઓમાં મુકદ્દા પડ્યાં રહ્યાં છે.

કેલેડાઇન અથવા કોર્નિલોફ બેમાંથી કોઈક લશ્કરી સર્વોધિકારી થશે, એમ ધારવામાં આવે છે. જનરલ કેલેડાઇને ખાકોફ ખાતે પિતૃબેડ જતાં બોરાકનાં ૨૦૦ વૅગન અટકાવેલ છે.

જનરલ મોંઝેકો સરખા.

લંડન, ૧૯ મી નવેમ્બર.

વિમલ આર્કિસ જણાવે છે, કે જનરલ ચાર સ્ટેનલી ગ્રાંડ ગ્રામ વખતના મંદવાઈથી ગઈ કાલે મેસોપોટેમિયામાં મુજરી ગયેલ છે.